KANSATIETEELLINEN ARKISTO 49
SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYS

Helena Ruotsala

MUUTTUVAT PALKISET

Elo, työ ja ympäristö Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven poronhoitokollektiiveissa vuosina 1930–1995

Изменяющееся оленеводство. Работа и окружающая среда в оленеводческом объединении Кюрё в Киттиля и оленеводческих коллективах в районе Ловозера Кольского полуострова с 1930 по 1995 гг

Reindeer herding in transition. Reindeer herding in the reindeer herders association of Kyrö in Kittilä, Finland and in the collectives of Lovozero on the Kola Peninsula, Russia from 1930–1995

Helsinki 2002

Kansikuva: Merkitys Vuonniksen aidalla heinäkuussa 1996.
Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Takakannen kuva: Antti Hämäläinen, kuva tekijän hallussa.

© Helena Ruotsala ja Suomen Muinaismuistoyhdistys

ISBN 951-9057-48-X
ISSN 0355-1830

Vammalan Kirjapaino Oy 2002

Kiitokset, blagodarnost

Nyt, kun olen päässyt pois porojänkiltä kuivalle maalle, on aika kiittää niitä monia henkilöitä, jotka ovat eri tavoin vaikuttaneet tämän tutkimuksen syntyyn.

Ensimmäiseksi haluan mainita professori emeritus Matti Räsäsen, joka houkutteli minut tutkimuksen pariin. Hänen aikanaan aloitin jatko-opinnot ja varsinaisen tutkimustyön tein ollessani rehtori Keijo Virtasen johtamassa Kulttuurinen vuorovaikutus ja integraatio -tutkijakoulussa. Kiitän lämpimästi heitä noista neljästä vuodesta. Nykyistä professoriani Pekka Leimua kiitän kannustavasta suhtautumisesta työhöni sekä siitä, että olen hänen alaisuudessaan assistenttina voinut pitää työhöni kuuluvat tutkimuskaudet, joiden aikana olen pystynyt viimeistelemään työni valmiiksi. Professori Ludger Müller-Willen kanssa käydyt keskustelut ja hänen kommenttinsa ovat ohjanneet työni suuntaa. Kiitän myös professori Jukka Pennasta, jonka projektin puitteissa pääsin kenttätöihin Kuolan niemimaalle. Siellä vietetystä yhteisestä ajasta kiitän FM Ilpo Soinia, tohtori Natalia Gutsolia ja tutkija Jevgenia Patsijaa Kuolan tiedekeskuksesta sekä tohtori Tatjana Lukjantšenkoa ja tutkija Nina Mesštibiä Venäjän tiedeakatemian etnologian ja antropologian instituutista. Seurasaarisäätiön Emil ja Lempi Hietasen rahastoa, Suomen Kulttuurirahaston Lapin rahastoa sekä maa- ja metsätalousministeriötä kiitän saamistani apurahoista.

Pohjoisten kysymysten parissa työskenteleminen on tutkimusaiheen ja -alueen puolesta ollut Turussa melko yksinäistä puuhaa. Tutkimusprosessin aikana olen tutustunut oman työyhteisön ulkopuolella moniin ihmisiin, jotka jakavat saman tutkimusalueen ja -aiheen. Muutamista heistä – Maria Lähteenmäestä, Maritta Stoorista ja Tuula Tuiskusta – on tullut myös ystäviä. Tämän eräänlaisen pohjoisen sisaruuden olen kokenut tärkeäksi asiaksi niin tutkimuksessa kuin sen ulkopuolellakin.

Keskeneräistä työtäni – joko kokonaan tai lukuja siitä – ovat vaivojaan säästämättä lukeneet ja kommentoineet seuraavat kollegat ja ystävät: lisensiaatti Marjut Huuskonen, maisteri Anna Kirveennummi, dosentti Pirjo Korkiakangas, dosentti Maria Lähteenmäki, ma professori Markku Oksanen, maisteri Katriina Siivonen, maisteri Maritta Stoor ja tohtori Tuula Tuisku. Tuula Tuisku on myös tarkastanut venäläisten sanojen translitteroinnin ja jakanut mielenkiinnon itärajan takaisiin poronhoitajiin. Maria Lähteenmäki toimi myös työni toisena esitarkastajana, toinen esitarkastaja oli dosentti Outi Tuomi-Nikula. Heidän asiantuntevien ja kannustavien kommenttiensa mukaan oli ilo viimeistellä työ painokuntoon. Sisareni, maisteri Päivi Ruotsala on myös lukenut käsikirjoitukseni ja hän on uhrannut lukemattomia iltoja mm. työni karttojen piirtämiseen. Lehtori Leif Rantala on auttanut Kuolan paikannimiviidakossa, ja hän on myös antanut kirjallisuusvinkkejä Kuolasta. Heitä sekä muita kollegoja ja ystäviä, jotka ovat kommentoineet työtäni ja sen ongelmia niin seminaareissa kuin kahvipöytäkeskusteluissa tai sulkapallopelien tauoilla, kiitän parhaani mukaan.

Professori emerita Valma Yli-Vakkurille lausun sydämelliset kiitokset kielentarkastuksesta. Parhaat kiitokset myös venäjänkielisen tiivistelmän kääntä-

jälle Natalia Belousovalle ja englanninkielisen tiivistelmän tarkastajalle, *doctoral candidate in History,* Erik Hiedalle. Maisteri Seija Vanne ansaitsee suuret kiitokset toimistaan pelastavana mikrotukiystävänä työni loppukiireissä.

Suurimmat kiitokset olen velkaa kaikille niille poromiesperheiden jäsenille ja muille henkilöille, joita olen haastatellut tätä tutkimusta varten. Heitä en voi kiittää nimeltä mainiten eivätkä kiitokseni valitettavasti enää tavoita kaikkia haastattelemiani henkilöitä. Kenttätyöaikana Raattamassa olen nauttinut täysihoidosta Virpi ja Risto Autton sekä Merja Pääkkölän ja Ilkka Logjen luona. He ovat myös auttaneet minua monin tavoin tutkimusprosessin eri vaiheissa. Luujärvellä olen yöpynyt Anisin Jurevin, Nadja Nikitinan ja Nadja Vatonenan kodeissa; *iskonnoe spasibo vam*. Kiitän myös sisartani, erikoissairaanhoitaja Teija Ruotsalaa Kittilästä kaikesta käytännön avusta kentällä. Ilman autoa kenttätöiden tekeminen on Lapissa vaivalloista. Läheisimpiäni kiitän – en ainoastaan kannustuksesta vaan myös kauhisteluista työnteon kestäessä.

Lähdeluettelossa mainitsemieni arkistojen henkilökuntaa kiitän saamastani avusta. Luujärvellä ja Krasnošeljessä sain paljon apua myös Luujärven museolta sekä entisten sovhoosien Tundran ja Pamjat Leninan johdolta ja työntekijöiltä sekä Luujärven kunnalta. Lisäksi sydämelliset kiitokset valokuvia lainanneille raattamalaisille sekä ylioppilas Tiina Ynnilälle hänen piirtämistään kuvista.

Se, että olen joutunut työskentelemään syksystä 2000 elokuuhun 2002 homeevakossa Fennicumista, on aiheuttanut lähimmille työtovereilleni, toimistoa hoitaneelle maisteri Jussi Lehtoselle ja assistenttikollegalleni, maisteri Hanneleena Savolaiselle, ylimääräistä vaivaa, josta vaivannäöstä kiitän heitä vilpittömästi. Hämeenkadun työhuonenaapureitani, maisteri Kimmo Ketosta ja ylioppilas Lauri Luotoa kiitän yhteisistä kahvihetkistä ja monista keskusteluista. Sen sijaan en kiitä niitä Fennicumissa olleita mikrobeja, joiden vasta-aineet seuraavat minua tahtomattani kaikkialle.

Olen iloinen, että työni julkaistaan Suomen Muinaismuistoyhdistyksen kunnianarvoisessa Kansatieteellinen Arkisto -sarjassa. Kiitän sarjan toimittajaa, dosentti Sanna Kaisa Spoofia hyvästä yhteistyöstä.

Omistan tämän tutkimuksen vanhemmilleni, Esteri ja Pauli Ruotsalalle, jotka eivät valitettavasti ehtineet nähdä sitä, millä tavalla kotoa tuttu poronhoito on seurannut minua Turkuun asti.

Lompolossa, syyskesän kynnyksellä, 2. elokuuta 2002

Helena Ruotsala

Sisällysluettelo

I OSA: SIULAT

1 Johdanto 11
Porokaarteessa 11
Tutkimuksen tausta ja tavoitteet 14
Tutkimusaiheen valinta 17
Tutkimusongelman rajaus 18
Poronhoidon Lappi 20
Kuola 23

2 Tutkimusprosessi 26
Tutkimusmenetelmät ja -aineisto sekä lähdekritiikki 28
Haastattelut »kotona», omassa yhteisössä 29
Haastattelut »kylässä» eli Kuolassa 35
Osallistuva havainnointi ja kenttämuistiinpanot 39
Arkisto- ja sanomalehtiaineisto 42
Aiheeseen liittyvä muu tutkimus 43
Tutkijan rooli oman yhteisön tutkimuksessa 46
Paradigman muutos 48
Postkolonialismi ja kulttuurinen haltuunotto 50
Itsereflektion tulo kansatieteelliseen tutkimukseen 52
Oman yhteisönsä tutkija 53
Kulttuurinen kompetenssi 56
Onko oman yhteisön tutkija poikkeustapaus? 62

3 Tutkimusnäkökulmat ja työn kannalta keskeiset käsitteet 63
Kulttuuri, identiteetti, etnisyys 63
Keskeiset poronhoitoon ja luontaiselinkeinoihin liittyvät käsitteet .. 65
Kulttuuriekologiasta etnobiologiaan: tutkimuksen teoreettinen viitekehys 68

II OSA: POROKAARRE

4 Poronhoito 74
Poronhoidon historiaa 74
Peuranpyynnistä poronhoitoon 74
Poronhoidon alku 76
Suurporonhoidon historia Suomessa 79
Rajojen ja rajasulkujen vaikutus poronhoitoon 82
Kittilän poronhoidon historiaa 83
Venäjän Euroopan puoleisen tundran suurporonhoidon kehittyminen 85
Erilaiset poronhoitotavat ja -alueet 87
Poron merkitys 91
Miten poroa on käytetty 92

Poronhoidon organisaatio ja lainsäädäntö Suomessa 100
Poronhoitoalue 100
Paliskuntain yhdistys 102
Paliskunta 103
Osakkaat 105
Lainsäädäntö 106
Yhteiskunnan tukitoimet 106
Poronhoidon organisaatio ja lainsäädäntö Venäjällä 107

5 Tutkimusalueiden esittely 108
Kyrön paliskunta 108
Rajamaan yhteisö 109
Kyrön paliskunnan historiaa 114
Kuolan niemimaa 118
Alueen ekologiasta ja aluehallinnosta 118
Väestöhistoria 120
Rajajärjestelyjen vaikutuksia Kuolan alueella 125
Uudisasutus voimistuu 126
Siitaporonhoito Kuolassa 127
Komit saapuvat Kuolan niemimaalle 131
Komien vaikutus Kuolan saamelaisten poronhoitoon 134
Vallankumous saapuu tundralle 135
Poronhoidon kollektivisointi 139
Kulakkien ilmestyminen tundralle 141
1960-luvun perspektiivittömyys 146
Väestön keskittämisen vaikutukset 148
Luujärven ja Krasnošeljen kylät 150

6 Poronhoidon työvuosi 157
Kyrön paliskunta 157
Laidunkierto 157
Työvuosi 161
Keväkesä ja kesä 164
Syyskesä ja syksy 179
Syystalvi ja talvi 184
Kevättalvi ja kevät 197
Tundra ja Pamjat Lenina 202
Laidunkierto 202
Työvuosi 203
Kevät 206
Kesä 209
Syksy 210
Talvi 216

III OSA: KIRNU

7 Yhteistyömuodot, omistus ja organisaatio 219
Siita 219
Paliskuntalaitos 221
Poromiehen ja paliskunnan suhde 222

Kyrön paliskunta 223
Työt 223
Väärtilaitos 226
Poronomistussuhteet 229
Kuolan niemimaa 231
Arttelit, kolhoosit ja sovhoosit 231
Prikaatit 239
Yksityisomistus 245

8 Tuotannon jako ja välitys 248
Johdanto 248
Poronlihan myynti Kyrön paliskunnassa 251
Poro ja Riista Oy:n valtakausi 252
Poronlihan suoramyynti 257
Poromiehen vaikutusmahdollisuudet 261
Hinnan kehitys 263
Kannattavuus 265
Kuolan niemimaa 268
Kollektiivitalous 268
Markkinatalous 268

9 Poronhoitaja ja perhe 272
Ammatinvalinta 272
Työ ja leikki 272
Leikkimällä oppiminen 274
Poromieheksi Kyrön paliskunnassa 275
Poromieheksi Kuolassa 283
Työnjako ja töihin osallistuminen Kyrön poromiesperheissä 288
Työnjako ja töihin osallistuminen Kuolan poromiesperheissä 299
Toimeentulo perhetasolla Kyrössä 306
Kyrön poromiesperheet sukupolvittain 307
Yhteenveto 310
Omavarainen poromies ja matkailusta riippuvainen poromies .. 315
Toimeentulo Kuolan poronhoitoperheissä 317
Kuolan poromiesperheet sukupolvittain 318
Palkan määräytyminen 319
Epävirallinen talous 321
Porojen uudelleenjako 323

10 Ympäristön hallinta 325
Poronhoidon ympäristö 325
Poronhoidon ympäristön sisältö 328
Perinteinen ympäristötieto 330
Paikannimet 336
Poronhoitosanasto 337
Poronhoidon suhde muihin porometsän käyttäjiin 341
Poromiehet ja metsä 343
Laidunten riittävyys 344
Metsätöitä porometsässä 348
Porometsää kaupan? 352

Poromies metsänomistajana 355
Poromiehen ja metsän ambivalentti suhde 356
Ympäristönsuojelu porometsässä 356
Pedot porometsässä 361
Uhkia porometsässä ja tundralla 365
Konfliktit ja erilaiset arvomaailmat 369
Porometsä paikkana 370

11 Etnisyys poronhoitoyhteisöissä 373
Etninen mobilisaatio 373
Saamelaisten kulttuuri-itsehallintolaki Suomen Lapissa 374
Etnisyys yhteisön määrittäjänä 378
Kolmen tason analyysimalli 378
»Väli-ihmisten» identiteetti 382
»Kyllä sie tiiät, että nousee metakka!» 384
Etninen identiteetti 1990-luvulla Kuolan niemimaalla 386
Etniset symbolit: puku, juhlat ja kieli 390
Kuolan saamelaisyhdistys ja etnopoliittiset johtajat 397

IV OSA: KONTTURIT

12 Yhteistä, erilaista 402
Globalisaatio 404

13 Poronhoidon merkitys 406
Työn vapaus ja työstä luopumisen vaikeus poronhoidon merkityksen kuvaajina 406
Poronhoidon merkitys 409
Luonto vapauden ilmentymänä 409
Poronhoito identiteetin symbolina 411

Lähdeluettelo 413

Liitteet 457
Liite 1: Työssä esiintyvät poronhoitoon ja maaston nimityksiin liittyvät sanat 457
Liite 2: Kenttätyöjaksot 463
Liite 3: Haastateltavat 464
Liite 4: Haastattelurunko Kyröä koskeviin poromieshaastatteluihin 466

Резюме на русском языке:
Изменяющееся оленеводство. Работа и окружающая среда в оленеводческом объединении Кюрё в Киттиля и оленеводческих коллективах в районе Ловозера Кольского полуострова с 1930 по 1995 гг. 468

English summary
Reindeer herding in transition Reindeer herding in the reindeer herders association of Kyrö in Kittilä, Finland and in the collectives of Lovozero on the Kola Peninsula, Russia from 1930–1995. 471

I osa: Siulat

1 Johdanto

Porokaarteessa

Porojen *kaarteeseen*[1] eli aitaukseen saaminen vaatii paljon työtä, jossa palaa bensaa ja vuotaa hiki. Porokaarteita on perinteisesti rakennettu niille seuduille paliskuntaa missä porot eri vuodenaikoina oleskelevat, *palkivat*. Kesälaitumelle on rakennettu *merkitysaitoja*, joissa porot merkitään ja talvilaitumella sijaitsevissa aidoissa on pidetty *pykälykset*, joissa porot luetaan ja *erotukset*, joissa teurasporot *ratkotaan* eli erotetaan elämään jätettävistä. Kaarteet ovat umpinaisia aitauksia, joiden muotoon vaikuttaa myös maasto, johon ne rakennetaan. Ajan kuluessa ne ovat kokeneet monenlaisia muutoksia. Ensimmäiset olivat tunturikoivuista kyhättyjä, vaatimattomia pieniä aitauksia. Myöhemmin niitä tehtiin honkahirsistä. Nämä kaarteet olivat kiinteitä ja vahvarakenteisia. Seuraavaksi aidat rakennettiin halkaistuista tai sahatuista riu'uista. Rautalanka- ja nailonverkkoaitoja on käytetty *siuloina* eli johdinaitoina. 1980- ja 1990-luvulla pystytettiin nopeasti väliaikaisia aitoja säkkikankaasta tai muovista.

Porot tuodaan aitaan siulojen kautta. Siulat rakennetaan maaston muotoja ja porojen kulkureittejä mukaillen siten, että porot tulevat mahdollisimman helposti aitaan. Porojen kuljettamisessa ja aitaanpanossa käytetään yhä edel-

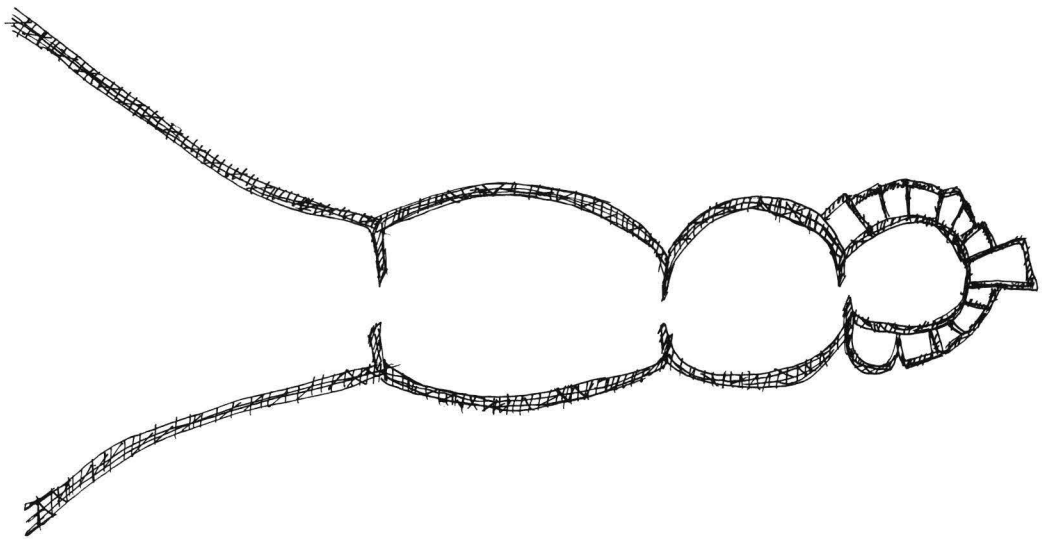

[1] Selostan tekstissä käyttämäni poronhoidon erikoistermit ja murresanat niiden esiintyessä ensimmäistä kertaa, jolloin ne on myös kursivoitu. Termit selityksineen löytyvät myös liitteestä 1.

leen apuna porokoiraa. Aikaisemmin porot kuljetettiin aitaan *laijistamalla*: poromies talutti johtoporoa, jota muu tokka seurasi. Nykyisin talvitokka kuljetetaan aitaan siten, että tokka hallitaan sivuilta ja takaa moottorikelkoilla, kesäkelillä käytetään joko maastomoottoripyöriä tai mönkijöitä. Kesällä porojen kokoamisessa ihmisiä auttaa *räkkä* eli hyönteiset. *Kaalolla*, kylmällä ja tuulisella säällä porojen kokoaminen on vaikeaa.

Aitojen rakenteeseen vaikuttaa myös niiden käyttötarkoitus. Samaa aitaa voidaan käyttää sekä merkitysaitana että luku- ja erotusaitana. Erotusaitaan kuuluvat seuraavat osat: siulat, *topparit*, jotka pidättelevät poroja, pidätysaita, emäaita, *kirnu* ja *kontturit* eli *erotuskarsinat,* joihin erotellut porot vedetään. Kirnun sanotaan saaneen nimityksen siitä, että »ne pyörivät siinä porot niinku kirnussa». Joskus aitoihin kuuluu myös ns. syöttöaita, johon porot tuodaan jo päiviä aikaisemmin odottamaan erotusta.

Kun porot on saatu aitaan, ne näyttävät aluksi juosta *tolvaavan* päämäärättömästi. Ulkopuolisesta tällaisen lauman sekaan meneminen voi vaikuttaa pelottavalta, mutta vastapäivään juoksevaan *porotokkaan* avautuu ikään kuin railo ihmisen astellessa kohti kaarteen keskustaa. Ilman täyttää porojen *roukuminen* ja koparoiden napse. Vähitellen meno hiljenee, tokka rauhoittuu ja jää odottamaan käsittelyä.

Tärkeä työväline on *suopunki*, jolla porot otetaan kiinni. Suopunki koostuu kahdesta osasta, köydestä ja sen toiseen päähän solmitusta *kielasta* eli suopunkirenkaasta, joka on tehty poronsarvesta, nykyään myös muovista. Köyden silmukka juoksee kielassa olevien kahden reiän kautta. Suopunkeja on erilaisia heittotilanteen tai heittäjän sukupuolen mukaan: miehet käyttävät 18–25 metriä pitkää suopunkia, naisten suopunki on hieman lyhyempi, 12–19 metriä.

Vasat otetaan nykyään kiinni *vimpalla*, pitkän vavan päässä olevalla silmukalla, koska sillä on helppo saada vasa kiinni. Vimpaa käyttäen tokka pysyy rauhallisena, koska vimpan osumatarkkuus on hyvä. Viime vuosikymmenten aikana suopunginheittotaito on heikentynyt; turhat heittoyritykset häiritsevät tokkaa – pienet vasat voivat myös loukkaantua helposti. *Poronmerkityksessä*, jossa vasat merkitään, merkittävä vasa, *peurakorva,* otetaan kiinni, vedetään itseä kohti ja kaadetaan maahan. Leikkaaja istuu vasan päälle ja leikkaa puukolla sen korviin omistajan merkin. Leikkaajan on oltava nopea ja huolellinen, jotta merkistä tulee kunnollinen. Poronmerkki koostuu *sanoista* eli *teoista*, joita on runsaat 20 erilaista. Minkälainen merkistä tulee, riippuu leikkaajan *merkkauskäsialasta*. Hänen on tehtävä selkeitä tekoja.

Merkitys pidetään pidätysaidassa, mutta pykälyksissä ja erotuksissa tokka käsitellään kirnussa pieni osa tokkaa kerrallaan. Erotuksessa poronomistajat kulkevat tokan keskellä arvioimassa, mikä poro myydään teuraaksi, mikä jätetään elämään, mikä otetaan itselle *syömäporoksi* ja mitkä valitaan siitoshirvaiksi. Kirnussa poro otetaan kiinni joko suopungilla tai käsin ja vedetään veräjästä karsinaan, kontturiin, joita on useita. Samalla elämään jätettävät porot luetaan ja niiden kylkiin tehdään puukolla *lukumerkit* merkiksi siitä, että poro on laskettu.

Paliskunnalla on oma kontturi, lisäksi teurasporojen ostoa varten ovat erikseen teuraskontturit sekä *vieropalkisten* kontturit. Suurimmilla poronomistajillakin voi olla omat kontturinsa. Jos poronomistajalla ei ollut omaa konttu-

ria, käytettiin toisen kontturia. Teuraaksi tarkoitetut porot vedetään teuraskontturiin eikä teuraaksi eroteltavia poroja lueta. Mikäli tarkoitus on myös lukea porot, paikalla pitää olla tarvittava määrä valantehneitä *lukumiehiä*, *ylöspanijoita*. Heidän paikkansa on kontturin veräjällä. Samalla kun poro vedetään veräjästä, he tekevät puukolla poron lapoihin lukumerkit. Lukumiesten täytyy olla hyviä *merkkimiehiä*: heidän on osattava tunnistaa paljon merkkejä. Poroa koskevat tiedot merkitään *lautaan* sitä mukaa kun vetäjät huutavat. Näin saadaan tietää jokaisen poronomistajan porokarjan, *elon,* koko ja koostumus, ts. vasojen, vaadinten ja hirvaiden määrä. Jokainen perhe erottelee omat poronsa. Mikäli perheessä on paljon poroja, on kaikkien perheenjäsenten työpanos tarpeen.

Paliskunnan kontturiin voidaan koota *pohjatokka* eli tuntemattomat porot, orpovasat ja porot joiden merkki on pilalla. Joillakin aidoilla on tätä tarkoitusta varten oma kontturinsa, *kurra*. Kun kaarre ja kirnu ovat tyhjiä, tuodaan pohjatokka kurrasta kirnuun. Merkitsemättömät peurat myydään erotuksen lopussa huutokaupalla paliskunnan tiliin. Tuntemattomat porot myydään teuraiksi ja tiedot niistä lähetetään Paliskuntain yhdistykselle, joka pitämänsä poromerkkirekisterin avulla lähettää rahat poron omistajalle.

Kesämerkityksissä ja myös talvella pidettävissä erotuksissa *purraan* eli kuohitaan ne porot, joista oli tarkoitus kasvattaa ajohärkiä tai joita ei muuten ole tarkoitus käyttää siitokseen. Vaikka kuohintaan on käytetty pihtejä jo 1960-luvulta lähtien, toimenpidettä kutsutaan edelleenkin puremiseksi. Puremisen tarve on vähentynyt, kun on siirrytty vasateurastuksiin, jolloin urosvasat teurastetaan syntymää seuraavan syystalven erotuksissa.

Sekä merkityksiin että erotuksiin kokoontuu poronomistajien lisäksi myös muuta väkeä. Matkailijoita aidalle houkuttelee eksotiikka, kyläläiset taas hakevat erotusaidalta verta, suolia ja sisäelimiä ruuaksi tai taljoja, koipia ja sarvia käsityömateriaaliksi. Nyt se ei enää ole mahdollista, kun teurasporot kuljetetaan elävinä kauempana sijaitseviin teurastamoihin.

Erotuksia voidaan pitää poromiesperheiden sadonkorjuuna, koska silloin saadaan tulot koko vuoden työstä. Aikaisemmin erotuksissa myydyistä poroista sai rahat käteen jo aidalla Tällöin kauppiaat kuljettivat mukanaan isojakin rahasummia. Alkoholia käytettiin kaupankäynnin vahvistamiseksi ja sillä korvattiin poroista huolehtimista. Aikaisemmin *raitiot* eli ammattiporomiehet pitivät huolta niiden poronomistajien poroista, jotka eivät itse olleet poromet-sässä. Raitioita kutsuttiin myös *väärteiksi*.

Erotusten ollessa monipäiväisiä saatettiin lyhyen talvipäivän päätyttyä rentoutua aidalla tai sen lähellä sijaitsevalla kämpällä. Sodanjälkeisissä erotuksissa kävi myös »joppareita», joilta ostettiin esimerkiksi Ruotsista tuotua kahvia. Viinakorttien aikakaudella – ja myöhemminkin – myynnissä oli myös alkoholia. Koska varsinkin erotukset keräsivät paljon väkeä, myös poliiseja oli valvomassa järjestystä. Joskus kovaan hintaan ostettu pullo osui tiukan poliisin silmiin ja se kaadettiin maahan.

Yllä oleva kuvaus porokaarteen tapahtumista on kirjoitettu Kyrön palkisen näkökulmasta. Poronhoitotyöt ovat periaatteessa samanlaisia myös Kuolassa, mutta itse työprosessissa ja työtehtävien ajoituksessa on myös eroavaisuuksia; esimerkiksi osassa Kuolan poronhoitoaluetta vasat on merkitty omistajan

merkkiin heti syntymän jälkeen, kun Kyrössä vasat merkitetään juhannuksen jälkeen.

Tutkimuksen tausta ja tavoitteet

Olen saanut lukemattomia kertoja vastata kysymykseen »Miksi etelän yliopiston naisopiskelija tutkii poronhoitoa?» Suomessa kentällä kysymystä ei ole esittänyt kukaan, sillä olen kasvanut poronhoitoalueella, kahden paliskunnan rajalla. Niistä toisen, Kyrön paliskunnan, poromiehet yöpyivät kotonani ollessaan poroja kokoamassa, *etossa* ja talvipaimenessa paliskunnan itäosassa sijaitsevilla talvilaitumilla. Poronhoidolla on ollut tärkeä osa perheemme toimeentulokokonaisuudessa, sillä isäni oli poromies. Elinkeinokokonaisuus ja työnjako olivat siinä mielessä »perinteisiä», että isäni ollessa viikkokausia porometsässä äiti huolehti kodista ja karjasta.

Ilman poroa ei 20. vuosisadan alkupuolella Lapissa tultu toimeen. Porolla kuljettiin, sitä käytettiin vetojuhtana ja porosta saatiin raaka-aineita moniin tuotteisiin. Useat talolliset hoidattivat poromiesten eloissa omat ajoporonsa, koska heillä itsellään ei ollut mahdollisuutta osallistua poronhoitotöihin.[2] 1990-luvun lopun Lappi eroaa paljon 1930-luvun Lapista. Taloudelliset ja yhteiskunnalliset muutokset vaikuttivat maan reuna-alueilla huomattavasti myöhemmin kuin Etelä-Suomessa. Toisen maailmansodan jälkeen alkaneen voimakkaan teollistumisen myötä myös Suomi tuli osaksi kansainvälisiä markkinoita. Sotakorvausten vuoksi oli luotava edellytykset metalliteollisuuden kehittymiselle, ja näin Suomen aiemmin metsätaloustuotteisiin nojautunut tuotantorakenne monipuolistui. Pohjois-Suomen erämaissa savotat laajenivat, ja tehokkaampia puunkorjuumenetelmiä otettiin käyttöön.[3]

Kun Suomi koki rajun elinkeinorakenteen muutoksen agraarivaltaisesta yhteiskunnasta palveluvaltaiseksi vuosina 1960–1975, tapahtui tämä muutos Lapissa muuta maata jonkin verran myöhemmin.[4] Vielä 1950-luvulle asti Lappia pidettiin eräänlaisena reservialueena, jossa syntyi lisää työpaikkoja ja väestö lisääntyi. Kasvu perustui osaksi käyttämättömien luonnonvarojen kuten vesivoiman käyttöönottoon, Lapin jälleenrakennustöihin ja sodan jälkeisen asutustoiminnan vilkkauteen. Ilmo Massan mukaan Lapista tehtiin sisäinen ekstraktiivinen periferia Suomen kehittyvän talouden tueksi. 1960-luvun loppuun mennessä pienien tilojen pitäminen tuli kannattamattomaksi. Lappikin joutui maaltapaon kouriin, ja väestöä muutti Etelä-Suomen teollisuustaajamien lisäksi muihin pohjoismaihin, etupäässä Ruotsiin. Myös Lapissa elinkeinorakenteen muutos heijastui alkutuotantoon. Maa- ja metsätalouden piirissä työskentelevien osuus on pienentynyt huomattavasti kaupan, kuljetusten, matkailun ja muiden palveluelinkeinojen osuuden kasvaessa.[5] Elinkeinorakenteen muutokset heijastuvat myös poronhoitoon ja sen sivuelinkeinoihin, kuten luvussa 8 tulee esille.

---

[2] Tiesmaa 1933, 57.
[3] Alestalo 1985, 101–106.
[4] Allardt 1983, 198.
[5] Massa 1988, 36–39; Massa 1998, 153.

Jo sinä aikana, josta minulla on muistikuvia, on eläminen pohjoisessa muuttunut paljon: maanteitä on rakennettu ja tieverkkoa kehitetty, uudet kulkuneuvot on otettu käyttöön ja vihdoin Lappikin sähköistettiin. Kotikylämme Lompolo oli viimeisimpiä lappilaisia kyliä, jotka yhdistettiin sähköverkkoon 1970-luvun alussa. Keskusjohdon vaikutus kasvoi, ja myös elinkeinoissa siirryttiin vähitellen osittain omavaraisesta luontaistaloudesta rahatalouteen. 1960-luvun alkupuolella tuli markkinoille innovaatio, jolla oli mullistavia vaikutuksia pohjoisten alueiden liikkumisessa. Tämä uutuus oli talviajoon sopiva yhden hengen kulkuneuvo, moottorikelkka. Moottorikelkan tulo muutti paljon myös poronhoitoa; muutos tapahtui niin nopeasti, että puhuttiin moottorikelkkavallankumouksesta.[6]

Tässä työssä tarkastelen poronhoidon muuttumista ja niitä strategioita, joita ammatinharjoittajalla on ollut ja on edelleen hallussaan, kun poronhoito on muuttunut omavaraisesta luontaiselinkeinosta markkinatalouden premissein harjoitettavaksi ammatiksi. Tarkoituksena on ollut tehdä formaalinen analyysi siitä, mitä luontaiselinkeinolle tapahtuu, kun se liittyy valtakunnan talouteen, ja mitä tämä on poronhoitajaperheen näkökulmasta merkinnyt. Myös muiden tekijöiden, kuten esimerkiksi yhteiskunnassa, yhteisössä ja ympäristössä tapahtuvien muutosten, aiheuttamat vaikutukset on otettava huomioon. Poronhoito ei ole ainoastaan poromiehen yksityisasia, vaan se koskettaa koko perhettä, joten poronhoitoa on tutkittava perheen näkökulmasta. Kaikki perheenjäsenet ovat ottaneet osaa mahdollisuuksiensa mukaan poronhoitotöihin, vaikka naisten ja lasten panos onkin usein jäänyt näkymättömäksi. Myös naisten ansiotulo kodin ulkopuolella on ollut elintärkeä poromiesperheissä, sillä aiemman tutkimukseni perusteella poronhoito ei yksin riittänyt antamaan toimeentuloa.[7] Aikaisemmissa poronhoitotutkimuksissa naisia ei juurikaan ole huomioitu.[8] Tämä miesdominanssi tai miehinen harha on johtunut osaksi myös tutkijoiden sukupuolesta – he eivät ole osanneet nähdä koko perheen työpanoksen merkitystä, koska sitä ei ole tehty porometsässä.[9] Toiseksi vertailen tutkimuksessani poronhoidon kehitystä kahdella eri alueella, kahdessa eri yhteiskunnassa ja talousjärjestelmässä. Näin tarkasteltuna on mielenkiintoista selvittää, mikä rooli ympäristöllä ja toisaalta talous- ja poliittisella järjestelmällä on elinkeinonharjoittamisessa. Onko näissä kahdessa tutkimuskohteessa yhtäläisyyksiä, ja jos on, niin mitä ne ovat? Ja mitkä ovat eroavaisuudet?

Tämän työn rakennetta voi verrata alussa esiteltyyn poronhoidossa käytettävään kaarteeseen.[10] Kuten siulat, johdinaidat, nimensä mukaisesti johdattelevat porot kaarteeseen, niin tutkimuksen ensimmäisessä osassa (I osa: Siulat) kuljetan aineiston kuten porot tutkimuksen työvälineinä tutkimusongelman ja viitekehyksen tarkastelun kohteeksi. Näissä johdantoluvuissa esitän työn taustan ja tavoitteet ja rajaan tutkimusongelman. Lisäksi esittelen tutkimusmenetel-

---

[6] Esimerkiksi Linkola 1973 ja 1972b; Pelto 1973; Pelto et al. 1969.

[7] Ruotsala 1989, 149.

[8] Poikkeus on Outi Jääskön selvitys vuodelta 1998.

[9] Assmuth & Tapaninen 1994, 141.

[10] Kun esittelin eräälle ystävälleni tätä porokaarre-metaforaani, hän kertoi, että Lapin yliopistossa on eräs taiteiden tiedekunnan jatko-opiskelija käyttänyt porokaarretta opinnäytteessään, jolla ei kuitenkaan ollut mitään tekemistä poronhoidon kanssa.

mät ja -aineiston sekä työn teoreettisen viitekehyksen ja työn kannalta keskeiset käsitteet.

Kaarteessa koko tokka odottaa käsittelyä pienemmissä osissa. Aivan vastaavasti tutkimuksen toisessa osassa (II osa: Porokaarre) esittelen tarkemmin poronhoitoa, sen historiaa ja organisaatiota sekä tutkimuskohteet, Suomessa sijaitsevan Kittilän Kyrön paliskunnan ja Venäjällä, Kuolan niemimaalla poronhoitoa harjoittavat sovhoosit, jotka sijaitsevat Luujärven ja Krasnošeljen kylissä. Sen lisäksi kuvaan tässä osassa poronhoidon työvuoden ja siinä tapahtuneet tärkeimmät muutokset molemmissa tutkimuskohteissa.

Kaarteen pienemmässä osassa, kirnussa tokka käsitellään osa kerrallaan, joten tutkimuksen kolmannessa osassa (III osa: Kirnu) olen valinnut tarkemman analyysin kohteeksi viisi asiakokonaisuutta. Valinta perustuu kahteen kriteeriin: 1) ne ovat nousseet tutkimusaineistosta ja 2) ne vastaavat myös omia kokemuksiani siitä, mitkä asiat ovat tärkeitä tämän päivän poronhoidon kannalta. Koska analyysin kohteeksi valitut asiakokonaisuudet nousevat myös tutkimusaineistosta, ne ovat tärkeitä myös poronhoitajaperheen näkökulmasta. Nämä asiat ovat 1) yhteistyömuodot, omistus ja organisaatio, 2) tuotannon jako ja välitys, 3) poronhoidon käsittely perhetasolla esimerkkeinä toimeentulo, työnjako sekä ammatinvalinta, 4) ympäristön hallinta sekä 5) etnisyys.

Kirnusta eloporot ja teurasporot erotellaan ja vedetään konttureihinsa. Työn viimeisessä osassa (IV osa: Kontturit) esittelen tutkimuksen tuloksia. Poronhoidon tulevaisuuden kannalta on tärkeää se, mitä mahdollisuuksia ja strategioita poronhoitajilla on tänä päivänä. Sen lisäksi tärkeää on se, mitä muita kuin taloudellisia merkityksiä poronhoidolla on nykyään. Viimeisessä luvussa vertaan lyhyesti tutkimusalueitani ja katson mitä yhteisiä piirteitä ja mitä eroja näiden kahden alueen, Kyrön paliskunnan ja Kuolan niemimaan Luujärven alueen, poronhoidossa on tämän tutkimuksen perusteella.

Typografiset keinot ja translitterointiongelmat

Kursivoin työssäni esiintyvät poronhoitoon ja maastoon liittyvät murresanat ja erikoistermit silloin, kun ne esiintyvät ensimmäistä kertaa tekstissä. Liitteeseen 1 olen koonnut näistä sanoista luettelon, joka on varustettu myös selityksillä. Selitykset ovat peräisin joko Kyrön paliskunnasta tai Kuolan niemimaalta. Samalla sanalla voi olla erilainen merkitys tai selitys muualla poronhoitoalueella. Vieraskieliset sanat, jotka eivät liity poronhoitoon, olen lihavoinut.

Käyttämäni haastattelusitaatit olen sisentänyt. Tekstin sisällä olevat lyhyet sitaatit olen merkinnyt lainausmerkeillä.

Venäjänkieliset sanat ja nimet on translitteroitu Suomessa käytetyn tavan mukaan. Lähdeluettelossa sama kirjoittaja, esimerkiksi Tatjana Lukjantšenko, voi esiintyä 3–4 eri asuun translitteroituna, koska noudatan aina sitä tapaa, mikä on ko. teoksen nimilehdellä. Saksaksi kirjoitetun artikkelin kirjoittajan nimi on translitteroitu saksalaiseen tapaan jne. Tekstissäni käytän kuitenkin ainoastaan yhtä translitterointitapaa. Paikannimet on kirjoitettu Kerkko Hakulisen »Maailman paikannimet» -teoksen mukaan; koltankielisten nimien kirjoitusasu on Pekka Sammallahden ja Jouni Mosnikoffin laatiman sanakirjan mukaan.

Muiden saamenkielisten paikannimien kirjoitusasu on epäyhtenäinen, koska yhtenäistä mallia ei ole. Jos paikannimellä on olemassa suomenkielinen asu, käytän sitä.

Tutkimusaiheen valinta

Oman kotiseudun näkymättömyys tutkimuksessa ja yliopisto-opetuksessa oli tärkein syy, miksi valitsin poronhoidon jo pro graduni aiheeksi. Valinta oli itsestään selvä. Koska olen kokenut 1960–1980-lukujen muutosajan, halusin ottaa sen myös oman tutkimustyöni aiheeksi. Poronhoidosta on kyllä tehty kansatieteellisiä tutkimuksia, mutta tutkimukset ovat miltei poikkeuksetta koskeneet saamelaisporonhoitoa. Samoin kovin yleisesti luullaan, että kaikki Suomen poronhoitajat ovat saamelaisia. Tämä ei pidä paikkaansa, sillä suomalaisporonhoidon alue on maantieteellisesti laaja. Saamelaisten kotiseutualueella asuu runsas viidennes Suomen poronomistajista, ja näiden omistuksessa oli 1990-luvun puolivälissä 2/5 Suomen poroista.[11] Toinen valintaperusteeni oli juuri suomalaisporonhoidon näkymättömyys ja marginaalisuus.

Tutkimukseni on osaltaan suoraa jatkoa pro gradu -tutkimukseen, mutta sekä tutkimusalue että näkökulma ovat laajentuneet. Turun yliopistossa vuonna 1989 hyväksytyssä pro gradussa »Elämäntavasta ammatiksi – poronhoito Kittilän Kyrön paliskunnassa 1930-luvulta nykypäivään»[12] selvitin, miten poronhoito on toiminut yhden suomalaispaliskunnan alueella. Kyrön paliskunta kuuluu siihen osaan poronhoitoaluetta, jossa poronhoidolla on vielä vahva asema.[13] Tarkasteluni kohteena oli perinteinen, luonnonolosuhteisiin sopeutettua tekniikkaa hyväksikäyttävä elinkeinonhaara, joka on pystynyt säilyttämään käyttökelpoisuutensa muuttuvissa olosuhteissa ja on osoittautunut kilpailukykyiseksi muiden ammattien rinnalla. Näin pystyin liittämään elinkeinon harjoittamisessa tapahtuneet muutokset laajempiin yhteiskunnallisiin yhteyksiin. Tällä tavalla käsiteltynä varsinkin aikaisempaan omavarais-luontaistalouteen olennaisesti kuuluneet sivuelinkeinot ja niiden vuotuiskierto tulivat selvästi esiin.

Mitä läheisemmin elinkeino on sopeutunut johonkin tiettyyn ympäristöön, sitä todennäköisemmin siihen vaikuttavat myös ympäristössä tapahtuneet muutokset. Tutkimuksessani tuli esille, miten poronhoito on muuttunut tutkimusaikana ja mistä nämä muutokset ovat johtuneet. Myös poromiesten itsensä mukaan tänä aikana tapahtunut muutos on ollut niin suuri, että se on merkinnyt poronhoidon muuttumista elämäntavasta ammatiksi, vaikka he silti korostivat poronhoidon olevan pikemminkin elämäntapa kuin pelkkä ammatti.[14] Samoin

---

[11] Poromies 6/1986, 6–7; Lapin Kansa 4.10.1990, 6; Kemppainen 1998, 7, 24, 41. Tilastojen puutteessa – etnisin perustein laadittuja tilastoja ei tehdä – tarkempien lukujen antaminen on mahdotonta. Saamelaisalueen paliskunnissa poronomistajissa on myös suomalaisia, ks. http://www.netti.fi/~samedigg/sapmi/_avtal.htm. Saamelaiskäräjien verkkosivuilla olevien tietojen mukaan saamelaisalueella on yli kolmasosa Suomen poroista. Alueen poroista 85 % on yli 600 saamelaisen porotalouden harjoittajan omistuksessa.

[12] Ruotsala 1989.

[13] Ala-Louvesniemi 1984, 54.

[14] Komiteamietintö 1973:46, 44; Aikio 1977, 77; Talve 1979, 338–39; Ruotsala 1989, 18–19.

työssäni selvitin, miten vanhaan, perinteiseen luontaiselinkeinoon on omaksuttu teknisen kehityksen saavutukset, miten se on uudenaikaistunut ja sopeutunut nykyiseen markkinatalouteen. Keskeisenä tarkastelun kohteena oli poromiehen syklinen työvuosi, joka on luonteva tapa tarkastella tällaisen elinkeinon toimintaa, sillä poromiehen työtä ja vapaa-aikaa ovat aina säädelleet työvuoden jaksot.

Kulttuurien tutkimuksen tarkoituksena on toisia kulttuurisia yhteisöjä tutkimalla ja vertailemalla lisätä tietoa ja ymmärrystä omasta ja toisten elämästä. Kulttuurien tutkimuksen menetelmien avulla voidaan tunnistaa ja tutkia tämän hetken ongelmia sekä selvittää, miten näitä ongelmia voidaan parantaa paikallisen ympäristön ja yhteisön asettamin ehdoin. Uusi sekä uudesta näkökulmasta tuleva tieto on erittäin tärkeää yhteiskunnan päätöksentekijöille. Heidän tehtävänään on suunnitella, kehittää ja parantaa alueiden kehitystä ja elinoloja. Yksi tutkimuksen tavoitteita on auttaa suunnittelijoita, viranomaisia ja päätöksentekijöitä kehittämään ja sopeuttamaan poronhoitoa ympäristön ja yhteiskunnan muuttuneisiin tarpeisiin siten, että myös poronhoitajien näkemykset ja tarpeet tulisivat paremmin esille. Tällaisesta näkökulmasta tehtyä tutkimusta kaipaavat myös poronhoitajaperheet.

Tutkimusongelman rajaus

Tutkimuksen kohteena oleva elinkeino, poronhoito, on yleistettynä leimallisesti etninen toimeentulon muoto. Etelän[15] näkökulmasta poronhoito on marginaalinen ja eksoottinen elinkeino. Etelän suopeus pohjoista kohtaan tulee esille siinä, että poronhoito ja saamelaisuus saavat positiivista huomiota erityisesti tietyissä tilanteissa, esimerkiksi matkailuelinkeinon palveluksessa, jossa poronhoito ja saamelaiset tyydyttävät matkailijoiden eksotiikan nälkää. Pohjoisen näkökulmasta, yhteisön sisältä tarkasteltuna elinkeinon merkitys on aivan toinen. Rahallisen toimeentulon lisäksi poronhoidon tärkeä merkitys on myös siinä, että se on perinteinen, sukupolvelta toiselle siirtyvä elinkeino, jolla on merkitystä sekä yhteisön että yksilön identiteetin kannalta. Se on myös yksilön sosiaaliturva, jonka merkitys on huomattava. Tämä tulee esille mm. siinä, miten sukupolven vaihdos poronhoidossa toteutuu tai jää toteutumatta. Tällaiset kulttuuriset ja sosiaaliset arvot jäävät helposti ulkopuolisilta huomiotta. Saamelaisten kannalta tärkeää on myös se, että poronhoito on yksi saamelaisuuden näkyvimmistä symboleista, vaikka saamelaisista vain osa on [ollut] poronhoitajia.[16]

Nykypäivän ilmiöiden ymmärtämiseen tarvitaan historiallista aspektia. Tässä työssä on mahdollista yhdistää diakroninen ja synkroninen tutkimusote. Toisaalta tutkitaan luontaiselinkeinon asemaa nykyisessä talousjärjestelmässä,

---

[15] Lappilaisille etelä on Lapin vastakohta. Se ei ole selvärajainen, vaan symbolinen ja mentaalinen. Sen vastapainoksi rakennetaan omaa lappilaisuutta. Tärkeää tässä työssä on nostaa esille se, että lappilaisten pohjoinen on etelän asukkaiden loma-alue. Tämä käy ilmi ympäristönhallintaa käsittelevässä luvussa 10.

[16] Ruotsala 2000, 263–264.

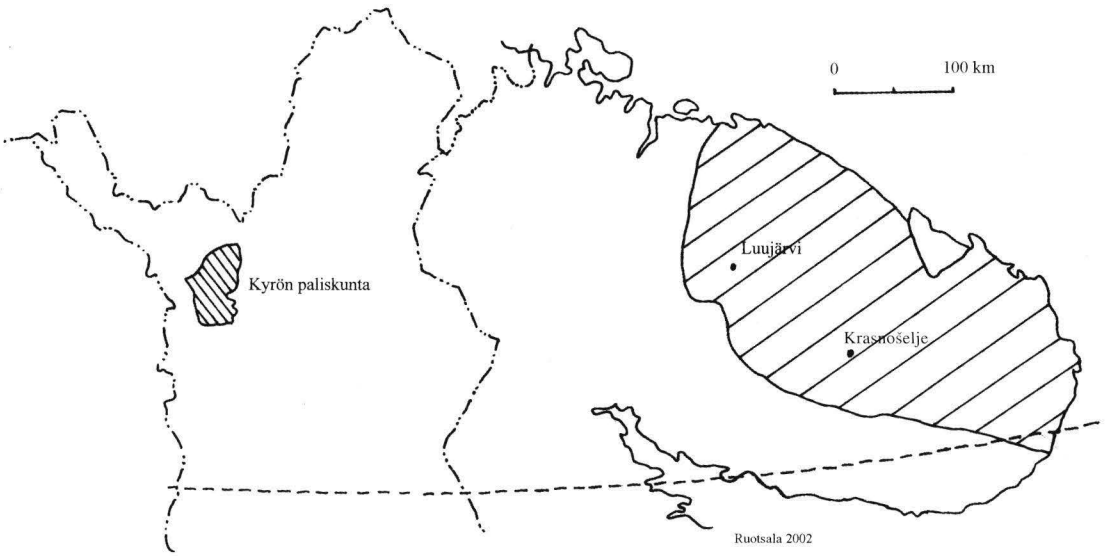

Kartta 1: Tutkimuskohteet.

mutta toisaalta sen ymmärtämiseksi on selvitettävä myös se, mikä merkitys luontaiselinkeinoilla on tutkimusalueella ollut pitkällä aikavälillä ja minkälaiset ovat sen suhteet muihin alueen kulttuureihin, väestöryhmiin sekä maankäyttömuotoihin tai elinkeinoihin kunakin aikana olleet.

Poronhoitoa harjoitetaan Pohjoiskalotilla, joka on vuosisatojen ajan ollut useiden eri väestöryhmien kohtauspaikka ja jossa valtioiden väliset rajat eivät ole estäneet luonnollista kanssakäymistä lukuun ottamatta Suomen itärajaa vuoden 1917 jälkeen.[17] Alueellisesti tutkimusongelmaa voidaan tarkastella sirkumpolaarisesti, mutta tässä tutkimuksessa on tehty vielä tarkempi rajaus. Suomen osalta rajaan tutkimusalueen koskemaan luontaiselinkeinolain soveltamisaluetta,[18] josta olen valinnut tutkimuskohteeksi saamelaisten kotiseutualueen rajalla sijaitsevan, mutta ns. suomalaista poronhoitoa harjoittavan Kyrön paliskunnan, jonka osakkaina on edustajia molemmista etnisistä ryhmistä. Toiseksi kohteeksi olen valinnut Kuolan niemimaan Luujärven alueen,[19] joka Venäjällä tapahtuneiden nopeiden poliittisten ja taloudellisten muutosten vuoksi tarjoaa myös kansainvälisesti mielenkiintoisen tutkimuskohteen. Tutkimuskohteet on merkitty karttaan 1.

---

[17] Norjan itäraja oli myös yhtä suljettu.

[18] Luontaiselinkeinolain soveltamisalue on määritelty vuonna 1984 hyväksytyssä luontaiselinkeinolaissa. Lain soveltamisaluetta ovat Enontekiön, Inarin, Utsjoen ja Savukosken kunnat sekä Muonion, Kittilän, Sodankylän ja Sallan kuntien pohjoisosat. Ks. kartta 2 sivulla 101. Luontaiselinkeinolaki 610/1984, muutettu 1296/1990 sekä Luontaiselinkeinoasetus 715/1984, muutettu 492/1991.

[19] Luujärvi on sekä hallinnollinen alue, että taajama, jossa sijaitsee toinen poronhoitosovhooseista, Tundra. Luujärven alueella sijaitsee myös Krasnošeljen kylä, jossa sijaitsee toinen poronhoitosovhooseista, Pamjat Lenina.

Tutkimusajan rajaaminen 1930-luvulta 1990-luvulle johtuu siitä, että 1930-luvun alussa Kyrön paliskunta lähti uudelleen nousuun sen jälkeen kun 1920-luvulla Kyrön paliskunnan porot loppuivat miltei kokonaan. Haastattelujen avulla pystyin kartoittamaan koko tutkimusajan 1930-luvulta nykypäivään asti. Poronhoidon teknistyessä on yhä enemmän uusia menetelmiä on otettu käyttöön. Viimeinen suuri muutos, joka on vaikuttanut poromiesperheiden elämään, on Suomen liittyminen Euroopan unioniin. Koska unioniin liittyminen tapahtui juuri kenttätyövaiheessa, siitä keskusteltiin haastatteluissa, mutta olen kuitenkin rajannut EU-ajan varsinaisesti tämän tutkimuksen ulkopuolella, ja ottanut aikarajaksi vuoden 1995. Mahdollisia unioniin liittymisen vaikutuksia ei ole helppo saada esille, koska poronhoito nauttii vielä ns. siirtymäkauden tukea. Toki tässä työssä vaikutuksia tulee esille, vaikka ne eivät ole varsinaisesti tutkimuskohde; otan ne esille ainoastaan silloin, kun ne liittyvät muihin kysymyksiin. Lisäksi juuri muutosvaiheessa muutos näyttäytyy yleensä dramaattisena, mutta varsinaiset vaikutukset voivat olla myöhemmin tarkasteltuna paljon pienempiä. Tutkimuksessa tulee aikarajojen 1930–1995 kohdalla välttämättä myös ylityksiä.

Myös Kuolan alueen tarkastelun aikarajaukseen 1930-luku sopii, koska kollektivisointi aloitettiin 1920-luvun lopussa. Aikaisemmalta ajalta on kyllä saatavissa tietoa kirjallisista lähteistä, mutta se on yksipuolista, esimerkiksi Nikolai Haruzinin teos (1890) Kuolan saamelaisista keskittyy kolttasaamelaisiin. Muita saamelaisryhmiä kuten kildinin, akkalan tai turjan eli terin saamelaisia hän käsittelee ainoastaan sivumennen. Muissa Kuolan niemimaata koskevissa teoksissa, esimerkiksi suomalaisten tutkijoiden matkakertomuksissa ja venäläisten D. A. Zolotarevin ja V. V. Tšernoluskin teoksissa käsitellään myös muita saamelaisryhmiä. Kuolan poronhoidon aikaisempia vaiheita tulee jossain määrin esille osassa II Porokaarre. Myös Kuolan poronhoitoa käsittelen 1990-luvun puoliväliin asti, jolloin kävin siellä viimeisen kerran kenttätöissä. 1990-luku on Kuolan poronhoidossa ollut jatkuvien muutosten aikaa. Näiden muutosten seuraaminen ja tutkimukseen mukaan ottaminen olisi vaatinut useampia ja pitempiaikaisia kenttätyömatkoja, jotka tämän tutkimuksen puitteissa eivät olleet mahdollisia.

Poronhoidon Lappi

Poronhoitoa harjoitetaan koko kalottialueella Suomessa, Ruotsissa, Norjassa ja Kuolan niemimaalla. Tässä työssä tarkastelen poronhoitoa Suomen Lapissa ja Kuolan niemimaalla. Mikä on se pohjoinen ja mikä on se Lappi, joista tässä tutkimuksessa kerrotaan? Lukija visuaalistaa mielessään kuvan siitä maisemasta, jossa poronhoitoa harjoitetaan.

Sekä Lappiin että Kuolaan liitetään paljon erilaisia konnotaatioita, suorastaan kliseitä. Myytti villistä, vahvasta ja vapaasta Pohjolasta kesytetyn, kiireisen ja säännöllisen, järjestyksessä olevan etelän vastapainona on yksi tällainen. Se on myös esimerkki siitä, miten keskuksen identiteetti voidaan määrittää marginaalisten alueiden, periferian kautta. Myytti villistä pohjolasta on tärkeä osa kansallistakin identiteettiä – ainakin sitä on käytetty hyväksi sekä tai-

Näkymä kotipihaltani kohti Kyrön palkisia. Kuvassa olevan Lompolojärven takana kulkee paliskunnan itäraja. Nykyiset talvilaitumet eivät näy kuvassa. Horisontissa näkyvät Sammal-, Lommol-, Pallas- ja Ounastunturit, missä porot vasoivat ennen. Hakatuilla vaaroilla porot ovat kevättalvisin syömässä luppoa. Lompolo, huhtikuu 1998. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

teessa että elinkeinoelämässä, erityisesti matkailussa. Kanadan pohjoisosia tutkineen Rob Shieldsin mukaan vastaava myyttinen, etelän ja pohjoisen välinen raja on siellä samalla kestämisen ja olemassaolon raja.[20] Meilläkin pohjoiseen liitetään samat ominaisuudet ja korostetaan etelän näkökulmasta ilmaston negatiivisia ja etelästä poikkeavia piirteitä kuten kaamosta, pakkasia ja räkkää. Pohjoisen luonto on ankara ja vihamielinen, josta selviytyminen vaatii suuria uhrauksia ja ponnisteluja. Pohjolan jätkä, kullankaivaja ja poromies kuuluvat tähän »tosimiesten» kategoriaan. Tutkimusten mukaan Lapissa esiintyy etelä – pohjoinen-vastakkainasettelua.[21] Samanlaista vastakkainasettelua esiintyy myös Norjassa, jossa taustalla ovat ainakin osittain aluepoliittiset tuet.[22]

Eivät ainoastaan kansallisvaltiot vaan myös alueet voivat olla kuviteltuja yhteisöjä.[23] Lapista on olemassa monenlaisia määritelmiä ja mielikuvia, jotka riippuvat esittäjänsä näkökulmasta. Kirjallisuuden konstruoimaa Lappi-kuvaa on tarkastellut Veli-Pekka Lehtola, elokuvien Lappi-kuvaa taas Jorma Lehtola ja kuvataiteen Tuija Hautala-Hirvioja.[24] Käytetty näkökulma määrittää, mihin

[20] Shields 1993, 52–55.

[21] Esimerkiksi Paasi 1986, 266; Suopajärvi 2001, 118–123.

[22] Ruotsala 1994, 19–26; Anttonen 1999, 60–62; Nord-Norge-käsitteen käyttöön ottamisesta ks. Niemi 1993, 33–40.

[23] Andersson 1991, 6–7; Gidlund & Sörlin 1992, 208.

[24] Lehtola 1997; Lehtola 2000; Hautala-Hirvioja 1999.

Lapin eteläraja kulloinkin sijoitetaan. Leena Suopajärvi kirjoittaa, että tähän epätarkkuuteen itse asiassa kulminoituu symbolisten rajojen voima: ne ovat niin väljiä, että käsitteeseen voidaan liittää erilaisia merkityksiä. Näin jää tilaa subjektiivisille määritelmille.[25]

Suomessa puhutaan toisinaan Lapista, toisinaan taas Peräpohjolasta. Se voidaan rajata sekä historialliseksi, luonnonmaantieteelliseksi että hallinnolliseksi käsitteeksi – lääniksi tai maakunnaksi. Historiallisesti määriteltynä Lappi on ns. lapinrajan takainen alue, jota asuttivat lappalaiset eli saamelaiset[26]. Lapin raja määriteltiin vuoden 1678 käräjillä Lapin ja Kemin pitäjien välille. Hallinnollinen Lappi käsittää vuonna 1938 perustetun Lapin läänin. Se on historiallista Lappia laajempi alue. Hallinnollisesti Lappi on kuulunut Suomeen vasta vuodesta 1809 lähtien. Alueidentiteettiä tarkastelleen Anssi Paasin mielestä Lappi ei ole lappilaisillekaan mikään selkeästi hahmottuva aluekokonaisuus, vaan enemmänkin mielikuva ja idea, jonka pohjalla on sosiokulttuurinen kokonaisuus.[27] Veli-Pekka Lehtola taas korostaa Lapin maakuntaidentiteetin konstruktiivista luonnetta.[28]

Lapin lääniin kuuluu kulttuuriekologisesti tai maisemallisesti tarkasteltuna erilaisia alueita tunturiylängöistä Perämeren rannikkoon ja läänin eteläosan vaaroista jokivarsien peltomaisemiin ja silmänkantamattomiin aapasoihin. Yleisesti Lappiin liitetään tunturit ja laajat, asumattomat erämaat[29], joita halkovat joet ja suoalueet. Tässä tutkimuksessa tarkoitan Lapilla aluetta, jonka eteläraja on suurin piirtein Kolarin, Kittilän ja Sodankylän kuntien eteläraja. Rajauksessani identiteetillä, mielikuvilla ja maisemalla on hallinnollisia seikkoja tärkeämpi merkitys. Tässä Lapin eteläraja on jyrkempi kuin valtakunnanrajat, vaikka – kuten Lehtola huomauttaa – alueellisen tietoisuuden kasvu on tapahtunut monikansallisen alueellisuuden kustannuksella. Erityisesti rajavyöhykkeillä alueen yhteydet Ruotsiin ja Norjaan olivat vilkkaammat kuin etelään.[30]

Lapista ja pohjoisesta puhuttaessa ei saa unohtaa ulkopuolisilla työpöydillä konstruoitua Lappia, jollainen on vaikkapa matkailun tarpeisiin rakennettu Lappi erilaisine alueineen.[31] Matkailussa Meri-Lappia lienee helpompi myydä kuin Perämeren rannikkoa. Toki alueen asukkaat voivat identifioida itsensä Meri-Lappiin huolimatta siitä, että maantieteilijöiden mielestä Meri-Lappi sijaitsee vain Pohjois-Norjassa. Silmiinpistävä ja uusi Lapin määrittely liittyy myös matkailuun, sillä nyt puhutaan »elämysten Lapista», joka on luotu matkailijoiden tarpeisiin käyttäen perustana luontoa, lappilaista elämäntapaa ja eksotiikkaa.[32] Tutkin siis yhtä osaa tämän eri tavoin määritellyn alueen asukkaista, joiden arjesta ja elämäntavasta luodaan matkailijoille elämyksiä. Sana

---

[25] Suopajärvi 2001, 121; Cohen 1985, 12.

[26] Tässä tutkimuksessa käytän nimitystä saamelainen tietoisena siitä, että vanhemmissa tutkimusaikaa koskevissa lähteissä nimityksenä on ollut lappalainen tai metsälappalainen. Metsälappalaisista käytän nimitystä metsäsaamelainen.

[27] Isaksson 2001, 190; Paasi 1986, 10; Ks. myös Snellman 1996, 14.

[28] Lehtola 1997, 41.

[29] Erämaasta ks. luku 10, nootti 568.

[30] Lehtola 1997, 35.

[31] Honko 1982, 19–23; Honko 1988, 21–23; Paasi 2001, 521.

[32] Tuomilaakso 2001.

lappilainen on esimerkki konstruoidusta identiteetistä; sillä tarkoitetaan Lapin läänin asukasta. Lappilainen voi olla joko saamelainen tai suomalainen. Nimitys otettiin käyttöön korvaamaan lappalais-termiä, joka viittasi alueen alkuperäisväestöön.

Opiskeluaikanani kansatieteen kuva Lapista on ollut jokseenkin homogeeninen, ehkä myös staattinen.[33] Esimerkiksi Ilmar Talven (1979) esityksessä Suomen kulttuurialueista Lappi on osa laajaa Pohjois-Suomea. (Ks. kartta 3 s. 112.) Siitä on erotettavissa Tornionjokilaakso, joka 1700- ja 1800-luvulla lännestä tulleiden aineellisen kulttuurin uutuuksien vuoksi on nähty kansankulttuuriltaan omaleimaisena. Koko Pohjois-Suomi[34] kuuluu Talven mukaan Itä-Suomen kulttuurialueeseen, koska sinne olivat kotiutuneet vanhat, juuri itäsuomalaiselle kansankulttuurille tyypilliset työvälineet ja rakennukset, kuten itäsuomalainen sirppi, reki ja luokkivaljaat sekä hankoaura. Tärkeimmät elinkeinot olivat karja- ja metsätalous. Toki sieltä Talven mukaan löytyy myös eräitä pohjoisia kulttuuripiirteitä, jotka erottavat sen itäsuomalaisesta kansankulttuurista. Niistä esimerkkejä ovat kesänavetta, ulkouunit ja katolle sijoitetut lihankuivatustelineet.[35] Nämä suomalaisen kansankulttuurin reliktit, lihankuivatustelineet, ovat pohjoisessa yhä edelleen keväisin ahkerassa käytössä.

Tällaisen jaottelun voi katsoa perustuvan eteläsuomalaiseen perspektiiviin sekä satunnaisesti arkistoihin päätyneisiin aineistoihin eikä siinä ei oteta huomioon lainkaan esimerkiksi saamelaiskulttuuria. Lappia koskeva arkistoaineisto on suhteellisen vähäistä ja perustuu harvojen vastaajien antamille tiedoille. Opintoihini liittyvässä tenttikirjallisuudessa kotiseutuni arkielämä oli täysin marginaalisessa asemassa. Esimerkiksi poronhoitoa pidettiin perifeerisenä, marginaalisena ja eksoottisena elinkeinona, jota riitti kuvaamaan ainoastaan muutama rivi. Aineiston satunnaisuudesta johtuen myös Suomen kansankulttuurin kartastot antavat Lapista puutteellisen kuvan.[36] Syynä Lapin kansankulttuurin valkoisiin aukkoihin on se, että Lapin tutkimus on ollut joko hajanaista, tai tutkijoita on kiinnostanut ainoastaan eksoottisena pidetty saamelaiskulttuuri.

Kuola

Periaatteessa suomalaiset kohdistavat Kuolaan aivan samanlaiset myyttiset, eksoottiset ominaisuudet kuin Lappiin yleensäkin. Kuola oli pitkään tuntematonta aluetta, vaikka katsottiin 1800-luvun lopulla osaksi ainakin luonnonhis-

---

[33] Kansatieteen Lappi-kuvan homogeenisuutta ja staattisuutta voi verrata siihen mitä Nina Sääskilahti on kirjoittanut käsitellessään suomalaisen kansatieteen kohdetta 1800-luvulta 1980-luvulle. Hänen mukaansa kansatieteen tutkimuskohteen hajotessa useiksi »kulttuureiksi», yksilöiksi ja tarinoiksi, ei enää olisi voitukaan puhua kohteesta entiseen tapaan, vaan olisi jouduttu kohtaamaan menneisyyden ja nykyisyyden monikerroksisuus ja moninaisuus. Sääskilahti 1997, 95.

[34] Ks. myös Kyläniemi & Rahikainen 2001, jossa tarkastellaan, voidaanko Pohjois-Suomi erottaa omaksi kulttuurialueekseen.

[35] Talve 1979, 332–35.

[36] Vuorela 1976; Sarmela 1994, 10.

Vanha puutaloasutus on jäänyt kerrostalojen keskelle. Luujärvi, marraskuu 1991. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

toriallista Suur-Suomea, jonka kartoittamiseksi tai valloittamiseksi organisoitiin ns. Suuri Kuolan retki, johon osallistui luonnontieteilijöitä. Suomelle yritettiin määrittää »luonnollinen» itäraja.[37]

Suhteellisen tuntemattomana Kuola pysyikin Neuvostoliiton hajoamiseen asti. Sen tunnetuin paikka – ja samalla ikuisen kaipuun kohde – oli Petsamon alue, jonka asukkaat joutuivat jättämään toisen maailmansodan jälkeen, kun alue luovutettiin Neuvostoliitolle. Vaikka rajan yli pääsi matkustamaan ja Murmanskiin ja myöhemmin myös Petsamoon järjestettiin ryhmämatkoja, osa alueista oli suljettuja ulkomaalaisilta. Esimerkiksi Luujärvelle, jossa suurin osa Venäjän saamelaisista asuu, ulkomaalaisten oli vaikeaa saada viisumia ja yhteydet »tavallisten» suomalaisten ja Kuolassa asuvien ihmisten välillä olivat olemattomat.[38] 1980-luvulla suuren yleisön tietoon tulivat Kuolan alueen luonnontuhot, jotka olivat aiheuttaneet lähinnä Petsamon Nikkelin ja Montšegorskin metallituotantolaitokset. Kuolasta tuli ihmisten mielissä uhka. Happosateiden tuhojen pelättiin ulottuvan myös Lapin metsiin ja niiden tutkimiseksi käynnistettiin projekteja. 1980-luvun lopussa sanomalehdissä alkoi ilmestyä runsaasti Kuolaa koskevia artikkeleita. Artikkelien nimet viittaavat tuntemattomaan alueeseen tai luonnontuhoihin; kuten »Kuola ei tahdo kuolla» ja »Mahdollisuuksien villi itä: Kuolan niemimaa».[39]

---

[37] Rikkinen 1980, 11; Tiitta 1994, 150, 161.
[38] Ersson & Hedin 1977, 190; Rantala 1995, 56–57.
[39] Korhonen 1989, 49–59; Leppänen 1988, 10–11.

Luujärvi, toukokuu 1994. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Ensivaikutelmani Luujärvestä, jossa pääsin ensimmäistä kertaa käymään marras–joulukuun vaihteessa vuonna 1991, olivat seuraavat:

> Marraskuun lopun päivä on lyhyt ja muutaman tunnin matkanteko bussilla sujui pimeässä hyvin vaikka maisemia ei nähnytkään. Kylän alkupäässä oli kyltti Lovozero ja kuvassa hyppäävä poro. Bussi pysähtyi keskelle taajamaa jonkun ison, harmaan rakennuksen pihalle. Kylää näytti halkovan vain yksi katu. Vastapäätä on matala, viraston näköinen rakennus, jonka vieressä kohoaa kodanmallinen rakennus. Kaikki on harmaata. Kun astuimme bussista ulos meitä oli vastassa kirjava koirien komitea. Koiria olikin joka paikassa, sen huomasin myöhemmin. »Keskuskadulla» ajoi harvakseen autoja ja moottorikelkkoja, jälkimmäisiä ehkä enemmän. Jos en tietäisi, että olen Venäjän saamelaisten »keskuspaikassa», voisin luulla olevani melkein missä tahansa muualla Venäjän syrjäseudulla, sillä tämä kerrostalojen rykelmä näyttää sijaitsevan keskellä ei

mitään, lähimpiä tuntureita ei näy. Kartan perusteella tiedän, että siellä ne kuitenkin ovat.

Virastorakennus osoittautui kunnanvirastoa vastaavaksi virastoksi, jonne meidät vietiin palaveriin. Ennen Murmanskiin paluuta – kokouksen, ruokailun ja museokäynnin jälkeen – ehdimme tehdä lyhyen kävelyn kylässä. Kerrostalojen lisäksi kylässä on myös pieniä puutaloalueita. Joidenkin kerrostalojen päätyihin oli maalattu koristeita, mm. »pohjoista symboliikkaa» kuten poronsarvet, lohi ja kansanpukuun pukeutunut nainen. Kadulla ja kaupoissa olevilla ihmisillä on helmi- tai intarsiakoristeisia poronahkakenkiä, joiden nimeksi Tatjana Vasiljeva kertoi burkit.

Muistiinpanojen perusteella voi kysyä, mitä itse odotin Luujärvellä näkeväni?

Kuolan alueesta on venäläisillä kaksi päinvastaista mielikuvaa: tuntematttomana ja kaukaisena se on merkinnyt joko mahdollisuutta tai uhkaa. Toisaalta sinne karkotettiin ihmisiä, ja toisaalta pohjoisen alueen lisän tuomat paremmat ansiot ja muut etuisuudet houkuttelivat työntekijöitä. (Ks. luku 5 s. 126.) Vastaavanlainen dikotomia näkyy myös venäläisten suhteessa Siperiaan, jota on verrattu taivaaseen ja helvettiin. Tämä dikotomia on suosittu venäläisessä kirjallisuudessa. Helvetin konstruoinnissa tärkeässä osassa ovat alueen merkitys karkotusalueena ja »vankileirien saaristona», sen kaukainen sijainti, ankara ilmasto ja vaikeakulkuinen maasto. Toisille joko Siperia tai Kuola puolestaan merkitsivät taivasta, uusia mahdollisuuksia ja vapautta. Nuoriso lähti valloittamaan ja rakentamaan omaa ja Neuvostoliiton tulevaisuutta. Vanhauskoiset, starovertsit[40] pakenivat uskonnollisia vainoja. Käsitykset Siperiasta – ja sama koskee myös Kuolaa – rajattomiksi luultuine luonnonvaroineen ovat johtaneet luonnonresurssien säälimättömään hyväksikäyttöön ja vakaviin ympäristöongelmiin.[41] Ympäristöön ei ole kiinnitetty huomiota senkään vuoksi, että tulokkailta puuttuivat mentaaliset siteet alueeseen.

2 Tutkimusprosessi

Tutkimusprosessia kuvataan yleensä konventionaaliseen tapaan kehänä, jossa vaiheet seuraavat toinen toistaan. Tämän työn tutkimusprosessin luonteeseen sopii jo aiheenkin puolesta paremmin vertaus *jänkhän*. Päämäärä on koko ajan näkyvillä, mutta sen saavuttaminen ei ole suoraviivaista. Paras reitti jänkän yli ei ole viivasuora, vaan upottavia rimpejä on kierrettävä joskus pitkiäkin matkoja, jotta jalkojen alle löytyy kuivaa maata.

Tämä koskee myös tutkimuksen kulkua. Aineiston keruu on joskus muistuttanut enemmän tasapainoilua upottavalla jänkällä päämäärä silmissä siintäen. *Hethen* edessä on palattava samaa tietä takaisin ja otettava uusi suunta. Tutkimusta tehtäessä on pystyttävä kestämään epävarmaa hapuilua ja muutoksia.

---

[40] Vanhauskoiset erosivat ortodoksisesta kirkosta 1600-luvun puolivälin jälkeen, koska he eivät hyväksyneet jumalanpalvelusuudistuksia, vaan halusivat pysytellä vanhoissa tavoissa; esimerkiksi ristinmerkki tehdään oikealla kädellä, mutta eri sormin ja eri järjestyksessä kuin uudistusten jälkeen. Ks. tarkemmin Pentikäinen 1999, 15–16; Fellman 1980, 287–288.

[41] Fryer 1999, 96–100, 106; Ks. myös Diment & Slezkine 1993.

Kvalitatiiviseen tutkimukseen kuuluu myös joustavuus: tekijän täytyy olla valmis vielä tutkimusprosessin aikana muuttamaan teoriaa, metodeja sekä käsityksiä siitä, mistä hänen tutkimusaineistonsa koostuisi. Muutoksia tapahtuu jopa kenttätöiden aikana, sillä tutkimuksen luonteeseen kuuluu prosessin aikana tapahtuva jatkuva tutkimussuunnitelman tarkentuminen ja täsmentyminen. Sekä aiheelle että tutkimusmetodeille on annettava aikaa kehittyä sen mukaan millainen kenttätyötilanne on ja mitä sieltä kertyvät tutkimusaineistot ja -tulokset ovat.[42] Kysymyksenasetteluni muuttui tutkimusprosessin aikana siten, että haastatteluissa keskityin myös sellaisiin teemoihin, jotka eivät varsinaisessa analyysissä näy selvästi tutkimuksessa. Vastaavasti Kuolan haastatteluissa en keskittynyt ympäristöön siinä määrin kuin se omassa analyysissäni olisi ollut tarpeen. Toki ympäristönkäyttöä ja esimerkiksi ympäristöuhkia käsiteltiin, mutta ei johdonmukaisesti kaikissa haastatteluissa.

Jatkoin jo gradua varten tekemiäni Kyrön paliskunnan kenttätöitä 1990-luvun puolivälissä. Sitä ennen (1992–1994) olin kerännyt aineistoa Kuolan niemimaalta. Olin ajatellut, että kenttätyöt Kuolassa olisivat vaikeampia johtuen vieraasta kielestä ja vieraasta ympäristöstä, mutta huomasin erehtyneeni. Vuonna 1995 jätettiin ehdotus saamelaisten kulttuuri-itsehallintolaista. Lain tarkoitus oli taata saamelaisille oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin; lain vaikutusalue koski saamelaisten kotiseutualuetta, ts. Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntia sekä Sodankylän kunnan Lapin paliskunnan aluetta. Lakiesityksen vaikutus ulottui kuitenkin paljon laajemmalle alueelle. Osa Lapin nykyisestä suomalaisväestöstä alkoi pelätä, että lain myötä saamelaiset saisivat yksinoikeuden poronhoitoon ja ehkäpä tulevaisuudessa myös etuoikeuden maa- ja vesialueisiin. Lakiesitys vaikutti myös tutkimuskohteessani – joka sijaitsi saamelaisten kotiseutualueen rajan ulkopuolella – niin paljon, että katsoin parhaaksi keskeyttää haastattelujen tekemisen. En ollut kiinnostunut etnisestä mobilisaatiosta vaan poronhoidosta. Kentällä ihmisten mielenkiinnon kohteena oli lakiehdotus ja sen mahdolliset vaikutukset. Ihmiset kävivät kiivasta keskustelua siitä, keitä he ovat, keihin he kuuluvat ja mitä tämä merkitsee heidän elinkeinonsa harjoittamisessa. Jotkut heistä myös halusivat – suoraan tai epäsuorasti – minun ottavan kantaa asiasta käytyyn keskusteluun.[43] Tutkijan tehtävä ei kuitenkaan ole mennä mukaan etnopolitiikkaan vaan hänen täytyy kuunnella kenttää ja ottaa sen moniäänisyys huomioon tehdessään tutkimusta ja tulkintojaan.[44] Myös sitoutunutta tutkimusta voidaan tehdä, mutta silloin sitoutuneisuus on tuotava selkeästi esille. Keskustelun ollessa kiihkeintä ja aggressiivisinta[45] minun oli keskeytettävä kenttätöiden tekeminen ja pistettävä tutkimusaineisto syrjään joksikin aikaa. Kentällä ja mediassa käyty keskustelu muutti tutkimuksenasettelua siten, että etnisyyttä koskevat kysymykset saivat enemmän tilaa

---

[42] Wadel 1991, 127; Anttonen 1999, 57.

[43] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/24; Ruotsala 2001, 127–128. Tiina Silvasti on kirjoittanut siitä miten muut tutkijat tai lukijat, laittavat tutkijan »vastuuseen» siitä mitä hänen tutkimuskohde edustaa. Ks. Silvasti 2000, 52–53.

[44] Ks. vastaava McDonald 1987, 127–129.

[45] Esimerkki aggressiivisuudesta olkoon erään enontekiöläisen poromiehen kommentti televisiohaastattelussa. Omien sanojensa mukaan hän on valmis puolustamaan omaa elinkeinoaan kaikin keinoin. Ks. Peter Launo: Kansa taistelee kielestä. Ohjelma lähetettiin 3.5.1996 TV2:ssa.

ja painoa kuin tutkimussuunnitelmavaiheessa ja vielä kenttätöissäkin olin ajatellut. Etnisyys ja sen politisoituminen olivat kentällä niin tärkeitä kysymyksiä, että ne oli otettava tarkemman analyysin kohteeksi siitä huolimatta, että Kuolassa etnisyyttä koskeva aineisto on erilaista. Tulen käsittelemään niitä molempia luvussa 11 (s. 373).

Tutkimusmenetelmät ja -aineisto sekä lähdekritiikki

Tutkimusmenetelmien sekä -aineiston valinnalla on taipumus suunnata tutkimusotetta. Positivistis-kausaalinen eli selittävä tutkimus pyrkii lainalaisuuksiin ja säännönmukaisuuksiin. Sille pidetään luonteenomaisena runsaita yksityiskohtia, ja sen käyttämät tutkimusaineistot ovat yleensä tilastollisia. Hermeneuttinen tutkimus on ymmärtävää ja sen pyrkimys on tulkita ilmiön merkitys siitä itsestään käsin, todellisessa ilmenemismuodossaan. Hermeneuttinen, ymmärtävä tutkimus korostaa nk. praktista järkeä, mikä merkitsee ilmiöiden moniselitteisyyden hyväksymistä, tarkoituksellisuuden arvostamista sekä kiinnostumista ilmiöiden olemuksesta ja merkityksestä.[46] Ihanteena on, että ymmärtäminen saavutetaan vuorovaikutussuhteessa esimerkiksi kahden ihmisen tai lukijan ja tekstin välillä. Hans-Georg Gadamerin (2000) mukaan ei ole olemassa mitään erityistä ymmärtämisen metodia, jota noudattamalla ymmärtäminen voidaan saavuttaa. Ymmärtämisprosessiin kuuluu horisonttien fuusio ja esiymmärrys, jotka liittyvät toisiinsa. Horisontti on se konteksti, jossa ymmärtäminen tapahtuu. Mikään tulkinta tai ymmärtäminen ei ole koskaan kontekstitonta, vaan sen tekee aina tietynlaisen taustan omaava tietty yksilö tietyssä tilanteessa. Tutkijan esiymmärrys taustoineen ja ennakkokäsitykset rajoittavat näköpiirin horisonttia.[47] Ymmärtämisessä on kyse ennakkoluulojen häivyttämisestä – näkymättömiksi tai kokonaan häviämään niitä ei saa, sillä ne muodostavat tulkinnalle mahdollisuuden.[48] Tutkimuksen tarkoitus on ymmärtämisen lisääminen, ei yhden totuuden etsiminen, sillä »totuuksia» on useita – riippuen näkökulmasta ja lausujasta.

Kenttätyömenetelmät ovat alisteisia tutkimuksen tavoitteille ja tutkimusongelmalle. Erilaisten kenttätyötilanteiden ja menetelmien kombinaatiot ovat luonnollista seurausta tutkimusaiheiden ja -tavoitteiden monimuotoisuudesta. Kenttätutkimustilanteet ovat erilaisia, ja ne vaativat kukin omat ratkaisunsa. Tutkimusteksteistä ei näitä juuri näy, sillä tutkijat eivät useinkaan kerro tekemistään ratkaisuista tai kompromisseista, joihin he ovat kentällä joutuneet.[49] Hermeneuttisen ymmärtävän tradition mukaan kuitenkin koko tutkimusprosessi vaikuttaa tutkimuksen tuloksiin.

---

[46] Geertz 1987, 520–21; Helenius 1990, 18–22.

[47] Gadamer 2000, 270–273; Ks. myös Vasenkari 1996, 89–92.

[48] Rene Gothóni kirjoittaa: »Ymmärtämisessä on kysymys varjojen pehmittämisestä ja lopulta poistamisesta valon avulla eli ymmärtämisen lisäämisellä.» Gothóni 1997, 142. Se ei kuitenkaan ole täysin mahdollista ja Gothónin käyttämän eläytymismetodin täydellisen ymmärtämisen mahdottomuuden on osoittanut esimerkiksi Taira. Ks. Taira 2000, 50–54.

[49] Honko 1997, 249–250.

Tutkimukseni perustuu kenttätöihin, joissa tutkimusaineisto luodaan tutkijan ja tutkittavien välisen vuorovaikutuksen avulla. Arkistoaineistoa olen käyttänyt tukemaan kenttätöiden avulla hankkimaani aineistoa.[50] Pääasiallinen tutkimusaineistoni koostuu vapaamuotoisista teemahaastatteluista, osallistuvasta havainnoinnista sekä erilaisista kenttämuistiinpanoista ja valokuvista, joita olen käyttänyt dokumentoimisen apuna. Haastatteluja varten minulla oli teemalista (liitteenä 4), jonka pyrin käymään läpi haastattelussa ottaen kuitenkin aina huomioon haastateltavien erilaiset työurat. Olin kiinnostunut jokaisen haastateltavan kokemasta todellisuudesta ja hänen suhteestaan siihen, en siitä, miten hänen kertomansa poikkeaa muiden kertomasta ja miksi. Tällainen haastattelu pyrkii kuvaamaan ja ymmärtämään tutkimuksen kohteena olevien todellisuudessa keskeisten teemojen merkityksiä.[51]

Haastatteluista muodostui samalla myös eräänlaisia poromiesten elämäkertoja. Folkloristit puhuvat elämänkertomuksista tarkoittaen niillä avointa, eri tilanteissa eri tavoin tuotettua kertomusta, jonka avulla kertoja arvioi ja tulkitsee elämänvaiheitaan ja kokemuksiaan.[52] Se, minkälaiseksi tämä kertomus kulloinkin muotoutuu riippuu kertomustilanteesta ja sen osatekijöistä – tässä tutkimuksessa tärkeä tekijä on ollut se, että olen itse kotoisin samasta yhteisöstä ja jaan jopa tiettyjä muistoja haastateltavien kanssa. Muistelua tutkinut Pirjo Korkiakangas korostaa, että sekä muisti että se, mitä muistellaan ja katsotaan muistelemisen arvoiseksi, riippuvat myös sosiaalisista tekijöistä. Kun kuulumme tiettyyn yhteisöön, osa muistoista on meille yhteisön jäseninä yhteisesti jaettua, kollektiivista, osa taas voi olla hyvinkin yksilöllisiä. Näissä rajoissa yhteisö määrittää muistamisen ja muistelemisen arvoiset asiat.[53]

Muistaminen on aina yksilöllinen prosessi. Toiset voivat – usein tiedostamatta – valita muistelemisen arvoisiksi eri asioita kuin toiset. Muistille ominaista valikointia ja aineiston uudelleen muokkaamista selittävää teoriaa muistin tutkijat nimittävät osittaisen rekonstruoinnin teoriaksi. Muistelijat voivat yhdistellä eri asioita ja episodeja keskenään ja suodattaa niihin aineistoa jopa kirjallisuudesta. Näin omaelämäkerrallisiin muistoihin liitetään yhteisesti jaettuja, kollektiivisia aineksia. Ne voivat myös liittyä kollektiivisesti jaettuihin yhteisön tapahtumiin ja käännekohtiin. Ihmiset voivat muistaa saman asian tai tapahtuman eri tavalla riippuen jopa keskusteluajasta ja keskustelukumppanista.[54]

Kenttätöissä olen törmännyt myös kollektiiviseen unohtamiseen tai vaikenemiseen. Unohtaminen tai vaikeneminen liittyy asioihin, jotka ovat yhteisös-

---

[50] Erilaisten aineistojen tai menetelmien käyttöä kutsutaan trangulaatioksi. Sitä perustellaan epäilyllä, että yksittäisellä tutkimusmenetelmällä on vaikea saada kattavaa kuvaa tutkimuskohteesta. Suoranta & Eskola 1998, 69. Keruu sanana taas luo positivistista mielikuvaa siitä, että aineisto kerätään, jonka jälkeen se käsitellään, luokitellaan jne.

[51] Kvalen 1996, 31; Korkiakangas 1996, 163–164.

[52] Ukkonen 2000, 33; Vasenkari & Pekkala 1999, 65–66.

[53] Korkiakangas 1998, 15; Korkiakangas 1999, 164–165.

[54] Brewer 1986, 43–44; Korkiakangas 1996, 26–27, 34–35; Korkiakangas 1999, 162; Roos 1999, 210.

sä vaikeita, traumaattisia tai yhteisön ulkopuolisilta salattuja. Niistä voi tulla myös epävirallista, yhteisön sisäistä ja muilta salattua aineistoa. Näin yhteisössä luodaan tietoista amnesiaa, unohtamista, kieltämällä tiettyjen asioiden käsittely.[55] Tällaisia asioita ovat esimerkiksi Kuolan niemimaalla 1930-luvulla tapahtuneet vainot ja ihmisten katoamiset. Niistä on uskallettu puhua julkisesti vasta 1990-luvulta lähtien. Aikaisemmin vieraille puhuminen merkitsi pelkoa ja vaaraa. Neuvostoliiton »vankileirien saaristoon» joutuneiden kokemuksia ja muistoja kerännyt toimittaja kohtasi ensin vain hiljaisuuden, sillä ihmiset vaikenivat yhä. Myös Virossa Siperiaan karkoitettujen ja heidän perheenjäsentensä keskuudessa karkotus ja siihen liittyvät muistot unohdettiin »virallisesti».[56] Kollektiivinen unohtaminen tai vaikeneminen voidaan katsoa myös yhteisöä eheyttäväksi, sillä yhteistä nykyisyyttä rakennetaan kontrolloimalla menneisyyttä. Nykyisyyten soveltumattomat asiat vaietaan tai unohdetaan. On asioita, joista ei puhuta, ei ainakaan vielä.

Kun esimerkiksi kysyin eräältä haastateltavalta tietääkö hän, miksi hänen isovanhempansa muuttivat kylään – kyse oli suvun ristiriidoista – vastaus oli välttelevä:

> No nehän riitainuthin sielä keskenhän. Sillähän ne joutuki muuttamhan tänne, vishinki on kuulunu, en mie tiiä häntä.[57]

Kotipalkisessa suhtautuminen haastatteluihin on ollut myönteistä, osaksi ilmeisesti siksi, että olen tuntenut kaikki haastateltavat koko ikäni, ja aihepiiri on minulle tuttu. Tästä johtui myös mielenkiintoinen lisä haastatteluissa: vanhemmat haastateltavat muistelivat näet tapahtumia lapsuudestani, ajalta jolloin he asuivat kotonani ollessaan porometsässä. Yksi esimerkki tällaisesta on minulle elävästi mieleen jäänyt kotikyläni lähistöllä, noin 20 km:n päässä, sijainneen porokämpän tulipalo.

> Helena: Koska niitä kämppiä oli tehty sinne? Näitä parempia kämppiä?
> Mikko: Net on tulhet paljon myöhemällä. Sitäkhän mie en kyllä muista vuotta. Tehthin tuo Kapperan kämppä.
> (---)
> Helena: Mutta ennen Kapperaa ku oli tuola niitä muita kämppiä, Näätäselässä ja sielä päin?
> Matti: Joka poltethin.
> Helena: Mie muistan ku se kämppä palo.
> Mikko: Et sie muista. Sitte, kuinka vanha sie sitte olet ollu?
> Helena: Mulla on jääny mielhen ku se kämppä palo.
> Mikko: Olisikko 5–6 vuotias?
> Helena: En varmhan niinkhän iso. Se on ollu joskus 60-luvun alussa, 61–62.
> Mikko: Niin son tietenki ollu. Se taithin tehhä tuohon Kuolalompolan ranthan ja sinne Näätäselkhän melkein yksin ajoin. (---)[58]

---

[55] Middleton & Edwards 1990, 10; Korkiakangas 1996, 39–40; Zur 1999, 48–50.
[56] Sherbakova 2002, 235–237; Anepaio 2001, 202–203.
[57] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/9.
[58] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/16.

Osalle kertojista haastatteluilla on ollut myös terapeuttista vaikutusta, koska he kokivat tutkimusaiheen läheiseksi ja tärkeäksi. Haastattelu tarjosi heille mahdollisuuden muistella heille tärkeää elämänvaihetta ja työtä. Haastatteluissa ei puhuttu kaikista poronhoitoon liittyvistä asioista, sillä yhteisön jäsenille on itsestään selvää, että kaikista asioista ei ole soveliasta kysyä eikä keskustella. Näitä asioita ovat esimerkiksi eri sukuryhmien väliset riidat ja porovarkaudet. Ne ovat asioita, joista yhteisö vaikenee tai unohtaa kollektiivisesti. Näin yhteisöön kuuluminen myös rajoitti tutkimustani. Yhteisön ulkopuolinen tutkija voi ottaa asiat esille ja myös saada niihin vastauksen, mutta yhteisön jäsenelle se ei ole mahdollista.

Kyrön paliskuntaa koskevia haastatteluja on yhteensä 108 tuntia, ja tämä haastattelu- ja muu kenttätyöaineisto on kerätty noin seitsemän kuukauden aikana.[59] Ensimmäiset haastattelut tein vuosina 1986–87 gradua varten. (Ks. liite 3.) Tuolloin haastattelin seitsemää poromiestä. Haastatteluja on yhteensä 23, ja niihin sisältyy uusintahaastattelujen lisäksi poromiesten puolisoiden, Paliskuntain yhdistyksen, metsähallituksen ja Lapin ympäristöpiirin virkamiesten haastatteluja. Kolmessa haastattelussa oli osan aikaa mukana toinen henkilö, joko haastateltavan poika tai toinen poromies. Tällaisia tilanteita voi verrata ryhmähaastatteluun, jossa osanottajat toisaalta kontrolloivat toistensa puhetta, mutta toisaalta myös innostavat toisia muisteluun.[60] Muutamissa tapauksissa puoliso kuunteli haastattelua taustalla ja lisäsi joskus omia kommenttejaan. Haastattelut kestivät keskimäärin kaksi tuntia. Haastattelut on nauhoitettu, mutta 1980-luvulla tekemieni haastattelujen kasetit on käytetty uudelleen kansatieteen silloisen tavan mukaan, joten niiden haastattelujen tarkka litterointi on jälkikäteen mahdotonta. Kaksi 1990-luvulla tehdyistä haastatteluista on vain muistiinpanoina, koska nauhuri ei toiminutkaan. Kaikista haastatteluista on litteraatiot, joskaan ne eivät ole aivan sanatarkkoja. Työssä käyttämäni lainaukset ovat sanatarkkoja litteraatioita. Olen stilisoinut niitä ainoastaan siten, että olen poistanut täytesanoja kuten no, niinku, tuota jne. Litteroinnissa en ole käyttänyt keskustelututkimuksissa käytettyjä malleja enkä ole merkinnyt taukojen pituuksia, intonaatiota enkä muita paralingvistisiä seikkoja, koska niillä ei ole tämän työn kannalta merkitystä. Vuoropuhelun muotoon kirjoitettu litteraatio on riittävän tarkka. Puheessa ollutta taukoa on merkitty kolmella pisteellä (...) ja sitä, että käytetty litteraatio on osa pitempää puheenvuoroa on merkitty kolmella tavuviivalla (---).

Osan haastatteluista olen tehnyt useammassa jaksossa, jolloin aiemmin käsitellyistä teemoista keskusteltiin uudelleen. 1980-luvulla tehdyt haastattelut olivat jatkohaastattelujen pohjana. Suurin ero eri vuosikymmeninä tehtyjen haastattelujen välillä on se, että 1980-luvulla haastatteluissa ei tullut esille etnisiin ryhmiin, saamelaisiin ja suomalaisiin, liittyviä asioita. Etniseen ryhmään kuuluminen ei ollut silloin ajankohtainen asia tutkimassani yhteisössä. En myöskään itse ottanut sitä keskustelunaiheeksi muuten kuin kysymällä, ketkä poromiehistä olivat saamelaisia ja ketkä suomalaisia. 1990-luvulla tekemissäni haastatteluissa haastateltavat ottivat puheeksi myös heitä askarruttavia teemoja kuten

[59] Kenttätyöperiodit on kerrottu liitteessä 2.
[60] Sulkunen 1992, 264.

silloin Suomessa käydyn keskustelun saamelaisten kulttuuri-itsehallintolaista ja metsähallituksen toiminnan.[61] Myös kenttätyön jälkeen kontaktit haastateltuihin ovat jatkuneet vierailuina, puhelinkeskusteluina tai sähköposteina koko tutkimusprosessin ajan.

Haastateltavien määrä – poromiehiä on yhteensä 14 – on edustava, sillä vaikka paliskunnassa onkin kenttätyöaikana runsaimmillaan ollut yli 90 poronomistajaa, niin aktiivisesti poronhoitotöissä olevien määrä on miltei koko tutkimusajan vaihdellut 10:n ja 20:n välillä. 1990-luvun puolivälissä heitä oli arviolta 12. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tarkoitus ei ole tehdä yleistyksiä[62], vaan sen tarkoituksena on antaa tutkittavalle ilmiölle selitys, tehdä se ymmärrettäväksi. Se ei suinkaan poista sitä mahdollisuutta, ettei tutkittavalla ilmiöllä olisi kerrottavaa muustakin kuin vain juuri kohteena olevasta yhteisöstä tai tapauksesta.[63] Tutkimuskohteena olevat tapaukset voivat kertoa poronhoidon kokemista muutoksista muuallakin kuin näissä kahdessa kohteessa – Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven alueella. Tutkimuksen validiteetti taas toteutuu siinä, miten tutkija perustelee käyttämänsä tutkimusmenetelmät ja osoittaa sen, miten hän on tutkimustuloksiinsa päätynyt. Tutkimusprosessin raportointi antaa lukijalle mahdollisuuden arvioida sitä, ovatko tutkijan aineistosta tekemät päätelmät luotettavia. Käytetyt teoriat ja tehdyt tulkinnat on pidettävä erossa tehdyistä kenttätyöhavainnoista ja haastateltavien kertomuksista.[64]

Valitsin Kyrön haastateltavat kahden kriteerin perusteella. Ensinnäkin tarkoitukseni oli valita haastateltavat siten, että heidän muistitietonsa ja aktiivinen työssäoloaikansa ulottuisivat mahdollisimman monipuolisesti koko tutkimusajalle. Toinen Kyrön paliskunnassa haastateltavien valintaa ohjannut kriteeri oli emisistinen: haastateltavien tuli täyttää itse asettamansa poromiehen kriteerit. Tärkeämpää kuin mihin ryhmään hänet ammatin ulkopuoliset määrittelijät – esimerkiksi verottaja – sijoittavat, on se, minkä ammatin harjoittajiin haastateltava itse tuntee kuuluvansa.

Kuviosta 1 tulee esille sekä kunkin haastateltavan aktiivityössäoloaika että poronhoitotöihin satunnainen osallistuminen, mikä tarkoittaa sitä, että haastateltava on käynyt säännöllisesti merkityksissä ja erotuksissa, mutta ei vielä tai ei enää ole ollut porometsässä. Haastateltavien työssäoloaika painottuu 1970- ja 1980-luvulle, vähiten haastatteluissa esiintyy paliskunnan alkuaikoja 1930- ja 1940-lukuja koskevaa tietoa, mutta se on yhtenevää muun tästä ajasta kertovan aineiston kanssa.

Laatimastani kuviosta ei tule esille se, miten itse haastatteluhetki ja silloiset yhteiskunnassa ja yleisessä keskustelussa esille tulleet kysymykset ovat vaikuttaneet haastattelun sisältöön. Vaikka haastattelu- ja muistitietoaineistoa käytettäessä tulee ottaa huomioon myös haastattelu- tai aineistonkeruuajankohta

---

[61] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim. 5b.

[62] Poromiesten kertomukset poronhoidon työvuodesta ovat Kyrön kohdalla kauttaaltaan yhteneviä; joissakin haastatteluissa painotettiin joitakin yksityiskohtia enemmän kuin toisissa. Eroja oli eri aikatasojen kuvauksissa. Mikäli olisin haastatteluja tehdessäni halunnut löytää aineiston saturaatiopisteen, niin se olisi tullut työvuotta koskevissa kohdissa heti vastaan.

[63] Pelto & Pelto 1983, 95; Alasuutari 1993, 196, 210.

[64] Malinowski 1961, 2–9; Honko 1997, 249.

ja tuolloin ajankohtaiset, yhteiskunnassa liikkuvat teemat ja puheenaiheet, sellaiset kuin Saamelaisten kulttuuri-itsehallintolaki ja metsähallituksen toimenpiteet.

Kuvio 1: Haastateltavien poromiesten ikä, aktiivi työaika (_____) ja satunnainen poronhoitotöihin osallistuminen (\\\\) tutkimusaikana haastateltavien antamien tietojen mukaan.

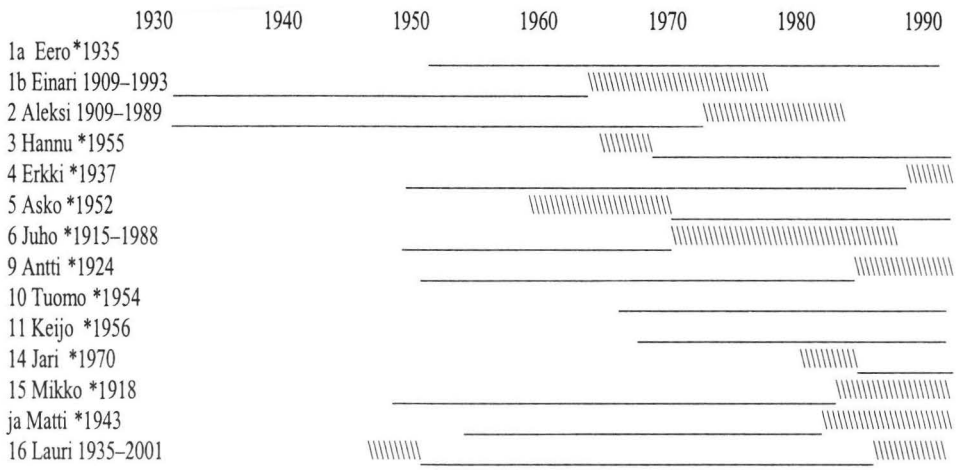

Osan III luvuissa 7–13 käsittelen haastateltavia sukupolvittain. Sukupolvella tarkoitan samana ajanjaksona syntyneiden ryhmää, jonka jäsenet ovat kokeneet samat historiallisesti, kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti tärkeät tapahtumat samassa elämänvaiheessa tai suunnilleen saman ikäisinä. Tämä sukupolven määritelmä ei kuitenkaan ole riittävä, kun ajattelee sitä, miten tutkimuskohteeni, Kyrö ja Luujärvi eroavat omien valtioidensa keskuspaikoista. Suvi Ronkainen on huomauttanut että, sukupolven käsite ei ole sisällöllisesti merkityksellinen ilman paikkaa: hän puhuukin paikallissukupolvista.[65] Tässä tutkimuksessa sukupolvet ovat vain havainnollistamiskeino, jonka avulla voin kertoa tapahtuneista muutoksista ja myös verrata eri aikakausia ja alueita. Sukupolvittain tehdyt esimerkkityypit ovat mahdollisimman laajoja, jolloin jotkut siinä olleet kokemukset ovat esiintyneet kenties vain yhdessä haastattelussa. Saman sukupolven poromiesten kesken on myös eroja. Olennaista sukupolven kannalta on nimenomaan sen sisäinen loogisuus. Se on mahdollinen, vaikkakaan ei todennäköinen.[66]

Haastateltavat ovat niitä, joita olen haastatellut, mutta haastateltavien lisäksi puhun tutkimuksessani myös informanteista, joilla tarkoitan niitä henkilöitä, joiden kanssa olen keskustellut eri yhteyksissä ja joilta saamiani tietoja

[65] Esim. Roos 1987, 48–59; Åström 1993, 17; Ronkainen 1999, 81–82. Tämä idea siitä, että yhteiset kokemukset luovat sukupolven sosiaalisena kategoriana samassa historiallisessa ja poliittisessa tilanteessa on peräisin Karl Mannheimilta vuodelta 1927.

[66] Eskola & Suoranta 1998, 172–173. Vastaavanlaiset tyypit muodostin jo pro gradussani edustamaan eri sukupolven poromiehiä. Ks. Ruotsala 1989, 107–111, 147.

Illallinen Anisin Jurevin kotona. Vasemmalta Nadja Nikitina, Anna Jureva, Anisin Jurev ja Ilpo Soini. Luujärvi, maaliskuu 1993. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

olen käyttänyt työssäni. Heitä en ole varsinaisesti haastatellut. Informantteihini kuuluvat esimerkiksi ne kaksi perhettä, joiden luona asuin Luujärvellä mutta joita en ole haastatellut. Perheen aikuisilta sain paljon tietoa paikallisesta arkielämästä ja perheiden sekä sukujen lähimenneisyydestä. Toinen perheistä on kertonut kirjeissä nykyoloista ja elämästä vielä kenttätyöperiodin jälkeenkin.

Kaikki haastateltavat esiintyvät peitenimillä. Päädyin tähän menettelyyn siitä syystä, että moni 1980-luvulla haastattelemistani poromiehistä ei ole enää elossa, joten luvan kysyminen nimen julkaisemiseen tässä työssä ei ole ollut mahdollista; luvan kysyminen ei 1980-luvulla taas ollut ajankohtaista. Ratkaisua voidaan kritisoida siitä, ettei peitenimien käyttö kuitenkaan täysin turvaa haastateltavan anonyymiutta, sillä lukija tunnistaa kuvista ihmiset, ja paikallistuntemusta omaava lukija voi tunnistaa haastateltavat tekstistä. Haastattelut on tallennettu Turun yliopiston Kulttuurien tutkimuksen laitoksen TKU/TYKL-arkistoon, ja ne on suojattu käyttörajoituksella.[67] Osa haastattelusitaateista ja viitteistä on tässä työssä ilman tarkkaa arkistosignumia lähteen anonyymisyyden suojaamiseksi.[68]

---

[67] Kyröä koskeva aineisto on TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1a–26, Kuolan niemimaan aineisto on TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/27–77. Aineistoa on suojattu 25 vuoden ajaksi.

[68] Puuttuvat tarkat viittaukset löytyvät erillisenä luettelona liitettynä arkistoituun aineistoon.

Kuolan niemimaan kenttätyöt mahdollistuivat, kun pääsin vuonna 1992 mukaan professori Jukka Pennasen projektiin, jonka tarkoituksena oli selvittää luontaiselinkeinojen muuttumista Kuolan niemimaalla. Se tehtiin yhteistyössä Kuolan tiedeakatemian ja Moskovan antropologian ja etnologian instituutin tutkijoiden kanssa. Kenttätyöt tehtiin lyhyinä muutaman viikon periodeina; useita kuukausia kestävään oleskeluun tutkimusyhteisössä ei projektin puitteissa ollut mahdollisuutta. Kentällä oli yhtä aikaa kaksi tai kolme suomalaista ja neljä venäläistä tutkijaa, kaksi Kuolan tiedeakatemiasta, kaksi Moskovasta Etnologian ja antropologian laitoksesta.[69]

Tein haastatteluja kahdessa kylässä, Luujärvellä ja Krasnošeljessä, joissa toimivat poronhoitoa harjoittavat kollektiivitilat. Lähteminen poronhoitoprikaatien mukaan tundralle edes lyhyeksi aikaa osoittautui toiveistamme huolimatta mahdottomaksi järjestää.[70] Haastatteluista sopivat haastateltavien kanssa venäläiset kollegat, mutta haastateltavien valinnat pyrimme tekemään yhdessä. Haastateltavien valinnassa käytettiin osaksi lumipallomenetelmää, jossa haastateltavat ehdottivat sopivia haastateltavia ja osaksi avaininformanttien apua. Myös venäläisten kollegojen aikaisempia kontakteja ja paikallistuntemusta hyödynsimme; olihan Tatjana Lukjantšenko tehnyt Luujärvellä kenttätöitä väitöskirjaansa varten jo 1960-luvulla. Se, että venäläiset tutkijat tunsivat entuudestaan kenttää ja yhteisön jäseniä, ja ennen kaikkea se, minkälaiset heidän kontaktinsa olivat yhteisöön, vaikutti kenttätöihin. Esimerkiksi kun tarkoituksemme oli haastatella vanhaa saamelaisnaista, jonka Tatjana Lukjantšenko oli tuntenut vuosikymmenien ajan, ei haastattelusta tullut mitään, sillä haastateltava halusi vaihtaa vanhan ystävänsä kanssa kuulumisia, ei kertoa samoja asioita uudelleen.

Miltei kaikissa haastatteluissa oli mukana ainakin yksi venäläinen tutkijakollega, joka kantoi päävastuun kysymysten esittämisestä haastattelutilanteessa. Haastattelut tehtiin venäjäksi, ja niistä on Kuolan tiedekeskuksessa tehty venäjänkieliset litteraatiot, joista näkyy haastattelu vuoropuheluna. Tässä työssä käyttämäni haastattelusitaatit ovat suurimmaksi osaksi omia käännöksiäni.[71] Ne kohdat, joita en haastattelutilanteessa ymmärtänyt, käytiin läpi englanniksi. Monien haastateltavien äidinkieli oli saami tai komi. Haastatteluja Kuolan alueelta on yhteensä 43.[72] Itse olin mukana yhteensä 30 haastattelussa. Kaikissa haastatteluissa ei käsitelty poronhoitoa. Haastattelimme poronhoitoperheiden jäsenten lisäksi myös sovhoosin henkilökuntaa, opettajia ja muita virkamiehiä. Haastateltavia oli yhteensä 55. Heidän ammattinsa, ikänsä ja sukupuolensa näkyvät liitteessä 3. Kaksi henkilöä kieltäytyi haastattelusta ja parin kolmen haastateltavan kanssa ei löytynyt sopivaa ajankohtaa.[73]

---

[69] Kenttätyöperiodit on esitetty liitteessä 2.

[70] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/67, 69, 70.

[71] Kiitokset FM Miia Haapasaarelle, joka on pitänyt huolta siitä, että haastattelusitaatti ja alkuperäinen teksti ovat yhteneviä.

[72] Minulla oli käytössä ainoastaan Luujärvellä ja Krasnošeljessä tehdyt haastattelut, ei Kanevkan kyläläisten haastatteluja.

[73] Yksi haastateltava kieltäytyi vedoten siihen, että tutkijat ovat haastatelleet häntä usein eikä siitä ole ollut hänelle mitään hyötyä. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66.

Haastatteluissa meillä oli käytössä kysymys- tai teemalista. Teemalista ja myös aineiston keruu noudattivat projektissa käytettyä adaptatiivisen dynamiikan mallia, jonka avulla luontosidonnainen kulttuurijärjestelmä voidaan kuvata rakenteellisessa muodossa, eri osina ja niiden välisinä vuorovaikutussuhteina.[74] Käytännön syistä haastattelun kulkua ohjasi haastateltavan työura poronhoidossa.

Muutamat haastatteluista olivat ryhmäkeskustelutilanteita, joissa sekä haastateltavia että tutkijoita oli useita. Venäläisten tutkijoiden tapa tehdä kysymyksiä poikkesi omastani hieman, sillä he saattoivat kysyä sellaisia asioita, joita mielestäni ei ollut soveliasta udella. Haastateltavat eivät kokeneet näitä kysymyksiä, kuten palkan ja eläkkeen suuruutta, kiusallisiksi. Asia, jonka itse koin kenttätyövaiheessa vaikeaksi, oli se, miten Kuolan tiedekeskuksen tutkijoista toinen yritti poliittisesti aktivoida ihmisiä kentällä, mikä on päinvastoin kenttätyöoppikirjojen ohjeita. Näin olen kirjannut tuntemuksiani kenttätyöpäiväkirjaan:

> (---) Ennen esiintymisosuutta oli tosi tiukkaa keskustelua E:n [tiedekeskuksen tutkijan] innoittamana, sillä hän yllytti näitä [Krasnošeljen komeja] perustamaan komi- tms. yhdistyksen, antoi heille mallisäännöt, jotta voisivat toimia valtiota ja keskushallintoa vastaan. Kaikki valittivat ettei heitä kuunnella ja kaikki tehdään päin mäntyä. (---)

E:n työtavoissa oli näkyvissä hänen entinen työkenttänsä, johon kuuluivat vähemmistökysymykset ja kansallisten vähemmistöjen asioiden edistäminen.

Myös Kuolassa haastattelut olivat suurimmaksi osaksi vuorovaikutustilanteita. Usein haastattelun päätyttyä osat vaihtuivat ja jouduin itse haastateltavaksi, sillä ihmiset halusivat kuulla suomalaisesta poronhoidosta, arjesta ja elämästä. Poronhoidon lisäksi heitä kiinnostivat veronmaksu, hintojen määräytyminen, työkoneet, kasvipalstat, metsästys- ja kalastusluvat sekä niihin liittyvät lait ja ihan tavallinen arkielämä. Venäläisiä kollegojani joutumiseni haastattelun kohteeksi ensin oudoksutti. Ensimmäisessä ryhmähaastattelutilanteessa, jossa mukana oli ryhmä komiporomiehiä, venäläiset kollegamme olivat valmiita lopettamaan keskustelun, mutta heidän yllätyksekseen haastattelu jatkui vielä miltei yhtä kauan aikaa kuin edellinen keskustelujakso, mutta nyt haastateltavamme haastattelivat minua. He halusivat esimerkiksi tietää kuinka paljon yksityiset omistavat poroja Suomessa ja onko niiden määrä rajoitettu? Miten sillä määrällä tulee toimeen? Minkälaista tekniikkaa on poronhoidossa käytössä ja miten kesällä liikutaan?[75]

Eräs kenttätöiden konkreettinen puoli, haastateltavien tarjoamien aterioiden nauttiminen, tulee erinomaisesti esille Kaija Heikkisen artikkelissa »Jumalten keittiössä Venäjän kylissä».[76] Joskus meitä oli odottamassa jo valmiiksi katettu teepöytä runsaine antimineen, toisinaan meidät kutsuttiin varta vas-

---

[74] Sillä tarkoitetaan mallia, jonka avulla »kulttuurin moninainen ainesosa on voitu järjestää loogisesti sellaiseksi, että itsenäiset kulttuuriosiot ja niiden keskenäiset välittömät riippuvuus- ja vuorovaikutussuhteet on kyetty todentamaan tarkoituksenmukaisiksi erittelyä ja analyysia varten.» Ks. Pennanen 2000, 8–11.

[75] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/68.

[76] Heikkinen 2001, 1–2.

Krasnošeljen kylän laulu- ja tanssiryhmän Ritjakan harjoitukset. Syyskuu 1992. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/vk 34726.

ten aterialle. Aivan erityistä huolenpitoa sain Krasnošeljen kylässä maaliskuussa 1993, jolloin makasin majapaikassamme korkeassa kuumeessa. Kyläläiset toivat paranemista edistäviä mehuja ja marjoja. Eräs haastateltavani, Vera, antoi minulle kuivattuja hillankantoja, joista tehtyä teetä he itse käyttävät vilustumislääkkeeksi. Salaisuudeksi jää, olinko itse aiheuttanut sairastumiseni, sillä odottaessamme Luujärven lentokentällä helikopterikyytiä Krasnošeljeen, aloin parsia villasukkia, mitä pidettiin huonona enteenä ennen matkalle lähtöä. Lainaan tähän otteen kenttätyöpäiväkirjastani, ote kertoo muutenkin ajan käsitteestä kentällä:

> 23.3.1993 Luujärven lentokenttä klo 11.30.
> Odottamista, odottamista ja äkkilähtöjä. Sitä on taas ollu tähänkin asti. Tänä aamuna tulimme jo yhdeksältä bussilla tänne kentälle, että josko pääsisimme Krasnošeljeen helikopterilla. Nyt odotamme sitä, että helikopteri menee ensin Krasnošeljeen, sitten Kanevkaan ja sitten taas Krasnošeljeen. Matka maksoi 700 ruplaa eli vajaat seitsemän markkaa. Ulkomaalaisilta hinta olisi ollut 500 mk, mutta sillä ehdolla, ettei hänelle koidu mitään vaikeuksia, lipunmyyjä suostui myymään lipun venäläishintaan. Ajankuluksi yritin parsia ensin monosukkia, mutta kaksi krasnošeljeläistä »babuskaa» tuli kieltämään minua. En ymmärtänyt ensin oikein, mutta minulle selostettiin, että tällainen käsityö on ehdottomasti kielletty ennen matkaa. Muuten parsii polun umpeen. Joten lopetettavahan se oli.

Krasnošeljeen pääsimme vasta kahden päivän odotuksen jälkeen. Kyseisenä päivänä helikopterikyydit olivat täynnä, sillä helikopteri tekikin huoltolentoja

Ponoin kylään. Seuraavana aamuna puhkesi sakea lumipyry. Vasta kolmantena päivänä pääsimme lähtemään.

Sairastumisellani oli myös myönteisiä puolia, sillä keskustelut minua hoitaneen ukrainalainen välskärin[77] kanssa toivat esille muualta tulleen (**prišlyje ljudi**) näkökulman esimerkiksi eri ryhmien välisiin suhteisiin ja kylän sosiaalisiin ongelmiin, joihin hän työssään joutui puuttumaan. Muualta tulleiden suhtautuminen alkuperäisväestöön oli holhoavaa. Holhoavuus tuli esille myös Krasnošeljen opettajien puheessa.[78]

Itse yritin toimia vastavuoroisesti siten, että lähetin informanteille ja tutkimuskontakteista kehittyneille tuttaville ja ystäville kopioita ottamistani valokuvista. Viisi vuotta Krasnošeljessä oleskelumme jälkeen sain siellä käyneen tutkijakollegan mukana kirjeitä ja lahjoja entisiltä haastateltaviltani. Eräs heistä lähetti minulle lahjaksi viisi piisaminnahkaa, joista minun piti teettää itselleni lakki. Lahjojen vaihto on tärkeä osa paikallista sosiaalista verkostoa, johon kuuluminen on elintärkeää. Ilman suhteita eläminen yhteisössä, jossa toimii rinnakkain kaksi maailmaa, virallinen ja epävirallinen, olisi, jos ei mahdotonta niin ainakin vaikeaa (ks. luvut 8 ja 9). Itse koin paikoin ylenpalttisen anteliaisuuden kiusalliseksi, sillä en aina osannut toimia oikein tilanteissa, joissa minun ja informanttieni välillä oli todellinen elintasokuilu.[79] Tuomamme tuliaiset tuntuivat mielestäni aluksi naurettavilta erämaakylässä.[80]

Haastattelussa on ihmisten välisenä suhteena mukana aina myös valta-aspekti. Toisaalta Kuolassa ulkomaalaisten tutkijoiden kiinnostus merkitsi arvostuksen kohoamista paikallisyhteisössä. Myös hallintoelinten virkamiehet joutuivat tavallaan suostumaan haastatteluun ja sietämään tiukkoja ja kiusallisia kysymyksiä – eri asia on, saimmeko näihin kysymyksiin »oikeita» vastauksia. Eräs virkamies epäili tällaisten kysymysten synnyttävän eri etnisten ryhmien välille juopaa.[81]

Monissa kenttätyöteksteissä on kiinnitetty huomiota sukupuolten välisiin eroihin ja suhteisiin kenttätöissä. Kiinnostukseni miehisenä pidettyä ammattia kohtaan sai riittävän selityksen siitä, että esittäydyin myös Kuolassa poromiehen tyttäreksi. Se auttoi haastattelutilannetta muotoutumaan tasa-arvoisemmaksi vuorovaikutustilanteeksi. 1990-luvulla venäläisten valta-asema alkoi horjua, ja postkolonialistisen prosessin mallien mukaan myös heidän oikeuttaan tehdä tutkimusta alettiin kyseenalaistaa. Tätä auttoi myös se, että venäläisiä kolle-

---

[77] Välskäri on alemman lääketieteellisen tutkinnon suorittanut henkilö.

[78] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/69; Muualta tulleiden holhoavasta suhtautumisesta alkuperäisväestöön ks. myös Kerttula 2000, 29.

[79] Ks. myös Kerttula 2000, 143.

[80] Esimerkki: Halusin Krasnošeljessä ostaa käytetyn nahkasuopungin. Vanha ja käytöstä poistettu »museosuopunki» löytyi, mutta kysyessäni hintaa, omistaja ei osannut sanoa sitä, vaan sanoi, että saan sen lahjaksi. Seuraavana päivänä olimme menossa haastattelemaan tähän taloon, ja mietin, mitä kummaa voin viedä vastalahjaksi. Veimme teetä, sokeria (kaupassa ei sitä ollut), hedelmäsäilykkeitä ja kuivamuonaa. Haastattelun jälkeen sain vielä poronvaljaiden osia lahjaksi.

[81] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/69. Samanlaisia kokemuksia on myös Astrid Larsson-Kalvemolla, joka tutki Kuolan saamelaisten etnistä selviytymistä. Ks. Larsson-Kalvemo 1998, 16–18.

Perunannostotauolla Tatjana Sirokavan luona Krasnoševeljessä. Syyskuu 1992. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

goja ei aina pidetty kentällä tutkijoina, vaan tulkkeina.[82] Nais – mies-asetelmalla ei mielestäni haastatteluissa ollut merkitystä, sillä kuten Hanna Snellman on todennut pohtiessaan omia kenttätyökokemuksiaan, pohjoisessa etelän ja pohjoisen välinen raja on merkityksellisempi kuin sukupuolten välinen raja.[83] Toki se rajasi minut pois tietyistä tilanteista kuten esimerkiksi poromiesten vapaa-ajan vietosta.

Osallistuva havainnointi ja kenttämuistiinpanot

Klassinen esimerkki tutkijan ihanneroolista kentällä on olla mukaosallistuja tai ns. marginaalinen natiivi **(marginal native)**, rooli joka Bronislaw Malinoswkilla oli hänen tehdessään kenttätöitä Trobriand-saarilla. Mukaosallistuja osallistuu tutkittavan yhteisön elämään vain osittain. Hän ei sitoudu yhteisöön mutta on melkein sen jäsen, ja hänellä on oikeus olla eri mieltä yhteisön asioista (marginaalinen natiivi). Tutkijan rooli sallii vapaan liikkumisen, ja hän voi tehdä muistiinpanoja ilman, että siihen kiinnitetään suurempaa huomiota.[84] Sekä mukaosallistujan että marginaalisen natiivin rooleissa olennaista on se, että tutkija on tullut muualta, että hän edustaa tutkittavalle yhteisölleen vierasta, toista.

---

[82] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/65, 66.
[83] Snellman 1996, 30.
[84] Freilich 1970, 530.

Päivi Ruotsala ruokkimassa kotiporoa. Lompolo, huhtikuu 1985. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Osallistuvasta havainnoinnista on tullut eräänlainen taikasana kenttätyötä tekeville tutkijoille: ikään kuin aineisto ei olisi »edustavaa» ilman osallistuvaa havainnointia. Toisille se merkitsee tutkimusmenetelmää, toiset taas pitävät sitä yleisempänä tutkimusstrategiana, joka sisältää useita metodeja kuten haastattelun ja havainnoinnin.[85] Osallistuvalla havainnoinnilla tarkoitetaan yleensä pitkäaikaista oleskelua tutkimuskohteessa. Bronislaw Malinowskia mukaillen kenttätyöni on ollut lähinnä pistäytymismatkoja kentällä, mutta tässä tapauksessa jo lyhyet työperiodit kentällä tuottivat riittävän määrän aineistoa, koska olin Kyrössä itse yhteisön jäsen ja tutkimuskohteena oleva elinkeino oli kotoa tuttu, mikä auttoi Kuolan niemimaalla. Omasin tarvittavan esiymmärryksen, ja kulttuurinen kompetenssi auttoi tekemään tulkintoja tutkittavien todellisuudesta. Monet tutkijat, esimerkiksi Charlotte Aull Davies, painottavat osallistuvassa havainnoinnissa enemmän havaintojen luonnetta, laatua ja olosuhteita kuin osallistumisen astetta tai kestoa.[86]

Varsinaisten haastattelujen lisäksi keräsin aineistoa kentältä osallistuvalla havainnoinnilla sekä tekemällä muistiinpanoja näkemästäni, kuulemastani ja kokemastani. Osallistuvan havainnoinnin painottaminen johtuu omasta viitekehyksestäni. Olen seurannut läheltä poronhoidon muuttumista. Oli luonnollista, että lapset ottivat mahdollisuuksien mukaan töihin osaa, esimerkiksi erotuksiin saatiin koulusta vapaata. Ainut työ, mihin olen kenttätyöaikana osallistunut, on auttelu kesämerkityksissä vasojen kilkuroimisessa, jolloin vasat

[85] Davies 1999, 67; Pekkala 2001.
[86] Davies 1999, 73.

pyydetään vimpalla kiinni ja jokaiselle vasalle laitetaan numerolla varustettu muovikilkura kaulaan.

Kenttätyömuistiinpanojen kirjoittaminen on olennainen osa kenttätyömetodia. Nämä muistiinpanot ovat ratkaisevassa asemassa tulkintoja tehdessä, sillä niistä heijastuvat tutkijan havainnot, tulkinnat ja tunnelmat.[87] Monissa kentän kahvipöytäkeskusteluissa ja vierailuissa puhe siirtyi poronhoitoon; keskustelun tai vierailun jälkeen referoin käydyn keskustelun muistiinpanoihini. Muistiinpanojen tai haastattelulitteraatioiden lukeminen palauttaa mieleen jo useita vuosia sitten koetut kenttätyötilanteet ja niiden tunnelman.

Kun olen ollut mukana erilaisissa poronhoitoon liittyvissä tapahtumissa kuten merkityksissä tai Paliskuntain yhdistyksen poroparlamentissa, olen kirjoittanut havaintojeni perusteella muistiinpanot. Samoin olen tehnyt muistiinpanot Kuolassa eri virastoihin ja toimipaikkoihin kuten sairaalaan, kyläneuvostoon, sovhoosin toimistoon ja nahkavaatteita valmistavaan turkisompelimoon tehdyistä tutustumiskäynneistä.[88] Kenttätyöperiodin ajan olen pitänyt kenttätyöpäiväkirjaa, johon olen tallentanut päivän tapahtumat.

Kun olen tehnyt kenttätöitä kahdessa erilaisessa kohteessa, »kotona» Kyrössä ja »kylässä» Kuolassa, olen käyttänyt kahta erilaista strategiaa.[89] Olen pitänyt molemmilla kentillä systemaattisesti päiväkirjaa ja tehnyt muistiinpanoja. Koska kotona etukäteistietämys omasta yhteisöstä on olemassa, niin myöskin kenttätyömuistiinpanojen tekeminen on sen mukaista. Kotikentällä saatoin keskittyä niihin puoliin, joista tarvitsin lisää tietoja: poronhoidossa vuoden 1989 jälkeen tapahtuneet muutokset ja ympäristön hallinta. 1990-luvulla en myöskään enää tehnyt kovin monta varsinaista poromieshaastattelua, vaan keskityin tekemään muistiinpanoja keskusteluista ja tapahtumista. Tunsinhan kaikki informanttini entuudestaan, joten saatoin tehdä valintoja. »Muualla» kuin tutussa ympäristössä kenttätöitä tehdessä tulee helposti ahneus yrittää saada mahdollisimman monta haastattelua. Päiväkirja ja muistiinpanot Kuolassa keskittyivät vain tiettyihin asioihin, niihin joihin olen tutkimuksessanikin keskittynyt. Muuten on vaarana, että muistiinpanojen tekeminen hajoaa ja aineistoa tulee niin paljon, ettei sitä saa jäsennellyksi. Kuolassa kenttätöissä ollessani päiväkirja oli tärkeä kulttuuristressin käsittelemisessä. Pääasiallisin aineistonhankintamenetelmä Kuolassa olivat kuitenkin haastattelut, joita olen lukumääräisesti tehnyt enemmän »muualla» kuin »kotona». Tutkimuksen alkuvaiheissa, jolloin tietämys kohteesta on vähäistä, on järkevintä tehdä haastatteluja.

Myös kenttätyössä käytetty aika oli erilaista sekä laajuudeltaan että laadultaan. Minulla ei ole ollut mahdollisuutta olla Kuolassa pitkiä periodeja, joten siellä vietetty aika oli rajoitettua, ja sitä leimasi intensiivisyys ja ajoittainen kiire. Yhteistyö venäläisten kollegojen kanssa erosikin meidän erilaisen aikakäsityksemme vuoksi.[90] »Kotona» ollessa minulla ei ollut mitään varsinaista

---

[87] Davies 1999, 215.

[88] Sanjek 1990, passim.

[89] Oma strategiani poikkeaa Walcottin esittämästä. Walcott 1981, 255–265.

[90] Esimerkki 1: Meidän piti päästä vierailemaan sovhoosin käsityöverstaaseen, mutta käynti lykkääntyi kolmesti. Mitään syytä lykkäyksille emme saaneet kuulla. Esimerkki 2: Tietojemme mukaan olimme menossa tekemään haastattelua, mutta oven avannut pariskunta oli pukeutunut parhaimpiinsa, ja meitä odotti katettu runsas »teepöytä». Vierailu kesti kaikkiaan viitisen tun-

työaikaa, vaikka pyrinkin tekemään haastattelut ja havainnoinnit keskittyen tiettyihin työperiodeihin. Tein haastattelut niinä aikoina, jolloin työt eivät sitoneet poromiehiä tiiviisti porometsään. Osallistumisen laatu on myös ollut erilaista, sillä »kotona» olen sen yhteisön jäsen, jota tutkin, vaikka 1980-luvulta lähtien olen ollut siellä vain osan vuotta lomien aikana, mutta pidän yhteyttä siellä asuviin sukulaisiini ja ystäviini. Koska olen yhteisön jäsen, se sallii minulle enemmän toimintavapauksia kuin ulkopuoliselle tutkijalle. Merkityksissä tai erotusaidalla mukana oloa minun ei ole tarvinnut erikseen selittää. Yhteisön jäsenenä oleminen myös rajoittaa, sillä jäseneltä oletetaan sellaista, mitä ei ulkopuolisilta: hänen täytyy osata toimia erilaisissa tilanteissa rikkomatta kulttuurisia koodeja.

Tämän työn rakenne ja tulkinnat ovat syntyneet osaksi haastattelujen, osaksi kenttätyömuistiinpanojen mutta osaksi myös oman hiljaisen tiedon pohjalta. Hiljaisen tiedon osuutta en osaa eritellä, sillä oma esiymmärrys on koko ajan johtanut sekä kenttätöitä että aineiston tulkintaa ja kirjoittamista. Olen sekä tutkijana että yhteisön jäsenenä myös itse mukana tuottamassa kulttuurisia representaatioita.

Arkisto- ja sanomalehtiaineisto

Olen pyrkinyt seuraamaan tutkimusalueeni tapahtumia tiedotusvälineiden avulla. Viimeisten kolmen neljän vuoden ajan pohjoisten medioiden seuraaminen on ollut helppoa sanomalehtien ja yleisradion Lapin maakuntauutisten verkkosivujen avulla. En ole käyttänyt tätä aineistoa systemaattisesti, mutta työni kannalta se on tärkeä tausta-aineisto. Aktiivisesti olen seurannut Lapin Kansan verkkouutisia ja yleisradion Lapin sekä Saamelaisalueen uutisia ja satunnaisesti norjalaista saami-web'iä.

Arkistoaineistoa olen käyttänyt lähinnä tukemaan omaa kenttätyöaineistoani tai mahdollisesti täydentämään tietoja, joita kenttätöillä ei voinut saavuttaa. Valitettavasti Kyrön paliskunnan kokouksista on säilynyt vain viime vuosikymmenten aikaiset pöytäkirjat. Muutamissa säilyneissä vanhemmissa pöytäkirjoissa tiedot ovat puutteellisia. Tämän vuoksi jouduin jättämään pöytäkirjat tutkimuksen ulkopuolelle. Niistä olisi saanut vahvistuksen haastattelun antamalle kuvalle töiden maksukäytännöistä – siis maksettiinko niistä korvaus vai ei – sillä käytäntö on vaihdellut paliskunnassa melko usein. Nyt tiedot jäävät pelkästään haastattelujen ja muutamien lehtiartikkeleiden varaan.

Poroista on pidetty luetteloja jo 1600-luvulta lähtien veronkantoa varten.[91] Näitä tilastoja on järkevä käyttää esimerkiksi silloin, kun halutaan selvittää poronhoidon kehityskaaria, kuten hyviä ja huonoja porovuosia. Tämän työn kannalta porotilastoilla ei kuitenkaan ole suurta merkitystä, koska tutkin poronhoidon muuttumista poronhoitajaperheiden näkökulmasta. Muistettava on myös se, että tilastoihin merkityillä poroluvuilla ei välttämättä ole todellisen

---

tia, ja keskustelu liikkui poronhoidon ongelmista metsästyslupiin ja polttoaineen saantiongelmiin. Koko kenttätyöperiodin loppuajan venäläinen tutkimusapulainen jaksoi muistuttaa, miten raskas ja pitkä tämä haastattelutilaisuus oli.

[91] Aikio & Helle 1985, 193.

poroluvun kanssa mitään tekemistä, sillä kaikkia poroja ei pystytä merkitsemään ja lukemaan. Samalla omistajalla voi olla useitakin merkkejä, sillä porokarjoja ostetaan merkkeineen.

Olen käynyt läpi Oulun maakunta-arkiston (OMA) kokoelmista sen poronhoitoa käsittävät tiedostot, mutta Kyrön paliskuntaa koskevia tietoja löytyi niukasti. Jonkin verran taustamateriaalia olen saanut museoviraston käsikirjoitusarkiston kyselyvastauksista (MV: KTKKA), mutta niiden Kittilää koskevat vastaukset ovat ilman kontekstitietoja ja muodostuvat näin toisen käden tiedoista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) käsikirjoitusarkistosta Kittilää ja sen poronhoitoa koskevaa aineistoa löytyi Samuli Paulaharjun 1920-luvulla Lappiin tekemien tutkimusmatkojen muistiinpanoista.

Kuolan niemimaata koskevaa arkistoaineistoa on löytynyt runsaasti, mutta sen käytössä on omat lähdekriittiset ongelmansa. Käytössämme oli runsaasti demografista aineistoa kuten talokirjoja, joista näki väestön ja eri etnisten ryhmien välisen kehityksen. Lisäksi esimerkiksi kolhoosien ja sovhoosien eläinluettelot on huolellisesti arkistoitu Murmanskin läänin valtionarkiston Kirovissa sijaitsevaan aluearkistoon (GAMO, Kirovski otdel). Eläinluetteloihin oli tarkasti merkitty lehmien, hevosten, kanojen ja sikojen määrät, mutta painetuista luetteloista puuttui sarake, johon olisi merkitty porot. Mielenkiintoinen lähderyhmä olivat ne kolhoosiin liittyneiden poronomistajien sopimukset, jotka sisälsivät kolhoosille luovutetun omaisuuden määrän ja laadun. Olen käynyt läpi myös Luujärven museon arkiston ja valokuvakokoelmat.

Mielenkiintoinen lisä Kuolaa koskevaan arkistoaineistoon ovat Tartossa sijaitsevan Viron kansallismuseon kokoelmiin tallennetut kenttäretkien muistiinpanot (EM EE). Virolaiset kansatieteilijät tekivät kenttätyömatkoja Kuolaan ennen perestroikan alkua. 1970- ja 1980-luvulla tehdyt kenttätyöt antavat omaan työhöni hyvää lisäaineistoa. Valitettavasti vain pieni osa käsitteli poronhoitoa, mutta lisävalaistusta sain esimerkiksi poronlihan käytöstä ja etnisten ryhmien välisistä suhteista. Nämä muistiinpanot on kirjoitettu viroksi, mutta haastattelut on tehty venäjäksi.

Aiheeseen liittyvä muu tutkimus

Poronhoidon tutkija on siinä onnellisessa – tai onnettomassa – asemassa, että hänen tutkimusaiheestaan on kirjoitettu runsaasti eritasoisia tutkimuksia ja myös populaarikirjallisuutta. Suurin osa tutkimuksista on tehty luonnontieteen näkökulmasta, mutta erityisesti viime vuosikymmenen aikana poronhoidosta on ilmestynyt myös muutamia humanististen alojen opinnäytetöitä.[92] Toinen tut-

[92] Jo vuonna 1983 Porotutkimustoimikunnan mietinnön mukaan myös poronhoitoon liittyviä yhteiskunnallisia ja kulttuuritekijöitä olisi tutkittava ja perinnetietoutta pyrittävä hyödyntämään tutkimuksissa. Ks. Komiteanmietintö 1983:8, 43. Tilannetta ei kuitenkaan ole parantanut vuonna 1994 perustettu RKTL:n porotutkimusasema, sillä se on keskittynyt luonnontieteelliseen tutkimukseen tai seminaareihin ja julkaisuihin, joissa luonnontieteilijät pyrkivät hallitsemaan koko poronhoitotutkimuksen kentän mukaan lukien historian ja kulttuurien tutkimuksen. Ks. myös Kemppainen 1997, 37; Alitalo 2000: Vurdering av Nordisk Organ for Reinforskning (NOR), bilaga 2.

kimukseni kannalta merkittävä seikka on se, että suurin osa tutkimuksista koskee saamelaisporonhoitoa, onhan saamelaiskulttuuri herättänyt sekä eteläsuomalaisten että useiden ulkomaisten tutkijoiden mielenkiinnon. Suomalaisten harjoittama poronhoito on jäänyt vähemmälle huomiolle. Poronhoitoa koskevan tutkimuksen runsaus on myös tutkimusta jähmettävä: miten löytää juuri oman tutkimuksensa kannalta merkittävimmät ja tärkeimmät kirjallisuuslähteet ilman, että hukkuu niihin tuhansiin nimikkeisiin, joita löytyy vaikkapa tekemällä haun asiasanalla poronhoito Lapin maakuntakirjaston Lapponia-tietokannasta. Olen täysin tietoinen, että tutkimuksessa käyttämäni poronhoitoa koskeva kirjallisuusaineisto ei ole kattava, mutta olen pyrkinyt löytämään työni kannalta olennaisimmat lähteet.

Poronhoidosta on tehty useita yliopistollisia lopputöitä varsinkin Oulun yliopistossa. Niistä olen käyttänyt esimerkiksi Asta Ala-Louvesniemen tutkielmaa »Porotaloudessa suoritetun työn määrä ja laatu sekä työhön vaikuttavat tekijät» (1984) ja Maija-Liisa Partasen tutkielmaa »Suomen porotalous sekä sen ja muiden luontoiselinkeinojen merkitys porotaloutta harjoittaville ruokakunnille» (1984). Työt ovat yleisluontoisia, koko poronhoitoaluetta koskevia yhden aikatason tutkimuksia, jotka on tehty strukturoituja kaavakkeita ja tietokoneanalyysejä hyväksi käyttäen. Martti Linkolan pro gradu-työtä »Enontekiön lappalaisten poronomadismi» (1972) olen käyttänyt jonkin verran vertailuaineistona. Myös Kittilän poronhoidosta on tehty laudatur-työ, jonka on kirjoittanut Erkki Tiesmaa vuonna 1932, mutta painopiste tässä työssä on ollut naapuripaliskunnan Kuivasalmen poronhoidon kuvaamisessa. Työ on kansatieteellis-sanastollinen tutkimus, jonka aineisto kerättiin 1931. Kyrön paliskunnan alueelta Tiesmaa nimeää tiedonantajaksi ainoastaan yhden, silloisen poroisännän Arvid Raattaman. Kyrön paliskunnan osuus työssä on melko pieni, sillä Tiesmaan mukaan Kyrön paliskunta toimi vain nimellisesti.[93] Lisäksi olen käyttänyt Irma Naukkarisen vuonna 1973 tekemää pro gradua »Poro- ja poronhoitosanastoa Rovaniemen, Kittilän ja Sodankylän paikannimistössä» (1973). Kittilän Alakylän paliskunnasta on tehty pro gradu -työ sosiaalipolitiikassa. Työssä käsiteltiin poromiehen sosiaaliturvan lisäksi myös poronhoidon työvuotta (Kantola 1990).

Poronhoidosta on kirjoitettu yleisteoksia kuten Gösta Grotenfeltin »Suomen poronhoito» (1920), Yrjö Alaruikan »Suomen porotalous» (1964) sekä tilastotietoihin perustuva Jorma Kemppaisen kirjoittama »Porotalouden kuva» (1998). Suomessa on kansatieteessä ja antropologiassa ilmestynyt kaksi poronhoitoa koskevaa väitöskirjaa, J. Juhani Kortesalmi tutki vienalaista poronhoitoa (1998) ja Tuula Tuisku nenetsien poronhoitoa (1999). Molemmat ovat olleet tutkimukseni kannalta hyödyllisiä. Menno Lenstran Hollannissa esitetty väitöskirja käsitteli Enontekiön poronhoitoa (1999).[94] Viime vuosina tehdyistä poronhoitoa käsittelevistä opinnäytetöistä olen tutustunut lisäksi Seija Anttosen Hallan poronhoitoa koskevaan pro graduun (1997) sekä Matti Tervanie-

[93] Tiesmaa 1932, 41.

[94] Enontekiön poronhoidosta on Klemetti Näkkäläjärvi tehnyt pro gradun lisäksi lisensiaattitutkielman, mutta sitä en ole voinut käyttää.

men ja Anu Tiilikainen-Tervaniemen Inarin Muddusjärveä koskevaan pro graduun (1999).

Myös muusta tieteellisestä kirjallisuudesta löytää useita viittauksia poronhoitoon, ovathan Lappi ja poronhoito eksotiikallaan kiehtoneet sekä tutkijoita että kirjailijoita. Tärkein käyttämäni yksittäislähde on T. I. Itkosen kaksiosainen teos »Suomen lappalaiset vuoteen 1945» (1949/1984). Historiallista taustaa Kyrön alueen poronhoidolle antaa Helmer Tegengrenin »En utdöd lappkultur i Kemi Lappmark» vuodelta 1952.

Näiden lisäksi saamelaisporonhoidosta on ilmestynyt 1990-luvulla lukuisia tutkimuksia muualla pohjoismaissa. Ruotsissa on ilmestynyt paljon poronhoitoa monipuolisesti käsitteleviä, eri alojen tutkimuksia ja opinnäytetöitä, joista monet pohjautuvat arkistotutkimuksiin. Niissä on käsitelty poropaimentolaisuuden muutoksia verotustietojen valossa (historioitsijat Roger Kvist (1987, 1989) ja Lennart Lundmark (1982, 1999) sekä paimentolaisten ja uudisasukkaiden suhteita (Per Moritz 1990). Muita käyttämiäni pohjoismaisia poronhoitoa koskevia teoksia ovat Hugo Beachin »Reindeer-herd management in transition: the case of Tuorpon Saameby in northern Sweden» (1990), Johan Klemet Hætta Kalstadin Kautokeinon poronhoidon muuttumista koskeva tutkimus (1995) ja Andrea Amftin tutkimus, jossa hän pohtii poronhoidon muutoksia etnisyys- ja gender-perspektiivistä (2000).

Pohjoisen yhteisön talouden muutoksista ovat kirjoittaneet esimerkiksi Robert Paine: »Coast Lapp Society II. A Study of Economic Development and Social Values» vuodelta 1959, Lassi Saressalo: »Talvadaksen kylän etnohistoriallinen kehitys» vuodelta 1982, ja Eila Utriainen »Saamelaisten taloudessa tapahtuneista muutoksista Enontekiöllä. Luontaistaloudesta markkinatalouteen» vuodelta 1976. Myös Ilmo Massan väitöskirja »Pohjoisen luonnon valloitus» (1994) on työni kannalta mielenkiintoinen. Työssä käyttämällään ryöstötalouden käsitteellä Massa tarkoittaa teollistuneissa yhteiskunnissa harjoitettua luonnon ja luonnonvarojen liiallista käyttöä välittämättä jälkikasvun ja jatkuvan saatavuuden turvaamista. Hänen mukaansa poronhoidossa on nähtävissä tällaisia piirteitä.[95]

Kuolan aluetta koskevista lähteistä voin mainita Nikolai Haruzinin teoksen »Ruskie Lopari» (1890), jota käyttävät lähteenään kaikki Kuolasta kiinnostuneet tutkijat. Lisäksi olen käyttänyt mm. Tatjana Lukjantšenkon väitöskirjaa »Materialnaja kultura saamov Kolskoga poluostrava kontsa XIX–XX» (1971), jossa hän käsittelee Kuolan saamelaisia 1960-luvulle asti sekä useiden tutkijoiden matkakertomuksia.[96]

Poromies-lehden vuosikerrat olen käynyt läpi. Poromiestä julkaisee Paliskuntain yhdistys, ja sitä ilmestyy kuusi numeroa vuodessa. Lehti antaa hyvän kuvan elinkeinon kehityksestä, ja kulloinkin vallinneista ongelmista keskusjohdon näkökulmasta. Lehdessä esitellään esimerkiksi poronhoitoa koskevia lakeja. 1990-luvun Poromiehen artikkeleita on dominoinut luonnontieteellisen tutkimuksen näkökulma. Poromiehet ovat kritisoineet sitä, että heille tärkeitä

[95] Massa 1997, 16, 214–218.
[96] Esim. Chernyakov 1998, 89–98.

asioita kyllä esitellään lehdessä, mutta luonnontieteellinen ammattisanasto ei avaudu heille.[97]

Poronhoidon ja muiden luontaiselinkeinojen, kuten kalastuksen, siirtymisessä luontaistaloudesta markkinatalouteen on ollut huomattavia yhtäläisyyksiä. Näistä kertovat Jukka Pennasen »Muikkuapajilla» (1979), Outi Tuomi-Nikulan »Keski-pohjalaisen kalastajan vuosi» (1982) ja Ari Lappalaisen »Kalastuskulttuuri muuttuvassa yhteiskunnassa» (1998). Näissä on käytetty kulttuuriekologista näkökulmaa. Ainut Suomen Lappia koskeva kansatieteellinen väitöskirja, jonka teemalla on yhtäläisyyksiä tutkimukseeni on Hanna Snellmanin kulttuurianalyyttisestä näkökulmasta kirjoitettu, uittoa käsittelevä »Tukkilaisen tulo ja lähtö» (1996), sillä tukki- ja uittotyöt ovat olleet tärkeä lisäansiolähde poromiehille.

Tutkijan rooli oman yhteisön tutkimuksessa[98]

Tutkimustani varten olen tehnyt kenttätöitä sekä omassa[99] että vieraassa yhteisössä. Näillä tutkimuskohteilla on ollut paljon yhteistä. Kentällä oleminen oli minulla »kotona» olemista, sillä toinen tutkimuskohteistani sijaitsi konkreettisesti kotona ja tunsin haastateltavani entuudestaan. Kotini ei sijaitse paliskunnan keskuspaikassa Raattamassa, vaan sen itärajalla. Osa haastateltavista yöpyi meillä kotona ollessaan porometsässä. Osa haastattelemistani poromiehistä on sukulaisia, osa taas koulutovereita tai ystäviä, joiden luona olen vieraillut lukemattomia kertoja. Itse olen asunut vakituisesti kotona Kittilässä 1980-luvulle asti ja 1980-luvun lopussa vielä vajaat kaksi vuotta, jonka jälkeen olen viettänyt siellä jokseenkin kaikki loma-aikani sekä luonnollisesti myös kenttätyöjaksot.

Myös kenttätyössä vieraassa yhteisössä, Kuolan niemimaalla, sama elinkeinohistoria, ekologinen ympäristö sekä taustani kotouttivat minut ainakin osittain. Niiden avulla muodostui osittainen tuttuuden tunne. Maantieteellisesti tutkimuskohteiden välimatka on ainoastaan noin 400 km.

---

[97] TYKL 1.6.27/3b, 12.

[98] Kun esittelin tutkimussuunnitelmaani Kulttuurinen vuorovaikutus ja integraatio -tutkijakoulun seminaarissa, minua kritisoitiin erityisesti liian läheisestä suhteesta tutkimuskohteeseen, yhteisön sisäisestä näkökulmasta sekä kenttätyöllä hankittavasta aineistosta, jota kritisoijat, historioitsijat, pitivät epäluotettavana. Saamani kritiikin motivoimana kirjoitin tutkijakoulun julkaisuun artikkelin »Mie kotona kentällä ja kentällä kotona» (Ruotsala 1998), johon tämä luku perustuu.

[99] Korvaan tässä työssä termin kulttuurinsisäinen termillä oman yhteisön tutkimus, koska kulttuuri ja kulttuurinsisäinen viittaavat essentialistiseen näkemykseen. Kulttuurin näkeminen essentialistisena olisi loogista, mikäli tutkimuskohde nähdään homogeenisena ja staattisena, jota se ei tässä ole. Heikki Lehtosen (1990, 17) mukaan yhteisö voidaan empiirisessä tutkimuksessa käsittää ensinnäkin alueellisesti rajattavana yksikkönä, toiseksi sosiaalisen vuorovaikutuksen yksikkönä ja kolmanneksi yhteenkuuluvuuden tunteiden ja muiden symbolista yhteisyyttä osoittavien ilmiöiden yksikkönä. Tutkimuskohteena oleva yhteisö on heterogeeninen, dynaaminen ja muuttuu koko ajan. Sen rajojen sisällä vallitsee kuitenkin suhteellinen homogeenisuus ja jäsenten välillä yhteisyys. Alueellisuutta tärkeämpää tässä on sosiaalinen vuorovaikutus ja yhteiset symbolit. Yhteisön rajat ovat diffuusit, ne eivät siis ole ehdottomia.

Vielä 1980-luvulla, kulttuurien tutkimuksessa[100] tutkimuskohteen vierautta, toiseutta on pidetty itsestään selvänä positiivisena asiana eikä oman yhteisön ottamista tutkimuskohteeksi ole suositeltu, koska on pelätty tutkijan katseen sokeutumista. Huolimatta tästä oletuksesta ja siitä luulosta, että tutkimuskohteen etäisyys parantaisi ymmärtämistä, ovat kansatieteilijät sekä Suomessa että Ruotsissa löytäneet tutkimuskohteensa myös omasta kotipiiristään. Yhtä mieltä ollaan siitä, että tutkijan persoonalla on suuri vaikutus tutkimuskentän ja myös tutkimusmenetelmien valinnassa, sillä esimerkiksi kaikki eivät koe olevansa parhaimmillaan kenttätyöntekijöinä, vaan heille sopii arkistotutkimus. Useiden väitöskirjojen teemoissa on kirjoittajan lapsuuden kokemuksilla ollut suuri merkitys, vaikkei sitä ole julkisesti kerrottu. Kansatieteilijät ovat tutkineet omaa lapsuuden miljöötään ja kotiseutuaan oppainaan isä tai äiti, mutta ovat yrittäneet peittää sen kaikin keinoin, koska näin on ollut tapana.[101] Tämän kirjoittajan ja tutkimuskohteen yhteyden tietäminen vaatii kansatieteilijältä oman oppiaineen hiljaisen tiedon haltuunottamista.

Virallisesti opettajat ja tutkijat olivat aiemmin sitä mieltä, että kulttuuriprosessien ymmärtäminen luontuisi paremmin ulkopuoliselta tutkijalta. Perusteluna käytettiin esimerkiksi saamelaiskerääjä Pedar Jalvin ongelmia ja vastustusta, joita hän omien sanojensa mukaan kohtasi haastatellessaan kotipaikkakuntansa saamelaisia.[102] Jalvi oli itse pohtinut kerääjän ja kertojien suhdetta matkakertomuksessaan. On muistettava, että yhteisössä osa tiedosta on salaista ja se on vain pienen osan hallussa. Kaikki tieto ei kuulu kaikille, ja tässäkin on kysymys vallasta ja pelosta, että tietoa käytetään väärin. Kuitenkin Turun yliopiston Talvadas-projektin saamelaistutkijoiden kokemukset omalta kentältään olivat jo 1960-luvulla myönteisiä. Heidät otettiin huomioon tutkijoina, ei saamelaisina, mutta heidän kuulumisensa samaan yhteisöön toi tutkimukseen useita positiivisia seikkoja.[103]

Jo aikaisemminkin kiinnitettiin huomiota muualta tulleiden tutkijoiden kyvyttömyyteen nähdä kentän eri vivahteita tai »heidän linssiensä vääristävään katseeseen». Esimerkiksi saamelaiset eivät ole tunnistaneet itseään ulkopuolisten tutkijoiden kertomuksista. Jotkut etniset stereotypiat, kuten saamelaisuuden kriteerit, voivat jäädä elämään vuosikymmeniksi.[104] Vanhaa arkistoaineistoa uudelleen tulkittaessa haastattelujen sisältämä metatieto paljastaa esimerkiksi sen, miten haastateltava on narrannut vieraita ja vieraskielisiä haastattelijoita.[105] Tietääkö tai tunnistaako haastattelija sen, että hänen pätevyytensä asetetaan tällaisessa performanssissa kyseenalaiseksi?

---

[100] Tarkoitan tässä kulttuurien tutkimuksella antropologiaa, folkloristiikkaa sekä kansatiedettä eli etnologiaa. Tässä yhteydessä voin myös vastata sitä koskevaan mahdolliseen kritiikkiin, että tarkastelen kansatiedettä kulttuuriantropologian kautta. Kansatieteen ja antropologian yhteyksistä voi olla monta näkemystä, mutta koska tarkastelen tässä kenttätöitä, niin kenttätöihin perustuvan tutkimusprosessin ongelmien voidaan katsoa olevan yhteisiä.

[101] Ehn 1993, 30; Snellman 2000, 138; Norman 1990, 123.

[102] Honko 1971, 279–281.

[103] Nyberg et al. 2000, 501–502. Talvadas on Tenonjokivarren kylä, jossa kenttätöitä on tehty 1960-luvulta alkaen.

[104] Paltto 1973, esim. 8–13; Saressalo 1983, 95–97; vrt. Asp 1965.

[105] Esim. Huuskonen & Enges 1998, 59–63; Snellman 1996, 37–38.

Vielä 1980-luvulla opiskelijoita varoitettiin tuomasta omaa subjektiaan esille tutkimuksessa ja kirjoittamasta opinnäytetöitä minä-muodossa. Itsen, aktiivisena toimijana ja kokijana, piilottaminen passiiviin on vaikeaa ja piinallista. Erityisen vaikeaa se on tilanteessa, jossa tutkija on tutkimansa yhteisön jäsen.[106] Nyt myöhemmin, kun refleksiivisyyden mukaan tulo tieteeseen on vaikuttanut siihen, että tutkijan integroiminen tutkimukseen mukaan on eräällä tavalla tutkimuksen tieteellisyyden ehto, tällaisesta asiasta ei tarvitse enää taistella työnohjaajan kanssa. Sen sijaan tutkijan itsen, subjektin puuttuminen tutkimuksesta voi nyt aiheuttaa kysymyksiä, varsinkin jos kysymyksessä on kenttätöihin perustunut tutkimus tai tutkimuksen kohde on lähellä tutkijaa. Miten tutkimus ja tutkija vaikuttavat tutkimuksen kenttään?

Paradigman muutos

Ajatus oman tieteenalan uudelleenarvioimisesta liittyy oletukseen länsimaisen tieteen ja erityisesti antropologian kriisistä. Se on ymmärretty antropologian ja representaation kriisinä, paradigman vaihtumisena tai siirtymisenä postkolonialismiin ja postmodernismiin. Tutkimus on aina sidoksissa yhteiskunnallisiin ja sosiokulttuurisiin tekijöihin. Postkolonialismi voidaan määritellä monella tavalla, mutta tässä yhteydessä se tarkoittaa näkemystä, jonka mukaan alkuperäiskansojen yhteisöt irrottautuvat valtaväestön tutkimustraditiosta ja -tuloksista haluten ottaa tutkimuskentän haltuunsa. Tutkimuksen tarkoitus on saada kolonisoitujen vähemmistöjen – ei ainoastaan entisten siirtomaavaltioiden – ääni kuuluville. Postkolonialismissa ovat myös vaaransa: separatistiset ja nationalistiset rajanvedot sekä liian dogmaattiset luokittelut kärjistävät vastakkainasettelua. Vastamuistin käsitettä käytetään haluttaessa kyseenalaistaa tutkimuksen lähtökohtia ja kielenkäyttöä. Sen avulla tutkija voi löytää omat lähtökohtansa eri kokoelmista, jonne institutionaalinen unohtaminen on ne arkistoinut tarkoituksenaan kontrolloida muistia ja historiaa.[107]

Postmodernistiset näkemykset herättivät keskustelua siitä, kuinka on mahdollista kuvata kulttuurisesti toista.[108] Vanhat, vallalla olleet tavat tehdä tiedettä eivät enää vastanneet uusiin kysymyksiin vaan oli etsittävä uusia. Ns. establoituneet kansatieteilijät eivät näe kansatieteessä tapahtuneen paradigman muutosta. Paradigman muutoksen kieltäminen voi johtua myös siitä, että nähdään vallalla olevan useita, rinnakkaisia paradigmoja.[109] Kansatieteessä paradigman muutos on nähtävissä tutkimuskohteen muuttumisena ja kulttuurin käsitteen laajenemisena sekä uudenlaisena kenttätyötraditiona, jonka keskeinen elementti on auktoriteettisubjektin ja informattiobjektin välinen suhde. Tutkimuskohde oli anonyymi kohde, ei subjekti, jolla olisi ollut puhevalta.[110] Ai-

---

[106] Ks. Ruotsala 1998, loppuviite 16.

[107] Spivak 1996, passim; Lehtonen 1997, 30; JanMohamed & Lloyd 1990, 6–7; Said 1995b, 90.

[108] Esim. Nisula 1994, 31, 40–41; Clifford 1988, 10–14; Marcus & Fisher 1986, 5; Vasenkari 1996, 86; Marcus 1998, 181–182.

[109] Lehtonen 1995, 180–181; vrt. Kirveennummi 1997; Sääskilahti 1999, 152.

[110] Sääskilahti 1997, 95.

kaisemmissa tutkimuksissa kansatieteilijä sijoitti itsensä tutkimuskohteen ulkopuolelle. Tutkimuksen kohde oli muualla sekä ajallisesti että paikallisesti: kaukana ja menneisyydessä. Tai ainakin näin annettiin ymmärtää.

Kansatieteilijän suhde kenttään oli perinteisesti vieras ja etäinen. Tutkimuskohde oli fyysisesti lähellä, mutta henkisesti kaukana, tai sitä ei voinut sijoittaa minnekään, koska se sijaitsi ajan ulkopuolella.[111] Kenttätyötä pidettiin eräänlaisena ekskursiona tuntemattomaan. Reflektiisivisyyden tulon myötä on tunnustettu, että kenttätyö voikin olla itse asiassa tutkimusmatka omaan itseen.[112] Aikaisemminhan kaikki se, mikä tutkimuksessa viittasi tutkijan omaan persoonaan oli kiellettyä, sillä sen katsottiin uhkaavan tutkimuksen objektiivisuutta. Vallalla olleen positivistisen ajattelun mukaan tiedon piti perustua vain havaittuihin tosiasioihin eli faktoihin. Nämä faktat tutkija ikään kuin poimii kentältä ilman että hänen subjektiivisuutensa niihin vaikuttaa.[113] Muutos positivistisesta totuuden kuvaamisen kansatieteestä kohti hermeneuttista kulttuurianalyysia alkoi 1970-luvulla.[114] Minä-muodon välttämistä tekstissä Vincent Grapanzano pitää jopa yrityksenä suojautua todellisuudelta. Tekstiin luodaan sellainen maailma, jota kirjoittaja voi hallita.[115] Positivistisessa tutkimuksessa tämä ns. objektiivisuus oli tieteellisyyden kriteeri, ja subjektiivisuus puolestaan merkitsi epätieteellisyyttä, josta piti päästä eroon. Tämä näkyy myös kansatieteellisissä tutkimuksissa, joissa oma osuus on yritetty häivyttää kaikin keinoin, koska näin piti tehdä. Tutkijan oma subjektiivisuus, henkilökohtaiset kokemukset tai tutkijan positiosta käytävä keskustelu eivät kuuluneet tieteeseen. Joistakin tutkimuksista on sen tekijää hakemalla haettava, vaikka lukija tietäisikin kirjoittajan olevan yksi tutkittavista.

Subjektiivisista kokemuksista johtuvan tilanteen ja objektiivisten tieteellisten päämäärien välinen vastakkainasettelu palautuu Bronislaw Malinowskin aloittamaan kenttätutkimustraditioon. Tutkijan teoreettisen perehtyneisyyden ansiota on Malinowskin mukaan tutkijan objektiivisuus ja kyky käyttää objektiivisia tutkimusmenetelmiä. Tämä myös legitimoi tutkijan toiminnan tieteellisyyden.[116]

Pyrkimys tieteelliseen objektiivisuuteen on kansatieteessäkin tarkoittanut tutkimuskohteen, objektin abstrahointia. Folkloristi Maria Vasenkari kirjoittaa, että yhtäältä on oletettu, että tutkimuskohde on olemassa ikään kuin valmiina, riippumattomana sekä tutkijasta että tutkittavasta. Sopivaa aineistonkeruumenetelmää käyttäen tutkija voi kerätä sen talteen. Toisaalta, koska tutkimuksen objekti on olemassa sinänsä, on nähty, että se on kahden yksilön välisestä kohtaamisesta riippumaton ja talteen oton, keruun jälkeen sitä voidaan käsitellä omana itsenäisenä ja yleistettävissä olevana kokonaisuutena. Näin sekä tutkija että tutkimuksen kohde vapautuvat taakasta, jonka muodostavat inhimilliset ominaisuudet kuten historiallinen, kulttuurinen ja sosiaalinen sidonnaisuus. Siitä seuraa, että tällaisen epistemologisen, tietoteoreettisen käsi-

---

[111] Virtanen 1995, 250; Sääskilahti 1997, 93–94.
[112] Ehn & Klein 1994, 12–14.
[113] Scholte 1975, 15 < ks. Vasenkari 1996, 86.
[114] Lönnqvist 1999, 24.
[115] Ehn & Klein 1994, 15; Grapanzano 1977, 71.
[116] Malinowski 1922, 7. Ks. tarkemmin Vasenkari 1996, 86–87; Clifford 1986, 13.

tyksen mukaan tutkija voidaan redusoida ainoastaan informaation vastaanottajaksi, välineeksi tai eräänlaiseksi kaikupohjaksi ja tutkittava puolestaan yhteisön »kollektiivitraditiosta passiivisesti ammentavaksi informaation välittäjäksi».[117]

Positivistisen tiedonkäsityksen mukaan tutkija ei vaikuta tutkimuskohteeseen, tutkimustilanteeseen, tutkimusaineistoon eikä näin myöskään tutkimuksesta tuotettavaan tietoon. Tämä sopii myös kansatieteeseen, sillä vielä 1980-luvulla kenttätyö- ja metodiopetuksessa näihin asioihin ei kiinnitetty huomiota. Edellä kuvatusta objektiivisuuden ja subjektiivisuuden välisestä vastakkainasettelusta johtuen subjektiivisuus oli objektiivisuuden eli tieteellisyyden vastakohta. Subjektiivisuudella viitattiin kokemukseen pohjautuvaan mielipiteeseen, joka on objektiivisesti havaittavissa olevan tosiasian vastakohta ja näin epätieteellinen.[118] Tutkijan paikantamisesta kertova informaatio ei tämän näkemyksen mukaan kuulu tutkimukseen, koska se epätieteellisyyden lisäksi on sopimatonta, henkilökohtaista, narsistista ja myös triviaalia. Laura Aron mukaan ironista on ollut se, että tutkijat erottivat tutkijanminänsä kokevasta yksityisminästä. Tämän tuloksena on syntynyt meilläkin kokonainen genre, jossa tutkijat ovat kirjoittaneet omasta tutkijantiestään ja kokemuksistaan. Näissä kirjoissa on usein keskitytty lukijaa hauskuttaviin kenttäepisodeihin.[119]

Tilanne ei kuitenkaan ole ollut tällainen, sillä jo itse tutkimuskohteen valintaan vaikuttavat monet, tutkijan omasta persoonasta johtuvat tekijät. Edellä kuvattua jyrkkää vastakkainasettelua ja kahtiajakoa on alettu kritisoida ja arvioida uudelleen objektiivisuuden ja subjektiivisuuden suhdetta. Uudelleenarviointi liittyy antropologian kriisiin, ja sen myötä tapahtuneeseen postkolonialististen näkökulmien nousuun. Tässä tarkoitan erityisesti ns. **indigenous anthropology** tai **native anthropology** -suuntauksiin kuuluvaa tutkimusta, jolla tarkoitetaan lähinnä ei-länsimaisten, alkuperäiskansojen tai etnisten ryhmien keskuudessa, heidän näkökulmastaan ja premisseistään lähtevää tutkimusta.

Uudelleenarvioinnissa keskeisellä sijalla on vaatimus subjektin, aktiivisesti toimivan tutkijan palauttamisesta näkyväksi osaksi koko tutkimusprosessia. Erityisesti alkuperäiskansoja koskevassa tutkimuksessa toinen tärkeä seikka on uusi kysymyksenasettelu ja suunta, uudet kysymykset. Kysymyksessä on se, kenen ehdoilla ja kenen näkökulmasta tutkimus tehdään tutkimusprosessin eri vaiheissa. Näiden uusien näkökulmien tulon lisäksi myös refleksiivisyyden mukaan ottaminen tutkimukseen on tuonut muutosta.

Postkolonialismi ja kulttuurinen haltuunotto

Länsimaisen tieteen historia liittyy kiinteästi oman kulttuurinsa historiaan. Antropologisen tutkimuksen historiaan kuuluu myös vallan aspekti. Historiallinen tarkastelu auttaa ymmärtämään, millä tavalla ja mistä näkökulmasta

---

[117] Vasenkari 1996, 86–87; Amit 2000, 6.

[118] Dominiquez 1991, 12–15 < ks. Vasenkari 1996, 87.

[119] Myerhoff & Ruby 1982, 6–7; Aro 1996, 28–29; Kenttätyökirjoista ks. esim. Gottlund 1986; Itkonen 1991; Beach 1993.

tutkimuskohdetta on tarkasteltu ja käsitelty.[120] Kuka tutkii keitä, ja kenen ääni tulee kuuluville, ovat postkolonialismin kritiikin myötä nousseita kysymyksiä, joita esitetään yhä voimakkaammin äänensävyin. Yhteisön ulkopuolelta, muualta tulleiden tutkijoiden tulkintoja alettiin entistä enemmän kritisoida, kun tutkittavan yhteisön jäsenet eivät tunnistaneet itseään näiden tulkinnoista. Vastaitsenäistyneiden valtioiden tutkijat alkoivat vaatia uusien, kentältä tulevien näkökulmien tuomista tulkintaan. Vaatimukset kohdistettiin tutkimustulosten »omistusoikeuteen» eli käyttökelpoisen, tutkittavia hyödyttävän tiedon ja tutkimustulosten palauttamista tutkittavan yhteisön jäsenille.[121]

Pohjois-Amerikan alkuperäiskansojen tutkimuksessa on yhtenä rasismin ilmentymänä esitetty teoria kulttuurisesta haltuunotosta, jolla tarkoitetaan kolonialistisissa puitteissa tapahtuvaa kulttuurinvaihtoa. Tässä toisella ryhmällä on poliittinen ja taloudellinen valta, ja se hallitsee ja riistää heikommassa tai alistetussa asemassa olevaa. Suomessa tutumpi käsite on etnografinen riisto, josta esimerkkinä olkoon saamelaisuuden hyväksikäyttö matkailuelinkeinossa.[122]

Jukka Siikalan mukaan jo Malinowskin aikana tutkija ikään kuin »loi» tutkittavansa, hänelle tuli omistamisen tunne.[123] Valtaväestön tms. harjoittama alistetun ryhmän kulttuuripiirteiden itselleen ottaminen on haltuunottoa. Se on valikoiva prosessi, joka tietoisesti hylkää ja kieltää kulttuuripiirteen alkuperän sekä jättää diskurssinsa ulkopuolelle historiallisen kontekstin, kuten esimerkiksi alkuperäiskansojen ja valtaväestöjen välisen historian. Tutkimuksen kohteen kannalta haltuunotosta on kysymys, kun joku puhuu toisten puolesta, kertoo, määrittelee, kuvailee, esittää, käyttää tai rekrytoi itselleen toisten mielikuvia, kokemuksia tai unelmia. Ulkopuolisesta tulee tutkittavien kokemusten asiantuntija, jonka ajatellaan tietävän tutkittavaa paremmin sen, kuka tämä itse on. Tässä kyse on vallankäytöstä, sillä tutkittavat eivät itse voi osallistua tähän puhuntaan.[124]

Pohjois-Amerikan alkuperäiskansojen keskuudessa 1970-luvulla virinnyt keskustelu kulttuurisesta haltuunotosta on omaksuttu myöhemmin Pohjoismaihin. Vielä pitkään 1970- ja jopa 1980-luvulla Skandinavian maiden saamelaisia koskeva tutkimus oli etelästä tulleiden tutkijoiden hallussa. Jo vuonna 1974 Alf-Isak Keskitalo kritisoi Pohjoismaisen etnografian kongressissa pitämässään esitelmässä ulkopuolisesta näkökulmasta tehtyä saamelaistutkimusta ja vaati muutosta.[125] Kun entisten siirtomaavaltioiden, tai nyt 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa voimistuneiden ns. neljännen maailman eli alkuperäiskansojen, jäsenet alkoivat yhä enemmän kouluttautua myös antropologeiksi, alettiin näissä maissa rajoittaa vieraiden tutkijoiden pääsyä kentälle. Tutkimuslupia evättiin, tai työskentely osoittautui kentän aggressiivisuuden vuoksi mahdottomaksi.[126]

---

[120] Nisula 1994, 7–9.

[121] Esim. Viljanen 1987, 10.

[122] Kuokkanen 2000, 96.

[123] Siikala 1997, 24.

[124] Lutz 1990, 168; Bhabha 1994, 93–122; Bennett & Bhabha 1998, 39–40; Sääskilahti 1997, 97.

[125] Keskitalo 1994, 151–170; Lehtola 1996, 11–22.

[126] Ks. Andersson 1988, 5–19, jossa hän tilittää kokemuksiaan tutkimuksen teosta Norjan saamelaisten keskuudessa.

Tietoon liitetty valta otettiin omiin käsiin. Erityisesti Pohjois-Norjan tiedepiireissä on käyty vilkasta keskustelua siitä, kenellä tai keillä on oikeus tehdä saamelaistutkimusta. Mikäli tutkimus sidotaan tutkijan syntyperään, tiede ei enää ole vapaata tiedettä. Trond Thuenin mukaan tarvitaan molempia, sekä yhteisön sisäistä että sen ulkopuolista näkökulmaa. Thuen on varoittanut jopa etnisyyden monopolisoimisesta, jolla hän tarkoittaa sitä, että vain etniseen ryhmään kuuluvat saisivat tehdä tutkimusta.[127] Antropologian kotouttamisvaatimus on joidenkin itsereflektioon kriittisesti suhtautuvien mielestä mennyt jopa niin pitkälle, että tutkimusta halutaan tehtävän vain itsestä. Itsereflektion ja oman position tarkastelun sijasta tulisi kiinnittää huomiota tutkittavien positioihin ja elämään.[128]

Kentän sulkeutumista ilmeni myös Suomessa. Yhtenä selityksenä pidetään sitä, että lukumääräisesti pieni saamelaisyhteisö kyllästyi jatkuvaan tutkimuskohteena olemiseen ja sen mielestä vierailta ja kaukaisilta tuntuviin kysymyksenasetteluihin. Alf Isak Keskitalon mukaan tottumattomat ja epäpätevät kenttätyöntekijät aiheuttavat stressiä ja ärtymystä. Se korostuu erityisesti silloin, kun itse tutkijoina työskentelevien vähemmistön edustajien halutaan auttavan muualta tullutta tutkijaa saamaan kontakteja kentälle.[129] Arrogantti sankariantropologi tekee kentällä revolverihaastatteluja ottamatta huomioon toista osapuolta, tutkimuksen kohdetta ja asettuu – ehkä tiedostamattaan – tutkittavien yläpuolelle.[130] Samaan aikaan alkaa ilmestyä yhä enemmän kulttuurin jäsenten omia opinnäytetöitä ja tutkimuksia.[131]

Tutkimuksen politisoitumisen ja tieteen popularisoitumisen myötä tutkimukselle kohdistetaan uusia vaatimuksia. Tutkimuksia lukevat yhä laajemmassa määrin tiedemaailman ulkopuoliset henkilöt kuten juuri tutkimuksen kohteena olevat ihmiset. Tutkimuskohteet ovat myös usein moniäänisiä. Lila Abu-Lughodin sanoin tiede on saanut »useita kuulijakuntia» ja sitä kohtaa »moninkertainen vastuu».[132] Vastaava on tapahtunut myös kansatieteessä. Näin sekä poliittisten että eettisten kysymysten välttäminen on entistä vaikeampaa ja ei-hyväksyttävää. Uuden, laajemman kuulijakunnan huomioon ottaminen sekä poliittisten ja eettisten kysymysten pohtiminen parantavat myös tutkimuksen laatua ja tulkintoja.

Itsereflektion tulo kansatieteelliseen tutkimukseen

Erityisesti kenttätyötä tekevät tutkijat ovat joutuneet tutkimuksissaan pohtimaan sitä, miten käsitellä omaa subjektiivisuuttaan ja rooliaan tutkiessaan itselleen vierasta yhteisöä. Aikaisemmasta objektiivisuuden harhasta on päästy eroon ja on hyväksytty ajatus, että tutkija on aktiivinen osa tutkimuskohdetta.

---

[127] Esim. Thuen 1995, xi–xii.

[128] Siikala 1997, 31.

[129] Keskitalo 1994, 11, 24–25; Siuruainen 1976a, 12.

[130] Hastrup 1992, 67. Ks. esim. Selänniemi 1994, 50–53; vrt. Selänniemi 1996, 23–39.

[131] Väitöskirjoista voi mainita esim. Hirvonen 1994; Stordahl 1996. Julkaisemattomia opinnäytetöitä on enemmän.

[132] Abu-Lughod 1991, 141.

Hän ei ole mikään sivullinen tarkastelija vaan aktiivi osallistuja, joka on mukana luomassa tutkimuskohdetta. »Toisen» tutkiminen on samalla myös oman itsensä tutkimista. Tutkijan subjektiivisuuden hyväksyminen eli sen, että hän on tutkimustilanteessa tietoinen oman läsnäolonsa merkityksestä, voi olla onnistunut tapa saada syvempää tietoa tutkimuskohteesta.[133] Tutkija käyttää itseään tutkimusvälineenä ja häneen myös vaikuttavat persoonana ne kokemukset, joita hänellä on tutkijana ollut. Tämä on ollut ns. laadullisen tutkimuksen tärkeä perusominaisuus jo kauan.[134]

Billy Ehnin ja Barbro Kleinin mukaan refleksiivisyys on oman ajattelun kriittistä tarkastelemista. Refleksiivisyydellä tarkoitetaan tutkijan roolia ja ennen kaikkea hänen tietoisuuttaan itsestään tutkimusta tehdessään. Olennainen kysymys on myös se, että kuka tutkii keitä. Taustalla on idea siitä, että tutkija onkin osa tutkimuskohdetta vaikkei hän tutkisikaan omaa yhteisöään.[135]

Refleksiivisessä etnologiassa kulttuurisesti toisen kohtaaminen tulee ottaa eksistentiaalisena kokemuksena eikä vain tiedonkeruuna. Sen mukaan kenttätyö on kulttuurisesti erilaisten ihmisten kohtaamisia, dialogeja, konfrontaatioita, konflikteja ja yhteisiä todellisuudenkonstruktioita pikemminkin kuin vain muistiinpanoja ja yksipuolisia huomioita.[136] Etnologihan on mukana luomassa kuvattavaa todellisuutta. Hänen on huomioitava ja analysoitava myös itseään ja perusteltava faktansa ja tulkintansa.[137]

Miksi itsereflektiota pidetään niin tärkeänä?[138] Myös etnologien tulisi Ehnin ja Kleinin mielestä tulla enemmän tietoisiksi itsestään tutkijoina ja tämän tulisi näkyä itsereflektiona tutkimuksissa. Näin ensiksikin siksi, että me usein käsittelemme joka tapauksessa omaa elämäämme; peilaamme kentän tapahtumia ja havaintoja omiin kokemuksiimme. Toiseksi myös siksi, että tutkimus usein perustuu subjektiiviseen näkökulmaan ja subjektiivisiin tulkintoihin. Kolmantena syynä on se, että etnologian tutkimuskohteisiin nykyisin vaikuttavat paljon juuri ajanhenki, media ja julkinen yhteiskunnallinen keskustelu.[139]

Oman yhteisönsä tutkija

Tähän asti harvalukuiset, omaa yhteisöään tutkivat joutuvat kohtaamaan myös omaan tutkijan asemaansa, paikkaansa ja rooliinsa liittyvät kysymykset. Yleensä

---

[133] Ehn & Klein 1994, 10. Ks. myös Heinämaa 1993, 26–28, jossa hän pohtii tutkijan paikantamista naistutkimuksessa ja tarkastelee kriittisesti paikantamisen normia.

[134] Ehn 1993, 27. Ks. myös Marcus 1998, 192–193.

[135] Ehn & Klein 1994, 11.

[136] Ehn & Klein 1994, 78–79. Käännös kirjoittajan.

[137] Ehn & Klein 1994, 78–79.

[138] Vielä 1990-luvun alkupuolella tutkijan suhde kenttään ei tullut esille kuin poikkeustapauksissa (Ks. Toivanen 1991) kansatieteen opinnäytetöissä. Tutkijan suhde kenttään mainittiin usein, mutta sen merkityksiä esimerkiksi kenttätöihin ei kuitenkaan pohdittu. Ks. esimerkiksi Saarinen 1994 ja Pursimo 1994. Molemmat ovat esimerkkejä oman yhteisön tutkimuksista. Seuraavina vuosina itsereflektion käytöstä kansatieteen opinnäytteissä on viitteitä, ks. esimerkiksi Siltanen 1996.

[139] Ehn & Klein 1994, 78.

anthropology at home -tutkimusta tekevän kykyyn pitää tarvittava etäisyys tutkimuskohteeseen suhtaudutaan skeptisesti. Siihen myös liitetään epäilyt tutkimuksen subjektiivisuudesta ja objektiivisuudesta sekä moraalisesta sitoutumisesta.[140]

Päivikki Suojasen väitöskirjatutkimus »Saarna, saarnaaja, tilanne. Spontaanin saarnan tuottamisprosessi Länsi-Suomen rukoilevaisuudessa» (1978) on esimerkki oman yhteisön tutkimuksesta; Suojasen isä oli liikkeen pappi. Tutkimuksessaan Suojanen on määritellyt omaksi kenttätutkimusroolikseen **ascribed in-group status**, sillä se perustui saatuun asemaan ryhmässä. Sen vastakohtana oli **achieved in-group status**, saavutettu tai ansaittu ryhmäläisyys, joka kuului liikkeen saarnaajille tai laulajille. Eräässä artikkelissaan Suojanen tarkastelee niitä etuja ja haittoja, joita hänellä isänsä roolista johtuen oli. Häntä eivät sitoneet liikkeen jäsenen roolin vaatimukset, mutta isän aseman vuoksi hänelle avautuivat monet sellaiset ovet, jotka olisivat muilta tähän liikkeeseen kuulumattomilta pysyneet suljettuina. Mutta toisaalta täytyy myös kysyä, mitä ovia se häneltä sulki: isän asema vaikutti aineistoon, koska isän rooli vaikutti haastateltavien käytökseen ja puheisiin. Haastateltavat odottivat kenttätyöntekijän käyttäytyvän isän roolin mukaisesti.[141]

Akateemisessa maailmassa **anthropology at home** -tutkimukseen, josta suomeksi voisi käyttää nimitystä oman yhteisön tutkimus, on varsinkin aikaisemmin suhtauduttu melko epäilevästi. Keskustelu on keskittynyt paljolti tällaisen tutkimuksen sudenkuoppiin. Vaara vaanii siinä, että yhteisössä kasvanut ja siihen enkulturoitunut tutkija ei näe itseään, tutkijanrooliaan tai paikkaansa selvästi, koska hänen tapansa ajatella on lähtöisin yhteisöstä (**native theory**). Tästä sokeudesta ja tieteellisyyden menettämisestä varoitetaan kaikissa oman yhteisön tutkimusta koskevissa teoksissa ja artikkeleissa.[142] Mikäli oman taustayhteisön arvostuksiin sitoutunut tutkija ei pysty tarkastelemaan aihettaan tutkijan position mukaisesti, tuloksena voi olla etnosentrisiä, jopa rasistisia tulkintoja.[143] Huolimatta vuosikausia kestäneestä keskustelusta **anthropology at home** -käsitteestä, vallalla on kaikesta huolimatta edelleen se ajatus, että parhaiten tutkimusta tehdään muualla, oman kulttuurisen ryhmän ulkopuolella. Joko tällaisen tutkimuksen katsotaan periaatteessa olevan ammatillisesti luotettavampaa tai tieteen tavaramerkkinä vain on ollut lähteä tutkimaan toisia. Oman yhteisön tutkimusta pidetään jopa absurdina, koska antropologian edellytys on ollut se, että tutkija on ulkopuolinen.[144] Tämä ajattelutapa leimaa osan tutkijoista »oikeammiksi antropologeiksi tai tutkijoiksi». Omaa yhteisöään tutkiva voi tulkita keskustelun siten, että hän kuuluu »toisenluokan antropologien» ryhmään, koska häneltä puuttuu ei-länsimaisessa

---

[140] Saltzman 1992, 28–29.

[141] Suojanen 1993, 90, 95; Suojanen 1996, 35–39.

[142] Esimerkiksi Jackson 1987, passim; Suojanen 1995, 32–39; Stordahl 1996, 12; Hastrup 1991, 13.

[143] Vaikkapa miten J. Juhani Kortesalmi analysoi porovarkauksia ja niihin »syyllistyneitä» toisen yhteisön edustajia väitöskirjassaan. Kortesalmi 1996, 212.

[144] Esimerkiksi useat kulttuuriantropologian käsikirjat ja Hastrup & Elsass 1990, 301–308; vrt. Brox 1996, 108–109

kulttuurissa tehty kenttätutkimus ikään kuin olisi olemassa jokin kenttätyökohteiden hierarkkinen arvojärjestys.[145]

Tämä edellä esitetty keskustelu koskee antropologiaa. Kansatieteessä tilanne on ollut toinen, sillä kansatieteen tutkimuskohteena on usein ollut oma yhteisö tai kotiseutu; Suomen rajojen ulkopuolelle kansatieteilijät eivät ole aikaisemmin juuri lähteneet. Tutkijan ja tutkimuskohteen läheistä suhdetta ei vain ole kerrottu lukijoille.[146]

Omassa yhteisössään kohtaamiaan reaktioita tutkijat luonnehtivat positiivisiksi huolimatta siitä, ovatko kyseessä olleet heidän läheisensä henkilöt vai esimerkiksi poliittisesti vastapuolella olevat. »Vihdoinkin joku meistä tekee tutkimusta eikä vain vieras», voi olla yleinen toteamus. Omasta yhteisöstä kotoisin olevien tutkijoiden odotetaan esittävän toisenlaisen ymmärryksen, jonka he, tutkittavat, tunnistavat ja joka on totuus.[147] Odotus, että tutkittavasta yhteisöstä tuleva tutkija saavuttaa uuden totuuden, merkitsee kaksinkertaista sokeutta, koska tutkija tietää, että tieteen tulokset eivät välttämästä vastaa tutkimuksen kohteen odotuksia ja näkemyksiä.[148] Toki on muistettava, että kysymyksessä on kaksi tapaa; tapa jäsentää asiat sisältä päin ja tapa, jolla tutkimus käännetään toisille tutkijoille.

Tätä tutkimusta tehdessäni olen yrittänyt pitää koko ajan mielessä sen, että tutkittavaan yhteisöön kuuluva henkilö voi suhtautua joihinkin asioihin täysin sokeasti. Vaikka en asu enää tutkimuskohteessani, niin monet sidokset yhdistävät minut edelleen sinne. Omaa yhteisöään tutkiva joutuu kenttätyössään ottamaan etäisyyttä tuttuihin kulttuurisiin piirteisiin tekemällä tutusta vieraan. On tärkeää problematisoida omaa kulttuurista sokeuttaan tutkiessaan omaa yhteisöään.[149] »Jos kerran etäisyydellä on tiettyjä etuja, niin myös läheisyydellä on niitä. Molemmilla on myös omat puutteensa», luonnehtii Renato Rosaldo näiden näkökulmien eroa.[150] Muualla tehtyä tutkimusta voidaan kritisoida esimerkiksi siitä, että tällöin tutkija kiinnittää helposti huomion ainoastaan omasta yhteisöstä poikkeaviin piirteisiin eikä pysty näkemään yhtäläisyyksiä.

Kun ulkopuolisen tutkijan etuja korostetaan yleensä antropologiassa, niin sisäisen näkökulman etuja korostetaan esimerkiksi alkuperäiskansoja koskevassa tutkimuksessa. Kieli- ja kulttuuritausta ovat ylivoimaisia tekijöitä, kun on kyse ihmisen työpaikasta tai tutkijan tutkimusaiheesta. Molemmissa tapauksissa on kyse joko – tai-asettelusta: olet joko yhteisön jäsen tai sen ulkopuolelta. Saamelaispolitiikassa ja muissa alkuperäiskansojen liikkeissä korostetaan kulttuurista tietämystä ja sisäryhmäläisyyttä tai jopa moraalista ja poliittista yksinoikeutta tehdä omaa yhteisöä koskevaa tutkimusta, antropologit taas korostavat samalla tavalla ulkopuolisuuden tuomaa etua tutkimuksen teon perusteena. Vigdis Stordahl näkee joko – tai-ajattelun johtavan siihen, että on haluttu tehdä absoluuttinen ero oman ryhmän ja ulkopuolisten välille ja siten

---

[145] Stordahl 1996, 18; Jackson 1987, passim; Amit 2000, 3.
[146] Ehn 1993, 30; Snellman 2000, 138.
[147] Stordahl 1996, 18; Raninen-Siiskonen 1999, 67–69.
[148] Davis 1990 < ks. Stordahl 1996, 16.
[149] Stordahl 1996, 12.
[150] Rosaldo 1989, 169.

myös eri yhteisöjen välille; ikään kuin natiivi tutkija ei pystyisi vaihtamaan rooliaan natiivista havainnoijaksi tai päinvastoin.[151] Riippumatta siitä, mihin etniseen ryhmään tutkija kuuluu, akateeminen koulutus auttaa ottamaan tarvittavaa etäisyyttä tutkimuskohteeseen ja yhteisön jäsenen rooliin.

Emme voi irrottautua kulttuurisesta kontekstistamme, vaan kannamme aina mukanamme omaa kulttuurista ja biologista painolastiamme, johon kuuluvat eräiden fyysisten tekijöiden lisäksi äidinkieli sekä yhteisöjemme käsite- ja arvomaailma. Taustatekijät ja eettiset, moraaliset ja ideologiset arvot ja sitoumukset toimivat tutkimuksen suotimina; ne vaikuttavat tehtyyn tulkintaan.[152] Myös tutkijan elämänkokemuksella on tärkeä osa, vaikka sitä ei eksplisiittisesti tuoda esille.[153] Tutkimuksen kannalta merkittäviä kulttuurisia tekijöitä ovat sekä tutkijan että tutkittavan puhetapa, kielenkäyttö, pukeutuminen, käyttäytyminen, ihonväri, ikä ja sukupuoli. Näistä ihonväri, ikä ja sukupuoli ovat sellaisia tekijöitä, joille me emme voi mitään.[154] Osa tekijöistä on tilannesidonnaisia, esimerkiksi puhetapaa voi vaihdella sen mukaan, keskusteleeko virkamiehen tai yhteisön jäsenen kanssa. Itse puhun kotiseudulla ollessani samaa murretta kuin haastateltavat. Eräs haastateltavistani kommentoi kirjeessä hänelle luettavaksi lähettämääni käsikirjoituksen osaa seuraavasti:

> (---) Nuista Aleksin, Einarin ja Mikon kertomuksista jouvut varmhan suomentamhan lukijoille. Eivät välttämättä ymmärä kaikkien murresanojen tarkotusta ja tarkotusperrää, esim. sivu 20. Net kyllä elävöittävät tekstiä. (---) Tämä lappunenki on kirjotettu niin murthela että. Soittele, jos on jotakin.[155]

Koska olen itse kotoisin tutkimastani yhteisöstä, en kokenut esimerkiksi sukupuolta erottavaksi tekijäksi, kuten suurkaupungista kotoisin ollut etnologi Annette Rosengren koki tehdessään kenttätöitä maaseudulla. Rosengren jopa leikkautti hiuksensa ja muutti kampaustaan muistuttaakseen haastateltaviaan ulkoisesti. Rosengren rupesi myös käyttämään samanlaisia vaatteita kuin haastateltavansa.[156] Itse koin kyllä, että pukeutumiseni Kuolassa erosi sikäläisten, samanikäisten naisten huolitellun naisellisesta pukeutumisesta. En kuitenkaan vaihtanut omasta mielestäni kenttätöissä tarkoituksenmukaista pukeutumistyyliäni: farkut, vaelluskengät, anorakki tai öljykangastakki syksyllä tai untuvatakki ja *nutukkaat* talvella.

Kulttuurinen kompetenssi

Tiettyyn yhteisöön syntynyt ja siinä kasvanut jäsen omaa sellaista kulttuurista kompetenssia, joka puuttuu sen ulkopuoliselta jäseneltä. Sillä, että tuntee tut-

---

[151] Stordahl 1996, 13.

[152] Bregenhøj 1982, 250; Suojanen 1995, 156–7.

[153] Rosaldo 1989, 172 on sitä mieltä, että monet virhetulkinnat johtuvat tutkijan elämänkokemuksen puutteesta.

[154] Suojanen 1995, 153; Sukupuolen merkityksestä ks. Meurling 1998, 36.

[155] Kirje haastateltavilta (Ritva & Marko) 10.12.2001. Kirje tekijän hallussa.

[156] Rosengren 1991, 36.

kimansa asian entuudestaan, on sekä etunsa että haittansa, sillä haastattelija tulkitsee saamansa tiedon oman viitekehyksensä perusteella ja tekee tiedonhankinnassa sen mukaisia valintoja, esimerkiksi esittäessään täydentäviä kysymyksiä.[157] Rosaldo kysyy jopa, saako tutkija tutkia hänelle täysin vieraita elämänalueita? Tämä kysymys koskee kaikkia tutkijoita. Yhteisön jäsenellä on mahdollisuus päästä sellaiseen tietoon käsiksi, jota ei paljasteta ulkopuolisille. Kaikki tieto ei kuitenkaan ole sallittua edes kaikille yhteisön jäsenille.[158]

Pohjoisamerikkalainen antropologi Robert Jarvenpa korostaa, että yhteisön ymmärtämisen kannalta sen tapahtumien rinnalla kasvaminen ja sen arvoihin kiintyminen on tärkeää. Hänen mielestään omaa taustaryhmäänsä tutkivan akateemisuus jo yksistään erottaa hänen informanteistaan.[159] Päivikki Suojanen on sitä mieltä, että tutkijan luoma kuva tutkimuskohteestaan on erityisen pulmallinen tapauksissa, joissa tutkitaan omaa yhteisöä.[160] Hanna Snellmanin mukaan taas omasta asemasta johtuvista haitoista merkittävin on haastateltavien etukäteissuhtautuminen: häneen suhtauduttiin ensisijaisesti isänsä, uittotyömiesten esimiehen, tai joskus jopa työnantajan edustajan mukaan.[161]

Luonnollisesti on myös esimerkkejä siitä miten ulkomaalainen tutkija näkee joitakin suomalaisen yhteisön kulttuurisia piirteitämme meitä selvemmin tutkiessaan suomalaisia ulkopuolisen silmin.[162] Ulkopuolisilla voi juuri oman ulkopuolisuutensa vuoksi olla sellaista näkemystä, mikä kuroo umpeen etnistä eroa, sillä yhteisön sisäinen perspektiivi voi ajoittain yksinkertaistaa monimuotoisia etnisiä kokemuksia vaatiessaan autenttisuutta ja edustavuutta.[163]

Philip Salzmanin kritiikki liian pitkälle menevistä teoreettisista pohdinnoista auttaa oman yhteisönsä tutkijaa, huolimatta siitä, että Saltzman jyrkin sanoin kritisoi sitoutunutta tutkimusta. Hän korostaa kenttätyön taitoja ja tutkijan henkilökohtaisia kykyjä. Hänen mukaansa tärkeää on se, miten kenttätyöntekijä, olipa hän yhteisön jäsen tai ulkopuolinen, kohtaa tutkimuksensa kohteena olevat ihmiset, miten hän tarttuu aiheeseen ja mikä on hänen kysymyksenasettelunsa.[164]

Omien kokemusteni perusteella pidän sisäisen näkökulman etuja haittoja suurempina, sillä esimerkiksi poronhoitoalueen ulkopuolella kasvaneelle poronhoito monine eri variaatioineen on yleensä aluksi melko tuntematonta, ja tästä voi aiheutua virheitä, väärinymmärtämisiä ja harhaanjohtavia yleistyksiä jo haastatteluissa. Koska tunnen itse elinkeinon sisältäpäin, uskoakseni minua ei ole missään vaiheessa voitu johtaa harhaan. Erilaisiin painotuksiin suhtautumiseeni vaikuttaa se, että tunnen entuudestaan myös sosiaaliset verkostot ja sukulaissuhteet. Perhe ja suku, sekä biologinen että sosiaalinen, paikantavat ja sitovat yksilön yhteisöön monin tavoin. Perinteiseen vastavuoroisuuteen pe-

---

[157] Jauhiainen 1982, 190.

[158] Rosaldo 1989, 158; Steinlien 1990, 40–46.

[159] Jarvenpa 1989, 32–33. Ks. myös Jarvenpa 1980 ja Jarvenpa 1988, 76–90.

[160] Suojanen 1995, 160.

[161] Snellman 1996, 30.

[162] Esim. Fredric Robertsin tutkimus suomalaisesta kahvinjuontiseremoniasta ja siitä, miten se kuvaa suomalaisia. Ks. Roberts 1989 passim.

[163] Anttonen 1999, 65; Thuen 1995, xvi–xvii.

[164] Salzman 1992, 32–35.

rustuvan *väärtilaitoksen*[165] merkitys näkyy vielä tänä päivänä, ja olen kokenut sen merkityksen myös omassa tutkimuksessani. Kun tuntee yhteisön ja sen jäsenten väliset suhteet, voi haastattelutilanteessa tarpeen tullen toimia diplomaattisesti. Katson, että yhteisön jäsenenä olen päässyt osittain osalliseksi muilta salattuun tietoon, ja myös kulttuuristen koodien tunteminen ovat auttaneet aineiston keräämisessä.[166] Tutkimuksenteon eettiset periaatteet on pidettävä mielessä, sillä vaikka tutkimusaineisto kerätäänkin tarkoituksena tehdä siitä julkaisu, niin kaikkea tutkimusaineistoa tai siinä esille tulevia asioita ei voi julkaista. En ole kysynyt sellaisia asioita, jotka eivät minulle kuulu, ja tiedän, että tietyistä asioista puhutaan vain yleisellä tasolla tai metaforina.[167] Dialogisen näkökulman käyttö tutkimusprosessissa on myös helpompaa yhteisön jäsenelle kuin sen ulkopuoliselle, koska hänen on helpompi palata kentälle, jolta ei itse asiassa ole poistunutkaan. Kolme haastateltavistani on lukenut ja kommentoinut käsikirjoitukseni osia. Minun on ollut helppo jälkikäteen ottaa yhteyttä haastateltaviini, pyytää heitä lukemaan ja kommentoimaan osia tekstistäni tai pyytää täydentämään tietoja.[168] Tutkimusten tuloksiin ja niiden julkaisukieleen ja -muotoon kohdistavat haastateltavani erityistä huomiota ja toiveita: »Mie niin toivon, että mie näen vielä sen päivän ko se sinun kirja on valmis.»[169]

Jotkut tutkijat ovat sitä mieltä, että vieraalle henkilölle saatetaan kertoa arkaluontoisia asioita helpommin kuin tutulle.[170] Pirjo Korkiakangas on huomauttanut, että myös arkistojen kyselyihin joku voi kirjoittaa avomielisemmin kuin kertoisi ollessaan kasvotusten haastattelijan kanssa, sillä vastaajat kokevat kyselyn persoonattomaksi.[171] Yhteisössä kasvaneeseen haastattelijaan suhtaudutaan eri tavalla kuin ulkopuolelta tulleeseen, joka voidaan käsittää tunkeilijaksi kuten Lapissa on usein tapahtunut. »Kyllä mulle soitti tässä joku toimittaja viime viikolla, mutta en mie sitä huolinu. En mie semmosten kanssa ala puhumhan.»[172] Tällä tavalla eräs haastattelemistani poromiehistä kertoi, miten hän suhtautui ulkopuoliseen haastateltavaan. Minulta hän ei voinut sulkea ovea, vaikka kysyin samoja asioita, joista toimittaja olisi ollut kiinnostunut.

Jonkin verran työtäni on sen sijaan haitannut se, että olen joutunut kysymään »itsestäänselvyyksiä». Ne ovat asioita, joihin varsinkin vanhemmat haastateltavat vastasivat: »Kyllähän sie poromiehen tyttärenä tiiät, miten asia on.» Esimerkiksi kysyttyäni eräältä vanhalta poromieheltä ajoreen ja työreen eroja, hän vastasi: »Ekkö sie muista? Pittääkö meän mennä juuri kattomhan?»[173] Toisin sanoen yhteisöön kuuluvat ottavat automaattisesti huomioon sen, mitä he pitävät yhteisesti jaettuna tietona. Tästä ilmiöstä käytetään nimitystä »odotuksen struktuurit». Kun keskustelu kuuluu tiettyyn odotushorisonttiin, niin ker-

---

[165] Ks. luku 7 s. 226.
[166] Ks. tarkemmin Ruotsala 1994.
[167] Tästä esimerkkinä porovarkaus. Ks. myös Sergejeva 1997, 78.
[168] Caputo 2000, 26, 28.
[169] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/15.
[170] Eskola & Suoranta 1998, 102.
[171] Pirjo Korkiakankaan sähköpostikirje 10.1.2002. Kirje tekijän hallussa.
[172] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/9.
[173] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/15.

toja jättää kertomatta tiettyjä yksityiskohtia olettaessaan niiden olevan itsestään selviä.[174] Siitä huolimatta, että poronhoito oli minulle tuttua jo lapsuudessani, haastatteluissa tuli esille myös seikkoja, joita en itse olisi osannut kysyä. Näin oli laita kun kysymyksessä olivat viimeisten vuosien aikana tapahtuneet muutokset, jolloin en itse enää ole asunut poronhoitoalueella. Vastaavanlaisia kokemuksia sisäryhmäläisten haastatteluista on muillakin tutkijoilla.[175] Yhteisön jäsenyys estää myös esittämästä niitä tyhmiä kysymyksiä, jotka usein osoittautuvat parhaiksi kysymyksiksi. Mutta tutkija, jolla ei ole riittävää etukäteisinformaatiota tutkimuskohteesta, voi toisaalta myös ärsyttää tietämättömyydellään haastateltaviaan.[176] Yhteisön jäsenen tekemät haastattelut voivat myös tarjota haastateltaville tilaisuuden ikään kuin verestää muistiaan, ja haastattelutilanteet kääntyvät tarinoinniksi. Toisaalta sisäryhmäläisyys saattoi joskus esimerkiksi Turun yliopiston Talvadas-projektin tutkijoiden tallentaessa joikuja olla este, sillä samalta paikkakunnalta, vaikka eri kylästä kotoisin olevan haastattelijan epäiltiin tietävän liikaa, eikä hänelle esitetty joikua.[177]

Kuolassa – ainakin osa haastateltavista – katsoi minut eräällä tavalla ryhmän jäseneksi, koska olin esitellyt itseni poromiehen tyttärenä. Tämä rooli ei sallinut minun, ulkomaalaisen naispuolisen tutkijan tehdä tyhmiä kysymyksiä. Eräs nuori poromies kertoi poronhoidon työvuodesta puheen ollen elokuussa olevan *maalitsateurastuksen*.[178] Tämän jälkeen kysyin häneltä, mikä maalitsateurastus oikein on, ja vastaukseksi sain vastakysymyksen: »Etkö ole tehnyt kotona peskejä ja muita pukimia isällesi?» Kuolassa naisilla on tärkeä rooli poronhoidossa, vaikka he eivät osallistu porometsässä tehtäviin töihin. Naisten työtä ovat mm. erilaisten poronhoidossa tarvittavien erikoispukimien ompelu ja korjaaminen. Äidit ja isoäidit opettavat käsityötaidon tyttärilleen ja lastenlapsilleen.[179]

Myös tutkijan ja tutkittavien läheisen suhteen ja lojaalisuustekijöiden on arveltu aiheuttavan ongelmia. Antropologi Peter Loizos on käsitellyt kolmea viime vuosikymmen aikana antropologisessa keskustelussa esiintullutta mallia tutkijan ja tutkittavien välisestä suhteesta. Mikäli tutkijan ja tutkittavan suhde on etäinen, tutkija on viileä huomioitsija **(distant observer)**, joka katselee, kyselee ja kirjoittaa jatkuvasti. Kysymyksessä voi olla valtasuhde, jossa tutkija haluaa pysytellä tutkittavan yläpuolella. Tutkijasta ja tutkittavasta voi myös tulla erittäin läheisiä ja intiimejä ystäviä **(living close or just good friends)**. Tällöin tutkija voi kuitenkin sitoutua liiaksi tutkittavien intresseihin ja toiveisiin. Kolmas malli, jota Loizos luonnehtii molemminpuoleisen luottamuksen malliksi **(negotiated trustmodel)**, on tasapainoinen suhde, jossa molemmat

---

[174] Tannen 1993, 23; Alasuutari 2001, 14.

[175] Ks. Lindqvist 1993, 240. Hänen haastateltavansa sanoivat hänen tietävän itse enemmän kuin he, koska hän itsekin oli latinalaisamerikkalainen

[176] Keskitalo 1994, 11.

[177] Nyberg et al. 2000, 499.

[178] Maalitsateurastus on elokuussa tehtävä vasojen teurastaminen maalitsoja eli kangaspäällysteisiä umpiturkkeja varten. Silloin poronkarva on sopivan pituista ja laatuista. Myöhemmin teurastattavien porojen nahkoja voidaan käyttää jalkineiden ja säärystimien ompeluun, mutta ei enää maalitsoihin.

[179] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/53.

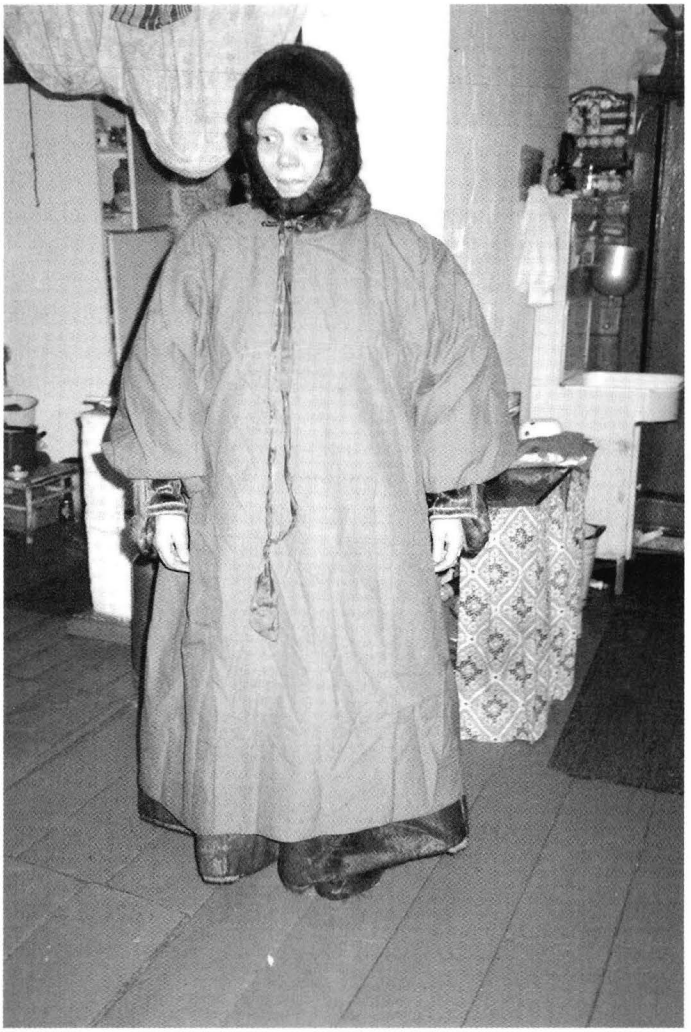

Valentina Fedorovna pukeutuneena ompelemaansa maalitsaan. Krasnošelje maaliskuu 1993. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

osapuolet tunnustavat, että toisella on salaisuuksia, jotka hän ehkä haluaa pitää salaisuuksina. Tutkijan ja tutkittavien kohtaaminen on monimutkainen suhde, jossa tasapainolla ja kääntymyksillä on tärkeä merkitys. Usein tutkijan on vaikea lähteä kentältä, vaikka hän sinne tullessaan on kohdannut epäluuloa.[180]

Erityisesti silloin, jos tutkija itse asuu vakituisesti tutkimuskohteessaan, tuttavia ja ystäviä koskevassa tutkimuksessa voi olla hankalaa päättää, »milloin sulkee tutkijan silmän ja korvan» ja muuttuu lähimmäiseksi.[181] Jotkut tutkijat kokevat olevan vaikea käyttää henkilökohtaisia suhteita hyväkseen, koska tutkimustilanteessa saa tietää asioita, joita ei ole tarkoitettu tutkijan, vaan ystävän kuultavaksi. Yhteisönsä jäsenenä tutkija on mukana monissa sellaisissa

[180] Loizos 1994, 27–28; Ystäviä koskevasta tutkimuksesta on kirjoittanut Hastrup 1987, 95–98.

[181] Dyck 2000, 44; Kalstad 1997, 85.

tilanteissa, joita ei ole tarkoitettu tutkijalle, ja kuulee ja näkee asioita, joita ei ole tarkoitettu kaikille. Tämä asia on pidettävä aina mielessä, vaikka haastatteluissa en itse olekaan törmännyt siihen, että minua olisi pyydetty sulkemaan nauhuri, koska seuraavana kerrottava asia ei ole tarkoitettu tutkijalle. Ystävien, sukulaisten ja tuttujen tutkimisessa analyyttinen etäisyys on ongelma, sillä tutkijasta voi tuntua traumaattiselta miettiä ystäviään tai tuttuja ihmisiä tekstinä tai merkkeinä paperilla. Eteläamerikkalaisia pakolaisia tutkinut, itsekin Etelä-Amerikasta kotoisin oleva Beatriz Lindqvist on sanonut, että tuntui epärehelliseltä katsoa heitä tutkijankatseella, mutta epälojaalisuuden tunne väheni, kun näki valmiit lauseet paperilla. Tuttujen tutkimisella oli hänen mukaansa lopuksi myönteinen vaikutus, sillä tiedon etsiminen lisää sekä tutkijan että lukijoiden kulttuurista itsetietoisuutta.[182] Riippumatta siitä, onko tutkimusaihe tutkijalle tuttu ja tuleeko hän yhteisön sisältä vai ulkopuolelta, on hänen muistettava tutkijan rooli kulttuuristen representaatioiden tuottajana.

Tutkijan suhde tutkittaviin joutuu koetukselle silloin, kun häneen yritetään vaikuttaa, kun esimerkiksi halutaan hänen ottavan kantaa ja sitoutuvan yhteisön intresseihin. Tämä on myös yksi syy, miksi oman yhteisön tutkimusta ei yleensä ole suositeltu.

Refleksiivisyyden vaatimukset heijastuvat myös tutkimuksen kirjoitustyössä tyylilajin muutoksena. Aikaisemmin realistinen, raportoiva tyyli oli yleisin. Siinä ei kirjoittajan oma persoona saanut tulla esille. Itsereflektion lisääntyessä ns. tunnustuksellinen tyyli on yleistynyt. Tutkijat kuvaavat taustaansa, kentälle saapumista, siellä oleskelua ja kentän arkea sekä poislähtöä ja sen jälkeisiä kontakteja haastateltaviin. Tämä on usein erillinen osa tutkimusta, jossa keskitytään kenttätyön kuvaamiseen. Erityisesti kentälletulokertomusta pidetään tärkeänä, sillä se takaa tutkimuksen autenttisuuden.[183]

Tyyli onkin eräs asia, miksi itsereflektiota harjoittaneita tutkijoita syytetään narsismista, itsekeskeisyydestä ja naiivista subjektiivisuudesta. Subjektiivisuus johtuu siitä, että myös toisten tutkiminen on jossakin määrin itsensä tutkimusta. Taitamattomien kirjoittajien avoimet tunnustukset yksityiselämästään saavat lukijan tuntemaan olonsa vaivautuneeksi.[184] Itsereflektion tarkoitushan on auttaa lukijaa paremmin ymmärtämään ja näkemään tutkimukseen liittyvät ongelmat. Reflektiivisen tyylin valinnut tutkija liikkuu omien kokemustensa ja tekstin välillä sekä kohdettaan lähentyen että siitä etääntyen.[185]

---

[182] Lindqvist 1993, 243; Amit 1990, 3.

[183] Davies 1999, 10–12; Esimerkkinä ks. Anttonen 1999, 29–56.

[184] Ehn & Klein 1994, 11; Van Maane 1988, 92–93; Marcus 1998, 193. Esimerkkinä narsistisesta itsereflektiosta voi mainita (ks. Kumpulainen 1998, 13, 43–44, 102–104) tapauksen, jossa tutkija kävi kirjeenvaihtoa fiktiivisen Karoliinan kanssa ja liitti tutkimukseen päiväkirjaotteitaan, joissa hän peilasi omia kokemuksiaan ja tuntemuksiaan. Myös Karoliinan »kirjoittamia» kirjeitä oli tekstissä. Lukija pystyi seuraamaan myös kirjoittajan yksityiselämän melko intiimejäkin tapahtumia, joilla ei sinänsä ollut mitään tekemistä tutkimusaiheen kanssa, vaikka ne vaikuttivatkin tutkimusprosessiin.

[185] Ehn & Klein 1994, 11–12; Okely 1992; Aro 1996, 28–30.

Tutkijan ja tutkimuskohteen välillä on aina välimatka, vaikka tutkija olisikin samasta ryhmästä, sillä tulkinnan ongelmat ovat aina olemassa. Myös sisäryhmäläisyyteen aikaisemmin skeptisesti suhtautuneet ovat 1990-luvulla olleet sitä mieltä, että yhteisön jäsenestä tutkijaksi emansipoituminen luo perinneyhteisön jäsenelle tutkijalle tyypillisen etäisyyden, joka perustuu viime kädessä tiedeyhteisön normien ja arvojen sisäistämiseen. Hän sitoutuu tiedeyhteisöön ja ottaa huomioon tutkimuksen muut tavoitteet kuten esimerkiksi, että se julkaistaan. Tutkijaa ja tutkittavia yhdistävä tekijä on kulttuurinen kompetenssi ja ammatillinen mielenkiinto, ei keskinäinen tuttuus.[186]

Tutkijaa, joka samalla on tutkimansa yhteisön jäsenen, on Suomessa kansatieteessä aikaisemmin pidetty erityistapauksena. Muutamien painamattomien opinnäytetöiden lisäksi vain Hanna Snellmanin ja Anna-Maria Åströmin väitöskirjat edustavat selvästi tällaista tutkimusta. Monien kansatieteilijöiden, niin kuin J. Juhani Kortesalmen, väitöskirjan aihe tulee lapsuudesta, mutta asianlaitaa ei sanota eksplisiittisesti.[187] On myös väitöskirjoja, joissa tutkija käyttää omia kokemuksiaan apuna silloin, kun muu tutkimusaineisto ei anna johonkin kysymykseen vastausta. Omakohtaisten kokemusten tai osallistuvan havainnoinnin varovainen käyttö johtuu aikakaudesta; silloin ei ole soveliasta olla näkyvästi mukana tutkimuksessa.

Lauri Hongon mukaan erikoistapauksena voidaan pitää sitä, että tutkija toimii omana informanttinaan käyttäessään tutkimusaineistona omaa perinnettään ja kokemusmaailmaansa. Ongelmana on lähteen verifioiminen eli erillisen dokumentin luominen, mikäli tutkija ei ole pitänyt päiväkirjaa. Roolisuhde tutkija – tutkittava voidaan tässä tapauksessa Hongon mukaan formalisoida esimerkiksi siten, että tutkija haastattelee itseään.[188]

Itse olen ratkaissut asian kirjoittamalla kenttätyömuistiinpanoja, jolloin joudun ottamaan etäisyyttä havainnoimaani ilmiöön tai tapahtumaan. Tällä tavalla roolini yhteisön jäsenenä eli aktiivisena osallistujana tulee huomioiduksi samalla kun toimin yhteisön arjen havainnoijana. Tehdessäni kenttätöitä sukulaisteni, ystävieni ja tuttavien parissa, olen jollakin tavalla tietoisempi tutkijan roolistani.[189] Mietin minne menen ja milloin, mitä asioita käsittelen sekä miten ja mistä puhun. Tämä on juuri oman tutkijan roolin (position) aktivoimista, mikä toisaalta voi alkaa ärsyttää ystäviäni. Toisaalta olen myös itse kirjoittanut kenttämuistiinpanoihini: »Vähän hankalaa tämä tuttujen haastatteleminen kyllä on!»[190] Usein juuri kahvipöytä- ja ravintolakeskustelut ovat tutkijan näkökulmasta tärkeitä ja hedelmällisiä, mutta ystävät voivat alkaa suhtautua nuivasti, jos jatkuvasti kantaa muistiinpanovälineitä mukana tai nauhuri on päällä.

---

[186] Honko 1992, 132; Honko 1999, 248.

[187] Ks. tarkemmin Snellman 1996; Åström 1993; Kortesalmi 1996; Korkiakangas 1996; Sallinen-Gimpl 1997.

[188] Honko 1992, 132.

[189] Ks. myös Kvermo & Stordahl 1991, 71–84; Stordahl 1996, 11–18.

[190] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/24. Kalstadilla oli samantyyppisiä kokemuksia; hän oli ennen tutkijaksi ryhtymistään toiminut poronhoitovirkamiehenä, ja se vaikutti hänen ja haastateltavien välisiin suhteisiin. Kalstad 1997, 95.

Tutkijan rooli auttaa minua näkemään ja tunnistamaan ne puolet, joihin en itse pelkästään poromiehen tyttärenä olisi osannut kohdistaa katsettani. Kentällä minut identifioidaan edelleen etupäässä poromiehen tyttären rooliin, vaikka informantit asettavat myös odotuksia tutkimustani kohtaan.

3 Tutkimusnäkökulmat ja työn kannalta keskeiset käsitteet

Kulttuuri, identiteetti ja etnisyys

Käsitteet kulttuuri, identiteetti ja etnisyys liittyvät tässä tutkimuksessa toisiinsa. Kaikkia käytetään sekä arkielämän diskursseissa että tieteessä tarkoittamaan eri asioita eri yhteyksissä. Erityisesti kulttuuria ja etnisyyttä käytetään konfliktien ja erojen selittäjinä. Tässä yhteydessä käsitteiden sisältö ja tarkastelun tarve liittyy niiden politisoitumiseen, etniseen mobilisaatioon, jonka saamelaisten kulttuuri-itsehallintolaki pani liikkeelle Suomessa.

Kulttuuri on kansatieteen keskeisimpiä käsitteitä. Sen moniulotteisuutta kuvaa hyvin siitä olemassa olevien määritelmien lukumäärä, Alfred Kroeberin ja Clyde Kluckhonin mukaan niitä on 175. Nämä määritelmät voidaan jakaa totalistisiksi ja mentaalisiksi. Totalistiset määritelmät ymmärtävät kulttuurin yhteisön elämäntavan kokonaisuutena. Mentaaliset taas näkevät kulttuurin ajatus- ja käsitejärjestelmänä, jonka avulla ihmiset toimivat, jäsentävät havaintojaan ja kokemuksiaan ja tekevät päätöksiä ja valintoja. Aikaisemmille kulttuurin määritelmille oli tyypillistä kulttuurin käsittäminen yhtenäiseksi.[191]

Aikaisemmat kulttuurin käsitykset näkivät kulttuurin tiettynä entiteettinä tai jopa esineenä. Näihin käsityksiin kuuluu tietty homogeeninen, aitouden, alkuperäisyyden ja totuuden ydin, jota kutsutaan kulttuuriseksi essentiaksi. Essentialisoituminen on kulttuurin käsitteellistä yksinkertaistamista ja se määrittelee tietyn aidon, todellisena ja alkuperäisenä pidetyn kulttuurisen olemuksen ja kulttuuripiirteet. Sen vastakohtana nähdään monimuotoisuus, joka liittyy tämän päivän moni-ilmeiseen yhteiskuntaan. Nyky-yhteiskuntaa luonnehtii entisen homogeenisuuden ja staattisuuden sijasta diversiteetti ja moniäänisyys.

Tässä työssä kulttuuri voidaan käsittää prosessina, jossa kulttuuri luodaan uudelleen ja uudelleen. Se ei ole yhteen yhteiskuntaan tai valtioon sidottua, sillä maantieteellisten rajojen merkitys vaikutteiden siirtymisessä vähenee. Sen sijaan kulttuuri on luovaa käytäntöä, erilaisten ja eri puolilta omaksuttujen elementtien yhdistelemistä.[192] Tähän näkemykseen kuuluvat hybridisoituminen ja kreolisoituminen, joita termejä tutkijat käyttävät kuvaamaan tiettyjä kulttuuriprosessille ominaisia piirteitä. Hybridisoituminen tarkoittaa humanistisissa tieteissä sitä, ettei kulttuurista puhtautta tai etnistä absolutismia ole olemassakaan, vaan kaikki on lainattua. Kulttuurien sekoittuessa syntyy uusia, erilaisia kulttuurisia muotoja. Kreolisoituminen taas tarkoittaa prosessia, jossa histo-

[191] Analyyttinen selostus kulttuurin käsitteestä löytyy Anttonen 1999, 196–212.
[192] Manninen 1994, 40.

riallisesti ja kulttuurisesti erillään olevat kulttuuriset piirteet ovat sekoittuneet toisiinsa, ja näin on syntynyt uusia kulttuurisia yhdistelmiä ja niiden versioita.[193]

Fredrik Barthin vuonna 1961 esittämän etnisyys-määritelmän keskeinen sisältö on, että etnisyys ei ole sama kuin kulttuuri eikä se ole staattinen ilmiö. Etnisyyttä ei voida pitää ryhmän ominaisuutena, eikä näin myöskään tule luetella etnisille ryhmille kuuluvia kulttuuripiirteitä, jotka erottaisivat ryhmät toisistaan. Etnisyys on tapa luoda ja osoittaa kulttuurisia eroja. Tästä riippuu, miten etnisyyttä tuotetaan. Sen lähtökohtana on ryhmiä erottavien rajojen olemassaolo. Etniset ryhmät määritellään aina suhteessa toisiinsa. Niiden välinen näkymätön raja on itsessään sosiaalinen tuote, joka vaihtelee ja muuttuu ajan – ja myös tarpeiden ja tilanteiden – mukana. Kulttuurierot ovat tärkeitä ainoastaan silloin kun niillä on merkitystä ryhmien välisessä vuorovaikutuksessa. Ryhmien väliset rajat ovat kaksisuuntaisia molempien ryhmien osoittaessa identiteettiään ja erilaisuuttaan.[194] Etniset suhteet on nähtävä valtasuhteina, ja etnisiä ideologioita käytetään luomaan ja legitimoimaan eri ryhmien välistä sosiaalista hierarkiaa.[195]

Etnisyyttä voidaan katsoa primordialistisesta tai instrumentalistisesta näkökulmasta. Primordialistisen näkökulman mukaan etnisyys liittyy henkilön alkuperään ja taustaan, joten se on inhimillisen identiteetin synnynnäinen ja muuttumaton osa. Tällainen käsitys etnisyydestä määräävänä statuksena on staattinen ja kulttuurideterministinen. Instrumentalistisen näkökulman mukaan etnisyyteen ei liity historiallista eikä kulttuurista selitystä. Etnisyys on täten valittavissa, ja se saa merkityksensä poliittisissa prosesseissa ja poliittisilla areenoilla. Sille ominaista on tietoisuus. Instrumentalistinen etnisyys syntyy tarpeen mukaan, kun taas primordialistisen näkemyksen mukaan etnisyys on vain olemassa ilman mitään tarkoitusta taikka tarvetta.[196]

Identiteetti-käsitteen sisältö on käynyt läpi saman prosessin kuin kulttuuri ja etnisyys -käsitteet. Kun aikaisemmin identiteetti käsitettiin kiinteäksi ja muuttumattomaksi osaksi ihmisen persoonaa, se nähdään nykyisin muutoksen ilmiönä, joka muodostuu jatkuvassa prosessissa.[197] Identiteetti voidaan ymmärtää historiallisesti, jolloin yksilöllä on erilaisia identiteettejä eri aikoina. Nämä identiteetit eivät ole pysyvästi sidoksissa. Sen sijaan yksilön vastakkaiset ja eri suuntiin vetävät identiteetit saavat aikaan idenfikaatioiden jatkuvan vaihtelun. Erään näkemyksen mukaan yksilöt voivat valita monien mahdollisten identiteettien joukosta melkein minkä vain väliaikaisen identifioinnin kohteen. Tällainen identiteettien kirjo ja vaihtelu aiheuttavat hämmennystä. Aikaisempi tapa ymmärtää kulttuuri-identiteettiä liittyy käsitykseen jaetusta ja muuttumattomasta kulttuurista. Sen mukaan kulttuuri-identiteetti pohjautuu tiettyyn kulttuuriseen essentiaan, kaikille yhteiseen ytimeen. Tämän päivän näkemyksen mukaan kulttuuri-identiteetissä on kysymys myös joksikin tulemisesta, ei vain jonakin olemisesta. Historian merkitys on yhtä tärkeä kuin tulevaisuu-

---

[193] Hannertz 1992, 95; Hannertz 1993, passim; Kupiainen 1995, 83–84; Eriksen 1993, 33; Hall 1999, 71; Friedman 1994, 206.

[194] Barth 1969, 10–11; Eriksen 1992, 3; Banks 1996, 12–14; Anttonen 1999, 222.

[195] Eriksen 1993, 15, 67.

[196] Banks 1996, 9–40; Anttonen 1999, 217–218.

[197] Hall 1999, 19, 223–224.

denkin, sillä identiteetin ainutlaatuisuuden ovat muokanneet juuri aikojen kuluessa tapahtuneet katkokset. Identiteetin rinnalla on käytetty yhä useammin myös identifikaation käsitettä, koska sen on sanottu ilmaisevan tarkemmin, että kysymyksessä on dynaaminen prosessi, ei pysyvä substanssi tai esine.[198]

Kaikki tässä esitellyt käsitteet ovat nykykeskustelussa mitä suurimmassa määrin politisoituneita. Käsitteitä käytetään eri yhteyksissä ja eri intressejä varten eri tavoin. Tämän työn kannalta tärkeää on nähdä, kuka käsitteitä käyttää ja missä yhteyksissä niitä käytetään, ketkä määrittävät kulttuurisia merkityksiä ja mitä syitä on määrittelyn takana. Puhummeko me tutkijat samoista asioista kuin tutkimamme ihmiset, joiden arkipäivän kielenkäyttöön nämä kulttuurien tutkimuksen peruskäsitteet tällä hetkellä kuuluvat?

Keskeiset poronhoitoon ja luontaiselinkeinoihin liittyvät käsitteet

Poronhoidolla tarkoitan tässä tutkimuksessa elinkeinoa, johon kuuluu porojen omistamisen lisäksi myös ns. poronhoitotöihin osallistuminen. Tutkimusalueellani Kyrössä poronhoitotöihin osallistumisesta käytetään yleisesti nimitystä *olla poromettässä*, kun taas Kuolan niemimaalla puhutaan *tundralla olosta*. Poronhoitoon kuuluvia töitä ovat mm. poroaitojen korjaus ja rakentaminen, *ettotyöt*, porojen kokoaminen ja paimentaminen sekä merkitys- ja erotustyöt (ks. luku 6 s. 157).

Kuolan alueella poronhoidon määritelmä on laajempi kuin Kyrössä. Haastateltavieni mukaan poronhoitoon kuuluvat porojen kokoamisen, paimennuksen ja teurastuksen lisäksi mm. työvaatteiden ompeleminen ja korjaaminen, ruuanlaitto ja poronhoitotukikohtien siivoaminen, joista tehtävistä huolehtii *tsumrabotnitsa* eli kotatyöläinen; tässä työssä käytän hänestä nimitystä *kotaemäntä*. Myös Tuula Tuiskun nenetsien poronhoitoa koskevassa tutkimuksessa kotaemäntien sekä muiden perheenjäsen tekemä työ katsottiin osaksi poronhoitoa, koska ilman sitä poropaimenet eivät olisi tulleet toimeen. Hänen mukaansa nimitys kotatyöläinen kuvastaa hyvin puolueen ja virkamiesten asennetta, sillä poronhoito haluttiin nähdä maatalouden haarana.[199]

Termiä **porotalous** voidaan käyttää uudenaikaisesta ja pääomavaltaisesta, uutta tekniikkaa ja menetelmiä hyväksi käyttävästä elinkeinosta, jossa toisaalta pyritään minimoimaan riskit, mutta myös otetaan riskejä investoimalla työvälineisiin tai tuotantotiloihin. Itse käytän työssäni termiä **poronhoito** kuvaamaan tutkimuskohteenani olevaa elinkeinoa kaikkine siihen liittyvine ilmiöineen.

Saamelaisporonhoidolla tarkoitetaan saamelaisalueella (Enontekiö, Utsjoki, Inari ja Sodankylän kunnan pohjoisosa) harjoitettavaa poronhoitoa, jossa erityisesti Enontekiöllä paliskuntalaitoksella ei ole samaa merkitystä töiden suorittamisen kannalta kuin eteläisemmällä poronhoitoalueella, sillä työt suoritetaan vielä suvuittain tai tokkakunnittain. Tokkakunta on paliskuntaa pienempi, epävirallinen yhteistyöliittymä. Tokkakunta voi liittyä kiinteästi asutukseen ja kylien sijaintiin. Toki täälläkin paliskunta joutuu toimimaan ulospäin yhte-

[198] Hall 1999, 224–227, 247; Eriksen 1996, 51.
[199] Tuisku 1999, 18.

nä kokonaisuutena. Kaisa Korpijaakon mukaan saamelaisporonhoidossa voidaan vielä nähdä piirteitä 1700-luvun oikeuskäsityksistä. Paliskuntalaitoksen vieraus saamelaisalueella on johdettavissa siihen tilanteeseen, josta paliskuntalaitosta lähdettiin kehittämään. Tarve säädellä poronhoitoon liittyviä asioita johtui muiden elinkeinojen, kuten maatalouden ja metsänhoidon vaatimuksista, mutta pohjoisimmassa osassa maata tätä tarvetta ei nähty samankaltaisena kuin alueen eteläosassa. Erityistä paliskuntalaitosta ei nähty tarpeellisena perinteisenä pidetyssä saamelaisten harjoittamassa poronhoidossa, sillä kukin hoiti poronsa omalla vastuullaan.[200] Ruotsissa ja Norjassa poronhoito on pieniä poikkeuksia lukuun ottamatta saamelaisten yksinoikeus. Ruotsissa vuodesta 1886 lähtien poronhoito-oikeus on rajoitettu saamelaisille. Venäjällä poronhoitoa harjoittavat monet vähemmistöryhmät (ks. luku 4).

Poromies on henkilö, joka tekee poronhoitotöitä elantonsa hankkimiseksi. Paliskunnan osakkaita ovat henkilöt, joilla on paliskunnan alueella *merkissään poroja*, jotka ts. omistavat poroja. Kaikki paliskunnan osakkaat eivät siis ole poromiehiä. Tutkimukseni kohteena ovat nimenomaan poromiehet ja heidän perheensä. Vaikka perheen pääasiallinen toimeentulo haastatteluhetkellä onkin saatu muusta elinkeinosta, haastateltavat pitivät silti itseään poromiehinä. Naispuolisia poromiehiä on lehdistössä kutsuttu poroemänniksi. Tässä tutkimuksessa poromies ei ole sukupuoleen sidottu nimitys. Poromies-nimityksen synonyymeinä käytän tässä työssä toiston välttämiseksi nimityksiä poronhoitaja tai -paimen. Venäjällä poromiehet käyttävät itsestään nimitystä *olenevod*, mikä tarkoittaa poronhoitajaa. *Olenevodka* taas tarkoittaa naispuolista poronhoitajaa.

Poroisäntä on paliskunnan johtaja. Poroisäntä valitaan paliskunnan kokouksessa paliskunnan johtoon ja hänen kuuluu paliskunnan puolesta vastata poronhoidosta.[201]

Paliskunta, josta puhekielessä käytetään yleisesti nimitystä **palkinen,** on sekä hallinnollinen yksikkö että porojen luonnollinen, rajoiltaan määrätty laidunalue.[202] Paliskunta tulee saamen kielen sanasta *pal'gah, palkia*, jotka merkitsevät käydä kesälaitumella tai olla paimentamatta tietyllä alueella.[203]

Kuolan niemimaalla puhutaan **porosovhoosista** ja **porokolhoosista** (ks. tarkemmin luku 7), jotka jakaantuvat prikaateihin. **Prikaati** on verrattavissa *tokkakuntaan*, ts. ryhmä poromiehiä työskentelee yhdessä vastuullaan yksi osa sovhoosin tai kolhoosin tokasta. Sillä on työnjohtaja, josta käytetään nimitystä *brikadir*, jota tässä työssä kutsun **prikaatinjohtajaksi**.

Åke Daun ja Orvar Löfgren ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että usein sekoitetaan kaksi vastakohtaista käsiteparia: **omavaraistalous – markkinatalous** ja **luontaistalous – rahatalous**. Termejä käytetään usein suhteellisina käsitteinä. Omavaraistaloudessa talousyksikkö tuottaa ja kuluttaa itse suurimman osan tuotteistaan, kun taas markkinatalous rakentuu eri talousyksiköiden

---

[200] Itkonen 1984b, 157–71; Labba 1977, 78–80; Linkola 1985b, 186; Korpijaakko 1986, 84–86; Lenstra 1998; Heikkilä & Magga 1995, 39.

[201] Poronhoitolaki 848/1990; Poronhoitoasetus 1975, 7 §.

[202] Huttu-Hiltunen 1977, 67; Itkonen 1984b, 128.

[203] Itkonen 1984b, 77; Naukkarinen 1973, 82.

väliselle tuotteiden vaihtamiselle. Myös markkinatalouteen voi kuulua luontaistalouden ominaisuuksia, sillä siinä voidaan vaihtaa tavara toiseen, eikä maksuna käytetä rahaa. Erilaiset taloustyypit voivat elää rinnakkaiseloa.[204]

Luontaistaloudella tarkoitan tässä niitä omavaraistaloudesta periytyneitä elinkeinoja, joiden työn tuotosta käytetään merkittävä osa omassa taloudessa ja jotka hyödyntävät uusiutuvia luonnonvaroja ja joiden tuloksia ei ole ensisijaisesti tarkoitettu teollisuuden raaka-aineeksi. Aiemmin on pidetty selvänä sitä, että luontaistaloudessa elävä ihminen elää sopusoinnussa luonnontalouden kanssa, mutta näin ei suinkaan ole aina; esimerkkinä tästä on vaikkapa porojen liikalaiduntaminen.[205] Perustavoitteena nähdään ekologisen ja taloudellisen tasapainon säilyttäminen. Siihen sisältyvät mm. ihmisen viihtyvyysehdot sekä ekologisen tasapainon edellytys. Ekologinen tasapaino merkitsee sellaista luonnonvarojen käyttöä, joka voi jatkua määrättömästi.[206] Aikaisemmin on käytetty myös nimitystä **anastavat elinkeinot** niistä elinkeinoista, joilla raaka-aine tai tuote saadaan suoraan luonnosta ilman, että ihminen itse osallistuu tuotteen laadulliseen tai määrälliseen kehittämiseen. Tällaisia ovat lähinnä kalastus, metsästys, marjastus, jäkälännosto ja muu luonnontuotteiden keräily.[207] Anastavat elinkeinot eivät välttämättä häiritse ekologista tasapainoa. Sanalla anastava on kuitenkin kielteinen painolasti, ja siksi se asettaa elinkeinon harjoittajan epämiellyttävään asemaan. Tätä nimitystä ei enää käytetä.

Luontaiselinkeinolaissa sen piiriin tuettaviksi luontaiselinkeinoiksi luetaan porotalous, kalastus, metsästys, luonnontuotteiden kuten marjojen ja sienien keräily sekä pienimuotoinen maatalous tai erikoismaatalous. Porotalous on näistä lain piiriin luettavista elinkeinoista yleisin, sen perusteella on myönnetty eniten luontaiselinkeinotiloja.[208]

Juha Joonan mukaan nykyinen poronhoito muistuttaa pikemminkin elinkeinotoimintaa kuin luontaiselinkeinoa. Hänen mielestään poronhoito poikkeaa muista luontaiselinkeinoista siinä suhteessa, että poronhoidossa ovat useasti kyseessä huomattavat taloudelliset arvot. Muut erottavat seikat ovat pelkästään hallinnollisia, ja niillä on merkitystä ainoastaan hallinnollisessa mielessä.[209] Tarkasteltaessa elinkeinoa käytännössä ja harjoittajansa näkökulmasta, tällaiset lähinnä hallintoon ja lainkäyttöön sopivat tulkinnat eivät ole niin tarkoituksenmukaisia, että ne estäisivät käsittelemästä poronhoitoa luontaiselinkeinona.

---

[204] Daun & Löfgren 1980, 42.

[205] Liian suuria porokarjoja on pidetty aikaisemmin syynä jopa metsänrajan alenemisiin; Hustich 1948, 20–26.

[206] Pennanen 1980, 35; Pennanen 1982, 209; Bennett 1977, 276–79.

[207] Saressalo 1982, 91.

[208] Jaatinen 1985, 34–35. Vuoteen 1992 mennessä luontaiselinkeinolain sovellutusalueelle oli myönnetty 345 tilaa, joista rakennettu oli 224. Heikkilän ja Maggan tutkimuksen mukaan toteutuneista luontaiselinkeinotiloista 29 % ei ollut missään suhteessa poronhoitoon. Tiloista 43 %:lla poronhoito oli pääasiallinen toimeentulonlähde ja 28 %:lla sivuelinkeino. Heikkilä & Magga 1995, 29, 57.

[209] Joona 1989, 26–28. Nämä muut piirteet ovat: osakkaat harjoittavat elinkeinoaan yleensä oikeushenkilön välityksellä, paliskunta käyttää osakkaisiin kohdistuvaa julkista valtaa, poronhoidon harjoittaja vaikuttaa muiden maankäytön oikeudelliseen asemaan.

Kulttuuriekologiasta etnobiologiaan: tutkimuksen teoreettinen viitekehys

Kulttuuriekologisen näkökulman käyttökelpoisuus tarkasteltaessa luontaiselinkeinoja, kuten poronhoitoa, on siinä, että se korostaa ihmisen, kulttuurin ja luonnon välistä vuorovaikutusta, jossa kaikki osapuolet muokkaavat toisiaan.[210] Tärkeää tässä tarkastelussa on kokonaisvaltaisuus ja historiallinen perspektiivi. Kulttuuriekologian käyttökelpoisuutta poronhoidon tutkimisessa painottaa myös ruotsalainen etnologi Phebe Fjellström:

> Renskötselformerna har inom Sameätnam haft olika urformning regionalt men även växlat och förändrats under århundradenas lopp, ja, under 1900-talet har sannolikt de mest genomgripande förändringarna ägt rum. Åter är den ekologiska bakgrunden avgörande för hur man analyserar renskötselkulturen. Gång efter annan fastslös hur grundväsentlig denna metodaspekt är, då man rätt vill analysera ett tvärvetenskapligt etnologiskt material och samtidigt kan vi åter fastslå hur kapitalt man missbedömt den ekologiska aspektens användbarhet inom viss etnologisk analys.[211]

Fjellström suuntaa kritiikkiä ruotsalaisten kollegojensa tutkimuksiin, joissa käytetyn kulttuuriekologisen näkökulman hän katsoo olevan liian kapea-alainen.[212]

Kulttuuriekologinen tarkastelutapa on Veikko Anttilan mukaan ollut hyödyllinen tarkasteltaessa alueellista yhteisöä sosioekonomisena yksikkönä. Tällöin kulttuuriekologisen tutkimuksen keskeisiksi kohteiksi on otettu yhteisön talous siihen liittyvine instituutioineen ja organisaatioineen sekä tekniikka ja arvosidonnaisuus. Ekologiset suhteet säätelevät myös eräiden alojen innovaatioherkkyyttä, mikä tulee myöhemmin ilmi myös tässä tutkimuksessa (ks. luku 6).[213]

Suomalaiset kansatieteilijät käyttävät tutkimuksessa rinnakkain ekologian ja kulttuuriekologian käsitteitä, päinvastoin kuin Åke Daun ja Orvar Löfgren, jotka erottavat ekologisesta aspektista Yhdysvalloissa 1930-luvulla syntyneen kulttuuriekologisen tutkimushaaran. Sen tavoitteena on tehdä yleistyksiä ekologian sekä eräiden kulttuuri-ilmiöiden, kuten teknologian, sosiaalisen organisaation, rituaalien ja mentaliteettien, yhteyksistä.[214]

Outi Tuomi-Nikula näkee eron amerikkalaisen ja skandinaavisen kulttuuriekologisen näkökulman välillä siinä, että pohjoismaissa tutkimuskohteena ovat luontosidonnaiset yhteisöt pitkällä aikavälillä, jolloin painopiste sijoittuu yhteisön ja sen ekologisen ympäristön välisen vuorovaikutuksen ja siinä tapahtuneen muutoksen tutkimiseen. Amerikassa taas tutkimuskohteet ovat usein löytyneet eristäytyneistä ja pienistä heimoyhteisöistä, joilta kirjoitettu historia puuttuu. Näin historiallinen aspekti jäi jo olosuhteidenkin vuoksi toissijaisek-

---

[210] Tuomi-Nikula 1982, 12; Sarmela 1989, 49–51.

[211] Fjellström 1985, 149; Esimerkki osaksi arkistolähteisiin pohjautuvasta poronhoitotutkimuksesta, jossa on käytetty kulttuuriekologista näkökulmaa, on Fjellströmin oppilaan, Per Moritzin väitöskirja, Moritz 1990, 239.

[212] Fjellström 1985, 22–25, 149. Kritiikki kohdistuu mm. seuraaviin teoksiin: Bringéus 1978, 41–56 ja Daun & Löfgren 1971.

[213] Anttila 1976, 13.

[214] Daun & Löfgren 1971, 4; vrt. Bennett 1977, 277.

si, ja tärkeälle sijalle nousi luonnonolosuhteiden suhde yhteisöön ja vertailevan aineiston perusteella tehdyt yleistykset ja kulttuurin muotoutumisteorioiden etsiminen.[215]

Ekologisen näkemyksen mukaan oikeuskäsitykset, tekniset edellytykset ja arvostukset vaikuttavat siihen, miten eri resursseja käytetään. Tämän mukaan myös yhteisöjen eri ryhmien väliset kontaktit kuuluvat ekologiseen näkökulmaan.[216] Poronhoito joutuu kilpailemaan muiden elinkeinojen, mm. matkailun ja metsänhoidon, kanssa rajallisista resursseista.

Kulttuuriekologisen näkökulman peruskäsitteitä on **ekologinen lokero**. Sen avulla voidaan tarkastella ryhmän jäsenten toimeentulostrategiaa. Siitä käy ilmi myös kunkin jäsenen asema suhteessa kokonaisympäristöön, luonnonresursseihin sekä niistä kilpaileviin toimijoihin. Ekologiseen lokeroon on voinut kuulua monia toimeentulonlähteitä.[217]

Ekologisen lokeron laajuutta ja erikoistuneisuutta kuvaavat siinä käytettyjen energialähteiden määrä sekä niiden merkitys kokonaisuuden kannalta. Lokeron laajuus voidaan määrittää ottamalla huomioon lähteiden lukumäärän lisäksi sen tarjoama energia-, kalori- tai proteiinimäärä. Tämän perusteella useita energianlähteitä sisältävä ekologinen lokero on laaja; kapeaan lokeroon sisältyy vain harvoja lähteitä. Mikäli kaikki lokeron sisältämät energianlähteet ovat yhtä tärkeitä, on lokero erikoistumaton. Erikoistunutta lokeroa hallitsee yksi toimeentulonlähde. [218]

Työssäni tulen yhdistämään kaksi näkökulmaa, kulttuuriekologisen ja kulttuuriekonomisen. Kulttuuriekologisella näkökulmalla tarkoitetaan laajasti näkökulmaa tai tarkastelutapaa, jonka kohteena on yhteisöjen ja niiden kulttuurien sopeutuminen ympäristöön. Lähtökohtana on se, että luonnonympäristö muovaa kulttuurin fyysisiä olemassaolomahdollisuuksia, kuten elinkeinonharjoittamista. Nämä ekologiset vaikutukset näkyvät myös elämän sosiaalisessa puolessa. Oikeuskäsitykset, tekniset edellytykset ja arvostukset vaikuttavat siihen, miten ympäristön tarjoamia resursseja käytetään hyväksi. Myös kontaktit muihin samalla alueella asuviin ryhmiin kuuluvat tämän näkökulman piiriin. Veikko Anttilan mukaan kulttuuriekologisessa tutkimuksessa taloudella on tärkeä osuus. Myös tässä tutkimuksessa talous ja taloudelliset aspektit otetaan huomioon, koska ne myös pitkälle määräävät ympäristön käyttöä. Kulttuuriekonomisella näkökulmalla ymmärretään materiaalisen ja sosiaalisen kulttuurin sekä talousjärjestelmän integroitumaa, niiden keskeistä rakennetta ja vuorovaikutussuhteita sekä näiden keskenään muodostamaa organisaatiota.[219] Ekologiset ja ekonomiset seikat ovat läheisessä yhteydessä toisiinsa. Tämän vuoksi elinkeinon tuotantoketjua voidaan tarkastella osina. Sen jälkeen on päätettävä, mitkä näistä osista ovat kulloisessakin tutkimuksessa ensisijaisen kiinnostuksen kohteina, kiinnitetäänkö huomiota ympäristöön (ekologiseen) vai omistukseen ja hallintaan (talous, sosiaaliset ja etniset suhteet, organisaatiot). Näitä molempia voi-

---

[215] Tuomi-Nikula 1985, 45–47; Bennett 1976, 12–16; Hardesty 1977, 8–10; Steward 1955, 42.
[216] Daun & Löfgren 1971, 4, 6, 12.
[217] Hardesty 1977, 115–117.
[218] Hardesty 1977, 112, 115–117.
[219] Pennanen 1980, 53.

daan tarkastella kulloinkin analyyttisesti erillisinä, mutta empiirisesti elinkeinoon samalla tavalla vaikuttavina osina.

Markkinatalouteen siirryttäessä on poronhoidossa lihan tuotannolle ja markkinoinnille tullut korostunut asema koko elinkeinonharjoittamisen perustana. Tutkimukseni tullessa ajallisesti lähemmäksi nykypäivää kulttuuriekonominen näkökulma tulee yhä tärkeämmäksi. Tutkittaessa perinteistä luontaiselinkeinoa ja ennen kaikkea elinkeinossa tapahtunutta muutosta, on taloudellisten tekijöiden ja prosessien huomioon ottaminen välttämätöntä. Näin voidaan saada selville perinteisen luontaiselinkeinon muutos moderniksi, markkinatalouteen integroituneeksi elinkeinoksi.

Viime vuosina on kanadalaisessa ja myös skandinaavisessa tutkimuksessa tullut käyttöön termi **etnobiologia**. Etnobiologialla tarkoitetaan ihmisen ja ympäristön välistä suhdetta, ympäristön käyttöä ja hänen erilaisia käsityksiään luonnosta. Etnobiologinen tutkimus tarkastelee sitä, miten ihminen käyttää luontoa ja mitä käsityksiä ja tietoja hänellä siitä on, eli mihin hän perustaa luonnonkäytön. Etnobiologian tutkimuskohteena ovat ihmisen taloudelliset, käytännölliset, kognitiiviset ja emotionaaliset suhteet luontoon.[220] Poronhoito on etnobiologian kannalta tärkeä tutkimuskohde, sillä se on hyvä esimerkki siitä, miten modernissakin elinkeinossa ympäristön ja sen resurssien käytöllä on tärkeä merkitys.

Etnobiologian avulla ymmärretään ihmisen luontoa koskevia tietoja. Etnobiologien käyttämä tutkimusaineisto kertoo perinteisestä ympäristönkäytöstä. Sen avulla ymmärretään ja nähdään, miten poronhoitajat ovat pystyneet käyttämään ympäristöä hyväksi tullakseen toimeen ja selviytyäkseen kulloisissakin muuttuvissa olosuhteissa. Etnobiologian avulla voidaan myös selvittää, miten he ovat sopeutuneet ympäristöön ja muokanneet sitä omiin tarpeisiinsa ja miten he ovat vastanneet eri ympäristöissä – niin luonnon-, sosiaalisessa, poliittisessa kuin taloudellisessa ympäristössä – tulleisiin haasteisiin. Perinteinen ympäristötieto on dynaamista, muuttuvaa, ei staattista.[221]

Etnobiologia voidaan ajatella omaksi, erikseen rajatuksi tieteenalakseen, mutta tässä tutkimuksessa se on poikkitieteellinen näkökulma, jonka avulla tarkastelen poronhoitajien suhdetta ympäristöön, ympäristön käyttöä ja ympäristöä koskevia tietoja ja taitoja. Se on tässä etnoscience-suuntauksesta tulevaa intrakulttuurista näkemystä, jota on aikaisemmin nimitetty myös etnoekologiaksi. Etnoekologia tarkastelee kunkin yhteisön tai ryhmän omaa ekologista etnoscience -todellisuutta, ympäristöä, jonka yhteisö on todellisuudessa jäsentänyt tai ottanut haltuun, sekä sen intrakulttuurisia ekologisia valintoja. Tässä yhdistyy tutkittavien henkilöiden näkökulma.[222] Käytän nimitystä etnobiologia Kanadan ja Ruotsin mallien mukaisesti, jotta käsitteiden käyttö yhdenmukaistuisi.[223]

---

[220] Svanberg 2001, 16.

[221] Svanberg 2001, 22; Svanberg 2000b, 255; Berkes 1998, 5–8.

[222] Sarmela 1988, 141–43; Sarmela 1993, 85; Honko 1981, 21; Fowler 1987, 216; Rappaport 1963, 159.

[223] Berkes 1998, 5–8: Svanberg 2001, 22–23.

Nämä kaksi näkökulmaa, etnobiologinen ja ekonominen, voidaan yhdistää tarkasteltaessa elinkeinoa tuotantoprosessina, usean osan muodostamana tuotantoketjuna. Luontaiselinkeinoon sovellettuna tämä järjestelmä voidaan jakaa alkutuotantoon ja lopputuotantoon. Selvityksen kohteina ovat mm. taloudellisten tekijöiden määräävyys elinkeinojärjestelmän eri osissa ja niiden välisissä suhteissa sekä näiden taloudellisten tekijöiden painoarvon muuttuminen muutosprosessissa. Luontosidonnaista elinkeinoa tutkittaessa myöskään elinkeinon harjoittamisen ekologisia edellytyksiä ja niissä tapahtuneita muutoksia ei saa jättää huomiotta. Tällöin on tutkittava mm., minkälainen adaptaatiomekanismi yhteisöllä on. Tutkimusaineistolta on kysyttävä esimerkiksi sitä, miten elinkeinonharjoittaja vastaa tapahtuneisiin muutoksiin ja miten tämä heijastuu edelleen elinkeinonharjoittamisessa ja mitkä seikat ovat olennaisia hänen päätöksenteko- ja toimintastrategiassaan.

Tutkimusalueella luontaiselinkeinot joutuvat kilpailemaan myös sinne suunnitteilla olevien uusien ja ympäristöä muuttavien hankkeiden kanssa. Se, miten ihmiset kokevat ympäristön muutokset ja ympäristöriskit, nousee kenttätöiden analysoinnin perusteella tutkimuksessa tärkeäksi aiheeksi (ks. luku 10). Koska kysymyksessä on luontaiselinkeino, jossa ihmiset hyödyntävät ympäristönsä resursseja, on tärkeä sija toimeentulon turvaamisessa ollut paikallisella ympäristötiedolla. Minkälainen osuus paikallisella ympäristötiedolla on 1990-luvun lopussa ja miten tämä tieto ja sen käyttö ovat muuttuneet esimerkiksi työssä käytettyjen kulkuvälineiden muuttuessa ja työn teknistyessä?

Yhtenä pääteemana tarkastelen sitä, minkälainen ihmisen ja ympäristön välinen suhde on ja on ollut sekä mikä on ollut ympäristön merkitys paikallisessa yhteisössä. Miten ympäristön hyödyntämisessä (teknologia) ja ympäristössä sekä toisaalla elämäntavassa ja yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset vaikuttavat tähän suhteeseen ja miten ne näkyvät elinkeinonharjoittamisessa?

Luontaiselinkeinon ja kulttuurinmuutoksen tutkimisessa tärkeä osa on makrotasolla, koska paikallisyhteisö on osa laajempaa yhteiskuntaa. Makrotasolla vaikuttavia tekijöitä ovat esimerkiksi lainsäädäntö, hallinto, talous, tekniikka, koulutus ja eri järjestöt. Ajankohtainen esimerkki makrotason vaikutuksesta tällä hetkellä ovat kytkennät omaa yhteiskuntaa vielä laajemmalle eli Euroopan unioniin. Mikäli tutkimukseni ulottuisi ajallisesti 1990-luvun loppuun, olisi ollut mielenkiintoista seurata, miten Ruotsin, joka kilpailee poronlihantuotannossa Suomen kanssa, ja Suomen liittyminen unioniin on vaikuttanut poronhoidon harjoittajiin. Miten poronhoitajaperheet sopeutuvat uuteen tilanteeseen, eli minkälaisia strategioita heillä on? Ja tuleeko toisaalta etnisten vähemmistöjen asemassa oikeudellisia muutoksia Euroopan unioniin liittymisen myötä? Koska tein osan haastatteluista Suomen jo liityttyä unionin jäseneksi, nämä asiat tulevat haastatteluissa ja osaksi myös tässä tutkimuksessa esille, vaikka olenkin rajannut Euroopan unioniin liittymisen vaikutukset tutkimuksen ulkopuolelle.

Luontaiselinkeinot on nähty nykypäivään ulottuvassa kansankulttuurin muuttumista koskevassa tutkimuksessa edustavina tutkimuskohteina, sillä niissä on vielä tänäänkin säilyneinä perinteisiä piirteitä. Luonnonvarojen hyödyntäminen ja vaihdantatalouteen liittyminen ovat ammattimaisesti harjoitetun luontaiselinkeinon tunnusmerkkejä, ja ne määräävät tutkimusstrategian kannalta tärkeim-

mät, ekologisen ja ekonomisen, näkökulmat. Kumpi näistä näkökulmista kulloisenkin tutkimuksen kannalta on hyödyllisempi, riippuu vaihdantatalouden toteutumisasteesta.[224] Tutkimuksen kannalta mielenkiintoista onkin verrata Kyrön paliskunnan ja Kuolan niemimaan poronhoitoa, sillä ne ovat toimineet erilaisissa talousjärjestelmissä. Onko niissä samankaltaisuuksia vai eroja? Se, miten ne ovat sopeutuneet talousjärjestelmissä tapahtuneisiin muutoksiin, on tämän työn kannalta keskeinen kysymys. Entä mitkä muut tekijät vaikuttavat elinkeinon säilymiseen ja sen elinvoimaisuuteen tänä päivänä?

Pohjoisilla alueilla harjoitetut luontaiselinkeinot ovat suhteellisen myöhään joutuneet sopeutumaan markkinatalouteen ja globaaleihin markkinoihin. Sopeutumisprosessit vaikuttavat samankaltaisilta, mutta jokaiselle niistä ovat ominaisia alueen ja siellä harjoitetun elinkeinon luonteesta – tässä erityisesti erilaisista yhteiskunnista ja talousjärjestelmistä – johtuneet erikoispiirteet. Markkinatalouteen siirtymistä voidaan tutkia tarkastelemalla kaikista tutkimuksen kohteena olevista talouksista löytyviä piirteitä, sillä jokaisella yhteisöllä on olemassaolonsa perustana oltava taloudellinen rakenne. Luonnonvarojen hyödyntäminen ei ole mahdollista ilman tekniikkaa eikä kulttuurista pääomaa. Tekniikan ja luonnonvarojen käyttö tuotannon jaon tarpeen kanssa edellyttävät tiettyjä rakenteita.

Pohjoisten syrjäseutujen suhdetta keskuksiin on tutkimuksissa kuvattu termillä **delokalisaatio**. Delokalisaatioprosessin vaikutukset ovat yhteisiä luontaiselinkeinojen harjoittajille. Pohjoisilla alueilla se on totuttu yhdistämään voimakkaasti ympäristöä muuttaviin projekteihin, kuten kaivostoimintaan tai vesistönrakentamiseen tai paikallisten kulkumuotojen korvaamiseen uusilla, muualta tuodusta energiasta riippuvilla ratkaisuilla. Näitä hankkeita on perusteltu työvoimapoliittisilla syillä. Syrjäseudut käsitetään raaka-ainevarastoina, jolloin keskitetty kauppa ja hallinto päättävät yhdessä näiden alueiden raaka-aineiden käytöstä. Päätäntävalta on siirtynyt keskuksiin ja alue on menettänyt omien resurssiensa kontrollin. Päällimmäisin ja kaikkialla näkyvissä oleva delokalisaation tuoma piirre on rahatalous, johon poronhoito sidottiin lopullisesti sitä helpottavan kulkuvälineen, moottorikelkan tullessa markkinoille. Myös lisääntyvä matkailu on yksi näkyvä ja yhä voimistuva delokaalisuuden ilmiö. Pertti J. Pellon mukaan delokalisaatioprosessin avulla voidaan tutkia taloudellisen kehityksen sekä odotettuja että odottamattomia aspekteja.[225]

Poronhoito on elinkeino, johon makrotasolla tehdyt toimenpiteet vaikuttavat monin tavoin. Keskusjohdon, eri viranomaisten ja tahojen vaikutuksia tarkastelen työssä siitä näkökulmasta, miten ne vaikuttavat poronhoitajaperheen arkeen. Tässä tarkastelussa käytän Fredrik Barthin kolmen tason analyysimallia, jota hän on soveltanut etnisyyttä koskevassa tutkimuksessa. Sen mukaan valtion politiikalla on selkeästi näkyvä rooli.[226] Barthin malli selkeyttää ja selittää hyvin erityisesti sellaista monimutkaiselta näyttävää tilannetta, johon kuuluvat etnisten ryhmien muodostuminen, identiteettien vaihtuminen, vaih-

---

[224] Pennanen 1980, 35–36; Freedman 1978, 47–48.

[225] Pelto 1973, preface, ei sivunumeroita. Matti Sarmela jakaa kehityksen lokaaliseen, delokaaliseen ja postlokaaliseen vaiheeseen. Ks. Sarmela 1989, 115–117.

[226] Barth 1994, 182–184.

taminen ja päällekkäisyys, viranomaisten intressit sekä nykyiset globaalit ja lokaalit alkuperäiskansojen oikeuksiin ja asemaan liittyvät prosessit. Mallin avulla voidaan tarkastella myös sitä, miten ympäristönhallinto, Suomen lainsäädäntö tai EU:n direktiivit vaikuttavat poronhoidon harjoittamiseen.

Kuvio 2: Fredrik Barthin kolmen tason analyysimalli:

MAKROTASO	– EU, eduskunta, valtio, eri ministeriöt, KHO
VÄLITASO	– esimerkiksi Paliskuntain yhdistys, saamelaisjärjestöt ja -johtajat, Lappalaiskulttuuri- ja perinneyhdistys, eräät kansanedustajat, eräät tutkijat
MIKROTASO	– asukkaat, poromiesperheet

II osa: Porokaarre

4 Poronhoito

Poronhoidon historiaa

Peuranpyynnistä poronhoitoon

Kesytetyn poron villi esi-isä on peura. Peura on arktis-siperialainen laji, joka esiintyy nykyään useina alalajeina Pohjois-Euroopassa, Siperiassa ja Pohjois-Amerikan pohjoisosissa. Alalaji, josta poro on kesytetty, on tunturipeura.[1] Villipeuran kesyttämisessä sekä peura että ihminen joutuivat sopeutumaan toisen osapuolen tarpeisiin ja tapoihin kuten peuran vaellusreitteihin. Molemmat osapuolet hyötyivät yhteiselosta, sillä ihminen tarjosi eläimelle suojaa petoja vastaan. Tästä eräänlaisesta symbioosista tuli perusta peuranpyynnistä alkaneelle arkaaiselle poronhoidolle.[2]

Tutkimusten mukaan tunturipeura saapui Suomeen luoteesta Pohjois-Norjan kautta viimeistään 7500 vuotta sitten, ehkä jo noin 1000 vuotta aikaisemmin.[3] Peuran kesyttäminen loi kokonaan uudet elämisen mahdollisuudet, vaikka ihminen oli elänyt jo pitkään pohjoisessa ennen tätä.[4]

Aluksi ihminen oli metsästäjänä tekemisissä peuran kanssa. Peuranpyynti on vaihdellut yksittäisen eläimen pyynnistä massapyyntiin. Tunturipeuroja on pyydetty esimerkiksi ansoilla, peurakuopilla tai aitauksilla, *vuomenilla*, joista tutkimusalueellani Kyrössä käytettiin nimitystä *hangas*. Se on pyydys, jonka muodostaa peurojen oleskelupaikalle rakennettu riukuaita. Sopiviin paikkoihin, kuten kankaille, on aitoihin jätetty aukkoja, joihin tehtiin ansoja.[5] Peurankuoppajonot ja johdinaidat noudattelivat maastoa. Peuroja ajettiin siten, että ne joutuivat aidoissa olevien aukkojen kohdalla oleviin ansoihin. Norjan tunturiylängöiltä löydetyt laajat, peurankuoppia ja johdinaitoja käsittävät pyyntijärjestelmät on ajoitettu noin 5000–6000 vuotta vanhoiksi, jolta ajalta ovat myös peräisin Norjan Alattiossa olevat kalliopiirrokset.[6] Niihin on kuvattu peuran massapyyntiä, peura-aitaus sekä peuroja keihäällä ahdisteleva ihminen. Tunturiylängöiltä, peuranpyynnin kannalta suotuisista paikoista, on löydetty kivilatomuksia, jotka arkeologit ovat tulkinneet tulisijoiksi. Nämä kivilatomukset sopivat tämän tulkinnan mukaan lihan jalostukseen. Isompia tulisijoja on löydetty talviasuinpaikoiksi sopivilta seuduilta.[7]

---

[1] Siivonen 1977, 133.
[2] Pennanen 1986, 171.
[3] Rankama & Ukkonen 2001, 142.
[4] Kallio 1971, 102.
[5] Naukkarinen 1973, 16–19.
[6] Esim. Vorren 1953, 16–17, 50; Storli 1996, 93–95.
[7] Halinen 1999, 126.

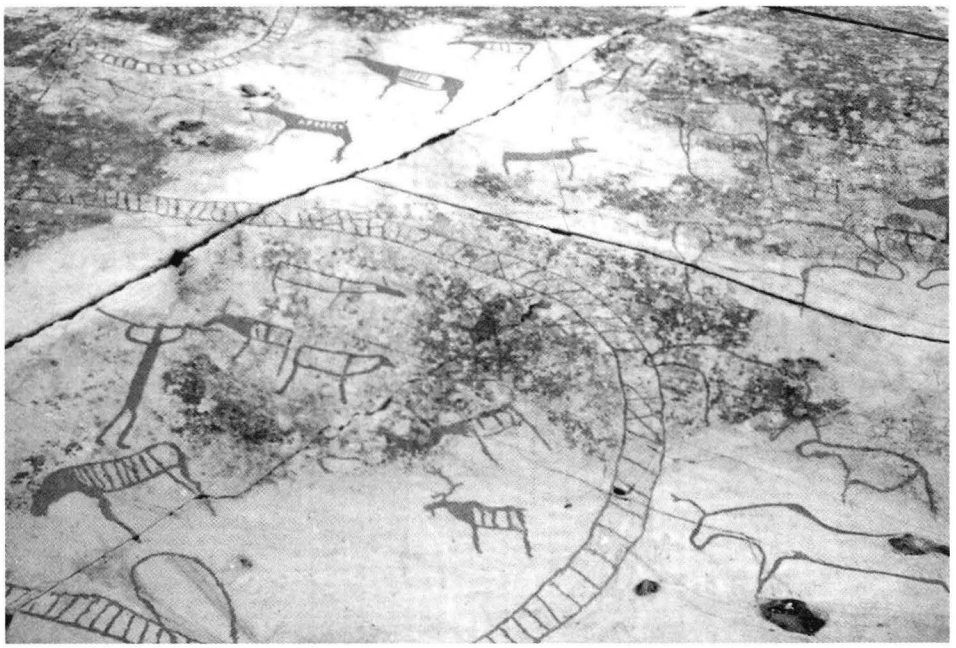

Alattion kalliopiirrokset, kesäkuu 1979. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Peurat olivat dramaattisesti vähentyneet Lapissa jo 1800-luvun alkupuolella. Peurakannan vähentymiseen olivat syinä lisääntynyt pyynti, tehostuneet tuliaseet sekä lisääntynyt kilpailu resursseista. Peurojen ja majavan loppuminen merkitsi osittain Kemin metsäsaamelaisten taloudellisen perustan romahtamista. Metsäsaamelaisten piti yrittää muita toimeentulokeinoja vanhan peuranpyynnin ja kalastuksen asemesta. Yksi mahdollisuus oli omaksua poronhoito. Toisten strategiana oli seurata uudisasukkaiden mallia ja asettua talolliseksi rupeamalla harjoittamaan karjataloutta.[8]

Villipeurojen sukupuuttoon metsästäminen on esimerkki luonnon resurssien ylittämisestä. Peuroja pyydettiin niin pitkään, kunnes viimeinen peura saatiin hengiltä Kittilässä vuonna 1880. Tästä Samuli Paulaharju on kirjoittanut seuraavasti:

> Niin loppui peuran sukukin Suomesta. Viimeisen villipeurojen parttion Kittilässä tuhosi Pokan Pekka 1880-luvulla. Lähti ukko karhunajoon, mutta yllättikin 18-päisen peuraparttion Savuaavalla, Pokan eteläpuolella. Sitä olivat Sodankylän miehet turhaan ajelleet, väsyttäneet vain. Pekka rupesi painamaan peurain jäljessä pitkin Savuaapaa, hiihti ja paukutti suustaladattavalla peuraväljällään, kaatoi sarvipään toisensa perästä ja pysytteli kintereillä, kunnes viimeinenkin oli maassa. Tämä oli viimeinen villipeurojen suurkaato Kittilässä. Sen jälkeen ei enää ole Kittilän erämaissa villipeuroja tavattu.[9]

Tarina kuvaa yhden aikakauden loppua Lapin ympäristönkäytön historiassa.

---

[8] Tegengren 1952, 56, 128–130; Hansen 1996, 330.

[9] Paulaharju 1962, 23.

Tietoja poronhoidosta ja sen historiasta on runsaasti, joskin kirjalliset tiedot vanhimmalta ajalta ovat niukkoja. Kirjallisten lähteiden vähyys selittyy sillä, että poronhoitoa harjoittaneet kansat eivät yleensäkään ole jättäneet jälkeensä kirjallisia dokumentteja. Ensimmäinen historiallinen tieto poronhoidosta ajoittuu vuodelle 499 j.a.a. Kiinalaisen Liang-dynastian annaaleissa kerrotaan Fu-sangin maasta, joka on tulkittu Siperiaksi, ja sen asukkaista, jotka käyttävät hirvieläintä vetoeläimenä ja maidontuottajana. Useiden löytöretkeilijöiden matkakertomuksissa on myös mainintoja poroista ja poronhoidosta. Esimerkiksi Marco Polo 1200-luvulta kertoo hirvieläimellä ratsastavasta kansasta.[10]

Miten villistä peurasta sitten tuli kesy poro? Todennäköisesti nuorena kiinni otettuja tunturipeuroja – sekä vaatimia että hirvaita – käytettiin houkuteluseläiminä peuranpyynnissä. Niiden jälkeläisistä kasvoi vähitellen porokarja, jota voitiin lisätä myös saattamalla yhteen kesy vaadin ja villi hirvas syksyn rykimäaikana. Tätä menetelmää ovat käyttäneet esimerkiksi itäsaamelaiset[11] vielä myöhään.[12] Suurempien porotokkien hallinnassa ja käsittelyssä apuna olivat koira ja suopunki, myöhemmin aitaukset. Kehittyvän poronhoidon kannalta ei ollut järkevää, että porotokkien lähellä palki villipeuroja, jotka houkuttelivat kesyporoja. Villipeurat pyrittiin ampumaan. Myös arat ja helposti pakoon lähtevät porot on myöhemminkin poistettu tokasta, jotta ne eivät houkuttelisi koko tokkaa karkaamaan.

Minkälaista poronhoito alkuaan oli, on historiallisten lähteiden puuttuessa mahdotonta sanoa. Siitä, missä, milloin ja miten poronhoito on erityisenä elinkeinona saanut alkunsa, on tutkijoilla erilaisia näkemyksiä. Yksimielisiä ollaan siitä, että poro on kesytetty peurasta ja että poronhoito on kehittynyt pääelinkeinoksi vasta saamelaisten asuessa selkeästi saamelaisiksi määriteltävänä kansana Fennoskandian alueella. Osa tutkijoista on sitä mieltä, että poron kesyttäminen Fennoskandiassa on tapahtunut ilman Siperian tai Pohjois-Venäjän poronhoidosta saatuja vaikutteita.[13]

Diffuusioteorian kannattajat ovat olleet sitä mieltä, että poronhoidon »alkukoti» olisi Itä-Aasiassa Baikal-järven ja Sajanin-Altain vuoriston tienoilla, ja että poronhoito olisi kulttuurilainana levinnyt sieltä myös pohjoiseen Skandi-

---

[10] Komiteamietintö 1929:8, 5; Mirov 1945, 393; Tegengren 1952, 197; Aikio & Helle 1985, 192.

[11] Itäsaamelaisilla tarkoitan tässä niitä saamelaisryhmiä, jotka lingvistisin perustein ovat kuuluneet itäsaamelaisiin. Heihin kuuluvat entiset Kemin metsälappalaiset – joista käytän nimitystä metsäsaamelaiset –, inarinsaamelaiset sekä koltat ja muut Kuolan niemimaan saamelaiset. Metsälappalaiset ovat lähteissä ja useimmissa historiallista aikaa käsittelevissä tutkimuksissa yhä edelleen käytetty nimitys. Jelena Sergejeva sen sijaan käyttää itäsaamelais-nimitystä ainoastaan Kuolan saamelaisista, koska hänen mukaansa nämä itse käyttävät itsestään tätä nimitystä ja koska esimerkiksi Inarin saamelaiset ovat luterilaisia päinvastoin kuin muut itäsaamelaiset, jotka ovat ortodokseja. Sergejeva 2000, 7. Pohjoissaamessa koltista käytetään nimitystä *nuorttalaš*, itäinen. Ks. myös Storå 1971, 63.

[12] Esim. Helle 1982a, 14; Tanner 1929, 24. Tosin Tannerin mukaan hänen vanha informanttinsa kertoi saamelaisten saaneen isot poronsa idästä.

[13] Linkola 1985, 167; Lundmark 1989, 29–30; Erilaisista teorioista käydystä keskustelusta ks. esim. Nelleman 1961, 91–95.

naviaan.[14] Tätä näkemystä edustavat U. T. Sirelius, Kai Donner ja Gudmund Hatt.[15] Toiset tutkijat, kuten esimerkiksi K. B. Wiklund, Hjelmer Tegengren ja Filip Hultblad, ovat sitä mieltä, että poron kesyttäminen on tapahtunut useammassa paikassa itsenäisesti ja että Skandinavia olisi yksi tällainen paikka.[16] Muut oletetut alueet olisivat nenetsien ja obinugrilaisten alue, evenkien alue sekä tšuktšien ja korjakkien alue. Kjell-Åke Aronsson kuitenkin kyseenalaistaa tämän näkemyksen, sillä hänen mielestään sille ei löydy riittävästi empiiristä tukea. Sen sijaan löytyy paljon todisteita Siperian ja Skandinavian välisistä kulttuurikontakteista. Mutta hän kyseenalaistaa myös S. I. Vainshteinin näkemyksen, jonka mukaan kaikkien poronhoitomuotojen alkukoti olisi vain Sajanin alueelta.[17]

Vanhimmat arkeologiset todisteet poronhoidosta ovat Aronssonin mukaan ensimmäisen vuosituhannen alusta j.a.a. Ruotsin metsäsaamelaisten asuinseuduilta, joten on todennäköistä, että esinomadisen poronhoidon aika ulottuu ensimmäisen vuosituhannen alkuun. Näin hän päättelee siitä, että vähitellen asutus laajeni tunturialueiden kesälaitumille, eikä tätä seikkaa voi selittää peuranpyynnillä. Näitä alueita on käytetty pienten porokarjojen ja myös muiden eläinten laiduntamiseen eri vuodenaikoina. Aronssonin mukaan poronhoito syntyi pyynnin harjoittajien, maanviljelijöiden, kauppiaiden ja ensimmäisten metallia käyttävien asukkaiden välisen vuorovaikutuksen tuloksena. Perinteisen pyyntielinkeinon ja muiden toimeentulomuotojen elementtejä sovellettiin, muunneltiin ja yhdisteltiin, ja näin syntyi erilaisia poronhoitotapoja.[18]

Ensimmäiset historialliset tiedot poronhoidosta Skandinaviassa ovat vuodelta 870 j.a.a. Norjan rannikolla asuneen heimopäällikkö Ottarin kertomuksesta Englannin kuninkaalle Alfredille. Tästä kertomuksesta on esitetty monta tulkintaa. Ottar kertoo omistavansa noin 600 poroa, jotka olivat saamelaisten hoidossa. Todennäköistä on, että porot kuuluivat saamelaisille, joita Ottar verotti niin kuin pirkkalaiset myöhemmin Suomessa. Ottar otti samalla oikeudekseen käyttää saamelaisia työvoimanaan, olihan hänellä käytössä saamelaisten tärkeimmät tuotantovälineet, porot.[19] Samassa yhteydessä on mainittu, että ainoastaan kuutta näistä poroista on käytetty houkutuseläimenä peuranpyynnissä. Tästä on ollut pääteltävissä se, että poronhoidon ensimmäinen kehitysvaihe, porojen kesyttäminen takka- ja vetoporoiksi, oli jo takana. Useissa yhteyksissä on arveltu, että poroja on käytetty pääasiassa kanto- ja vetojuhtina. Kun peuranpyynti väheni peuralaumojen pienetessä, kasvoi poron merkitys lihan tuottajana.[20] Olaus Magnus kertoo 1500-luvulla porojen paimentamisesta, niiden käyttämisestä kuljetuksessa, lypsämisestä ja teurastuksesta.[21] Näin poronhoidon kehittyminen ajoitetaan Ottarin kertomuksen ja Olaus Magnuksen teoksen välille.

---

[14] Vorren & Manker 1976, 30–31; Vainshtein 1986, 279–281; Pomishin 1990, 11–61.
[15] Sirelius 1916–1920, 33–35; Hatt, 130 1919; Donner 1933, 217.
[16] Wiklund 1918, 270; Tegengren 1952, 199; Hultbland 1968, 67–68.
[17] Aronsson 1991, 111; Vainshtein 1986, 142–143.
[18] Aronsson 1991, 112–115.
[19] Alaruikka 1964, 9; Eidlitz 1991, 83–84.
[20] Esim. Helle 1982a, 15.
[21] Olaus Magnus (1555) 2001, 196, 808.

Saamelaiset siirtyivät suurporonhoitoon aikaisemmin kuin Siperian kansat. Filip Hultblad on sitä mieltä, että suurporonhoito on voinut syntyä jo 1200-luvulla.[22] Suurporonhoidolla tarkoitetaan vuotuismuuttoon pohjautuvaa poronhoitoa, jossa porokarjat olivat suuria ja jossa poronhoidolla oli taloudessa määräävä asema. Ottarin 600 poroa voisivat näin edustaa jo suurporonhoitoa tai sen alkuvaiheita. Nomadismiin eli vuotuismuuttoon perustuvan suurporonhoidon syntyalueena pidetään Länsi-Norjan Nordlandin rannikko- ja vuonoalueita, jotka ulottuvat aina Tromssan vuonojen perukoille. Pääsyynä paimentolaisporonhoidon kehittymiseen on pidetty peuran metsästysmahdollisuuksien heikkenemistä.[23]

Tim Ingoldin mukaan muutos peuranmetsästyksestä poronhoitoon merkitsi sitä, että ihminen alkoi hallita eläinkantoja. Aikaisemmin ihminen joutui jakamaan peurojen tuoton petoeläinten kanssa. Nyt ihminen pystyi korvaamaan eläinkannan luonnollisen säätelyn kulttuurisella. Ingold johtaa poropaimentolaisuuden dynamiikan väestökehitykseen pitäen peruslähtökohtanaan ekologista epätasapainoa. Myös yhteiskunnan sisällä tapahtui muutoksia, sillä syntyi taloudellisia eroja. Kun porosta tuli yksityisomaisuutta, jokainen yritti kasvattaa mahdollisimman suuren porokarjan. Tästä seurasi alueen ylikuormittuminen, josta puolestaan seurasi, että sekä poro että ihminen kärsivät nälästä. Laidunten loppuessa täyspaimentolaiset saamelaiset levittäytyivät muiden, kuten metsäsaamelaisten, alueelle. Ekologinen epätasapaino aiheutti väestön vähenemistä.[24]

Roger Kvist on testannut Ingoldin hypoteesia. Kvistin kritiikin mukaan Ingold näkee poronomadismin suljettuna systeeminä ilman ulkopuolisia tekijöitä. Malli sopii teoreettiseen tarkasteluun, mutta ei empiiriseen tutkimukseen, jossa myös ulkoiset vaikutukset on otettava huomioon.[25] Ørnulv Vorren puolestaan korostaa sosiaalisten olosuhteiden merkitystä poronomadismin muutoksessa: poronomadismi on taloudellinen systeemi, jossa peuranpyynnin kollektiivisuus korvautuu yksityistaloudella, ja vanhat taloudelliset ominaisuudet häipyvät.[26]

Lars Ivar Hansenin mukaan poronhoidon kehittyminen eri saamelaisryhmien kesken oli sidoksissa myös siihen, miten kukin ryhmä oli integroitunut kaupankäyntiin ja markkinoihin. Multilateraaliset kauppasuhteet hidastivat uusien elinkeinomuotojen, kuten juuri suurporonhoidon kehittymistä.[27] Lennart Lundmark korostaa valtion roolia verottajana suurporonhoidon laajenemisessa. Valtion ekspansion tarkoituksena oli saada uusia veroa maksavia alamaisia. Poroista tuli suosittu veronmaksuartikkeli, joten valtio suosi poronhoidon levittäytymistä uusille alueille. Valtion vaihtaessa veronmaksuartikkelin poroihin saamelaisten täytyi yrittää kasvattaa porotokkiaan suuremmiksi, jotta he pystyivät suoriutumaan veronmaksuvelvollisuudestaan.[28]

---

[22] Hultblad 1968, 67–68.
[23] Vorren & Manker 1976, 91; Aikio & Helle 1985, 193; Hultblad 1968, 5, 64–68.
[24] Ingold 1980, 2, 78, 144, 201–207.
[25] Ingold 1980, 2, 78, 144, 201–207; Kvist 1987, 26–28.
[26] Vorren 1976/75, 243–252.
[27] Hansen 1990, 428.
[28] Lundmark 1989, 34–35.

Inger Storli on artikkelissaan poronomadismin historiografiasta (1996) käynyt läpi erilaisia lähteitä. Hänen mukaansa poronhoidon kehityksestä on miltei yhtä monta näkemystä kuin kirjoittajaa. Suurin osa 1950-luvun jälkeisistä kirjoittajista ajoittaa kehityksen myöhemmäksi kuin 1900-luvun alun kirjoittajat. Storlin mukaan kysymys on määrittelyongelmasta: mitä tarkoitetaan suurporonhoidolla tai pastoralismilla eli paimentolaisuudella. Tutkijat ovat yhtä mieltä siitä, että poroja on hyödynnetty ruuaksi, mutta se ei merkitse suurporonhoitoa. Poromääriin tuijottamisen sijasta olisikin Storlin mukaan kysyttävä, mikä on paimentolainen. Tärkeää on se, mikä merkitys ihmisten elämäntapaan ja arvoihin oli sillä, että poroa käytettiin ravinnoksi tai kuljetuksiin. Porojen käyttö ruuaksi tarkoitti sitä, että poroja suojeltiin, ja se puolestaan merkitsi yksityisomistamista, joka kannusti elon kasvattamiseen. Storli myöntää sen, että täysnomadismi on myöhäinen »keksintö», poron hyödyntäminen on sitä paljon vanhempi. Ehkä kuva poronhoidon kehityksestä kirkastuisi jos tutkittaisiin Ruotsin metsäsaamelaisten poronhoitoa.[29] Phebe Fjellströmin mukaan metsäsaamelaisten poronhoito on aliarvostettua johtuen Ruotsin laidunrajoituksia koskevasta politiikasta. Laitumia koskevat kiistat ratkaistaan tunturisaamelaisten poronhoidon hyväksi.[30]

Kuvaa poronhoidon historiasta on hallinnut käsitys, että poronhoidoksi on ymmärretty tai hyväksytty oikeastaan vasta vuotuismuuttoon pohjautuva suurporonhoito. Arkaaiseen pienimuotoiseen poronhoitoon ei ole suunnattu samaa kiinnostusta tai huomiota, vaikka suurporonhoito on kehittynyt pienimuotoisesta poronhoidosta ja vallannut kasvavaan laiduntarpeeseensa siltä alueita. Aikaisempaan verrattuna suurporohoito on ekspansiivinen ja työvoimavaltainen elinkeino, joka tarvitsee paljon laitumia. Nämä ominaisuudet selittävät sen suhteellisen nopeaa levittäytymistä alueille, joilla saamelaisasutus on ollut tiheintä. Kaikki poronhoitajaryhmät eivät suinkaan siirtyneet harjoittamaan suurporonhoitoa tai jutaamaan. Esimerkiksi kolttien poronhoito on ollut juuri tätä pienimuotoista poronhoitoa.[31]

Suurporonhoidon historia Suomessa

Suurporonhoidolle oli tyypillistä, että suuria laumoja paimennettiin ja niistä pidettiin huolta, jotta elo kasvaisi mahdollisimman suureksi. Kasvavat porotokat tarvitsivat uusia laitumia ja myös työvoimaa. Suurporonhoito oli hyvin ekspansiivista leviten nopeasti uusille alueille. 1600-luvulla se ulottui Käsivarren alueelle ja Ruijan länsiosiin. Sieltä se edelleen levisi pohjoiseen ja Utsjoen suuntaan. Kirjallisia tietoja suurporonhoidosta Suomessa on ainakin 1600-luvulta lähtien, jolloin tietoja poromääristä koottiin verotusta varten. Poronhoidosta on tallentunut tietoja kihlakunnan oikeuksien pöytäkirjoihin jo 1600-luvun puolivälistä lähtien. Myöhemmin tietoja poromääristä on tarvittu myös elojen koon säätelemistä varten.[32]

---

[29] Storli 1996, 110–112; Ks. myös Wallerström 2000, 30–33.
[30] Fjellström 1985, 17.
[31] Ks. esim. Pelto 1962.
[32] Korpijaakko 1987, 79; Aikio & Helle 1985, 196.

Todennäköisesti suurporonhoidon alkuvaiheessa on omaksuttu porojen korvamerkit, koirien käyttö paimennuksessa sekä porojen lypsämiseen perustuva maito- ja juustotalous. Osa tutkijoista katsoo maitotalouden syntyneen ainakin osittain skandinaavisen lammas- ja vuohitalouden vaikutuksesta. On kuitenkin muistettava, että vaikka paimentolaissaamelaiset hallitsivat vuotuismuuttoon pohjautuvalla poronhoidollaan laajoja alueita, ovat he olleet vähemmistö saamelaisten keskuudessa.[33]

Selvitettäessä suurporonhoidon syntyä on ekologisten tekijöiden lisäksi otettava huomioon myös sosiaaliset, kulttuuriset ja taloudelliset tekijät. Pelkät ekologiset syyt eivät ole aiheuttaneet poromäärien kasvua. Suurimittainen poronhoito, johon kuului suurien teurasporokarjojen pito, on voinut rajoittua pienelle alueelle pitkän aikaa. Suurporonhoidon leviämisen alkuvaihe on hyvin voinut tapahtua vasta 1500-luvulla, sillä 1500-luku oli ilmastollisesti ja ekologisesti poronhoidolle suotuisaa aikaa. Muut elinkeinot näet kärsivät ns. pienestä jääkaudesta, jolloin yleensä väestö väheni, mutta poronhoitoon siirtynyt väkimäärä kasvoi. Tietoja esimerkiksi Enontekiön porosaamelaisten jutaamisesta poroineen rannikolle on jo 1500-luvulta. Vaikka 1600-luvun veroluetteloissa onkin merkitty poroja vähän, ei se tarkoita, etteikö poroja olisi ollut enempää. Keskushallinnon tehostumisen vuoksi poro tuli verotusperusteeksi 1600-luvulla, eikä niitä kaikkia heti haluttu tai voitu verottajille ilmoittaa. Kaisa Korpijaakko korostaa, että keskiajan lopulla verotus kohdistui nahkoihin, eikä poro ollut verotettava eläin. Koska 1500-luvun lähteet eivät kerro poroelinkeinosta, ei Korpijaakon mukaan johtopäätöksiä sen laajuudesta voida oikein tehdä.[34]

1800-luvun loppupuolella paimentolaistyyppistä suurporonhoitoa harjoitettiin valtaosassa saamelaisaluetta: Kölin vuoristossa ja sen reuna-alueilla, Norjan Pohjois- ja Itä-Lapissa, Suomessa mm. Enontekiöllä ja Pohjois-Kittilässä Kyrön paliskunnan alueella, jossa saamelaisten porot liikkuivat osassa paliskunnan aluetta. Suurporonhoidon levitessä pyyntitalous ja pienimuotoinen poronhoito saivat väistyä. On arveltu, että suomalaisten uudisasukkaiden voimakas ja kehittynyt poronhoito esti saamelaisia poronhoitajia siirtymästä eloineen Kittilän eteläosiin.[35]

Suomessa kohtaakin kaksi erilaista poronhoitotapaa. Laajamittaisen poronomadismin aluetta Suomessa oli Ounasjoen ja Tornionjoen välinen alue. Sen itäpuolella itäsaamelaisilla alueilla, kuten Kemin Lapin[36] alueella, metsästystä ja kalastusta harjoittavat metsäsaamelaiset pitivät pieniä porokarjoja. He käyttivät poroja peuranpyynnissä houkutuseläiminä sekä veto- ja kantoporoi-

---

[33] Linkola 1985, 167–168, 171.

[34] Linkola 1972a, 52–57; Korpijakko 1989, 79–80.

[35] Vuorela 1976, 26–29.

[36] Pohjoinen oli jaettu keskiajalta ruotsalaisen valtio- ja kirkkolaitoksen tunkeutuessa pohjoisemmaksi eri Lapinmaiden alueisiin, joista Kemin Lappi oli yksi. Nämä Lapinmaat poikkesivat toisistaan elinkeinojen perusteella. Tornion Lappi oli porosaamelaisten aluetta, kun taas Kemin Lapin asukkaat olivat metsäsaamelaisisa, jotka saivat elantonsa metsästyksestä, kalastuksesta sekä pienimuotoisesta poronhoidosta. Ks. Virrankoski 1973, 73–76; Tegengren 1952, 56, 128–130; Korpijaakko 1989, 82–88; Kehusmaa & Onnela 1995, 83.

Matkantekoa Vuontisjärven yli tunturiin ja sieltä edelleen Keräs-Sieppiin. Kuva Elli Autton omistuksessa.

na. Porot olivat kesäisin vapaina, mutta syksyllä ne koottiin ja erotettiin omistajiensa haltuun talven ajaksi.[37]

Eri poronhoitotapojen kohtaamiseen liittyivät myös Kemin metsäsaamelaisväestöä kohdanneet muutokset: vähittäinen assimiloituminen uudisasukkaisiin, mikä tapahtui pääosin 1700-luvulla. Kiertävää pyyntielinkeinoa harjoittaneet, vähän poroja omistaneet metsäsaamelaiset tekivät pragmaattisen ratkaisun asettua pysyvästi asumaan joutuessaan kilpailemaan vähenevistä luonnonresursseista tulokkaiden kanssa. Riista, kuten villipeurat, oli vähentynyt huomattavasti, joten oli etsittäviä uusia toimeentulomuotoja. Luopuessaan puolinomadisista pyyntielinkeinoista metsäsaamelaiset sulautuivat uudisväestöön ja vähitellen suomalaistuivat myös kieleltään, elintavoiltaan ja ammateiltaan. Vain osa heistä jatkoi nomadimaista elämää.[38]

Helmer Tegengrenin mukaan uudisasukkaat omistivat poroja suuremmassa määrin vasta vuoden 1750 jälkeen; siihen aikaan oli Kittilässä varakkaimmilla talonpojilla jopa 80 poroa.[39] Kemin Lappiin tulleet uudisasukkaat omaksuivat vähitellen metsäsaamelaisilta poronhoidon ja alkoivat soveltaa sitä omiin tarkoituksiinsa. Syntyi erilaisia paikallisia muunnelmia poronhoidossa ja muilla elämän aloilla. Niistä erilaisista tavoista, joihin tulee piirteitä molemmista ryhmistä, voidaan käyttää nimitystä kreolisaatio. Tästä on peräisin Suomen muis-

---

[37] Wegelius 1754, 16; Tegengren 1952, 49–51; Onnela 1995, 187–190; Aikio & Helle 1985, 199; Hyvärinen 1988, 113–14. Kortesalmi 1996, 43.

[38] Fellman I, 241–242.

[39] Tegengren 1952, 141.

ta pohjoismaista eroava poronhoitotapa. Suomessa poronhoito alkoi kehittyä eri suuntaan kuin Ruotsissa ja Norjassa, sillä suomalaiset uudisasukkaat alkoivat pitää poroja ja liittivät poronhoidon osaksi viljely- ja karjatalouttaan.[40]

Poron monipuolinen käyttö ei syrjäyttänyt pyyntitalouden elinkeinoja, kalastusta ja metsästystä. Poronliha korvasi vähenevästä peurakannasta johtuneen vajeen elintarvikkeissa. Poronhoidon vaikutus näkyi myös muilla elämän aloilla, olihan poro tärkeä kulkuvälineenä. Porolla kulkivat asukkaiden lisäksi niin virkamiehet kuin kauppiaatkin.

Rajojen ja rajasulkujen vaikutus poronhoitoon

Aluksi valtakunnanrajat eivät Lapissa haitanneet suurporonhoidon harjoittamista. Vuonna 1751 solmitussa ns. Strömstadin sopimuksessa todetaan, että saamelaiset saavat vapaasti muuttaa valtakunnasta toiseen elinkeinoja harjoittaessaan. Niin kauan kuin poromäärät pysyivät kurissa, eikä laitumilla ollut tungosta, sopu säilyi, järjestelmä toimi ja poroelo kasvoi.[41]

Koutokeinolaiset porosaamelaiset jutasivat rajasulkuun asti poroineen joulu–tammikuun vaihteessa Enontekiölle, Muonioon ja Kittilään aina Tepastoon, nykyisen Kyrön paliskunnan alueelle, asti.[42] Norjan ja Venäjän välisten rajaneuvottelujen tuloksena Suomen ja Norjan välinen raja suljettiin vuonna 1852 poronhoidolta. Suomen ja Ruotsin välinen raja suljettiin vuonna 1889.

1900-luvun taite oli vaikeaa aikaa Lapin poronhoitajille. Tällöin levisi vaikeita, poroja surmaavia kulkutauteja, jotka muutoinkin huonoina porovuosina saivat aikaan osissa Lappia porokatoja. Vaikeat rajasulkujen jälkeiset olosuhteet aiheuttivat sekasortoa ja hajaannusta porokylissä.[43] Katastrofin ainekset olivat valmiina.

Salapaimennusta tehtiin yli rajojen, mutta valvonta tehostui, ja vähitellen poronhoito joutui kriisiin. Juuri Suomen puolella talvisin porojaan paimentaneet Norjan porosaamelaiset menettivät paljon poroja, koska heidän laitumensa supistuivat. Suomen puolella poronhoito taas vastaavasti elpyi laitumien vapautuessa, kun Norjan porot eivät saaneet enää tulla rajan yli. Jotkut taitavat poromiehet pystyivät irrallaan vaeltavista *vieroporoista* kokoamaan itselleen poroelon alun.[44] Porothan pyrkivät kulkemaan vanhoja reittejään rajasuluista huolimatta.[45] Rajan yli paimentamista tapahtui paikoitellen vielä pitkään 1900-luvulle asti.[46]

Rajasulkuja seuranneen uuden tilanteen johdosta poronhoitokyliä hajosi ja uusia syntyi, sillä poronhoitajaväestöä muutti valtakunnasta toiseen. Norjasta siirtyi Suomeen täällä jo ennen paimentaneita saamelaisia Utsjoelle, Enontekiölle ja Kittilään sekä myös Ruotsiin Kaaresuvantoon, jossa he paimensivat

[40] Kortesalmi 1996, 38–39.
[41] Lettinen 1995, 77.
[42] Itkonen 1984b, 227–228.
[43] Huittinen 1991, 5.
[44] Linkola 1985, 180–185.
[45] Suomen ja Norjan välisestä porolaidunkysymyksestä ks. Kaukiainen 1997, 75–87.
[46] Linkola 1985, 185–186.

Suomen ja Ruotsin välille astuneeseen rajasulkuun asti (1889). Sompion Lapin suomalaistuneille seuduille muutti porosaamelaisia Norjasta ja Enontekiöltä jo 1800–1900-lukujen vaihteessa sekä myöhemmin 1900-luvun aikana. Myös Ruotsiin, esimerkiksi Jokkmokin seudulle, muutti poronhoitajia Kaaresuvannon alueelta.[47]

Enontekiöllä huhtikuussa 1894 pidetyn poronhoidon tilaa käsittelevän kokouksen pöytäkirjassa poronhoidon asema oli määritelty seuraavasti:

> Poronhoidon ilmoitettiin olevan paikkakunnalla erittäin tärkeän sivuelinkeinon, ehkä karjanhoito kumminkin on pääelinkeinona pidettävä, mutta arveltiin, että poronhoito tulevaisuudessa saattaa tulla yhtä tuottavaksi kun karjankin hoito, sillä poronhoito, paitsi pohjoisosassa kuntaa, on viime aikoina isosti lisääntynyt, johon ilmoitettiin syyn olevan sen, että Ruotsin lappalaiset enää ole oikeutetut porokarjoineen tulemaan Suomen puolelle.[48]

Kittilän poronhoidon historiaa

Tilastotietojen mukaan Kittilän pääelinkeinoiksi muodostuivat viimeistään 1750-luvulla maanviljelys ja karjanhoito, mutta monilla asukkailla oli myös poroja. Villipeurat olivat vähentyneet, joten peuranpyynnin merkitys oli myös vähentynyt.[49] Vuonna 1750 Kittilässä oli 33 poronomistajaa ja 500 poroa.[50] Kuten aiemmin on todettu, porolukuihin tulee suhtautua varauksella, sillä ne ovat epämääräisiä ja määrät vaihtelevat eri lähteissä.

1800-luvulla jouduttiin monin paikoin Lappia ryhtymään toimenpiteisiin porojen hoidon järjestämiseksi. Tätä varten laadittiin ohjesääntöjä poronhoitoa varten. Tarkoituksena oli suojella viljelyksiä ja niittyjä porojen tuhoilta.[51] Vahingot lisääntyivät uudisasutuksen levitessä alueille, joita poronhoitajat olivat aikaisemmin yksin käyttäneet.

Kittilässä ryhdyttiin vuonna 1844 toimenpiteisiin pitäjän porojen hoidon järjestämiseksi. Maaliskuussa 1844 pidetyssä kokouksessa hyväksyttiin ohjesääntö poronhoitoa varten. Myös kittiläläisiä talollisia olivat huolestuttaneet porojen viljelyksille ja heinälle aiheuttamat vahingot. Tähän aikaan Kittiläs-

---

[47] Itkonen 1984b, 124–125; Lantto 2000, 38, 131; Aarseth 1996, 26–27.

[48] OMA: Oulun lääninkanslia Ej:1. Pöytäkirja Enontekiön kappeliseurakunnan kokouksesta 11.4.1894. 1900-luvun alussa sekä poropaimentolaiset että maataviljelevät kiistelivät laidunoikeuksista erityisesti Norjan ja Ruotsin välillä Tornion Lapin alueella, sillä rajasulkujen jälkeen sekä poropaimentolaisten että maataviljelevien asukkaiden elintila oli kaventunut. Uusille laitumille tulleet porot aiheuttivat talollisille vahinkoa syömällä heinää. Mm. näitä kiistoja selvittämään perustettiin porolaidunkomitea, jonka tehtävänä oli selvittää poronhoidon tilaa erityisesti Ruotsin Tornion Lapissa. Ennen kuin komitea sai työnsä päätökseen, Norjan ja Ruotsin välisellä sopimuksella vuonna 1911 sallittiin jälleen ylittää valtakunnan rajat poroja paimentaessa. Renbeteskomissionen af 1913 handlingar 1913; Huittinen 1991, 6–7.

[49] OMA: Oulun lääninkanslia Ej:1, Poronhoitoa koskevia erilaisia asiakirjoja 1891–1893; Andersson 1914, 210.

[50] Halila 1954, 220.

[51] OMA: Oulun läänin kuvernöörin päätös Ohjesääntö poroin hoidosta Kittilän pitäjästä, 1875, 9.

säkin hoidettiin porot ns. *raitiojärjestelmänä*, mikä tarkoitti sitä, että jokainen paimensi itse poronsa tai antoi ne raitiolle, ammattiporomiehelle hoidettavaksi. Raition tehtäviin kuului pitää porot pois niityiltä ja talojen jäkälämailta sekä estää poroja syömästä tehtyjä heiniä. Eräät paljon poroja omistaneet, lähekkäin asuvat miehet perustivat vapaaehtoisesti paliskunnan, johon köyhemmätkin poronomistajat saattoivat liittyä. Vuonna 1935 Kittilään perustettiin oma poronhoitoyhdistys, johon kuuluivat kunnan alueella toimivat neljä paliskuntaa: Alakylä, Kaukonen, Kuivasalmi ja Kyrö. Poronhoitoyhdistyksen säännöt korvasivat aikaisemmin eri paliskuntien porojen hoidolle annetut ohjesäännöt.[52]

Porolukujen perusteella tapahtunut poronhoidon kehitys Kittilässä näyttää seuraavalta:

Vuosi:	Poromäärä:
1850	355
1870	3000
1880	1500
1890	2000
1900	9800
1910	11927[53]

Poronomistus näytti keskittyvän yhä harvemmille omistajille. 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alkupuolella poronhoito oli kuitenkin tärkeä sivuelinkeino maanviljelyn ja karjanhoidon ohessa. Myös kalastusta ja metsästystä harjoitettiin, mutta virallisissa tilastoissa näille ei ole pantu suurta arvoa.[54] Yksityisen perheen toimeentulossa niiden osuus on kuitenkin saattanut olla suuri.

Poromäärien voimakas kasvu 1800-luvun lopusta 1900-luvun alkuun lienee johtunut Pohjois-Suomen talouselämän vilkastumisesta. Poroja tarvittiin hoitamaan kuljetuksia niin kaupan kuin maatilatalouden piirissä. Sahateollisuuden nousun myötä myös Pohjois-Suomen metsiä alettiin laajamittaisesti hakata, ja ennen hevosten yleistymistä Lapissa puutavaran lähikuljetukseen käytettiin poroa. Poronlihasta tuli myös savotoiden perusruokaa.[55]

Poronhoidon laskukautta olivat 1910- ja 1920-luvut, mikä osaksi johtui yleisestä taloudellisesta tilanteesta. Myös erilaiset porotaudit olivat epidemioina hävittäneet porokarjoja. Osassa poronhoitoaluetta ensimmäinen maailmansota ja kansalaissota aiheuttivat tuhoa elinkeinolle. Näihin aikoihin hevoset syrjäyttivät porot puutavaran ja rahdinajossa. Poronhoitoon ei uskottu valtakunnan tasolla, poronhoidon kannattavuutta epäiltiin, ja se joutui kärsimään kehityskelpoisina pidettyjen elinkeinojen, maatalouden ja metsäteollisuuden, vuoksi. Samaan aikaan ravinnosta oli puutetta, ja poronlihan hinta kohosi. Se aiheutti

---

[52] Andersson 1914, 323; OMA: Oulun lääninkanslia Ej:1, Poronhoitoa koskevia erilaisia asiakirjoja 1891–1893; OMA: Lapin kihlakunnan kruununvouti CVI 1, nimismiesten kertomuksia 1871–1980; Tiesmaa 1933, 57; Naukkarinen 1973, 77.

[53] Andersson 1914, 397. Nimismiesten kertomuksissa poroluvut poikkeavat hieman: vuonna 1870 poroja oli 1660, vuonna 1872 poroja oli 1959, vuonna 1875 niitä oli 2353, ks. OMA: Lapin kihlakunnan kruununvouti CVI 1, nimismiesten kertomuksia 1871–1980.

[54] Esim. Andersson 1914, 350–351, 398.

[55] Snellman 1996, 149.

Pekka Pääkkölä lähdössä viemään kuormaa. Taustalla Tyyne Pääkkölä, oikealla oleva nainen on matkailija. Raattama 1940-luvun loppu. Kuva Merja Pääkkölän omistuksessa.

poromäärien romahduksen, sillä jotkut myivät lyhytnäköisesti jopa koko karjansa teuraiksi.[56]

Vastoin komiteamietintöjen ennustuksia poronhoito alkoi vahvistua 1920-luvulla, ja nousukausi jatkui viime sotiin saakka, jolloin poroluvut pienenivät jälleen. 1930-luvun jälkipuoliskon taso saavutettiin 1950–60-lukujen vaihteessa, jolloin poronhoidossa elettiin erittäin voimakasta murroskautta. Sen taustalla nähdään poromiesväestön nopea siirtyminen luontaistaloudesta rahatalouden piiriin.[57]

Venäjän Euroopan puoleisen tundran suurporonhoidon kehittyminen

Kuolan niemimaan 1800–1900-lukujen vaihteen poronhoidon selvittämiseksi on luotava lyhyt katsaus myös Venäjän Euroopan puoleisen tundran suurporonhoidon kehittymiseen.

Suurporonhoitoon siirtyminen tapahtui Siperiassa myöhemmin kuin Skandinaviassa. Suurporonhoidon kehittyminen oli pitkä prosessi, jonka Igor Krupnik jakaa neljään jaksoon. Tämä aikajaotus koskee ainoastaan Euroopan puoleisten nenetsien poronhoitoa, muilla alueilla kaudet jakautuvat eri tavalla.

---

[56] Helle 1980, 13–14; Komiteamietintö 1914:2, 154; Poromies 3/1933, 48–49.

[57] Helle 1980, 14; Ruotsala 1989, 154–156.

1. **Alkukausi**, joka ulottuu nenetsien saapumisesta tundralle 1700-luvun alkuun. Alkukauden monimuototalous perustui pyyntiin, porotokat olivat pieniä ja poroja käytettiin kulkuvälineinä. Väestömäärä oli vakaa.
2. **Suurporonhoidon muodostumisen kausi** 1700-luvun alusta sen loppuun. Tokat kasvoivat nopeasti ja perheellä oli jopa tuhansia poroja. Suurista määristä huolimatta poroja käytettiin etupäässä kuljetukseen, ja poronhoitoa määräsivät enemmän pyyntielinkeinon tarpeet. Nenetsiyhteisön sisällä varallisuuserot alkoivat näkyä. Väestömäärä alkoi kasvaa vasta tämän kauden lopussa.
3. **Poronhoidon kehittyminen tuottavaksi elinkeinoksi** 1700-luvun lopusta 1800-luvun puoliväliin. Porojen määrän kasvu aiheutti peurojen vähenemisen. Pukimien ja asumusten raaka-aineesta tuli pulaa, sillä ne valmistettiin peuran nahoista. Poroja alettiin teurastaa turkisten, myöhemmin myös lihan vuoksi. Väestömäärä kasvoi nopeasti.
4. **Suurporonhoidon valtakausi** 1800-luvun puolivälistä 1930-luvulle, jolloin kollektivisointi alkoi vaikuttaa. Eläminen mukautui poropaimennuksen vaatimuksiin, ja kalastuksen ja riistanpyynnin merkitys väheni. Poronhoito tuli riippuvaiseksi myös kaupasta ja markkinoista. Väestömäärä saavutti tietyn tason ja vakiintui, mutta sosiaaliset erot kasvoivat yhteisön sisällä.[58]

Krupnikin näkemystä on kritisoitu, ja eräät tutkijat ovat halunneet ajoittaa suurporonhoidon kehityksen alkamisen jo 1600-luvulle.[59] 1720- ja 1830-luvuilla vallinneet ilmasto-olosuhteet olivat suotuisia poronhoidolle. 1700-luvulla Venäjän valta oli vakiintunut, ja myös poliittinen tilanne rauhoittunut. Tällöin tapahtui sosioekonomisia muutoksia, jotka vaikuttivat myös suurporonhoidon kehitykseen. Turkiskauppa kasvoi, jolloin metsästystä sekä turkisten kuljettamista ja kauppaa varten tarvittiin ajoporoja. Lisäksi poroja hoitavien nenetsien oma yhteisö koki rakenteellisia muutoksia: väestö alkoi jakaantua rikkaisiin ja köyhiin. Pyyntiyhteisössä varallisuuseroja ei ollut. Nenetseille porot olivat yksityisomaisuutta päinvastoin kuin pyyntiyhteisössä, jossa riista oli yhteistä. Nenetsit sopeutuivat uuteen taloudelliseen tilanteeseen lisäämällä porokarjojaan turkiskaupan kysynnän kasvaessa ja poronhoidolle ekologisesti suotuisten olojen vallitessa.[60] Krupnikia on arvosteltu myös siitä, että hän yliarvioi ilmaston vaikutuksia ottamatta tarpeeksi huomioon taloudellisia tekijöitä, kuten kaupan ja verotuksen vaikutusta taloudelliseen käyttäytymiseen.[61]

Venäjän Euroopan puoleisen tundran ja Skandinavian suurporonhoidon kehityksen välillä löytyy yhtäläisyyksiä. Suurporonhoitoon liittyi väestönkasvu niin Skandinaviassa kuin Venäjän Euroopan puoleisella tundralla ja myös Itä-Siperiassa. Suurporonhoito näytti pystyvän elättämään neljä kertaa pyyntiyhteisöä suuremman väestön, ennen kuin se joutui kriisiin. Tämä kehitysprosessi kesti 150–200 vuotta sekä nenetsien että esimerkiksi Luulajan saamelaisten keskuudessa.[62]

---

[58] Krupnik 1993, 171–181; Ks. myös Gurvich 1973, 54.
[59] Golovnev 1993, 87–95.
[60] Tuisku 1999, 61.
[61] Wheelensburg & Kvist 1996, 141, 160.
[62] Lundmark 1989, 37; Krupnik 1993, 175.

Venäjän Euroopan puoleisella tundralla väestö kasvoi Krupnikin mukaan 4–4,5-kertaiseksi 150 vuodessa.[63] Ilmaston lämmetessä villipeurakanta väheni. Kala ja riista riittivät kasvavan nenetsiväestön ravinnoksi, mutta eivät ankaran ilmaston vaatimien turkispukineiden ja asumusten raaka-aineeksi. Poroja jouduttiin teurastamaan nahkojen vuoksi. Porojen käyttöä teuraiksi ja myyntiin edisti Ižmajoen varressa asuvien komien kiinnostus nenetsien poronhoitoa kohtaan. Ižman alueen komit omaksuivat poronhoidon nenetseiltä, ja alusta lähtien heidän harjoittamansa poronhoito oli myyntiin suuntautuvaa tuottavaa toimintaa. Ižman komit myivät lihat ja nahat markkinoille. He jalostivat itse taljat säämiskänahaksi ja myös hoitivat lihan myynnin.[64] Komit ostivat nenetseiltä näiden tuotannon välittääkseen sen eteenpäin ja myivät puolestaan nenetseille ruokatavaroita ja tarve-esineitä.[65] Venäläisessä tutkimuksessa on korostettu kaupan roolia taloudellisen epätasa-arvon luojana. Nenetsiyhteisössä oli suuria varallisuuseroja, ja köyhät työskentelivät rikkailla pororenkeinä. Osa palkasta maksettiin poroina. Isäntä huolehti palkollisten ja heidän perheidensä veroista, ruuasta ja vaatetuksesta, joten isäntä otti osan palkasta suoraan. Lisäksi hän myi palkollisilleen korkeaan hintaan esimerkiksi tupakkaa ja viinaa.[66] Komien on sanottu käyttäneen häikäilemättömästi nenetsien heikompaa asemaa hyväksi, sillä komikauppiaille velkaantuneet nenetsit joutuivat vähitellen luopumaan poroistaan. Nenetsi- ja komiporonhoitajat kilpailivat laitumista, ja nenetsit heikompina joutuivat väistymään. Komitutkijat, esimerkiksi N. D. Konakov ja O. B. Kotov, ovat kritisoineet tendenssimäiseksi näkemystä komeista nenetsien sortajina ja petkuttajina sekä ovelina kauppamiehinä. He ovat korostaneet sitä, että komit saivat porot haltuunsa laillisin ja rauhanomaisin keinoin kasvattamalla itse elot suuriksi; vasta kun komien porotokat kasvoivat monituhatpäisiksi karjoiksi, laitumista tuli riitaa nenetsien ja komien välille.[67]

Vielä pahemmin kuin Skandinaviassa 1800-luvun lopulla aluetta rasittivat porosairaudet (pernarutto ja sorkkamätä), jotka saastuttivat laitumet käyttökelvottomiksi, ja laitumista tuli pulaa. Osa porokarjoista tuhoutui täysin. Komien oli sopeuduttava uusiin olosuhteisiin. Osa Ižman komeista siirtyikin porotokkien kanssa Kuolan niemimaalle. Heillä oli mukana nenetsejä pororenkeinä. Heidän muuttonsa Kuolan niemimaalle vaikutti myöhemmin Kuolan saamelaisten elämäntapaan ja poronhoitoon. Tästä taigan ja tundran poronhoidon kohtaamisesta kerron tarkemmin luvussa 5.

Erilaiset poronhoitotavat ja -alueet

Poronhoito on euraasialainen elinkeinomuoto. Poronhoitoa harjoittavat – tosin eri muodoissa – kaikki Euraasian pohjoisosan alkuperäiskansat Skandina-

[63] Krupnik 1976, 67.

[64] Krupnik 1993, 174–175; Lehtonen 1994, 44–46. Heidän omakielinen nimitys on iz'valainen, *iz'vatas*, joka tulee Iz'va-joesta.

[65] Lehtonen 1994, 64.

[66] Islavin 1844, 59–62 < ks. Tuisku 1999, 64.

[67] Konakov & Kotov 1991, 37.

viasta aina Venäjän Tsukotkalle ja Taimyrin niemimaalta pohjoisesta aina Sajanin alueelle etelässä. Kaikkiaan poronhoitoa harjoittavia kansoja Euraasiassa on noin 25. Skandinaviassa ja Suomessa heitä ovat saamelaiset ja suomalaiset; Mongoliassa tsatanit; Kiinassa evenkit ja Venäjällä ainakin seuraavat kansat: Kuolan alueella saamelaiset, komit ja nenetsit; muualla Venäjällä vienankarjalaiset, hantit, mansit, nenetsit, enetsit, selkupit, nganasanit, tšuvantsit, tšuktšit, aljutortsit, korjakit, ketit, jukagiirit, jakuutit, jupikit, tuvat, dolgaanit, tofalaarit, evenkit, eveenit, orokit ja negidaltsit.[68] Myös venäläisiä poronhoitajia löytyy poronhoitoyhteisöistä. Eskimot ovat harjoittaneet poronhoitoa »tuontielinkeinona», heidän asuinalueilleen tuotiin poroja Norjasta.

1980-luvulla koko maapallon arvioidusta kolmesta miljoonasta porosta 2,31 miljoonaa (77 %) oli Venäjällä ja loput 690 000 poroa Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa. Jonkin verran poroja on Pohjois-Amerikassa, Alaskassa, Skotlannissa, Grönlannissa, Islannissa ja Etelä-Georgian saarella lähellä Falklandin saaria, mutta näillä alueilla poronhoidolla on lähinnä kuriositeetin tai eksoottisen tuontituotteen arvo: mainituille alueille porot on tuotu tarkoituksena joko aloittaa poronhoito, tuoda poroja ravinnoksi tai käyttää niitä kuljetuksissa kaivoksilla.[69]

1990-luvulla Venäjän poromäärä laski huomattavasti; vuonna 1991 poroja oli vielä noin 2,3 miljoonaa, mutta vuonna 1997 enää vain 1,6 miljoonaa. Poromäärien laskun syynä ovat talousjärjestelmän romahtamisesta aiheutuneet heikot taloudelliset ja sosiaaliset olot sekä villipeurojen määrän kasvu.[70]

On olemassa useita erilaisia poronhoitotapoja, ja niiden mukaisesti tutkimuskirjallisuudessa poronhoito tyypitellään monella tavalla. S. I. Vainshtein jakaa poronhoidon viiteen tyyppiin sen perusteella, mihin tarkoituksiin ja miten poroja on käytetty ja miten niitä on paimennettu:

1. **Saamelaisporonhoito**. Poroa on käytetty veto- ja kantoeläimenä sekä houkutusporona peuranpyynnissä. Poroja on lypsetty ja koiraa on käytetty paimennuksessa.
2. **Länsisiperialainen** (entinen samojedien) **poronhoito**. Poro on ollut vetoeläimenä ja houkutusporona, mutta poroja ei ole lypsetty. Koiraa on käytetty paimennuksessa.
3. **Tunguusiporonhoito** (nykyisin evenkiporonhoito). Poroa on käytetty takkaporona ja houkutusporona ja sillä on ratsastettu. Poroja on lypsetty. Koiraa ei ole käytetty paimennuksessa.
4. **Itäinen eli Koillis-Siperian poronhoito**. Poroa on käytetty takkaporona ja houkutusporona. Poroja ei ole lypsetty eikä paimennettu koirilla.
5. **Sajanilainen poronhoito**. Poroa on käytetty takkaporona ja sillä on ratsastettu, mutta sitä ei ole käytetty houkutusporona. Poroja on lypsetty. Koiraa ei ole käytetty paimennuksessa.[71]

Kaikilla Euraasian poronhoitajilla on yhteisiä poronhoidon työmenetelmiä:

---

[68] Narodi Rossii 1994, 85, 149, 189, 196, 206, 227, 242, 249, 259, 310, 312, 335, 337, 366, 380, 403, 408, 416, 419, 420, 428, 430; Kolga et al. 1993, passim.

[69] Esim. Pennanen 1985, 4 ja Vorren 1990, passim.

[70] Krupnik 2000, 49; Baskin 2000, 23.

[71] Vainshtein 1980, 130.

korvamerkkien käyttö porojen omistusoikeuden merkitsemisessä ja tunnistamisessa, suopungin käyttö kiinniottamisessa sekä poron kuohitseminen puremalla, ihmisen virtsan tai suolan käyttö kesytys- ja houkutusvälineenä ja porojen suojaaminen savujen avulla pahimpana räkkäaikana.[72]

S. I. Vainshtein näkee yhteyden saamelaisporonhoidon ja sajanilaisen poronhoidon välillä, mikä hänen mukaansa johtuu siitä, että saamelaiset ja samojedit ovat olleet kontaktissa keskenään. Saamelaisten ja Sajanin alueen poronhoidossa on yhteisiä piirteitä: koiran käyttö paimentamisessa ja takkaporon käyttö. Myöhemmässä vaiheessa saamelaisten poronhoito kehittyi samojedien poronhoidosta itsenäisesti; tästä todisteena Vainshteinin mukaan on se, että heidän käyttämänsä poron kantosatulat eroavat toisistaan. Sajanin alueelta levinnyt poronhoito on vaikuttanut saamelaisten poronhoitoon, tosin sen varhaisessa vaiheessa.[73]

Ekologisen ympäristön perusteella poronhoito jaetaan metsä- eli taigaporonhoitoon ja tunturi- eli tundraporonhoitoon. Metsä- eli taigaporonhoito on yleensä ollut pienimuotoista. Tokat ovat olleet pieniä, ja poroa on käytetty etupäässä liikkumisvälineenä. Muut elinkeinot kuten metsästys ja kalastus olleet tärkeämpiä. Tällaista arkaaista, pienimuotoista poronhoitoa oli esimerkiksi Kemin Lapin alueella ennen nykyisen poronhoitotavan omaksumista ja Kuolan saamelaisten keskuudessa ennen komiporonhoitajien tuloa. Tundra- tai tunturiporonhoidossa, joka yleensä on suurporonhoitoon perustuva monokulttuuri, poronhoito pääelinkeinona määrää muun elämisen, mikä merkitsee nomadista tai ainakin puolinomadista elämäntapaa. Esimerkiksi Norjan porosaamelaiset Koutokeinosta tai Kaarasjoelta muuttavat porojen mukana rannikolle kesäksi.[74]

Saamelaisilla suurporonhoitoon on liittynyt nomadismi eli paimentolaisuus, jolla tarkoitetaan sosiaalista ja taloudellista järjestelmää, jonka perustana on porojen omistaminen. Nomadismi sitoo koko poronomistajaperheen elinkeinoon, sillä poronhoito vaikuttaa yhteisön asuinpaikkojen valintaan ja liikkumisen vuotuisrytmiin ja suuntaan. Nomadismissa *jutaaminen* eli vuotuismuutto on luonteenomaista, ja se heijastuu kaikilla elämän aloilla, niin esineistössä, asumisessa kuin pukeutumisessa. Mm. tästä syystä puhutaan poronhoidosta elämäntapana. Sen lisäksi, että poronhoito määrittää elämistä ja liikkumista, siitä saatavat tuotteet ovat toimeentulon perusta. Poronhoito voi olla myös puolinomadista tai kiinteää, paikallaan pysyvää. Puolinomadisesta elämäntavasta esimerkkinä voi mainita Kuolan saamelaisten vanhastaan harjoittama pyynnin ja poronhoidon kokonaisuus, jossa porokarjat olivat pieniä ja asuinpaikkaa määräsivät pyyntielinkeinojen tarpeet.[75]

Porojen käytön ja poronhoitotekniikan perusteella erotetaan **intensiivinen** eli voimaperäinen ja **ekstensiivinen** eli laajaperäinen poronhoito. Intensiivisessä poronhoidossa poromiehellä on läheinen suhde eloon, sillä poroja paimennetaan huolellisesti ja rajatulla alueella. Porot tottuvat ihmiseen, ja niitä

---

[72] Esim. Manker 1968, 230–231.
[73] Vainshtein 1980, 142–143.
[74] Esim. Paine 1994, 91–95.
[75] Esim. Castren 1953, 90–91; Tanner 1929, 152–153.

on helpompi käsitellä. Intensiiviseen poronhoitoon kuuluu esimerkiksi poronlypsy. Perhe seuraa porojen mukana vuotuisilla laidun- ja muuttomatkoilla. Intensiivisessä poronhoidossa ovat riskinä porosairaudet, jotka leviävät epidemiana koko eloon.

Ekstensiivisessä mallissa porot laiduntavat laajalla alueella, eikä niitä kontrolloida yhtä tiukasti kuin intensiivisessä poronhoidossa. Tavallisesti vain paimenet seuraavat tokkaa, jota paimennetaan yleensä poronhoidon kannalta strategisina aikoina, kuten vasonnan yhteydessä, ja vain tietyillä alueilla. Myös poromiehen ja poron välinen suhde on etäisempi. Poronhoidon kannattavuus perustuu lihantuotantoon ja lihan ja muiden tuotteiden markkinointiin. Ekstensiivinen poronhoito on myöhäisempää kuin intensiivinen. Nykyporonhoito on ekstensiivistä, mutta siinä on myös intensiiviseen malliin kuuluvia työperiodeja. Poronhoidon jakoa intensiiviseen ja ekstensiiviseen malliin on kritisoitu siitä syystä, että verrattaessa erilaisia poronhoitotapoja eri alueilla ja eri aikoina syntyy sekaannuksia. Esimerkiksi Hugh Beachin mukaan intensiivisessä ja ekstensiivisessä poronhoidossa on tärkeä tarkastella poromiehen ja poron suhdetta: onko se läheinen vai etäinen.[76]

Tim Ingold on jakanut poronhoidon historian sen mukaan, miten poroon on suhtauduttu ja miten sitä on hyödynnetty kolmeen vaiheeseen: **metsästykseen**, **paimentamiseen** ja **ranching-tyyppiseen lihakarjan hoitoon**. Tärkein ero metsästyksen ja paimentolaisuuden välillä koskee ihmisen ja eläimen välisiä ekologisia ja sosiaalisia suhteita. Metsästyksessä eläimiä saalistetaan, kun taas paimentolaisuudessa eläimiä suojellaan ja laumaa kasvatetaan: porot ovat yksityisomaisuutta. Lauman kasvattamisessa käytetään porojen valikoivaa hyödyntämistä teuraiksi. Ranching-tyyppisessä karjanhoidossa porot ovat vain lihantuotantoa varten. Suhteessa ihmiseen paimennuksessa olevat porot ovat kesyjä ja ranching-tyyppisessä puolestaan lähes villejä.[77] 1990-luvulla yleistynyt porojen ruokinta on »kesyttänyt» poroja.

Tuotantotavan perusteella poronhoito jaetaan **omavaraistalouteen** tai **markkinatalouteen**. Tätä jakoa on käyttänyt mm. norjalainen historioitsija Bård A. Berg tutkimuksessaan Norjan 1970-luvun poronhoidosta.[78] Omavaraistaloudessa tuotettu liha, maito ja nahat käytettiin omassa taloudessa, kun taas markkinataloudessa liha ja nahat tuotettiin myyntiä varten.

Viime vuosikymmeneltä lähtien tärkeä poronhoidon jakoperuste erilaisissa selvityksissä ja suunnitelmissa on sen sijaan ollut se, onko poronhoito pääasiallinen elannon antaja vai onko se sivutoimi. **Pääelinkeinona** poronhoito turvaa elannon ja ravinnon. Sen sivutuotteet ovat tärkeitä ravinnoksi, pukimiin ja asumuksiin. **Sivuelinkeinona** poronhoito on tärkeä osa monitoimitaloutta, jossa kaikilla osilla on oma paikkansa. Mikäli yksi lähteistä antaa jonakin vuonna huonommin elantoa, muita lähteitä voidaan silloin hyödyntää enemmän.

Suomessa voidaan päätoimisista poromiehistä erottaa ns. harrastelijaporomiehet, joilla tarkoitetaan muutaman poron omistavia henkiöitä. Varsinaiselta ammatiltaan he voivat olla vaikkapa opettajia tai poliiseja. Tällä hetkellä yh-

---

[76] Beach 1981, 34–38; Ingold 1980, 1–6; Berg 2000, 97–99.
[77] Ingold 1980, 1–6.
[78] Berg 2000, 114.

teiskunnassa yleinen käsitys on, että harrastelijaporomiehet vievät tilaa päätoimisilta poromiehiltä. Poroja haluttaisiin keskittää harvemmille, ts. päätoimisille poromiehille, sillä laitumiin nähden poroja on ollut liikaa. Tämä on myös EU-politiikan myötä vahvistunut käsitys; tuotantoa halutaan keskittää suuremmille ja harvemmille yksiköille kuten muutenkin maataloudessa.[79]

Poronhoidosta puhuttaessa ja kirjoittaessa tehdään helposti yleistyksiä, vaikka Suomessakin poronhoitotavat eri alueiden välillä poikkeavat toisistaan huomattavasti. Syyt löytyvät alueen asutus- ja elinkeinohistoriasta sekä ekologisesta ja sosiaalisesta ympäristöstä. Poronhoito on aikojen kuluessa sopeutunut niin erilaisiin ekologisiin oloihin kuin muihinkin ympäristössä tapahtuneisiin muutoksiin. Se on joutunut kilpailemaan uusien tulokkaiden kanssa samoista rajallisista luonnonresursseista. Uudisasukkaat ja uudet elinkeinot tai valtion edistämät toimenpiteet, kuten maatalous, metsätalous, kaivosteollisuus ja matkailu sekä tieverkoston, rautateiden ja tekoaltaiden rakentaminen, kilpailevat samoista palkisista porojen kanssa. Erilaisten historiallisten, ekologisten ja kulttuuristen tekijöiden vuoksi on syntynyt useita erilaisia paikallisia sovelluksia poronhoidossa. Poronhoito on tähän asti selviytynyt monenlaisista ulkoisten ja sisäisten tekijöiden aiheuttamista muutoksista ja kriiseistä. Viimeisin muutospaineita aiheuttava tekijä on Euroopan unionin jäsenyys ja sen poronhoitoa koskevat direktiivit.[80]

Poron merkitys

Poronhoidon voi sanoa olevan osa pohjoista maailmankuvaa, niin tärkeä merkitys sillä on ollut pohjoisen asukkaiden elämässä. Poronhoito on pyyntielinkeinojen jälkeen Lapin vanhin elinkeino. Poron merkitys pohjoisen ankarissa olosuhteissa eläjälle on ollut – ja on edelleen – suuri. Se on mahdollistanut ihmisten toimeentulon subarktisilla[81] ja arktisilla alueilla, ja poronhoidolla onkin edelleen tärkeä merkitys pohjoisen haja-asutusalueen elinvoimaisuuden takaajana.[82]

Poronhoidon asemaa pohjoisen ihmisten elämässä todistaa mm. se, että poronhoitosanasto on erittäin rikas ja monipuolinen. Poromiehillä on tarkat nimitykset elonsa yksilöille sukupuolen, iän, sarvien laadun tai asennon, karvan värin tai laadun, ruumiin muodon, luonteenominaisuuksien tai muiden piirteiden mukaan. Nimitykset vaihtelevat jonkin verran poronhoitoalueen eri osissa.[83] Osa suomen kielen poronhoitosanastosta on peräisin peuranpyyntikaudelta, osassa sanastoa on havaittavissa saamen kielen vahva vaikutus. Esimerkiksi *kiekerö, palkinen, raitio* ja *suopunki* ovat saamelaisia lainasanoja. Vastaavasti

---

[79] Porotaloustyöryhmän muistio 1999, 93, 96; Ruotsala 2000, 124–125.

[80] Ruotsala 2000, 124–125.

[81] Subarktinen tarkoittaa arktisen tundran viereistä, sen ja boreaalisen taigan eli havumetsävyöhykkeen väliin jäävää vaihettumisvyöhykettä. Sille on tyypillistä kesän ja talven välinen suuri ero. Myös paikallisesti voi olla jyrkkiä vaihteluja, esimerkiksi tunturien kasvillisuusvyöhykkeet.

[82] Suomen kartasto 1980, 5.

[83] Tiesmaa 1965, 57; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 4.

saamen kielen poronhoitosanastossa on naapurikansojen, kuten suomalaisten, vaikutusta, tästä esimerkkeinä *ráidu* eli raito sekä *rátkit* eli erotella poroja.[84] Poroille, erityisesti ajoporoina käytetyille, on annettu myös erisnimiä.

Kittilässä poroa on sen eri ikäkausina nimitetty seuraavasti: ensimmäisellä vuodellaan oleva on *vasa*, tai *kermikkä; urakka* on toisella vuodella oleva koirasvasa ja *uongeli* tai *vuongeli* samanikäinen naarasvasa, *uorso* tai *vuorso* on kolmannella vuodella oleva koirasporo, vastaavaa naaraspuolista sanotaan *uorsovaameksi*. *Kunteus* on neljännellä vuodella, *kosotus* viidennellä, *maakkanus* kuudennella ja sitä seuraavat vuodet poro onkin *nimiloppu*. Naarasporoa voidaan kutsua myös pelkästään *vaameksi* tai vaatimeksi.[85] Erkki Tiesmaan mukaan poro Kittilässä kadotti nimensä kahdeksannella vuodellaan toisen kerran ja yhdeksännellä vuodellaan kolmannen kerran.[86] Vastaavat nimitykset Kuolan niemimaalla ovat periaatteessa samoja; eri murteiden välillä nimityksissä on pieniä eroja. Esimerkiksi vasa on koltaksi *vue'ss* ja kildinin saameksi *vū'ss*, uongeli taas koltaksi *vuõnjâl* ja kildiniksi *vūnal*, vaadin koltaksi *vaaij* ja kildiniksi *váž*.[87] Näitä nimiä käytetään vielä yleisesti, joskin poronhoitosanasto on köyhtynyt siitä, mitä se oli vielä 1960-luvulla. Poronhoitosanastoa käsittelen tarkemmin luvussa 10.

Miten poroa on käytetty

Poroa on käytetty hyväksi monin eri tavoin, joista osa on jo menneisyyttä. Vielä 1960-luvulla poromiehen ja poron välinen suhde oli läheinen, mutta sen jälkeen elinkeinossa tapahtuneiden muutosten vuoksi suhde on etääntynyt. Enää ei kasvateta eikä opeteta, *taamota* ajo- ja *takkahärkiä* – muutoin kuin kilpaporoiksi ja turistiporoiksi – eikä paimennustapojen muututtua porojen kanssa olla yhtä tiiviisti tekemisissä kuin ennen. Poron ja ihmisen välinen suhde on uudelleen lähentynyt 1990-luvun aikana, sillä useat poromiehet pitävät poroja talvisin ruokintaa varten kodin lähelle rakennetuissa aitauksissa.

Myös tarkoituksensa perusteella poron käyttö voidaan jakaa eri ryhmiin. Poro on kuljettanut sekä ihmisiä että kuormia; se on ollut houkutuseläin peuranpyynnissä; siitä on saatu maitoa, lihaa ja nahkoja.[88] Poroa on käytetty moniin muihinkin tarkoituksiin. Poro oli pitkään ainoa vetojuhta, jolla kuljetettiin niin heinät kuin muukin rehu ja polttopuut sekä kauppatavarat tiettömien taipaleiden takaa. Tukinajossakin on poroa käytetty. Pororahdin ajo työllisti väkeä viime vuosisadan alkupuolelle asti, jolloin hevonen syrjäytti poron rahdinajossa.[89]

---

[84] Tiesmaa 1937, 168, 170–71; Naukkarinen 1973, 116; Ks. myös Itkonen 1984b, 96–115; Aikio 2000, 262; Sammallahti 1998, 129–130.

[85] Tiesmaa 1965, 57–58; Ks. myös Itkonen 1984b, 96; TYKL 1.6.27/1b.

[86] Tiesmaa 1965, 58.

[87] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/ 44, 45, 50. Ks. lisää Lehtiranta 1989, jonka mukaan sanojen kirjoitusasu on tehty. N. N. Volkov luetteloi myös porojen nimitykset Jokangan murteella. Volkov 1996, 25–26. Kominkielisiä nimityksiä ei haastatteluissa kysytty.

[88] Ruong 1953, 171.

[89] Grotenfelt 1920, 30–33; Komiteamietintö 1914:2, 72; Aikio & Helle 1985, 202. Poronhoidosta Kainuussa, Kuusamossa ja Vienassa ks. varsinkin Kortesalmi 1975, 401–425 ja Kortesalmi 1996, 284–300; Volkov 1996, 51.

Poronlypsyä Pöyrisjärvellä, Enontekiöllä 1940-luvun lopussa. Kuvassa ovat Vilkunan Jussa (Näkkäläjärvi) ja Niilan Inka. Valok. Antti Hämäläinen, kuva tekijän hallussa.

Tiettömissä kairoissa poro oli myös tärkein talvinen kulkuväline, lumettomana aikana sitä käytettiin kantojuhtana.[90] Tiesmaan mukaan poroa käytettiin kantoeläimenä 1930-luvun alussa vain Hanhimaassa ja sen ympäristössä. Takkaporoja on kuitenkin käytetty haastattelujen mukaan koko ajan 1980-luvulle asti ainakin Kyrön paliskunnassa.[91] Myös kesällä on voitu ajaa porolla, jolloin se on valjastettu kärryjen eteen.[92] Sota-aikana poro oli elintärkeä, sillä se pystyi kuljettamaan vaikeissa olosuhteissa ruokaa, ammuksia ja muita varusteita rintamalle sekä sieltä haavoittuneita pois. Toisessa maailmansodassa poroa käytettiin ajokkaana molemmin puolin rintamaa.[93] Poroa käytetään edelleen kulkuvälineenä Venäjän pohjoisilla alueilla, koska moottoriajoneuvoja tai polttoainetta ei ole korkeiden kustannusten vuoksi poromiesten käytössä.[94]

Lapissa ja Kuusamossa poroa käytettiin myös kyntötöissä, tutkimusalueellani ainakin Raattaman, Sirkan ja Lompolon kylissä.[95] Maataloustutkija Gösta Grotenfelt tosin toteaa, että peltotöissä porosta ei ollut suurta hyötyä, sillä kesäisin poro oli heikko.[96] Myös Kuolan niemimaalla poroa on käytetty peltotöissä.[97]

---

[90] Itkonen 1984b, 132–33.

[91] Tiesmaa 1933, 80 vrt. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3, 4.

[92] Poromies 1/1932, 11.

[93] Ks. Lähteenmäki 1999, 77; Kiseljov & Kiseljova 1995, 126–127.

[94] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/68, 69, 70; Tuisku 1999, 190–195.

[95] Aikio & Helle 1985, 202; Grotenfelt 1920, 33; Tiesmaa 1932, 106; Tiesmaa 1933, 80; Itkonen 1984b, 215; Poromies 2/1956, 9; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/24.

[96] Grotenfelt 1920, 33.

[97] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66. Luujärven museossa on valokuvia porolla kyntämisestä.

Akseli Keskitalo kyntää poroilla Lompolossa 1930-luvulla. Kuva tekijän hallussa.

Poronlypsy on tutkimuskirjallisuuden mukaan ollut tavallista erityisesti lännessä asuvien saamelaisten, kuten Ruotsin metsä- ja porosaamelaisten sekä Norjan ja Suomen porosaamelaisten keskuudessa. Ensimmäisiä kirjallisia tietoja poronlypsystä on Olaus Magnuksella vuodelta 1555.[98] Saamelaisten on sanottu oppineen poronlypsyn kulttuurilainana skandinaavien karjanhoidosta, tätä käsitystä tutkijat ovat perustelleet sillä, että itäsaamelaiset eivät ole lypsäneet poroja.[99] Poronlypsyä on harjoitettu Suomen Käsivarressa viime vuosisadan puoliväliin asti. Se on vaatinut paljon työvoimaa, sillä mikäli poroja haluttiin lypsää kesälläkin, niitä piti myös paimentaa. T. I. Itkosen mukaan poronlypsy aloitettiin Jaakon päivänä (25. heinäkuuta) ja sitä jatkettiin marraskuun alkuun asti.[100] Poroja kiusaava räkkä karkotettiin polttamalla turvesavuja. Porot tottuivat savujen lähellä lypsämiseen niin, että ne tulivat aamulla itsekseen lypsypaikalle. Myöhemmin porojen kesäpaimentamista höllennettiin ja myös lypsyä vähennettiin, koska sen huomattiin heikentävään porojen lisääntymistä ja vasojen kasvua.[101] Poroja on lypsetty risuista tai koivunrungoista tehdyissä kaarteissa ja lypsyastiana on käytetty puista astiaa, *naappua* (ks. kuva s. 93). Maitoa on säilötty kuivattamalla ja jäädyttämällä tai siitä on tehty juustoja. Sitä on voitu laimentaa vedellä tai siihen on voitu lisätä esimerkiksi suo-

[98] Olaus Magnus (1555) 2001, 196, 808.
[99] Esim. Hatt 1919, 73–76; Hultblad 1968, 54–68.
[100] Itkonen 1921, 46–47.
[101] Ruong 1953, 72–73; Ruong 1975, 87; Korhonen 1994, 258.

laheinää.[102] Poronmaidon ravintoarvosta ollaan tällä hetkellä kiinnostuneita ja sitä on alettu tutkia jatkojalostusta varten.[103]

Aikaisemmin tutkijat ovat olleet sitä mieltä, että Kemin metsäsaamelaiset ja nykyiset itäsaamelaiset, kuten Kuolan saamelaiset, eivät ole lypsäneet poroja. Kuva ei kuitenkaan ole niin yksiselitteisen paikkaansapitämätön kuin esimerkiksi Tegengrenin tutkimukset antavat ymmärtää. T. I. Itkosen tiedot Kemin metsäsaamelaisten porolypsystä ovat ristiriitaisia.[104] Jonkin verran lypsystä on tietoja tutkimusalueeltani ja sen lähistöltä; esimerkiksi Samuli Paulaharjun aineiston perusteella poroja on lypsetty Alakylässä, Kittilän eteläosassa.[105] Erkki Tiesmaan 1930-luvulla keräämän aineiston mukaan poronmaitoa ei enää pitkiin aikoihin ollut käytetty runsaammassa määrin Kittilässä, mutta sieltä tunnettiin kuitenkin poronlypsysanastoa ja maitotalouteen liittyviä välineitä. Hanhimaassa, joka kuuluu Kyrön naapuripalkiseen, Kuivasalmeen, olisi Tiesmaan tietojen mukaan poroja lypsetty 1800- ja 1900-lukujen vaihteen tienoilla.[106]

Porojen lypsy vaati paljon työtä, joten siitä luovuttiin, kun taloissa oli karjaa. Aina 1970-luvulle asti Lapissa oltiin maidon suhteen omavaraisia, sillä jokseenkin kaikissa taloissa pidettiin lehmiä.[107] Kyrön entinen poroisäntä muistelee, kuinka »erotukset olit ennen värikhäitä, siellä Lapin muorit lypsi poroja» (---)[108]; hänen muistelemansa tapa on kuitenkin tullut Kyröön sinne muuttaneiden porosaamelaisten mukana.

J. Juhani Kortesalmi sijoittaa poronlypsyn rajan Tornio- ja Ounasjokien väliin sekä toisaalta Utsjoelle, Inariin ja Pohjois-Sodankylään, jonne porolypsy on tullut porosaamelaisten mukana. Kortesalmi on sitä mieltä, että itäsaamelaiset eivät lypsäneet poroja. Ne tiedot, joita Kemin metsäsaamelaisten poronlypsystä on, johtuvat Kortesalmen mukaan siitä, että nämä olivat oppineet tavan naapureiltaan porosaamelaisilta.[109] U. T. Sireliuksen mukaan suomalaiset eivät ole lypsäneet poroja, koska ovat huomanneet sen vaikuttavan haitallisesti porojen lisääntymiseen ja myös vasojen kuntoon. Pohjois-Vienassa poronlypsyä ei myöskään tunnettu.[110]

Kirjallisuudesta löytyy tietoja myös Kuolan saamelaisten poronlypsystä, vaikka esimerkiksi Tatjana Lukjantšenkon mukaan poroja ei ole lypsetty.[111] Myöskään Gustaf Hallströmin mukaan Kuolan saamelaiset eivät tunteneet poronlypsyä.[112] Samuli Paulaharju, Väinö Tanner ja Karl Nickul sen sijaan sanovat kolttien lypsäneen poroja, tosin tämä lypsy ei ollut niin intensiivistä kuin esimerkiksi Ruotsin saamelaisilla. Nils Storån mukaan kolttien poronlypsyn

---

[102] Ks. esim. Itkonen 1921, 50–58.

[103] Ks. esim. Kotiranta-Pitkänen 2002.

[104] Tegengren 1952, 5, 171, 173–174; Kortesalmi 1996, 26, 79; Itkonen 1984 II, 119.

[105] SKS: Paulaharju 1920 E 45664; Kortesalmi 1996, 79.

[106] Tiesmaa 1933, 82–83. Tiesmaan aineisto painottuu miltei kokonaan Kuivasalmen paliskunnan alueelle Kyrön jäädessä vähemmälle.

[107] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 3, 4, 6; Vuorela 1976, 28.

[108] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/2.

[109] Kortesalmi 1996, 26.

[110] Kortesalmi 1996, 27; Sirelius 1919, 230; Alaruikka 1977, 62.

[111] Tai oikeammin Lukjantšenkon haastattelemat ihmiset eivät muista poroja lypsetyn. Lukjantšenko 1971, 29.

[112] Hallström 1911, 238–316.

taustalla oli lampaiden lypsäminen.[113] Myös Pertti J. Pelto on sitä mieltä, että koltat ovat käyttäneet poronmaitoa.[114] Kerstin Eidlitzin mukaan monet lähteet kuitenkin antavat tietoja siitä, että Kuolan alueen itäsaamelaiset ja myös nenetsit olisivat lypsäneet poroja.[115] Näin Eidlitz johtaa yhteyden saamelaisporonhoidon ja Sajanin-Altain poronhoidon välille.[116] Myös Kjell-Åke Aronsson näkee tämän yhteyden juuri tästä syystä mahdollisena.[117] Nämä Eidlitzin ja Aronssonin tulkinnat eivät tue poronhoidon ja poronmaidon hyödyntämisen yhteyttä skandinaavien karjanhoitoon.

Poro on ollut myös lihantuottaja, mikä nähdään tällä hetkellä sen lähes ainoana tehtävänä. Kun poromäärät alkoivat 1800-luvun jälkipuoliskolla kasvaa voimakkaasti, poronlihasta ja porontaljoista tuli tärkeä kauppatavara ja vientiartikkeli. Vuosina 1921–30 Suomesta vietiin porotuotteita ulkomaille keskimäärin 3,7 miljoonan markan arvosta. Nykyrahaksi muutettuna sen arvo olisi noin miljoona euroa. Siitä huolimatta 20. vuosisadan alun Lapinmaan oloja selvittäneet komiteat totesivat lihatuotannon arvon vähäiseksi ja lihan tuottamisen jopa tappiolliseksi. Poronhoidon kannattamattomuuteen vedoten maanviljelyn ja metsätalouden kannattajat vaativat poronhoidolle rajoituksia.[118]

Pohjoisen taloudessa poron ruhon osat osattiin käyttää monipuolisesti hyväksi. Kaikki, mikä vain oli syötäväksi kelpaavaa, käytettiin ravinnoksi. Suonista tehtiin lankaa ja taljasta, koivista ja kallosta erilaisia pukimia. Taljasta ommeltiin umpiturkkeja, *peskejä*, koipinahasta koipisukkia, *säpikkäitä* ja kintaita sekä jalkineita, *nutukkaita*. Myös kallonahasta ommeltiin jalkineita, *kallokkaita*.[119] Niitä on valmistettu myyntiin esimerkiksi Rovaniemen markkinoille, jonne on viety myös isot määrät taljoja.[120] Taljat ja muut porotuotteet olivat tärkeä vientiartikkeli myös Norjan markkinoille. Kuolan niemimaalle 1880-luvulla muuttaneet suurporonhoitoa harjoittaneet komit muokkasivat porontaljat säämisköiksi[121] ja veivät niitä – lihan ja muiden tuotteiden lisäksi – myyntiin Ouluun asti. Paulaharjun mukaan kauppiaiden *raidot* jatkoivat matkaa edelleen Pietariin.[122]

Poron sarvea on vanhastaan käytetty monenlaisten tarve-esineiden valmistamiseen. Siitä on tehty mm. puukon kahvoja ja tuppia, laukunleukoja, vyönsolkia ja kieloja. Sarvia on sellaisinaan käytetty myös naulakoina tai koristeena ulko-oven päällä.[123] Monin paikoin sarvista on keitetty myös liimaa; Paulaharjun mukaan »Kittilän ahkerimmat keittomiehet asuivat Ounasjoen ylisillä

---

[113] MV 996: Paulaharju 1914 (Poron ja lampaan hoidosta Kuollan Lapissa); Paulaharju 1921, 60–61, 82; Nickul 1948, 67. Tanner 1928, 134, 172, 203; Storå 1971, 78.

[114] Pelto 1962, 93.

[115] Lehtisalo 1932, 77, 111.

[116] Ks. tarkemmin Eidlitz 1972, 8–9, 13.

[117] Aronsson 1991, 111.

[118] Komiteamietintö 1905:3, 94–95; Komiteamietintö 1914:2, 115; Poromies 1/1931, 3–5: Poromies 1/1933, 48–49; Aikio & Helle 1985, 202; Massa 1982, 133.

[119] Itkonen 1984b, 132–33; Tiesmaa 1932, 119.

[120] Tiesmaa 1933, 84.

[121] Säämiskä on molemmilta puolilta pehmeäksi muokattu nahka.

[122] Paulaharju 1921, 25–27.

[123] Itkonen 1984b, 132–33; Komiteamietintö 1905:3, 94; Tiesmaa 1933, 84.

Porontaljoista tehty makuupussi, tekijä Anna Jureva, Luujärvi maaliskuu 1993. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

varsilla, Tepastossa ja Kyrönkylässä sekä Puljulla.»[124] Paulaharjun tässä yhteydessä mainitsema kyröläinen Autton isäntä asui Kyrön paliskunnan alueella, nykyisessä Raattaman kylässä.[125] Porosta ei ennen jäänyt juuri mikään osa hyödyntämättä: poronluita on käytetty lannoitusaineeksi ja poronkarvoja tervan kanssa veneiden ja ikkunanpuitteiden tilkitsemiseen.[126] Koska poronkarva on sisältä ontto, se on hyvä eriste.

> Onhan niitä käytetty [ikkunan tiivisteenä] ja venhen tevossa. (---) Pantu sinne saumhoin tervaa ja karvaa. (---) Se on semmonen kun, että se ei lahoa. Venheshenkö se on pantu niin se ei lahoa. Näkkyy ku mie olen käsitelly vanhoja venhejä, niin ne on vielä näkyvillä, aivan eheännä net karvat.[127]

Vielä tänä päivänä poro on tärkeä käsitöiden raaka-aine. Pukimien ja käyttöesineiden lisäksi porosta tehdään erittäin runsaasti matkamuistoja.

Nykyisin porolla ja poronhoidolla on tärkeä rooli matkailuelinkeinossa. Joulupukki ajaa porolla, mutta poro on muutenkin valjastettu matkailussa ympärivuotiseen käyttöön. Monet poromiesperheet ovat nykyään mukana matkailuelinkeinossa, jossa poro ja poronhoito ovat tärkeä osa ohjelmapalveluita. (Ks. tarkemmin luku 8.)

---

[124] Paulaharju 1963, 113.
[125] Paulaharju 1963, 113.
[126] Komiteamietintö 1905:3, 95.
[127] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/15.

Poronsarvet luontaiselinkeinotilan kuistilla. Raattama, huhtikuu 1996. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

»Porourheilu» on ollut vanhastaan suosittua, poroajokilpailuja on monin paikoin järjestetty jo 1920-luvulta lähtien.[128] Kyrön paliskunnassa innostus kilpa-ajoihin ei ole ollut yhtä voimakasta kuin naapuripaliskunnissa. Nykyään porokilpailut ovat tärkeä osa talvista tapahtumakalenteria koko pohjoiskalotilla. Suomessa poroajokilpailut ovat suosittuja erityisesti itäisessä Lapissa. Meillä tunnettujen Hetan Marjanpäivänjuhlien ja Inarin porokuninkuusajojen lisäksi esimerkiksi Kuolan niemimaalla kevättalvisin pidettävissä *Prasnik Severa-* eli Pohjolan juhlissa porokilpailut ovat tärkeä ohjelmanumero. Prasnik Severa -juhlia on järjestetty vuodesta 1934 lähtien myös Murmanskissa.[129]

Vuoden 1950 virallisen tilaston mukaan Lapin läänin maa- ja metsätalousväestöstä poromiehiä oli 2,2 %. Vuoden 1975 asunto- ja elinkeinotutki-

[128] Grotenfelt 1920, 39

[129] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/6, 66; Huttunen 1995, 118.

Poroajokilpailut Lompolojärven jäällä 1940-luvulla. Ajajana Esteri Puljujärvi, vasemmalla Frans Puljujärvi. Kuva tekijän hallussa.

Poroajokilpailut Prasnik Severa- eli Pohjolan juhlissa Luujärvellä maaliskuussa 1993. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/vk 34733.

muksen mukaan poronhoitoa pääasiallisesti harjoittavia poromiehiä oli Lapissa 430, ja poromiesten osuus oli Lapin maa- ja metsätalousväestöstä edelleen sama kuin 25 vuotta sitten eli 2,2 %. Suomen virallisen tilaston mukaan Lapin läänin maa- ja metsätalousväestön osuus ammatissa toimivasta väestöstä on laskenut edelleen, mutta poronhoitoa harjoittavien osuus on noussut. Vuonna 1980 heitä oli 550, mikä muodosti 4,2 % Lapin läänin maa- ja metsätalousväestöstä.[130] Poromiesten määrän nousu johtui osaksi porotilalain voimaantulosta, poronlihan hinnan kehityksestä ja myös poronhoidossa tapahtuneista myönteisistä muutoksista.

1990-luvun lopulla on arvioitu noin 700 ruokakunnan saaneen pääasiallisimman toimeentulonsa poronhoidosta, ja poronhoidon tuottaneen lisäksi 1500 ruokakunnalle huomattavan osan tuloista. Poronomistajia oli Suomessa vuonna 2001 kaikkiaan 5678, joista noin 1200 asui saamelaisalueella: Enontekiöllä, Utsjoella, Inarissa ja Sodankylän pohjoisosassa.[131] Poronhoitovuonna 1994–95 poronomistajia oli 7198, joista saamelaisalueella 1500. Kittilän kunnan alueella olevissa kolmessa paliskunnassa poronomistajia oli tällöin 500, joista Kyrössä 94.[132] Tällä hetkellä poronomistajien määrä Kittilässä on pudonnut runsaaseen 300:aan, mikä on noin 5 % kunnan asukasluvusta. Poronhoidolla on vielä eräissä Kittilän kunnan sivukylissä, kuten Raattamassa, Puljussa, Lompolossa, Pokassa, Hanhimaassa, Alakylässä ja Helpissä, huomattava osa elinkeinokokonaisuudessa.[133] Poronhoidolla on syrjäseuduilla työllistävä vaikutus, sillä on laskettu, että lukuporoa kohti tarvitaan 1,7 miestyöpäivää ja että Suomessa tehdään vuodessa noin 300 000 poronhoitotyöpäivää.[134] Vaikka poronhoidon merkitys ei kansantaloudellisesti ole suuri, sillä on poronhoidon harjoittajalle muita tärkeitä kuin rahassa mitattavia arvoja. Niitä tarkastelen luvussa 13.

Poronhoidon organisaatio ja lainsäädäntö Suomessa

Poronhoitoalue

Poronhoitoalueeksi on määritelty poronhoitolaissa Kiiminkijoen pohjoispuolinen osa Suomea. Kuten kartasta 2 käy ilmi, ulottuu poronhoitoalue itärajalla Oulun alapuolelle asti. Tällä alueella saadaan poronhoitolaissa säädetyin rajoituksin harjoittaa poronhoitoa maan omistus- tai hallinto-oikeudesta riippumatta. Esimerkiksi suojametsäalueella porojen laiduntamista voidaan rajoittaa.[135]

---

[130] Nieminen & Leppäluoto 1984, 38.

[131] Paliskuntain yhdistys: http: www.paliskunnat.fi/yhdistys.

[132] Poromies 2/1996, 16.

[133] Ruotsala 1995, 40–42.

[134] Suomen kartasto 1980, 5; Partanen 1984, 15. Tiedot poronhoidosta toimeentulonsa saavien määrästä sekä poronhoidon työllistävästä vaikutuksesta vaihtelevat eri lähteiden välillä, joten niihin on suhtauduttava hienoisella varauksella. Esimerkiksi Porotalouden rahoitustoimikunnan mietintö vuodelta 1988 ilmoittaa porotalouden antavan pääasiallisen toimeentulon 2300 ruokakunnalle. Komiteanmietintö 1988:4, 3.

[135] Poronhoitolaki 848/1990.

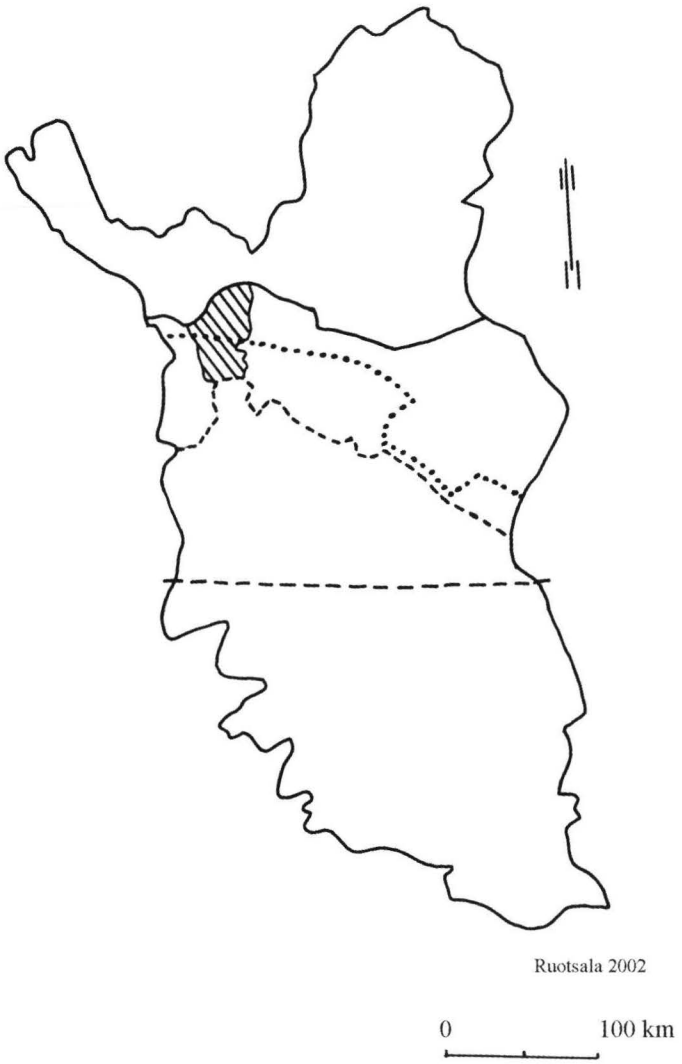

Kartta 2: Poronhoitoalue ja muut poronhoitoa koskevat erilaiset alueet.

Lainsäädäntö jakaa poronhoitoalueen kahteen osaan: erityisesti poronhoitoa varten tarkoitettuun alueeseen ja muuhun poronhoitoalueeseen. Erityisesti poronhoitoa varten tarkoitetussa pohjoisosassa sijaitsevaa valtion maata ei saa käyttää siten, että siitä aiheutuu huomattavaa haittaa poronhoidolle.[136] Tämän kiellon on katsottu tukevan poronhoitoa juuri niillä alueilla, joilla poronhoidolla on parhaat edellytykset. Ns. saamelaisporonhoidon alue on saamelaisten kotiseutualue: Enontekiön, Utsjoen ja Inarin kunnat sekä Sodankylän kunnan Lapin paliskunnan alue. Se kuuluu erityisesti poronhoitoa varten tarkoitettuun alueeseen.

Poronhoitoalueella asuva Suomen tai EU:n kansalainen tai paliskunta saavat maanomistuksesta riippumatta omistaa poroja. Käytännön töitä ja hallintoa varten poronhoitoalue on jaettu paliskuntiin, joita tällä hetkellä (vuonna 2002) on 56. Poronhoitoalue on lisäksi jaettu 14 merkkipiiriin, joissa uuden käyttöönotettavan poromerkin tulee poiketa selvästi samassa merkkipiirissä ja siihen rajoittuvissa merkkipiireissä jo käytetyistä merkeistä.[137]

Paliskuntain yhdistys

Korkein hallinnollinen päätäntävalta poronhoitoasioissa Suomessa on valtiolla, jota edustaa maa- ja metsätalousministeriö. Paliskuntia ylempi elin on Paliskuntain yhdistys, johon paliskunnat kuuluvat jäseninä. Paliskuntain yhdistys johtaa ja ohjaa Suomen porotaloutta sekä hoitaa porotalouden suhteita valtioon. Yhdistys on keskusorganisaatio, joka kehittää poronhoitoa ja sen toimintaedellytyksiä, edistää tutkimusta, koetoimintaa ja poronjalostusta sekä suorittaa poronhoitolain ja -asetuksen määräämät tehtävät. Sen tehtävänä on suorittaa tuloksellista edunvalvontaa ja edistää porotalouden julkista kuvaa. Tärkeä tehtävä on tehdä aloitteita poronhoidon ja porotalouden kehittämiseksi ja vaikuttaa porotalouteen liittyviin elinkeinoihin ja sidosryhmiin, jotta porotalouden toimintaedellytykset säilyvät ja paranevat. Poronhoidon edunvalvontaa vaikeuttaa se, että Paliskuntain yhdistys joutuu toimissaan ottamaan huomioon rahoittajansa, maa- ja metsäalousministeriön vaatimukset, jotka voivat olla ristiriidassa poromiesten tarpeiden ja tavoitteiden kanssa. Paliskuntain yhdistys hyväksyy poromerkit ja pitää poromerkkirekisteriä. Se on huolehtinut myös naapurivaltioiden kanssa tehdyistä porosopimuksista, joiden perusteella on laadittu ja rakennettu valtakunnan rajoille esteaidat. Eri viranomaisten tulee pyytää lausunto Paliskuntain yhdistykseltä poronhoitoa koskevista kysymyksistä, esimerkiksi vuonna 1990 pitkän suunnittelun jälkeen voimaantulleesta poronhoitolain uudistuksesta.[138]

Paliskuntain yhdistyksellä on hallitus, johon kuuluu 15 jäsentä. Puhenjohtajan, varapuheenjohtajan sekä valtion ja saamelaisten edustajien lisäksi tulevat muut jäsenet on valittu eri puolilta poronhoitoaluetta.[139] Tyypillinen esi-

---

[136] Poronhoitolaki 848/1990 2 §.
[137] Poronhoitolaki 848/1990 3–4 §.
[138] Huttu-Hiltunen et al. 1993, 38–39; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/24.
[139] Huttu-Hiltunen et al. 1993, 38–40.

Kuvio 3: Poronhoidon organisaatiokaavio:

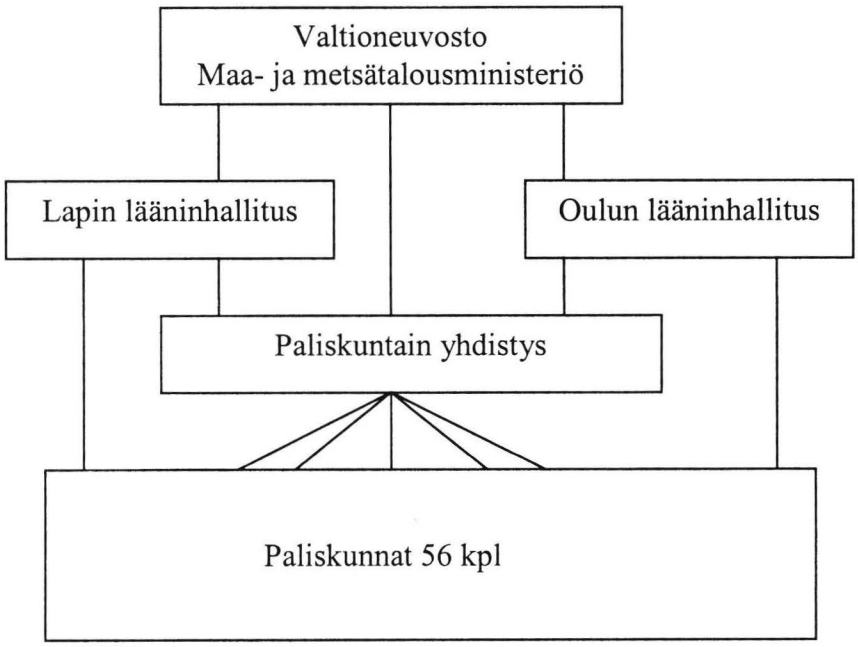

merkki hallituksen käsittelemistä asioista on erään poroisännän 28.10.1970 esille ottama ongelma turistien harjoittaman metsästyksen tuomista haitoista.[140]

Paliskuntain yhdistyksen korkein päättävä elin on edustajakokous eli poroparlamentti, joka kokoontuu vuosittain touko–kesäkuussa, poronhoitovuoden vaihteessa. Paliskunnan edustajan käytössä oleva äänimäärä riippuu paliskunnan lukuporojen määrästä. Näin päätösvaltaa on enemmän juuri niillä pohjoisen paliskunnilla, joilla on poroja enemmän ja joissa poronhoidolla on tärkeämpi merkitys. Paliskuntain yhdistyksellä on myös porotalousneuvojia, jotka hoitavat neuvontatyötä.[141]

Paliskunta

Suomesta tunnetaan monenlaisia kansanomaisia yhtiöitä, joiden tehtävänä on toimia yhteistyöorganisaatioina. Niiden perustamisen taustalla on ollut tarve järjestää työvoimaa paljon väkeä vaativiin töihin. Kansanomaiset yhtiöt voidaan jakaa ryhmiin sen perusteella, mitä osaa niiden toiminnassa näyttelee rahatalous ja mitä osaa luontaistalous. Yhtiö voi olla kooperatiivinen, jolloin osakkaiden oikeudet ja velvollisuudet jaetaan luontaissuorituksina. Kapitalistisessa yhtiössä rahalla on tärkeä osuus. Yhtiö voi olla myös näiden kahden yhdis-

[140] Poromies 2/1971, 22.
[141] Huttu-Hiltunen et al. 1993, 38.

telmä, kooperatiivis-kapitalistinen. Osuuskunnan tarkoituksena on helpottaa taloudellisilla toimilla jäsentensä elinkeinon harjoittamista tai toimeentuloa.[142]

Paliskunta on muodoltaan osakeyhtiö, mutta luonteeltaan se muistuttaa enemmän kansanomaista työyhtiötä. Kooperatiivisia piirteitä ovat osakastyövoiman käyttö erilaisten porohoitoon kuuluvien töiden suorittamisessa. Töihin osallistuvien taloudellinen ja sosiaalinen yhtenäisyys sekä alueellinen läheisyys omalta osaltaan lisäävät kooperatiivista yhteistoimintaa, joka perustuu siihen, että osakkaat ovat välittömässä vuorovaikutuksessa toistensa kanssa.[143] Osakeyhtiöön kuuluvia piirteitä ovat taas osakkaan oikeus käyttää päätösvaltaa paliskunnan kokouksessa omistamiensa porojen suhteessa. Myös osuus paliskunnan vuotuisista menoista määräytyy lukuporojen määrän perusteella.

Paliskuntalaitoksen synnyn taustalla oli tarve järjestää poronhoitotyöt siten, että ne tyydyttäisivät kaikkia kenenkään oikeutta tai etua loukkaamatta. Samalla haluttiin sovittaa yhteen niin poronhoidon kuin muidenkin elinkeinojen, etupäässä maatalouden, tarpeet. Paliskuntajärjestelmän on tehnyt mahdolliseksi se, että poron on todettu palkivan samoilla laitumilla.[144]

Nykyisen paliskuntalaitoksen pohjana oleva poronhoitojärjestelmä perustuu entisiltä Kemin Lapin metsäsaamelaisilta opittuun metsäporon elintapoihin liittyvään suppean alueen palkimisperiaatteeseen. Paliskunnan alku oli siinä, että lähinaapurit lähtivät yhdessä samoihin aikoihin kokoamaan poroja muodostaen porojenkokoomayhtymän, *poroliiton*. Uudisasukkaat alkoivat pitää suurempia porolaumoja hajallaan metsissä kuin saamelaiset ja kokosivat ne vain erotusta ja merkitsemistä varten.[145]

Pudasjärven pitäjänmiehet tekivät säädösten puuttuessa keskinäisen poronhoitosopimuksen 17.12.1769, jossa he pykälittäin määräsivät poronomistajien oikeudet ja velvollisuudet. Tätä sopimusta on pidetty paliskunnan esiasteena. Sopimuksessa määrättiin, ettei kukaan mies saanut ilman kyläkunnan suostumusta lähteä etsimään poroja eikä johtaa niitä eroteltavaksi kenenkään pellolle. Porojen merkintää ei saanut tehdä yksin, ja jokainen poronomistaja velvoitettiin omistamansa poroluvun mukaan osallistumaan töihin. Vakuudeksi asianomainen määrättiin kunkin säädöksen rikkomisesta maksamaan tietyn summan sakkoa. Vastaavia yhteistyösopimuksia, joissa porot eroteltiin peuranpyynnin yhteydessä, solmittiin myöhemmin myös muualla Lapissa.[146]

Suomalainen paliskuntajärjestelmä perustuu porojen yhteishoitoon kunkin paliskunnan alueella. Paliskunta on poronhoidon hallinnollinen ja organisatorinen perusyksikkö. Poronhoitolain määräysten mukaan poronhoitoalue on jaettava paliskuntiin. Paliskunnan toimialue on rajoiltaan määrätty paliskunta-alueen porojen luonnollinen laidunalue. Paliskunta on myös alueensa poronomistajien muodostama hallinnollinen perusyksikkö, jonka tehtävänä on huolehtia siitä, että porot hoidetaan lain, asetuksen ja määräysten sekä hyvän poronhoitotavan mukaan ja että porot pysyvät omalla alueellaan eivätkä tee vahinkoa.

---

[142] Anttila 1974, 141–142, 158.

[143] Anttila 1968, 100.

[144] Karkkola 1987a, 20; Vuorela 1976, 26–27.

[145] Lettinen 1994, 118; Kortesalmi 1996, 189.

[146] Halila 1954, 220, 223–224; Fellman III 1910–1915, 232; Virtanen 1945, 450; Tegengren 1952, 176–77.

Poronomistajat ovat oman paliskuntansa eli palkisensa osakkaita. Poronomistaja saa olla osakkaana ainoastaan yhdessä paliskunnassa. Osakkaan oikeudet ja velvollisuudet on säädetty poronhoitolaissa ja -asetuksessa. Sen mukaan poronomistajan on otettava osaa paliskunnan menoihin porolukunsa mukaan. *Poroluvulla* tarkoitetaan yli yksivuotiaiden eli lukuporojen määriä, joita on tilastoitu vuodesta 1845 lähtien. *Lukuporolla* tarkoitetaan poronomistajan viimeksi vahvistetun poroluettelon mukaan omistamia vuotta vanhempia teurasporoja ja eloporoja. Teurasporot ovat teurastettavia poroja ja eloporot puolestaan elämään jätettäviä poroja. Porolukuun eivät sisälly löytymättä jääneet porot. Maksu voidaan suorittaa *päämaksuna,* jonka suuruus on määritelty lukuporoa kohti. Päämaksun suuruudesta päätetään paliskunnan kokouksessa, ja siihen vaikuttavat paliskunnan taloudellinen tilanne ja paliskunnan porojen hoidosta aiheutuneet kustannukset, kuten esimerkiksi palkkamenot ja heinävahinkokorvakset. Päämaksu voidaan suorittaa myös työnä.[147]

Paliskunnalla tulee olla hallitus, poroisäntä, varaisäntä ja rahastonhoitaja eli *kasööri.* Hallitus johtaa paliskunnan toimintaa poronhoitolain ja sen nojalla annettujen säännösten mukaan. Hallitus, varajäsenet ja poroisäntä valitaan paliskunnan kokouksessa kolmeksi vuodeksi kerrallaan. Päätettävät asiat ratkaistaan paliskunnan kokouksissa, joissa kullakin osakkaalla on lukuporojensa mukainen äänioikeus. Poroisäntä on paliskuntansa luottamushenkilö, joka on samalla paliskunnan johtaja. Hän edustaa paliskuntaa ja valvoo, että poronhoitolakia ja -asetusta sekä yhteisiä päätöksiä noudatetaan. Poroisännän tulee valvoa myös paliskunnan muiden toimihenkilöiden työtä ja toimintaa, niin että määräaikoja noudatetaan ja että kaikki työt tulevat ajallaan tehdyksi. Poronhoitolaissa ja -asetuksessa on lueteltu poroisännän tehtävät, ja poroisäntä toimii virkavastuulla. Paliskunnan tehtäviä on huolehtia yhteisesti porojen paimennuksesta, kokoamisesta, merkitsemisestä, lukemisesta ja erotuksista sekä aitojen ja aitauksien rakentamisesta.[148]

Osakkaat

Poronhoitolaissa sanotaan, että paliskunnan osakkaita ovat poronomistajat, joilla on sen alueella yksi tai useampi poro omassa merkissään. Osakkaan velvollisuuksista on säädetty poronhoitolaissa, jonka mukaan poronomistajan on otettava osaa paliskunnan menoihin porolukunsa mukaan. Mitään työvelvollisuutta ei ole laissa määrätty. Poronomistaja osallistuu paliskunnan menoihin maksamalla vuosittain määrättävää päämaksua.[149]

Paliskuntien poronomistajien suuri määrä verrattuna poronhoitotöitä tekeviin selittyy sillä perinteisellä käytännöllä, että jokaiselle perheenjäsenelle on hankittu oma poromerkki ja että lapset ovat saaneet poroja mm. kummilahjoina sekä vanhemmiltaan. Vielä nykyäänkin tämä tapa on käytössä. Osaksi käytäntö, että jokaisella perheenjäsenelle on oma merkkinsä, on tunnekysymys,

---

[147] Alaruikka 1971, 178; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/2, 3, 4, 5; Poronhoitolaki 848/1990.
[148] Poronhoitolaki 848/1990 17–18 §.
[149] Poronhoitolaki 848/1990 12 §.

sillä kyseessä on perinteinen tapa. Osaksi merkki hankitaan lapselle, jotta poroista kasvaisi pääomaa ja lapselle kasvaisi iän mukana kiinnostus työhön. Poromiesten mukaan työn kannalta olisi helpompaa, jos perheessä olisi vain yksi merkki.[150]

Lainsäädäntö

Kuten sanottua, poronhoitoa ohjaavat ja säätelevät poronhoitolaki ja -asetus. Ensimmäinen poronhoitolaki on vuodelta 1932. Sen 8. § velvoitti paliskunnat muodostamaan alueellisesti poronhoitoyhdistyksiä, joiden piti toimia paliskuntien yhteistyöjärjestöinä ja ratkaista niiden keskeiset ongelmat. Laissa määriteltiin puutteellisesti paliskunnan asema ja tehtävä. Uusin laki on vuodelta 1990. Edellinen poronhoitolaki oli yli 40 vuoden takaa, ja sinä aikana poronhoito on käynyt läpi suuria muutoksia, joita ovat työn teknistyminen ja muiden maankäyttömuotojen aiheuttamat muutokset laidunalueille, poromäärien sopeuttaminen laidunalueiden kantokykyyn ja tarhaporonhoito.[151]

Suomen ensimmäinen poronhoitolaki tehtiin muiden intressien kuin poronhoidon ehdoilla, sillä Lapinmaan oloja pohtineet komiteat eivät uskoneet poronhoidon tulevaisuuteen eivätkä poronlihan taloudelliseen tuottoon. Ensimmäisessä poronhoitolaissa määriteltiin tarkasti, miten poronhoidon maa- ja metsätaloudelle aiheuttamia vahinkoja voitiin estää ja korvata. Maa- ja metsätalouden poronhoidolle aiheuttamista vahingoista ei sen sijaan kannettu huolta.[152]

Paliskunnalle kuuluvien tehtävien lisäksi poronhoitolaissa on määrätty paliskuntien muodostamisesta, poroluvun määräämisestä, poronhoitotöiden suorittamisesta, porojen maanomistajille aiheuttamien vahinkojen ehkäisemisestä ja korvaamisesta, valtiolle suoritettavasta laidunmaksusta sekä porojen suojelemisesta. Lain suomalla valtuudella voivat viranomaiset, yleensä maa- ja metsätalousministeriö, antaa määräyksiä, joilla tarkemmin säädellään poronhoitoon liittyviä kysymyksiä. Tällaisia ovat esimerkiksi valtioneuvoston tekemä päätös korkeimmista sallituista poroluvuista paliskunnittain.[153]

Yhteiskunnan tukitoimet

Yhteiskunta tukee ja rahoittaa epäsuorasti monia poronhoitoon liittyviä toimintoja. Paliskunnille tärkeimpiä näistä ovat Paliskuntain yhdistyksen toiminnan rahoittaminen, valtakunnan rajoilla sijaitsevien esteaitojen rakentaminen ja ylläpito sekä työllisyysmäärärahojen käyttö porotalouden rakennustoimintaan ja

---

[150] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3.

[151] Joona 1993, 105–106; Poronhoitolaki 1932 (1932/239) ja 1948 (444/48); Poronhoitolaki 848/1990; Ks. myös Joona 1997, 134; Tapojärvi 1994, 65–67.

[152] Lapinkomitean mietintö 1905; Suojametsäkomitean mietintö 1910:7; Komiteamietintö 1929:8, 8–10; Komiteamietintö 1976:26, 2; Joona 1993. 105–106: Poronhoitolaki 1932 (1932/239) ja 1948 (444/48); Massa 1994, 175, 181.

[153] Poronhoitolaki 848/1990, 21 §; Porotalous ja kolttalaki: http://www.mmm.fi/kalastus_riista_porot/porotalous/kolttalaki.

poro- ja erotusaitojen rakentamiseen ja kunnossapitoon. Paliskunnat voivat saada rahoitusta myös kämppien sekä paliskuntien välisten esteaitojen rakentamiseen.

Petojen tappamista poroista maksetaan korvauksia valtion varoista. Eniten poroja menetetään porokolareissa, joista korvauksia suorittavat joko Liikennevakuutusyhdistys tai valtionrautatiet. Valtio voi myös korvata porokadosta aiheutuneet menetykset.

Poronhoitotyössä käytettävien moottorikelkkojen polttoaine oli vapautettu verosta 1990-luvun alkuun asti. Polttoaineveron palauttaminen on poromiesten mukaan tärkeä tavoite tulevaisuudessa. Poromiehet voivat hakea tekemänsä kirjanpidon perusteella arvonlisäveroa takaisin ostamistaan poronhoidossa käytettävistä työvälineistä, kulkuneuvoista ja poronhoitotöissä käytetystä polttoaineesta. EU:n siirtymävaiheen aikana osa poronomistajista on oikeutettu eläinkohtaiseen tukeen. Tukeen ovat oikeutettuja alle eläkeikäiset poronomistajat, joilla on vähintään vuosittain vaihtuvan minimäärän verran poroja. Valtioneuvosto on vahvistanut tukiperusteet vuodeksi kerrallaan. Tuki on vaihdellut vuosittain 20–27 euroa/eloporo (120–160 mk), ja ensimmäisenä vuonna tuen alarajana oli 25 eloporoa. Poronhoitovuonna 2001–2001 alaraja oli 60 eloporoa.[154] Eläinkohtaista tukea arvostellaan siitä syystä, että tuen peruste on poronomistus, ei poronhoito. Poronhoitovuonna 2001–2002 kolmasosa poroista jäi tuen ulkopuolelle.[155]

Merkittävä tukitoimi on ollut poromiesten toimeentulomahdollisuuksien ja asunto-olojen parantamiseksi säädetty porotilalaki, jonka soveltamiseen oli vuoden 1980 kevääseen mennessä käytetty valtion varoja nykyrahassa mitaten 15, 9 miljoonaa euroa. Porotilalakia seurasi luontaiselinkeinolaki, joka koski myös poromiehiä: molemmat lait ovat käytännössä olleet asutuslakeja. Luontaiselinkeinolakia on arvosteltu epäonnistuneeksi.[156] Porotalouden harjoittajille myönnetään myös porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslain (45/2000) nojalla rahoitustukia esimerkiksi elinkeinossa tarvittavan irtaimiston hankkimiseen tai maanostoon sekä asuinrakennuksen rakentamiseen. Selvitän tukitoimien käytännön vaikutuksia poromiesten elämään tarkemmin luvuissa 7 ja 9.

Poronhoidon organisaatio ja lainsäädäntö Venäjällä

Venäjän poronhoito-organisaatiota ja poronhoitolainsäädäntöä koskevien tietojen selvittäminen on mahdollista, mutta se vaatii aivan oman tutkimuksensa, jota ei tämän työn puitteissa ole mahdollista tehdä. Neuvostoliiton hajoamisen, taloudellisten muutosten sekä uudelleen organisoinnin vuoksi Venäjän poronhoito on yhä edelleen käymistilassa. Venäjällä on keskusteltu koko 1990-luvun ajan poronhoitolain laatimisesta. Luonnos Venäjän federaation liittovaltion laiksi pohjoista poronhoitoa varten laadittiin vuonna 1997, ja se on yhä

---

[154] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3b, 10; Porotalous ja kolttalaki: http://www.mmm.fi/kalastus_riista_porot/porotalous/kolttalaki.

[155] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/22.

[156] Heikkilä & Magga 1995, 7.

käsittelykierroksella. Nenetsian piirikunnassa laki on hyväksytty syksyllä 2001, ja Sahan alue on hyväksynyt lain omalla alueellaan noudatettavaksi.[157] Poronhoitolain puute nähtiin kesällä 2001 pidetyssä Porokansojen kongressissa Venäjän poronhoidon kehityksen kannalta yhtenä suurimmista ongelmista.[158] Raiponin (Russian Association of Indigenous Peoples of the North) mielestä poronhoitolain käsittely on etusijalla. Lailla on merkitystä vain pohjoisilla poronhoitoalueilla, mutta koska lain käsittely on ollut niin hidasta, se nähtävästi koetaan jossain muualla uhkana.[159]

Poronhoito kuuluu edelleen Venäjällä maatalouden tuotannonalaan. Neuvostoaikana poronhoito kuului maatalousministeriön alaisuuteen. Kuolan alueella se kuuluu Murmanskin *oblastin* maataloushallintoyksikköjen alaisuuteen, joiden alaisuudessa toimivat myös entiset kolhoosit ja sovhoosit. Tällä hetkellä (vuonna 2002) ei poronhoidosta ole voimassa yleisvenäläistä lainsäädäntöä. Poronhoidon organisaatio ja rakenne vaihtelevat alueittain ja jopa alueiden sisällä, silloin kun kysymyksessä on erityyppisiä poronhoitoyksiköitä kuten kollektiiveja ja yksityisyrityksiä. Poronhoitoyksiköt voidaan kuitenkin periaatteessa jakaa niihin, jotka ovat kollektiiviomistuksessa, kolhoosien ja sovhoosien seuraajat, ja niihin, jotka ovat yksityisomistukseen.

5 Tutkimusalueiden esittely

Kyrön paliskunta

Kyrön paliskunta sijaitsee Kittilän kunnan luoteisosassa, Metsä-Lapin rajalla. Paliskunnan pinta-ala on 1620 km^2, ja vesistöjä sen pinta-alasta on kolme prosenttia. Maastoltaan paliskunnan alue on hyvin vaihteleva: länsiosaa hallitsee Pallaksen tunturijono, joka etelässä jatkuu Lommol- ja Sammaltuntureina. Korkeimmat tunturinlaet yltävät 800 metrin korkeuteen. Korkeitten vaarojen ja tuntureiden vastapainona ovat suuret aapasuot ja rämeiköt. Alueen valtapuulaji on mänty. Myös jäkäläkankaita löytyy vielä paliskunnan alueelta. Paliskunnan jakaa pohjois–eteläsuunnassa Ounasjoki, joka saa alkunsa Enontekiön Hetassa sijaitsevasta Ounasjärvestä.

Alue sijaitsee runsaat 200 km napapiiriltä pohjoiseen, ja sille on ominaista voimakas vuodenaikojen vaihtelu. Neljän vuodenajan sijasta vuodenaikoja täällä pohjoisessa on oikeastaan kahdeksan: kevättalvi, kevät, kevätkesä, kesä, syyskesä, syksy, syystalvi ja sydäntalvi. Pitkän, pimeän ja kylmän talven vastakohtana on valoisa kesä, jolloin aurinko ei kesä–heinäkuussa laske runsaaseen kuukauteen. Vuodenaikojen vaihtelu ja lumipeite näkyvät kuviossa »Poromie-

---

[157] Rossiskaja federatsija. Federalnij akon. O severnom olenivodstve. (kopio lakiehdotuksesta). Nenetsiaa ja Sahaa koskevat tiedot sähköpostitse Tuula Tuiskulta 23.2.2002. Ks. Tuisku 2002a.

[158] Väänänen 2001, 9.

[159] Mir korenyh narodov, Zhivaya Arktika N:o 6–7/2001 < ks. Ansipra Bulletin N:o 6/6A, October 2001, 35–36.

hen työvuosi Kyrön paliskunnassa» sivulla 162. Pysyvä lumipeite tulee normaalisti maahan syys–lokakuussa ja viimeiset lumet sulavat vasta kesäkuun alussa. Tuntureilla on paikkoja, joista lumi ei kuumanakaan kesänä sula. Vuotuiset sademäärät ovat suhteellisen alhaisia, 500–550 mm/vuosi, ja lumena sateesta tulee noin puolet. Lumipeitteen syvyys vaihtelee vuosittain, keskimäärin se on maaliskuussa ollut 65 cm.[160]

Paliskunnan poronhoidolle on leimallista porojen luontainen, eri vuodenaikoihin perustuva laidunkierto. Kesä- ja talvilaidunten luonnollisena rajana on toiminut Ounasjoki, joka on jakanut paliskunnan kahtia länsi-itäsuunnassa. Rajaa on tehostettu rakentamalla 1970-luvun loppupuolella kesä- ja talvipuolet erottava aita.[161] Ounasjoen itäpuolella sijaitsevat talvilaitumet, jotka koostuvat etupäässä metsistä ja selkämaista. Kevättalvella porot ovat siirtyneet lähemmäksi Norjan rajaa Pulju- ja Korsatuntureiden alarinteille ja tunturilaaksoihin, *kuruihin*. Kuusen pohjoisraja kulkee paliskunnan talvilaitumella. Porot seuraavat laidunkiertoa luonnostaan, mutta mikäli laidunkierrossa ja laitumissa tapahtuu muutoksia ja häiriöitä, poromiesten on kuljetettava porot uudelle laitumelle.

Rajamaan yhteisö[162]

Kyrön paliskunta sijaitsee aivan saamelaisalueen, Saamenmaan, *Sápmin*, rajalla Länsi-Lapissa. Tätä suomalais- ja saamelaisasutusten kohtaamisseutua kutsutaan rajamaaksi. Rajamaalla molemmat väestöryhmät ovat saaneet vaikutteita toisiltaan eri aikoina tapahtuneissa kohtaamistilanteissa.[163] Rajamaasta Maria Lähteenmäki on käyttänyt nimitystä Keski-Lappi. Se sijaitsee keskellä Lappia ulottuen pohjoisessa Saamenmaahan asti, ja etelässä vanhalle Lapin ja *lannan* historialliselle rajalle.[164] Tämä Lapin ja lannan raja on historiallisesti ollut tärkeä, koska sen tarkoitus oli alunperin pitää uudisasutusalueet erillään saamelaisten maista, joten se toimi suomalaisasutuksen pohjoisrajana. Uudistusasutus ei saanut ylittää tätä rajaa – minkä sen kuitenkin myöhemmin sallittiin tekevän. Lähteenmäen mukaan Keski-Lappi on kulttuurinen alue, jossa eri väestöryhmät, suomalaiset ja saamelaiset, ovat sekoittuneet.[165]

Suomessa Lapin historiasta on kirjoitettu pääosin suomalaisten uudisasukkaiden valloitushistoriana, sillä 1600-luvulla voimistuneella kruunupolitiikalla siihen asti saamelaisten asuttamat ja käyttämät alueet tulivat vähin erin uudisasukkaiden haltuun.[166] Aivan yhtä lailla Lapin historiaa voisi käsitellä sopeutumisen, sulautumisen ja integroitumisen historiana. Saamelaiskulttuurille tyy-

---

[160] Suomen kartasto 1980, 19–20.

[161] Autto 1975, 17.

[162] Tämän luvun otsikko viittaa Veli-Pekka Lehtolan väitöskirjaan Rajamaan identiteetti (1997).

[163] Essentialismin kriitikko sanoisi tätä »kulttuurisesti erilaisten ihmisten kohtaamiseksi», essentialisti taas »kulttuurien kohtaamiseksi».

[164] Lannanmaa tarkoittaa maata viljelevien asuma-aluetta Saamenmaan vastakohtana. Lantalainen on pejoratiivinen nimitys lannanmaan asukkaalle, suomalaiselle.

[165] Lähteenmäki 1999, 188.

[166] Esim. Gjessing 1973, 30; vrt. Vahtola 1991, 340; Lehtola 1996, 17.

pillisenä pidetty sopeuttava strategia sai aikaan sen, että uudisasutuksen suomalaistava vaikutus ei suinkaan ollut totaalinen, vaikka jo 1700-luvulta lähtien Etelä-Lapin saamelaisryhmät, erityisesti Kemin Lapin metsäsaamelaisia assimiloitui suomalaisiin uudisasukkaisiin. Kysymyksessä oli tilanteen mukanaan tuoma pakko. Selviytyäkseen kilpailussa pyyntimaista ja kalavesistä uudisasukkaiden kanssa saamelaisten oli ryhdyttävä talollisiksi. Seka-avioliitot uudisasukkaiden ja alkuperäisväestön kesken edistivät elinkeinoissa ja asumisessa tapahtuvia muutoksia. Karjanpidon, riistan pyynnin ja kalastuksen yhdistelmä osoittautui kannattavaksi toimeentulon muodoksi. Vuoden 1741 maakirjan mukaan Kittilässä oli 33 saamelaista ruokakuntaa ja 9 uudisasukastaloutta.[167] Vuoden 1762 maakirjassa kaikkia kittiläläisiä käsiteltiin elinkeinojensa suhteen uudistilallisina. Kaisa Korpijaakon mukaan käräjäpöytäkirjoista voi lukea asukkaiden mielellään nimittäneen itseään uudisasukkaiksi. Saamelaisina pidettiin vain niitä, jotka elivät nomadista elämää. Osa uudisasukkaiksi ryhtyneistä hankki silti elantonsa ainakin osittain entiseen tapaan, vaikka maksoikin veroa uudistilasta.[168] 1920-luvulle asti, ja aivan pohjoisemmassa Lapissa sen jälkeenkin, saamelaisten ja suomalaisten uudisasukkaiden elinkeinot ja tavat mukautuivat toisiinsa. Väestöryhmät sekoittuivat, mikä merkitsi saamelaisten suomalaistumista Keski-Lapissa, Pohjois-Lapissa taas suomalaisten saamelaistumista naimakauppojen ja elinkeinojen kautta.[169]

Näin kehittyi laajalle alueelle tätä rajamaata omaperäinen ja ekologisesti tarkoituksenmukainen saamelais-suomalainen – myöhemmin lappilaiseksi nimitetty – kulttuurimuoto. Rajamaan asukkaat kokevat tiettyä erilaisuutta, koska alue eroaa muusta Suomesta elinkeinoiltaan, elämäntavoiltaan ja myös murteiltaan. Uudisasukkaat oppivat saamelaisten mallin mukaan harjoittamaan pohjoiseen tuomansa elinkeinon, maatalouden, rinnalla sivuelinkeinoja, joiden avulla he paremmin selviytyivät pohjoisen karuissa oloissa. Poronhoidon ja pyynnin lisäksi uudisasukkaat hankkivat elantoa metsätöillä, rahdinajolla ja kausikalastuksella, joka ulottui aina Jäämeren rannikolle asti. Myös saamelaiset omaksuivat uudisasukkailta uutuuksia, kuten tavan asua hirsitaloissa; jotkut omaksuivat myös kielen. Esimerkiksi Kittilän saamen kieli sammui tässä »sopeutumisprosessissa». Kun pohjoiskalotin asukkaat muutenkin asuivat monen kulttuurin rajalla, johti tämä prosessi väistämättä monikielisyyteen ja monikulttuurisuuteen. Heikki Paunosen mukaan suomalais-saamelainen kaksikielisyys oli laajalle alueelle levinnyt, ja nykyinen tornion- ja keminmurteiden homogeenisuus saattaa olla pitkäaikaisen, murteita suomalaistaneen prosessin tulos.[170]

Osasta tätä väestöä voitaneen käyttää tutkijoiden, esimerkiksi Homi K. Bhabhan, konstruoimaa nimitystä »väli-ihmiset», joilla tarkoitetaan henkilöitä, jotka eivät selkeästi identifioidu kumpaankaan virallisessa diskurssissa esiintyvään ryhmään, vaan jotka kokevat olevansa ikään kuin rajamaalla tai ei missään.[171]

---

[167] RVA, Länsräkenskaper, Västerbottens län 1741, Landsbok, Jordbok < ks. Korpijaakko-Labba 1997, liite 2.

[168] Korpijaakko-Labba 2000, 42, 81–82.

[169] Lehtola 1997, 41; Tegengren 1952, 88.

[170] Lehtola 1997, 41–42; Paunonen 1988, 213.

[171] Müller-Wille 1996, 93; Bhabha 1998, 29.

Toiset tutkijat, esimerkiksi William S. Penn, Maritta Stoor ja Erkki Pääkkönen, ovat käyttäneet nimityksiä »sekaveriset», »väliväestö», »marginaalissa» tai »harmaalla vyöhykkeellä elävät».[172]

Mikäli tämän väestön muutosprosessin tuloksista käytettäisiin moderneja käsitteitä, voitaisiin antropologisen jargonin mukaisesti puhua kulttuurien hybridisoitumisesta tai kreolisoitumisesta.[173] Toisaalta voitaisiin myös essentialistisesti puhua kansan tai kulttuurin tuhosta, sillä »puhtaat» Kemin metsäsaamelaiset ovat virallisesti hävinneet tässä prosessissa.[174] Rajamaan alueella tapahtuneet kulttuuriset prosessit ovat mielenkiintoisia, ja ne ovat herättäneetkin laajaa keskustelua, mutta tutkimusta on toistaiseksi vähän.

Hallinnollisen tai poliittisen ratkaisun perusteella vedetyillä rajoilla voi nimenomaan määritellyn alueen ulkopuolelle jääneiden kannalta olla kauaskantoisia vaikutuksia, jotka heijastuvat myös heidän mahdollisuuteensa identifioitua tiettyyn ryhmään. Tällainen on esimerkiksi 1960-luvulla muodostettu saamelaisalue, jota virallisesti kutsutaan saamelaisten kotiseutualueeksi ja joka kattaa Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat sekä Sodankylän pohjoisimman osan.[175] Saamelaiskomitean mietinnön mukaan saamelaisalueen määrittelyn taustalla on osittain vuoden 1678 käräjillä definioitu Lapin raja, osittain lapinkylien vuonna 1695 suorittama vero sekä samasta vuodesta vuoteen 1924 maksama maavero. Lapinveromaat merkittiin maakirjaan, ja lapinkylillä oli lapinveromaihinsa muut pois sulkeva oikeus.[176]

Vuonna 1970 nykyisellä saamelaisalueella asui 90 % kaikista saamelaisiksi lasketuista henkilöistä. Saamelaisten lukumäärää koskeva selvitys tehtiin vuonna 1949 asetetun saamelaisasiain komitean rajaamalla alueella, johon kuuluivat Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat sekä Sodankylän ja Kittilän pohjoisosat.[177] Varsinainen Lapin rajahan sijaitsi paljon tätä rajattua aluetta etelämpänä.

Haastatteluihin perustuvan, vuonna 1962 tehdyn väestötutkimuksen mukaan saamelaisia oli Kittilässä vain yhdeksän. Määrä oli niin pieni, ettei Kittilää sen vuoksi laskettu saamelaisalueeseen.[178] Suomessa saamelaisuuden kriteerinä on kieli, mutta toisinaan tutkimuksissa ihmisiltä on kysytty äidinkieltä, toisinaan, kuten vuosien 1950 ja 1960 väestölaskennoissa, on tiedusteltu haastateltavan pääkieltä, eli kieltä, jota henkilö osaa parhaiten. Näin eri väestölaskennoissa saadut tulokset eivät välttämättä ole vertailukelpoisia.[179] Jälkeenpäin voi kysyä, eivätkö kaikki saamelaisiksi laskettavat ihmiset halunneet identifioitua saamelaisväestöön?

---

[172] Penn 1997, 9; Stoor 1999, 69, 73–74; Pääkkönen 1999, 40.

[173] Hannerz 1992, 95; Eriksen 1993, 38; Kupiainen 1995, 83–84.

[174] Tästä kertoo juuri Tegengren 1952.

[175] Kotiseutualueellaan saamelaiset ovat tällä hetkellä noin kolmasosan suuruinen vähemmistö, vain Utsjoen kunnassa asukkaiden enemmistö on saamelaisia. Alueen sisällä eivät valtaväestön elinkeinot poikkea suurestikaan saamelaisten elinkeinoista.

[176] Saamelaiskomitean mietintö 1973:46, 170.

[177] Saamelaiskomitean mietintö 1973:46, 170.

[178] Nickul 1968, 36; Väestölaskenta. Saamelaiset. Suomen virallinen tilasto VI C: 104, 1970. Osa XVII C: 1974, 12. < ks. Myntti 1997, 63; Saamelaiskomitean mietintö 1973:46, 170.

[179] Väestölaskenta. Saamelaiset. Suomen virallinen tilasto VI C 102; Vuoden 1950 yleinen väestölaskenta 7; SK 30 < ks. Saamelaiskomitean mietintö 1973, 45–50.

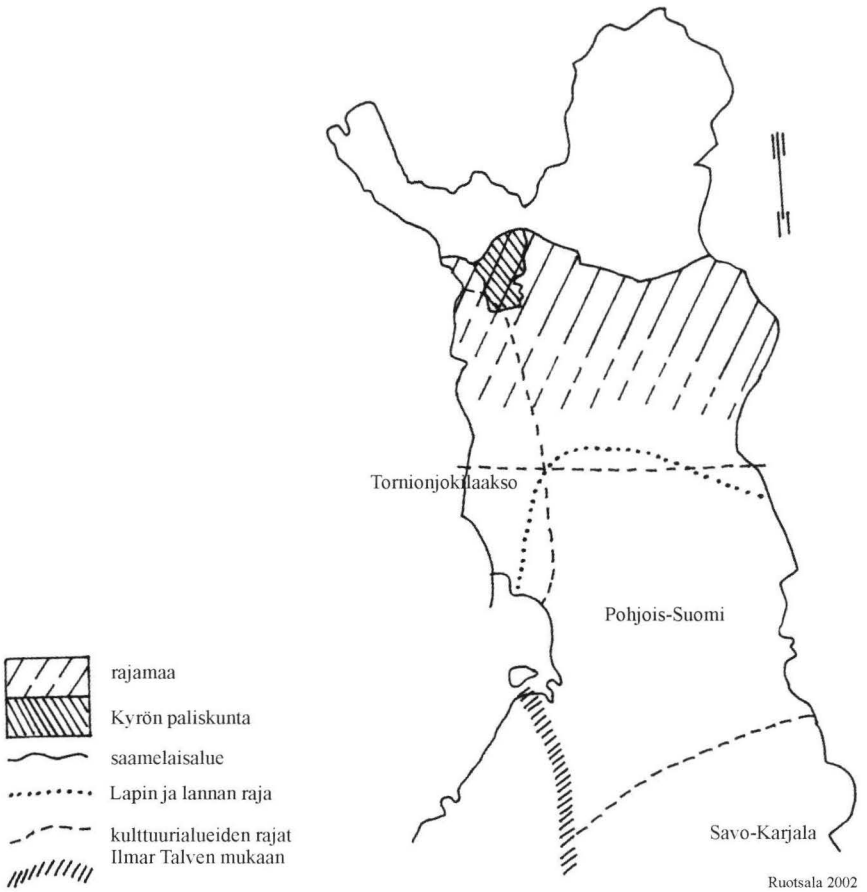

Kartta 3: Kyrön paliskunnan sijainti.

Saamelaisalueen tarkkaan vedettyjä rajoja on julkisuudessa viime vuosien aikana velloneessa saamelais-lappalaiskeskustelussa kritisoitu. On sanottu, että rajaus jätti paljon saamelaisia saamelaisalueen ulkopuolelle.[180] Vuoden 1973 Saamelaiskomitean mietinnössäkin varoitetaan, että saamelaisalueen ulkopuolella asuvia saamelaisia koskevat luvut vuodelta 1962 ovat epätarkkoja. Komiteamietinnössä olikin ilmoitettu vain saamelaisten yhteismäärä, ei kuntakohtaisia lukuja. Vuoden 1970 luvut on esitelty kunnittain, eikä niissä näy yksittäisten kylien saamelaisasukkaiden määrää. Vuoden 1970 väestölaskennan mukaan Kittilässä oli saamelaisia 33. Tärkeä tieto olisi ollut myös se, asuivatko he keskittyneinä pariin kylään vai hajallaan koko pitäjän alueella sekä miten lukumäärä ja saamelaisten osuus ovat muuttuneet.[181]

---

[180] Ks. esim. Lapin Kansan artikkelit: »Oikeusministeriölle kysely Savukosken alkuperäiskansamäärityksen perusteista», 3.3.2001 ja »Lappalaiset kantelivat oikeusministerin ja kahden ministeriön menettelyistä», 10.3.2001.

[181] Saamelaiskomitean mietintö 1973:46, 4.

Kittilän pohjoisosa on aiemmin kuulunut saamelaisporonhoidon alueeseen. Saamelaisporonhoidon eteläraja siirtyi paperilla vuoteen 1968[182] mennessä pohjoiseen siten, että Martti Linkolan laatiman saamelaisporonhoitoa esittävän kartan mukaan saamelaisporomiehiä ei enää esiinny Kittilässä.[183]

Syy, miksi saamelaisporonhoidon raja Suomen kansankulttuurin kartastossa sijoitetaan liian kauaksi pohjoiseen, johtuu nähtävästi muutamista, osaksi sattumanvaraisistakin seikoista. Linkolan havainnot pohjautuvat ainoastaan Enontekiöllä tehtyihin kenttätöihin ja sieltä saatuihin tietoihin. Avioliiton kautta nimen muuttaneita saamelaisia ja heidän jälkeläisiään ei ole pystytty tunnistamaan, sillä Linkolan mukaan »kaikki sinä aikana käytetty lähteistö seurasi vain miestä ja miehen sukunimi määräsi, ja niitä seurattiin myös kirkonkirjoissa».[184] Myöskään Saamelaisasian komitean mietinnön mukaan vuonna 1933 ei Kittilässä eikä Muoniossa ollut poroja omistavia saamelaisia – tosin silloin ei ollut suomalaisiakaan poronomistajia, sillä poromäärät olivat Kittilässä ja Muoniossa vähentyneet huomattavasti, ja esimerkiksi Kyrön palkisen porot olivat hävinneet jokseenkin kokonaan ensimmäisen maailmansodan jälkeen.[185] Tuolloin ihmiset eivät myöskään nähneet tarpeelliseksi esiintyä saamelaisena, varsinkaan jos sitä ei heiltä erikseen kysytty – niin kuin ei Linkolan kartan taustana olevaa aineistoa koottaessa ole tehty.

Kyrön paliskunnassa on nykyisin (vuonna 2002) 4–6 saamelaisporomiestä, jotka ovat porosaamelaisten jälkeläisiä. Saamelaisia poronomistajia paliskunnassa on useampia, koska myös poronhoitajien perheenjäset omistavat poroja.[186]

Tarkasteluni kohteena on poronhoitoyhteisö, jonka jäsenet ovat kotoisin eri kylistä ja myös eri kunnista. Kyrön paliskuntaan on kuulunut poromiehiä myös Muonion Keräs-Siepistä, Liepimästä ja Toras-Siepistä, ja Enontekiön Yli-Kyröstä. Nämä poronhoitajat ja -omistajat kuuluvat eri etnisiin ryhmiin, saamelaisiin ja suomalaisiin, vaikka heidän taustansa on tämän hetken näkökulmasta katsottuna paljon monikerroksisempi. 1990-luvulla haastatteluja tehdessäni yhteisön jäsenet identifioivat itsensä: uudisasukas- tai talollissukuihin, entisten – siis jo assimiloituneiden – metsäsaamelaissukujen jälkeläisiin, Norjasta vuoden 1852 rajasulun jälkeen kylään asettuneiden porosaamelaisten jälkeläisiin sekä nyttemmin myös verolappalaisten jälkeläisiin (ovat harjoittaneet ns. lappalaiselinkeinoja ja merkitty veroluetteloon).[187] Näitä asioita tarkastelen tarkemmin luvussa 11.

---

[182] Itse vuosiluvulla 1968 ei Linkolan mukaan ole mitään muuta merkitystä kuin se, että hän jätti kartan ja tekstit tällöin kustantajalle. Viimeiset kenttätyöt Linkola oli tehnyt vuonna 1966 Enontekiöllä. Kyrön paliskunnan alueella hän ei ollut tehnyt kenttätöitä eikä Muoniossakaan. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/24 (puhelinkeskustelu. 7.9.2001).

[183] Vuorela 1976, 26–29; Linkola 1985, 185; Oulun Maakunta-arkisto, Lapin komitean arkisto, Kysymystaulut Kittilä ja Tilattoman väestön alakomitean taulukot, Kittilä < ks. Savolainen 1984, 105; Tanner 1939, 53.

[184] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/24 (puhelinkeskustelu. 7.9.2001).

[185] Saamelaisasiain komitean mietintö N:o 12 1952, 48.

[186] Kaikki nämä saamelaismiehet eivät välttämättä kaikkien mielestä ole poromiehiä, mutta he ovat olleet »ainakin jonkun verran» porometsässä. Kaksi heistä on jo virallisesti eläkkeellä. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/13, 24.

[187] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/7, 4, 9, 13, 5a ja 5b, 3a ja 3b.

Kyrön paliskunta on saanut nimensä sen keskuspaikkana olevasta entisestä Kyrön, tai tarkemmin Ala-Kyrön[188], kylästä, jonne ensimmäiset maata viljelevät uudisasukkaat saapuivat perimätiedon mukaan Vähästäkyröstä Pohjanmaalta vuonna 1714.[189] Erään toisen tiedon mukaan Kyrö-nimiset uudisasukkaat tulivat Pellosta jo 1600-luvulla, kun – eräiden lähteiden mukaan – Mikko Kyrö halusi läheisen Vuontisjärven omistukseensa.[190] Raattama-nimeä kylästä on alettu käyttää virallisesti viimeistään 1900-luvun alkupuolella, mutta vanhemman polven puheissa kylää kutsuttiin vielä 1960-luvulla Kyröksi Raattamanimen rinnalla. Eräs haastateltava sanoo kylän saaneen nimen läheisestä Raattamakoskesta.[191]

Vuoden 1782 Kittilän käräjäpöytäkirjassa on tieto erikoislaatuisen poronhaku- ja peuranpyyntiyhtiön perustamisesta vuonna 1768. Sen mukaan Kittilän Kyrön, nykyisin Raattaman, ja Enontekiön Peltovuoman kaikkien kyläläisten oli lähdettävä Syys-Matin päivänä hakemaan porojaan, ja kaikki metsänriista, joka tällöin saatiin, kuului kaikille yhteisesti. Samalla pystyttiin helposti erottamaan omat kesyt porot sekä toisten poroista että villipeuroista. Tällaiset yhteistyösopimukset on nähty paliskuntien esiasteena.[192]

Kyrön paliskunta on perustettu 1800-luvun loppupuolella, sillä se mainitaan vuoden 1875 »Ohjesäännössä poroin hoidolle Kittilän pitäjässä». Ohjeen mukaan sillä oli oikeus yhdistyä Enontekiön lähikylien kanssa omaksi paliskunnaksi.[193] Nähtävästi Kyrön poromiehet hoitivat poroja yhdessä tuolloin Enontekiön puolella asuvien Maggan ja Nikun sukujen kanssa.[194] Kun Kittilässä vuonna 1893 pidettiin kuvernöörin määräämä kokous, jonka tarkoituksena oli selvittää poronomistajien ja maanomistajien suhteita, yhtään Kyrön paliskunnan edustajaa ei ollut mukana.[195]

Porolaidunkomissioonin tietojen mukaan Kyrön paliskunnan alueella oli vielä vuonna 1910 palkinut 2188 poroa.[196] Kansalaissodan jälkeisinä levottomina aikoina porot hävisivät miltei kokonaan, eikä Kyrön paliskunta toiminut runsaaseen kymmeneen vuoteen lainkaan. Yhtenä syynä porojen katoamiseen pitkäaikainen poroisäntä arveli olleen sen, että ihmiset söivät niitä nälkäänsä. Syynä porokatoon olivat myös erilaiset porotaudit, jotka saattoivat tappaa koko tokan. Osasyynä lienee ollut myös senaikaisen poronhoidon leväperäisyys, sillä poromiehet olivat vanhoja, eivätkä jaksaneet pitää huolta poroista raja-aitojen puuttuessa. Nuorempia poromiehiä ei ollut töissä.[197]

---

[188] Yli-Kyrön kylä sijaitsee viitisen kilometriä Ounasjokea ylöspäin.

[189] Fellman I 1910–1915, 647–648.

[190] Enont. 3.2.1660.Mfr FR 652, vol a < ks. Hiltunen 1978, 88–90. Ks. myös Korpijaakko-Labba 2000, 113, viite 23.

[191] Ks. Kittilä. Suomenmaa X osa, 1930, 281; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/6.

[192] Fellman III 1910–1915, 232; Virtanen 1945, 450; Tegengren 1952, 176–77.

[193] Ohjesääntö poroin hoidolle Kittilän pitäjässä 1875, 2.

[194] Sippola & Rauhala 1992, 48.

[195] OMA: Oulun lääninkanslia Ej.1, Poronhoitoa koskevia erilaisia asiakirjoja 1891–1898.

[196] Komiteamietintö 1914: 3; Andersson 1914, 348.

[197] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2; Sippola & Rauhala 1992, 49–50.

Kittilän kairoille ulottuvilla tutkimusmatkoillaan Samuli Paulaharju kävi 1920-luvulla myös Kyrössä, nykyisessä Raattaman kylässä, jossa 70-vuotias Juho Kyrö kertoi omistaneensa ennen satakunta poroa mutta että porot olivat sittemmin hävinneet. Oli tullut susia, ja ne olivat tappaneet porot, eikä jäljellä ollut kuin neljästä viisi *kisuraa*. Paulaharjun muistiinpanojen mukaan Kyrö kertoi: »Jäkälämaita on taas kyllä, mutta eivät porot siity. Varkaat niitä syövät. Mutta 10–20 vuotta sitten täällä oli sievä porokarja».[198] Peltovuoman kyläläinen Frans Eira tiesi Raattamassa ennen olleen 3000 poroa: »Nyt on vain joku härkä. Ovat syöneet ja toisiltaan varastaneet porot.»[199]

Kyrön paliskunnan olemassaolo joutui uhanalaiseksi, kun vuonna 1929 muut Kittilän poronhoitoyhdistyksen paliskunnat halusivat pienentää Kyrön paliskunnan pinta-alaa huomattavasti kunnan eteläosassa sijaitsevan Alakylän paliskunnan eduksi. Tämä hanke kuitenkin peruuntui, koska metsähallitus totesi lausunnossaan, että Kyrön paliskunta tarvitsee itse alueensa uudelleen aloitetun poronhoidon tarpeisiin.[200]

Porokato ei ollut vienyt poronhoitointoa, ja vuonna 1931 kolme raattamalaista miestä sai Valtionkonttorilta 12 000 mk:n[201] lainan siitosporojen ostamista varten. Porot hankittiin Enontekiöltä, Muoniosta ja Kolarista. Samoihin aikoihin paliskunnan alueelle asettui asumaan enontekiöläinen porosaamelaisperhe, Inker-Anni ja Tomma Magga, joilla oli yhteensä noin 200 poroa. Maggojen ja myös erään toisen porosaamelaisperheen muutto Kyröön juontaa juurensa vuoden 1852 rajasulkuun, jolloin saamelaisilta kiellettiin laiduntamisoikeus toisen valtakunnan alueella. Heidän jutaamisreittinsä olivat kulkeneet Suomen ja Norjan alueella. He olivat olleet kirjoilla Norjassa, mutta eläneet kahden valtion alueella.

T. I. Itkosen mukaan vanhaa jutaamistapaa noudatettiin 1800-luvun lopulle asti siten, että kesiksi vaellettiin Jäämeren rannikolle, ja talvilaitumia oli jopa Kittilässä ja Kolarissa asti.[202] Antti Logjen perhe tuli Raattamaan 800 poron tokka mukanaan 1800–1900-lukujen vaihteessa Koutokeinosta. Myös Enontekiön puolella poronhoidossa syntyi ongelmia, sillä laitumet eivät enää riittäneet kaikkien poroille. Maggat muuttivat Norjan rajan tuntumasta ensin Enontekiön Ounastunturille, mutta laidunerimielisyyksien vuoksi vielä edelleen Kyröön.[203]

Näin paliskunnan poronhoito käynnistettiin uudestaan.[204] Vuonna 1933 nimimerkki Niesta kertoi Poromies-lehdessä pohjoisessa käynnistään:

> Kittilän puolella Alakyrössä sattui samoihin aikoihin olemaan erotus: poromiehiä oli tilaisuudessa kovasti koolla. Kyrön paliskunnassa on poronhoito nykyisin jälleen aloitusasteessa. Takavuosina siltä hävisivät porot kerrassaan. Lainaus [porovarkaudet] oli kai noussut huippuunsa.[205]

---

[198] SKS: Paulaharju 1920, 45749.

[199] SKS: Paulaharju 1921, 45948; Paulaharju 1962, 58.

[200] OMA: Oulun lääninkanslia Eb: 1446 Päätösakti nro 41478/ 6.10.1929.

[201] Tämän päivän arvoksi muutettuna se on 3550 euroa.

[202] Itkonen 1984b, 228.

[203] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/24, 13, 9; Komiteamietintö 1904:3, 105–110.

[204] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2; Pitkänen 1984, 33–34.

[205] Poromies 1/1933, 23.

Saksalaisia sotilaita Paulun pihalla Raattamassa kesällä 1944. Kuvassa olevat pojat ovat tulevat poromiehet Pekka Pääkkölä ja Unto Autto. Kuva Merja Pääkkölän omistuksessa.

Ja vuonna 1938 Poronjalostusyhdistyksen läntisen piirin teurasneuvoja Viljami Mäkitalo saattoi raportoida seuraavaa:

> 9.12.(1937) Erotus Kittilän Kyrön paliskunnan Perävaaran aidassa. Koolla eläimiä 450, joista teurastettiin 20. Yleisöä 60 henkeä. Ostajana Muotka Muoniosta. Hinnat: häristä 800–900 mk ja vaatimista 600 mk kpl. Teurastus hyvää.[206]

1930-luvun alkuvuodet olivat raskaita, sillä muualta ostetut porot pyrkivät syntymäpalkisilleen, ja niitä oli paimennettava alinomaa. Varsinkaan keväällä poroja ei voinut laskea silmistä, sillä kantavat vaatimet yrittivät lähteä sinne, missä olivat aikaisemmin vasoneet. Ensimmäisinä vuosina poroja oli niin vähän, etteivät poromiehet raaskineet ottaa edes syömäporoa itselleen. Mutta alkuvaikeuksista, kuten huonoista vasavuosista ja poronhoitotradition katkeamisesta, huolimatta poronhoito lähti nousuun.[207]

Ennen sotia paliskuntaan liittyi myös muutama muoniolainen poromies:

> (---) Ennen sotia tänne veetty Muoniosta. Son vetänyt Lehto-Juntti, Rauhalan Jussi ja Venne ja Liljalan Eeli-vainaa ja Kotakorvan Aarne-vainaa.[208]

Poromäärä ei noussut sotien välisenä aikana kovin suureksi, sillä vuosina 1935–36 poroja oli 360 ja ennen toisen maailmansodan syttymistä noin 480. Sodan

---

[206] Poromies 1/1938, 10. Tämän päivän hinnoiksi muutettuna 900 mk on 263 euroa ja 600 mk 175 euroa.

[207] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2.

[208] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/16.

Taulukko 1: Poromäärien ja poronomistajien määrän kehitys Kyrön paliskunnassa 1908–1995.[209]

Poronhoito-vuosi	Poron-omistajien määrä	Suurin sallittu poroluku	Lukuporot	Teurastetut lukuporot	Elämään jääneet vasat	Teurastetut vasat
1908	–	–	1777	–	–	–
1909	–	–	1945	–	–	–
1910	–	–	2188	–	–	–
1911	–	–	2445	–	–	–
1912	–	–	2858	–	–	–
1914	202	–	2842	–	–	–
1933	52	–	832	–	244	–
1938–39	–	2000	482	–	–	–
– – –						
1950–51	–	2300	1949	309	560	–
1951–52	–	2300	2012	200	267	–
1952–53	–	2300	2182	150	331	–
1953–54	–	2300	2568	447	530	–
1954–55	–	2300	2851	786	832	–
1955–56	–	2300	2788	567	864	–
1956–57	–	2300	2696	645	767	–
1957–58	–	2300	2490	774	455	–
1958–59	–	2300	2325	505	661	–
1959–60	–	2500	2083	480	708	–
1960–61	–	2500	2592	746	812	–
1961–62	–	2500	2232	539	829	–
1962–63	–	2500	2039	533	1006	–
1963–64	–	2500	2291	682	1164	–
1964–65	–	2500	1997	506	1037	–
1965–66	–	2500	1869	442	876	–
1966–67	–	2500	2050	431	771	–
1967–68	–	2500	2118	594	670	–
1968–69	118	2500	2438	598	1434	–
1969–70	118	2500	2243	353	1492	–
1970–71	118	3000	2955	345	1861	–
1971–72	112	3000	3082	226	2147	–
1972–73	112	3000	3083	227	503	887
1973–74	106	3000	3315	330	173	723
1974–75	107	3000	3330	227	599	977
1975–76	102	3000	3304	258	642	1222
1976–77	107	3000	4461	429	653	1361
1977–78	103	3000	3338	592	503	977
1978–79	98	3000	2920	521	289	641
1979–80	–	–	–	–	–	–
1980–81	94	4000	2296	350	369	235
1981–82	94	4000	2229	185	541	681
1982–83	94	4000	2315	176	660	708
1983–84	84	4000	2939	307	636	739
1984–85	92	4000	3262	314	542	766
1985–86	90	4000	3208	400	309	263
1986–87	96	4000	2744	136	917	839
1987–88	98	4000	3625	293	863	812
1988–89	86	5000	3414	196	837	856
1989–90	85	5000	4243	446	708	1035
1990–91	89	5000	5155	619	852	984
1991–92	94	5000	4388	990	557	829
1992–93	91	5000	3116	349	278	342
1993–94	87	5000	2876	251	455	452
1994–95	94	5000	2298	149	750	483

[209] Poromies-lehden tilastot sekä Komiteamietintö 1914:2.

aikana Kyrön poroluku laski 300:aan. Poromiehet joutuivat sotapalvelukseen, porot hajaantuivat, ja lisääntyneet pedot verottivat tokkaa. Lisäksi armeijalle oli luovutettava poroja.[210]

> En mie sitä lukua tiiä. Ehkä semmonen puoli sattaa. Mutta sehän oli sotaaikana kaks luovutusta. Niin, ensin piti panna, mitä se oli kakskymmentäviis, jos mie oikhen muistan, ja sitte piti antaa neljäkymmentä armeijalle. (---) No, se ottikin, käytti tietenki, sehän vei täältäki, sitte tästä kylästä on vieny hiljasiaki härkiä, sinne armeijan käythön. Sanottu, enhän mie tietenkhän ollu armeijassa, mutta meiltä se ei koskhan hakenu muuta ku nämä luovutusporot. Ja se makso niistä vain viiskytä rosenttia. Loppu on vieläki valtiolla velkana.[211]

Sodan ja evakkoajan jälkeen Kyrön poronhoito lähti voimakkaaseen nousuun, sillä uusia poronomistajia liittyi paliskuntaan, ja kokonaisia porokarjoja ostettiin toisista palkisista. Vuonna 1949–50 poromäärä oli noin 1700, ja poronomistajia oli 124, kun heitä vuosisadan alkupuolella oli vain kymmenen.

Kuolan niemimaa

Alueen ekologiasta ja aluehallinnosta

Kuolan niemimaa kuuluu geologisesti Fennoskandiaan. Ekologisesti se muistuttaa Suomen Lappia, joskin rannikon vaikutus on nähtävissä. Golf-virran ansiosta meri pysyy 40. pituuspiirille asti avoimena ympäri vuoden. Se tasoittaa myös lyhyen, valoisan kesän ja pitkän, pimeän talven välisiä lämpötilaeroja. Tammikuun keskilämpötila on rannikolla –9° C, keskiosissa –10°–14°C, heinäkuun keskilämpötila on +9°– +14°C.[212] Vuosittainen sademäärä ylittää 400 mm. Saariselän tunturijono jatkuu täällä yli tuhat metriä merenpinnasta kohoavine lakineen ohi suurten järvien. Alueen maapinta-alasta 23 % on metsää, 20 % metsätundraa, 20 % tundraa ja 37 % suota. Soita on varsinkin niemimaan itäosissa. Pohjoisosa on tundraa, jossa jokilaaksoissa kasvaa koivuja. Osa poronhoitoalueesta sijaitsee puuttoman arktisen tundran ja boreaalisen vyöhykkeen vaihettumisalueella, jota kutsutaan metsätundraksi.[213] Kuolan alueella on paljon vesistöjä, joista suurimmat järvet ovat Imandra, Umbajärvi (Umbozero) ja Luujärvi (Lujaavv'r, Lovozero) sekä Tuulomajärven että Kovdozeron säännöstelyaltaat[214]. Pisimmät joet ovat Ponoi, Varzuga, Strelna ja Jokanga. Luujärvestä lähtevässä Voronje-joessa on voimalaitoksia. Meren rannikko on pohjoisessa ja koillisessa jyrkkää ja kallioista, etelä- ja itärannat taas ovat matalia

---

[210] Ks. Taulukko 1: Poromäärien ja poronomistajien määrän kehitys Kyrön paliskunnassa 1908–1995.

[211] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/16.

[212] Kekarainen 1987, 22.

[213] Kalliola 1973, 117.

[214] Pyrin käyttämään Kuolan niemimaan paikannimistä aina suomalaisia vastikkeita. Suluissa on saamen- tai venäjänkielinen nimi.

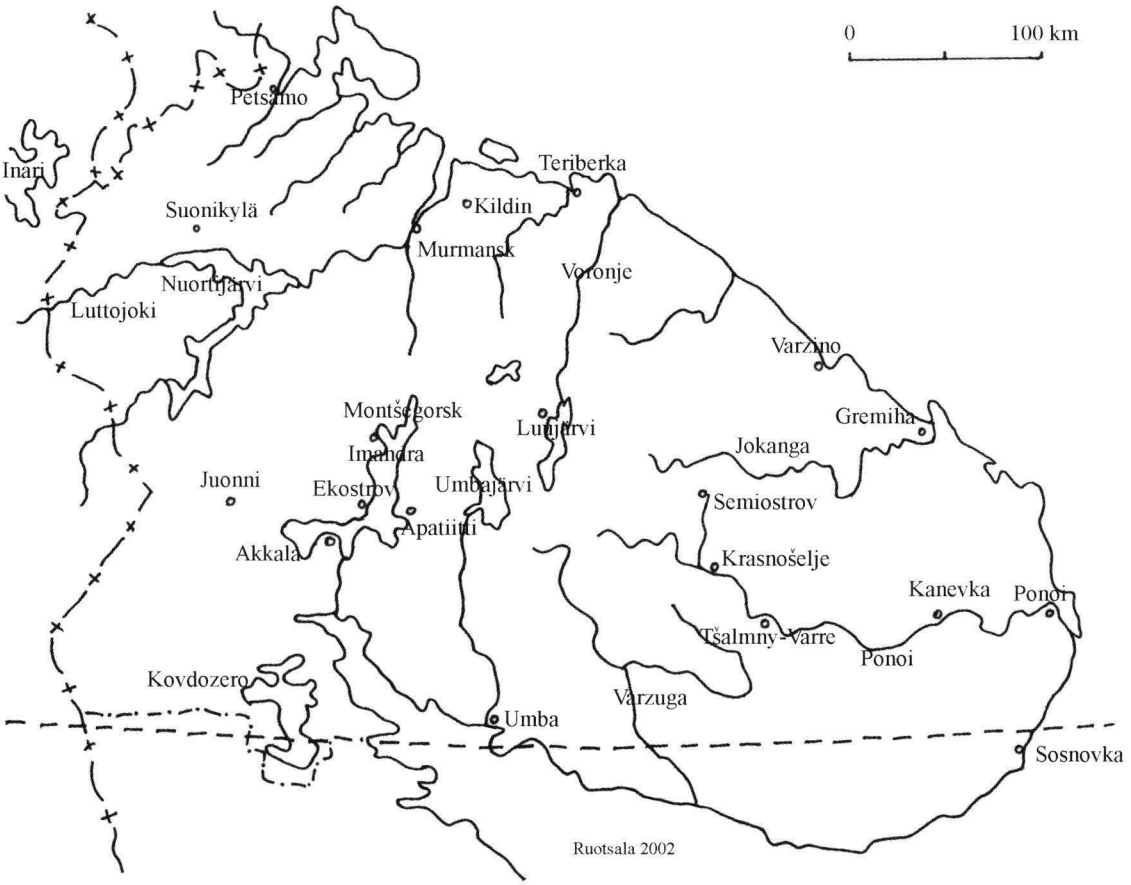

Kartta 4: Kuolan niemimaa.

ja hiekkaisia. Kuolavuonon suulta noin 20 kilometriä itään sijaitsee Kildinin saari, muuten Kuolan rannikko on jokseenkin saaretonta.[215]

Kuolan niemimaalla on runsaasti teollisuutta, erityisesti metalliteollisuutta, sekä armeijan hallitsemia alueita. Arviolta jopa kolmannes Kuolan väestöstä on riippuvainen sotilassektorista, josta taas noin puolet on siviilejä.[216] Armeijan tukikohtia on etenkin rannikolla, mutta myös poronhoitoalueella tai sen välittömässä läheisyydessä.[217] Teollisuus on keskittynyt pääteiden ja rau-

[215] Brenner 1918, 7–11; Nickul 1970, 186.

[216] Hønneland & Jørgensen 1999, 5.

[217] Kartat: Tactical Pilotage Chart 1982: Series TPC, sheets C–2B, C–2C, C–3A, C–3D. Produced under the direction of the Military Survay, Ministry of Defence, United Kingdom. Näiden karttojen käyttö herätti haastateltavissa ensin hämmennystä ja ehkä pelkoakin, koska niissä oli merkittyinä kaikki entisen Neuvostoliiton sotilas- ja lentotukikohdat. Olimme illalla tekemässä Krasnošeljessä haastattelua. Yhtäkkiä perheen koirat aloittivat ulinan ja haukkumisen, mitä kukaan ei kommentoinut. Sitten alkoi kuulua erilaisia ääniä: ujellusta, pauketta ja räjähdyksiä. Kukaan ei edelleenkään kiinnittänyt tähän mitään huomiota. Myöhemmin kollega Natalia Gutsol selitti minulle, että äänet tulivat läheiseltä sotilaslentokentältä. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/68.

tateiden läheisyyteen, esimerkiksi Murmanskin lähelle, Petsamon–Nikkelin alueelle ja Kovdorin alueelle lähelle Suomen rajaa. Länsi-Kuolassa on myös metsäteollisuutta.[218] Kuolan niemimaan itäosa, jossa poronhoitoa nykyään harjoitetaan, on säästynyt pahiten saastuttavan metalliteollisuuden vaikutuksilta. Luujärven ja Montšegorskin välimatka on ainoastaan 100 km, ja Montšegorskin kaltaisten teollisuuslaitosten ympärillä oleva »teollinen autiomaa» eteni 1990-luvun alussa parin kilometrin vuosivauhtia.[219] Tärkeät, suuret järvet, kuten Imandra, Luujärvi ja Umbajärvi ovat saastuneita.

Hallinnollisesti Kuola kuuluu Murmanskin lääniin, jonka pinta-ala on 144 900 km^2. Alueen väestömäärä oli 1990-luvun alussa noin 1,2 miljoonaa, mutta on laskenut vuosina 1991–1998 runsaat 12 % Neuvostoliiton hajoamisen ja taloudellisen laman vuoksi.[220] Pääkaupungissa Murmanskissa asukkaita on runsaat 400 000. Murmanskin lääni jakautuu pienempiin hallintoalueisiin, *rajoneihin*, joita on 14. Niistä yhdeksän on kaupunkialuetta ja viisi maaseutualuetta.

Poronhoitoalue kuuluu miltei kokonaisuudessaan Luujärven rajoniin, josta käytän tässä nimitystä kunta. Vuonna 1995 alettiin Kovdorin alueella elvyttää 1970-luvulla loppunutta poronhoitoa. Kovdoriin vietiin vuonna 1995 1200 poroa, joista parin vuoden kuluttua oli jäljellä 400.[221] Kollektiiviporonhoidon lisäksi Kuolassa aloitettiin vuoden 1992 jälkeen pari yksityisen poronhoidon kokeilua. Kaiken kaikkian poronhoitoalue Kuolan niemimaalla oli 71 400 km^2.[222]

Kuolan alueella on sijainnut Loparskajan poronhoidon tutkimus- ja koeasema. Tutkimusasema perustettiin vuonna 1928, ja siirrettiin Loparskajaan vuonna 1957.[223]

Väestöhistoria

Myös Venäjällä saamelaisten alkuperäinen asuinalue on ollut nykyistä paljon laajempi. Aikaisemmin saamelaisia on asunut laajasti Vienan Karjalan alueella, mutta vähitellen 1700-luvulta lähtien he assimiloituivat sekä kieleltään että elinkeinoiltaan pääväestöön, karjalaisiin.[224] 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa saamelaiset asuttivat melkein koko Kuolan niemimaata lukuun ottamatta Turjan (Ter) rantaa, joksi kutsutaan Vienanmeren rannikkoa Kantalahdesta Pjalitsa-jokeen asti.[225] Tällä rannikkoalueella asui enimmäkseen *pomoreita*, venäläisiä, jotka olivat saapuneet jo 1400-luvulla. Pomori tarkoittaa rannikon asukasta, ja pomori liitetään koko Vienanmeren ja Murmanskin rannikon asuk-

---

[218] Veijola 1998, 114–121.

[219] Vuonna 1992 tämä teollisuusaavikko Montšegorskin ympärillä oli arviolta 400 ha. Ks. Mikkola 1992, 46.

[220] Murmansk provinse in the 1990's, december 2000. Biannual Review, 1–3.

[221] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66.

[222] Rybkin 1999, 18–21.

[223] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66.

[224] Kirkinen 1970, 10–11; Pöllä 1995, 201–203.

[225] Lukjantsenko 1985, 165. Keskustelua alueen ensimmäisistä asukkaista ks. Šumkin 1990, 14–18.

kaisiin. Pomorit tunnetaan kaupankäynnistä, joka oli seudulla kalastuksen ohella tärkeä elinkeino. Pomorikauppaa käytiin aina Pohjois-Norjan rannikolla asti.[226]

Pomorit on tutkimuskirjallisuudessa määritelty venäläisen kansan yhdeksi etnoksen alaryhmäksi. Etnoksella on venäläisessä tutkimuksessa tarkoitettu historiallis-yhteiskunnallisesta näkökulmasta tarkasteltuna omaleimaista, valtakulttuurista poikkeavaa kansanryhmää tai etnistä vähemmistöä. Etnoksen jäsenet käsittävät itsensä omaksi kansakseen tai yhteisökseen; etnoksen synonyyminä onkin käytetty nimitystä etninen yhteisö.[227] Pomoreista polveutuvat haastateltavat tekivät kenttätöissä selvän eron itsensä ja muun venäläisasutuksen välillä; he korostivat esivanhempiensa asuneen seudulla jo satoja vuosia.[228]

Kuolan niemimaalla on sijannut 21 saamelaissiitaa. Saamelaiskylä oli sukuyhteisö, jolle kuului määrätty alue, siita. Se tarkoittaa paikkaa, jossa siidan jäsenet asuivat yhdessä talvikuukausien ajan. Siita tarkoittaa sekä yhteisöä että sen hallussa olevaa aluetta. Siita sai nimensä alueen mukaan kuten esimerkiksi Luujärven siita. Perinteiset siidat olivat muodostuneet selvästi maantieteellisiksi, vesistöjen rajaamiksi alueiksi. Kartassa 5 on esitetty Kuolan siidat Nickulin tutkimuksen perusteella.[229]

Kuolan niemimaalla on neljä saamelaisryhmää – kolttasaamelaiset, kildininsaamelaiset, turjansaamelaiset ja akkalansaamelaiset – jotka poikkeavat kielellisesti toisistaan. Kielten – tai murteiden – väliset erot ovat niin suuria, että esimerkiksi kildinin- ja turjansaamen puhujat eivät välttämättä ymmärrä toisiaan vaan käyttävät venäjää lingua francana.[230]

1700-luvun loppupuolella Kuolaan asettui ryhmä lännestä tulleita, luterilaisia saamelaisia, joiden muuttoreitti kulki kesäisin Kalastajasaarentoon ja talvisin Muotka- ja Luttojokien tienoille. Heitä kutsuttiin *filmaaneiksi* tai Inarin saamelaisiksi. Petsamon alueella koltilla oli jonkun verran Inarista tulleita luterilaisia saamelaisia poropaimenina.[231]

Kuolan läntisin ryhmä ovat kolttasaamelaiset, jotka aikaisemmin asuttivat myös Petsamon ja Suonikylän alueita. Sodan jälkeen Petsamon ja Suonikylän muuttivat Suomen puolelle. Entisen Neuvostoliiton alueella kolttia asui Nuortijoen varrella ja Hirvasjärvellä. Suurin osa heistä ei enää asu entisillä kotiseuduillaan, sillä Tuuloman tekojärvi hukutti nuortijärveläisten alueet, ja hirvasjärveläiset siirrettiin jo 1930-luvulla Juonnin (Jona) kylään. Stalinin kaudella, 1930-luvulla tyhjennettiin kaikki liian lähellä Suomen rajaa sijainneet pikkukylät. Osa väestöstä siirrettiin sisämaahan, osa tapettiin.[232]

Yleisin kuolansaamen murre on kildininsaame, jota puhutaan niemimaan keskiosissa ja Murmanskin ympäristössä. Luujärvi on tämän saamelaisryhmän

---

[226] Bernstam 1978, 25; Berstam 1983, 232; Saariniemi 1989, 15–18.

[227] Its 1987, 3; Belkov 1993, 48; Ks. Etnokulturnie protsessi 1991.

[228] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/35, 68; Ruotsala 1995, 23.

[229] Tanner 1928, 89; Aikio 2001, 1.

[230] Haluttaessa korostaa saamen kansan yhtenäisyyttä puhutaan murteista eikä kielistä, vaikka erot jopa samassa valtiossa olevien murteiden välillä ovat niin suuret, että toista murretta ei ymmärretä.

[231] Tanner 1928, 47–49.

[232] Rantala 1994, 201; Sarv 1996, 134; Onnela 1999, 103–105.

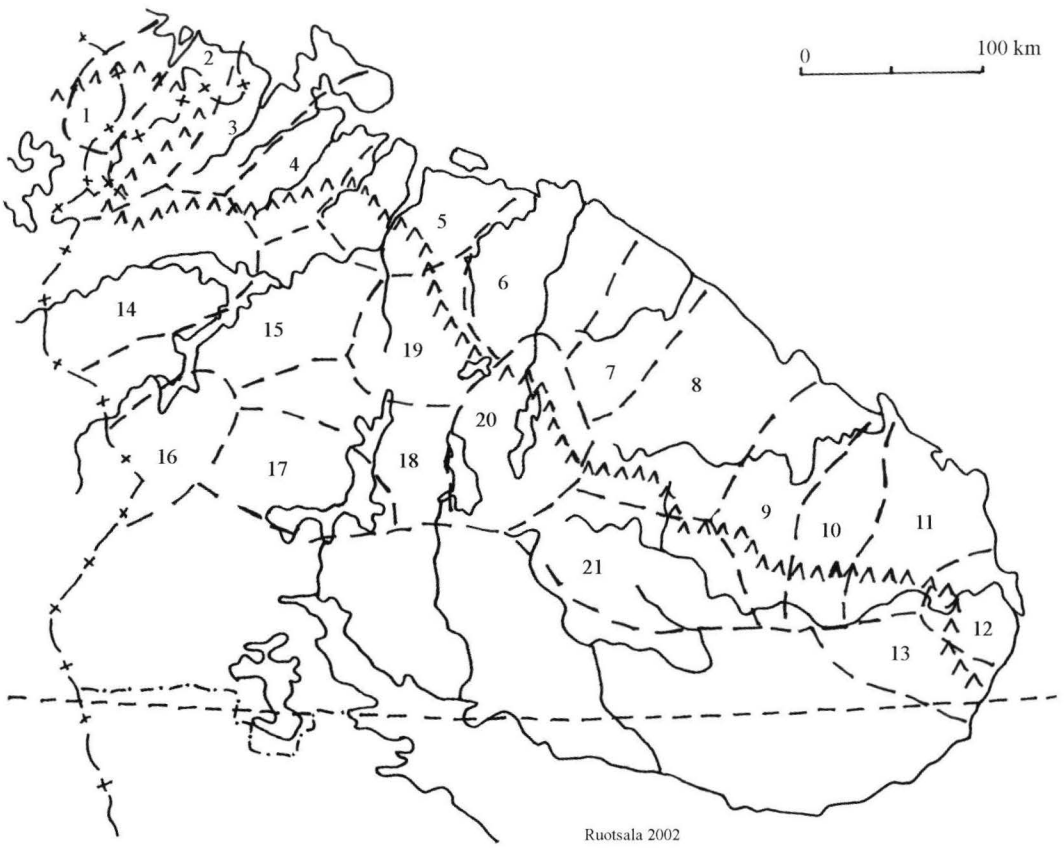

Kartta 5: Kuolan saamelaissiidat. Ensimmäisenä on merkitty mahdollinen suomenkielinen nimitys, toisena on kunkin saamenkielinen nimitys, kolmantena on ilmastu mikä saamelaisryhmä on kysymyksessä.[233]

1. Näätämö – Njauddâm – koltta
2. Paatsjoki – Paaččjokk – koltta
3. Petsamo – Peäc'cam – koltta
4. Muotka – Mue´tkk – koltta
5. Kildin – Kiillt – kildin
6. Voronje – Koarrdõgk – kildin
7. Ljavozero – Lejjaa'vvr – kildin
8. Varzino – Aarsjogk – kildin
9. Jokanga – Jofkyj – turja
10. Kuroptevski – Kuõddemjaavvre – turja
11. Lumbovka – Lyymbes – turja
12. Ponoi – Pyõnne – turja
13. Sosnovka – Sosnyõffke – turja
14. Suonikylä – Suõ´n´n'jel – koltta
15. Nuorttijärvi – Njuõ´t´tjâu´rr – koltta
16. Hirvasjärvi – Sââ´rvesjäu´rr – akkala
17. Akkala – A´kkel – akkala
18. Ekostrov – Ču´kksuâl – akkala
19. Maaselkä – Maaziell´k – kildin
20. Luujärvi – Luujaavv'r – kildin
21. Kamenka – Kiintuš – turja

[233] Nickul 1970, 187; Sergejeva 2000, 8–9. Koltankielisten nimien kirjoitusasu on Sammallahti & Mosnikoff 1991.

keskuspaikka. Turjansaamen aluetta on Turjan rannikko. Turjansaamea kutsutaan myös Jokangan murteeksi Jokanga-joen mukaan. Akkalansaame on pienin murre. Nykyisin ei tiedetä, kuinka monta akkalansaamen puhujaa vielä on. Akkalan saamelaiset asuivat ennen Imandrajärven rannalla Akkalassa (Babino) sekä Ekostrovissa, mutta heidätkin siirrettiin »liian läheltä rajaa» 1930-luvulla Juonnin kylään.[234]

Kuolan niemimaan alkuperäisasukkaina saamelaiset ovat vuosisatojen ajan joutuneet alistumaan muiden väestöryhmien tuloon. Alueen asuttamista on osittain kuvattu rauhanomaiseksi prosessiksi, osittain valloittamiseksi, hyödyntävoitteluksi ja riistoksi. Kuola on houkutellut verottajia, uskonnollisia kääntyttäjiä, kalastajia, metsästäjiä, merenkävijöitä ja kauppiaita. Jo 1100-luvulla novgorodilaiset tulivat Kuolan etelärannikolle. Heitä kiinnostivat turkikset ja muut metsän ja meren rikkaudet. Turkiskaupan avulla Kuolan niemimaa, kuten muutkin pohjoiset alueet, sidottiin jo varhain maailmantalouden vaikutuspiiriin. Karjalaisten retket Kuolaan kauppiaina ja verottajina alkoivat 1000-luvulla. Samalla aloitettiin saamelaisten käännyttäminen kristinuskoon. 1400-luvulla Kuolan etelä- ja itärannikolle vakiintui karjalaista ja venäläisperäistä asutusta. Kirkko turvasi intressinsä perustamalla luostareita; Petsamoon luostari perustettiin vuonna 1532, Kuolaan vuonna 1540 ja Ponoihin vuonna 1574. Lähetystyön lisäksi kirkolla oli myös maallisempia intressejä, kuten kaupankäynti ja saamelaisten lohenkalastusoikeudet. Vähitellen kirkko sai haltuunsa, joko ostoin, lahjoituksin tai verovelkojen maksuna, suuria maa- ja vesialueita. Väärennetyllä lahjakirjalla kirkko oli saanut haltuunsa maita Paatsjoelta ja Nuortijoelta aina Suonikylään asti. Kirkko vuokrasi takaisin huonoimpia kalastusalueita saamelaisille, jotka näin joutuivat maksamaan vuokraa myös aikaisemmin omistamistaan tai käyttämistään nautinta-alueista. Luostareiden valtavat maa- ja vesialueet rajoittivat saamelaisten elinkeinoja, ja samalla kirkko kilpaili saamelaisten kanssa sekä riistanpyynnissä että kalastuksessa. Kalastus oli saamelaisille tärkeä toimeentulon lähde, mutta heillä ei ollut taloudellisia mahdollisuuksia suurkalastukseen eikä kilpailuun venäläisten tai muiden kalastajien kanssa. Kannattava kalastus vaati investointeja veneisiin ja kalastusvälineisiin.[235]

Saamelaiset valittivat luostareiden mielivallasta tsaarille. Vaikka luostareiden vaikutus heikkeni, ei se taloudellisessa mielessä kuitenkaan auttanut saamelaisia, sillä luostareiden sijasta saamelaiset tulivat riippuvaisiksi kauppiaista. Tsaari Pietarin aikana merielinkeinot monopolisoitiin suurkauppiaiden eduksi. Monopoli purettiin 1760-luvun loppupuolella, minkä jälkeen Kuolaan kehittyi kauppiasryhmä, jossa oli mukana komeja ja saamelaisia, kuten Aleksei Galkin Luujärvellä. Saamelaiset velkaantuivat kauppiaille.[236]

Kauppiaat jakoivat keskenään kylät ja kehittivät erityisen *hozjan-* eli isäntäjärjestelmän. Jakob Fellman kertoo kuolalaisesta kauppiaasta Aleksej Iva-

---

[234] Rantala 1994, 201.

[235] Haruzin 1890, 41; Mikkola 1941, 6–12, 51, 54; Itkonen 1944, 90–105; Eidlitz 1979, 49, 53; Storå 1993, 58, 72.

[236] Haruzin 1890, 125–131; Aikio 1985, 78–79; Itkonen 1944, 100–105; Felman 1980, 295 299.

novitsch Popoffista, josta kaikki Kuolan kaupungin ja lähikylien asukkaat olivat riippuvaisia. Alueen saamelaisia Popoff kohteli alaikäisinä holhotteinaan. Popoff oli saanut Tuuloma- ja Kuolajokien lohenkalastusoikeuden korvaukseksi saamelaisten puolesta maksamastaan verosta. Monissa kylissä saamelaiset olivat vallankumoukseen asti taloudellisesti ja sosiaalisesti riippuvaisia kauppiaista.[237]

Venäjän valtion intressit kaukana pohjoisessa asuvia kansoja kohtaan vaihtelivat eri aikakausina. Valtion tavoitteena ei ollut näiden kansojen tuhoaminen, vaan vieraiden saattaminen omiksi alamaisiksi. Näiden kehittymättöminä pidettyjen, pyyntielinkeinoja harjoittavien pohjoisten kansojen sivistäminen ja kristinuskoon käännyttäminen nähtiin tärkeäksi. Tämä ei suinkaan tarkoittanut venäläistämistä, vaan vierassyntyiset, *inorotsit,* luettiin ei-venäläisiksi aina 1700-luvulle asti. Venäjän valtion politiikka reuna-alueitaan kohtaan muuttui 1700-luvulla. Sitä ennen valtion intressinä oli alueiden liittäminen itseensä ja verojen kerääminen, mutta ei kansojen sulattaminen. Kansojen sivistäminen ja kristinuskoon käännyttäminen tulivat tärkeäksi tavoitteeksi 1700-luvulla. Inorotsi ei ole aina ollut pejoratiivinen nimitys, vaan yleiskielessä inorotsilla tarkoitettiin aluksi niitä Venäjän alamaisia, jotka eivät olleet kristittyjä. Sivistämistä ja käännyttämistä tärkeämpää oli kuitenkin pohjoisten kansojen veronmaksukyky ja -halukkuus. Kun venäläiset ja muut kauppiaat, uudisasukkaat ja virkamiehet vaaransivat inorotsien veronmaksukykyä, otti valtio roolikseen näiden kansojen suojelemisen.[238] Valittivathan Kuolan saamelaiset tsaarille kirkon röyhkeydestä ja komien tunkeutumisesta heidän alueilleen.

Venäjä julisti vuonna 1868 uudisasukkaille verovapauden ja vapautuksen armeijasta. Karjalaisia, suomalaisia ja norjalaisia sekä kveenejä, jotka olivat nykyisen Pohjois-Norjan alueen suomalaisten jälkeläisiä, muuttikin Kuolaan paremman elämän toivossa.[239] Heitä houkuttelivat erityisesti Jäämeren ja sisävesien kalarikkaudet. Tärkeä toimeentulon lähde oli myös maatalous ja karjanhoito, joita harjoittaakseen he asettuivat asumaan saamelaisalueille. Saamelaisten puolinomadinen, metsästyksestä, kalastuksesta ja poronhoidosta koostunut vuotuiskierto vaati laajoja alueita, joten he vastustivat suomalaisten asettautumista omille pyyntimailleen.[240] Suomalaiset uudisasukkaat myivät kauppiaille voita ja lihaa.[241] Väinö Borgin matkakuvauksen mukaan suomalaiset uudisasukkaat – ainakin Juonnin kylässä – pitivät lehmien ja lampaiden lisäksi myös poroja. Heidän porotokkansa oli uudisasukkaiden Borgille antaminen tietojen mukaan paljon Akkalan saamelaisten eloa suurempi, arviolta noin 500 päätä.[242] Lisää suomalaisia muutti Kuolaan 1930-luvulla vallankumouksen innoittamina.

---

[237] Haruzin 1890, 125–131; Aikio 1985, 78–79; Itkonen 1944, 100–105; Felman 1980, 295 299.

[238] Sokolovski 1998, 75; Slezkine 1994, 40, 47–71; Tuisku 1999, 69; Lallukka 1995, 13; Krupnik 1992, 32.

[239] Friis 1872, 181; Itkonen 1918, 35–39, 42–43.

[240] Palmen 1887 < ks. Rikkinen 1980, 88–89; Ramsay 1892, 6.

[241] Friis 1872, 278; Itkonen 1991, 182.

[242] Borg 1902–1903, 45–46.

Merkittävän, tosin lukumäärältään vähäisen väestölisän toi alueelle jo 1880-luvun lopussa alkanut komien muuttoaalto. Komien ja heidän mukanaan pororenkeinä tulleiden nenetsien vaikutus saamelaisten elinkeinoihin ja kulttuuriin on ollut suuri.

Rajajärjestelyjen vaikutuksia Kuolan alueella

Vuonna 1751 solmitun Strömstadin rauhansopimuksen erillisosassa oli sovittu, että saamelaiset saisivat vapaasti muuttaa valtakunnasta toiseen elinkeinoja harjoittaessaan. Sittemmin valtioiden väliset rajajärjestelyt ovat vaikuttaneet syvästi myös Kuolassa saamelaisten elämään. Itäsaamelaisten asuttama alue on ollut Ruotsi–Suomen, Tanska–Norjan ja Venäjän kiinnostuksen kohteena. Vuonna 1826 Norja ja Venäjä vahvistivat nykyisen rajan jakaen keskenään rannikolle ulottuvat kolttien siidat. Tähän asti kolttasiidat olivat voineet vapaasti käyttää raja-aluetta molempien valtioiden puolella. Norja sai osia Paatsjoen ja Petsamon siidoista ja Näätämön siidan kokonaan. Tätä ennen Näätämön siidan talvikylä oli ollut Suomen puolella, kesäkylä Norjan puolella, lisäksi muutamilla perheillä oli ollut alueita Venäjän puolella. Vuoden 1826 sopimuksen jälkeen Paatsojen ja Petsamon koltista tuli Venäjän alamaisia, kun taas Näätämön koltista tuli norjalaisia. Tästä on peräisin Norjan pieni kolttavähemmistö Näätämössä. Paatsjokiset saivat tämän rajasopimuksen puitteissa jatkaa entisten rannikon kesäpaikkojen käyttöä aina vuoteen 1920 eli Tarton rauhaan asti. Tarton rauhan raja kulki kolttasaamelaisten sukualueiden läpi, ja näin osa valitsi kansalaisuuden sen perusteella, minkä valtion alueelle sukualueet sattuivat rajankäynnissä joutumaan. Yhteydet naapurisiitoihin katkesivat, ja tästä aiheutui ongelmia. Suomi sai tässä sopimuksessa Petsamon alueen, ja norjalaiset ostivat satamaoikeudet käyttöönsä 12 000 Norjan kultakruunulla. Näin Paatsjoen saamelaiset menettivät lopullisesti merikalastusoikeutensa.[243] Saamelaiset eivät itse koskaan saaneet korvaussummaa, ainoastaan pääoman korko jaettiin vuosittain Paatsjoen koltille.[244]

Norjan ja Venäjän välisten rajaneuvottelujen tuloksena Suomen ja Norjan välinen raja suljettiin poronhoidolta vuonna 1852. Menetettyään Suomen puolella sijainneiden laidunten käyttöoikeudet, Norjan alamaisina olleet porosaamelaiset siirtyivät laiduntamaan kolttien käyttämälle rannikkoalueelle aina Petsamon siidan maille asti. Kolttien poronhoito joutui vaikeuksiin, ja Näätämön siita menetti perinteiset laidun- ja metsästysmaansa. Heti rajasulkujen jälkeen Näätämön koltat eivät kuitenkaan lopettaneet perinteistä jutaamistaan. Rajojen lopullisesti sulkeuduttua he joutuivat pitämään porojaan ympärivuotisessa paimennuksessa, eivätkä laitumet kestäneet sitä. Näin Näätämön koltat vähitellen luopuivat perinteisestä elinkeinostaan sekä myöhemmin omasta kielestään ja elämäntavastaan.[245]

---

[243] Haruzin 1890, 81; Tanner 1928, 149–152; Niemi 1994, 314–319; Itkonen 1944, 33.
[244] Hämäläinen 1938, 146–147; Vahtola 1999, 687; Lehtola 1999, 151.
[245] Tanner 1928, 79–83; Niemi 1994, 331–344.

Suomen menetettyä toisessa maailmansodassa Petsamon Venäjälle, osa koltista joutui jälleen jättämään vanhat sukualueensa ja asettumaan Suomen puolelle uuteen asuinpaikkaan, Inarin Sevettijärvelle ja Nellimiin. Kontaktit rajan takana asuviin sukulaisiin katkesivat vuosikymmeniksi. Vasta 1980-luvun lopulta lähtien vierailut sukulaisten luo ja synnyinseuduille ovat olleet mahdollisia.[246]

Uudisasutus voimistuu

1900-luvulla miltei kaikki taloudellinen toiminta on keskittynyt alueen luonnonresurssien käyttöön. Entistä Neuvostoliittoa ja sen sotilasmahtia rakennettiin paljon myös Kuolan luonnonrikkauksien avulla, sillä Kuolassa oli runsaasti strategisten metallimalmien esiintymiä. Esimerkiksi Nikkelin tehtaan tuotannosta meni enimmillään 98 % sotateollisuuden käyttöön. Murmanskin rautatien valmistuminen vuonna 1916 mahdollisti alueen laajamittaisen asuttamisen ja taloudellisen hyödyntämisen.[247] 1930-luvulla tehtiin mittavat kupari- ja nikkelimalmilöydöt Montšetundralta. Niitä hyödyntämään perustettiin Severonikkelin kaivoskombinaatti, joka sijaitsee Montšegorskin kaupungissa.[248] Teollistaminen oli intensiivistä, ja myös Murmanskin kalateollisuutta alettiin laajentaa. Lisääntynyt teollisuus tarvitsi paljon uusia työntekijöitä.

Pohjoisessa sijaitsevien luonnonvarojen hyödyntäminen tuli kalliiksi, joten työvoimaa järjestettiin perustamalla työleirejä ja vankiloita eli pakottamalla ihmisiä alueelle ilman palkkaa ja etuuksia. Vankityövoimalla on rakennettu esimerkiksi Kuolan apatiitti- ja nikkelikaupunkien verkosto Montšegorsk, Apatiitti ja Kirovsk. Työleirijärjestelmä teollisuuden työvoiman hankkijana menetti merkityksensä vähitellen Stalinin kuoleman jälkeen vuonna 1953, ja pohjoiseen pyrittiin houkuttelemaan työntekijöitä muilla keinoin. Erittäin aktiivista asuttaminen oli 1950- ja 1960-luvuilla, jolloin väliaikaista työvoimaa tuli valtakunnan muista osista korkeamman palkan, nopeasti karttuvan eläkkeen, parempien tavaravalikoimien ja muiden etuisuuksien houkuttelemina. Nämä pohjoiset alueet olivat Neuvostoliiton loppuaikoina vahvasti subventoituja.[249] Venäläinen etnografi Valery Tishkov käyttää tästä houkutusjärjestelmästä nimitys »epäsuora väkivalta».[250]

Myös sotilasstrategisesti tärkeä asema toi Kuolaan uutta väkeä. Saamelaiset kutsuvat tulokkaita nimellä **prišlyje ljudi**, muualta tulleet. Nimitys on käytössä kaikkialla entisen Neuvostoliiton alueella. 1990-luvulla Neuvostoliiton hajoamisen jälkimaininkeina tehtaiden ja tuotantolaitosten lopettaminen on aiheuttanut työttömyyttä ja väestöpakoa. Väestön muuttoliike tapahtuu nyt pohjoisesta entisen Neuvostoliiton eteläosiin, takaisin entisille asuinalueille. Muu-

[246] Ks. Rantala 1994, 313–319 ja Rantala 1995, 56–57, joissa hän käsittelee Kuolan saamelaisten kontakteja länteen.

[247] Juntunen 1997, 60–61.

[248] Kiseljov & Kiseljova 1995, 76–66.

[249] Slezkine 1994, 338; Kauppala 1998, 19, 27. Vankileirijärjestelmästä käytettiin nimitystä GULAG = Glavnoe upravlenie lagerei

[250] Tishkov 2001, 62.

alta tulleiden asukkaiden mentaalista sitoutumista uuteen asuinalueeseen määrittää venäläisten topofilia, kotiseuturakkaus. Omaa kotiseutua tai -maata pidetään vierasta asuinaluetta parempana ja sinne halutaan palata.[251]

Kuolan alueen talous perustui muutamiin avainsektoreihin, ja yhteisö saattoi olla riippuvainen yhdestä yrityksestä. Yrityksen lopetettua toimintansa koko yhteisö on joutunut vaikeuksiin. Esimerkiksi Luujärven lähellä sijaitseva Revdan kaivoskaupunki koki tällaisen kohtalon.

Taulukko 2: Kuolan niemimaan väestökehitys 1897–1989 väestönlaskentatietojen mukaan.[252]

Vuosi	Saamelaiset	%	Venäläiset	%	Muut	Yhteensä
1987	1 736	20	5 276	60,8	1 667	8 676
1920	1 554	8,4	12 234	71,9	3 622	18 410
1933	1 932	1,3	141 136	94,2	6 732	149 800
1959	1 703	0,3	484 224	85,3	81 745	567 672
1970	1 715	0,2	676 319	64,6	121 493	799 527
1979	1 565	0,2	819 492	83,8	156 775	977 832
1989	1 615	0,2	965 727	82,9	197 244	1 164 569

Vuonna 1995 alueen väestömäärä oli laskenut 1 067 100:een ja vuonna 1998 edelleen 1 016 600:een.[253] Kuten taulukosta nähdään, väestökehitys johti siihen, että tähän asti melko eristyksissä eläneet alkuperäisasukkaat, saamelaiset, joutuivat muiden väestöryhmien joukkoon pieneksi vähemmistöksi ilman erioikeuksia. Kuolan saamelaisten kohdalla perusongelmana on pidetty sitä, että saamelaisilta puuttuu oma kansallinen alue. Monet vähemmistöpoliitikot ja virkamiehet pitivät vielä 1990-luvulla tärkeänä tavoitteena sitä, että Murmanskin alueesta tehtäisiin saamelaisten kansallinen alue.[254]

1990-luvun lopussa Kuolan niemimaalla saamelaisia oli noin 1800, komeja 2200 ja nenetsejä alle 200. Saamelaisten osuus on ainoastaan 0,2 % alueen koko väkiluvusta. Luujärvellä, jonka alueella suurin osa saamelaisista asuu, heitä on nyt noin 20 % piirikunnan koko väestöstä.[255] Saamelaisten absoluuttinen lukumäärä on pysytellyt samana, vaikka 1930-luvulla heidän suhteellinen osuutensa väestöstä muuttoliikkeen vuoksi laski äkkiä.

Siitaporonhoito Kuolassa

Sekä asumismuodossa että elinkeinonharjoittamisessa on Kuolan niemimaalla tapahtunut suuria muutoksia. Perinteisissä elinkeinoissa on nähtävissä selvästi se, miten asukkaat olivat sopeutuneet vallitseviin luonnonoloihin ja miten he

[251] Hellberg-Hirn 1999, 64.
[252] Murmansk region in figures '92 1992, 12.
[253] Statistitšeskij ježegodnik Murmanskayja oblast v 1997 g.
[254] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/36, 46, 66, 67.
[255] Lazarev & Patsija 1991, 205–206.

hyödynsivät ympäristönsä sisältämiä ekologisia resursseja. Kuolan niemimaan perinteinen elinkeino on 1800-luvun loppupuolelle asti ollut pyyntitalous. Eräät tutkijat ovat pohtineet sitä, kummalla kalastuksella vai muutamia poroja omistavalla pyyntitaloudella, on ollut suurempi merkitys. Esimerkiksi Nikolai Haruzinin mukaan kalastus oli tärkein, kun taas poronhoito oli saamelaisille metsästystä tärkeämpi sivuelinkeinna. Myös V. V. Tšernoluskin mielestä ainakin turjansaamelaisilla kalastus oli tärkein toimeentulon muoto, sillä saamelaisten vuotuiskierto perustui kalastuksen tarpeisiin. M. A. Castrenin mukaan kalastus oli poronhoitoa tärkeämpää, mutta hänen mukaansa syyt olivat lähinnä uskonnossa, sillä ortodoksikirkko kielsi lihansyönnin miltei puolen vuoden ajan.[256] Siksi saamelaisten ei tarvinnut pitää isoja porokarjoja. J. A. Friisin havaintojen mukaan kirkko antoi luvan poiketa tästä pohjoisiin oloihin sopimattomasta säännöstä. Esimerkiksi turjansaamelaiset söivät paaston aikana riekkoja, joita kutsuttiin lentäviksi kaloiksi.[257]

Gustaf Hallström taas piti poronhoitoa saamelaisten tärkeimpänä toimeentulon lähteenä, jolla oli vaikutusta laajemminkin, esimerkiksi sosiaaliseen statukseen. Kuolan niemimaan historioitsija Ivan Fedorovits Ušakov korostaa sitä, että 1600-luvun loppupuolella poronhoidolla oli vähäinen merkitys Kuolan alueella, mutta että vähitellen 1800-luvulle tultaessa siitä tuli talven ajaksi tärkein toimeentulon lähde ja porosta vaurauden ja vaikutusvallan symboli.[258] N. N. Volkovin mielestä kalastuksella oli jopa kielteinen vaikutus, sillä saamelaiset näkivät suurta vaivaa kalastuksen vuoksi joutuen muuttamaan sitä varten kahdesti vuodessa. Kalavedet saattoivat sijaita kaukana porojen kesälaitumista. Kalalla oli tärkeä rooli ravintona, mutta porolla taas kuljetuksessa sekä vaatteiden ja muiden tuotteiden raaka-aineena. Väinö Tannerin mukaan poronhoito ei estänyt itäsaamelaisia harjoittamasta kalastusta.[259]

Petsamon luostarilla oli oma porotokkansa jo 1500-luvulla. Luostarin poroja käytettiin etupäässä kuljetukseen, mutta myös ruuaksi.[260] Ortodoksisella kirkolla on joillakin alueilla, esimerkiksi Siperiassa mutta myös Luujärvellä, ollut ns. jumalan porotokka, jota on käytetty hyväntekeväisyyteen. Asukkaat ovat lahjoittaneet tai antaneet maksuksi poroja kirkolle. Kirkko palkkasi tokkaa varten paimenen. Poronomistaja saattoi lainata kirkolta poroja, mikäli hänen oma elonsa tuhoutui jonkin katastrofin, kuten kulkutautien, petotuhojen tai varkauksien, vuoksi. Kun elo oli kasvanut, hän maksoi lainan kirkolle. Tällä

---

[256] Castren 1953, 90–91; Haruzin 1890, 104–113; Tšernoluski 1930, 25–26, 91. Toisaalta paastoajat ja villipeuran metsästyskaudet sopivat myös yhteen, sillä esimerkiksi pääsiäisen suuri paasto päättyi sopivasti ennen keväistä peuranmetsästyskautta. Rykimäaika taas päättyi ennen kuin kuusi viikkoa pitkä joulupaasto alkoi. Storå 1971, 282.

[257] Friisin mukaan papisto ymmärsi paastoamisen vaikeudet ja myös nenetsit olisi vapautettu tästä lihansyöntikiellon ehdottomuudesta. Friis 1872, 203, 284. Storån mukaan katolinen kirkko salli syödä paastonaikana vesilintuja, ks. Storå 1968, 277.

[258] Hallström 1912, 246, 256; Castren 1953, 90–91; Haruzin 1890, 104–113; Tšernoluski 1930, 25–26, 91; Ušakov 1972, 101–103, 216.

[259] Volkov 1996, 41; Tanner 1928, 175.

[260] Storå 1971, 282.

instituutiolla oli sekä taloudellista että sosiaalista merkitystä, sillä sitä voitiin käyttää ahdinkoon joutuneiden poronomistajien turvaksi.[261]

1800-luvun loppupuolen tietojen mukaan Kuolan saamelaisilla oli ainakin pari kolme erilaista vuotuiskiertomallia, jotka riippuivat ekologista olosuhteista.[262] Saamelaisten perinteistä elämää rytmitti työvuosi. Se, missä siitansa alueella sukuyhteisö kunakin vuodenaikana asui, riippui vuodenaikana harjoitettavasta elinkeinosta. Saamelaisten arkaainen, pieniporoinen poronhoito oli ekstensiivistä, porot kulkivat osan vuotta vapaina. Porot olivat tärkeitä vetoja kantoporoina. Poronhoidossa saamelaiset käyttivät apuna porolatoja, *liemuja,* ja savua suojaamaan poroja kiusaavalta räkältä, jolloin poroja voitiin myös lypsää.[263] Osa siidoista ei päästänyt poroja kesäksi täysin vapaaksi, vaan vaatimet sidottiin vasomisen ajaksi kiinni. Näin hihnavasotuksensa avulla voitiin turvata porojen vasonta. Myös aitauksia käytettiin; porot voitiin esimerkiksi aidata isoon niemeen, jossa ne palkivat kesän ajan.[264] Porojen palkiessa vapaina voitiin keskittyä kalastamiseen. Esimerkiksi 1890-luvulla Kuolaa kartoittaneella suomalaisten tiedemiesten retkikunnalla oli vaikeuksia saada paikallisia oppaiksi ja poroja tavaroita kantamaan, koska saamelaiset olivat kesällä hajaantuneet kalastamaan.[265]

Lumen tultua maahan porot koottiin ja kuljetettiin talvikylän lähellä sijaitseville talvilaitumille. Sydäntalvi joulukuun alusta huhtikuun loppupuolelle asti vietettiin talvikylässä, jonka paikkaa jouduttiin muuttamaan porojen talvilaidunten ja polttopuiden saatavuuden mukaan parinkymmenen vuoden välein.[266] Talvella voitiin myös metsästää. Talvikylässä hoidettiin kaikki yhteiset asiat, ja siellä kokoontuivat siitakäräjät. Talvikylässä oli aikaa myös viettää iltoja yhdessä, niin kuin esimerkiksi Antti Hämäläinen on dokumentoinnut. Siellä oli myös kirkko pappiloineen. Sen ympärille oli rakennettu kirkkotupia kaukaisia kirkossakävijöitä tai vierailijoita varten. Esimerkiksi Luujärven talvikylässä perheet asuivat pienissä hirsirakennuksissa. Kylässä oli lisäksi turvekammeja. Keväällä kiinteästä ja yhteisestä talvikylästä lähdettiin perheiden ja sukujen hallitsemille nautinta-alueille.[267]

Siidat erosivat toisistaan ekologisen ympäristön (sijainnin) ja harjoittamiensa elinkeinojen perusteella. Luujärven siita edusti sisämaan tyyppiä. Tässä mallissa talvikylät sijaitsivat metsäalueella sisämaassa, kesäpaikat järvien rannalla, koivumetsän ja tundran rajalla. Esimerkiksi Luujärven saamelaisten kesäpaikat sijaitsivat Lusnujärvellä ja Umbajärvellä, ja niille muutettiin keväällä.[268] Joillakin perheillä oli vielä omat kevät- ja syyspaikkansa, joissa harjoi-

---

[261] Siitä, kuinka yleinen tämä instituutio oli, minulla ei ole tietoja. Kirill Istomin kertoo tästä ilmiöstä Kolvan nenetsien parista, mutta ei ilmoita yhtään lähdettä. Kolvan nenetsit asuivat komialueella. Ks. Istomin 1999, 29–30, 33. Kuolasta tästä on maininta, jossa kerrotaan miten asukkaat eivät kollektivisoinnin alussa suostuneet ottamaan kirkon poroja, koska »he eivät ole niitä antaneetkaan». Kiseljov & Kiseljova 1979, 42; Ušakov & Daštšinski 1986, 116.

[262] Kihlman & Palmen 1889, 19–20; Rikkinen 1983, 90.

[263] Suonjel 1936, xxvi–xxvii; MV: KTKKA Paulaharju 1921, piirros.

[264] Narodi Sievera Rassii I 1992, 73; Tanner 1928, 202.

[265] Kihlman 1890, 8, 27.

[266] Tanner 1928, 105, 138.

[267] Kihlmann 1890 30–31; Paulaharju 1921, 25–27; Hämäläinen 1938, 102–110.

[268] Paulaharju 1921, 30; Rikkinen 1980, 88–89.

tettiin kevät- ja syyskalastusta. Suonikylän tunnettu siita muistuttaa tätä mallia, erona on ainoastaan sen sijainti kokonaan havumetsävyöhykkeellä.[269]

Toista mallia edustavat kesäksi merenrantaan muuttaneet siidat. Sisämaan talvikylästä perheet muuttivat kauemmaksi rannikolla sijaitseviin sukupaikkoihin kalastamaan. A. O. Kihlmanin tietojen mukaan Ponoilla sijainneen Kintusin siidan väki vietti koko ajan sisämaassa lukuun ottamatta miehiä, jotka osallistuivat syyskuussa venekunnittain harjoitettavaan lohenpyyntiin Ponoijoen suussa. Tällöin Ponoin kylässä oli jo vahva venäläisasutus, ja kylässä oli myös karjaa.[270] Kolmas vuotuiskiertomalli, jota edusti esimerkiksi Voronjen kylä, oli näiden kahden eräänlainen yhdistelmä. Metsäalueella, metsärajan lähellä sijaitsevasta talvikylästä muutettiin keväällä rannikolla sijaitseviin perheitten omiin kesäpaikkoihin. Rannikolla ollessaan perheet keskittyivät porojen hoitoon, sillä täällä kalastuksesta huolehtivat venäläiset. Jokangan, Sosnovkan, Lumbovkan ja Semiostrovin kylien saamelaiset pyysivät keväällä hylkeitä. Elokuun toisella viikolla saamelaiset muuttivat koivuvyöhykkeen tienoilla sijaitseville omille kalastuspaikoilleen viipyen siellä joulukuun alkuun asti siikaa ja lohta pyytäen.[271]

Tatjana Lukjantšenko jakaa 1800-luvun aineiston perusteella Kuolan saamelaiset kahteen ryhmään, jotka eroavat toisistaan talousmuotonsa perusteella.[272] Länsiosan siidat tulivat toimeen etupäässä kalastuksella. Ne kalastivat erityisesti lohta mereen laskevissa joissa sekä alueella sijaitsevissa isoissa järvissä kuten Imandrassa ja Nuortijärvessä. Näillä siidoilla oli vähän poroja, ja niitä käytettiin etupäässä kuljetuksessa. Niemimaan itä- ja sisäosissa olevat siidat puolestaan elivät metsästyksen, sisävesi- ja jokikalastuksen ja poronhoidon yhdistelmällä.[273] Sekä turkiseläinten että villipeurojen metsästys oli tärkeää toimeentulon kannalta, mutta villipeurakantojen ehtyessä toimeentulon painopiste siirtyi yhä enemmän poronhoitoon. Poromääriä pyrittiin kasvattamaan myös kalastuksen tuotolla. Poroista vain pieni osa käytettiin teuraiksi. Eri perheiden tai siidan jäsenten välillä saattoi olla suuria varallisuuseroja; köyhimmät jäsenet työskentelivät renkeinä rikkaimmilla poronomistajilla. Köyhimmät ansaitsivat tuloja kuljettamalla polttopuita ja heinää porojen puutteessa koirilla. 1800-luvun lopulla tavarankuljetus ja rahdinajo olivat hyvä lisäansion lähde Kuolan saamelaisille. Itkosen mukaan suonikyläläiset ajoivat tukkeja jopa Inariin ja Varankiin.[274]

> (---) Meillä oli suuri perhe. Elettiin köyhästi. Tänne piti aina kuljettaa ruokatarvikkeita. Meillä ei ollut mahdollisuuksia. Me asuimme täällä. (---) Talvella [isä] teki töitä porojen kanssa. Ajoporoilla. He kuljettivat järvelle kuormia. Tai kun pyydettiin, niin Murmanskiin, Montšegorskiin,

---

[269] Esim. Tanner 1928, 195.

[270] Kihlman 1890, 33, 36–37; Nickul 1970, 189–190.

[271] Kihlmann 1890, 35–38; Rikkinen 1983, 90; Genetz 1891, xxvi– xxxiv; Volkov 1996, 45.

[272] Neuvostoetnografien käyttämästä kulttuuris-taloudellisista tyypeistä ks. Its 1987, 17–20.

[273] Lukjantšenko 1971, 53, 85; Ušakov 1972, 214; Volkov 1996, 37; Lukjantsenko 2000, 15.

[274] Granö 1918, 65; Lukjantšenko 1971, 53, 85; Lönnrot 1989, 266, 270; Ušakov 1972, 101–103, 214, 216; Itkonen 1984b, 215; Volkov 1996, 51.

teki töitä porokuljetuksissa. Yleisesti ottaen sellaisia töitä teki. (Nikolai, syntynyt vuonna 1923 Voronjessa.)[275]

Vähitellen 1800-luvun aikana ja 1900-luvun alussa porosta tuli talven ajaksi saamelaisille tärkein toimeentulon lähde ja myös vaurauden ja vaikutusvallan symboli.[276]

1800-luvun loppupuolella saamelaisuus yhdistettiin Zolotarevin mukaan paimentolaisuuteen ja poronhoitoon. Pysyvästi asumaan asettuneet saamelaiset pitivät itseään venäläisinä.[277] 1900-luvun alkupuolella Kuolan alueella oli 85 pysyvää saamelaistaloutta; puolipaimentolaistalouksien määrä oli 286. Nämä 85 taloutta elivät maataloudella ja kalastuksella sekä metsäteollisuuden ja rautateiden palveluksessa, sillä Murmanskiin vievä rautatie rakennettiin vuonna 1916. [278] Tämä rautatie vei Kildinin kylän porojen laidunalueet niin tarkoin, että kyläläisten oli jätettävä Kildin ja etsittävä elintilaa muualta.[279]

Komit saapuvat Kuolan niemimaalle

1880-luvulla Euroopan puoleisella tundralla, nykyisen Komin ja Nenetsian alueilla, raivosi tuhatmäärin poroja surmannut pororutto, joka saastutti laitumet vuosiksi. Näin uusia, poronhoidolle sopivia alueita etsiviä komeja, *ižemtsejä*, joiksi näitä Ižma-joen alajuoksulta lähtöisin olevia komeja nimitettiin, asettui asumaan Kuolan niemimaalla. Tiedon Kuolan niemimaalla olevista puhtaista jäkälämaista he saivat Murmanskin rannikolla kalastamassa käyneiltä komeilta.[280]

Kuolan niemimaa sijaitsi kaukana ižemtsien entisiltä palkisilta, ja riski menettää koko porokarja matkan aikana oli suuri. Ensimmäisenä matkaan lähti kaksi isoa poronomistajaa, Polikarp Rotšev ja Ivan Terentjev perheineen. Heihin liittyi muita perheitä siten, että ryhmän kooksi tuli lopulta 65 henkeä. Heillä oli lähtiessä mukana noin 9000 poron tokka ja muutama nenetsi pororenkeinä. Keväällä 1884 he ylittivät Vienanmeren Kantalahden kohdalta jään ollessa jo heikkoa. Talvella 1886–87 he saapuivat Luujärvelle, jossa tuolloin asui 30 saamelaisperhettä, yhteensä 118 asukasta. Vaivalloisen matkan aikana komien porotokka oli pienentynyt kolmella tuhannella päällä.[281] Tämän jälkeen komien muutto jatkui vähitellen. Vuonna 1896 Bolšezemelskaja-tundralla riehui toinen epidemia, minkä jälkeen komeja lähti jälleen porotokkineen liikkeelle. Ainakin osa heistä ylitti Vienanmeren laivalla Arkangelista.[282] Luujärven lisäksi komeja asettui asumaan myös muualle, kuten Tšalmny-Varreen. Omiksi ky-

[275] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/51.

[276] Granö 1918, 65; Lukjantšenko 1971, 53, 85; Lönnrot 1989, 266, 270; Ušakov 1972, 101–103, 214, 216 Itkonen 1984b, 215; Volkov 1996, 51.

[277] Zolotarev 1928, 144; Kuropjatnik 2000, 40.

[278] Lukjantsenko 2000, 15.

[279] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/65; Antonova 1992, 171.

[280] Bryleva 1996, 160.

[281] Kihlman 1890, 2; Bryleva 1996, 160–161.

[282] Erään haastateltavan äiti oli syntynyt laivamatkalla. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/36.

likseen komit rakensivat Krasnoseljen (1921) ja Kanevkan (1923).[283] Vuonna 1897 Luujärvellä asui 116 komia ja 35 nenetsiä, mutta vuonna 1915 jo 493 komia kokonaisväestön ollessa 690 henkeä.[284]

Komit asettuivat niemimaalle ilman viranomaisten lupaa. Huolimatta saamelaisten vastustuksesta, ja esimerkiksi tsaarille kirjoitetuista valituksista, komit jäivät asumaan Luujärvelle, tosin toiselle puolelle kylää ja Virmajokea kuin saamelaiset.[285] Vielä nykyäänkin, kun tarkastelee kylän vanhan puutaloasutuksen talokirjoja, huomaa, että saamelaiset ovat keskittyneet omalle alueelleen ja komit omalleen. Kerrostaloissa asutus on sekaantunut.

Komit pystyivät sopeutumaan uusille asuinseuduille siitä huolimatta, että luonnonoloiltaan uudet palkiset erosivat entisen kotiseudun laitumista. Sopeutumista auttoi se, että komien porot hyödynsivät ympäristöä eri tavalla kuin saamelaisten pienet porokarjat, jotka päästettiin vapaiksi kesän ajaksi saamelaisten ryhtyessä kalastamaan. Sillä aikaa kun saamelaiset valittivat komien tulosta, komit käyttivät tilannetta hyväkseen. He rakensivat itselleen isot, kaksikerroksiset talot, joiden pihapiiristä löytyivät saunat, aitat, *sarait* ja jopa säämiskäverstas. He myivät omia ja muilta ostamiaan tuotteita, lihaa, taljoja ja säämiskää, sekä Suomeen että Pietariin. Komien asettautumista auttoi heidän hyvä taloudellinen tilanteensa, jota he käyttivät diplomaattisesti myös koko yhteisön hyväksi. Kun Luujärven kirkko paloi, varakkaat komiporomiehet lahjoittivat sekä rahaa että puutavaraa kirkon uudelleenrakentamiseksi ja koulun perustamiseksi. Raha ja alkoholi, joita komeilla oli käytössään ja joita käytettiin saamelaisten ja virkamiesten hyvittelemiseen, helpottivat näin komien asettumista kylään.[286]

Jo ennen tuloaan Kuolan niemimaalle komit olivat oppineet poronhoidon nenetseiltä. Osin alkoholin ja erilaisten nenetsien tarvitsemien tavaroiden avulla he olivat saaneet nenetsit velkariippuvuuteen. Köyhtyneet nenetsit joutuivat työskentelemään komien talouksissa palkallisina pororenkeinä. Komien harjoittama suurporonhoito tähtäsi myyntiin, ja se oli tuottavaa toimintaa. Komit jalostivat nahat itse arvokkaaksi ja halutuksi säämiskäiksi. He myös myivät lihat itse eteenpäin. Nenetsit sen sijaan eivät olleet kauppiaita, vaan he ostivat tavarat komeilta korkeaan hintaan ja myivät omat tuotteensa näille halvalla. Kun esimerkiksi pororutto tuhosi tokan, ei nenetseillä, koska he eivät keränneet rahaa, ollut mahdollisuutta hankkia uutta karjaa kuten varakkaammilla komeilla.[287]

Komien ja saamelaisten välejä on luonnehdittu huonoiksi. Tosiasiallisesti he elivät pitkään erillään toisistaan, sillä molemmat ryhmät hoitivat aluksi poroja omalla tavallaan ja omissa oloissaan. Komien vaikutusvaltaa kuvaa kuitenkin esimerkiksi se, että saamelaisten asuttaman Tšalmny-Varren kylän nimi muutettiin Ivanovkaksi sinne ensimmäisenä komina muuttaneen Ivan Ivano-

---

[283] Kiseljev & Kiseljova 1979, 5; GAMO, Kirvoskii otdel, fond 342, 12; Krasnošelje 80 let sele 2001, 1.

[284] Khomits 1977, 119; Konakov 1993, 98.

[285] Palmen < ks. Rikkinen 1980, 88–89; Paulaharju 1921, 30.

[286] Bryleva 1996, 163–164; Ortodoksinen kirkko perusti Kuolaan »kirkkokouluja» 1880-luvulla, ks. Sergejeva 1997, 37.

[287] Lehtonen 1994, 78–86.

Luujärven kyläkuvaa maaliskuussa 1993. Oikealla oleva puutalo on komien 1900-luvun alussa rakennuttama ns. Polikarpan talo. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/vk 34735.

vits Artevin mukaan.[288] Komit olivatkin maahantunkeutujia, ja he olivat saamelaisia vahvempia monessa suhteessa. Komeilla on myöhemmin ollut parempi edustus sekä alueen että sovhoosien hallinnossa, sillä he ovat olleet poliittisesti ja sosiaalisesti aktiivisia.[289]

T. I. Itkonen kirjoitti vuonna 1918, että komit olivat »hyvin elinvoimaista kansaa, joka varmaankin tulee säilyttämään täällä erikoisuutensa».[290] Komit olivat rikkaita ja taitavia poronhoitajia, mutta myös ovelia kauppiaita. Heitä on luonnehdittu erittäin sopeutumiskykyisiksi, tietoisen solidaarisiksi keskenään, tarmokkaiksi ja häikäilemättömiksi. Uralilaisia kansoja tutkineen Seppo Lallukan mukaan Kuolan komit ovat pystyneet säilyttämään oman erikoiskulttuurinsa, koska suuri osa heistä on pysynyt omassa erikoistuneessa elinkeinonharjoittamisessaan, poronhoidossa.[291] Suuri osa Kuolan komeista on pitkään asunut maaseudulla, ja heidän keskuudessaan on myös vähän seka-avioliittoja. Samuli Paulaharjun 1920-luvulla muistiinmerkitsemä toteamus »lappalaisen kanssa eivät syrjäänit juuri mene naimisiin» piti paikkansa vielä pitkään toisen maailmansodan jälkeen.[292] 1930-luvulla saamelaisen kanssa naimisiin mennyt kominainen kertoi, kuinka isä tarjosi tyttärensä kosijalle puuk-

[288] Sergejeva 1995, 77.

[289] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/36, 46, 50, 65, 67; Bryleva 1996, 165; Gutsol & Patsija 2000, 70–73.

[290] Itkonen 1918, 41.

[291] Nickul 1970, 192; Lehtonen 1994, 27, 48–49, 85; Lallukka 1990, 131–135.

[292] Paulaharju 1921, 27.

koa vastaukseksi. Isän vastustus oli turhaa, ja nuoret solmivat haastateltavan mukaan ensimmäisen kominaisen ja saamelaismiehen välisen avioliiton Luujärvellä.[293] Komien ja saamelaisten väliset erimielisyydet ja epäluulo toista ryhmää kohtaan heijastuivat myös koulunkäyntiin, sillä esimerkiksi vuonna 1912 Luujärven koulussa oli 28 oppilasta, joista vain 5 oli saamelaisia, komeja sen sijaan oli 19. Saamelaiset eivät halunneet päästää lapsiaan komilasten kanssa samaan kouluun.[294]

Komien vaikutus Kuolan saamelaisten poronhoitoon

Komien ja heidän mukanaan pororenkeinä tulleiden nenetsien vaikutus saamelaisten elämään on tapahtunut vähitellen. Se voimistui 1930-luvulla kollektivisoinnin myötä. Porot samoin kuin sukualueet siirrettiin kolhoosin omistukseen, ja saamelaiset joutuivat luopumaan perinteisestä, vuotuiskiertoon pohjautuneesta eliämäntavasta. Saamelaiset ja komit joutuivat työskentelemään ja asumaan tiiviimmin yhdessä. Tällöin myös heidän välisensä kontaktit vahvistuivat. Komien ja nenetsien vaikutus näkyy erityisesti poronhoidon, kuljetusvälineiden ja vaatetuksen kehityksessä. Arkaainen, saamelaisten puolinomadinen poronhoito muuttui suurporonhoidoksi, jossa tuotannollisilla seikoilla oli keskeinen osuus. Tokkia kasvatettiin ja poronhoitoa harjoitettiin lihantuotannon vuoksi. Rikkaimmat saamelaiset olivat tällöin asettuneet pysyvästi asumaan kyliin köyhempien jatkaessa puolipaimentolaista elämäänsä.[295]

Komien vaikutuksesta kirjoitti Paulaharju seuraavasti:

> Tavattomat ovat syrjäänien porokarjat ja suurta, entisen kotimaan tummaa komeaa rotua, isompaa kuin Suomen ja Venäjän lappalaisten porot, niin ettei missään maailmassa ole niin kauniita poroja kuin heillä. Ja järkevällä hoidolla ovat ne nopeasti lisääntyneet. (---) Syrjäänit ovat älykkäämpinä ja varakkaampina aina pitäneet puolensa, pysyneet valtaamillaan mailla, kierrellen karjoineen kuten ennenkin. Ja yhä vain laumaansa lisäten.[296]

Komien harjoittama poronhoito perustui maksimaalisen voiton tavoitteluun. Komit paimensivat tokkaansa tiukasti ympäri vuoden. Saamelaisten tokat olivat paljon pienempiä, ja koska ne palkivat kesäisin vapaana, jouti saamelaisten poroja komien tokkiin.[297] Ne porot, joiden korvassa oleva merkki osoitti niiden kuuluvan saamelaisille, saatiin pois, mutta tuhatpäisestä tokasta omien löytäminen ei ollut helppoa. Tällaista *mastaamista,* jossa pienempi porotokka imaistaan suurempaan tokkaan, on käytetty aseena muuallakin laidunkiistoissa.

V. V. Tšernoluski raportoi 1920-luvulla komien tavan paimentaa poroja tiukasti koko vuoden tuhoavan jäkälikköjä. Hänen mukaansa komit hoitivat porojaan kuin lehmiä. Koska komit valtasivat isoja laidunalueita, joutuivat saa-

---

[293] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/49.
[294] Kozmin 1912, 133–134.
[295] EM EA: 258.
[296] Paulaharju 1921, 24.
[297] Khazanov 1983, 79–84.

melaiset sopeutumaan tilanteeseen ja muuttamaan jutaamisreittinsä.[298] Tšernoluskin tietojen mukaan vuonna 1927 muut Kuolan saamelaissiidat paitsi Semiostrove ja Jokanga olivat jo alkaneet paimentaa komien tapaan porojaan.[299] Komitutkija Nikolai Konakovin mielestä saamelaiset tulivat vähitellen vakuuttuneiksi komien paremmasta ja tehokkaammasta poronhoidosta, ja he rupesivat paimentamaan niitä tarkemmin, kun heidän porotokkansa kasvoivat.[300] Saamelaistenkin oli alettava pitää tokkiaan paremmin silmällä, jotta porot eivät karkaisi eivätkä mastautuisi suurempiin tokkiin.

Kun poronhoito myöhemmin kollektivisoitiin, kollektiiveissa otettiin komien tuottavaksi osoittautunut poronhoitotapa käyttöön. Siitä jouduttiin kuitenkin luopumaan 1950-luvulla, koska laitumet eivät kestäneet. Tällöin palattiin saamelaisten vanhaan tapaan, joka salli porojen palkia kesän ajan vapaana joko rannikolla tai tundralla. Näin porot eivät kesäaikana tallanneet talvilaitumien arkoja jäkälikköjä.[301]

Saamelaisten kulkuvälineenä käyttämä ahkio vaihdettiin komien korkeaan *saniin*, joka valjastettiin kolmen tai neljän poron muodostaman valjakon eteen. Kominäkemyksen mukaan sanista tuli saamelaisten keskuudessa statussymboli.[302] Pohjoisen ankarat luonnonolot asettavat suuria vaatimuksia työvaatteille, jotka vuosisatojen kuluessa olivat kehittyneet tarkoituksenmukaisiksi sekä säilyttäneet paikkansa. Niiden muodoissa kuitenkin näkyy toisilta kansoilta omaksuttuja vaikutuksia. Peskistä luovuttiin 1920-luvulla, jolloin talvipukineena yleistyi hupullinen, kangaspäällysteinen umpiturkki, maalitsa. Myös poronnahasta valmistettujen jalkineiden ja koipisukkien mallit ja koristelu lainattiin komeilta ja nenetseiltä.[303]

Vallankumous saapuu tundralle

Kuolan niemimaan kollektivisoinnista ei ole tehty erillistutkimusta, joten käytän tässä pohjoisen alueiden kollektivisoinnista tehtyjä yleisesityksiä, kuten Kerstin Eidlitzin (1976) ja Juri Slezkinen (1994) tutkimuksia. Kollektivisointi on Kuolassa tapahtunut oletettavasti samalla tavalla kuin muuallakin pohjoisilla alueilla, sillä sekä haastattelu- että arkistoaineisto tukevat tutkimuskirjallisuuden antamaa kuvaa.

Venäjän vallankumouksen ideologisena lähtökohtana oli kaikkien työläisten liittyminen yhteen vapaan, luokattoman ja tasa-arvoisen yhteiskunnan luomiseksi. Luokkatietoisuuden esteeksi nähtiin kuitenkin ihmisten vääränlainen identifioituminen kansallisuuden mukaan, sillä sen katsottiin kuuluvan porvarilliseen yhteiskuntaan. Venäjän vallankumous ei suinkaan ollut pelkästään työläisten vallankumous, vaan siinä proletariaatin lisäksi olivat yhtä lailla muka-

[298] Tšernoluski 1930, 67–68.
[299] Tšernoluski 1930, 75.
[300] Konakov 1996, 80.
[301] Khazanov 1983, 84; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/50.
[302] Konakov 1996, 81.
[303] Ivanov-Djatlov 1928, 61; Lukjantschenko 1991a, 228–229.

na myös sortoa vastaan taistelevat vähemmistökansat. Neuvostoliittoa perustettaessa tärkeäksi poliittiseksi päämääräksi tuli myös vähemmistökansojen kansallisten oikeuksien takaaminen. Vallankumouksen jälkeen pohjoiset alueet olivat eristyksissä ja taloudellisissa vaikeuksissa, sillä kaupankäynti oli katkennut, eikä esimerkiksi pyyntielinkeinoissa tärkeitä aseita ja ammuksia ollut saatavissa. Ongelmista kertoo se, että saamelaisten porot vähenivät tänä aikana yli 70 %.[304]

Heti alusta lähtien Neuvostoliiton rakentamiseen kuitenkin vaikutti kaksi vastakkaista tendenssiä. Neuvostoliittoa muovattiin kansallisten neuvostovaltojen perustalta lopullisena päämääränä sosialistinen valtio ilman kansallisia painotuksia tai etnisiä identiteettejä. Tuloksena oli oleva moderni ja tehokas organisaatio. Neuvostoliiton todellisuus kuitenkin vahvisti entisestään kansojen etnisiä identiteettejä ja loi näin pohjan keskusvallan vastustaman nationalismin synnylle. Valtion virallinen propaganda kuvasi toivottua ja kuviteltua todellisuutta, jossa vallitsisi kansojen välinen veljeys ja tasa-arvo. Todellisuus esimerkiksi pohjoisilla alueilla oli aivan toinen, ja se murensi toivottua kuvaa.[305]

Vallankumouksen ja kansallisuuspolitiikan vaikutukset alkoivat vähitellen ulottua myös pohjoiseen. Vuosien 1921 ja 1923 puoluekokouksissa linjattiin se, miten uutta kansallisuuspolitiikkaa tuli viedä eteenpäin. Tällöin otettiin käyttöön myös uusi talouspolitiikka, **Novaja Ekonomitseskaja Politika** eli NEP, joka oli valtionjohtoista markkinataloutta. Uudella poliittisella ja taloudellisella järjestelmällä oli huomattavia vaikutuksia alueen väestöön ja heidän elämäänsä.[306]

Kansallisuuspolitiikan helpottamiseksi pohjoisessa asuvat kansat yhdistettiin yhdeksi ryhmäksi, pieniksi pohjoisen kansoiksi, **malyje narody severa**.[307] Näillä kansoilla katsottiin olevan yhteistä alhainen taloudellinen, poliittinen ja sivistyksellinen taso, yhtälainen perinteinen poronhoitoon, metsästykseen ja kalastukseen perustuva talousmuoto, sekä siihen liittyvät erityispiirteet, kuten nomadinen elämäntapa, sekä se, että heitä oli vähän. Tätä talousmuotoa kutsuttiin elämäntapapaimentolaisuudeksi (**bytove koctševanie**), myöhemmin tuotantopaimentolaisuudeksi **(proizvodstvennoe koctševanie)**. Neuvostoajan kirjoituksissa vielä 1970-luvulla sanottiin saamelaisista, että he olivat eläneet ennen vallankumousta alhaisella sivistystasolla.[308] Neuvostoetnografien näkemyksiä vähemmistöpolitiikassa tutkineen Kerstin Eidlitzin mukaan kansallisuuspolitiikkaan osallistuneet neuvostoetnografit eivät halunneet tehdä pohjoisen kansoista venäläisiä, vaan heidät oli tarkoitus saada mukaan kehityksen korkeammalle tasolle, sosialismiin. Neuvostovallan ensimmäistä kymmenlukua luonnehdittiin filantrooppisen holhousideologian aikakaudeksi. Avuttomista, primitiivisistä ja valistusta tarvitsevista kansoista piti huolehtia ja holhota eri-

---

[304] Tanner 1928, 207; Slezkine 1994, 132, 143; Kangaspuro 2000, 9; Taskila 1999, 199–203.

[305] Kangaspuro 2000, 10; Eidlitz 1979, 37–46; Andersson 1991, 6–7.

[306] Eidliz 1979, 36, 41–42; Kauppila 1999, 18.

[307] Tällä hetkellä pieniin pohjoisiin kansoihin kuuluvia kansoja on 30. Ne eivät ole ainoita Venäjän vähemmistö- tai alkuperäiskansoja, mutta ainoita joilla oli neuvostoaikana tiettyjä kansallisuuteen perustuva etuoikeuksia, kuten ilmaiset lääkkeet ja ilmainen koulutus. Suliandziga & Henry 1998, 9; Tuisku 1999, 73.

[308] Kert 1969, 43; Kiseljov & Kiseljova 1979, 19; Ušakov 1972, 36.

tyisesti. Ideologian mukaisesti Pohjoisten asioiden komitea aloitti sivistyskampanjan. Komitean mielestä pohjoisten vähemmistöjen ainoat riistäjät olivat itse venäläiset, joita vastaan voitiin suojautua lisäämällä tietoa ja opetusta. Suunniteltiin kansallisia autonomisia alueita, joilla olisi poliittinen ja kulttuurinen itsehallinto. Menneisyyttä vastaan käytävässä sodassa mikään suunnitelma ei ole liian kunnianhimoinen, mikään etninen vähemmistö liian sivistymätön eikä mikään ilmasto liian ankara, kirjoittaa Yuri Slezkine. Suojelevan holhouksen kausi päättyi 1930-luvulle mennessä, sillä Stalinin päästyä valtaan vuonna 1928 NEP:n aika oli ohitse, ja kollektivisoinnin vähittäisen etenemisen ajatuksesta luovuttiin.[309]

Neuvostoliiton pohjoisia kansoja kohtaan harjoittama politiikka voidaan jakaa kolmeen päävaiheeseen, joista ensimmäinen on edellä mainittu alkukausi (1930-luvun alkupuolelle asti), jolloin huomio kiinnitettiin koulutukseen, itsehallintoon ja jolloin aloitettiin kollektiivien perustaminen. Tarkoituksena oli saada perinteiset elinkeinot ja yhteistyömuodot osaksi neuvostojärjestelmää. Toinen vaihe kesti 1930-luvulta 1950-luvun puoliväliin. Totalitaarista hallinto-komentojärjestelmää vahvistettiin, ja valtio hyödynsi tehokkaasti kansallisia vähemmistöjä työvoimanaan, jotta valtiontalouden tuotantosuunnitelmat pystyttiin täyttämään: tuottamaan tarpeeksi lihaa, kalaa ja turkiksia. Kolmas vaihe, »valtion byrokratian holhous» kesti 1950-luvun puolivälistä 1980-luvulle. Tällöin luotiin luontaisetujen, etuoikeuksien ja tehottomien toimenpiteiden järjestelmä, jossa pääpaino oli pohjoisten kansojen asuinalueiden teollisessa kehityksessä.[310]

Harjoitetun politiikan tarkoituksena oli parantaa ja edistää pohjoisen taloutta ja tuotantoa koko Neuvostoliiton eduksi teollistamalla pohjoisia reuna-alueita. Teollistamisen ohella oli tarkoitus kehittää myös perinteisiä elinkeinoja kuten poronhoitoa, metsästystä ja kalastusta, sillä niillä oli paikallisen merkityksen lisäksi myös kansantaloudellista merkitystä. Tuotannon kasvattaminen oli poronhoidon kehittämisen tärkein tavoite. Poronhoidon kollektivisointi vapautti työvoimaa teollisuuden tarpeisiin. Aluksi teollisuuden ei nähty muodostavan uhkaa poronhoidolle, koska teollisuus keskittyi eri alueille kuin poronhoito, mutta jo 1960-luvun lopussa porolaitumet olivat muuttuneet fosfaatti-, nikkeli-, kulta- ja tina- sekä puutavaravarannoiksi. Vuonna 1976 Kerstin Eidlitz kirjoittaa poronhoidon menestyvän. 1980–1990-luvuille tultaessa toiveikkaat näkymät poronhoidon tulevaisuudesta ovat muuttuneet täydellisesti. Porolaitumia uhkaavat Kuolan niemimaan metallituotantolaitokset, Krasnošeljen sovhoosin porolaidunten keskellä olevan Keivin kyaniittiesiintymän hyödyntämistoiveet[311] sekä Siperian öljy- ja kaasukenttien hyödyntämisen.[312]

Kansallisuuspolitiikalla oli myös muita tavoitteita, sillä neuvostovallan tavoitteeksi otettiin kansallisten vähemmistöjen aktivoiminen uuden politiikan tehokkaiksi edistäjiksi. Myönteistä kehityksessä oli se, että pohjoisten alueiden asukkaat pääsivät modernin terveydenhuollon piiriin, lapsikuolleisuus vä-

---

[309] Eidlitz 1979, 126–139; Slezkine 1994, 150–154, 187.

[310] Pika & Grant 2000, 59–60.

[311] Kyaniittiesiintymä sijaitsee keskellä krasnošeljelaisen sovhoosin laitumia.

[312] Eidliz 1979, 59–61; Slezkine 1994, 337.

heni, koulutusmahdollisuudet avautuivat ja lukutaidottomuus pyrittiin hävittämään. Erityisesti naiset olivat kärsineet huonosta terveystilanteesta. Tundralla synnyttäminen oli yleistä – ja se sisälsi riskejä.[313] Tundralla syntyneitä oli myös haastateltavieni joukossa. Haastateltavat kertoivat mm. tundralla nuorena kuolleista lapsistaan tai sisaruksistaan. Sairauksien lisäksi kuoleman syinä olivat onnettomuudet, kuten hukkumiset tai lasten aseleikit. Onnettomuuden sattuessa tundralle oli mahdotonta saada apua ajoissa.[314]

Kollektivisoinnin tavoitteina oli ollut taloudellisen epätasa-arvon poistaminen, taloudellisten ja tuotannollisten seikkojen korostaminen sekä kannattamattomaksi ja vanhanaikaiseksi tuomitun poronhoidon uudenaikaistaminen. Yksi tapa uudistaa poronhoitoa oli asuttaa ihmiset kyliin. Kollektivisointi aloitettiin pohjoisilla, harvaan asutuilla nomadien alueilla varovaisemmin ja hitaammin kuin muualla, sillä näitä alueita pidettiin taloudellisesti, poliittisesti ja kulttuurisesti jälkeenjääneimpinä. Käytännön olosuhteet, kuten huonot liikenneyhteydet ja vaikeudet saada esimerkiksi rakennustarvikkeita, vaikuttivat myös siihen, että väestön paikalleen asuttaminen lähti hitaasti liikkeelle pohjoisessa. Neuvostovallan edustajat ymmärsivät, että pohjoisille alueille ei 1920-luvulla ollut myöskään helppo houkutella väkeä.[315]

Asukkaat pyrittiin aktivoimaan poliittisesti perustamalla kansallisia neuvostoja. Paikallishallinto järjestettiin neuvostojen avulla. Aluksi neuvostoja perustettiin perinteisen sukujärjestelmän pohjalta, mutta jonkin ajan kuluttua neuvostot muutettiin alueellisiksi kyläneuvostoiksi. Vuonna 1928 muutamat saamelaissiidat saivat oman neuvoston. Samaan aikaan perustettiin kansallisia alueita, kuten Hanti-Mansian (1930) ja Nenetsian kansalliset alueet (1929). Tehdyistä aloitteista huolimatta ei saamelaisten kansallista aluetta perustettu. Syyksi ilmoitettiin, ettei alueesta eikä sen taloudellisesta toiminnasta ollut tarpeeksi tietoa. Vuonna 1939 lopetettiin aikaisemmin perustetut neljä saamelaisten kansallista neuvostoa keinotekoisina ja muutettiin kyläneuvostoiksi, joissa kansallisuus tai paikalliset piirteet olivat sivuseikka. 1930-luvulla perustettiin myös paikallisia puolueorganisaatioita. Alkuperäisväestön edustajia liittyi puolueen jäseniksi, ja puolueaktivisteiksi tuli sen omia edustajia, joiden avulla pohjoisten alueiden kollektivisointi pääsi vauhtiin.[316]

1930-luvulla kiinnitettiin huomiota myös pienten pohjoisten kansojen oman kielen kehittämiseen ja opettamiseen. Saamen kieli nautti lyhytaikaisesta suojakaudesta vuosina 1933–1937. Kildinin saamen pohjalta luotiin kirjakieli, ensin latinalaisin kirjaimin, jotka kuitenkin jo vuonna 1934 vaihdettiin kyrillisiin kirjaimiin. Saamenkielinen aapinen julkaistiin vuonna 1933. Murmanskin pedagogisessa instituutissa aloitettiin saamelaisten opettajien koulutus, ja myös Leningradin pohjoisten kansojen edustajille tarkoitetussa pedagogisessa Herzen-instituutissa oli saamelaisopiskelijoita.[317]

---

[313] Eidlitz 1979, 66–83.

[314] Esim. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/32.

[315] Slezkine 1994, 279.

[316] Pika 1996, 22–23; Krupnik 1992, 33; Slezkine 1994, 173, 271–272; Ušakov & Daštšinski 1988, 96.

[317] Kolga et al. 1993, 190; Sergejeva 1995, 180.

Pahimpana syynä pohjoisten kansojen huonoon taloudelliseen tilanteeseen vallankumouksen aikoina pidettiin yksityistä kauppaa. Pyyntielinkeinoja harjoittavien ihmisten oli myytävä osa saaliistaan, jotta he olisivat saaneet ostettua elintärkeitä tuotteita, kuten työvälineitä tai elintarvikkeita. Monet olivat riippuvaisia eri välikäsistä, jotka ottivat oman osuutensa tuotosta.

Jotta välikäsistä päästäisiin eroon, ihmisiä kehotettiin perustamaan kansallisia kooperatiiveja eli osuuskuntia. Kooperatiivilla tarkoitetaan osuuskuntaa, johon jäsenet ovat liittyneet maksamalla jäsenmaksun. Niiden tarkoitus on helpottaa jäsentensä toimeentuloa tai elinkeinon harjoittamista. Osuuskunta hankki tavarat ja myi ne edelleen jäsenilleen, samoin se myi eteenpäin jäsentensä tuotteet. Kollektiivien tarkoituksena oli myös vapauttaa työvoimaa poronhoidosta työvoimapulaa kärsiville tuotantoalueille. Kollektiiveihin perustetiin eri tehtäviin erikoistuneita prikaateja, esimerkiksi poronhoito- ja kalastusprikaateja.[318]

Kuolaan perustettiin vuonna 1927 ensimmäiset saamelaiskooperatiivit. Vuosina 1926–27 perustettiin lisää kulutusosuuskuntia. Niistä ainakin neljä Ponoihin ja Jokangaan. Esimerkiksi Luujärvelle perustettiin vuonna 1931 *Ribkoop, Kalastusosuuskunta,* joka toimii edelleen. Sen jäseninä on kalastajien lisäksi myös metsästäjiä ja marjanpoimijoita. Nämä myyvät saaliinsa osuuskunnalle, joka välittää saaliin edelleen ympäri Murmanskin aluetta ja kauemmaksikin. Ribkoopilla on myymälöitä, ruokaloita ja leipomoita sekä Luujärven että Krasnošeljen kylissä. Osuuskunta palauttaa jäsenilleen tietyn osan tuotosta.[319]

Kiseljovien tietojen mukaan Luujärvellä toimi vuonna 1927 kaksi kooperatiivia, joista kulutusosuuskunnalla oli 187 jäsentä ja luotto-osuuskunnalla 95. Osuuskuntaan kuului 87 % Luujärven poronhoitajista, joiden tuotannon osuuskunta välitti eteenpäin. Se myös välitti jäsenilleen aseita, jotta poroja vainoavaa petokantaa voitiin vähentää. Osuuskunnan tuella voitiin aloittaa laajamittainen säämiskätuotanto.[320]

Ensimmäiset kollektiivit olivat yksinkertaisia, tuotannon pohjalta perustettuja yhteenliittymiä, joista käytettiin nimitystä TTO tai *tovarištšestva*. Tuotantovälineitä, kuten poroja sekä metsästys- ja kalastusvälineitä ei kollektivisoitu, vaan ne olivat edelleen yksityisomistuksessa. Varsinainen työ sen sijaan tehtiin kollektiivisesti ja laidun-, metsästys- ja kalastusalueita käytettiin kollektiivisesti. Tovarištšestva sai valtiolta tai kooperatiivilta poroja ilmaiseksi, ja nämä porot olivat yhteisiä. Nähtävästi kirkolta ja yksityisiltä ihmisiltä takavarikoidut porot annettiin kollektiiveille. Jäsenten jo ennen neuvostovaltaa omistamat porot olivat edelleen yksityisomistuksessa, mutta kaikkien porot yhdistettiin suuriksi tokiksi, joita paimennettiin kollektiivisesti.[321]

> Isä kertoi, että kaikkein kiinnostavimmat vuodet, ne olivat vuodet 24–28. Täällä järjestettiin poromiesten artteleita, yhdistettiin porot ja oltiin itse isäntiä. Sanottiin, että ensimmäistä kertaa tunsivat itsensä ihmisiksi.

---

[318] Slezkine 1994, 154; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/51, 64.
[319] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/64; Kiseljov & Kiseljova 1979, 49.
[320] Kiseljov & Kiseljova 1979, 50.
[321] Eidlitz 1979, 130–131.

> Sitten nämä porot ajettiin kolhoosiin ja siitä tuli loppu. Ja sen mukana katosivat työhalut.[322] (Pavel, syntynyt vuonna 1946 Tšalmny-Varressa.)

Luujärvelle perustettiin vuonna 1928 sekä saamelais- että komikolhoosit. Kolhoosissa jäsenet omistivat yhteisesti tuotantovälineet ja saivat myös palkkaa. Ensimmäisiä organisoituja kolhooseja oli saamelaisten poronhoitokolhoosi *Olonivod* (Poronhoitaja) Semiostrovessa, niemimaan itäosissa. Sen nimi muutettiin myöhemmin *Krasnaja Tundraksi* (Punainen tundra). Luujärvellä perustettiin vuonna 1929 *artteli* eli työosuuskunta nimeltä *Lopari*, mutta nimi muutettiin vuoden sisällä *Tundraksi*.[323] Arttelissa tuotantovälineet olivat yhteisomistuksessa, ja työ tehtiin yhdessä. Artteleita oli periaatteessa jo ennen neuvostovaltaa. Ihmiset olivat liittyneet artteliin tehdäkseen jotakin tuottavaa työtä yhteistyössä. Työ tehtiin yhdessä ja saalis jaettiin joko tasan tai tuotantovälineiden omistussuhteessa. Muu eläminen ja toiminta olivat yksityisiä.[324]

Myöhemmin arttelista muotoutui poronhoitokolhoosi *Tundra*, johon liittyi saamelaisten lisäksi myös komeja, nenetsejä ja venäläisiä. Vuonna 1930 Tundraan oli liittynyt 64 perhettä, joista saamelaisperheitä 5, komeja 37, nenetsisekä venäläisperheitä molempia 9. Seuraavana vuonna sillä oli 6285 poroa, vuosina 1937–38 poroja oli 4270.[325] Myöhemmin perustettiin esimerkiksi Voronjeen poronhoitoon ja kalastukseen perustuva artteli *Od-seid* – joka myöhemmin muuttui kolhoosiksi – sekä saamelaisten kalastus- ja poronhoitokolhoosi *Aut-Varre,* Barentsinmeren rannalle Jokangajoen suistoon myöhemmin *Dobrovolets (*Vapaaehtoinen*)* ja Tuuloman alueelle saamelaisten kolhoosi *Vosmus*. Alun perin kalastuskolhoosiksi perustettu Od-seid keskittyi myöhemmin poronhoitoon. Sen kalastuspaikkoja olivat esimerkiksi Tšudžjärvi ja Babozero. Poroja sillä oli vuonna 1937 vain 747.[326]

Voronjeen perustettiin vuonna 1933 myös *tovarištšestva Saami* (Saamelainen), jossa oli 23 työntekijää. He hoitivat 1042:ta kyläneuvostolle alun perin kuulunutta poroa ja 80:tä yksityisten omistamaa poroa. Sen päätoimiala oli poronhoito. Tilastojen mukaan kesä- ja syyskalastus kuitenkin työllistivät enemmän, sillä poroista huolehti viisi työntekijää, mutta kalastuksessa oli mukana 29. Talvella 1933–34 kuljetus työllisti 12 miestä ja 11 naista.[327] Krasnošeljeen perustettiin vuonna 1930 kolhoosi *Krasnošelje*.[328] Seuraavissa taulukoissa on esitetty Kirovskin aluearkiston tietojen mukaan eräiden Luujärven alueelle pe-

---

[322] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/36.

[323] GAMO, Kirovski otdel: fond 137, op.1, 2, 3, 13.

[324] Arttelilla ymmärretään myös kolhoosien korkeinta muotoa, jossa kaikki on yhteisomistuksessa ja myös eläminen ja muu tapahtuu yhteisesti. Eidlitz 1979, 131; Pika 1992, 20. Neuvostovallan alussa rakennetut asunnot kuvastivat tätä ideologiaa: asunnot oli tehty vain nukkumista varten, kaikki muu, kuten työ, lastenkasvatus, ruokailu ja harrastustoiminta piti tehdä kollektiivisesti kodin ulkopuolella. Myös Luujärvellä asui 1990-luvun alussa ihmisiä *kommunalkoissa,* asunnoissa, joissa on yhteinen keittiö ja pesutilat useille perheille. Eräs haastateltava asui kommunalkassa kahden muun perheen kanssa, jokaisella oli oma pieni makuuhuone. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/ 48. Kommunalkoista ks. Gerasimova 1999, 111–112.

[325] Lukjantšenko 1971, 20; Lukjantsenko 2000, 16; GAMO, Kirovski otdel: fond 132, op. 1, 8, fond 202, op 1, 1.

[326] GAMO, Kirovski otdel: fond 142, 1, 8.

[327] GAMO, Kirovski otdel: fond 142, 1, 8.

[328] Krasnošelje 80 let sele 2001, 2–4.

rustettujen kollektiivien kansallisuudet vuonna 1934 ja samojen kollektiivien tuotannonalat saman vuoden elinkeinotilaston mukaan. Taulukoiden perusteella kollektiivien jäsenten lukumäärät ovat ristiriitaisia keskenään. Taulukossa oleva keräily tarkoittaa marjojen ja sienten poimintaa, karjanhoito taas karjanhoidon lisäksi myös kasvintuotannon. Tundra, Krasnaja Tundra ja Krasnošelje olivat kolhooseja, Saami ja Arsjok olivat tovarištšestvoja.

Taulukko 3: Eräiden Luujärven alueen kollektiiveihin liittyneiden kansallisuudet vuonna 1933.[329]

Kansallisuus	Komit	Nenetsit	Saamelaiset	Venäläiset	Karjalaiset	Yhteensä
Tundra	51	8	3	5	1	68
Krasnaja Tundra	7	7	15	5		34
Krasnošelje	115	2		1		118
Saami			23			23
Arsjok			11	2		13
Yhteensä	73	17	52	13	1	156

Taulukko 4: Elinkeinotilasto vuoden 1934 kollektiiveista Luujärven alueella.[330]

	Poronhoito miehet/ naiset	Kalastus m/n	Rakennus- työt m/n	Keräily m/n	Karjan- hoito m/n	Hallinto m/n	Yhteensä m/n/kaikki
Tundra	10/0	24/4	19/20	0/27	1/2	4/1	58/54/112
Krasnaja Tundra	10/2	16/1	8/9	0/15	0/1	3/0	37/28/65
Krasnošelje	7/1	6/2	2/2	0/9	0/1	2/0	17/15/32
Saami	5/0	16/13		0/7		1/0	22/20/42
Arsjok	2/0	11/3		0/7			13/10/23
Yhteensä	34/3	73/23	29/31	0/65	1/4	10/1	147/127/274

Poronhoitokolhooseja perustettiin myös Kildiniin ja Pulozeroon vuonna 1931. Kollektivisointi saatettiin loppuun vuoteen 1940 mennessä, ja tällöin saamelaisia oli mukana 11 kolhoosissa.[331] Käyttöön saamistani lähteistä ei tule esille, milloin kooperatiivit, arttelit tai tovarištšestvat muuttuivat kolhooseiksi ja miten ne käytännössä toimivat.

Kulakkien ilmestyminen tundralle

Pohjoisessa oli paikoitellen suuriakin taloudellisia eroja asukkaiden välillä. Akkalasta kerrottiin, että perheillä oli tuolloin keskimäärin 100–300 poroa.[332]

[329] GAMO, Kirvoski otdel: fond 142, 1, 8.
[330] GAMO, Kirovski otdel: fond 142, 1, 8.
[331] Lukjantsenko 2000, 16.
[332] EM EA: 257.

Neuvostoviranomaiset jakoivat poronhoitajat riistäjiin eli varakkaisiin *kulakkeihin*, keskivarakkaisiin ja työtätekeviin köyhiin sen mukaan, kuinka suuri niiden elo oli. Rikkaat poronomistajat, kulakit pyrittiin likvidoimaan sekä henkisesti että fyysisesti. Mitään yhtenäistä kriteeriä ei ollut, vaan paikallisviranomaiset saivat määrätä kuka määritettiin kulakiksi. Yleisesti yli 500 poroa omistaneet laskettiin riistäjäkulakeiksi, joskus määräksi riitti 300 poroa. Yli 500 poroa omistaneiden luokkaan kuului 8 % pohjoisen talouksista.[333] Vuonna 1926 Luujärven kunnan talouksista laskettiin 60 % köyhiksi; niillä oli alle 100 poroa. Keskivarakkaiden, 101–300 poroa omistavien osuus oli 30 %, ja 10 % oli rikkaita kulakkeja, joilla oli yli 300 poroa. Kiseljovien tietojen mukaan 19 taloutta omisti yli 600 poroa; suurimmat tokat kuuluivat Sorvanovin, Jurevin ja Galkinin perheille.[334] Kiseljovien tekstistä ei kuitenkaan käy ilmi, kuinka monelle perinteisen siidan perheelle, poronomistajalle tai sukupolvelle porot jakautuivat. Galkinin sukuun kuulunut Nikolai kertoi tästä seuraavasti:

> Nikolai: Kolhoosiin menin vuonna -38. Se organisoitiin vuosina 32–33. Me menimme jostain syystä vuonna -38. Kollektivisointi ja kaikki se. Kuka ei halunnut, heidät vaan ajettiin talviselle tielle. Joku vastusti. (---) Oli sellaisia, jotka eivät halunneet liittyä, yksityisiä. Mutta veroilla heidät tietysti sitten, kaikki liittyivät. Työn tuloksia oli mahdoton nähdä, veroja oli, ihan sama, hyödytöntä. Sitten vanha sukulainen, hän oli rikas. Hän ei halunnut liittyä. Halusi erikseen asua omana taloutena. Tietysti se ei onnistunut mitenkään. Vanhin vietiin täältä, mutta myös perhe siirrettiin muille seuduille, ajettiin pois.
> Natalia: Muistatteko minne ajettiin?
> Nikolai: Sedällä oli tytär ja hänet ajettiin jonnekin Komin neuvostotasavaltaan. Hän oli jossakin siellä [työleirillä] ja palasi sitten sieltä.[335] (Syntynyt vuonna 1923 Voronjessa.)

Rikkailla poronomistajilla oli renkeinä köyhempiä siidan jäseniä – tai esimerkiksi komeilla nenetsejä. Rengit saivat palkkaa joko paimentamisesta tai rahdin ajosta. Neuvostoviranomaiset näkivät yhteenliittymät köyhempien poronomistajien kanssa työvoimaan kohdistuneena riistona, josta työnantajaa tuli rangaista. Myös porottomien köyhien sukulaisten auttaminen nähtiin vain ilmaisena työvoimana tai riistämisenä.[336] Riistoa katsottiin olevan myös porojen lainaaminen tai myyminen työtä tai nahkoja vastaan. Myös kaupanvälittäjänä toiminen oli riistoa.[337] Rikkaita vastaan toimittiin mm. sulkemalla heidät kyläneuvostojen ja kolhoosien ulkopuolelle ja viemällä heiltä äänioikeus. »Tapansa parantaneille» kulakeille oikeudet saatettiin palauttaa. Uuden talousjärjestelmän astuessa voimaan köyhät saivat etuja ja luottoa kooperatiivilta, mut-

---

[333] Eidlitz 1979, 105; Sergeev 1955, 348 < ks. Tuisku 1999, 83.

[334] Kiseljov & Kiseljova 1979, 47.

[335] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/51.

[336] Saamelaisten tapana oli huolehtia köyhistä sukulaisista ja siidan jäsenistä; Nemirov-Dantšenko 1877 < ks. Ušakov & Daštšinski 1988, 59.

[337] Tuisku 1999, 84; Slezkine 1994, 193.

ta rikkaat joutuivat luovuttamaan poronsa ilmaiseksi valtiolle tai kolhoosille. Uusi talousjärjestelmä muutti yhteiskunnan rakenteita.[338]

Kaikki eivät halunneet liittyä kolhooseihin, vaikka niillä olikin houkuttelevia nimiä kuten *Vpered*, »Eteenpäin» tai *Dobrovolets*, »Vapaaehtoinen». Ensin liittyivät yleensä köyhät tai vähän poroja omistaneet. Tästä johtui se, että pienten kollektiivien taloudellinen perusta oli usein heikko. Suurin osa jäsenistä liittyi kolhooseihin enemmän tai vähemmän pakosta, neuvostovallalla oli nimittäin tehokkaita keinoja ihmisten pakottamiseksi. Kolhoosin ulkopuolelle jättäytyminen merkitsi sosiaalista syrjäytymistä, sillä kolhoosin jäsenen status merkitsi myös yhteiskunnallista statusta.[339]

Kollektivisointia vastustaneiden elämä tehtiin taloudellisesti ja psyykkisesti mahdottomaksi. Kuten edellä olevasta lainauksesta tulee esille, kollektivisoinnin ulkopuolelle jääneet joutuivat maksamaan niin korkeita veroja, että heidän oli pakko liittyä mukaan. Lisäksi he saivat tuotteistaan muita huonomman hinnan, sikäli mikäli pystyivät niitä myymään. Heiltä vietiin myös kaikki aseet, joita tarvitaan sekä porojen suojelemiseksi pedoilta että metsästyksessä. Suurimpien poroelojen omistajat teurastivat porojaan protestiksi.[340] Koska komit omistivat suuria porotokkia, he kulakkeina joutuivat muita useammin kärsimään siitä, etteivät aluksi suostuneet luovuttamaan porojaan vapaaehtoisesti. Kulakeiksi tuomitut vietiin työleirille, vankilaan, tai he menettivät henkensä. Vastaavanlaisia toimia kohdistettiin kollektivisoinnin vastustajiin myös muualla pohjoisten kansojen keskuudessa.[341]

Tietoja Kuolan alueella tapahtuneista likvidoinneista esiintyy sekä haastatteluissa, arkistoissa että kirjallisuudessa. Vuoden 1930 kollektivisointitilastossa oli lueteltu kulakkien lukumääriä. Sen mukaan Luujärvellä ja Ivanovkassa oli kummassakin kuusi kulakkia, Krasnošeljessä ja Voronjessa kummassakin yksi ja Semiostrovessa kaksi. Saman tilaston mukaan Krasnošeljen kollektivisointiprosentti oli 100 %, Ivanovkan 87,8 %, Voronjen 51,5 % mutta Luujärven vain 42,9 %.[342] Kiseljovit kertovat nimeltä mainiten kahden kulakin, Saharovin ja Melentjovin, Semiostrovessa agitoineen kollektivisointia vastaan. Ivanovkassa Anufrievin veljekset teurastivat 200 poroa kesällä 1930 sanoen, että parempi on, että sudet syövät ne kuin neuvostovalta.[343] Haastateltavat kertoivat esimerkiksi tapauksista, jolloin isä vietiin pois, koska hän ei suostunut antamaan porojaan kolhoosille tai miten poronhoitoperheen pää joutui esimerkiksi Petsoran alueella sijaitsevalle työleirille rangaistukseksi siitä, että perheellä oli paljon poroja. Jelena Sergejeva mainitsee myös keksitystä saamelaisten salaliitosta, jonka todisteeksi kerättiin metsästäjien aseet valokuvaan. Kulakin leiman saaneet rehabilitoitiin 1990-luvun alussa, ja paikallisesta sanomalehdestä sai eräskin haastateltava vasta pari vuotta ennen haastatteluhetkeä tietää isänsä oikean kuolinpaikan ja kuolinsyyn.[344]

---

[338] Eidlitz 1979, 110.
[339] Slezkine 1994, 202; Fitzpatrick 1994, 11; Humphrey 1995, 7.
[340] Esim. Slezkine 1994, 192–193, 203.
[341] Fitzpatrick 1994, 65–67; Tuisku 1999, 84–85.
[342] GAMO, Kirovski otdel: fond 142, 4, 1, sivu 31b.
[343] Kiseljov & Kiseljova 1979, 58.
[344] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/49, 51; Sergejeva 1995, 74–95; Sergejeva 1999, 104–105.

Pohjoisten asioiden komitea vastusti aluksi kollektivisointia, mutta turhaan. Kollektivisointia alettiin perustella teoreettisesti: miten se ratkaisisi monimuotoloudessa eri elinkeinojen välillä vallitsevat ristiriidat. Poronhoito, metsästys ja kalastus vaativat erilaisia olosuhteita eri aikoina. Talvella tundralla metsästettiin ja kalastettiin. Mutta poronhoidon kannalta edullisinta oli kuitenkin elää talvella metsäalueilla. Kollektiivissa voitiin muodostaa kuhunkin toimintaan erikoistuneita prikaateja ja näin vapauttaa työvoimaa esimerkiksi poronhoidosta niihin töihin, joissa oli työvoimapulaa. Erikoistuminen tulisi ratkaisemaan nomadismin ongelman asettamalla perheet asumaan vakinaisesti kyliin ja lopettaisi siten elämäntapapaimentolaisuuden.[345]

Kollektivisointi merkitsi loppua saamelaisten perinteiselle elämäntavalle ja samalla valtiojohtoisen teollisuuden ja elinkeinotoiminnan tuomista kansallisten vähemmistöjen asuttamille ja käyttämille alueille. Porot sekä työvälineet, kuten reet ja länget, jouduttiin luovuttamaan kollektiivien yhteisomistukseen. Porolaitumet ja porojen muuttoreitit oli jaettava ja organisoitava suurten, 2000–3000 päätä käsittävien tokkien tarpeisiin.

Poronhoitotyöt oli aikaisemminkin tehty suvuittain yhdessä. Myös päätökset oli tehty yhdessä, vaikka porot olivat yksityisomistuksessa. Uudistuksen jälkeen kollektiiveissa poronhoitotyö organisoitiin suoritettavaksi prikaateissa, jotka koostuivat muutamasta, yleensä 8–12 työntekijästä. Prikaateissa oli mukana monia kansallisuuksia, mutta puhtaita saamelaisprikaatejakin on ollut. Prikaatit sijaitsivat erityyppisillä ekologisilla alueilla, osa tundralla, osa metsässä, ja osassa porot vaelsivat kesäksi rannikolle. Kollektiiveissa poronhoitomalliksi otettiin komien tuottava suurporonhoitomalli, jossa eloa laidunnettiin ympäri vuoden.[346]

Kollektivisoinnin myötä siihen saakka puolipaimentolaiselämää viettänyt saamelaisväestö siirtyi asumaan pysyvästi kyliin. Perinteiset sukualueet otettiin kollektiivien hallintaan. Samoin sukualueiden kalavedet jaettiin kollektiivien kesken. Siirryttäessä ympärivuotiseen paimentamiseen ei kalastukseen enää jäänyt aikaa, jolloin kalastaminen loppui, tai siitä huolehtivat erityiset kalastusprikaatit. Tästä kärsivät erityisesti saamelaiset, joille kala oli tärkeä osa ruokavaliota.[347]

Kuolaan oli 1940- ja 1950-luvuilla perustettu lukuisia pieniä kolhooseja, jotka toimivat poronhoidolla ja/tai kalastuksella. Niiden omistama poromäärä oli pieni, jolloin niitä pidettiin kannattamattomina. Vuonna 1957 Neuvostoliiton kommunistisen puolueen keskuskomitea ja ministerineuvosto laativat säädöksen, joka koski pohjoisten kansojen kulttuurin ja talouden kehittämistoimenpiteitä. Sen mukaan paikallisten viranomaisten tuli ottaa paikalliset luonnon, talouden ja väestön erityispiirteet huomioon turvattaessa taloudellista ja kulttuurista kehitystä. Erityisesti luontaiselinkeinojen, kuten kalastuksen ja poronhoidon kehittämiseen kiinnitettiin paljon huomiota. Maidontuotantoa ja puutarhaviljelyä piti harjoittaa ainoastaan siellä, missä se oli ekologisesti jär-

---

[345] Slezkine 1994, 205.

[346] Eidlitz 1979, 141; Esimerkiksi TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/44.

[347] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/50, 53.

Luujärven kerrostaloasuntoja, joiden pihalle jouduttiin myöhemmin rakentamaan varastoja, sillä asunnoissa ei ollut säilytystiloja luontaiselinkeinoissa tarvittaville työvälineille, kulkuneuvoille ja vaatteille (maalitsat, burkit, pimit). Heinäkuu 1996. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

kevää ja kannattavaa. Tämän säädöksen mukaan alettiin kollektiivikyliin rakentaa uusia asuntoja.[348]

Säädökset ja niiden toteuttaminen olivat Neuvostoliitossa todellisuudessa eri asioita. Yleensä ottaen kaikkia säädöksiä ei noudatettu, ja esimerkiksi poronhoitoa kehitettiin päämääränä se, miten se tulisi tuottamaan mahdollisimman paljon eikä sen mukaan, miten parhaiten otettaisiin huomioon alkuperäisväestön ja paikallisten asukkaiden tarpeet tai paikallisiet ekologiset olosuhteet. Yksi absurdeimpia esimerkkejä – joka mainitaan jokseenkin kaikissa kollektivisointia käsittelevissä tutkimuksissa – on suunnitelma aloittaa maissinviljely Vienan Karjalassa.[349] Jo 1930-luvun lopulla poronhoitajien tärkeimpänä tehtävänä nähtiin ruuan tuottaminen teollisuustyöväestölle. Sen sijaan heidän omat tarpeensa eivät olleet tärkeitä. Olipa kyse puuvillasta, vehnästä, mursun- tai poronlihasta, tuli niitä tuottaa samalla tavalla.[350] Tuotantosuunnitelmia laativat alueellinen toimeenpaneva komitea ja Neuvostoliiton kommunistisen puolueen aluekomitea, ei paikalliset olosuhteet tunteva kolhoosi. Niinpä esimerkiksi vuosittaisia määriä ja tavoitteita korotettiin ottamatta huomioon laidunten tai kalavesien kantokykyä tai työntekijöiden määrää. Karjataloudessa tämä näkyi siinä, että lehmien lukumäärää nostettiin, mutta rehun hankin-

[348] Eidliz 1979, 64, 143; Lukjantsenko 2000, 17.
[349] Kauppila 1999, 26.
[350] Slezkine 1994, 196, 277.

nasta ei huolehdittu. Monet pienistä kollektiivitiloista toimivatkin tappiollisina, eivätkä niiden työntekijät tulleet toimeen saamallaan palkalla. Haastateltavat puhuivat jopa ruokapulasta ja nälästä.[351] Neuvostoaikana suunnitelmien ja niiden käytännön toteuttamisen välillä oli suuria eroja, esimerkiksi suunniteltujen asuntojen rakentamista ei heti aloitettu, vaikka siitä saatiinkin moitteita. Poronhoidon kehittämispolitiikka oli yhteneväinen yleisen kehittämispolitiikan kanssa.

1960-luvulle tultaessa keskushallinto piti pohjoisten alueiden ihmisiä tiukasti kontrollissaan. Igor Krupnik kutsuu tätä »rajavartioston hallinnoksi», sillä etenkin raja-alueilla kuten Kuolan niemimaalla rajavartiosto päätti ihmisten liikkumisesta. Vartiosto kontrolloi kalastus- ja metsästysretkiä, eikä esimerkiksi muiden perheenjäsenten sallittu lähteä mukaan.[352]

1960-luvun perspektiivittömyys

Vuonna 1957 ruvettiin säädöstä olojen parantamisesta toteuttamaan. Pieniä ja kannattamattomina pidettyjä kolhooseja yhdistettiin 1960-luvulla suuremmiksi valtiontiloiksi, joissa omaisuus kuului valtiolle ja työstä saatiin palkka. Entisiltä asuinpaikoilta oli muutettava pois, sillä elämä pikku kylissä tehtiin mahdottomaksi lopettamalla palvelut. Valtiovallan intressinä oli tuhota näköalattomina pienet kylät ja koota väki helpommin hallittavissa oleviin suuriin kyliin. Isot kylät oli helpompi varustaa kulkuyhteyksillä, kaupoilla, kouluilla, terveydenhoidolla ja muilla palveluilla. Asutuksen keskittämisessä ei ajateltu luontaiselinkeinojen, poronhoidon, metsästyksen ja kalastuksen, tarpeita. Väestön keskittämistä vauhdittivat armeijan vaatimat lisäalueet sekä laajat vesistörakentamistoimet, jotka hukuttivat saamelaiskyliä, kuten Voronjen ja Tšalmny-Varren eli Ivanovkan, alleen. Perspektiivittömiksi tuomittujen kylien[353] väestöä keskitettiin erityisesti Luujärvelle, jossa Tundra, toinen Kuolan alueen kahdesta suuresta poronhoitokollektiivista sijaitsee. Tundraan yhdistettiin Tšudžjärven *Vpered,* »Eteenpäin», Varzinon *Bolsevikki* ja Voronjen *Dobrovolets*, »Vapaaehtoinen». Komienemmistöisen Krasnošeljen kylän sovhoosin nimeksi tuli *Pamjat Lenina*, »Leninin muisto», kun ivanovkalainen *Krasnaja Tundra*, »Punainen Tundra»- ja *Krasnošelje*-kolhoosit yhdistettiin. Krasnošeljeen muutti väkeä erityisesti Tšalmny-Varresta. Myöhemmin Pamjat Leninaan liitettiin Sosnovkan *Tšakalov* ja Ponoin *Sever* ja *Ponoilainen*.[354]

Tästä kehityksestä kertoi eräs saamelaishaastateltava seuraavasti:

> Kolhoosi ei eroa sovhoosista käytännöstä mitenkään. Ne vaan saivat kaikki erikoisosaajat. Osa omaisuudesta oli kolhoosilla, mutta sovhoosilla taas oli palkattua väkeä, palkka ja kaikki. (---) Meitä petettiin vuonna -71. (---) Myös tämän sovhoosin organisaatio lakkautettiin. Se ei ollut yhteen aikaan kannattavaa. Sinä aikana 70-luvulla, kuinka ollakaan, turkista ei

[351] Lukjantsenko 2000, 17; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/30, 65.
[352] Krupnik 1992, 34.
[353] Näitä olivat saamelaiskylät Tšudžjärvi, Jokanga, Varzino, Lumbovka ja Ponoi.
[354] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/31, 36; Ruotsala 1996, 317; Krasnošelje 80 let sele 2001, 3.

Pihapiiri Krasnošeljestä. Syyskuu 1992. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

> arvostettu lainkaan. Ihmiset kyllä arvostivat, mutta eivät organisaatiot, jotka niitä ostivat. Jos vain me itse olisimme saaneet ostaa ne, niin totta kai me olisimme saaneet jonkinlaista voittoa. Mehän niitä toimitimme ja niin kuin tapana on, vastaanottajat laskivat omakustannusarvoa. Ensimmäisen laatuluokan nahat luokiteltiin kolmannen luokan laaduksi. Ostohinnat olivat hyvin alhaalla.[355] (Pavel, syntynyt vuonna 1946 Tšalmny-Varressa.)

Maaseudulla asuva saamelaisväestö oli 1970-luvulle tultaessa keskittynyt neljään kylään, edellä mainittujen Luujärven ja Krasnošeljen kylien lisäksi Tuulomaan ja Juonniin. Kylien kolhoosien tuotantoalana oli etupäässä karjanhoito ja vihannesviljely.

Asuttamista ei suunniteltu, vaan esimerkiksi Luujärvelle Varzinosta[356] muuttaneet haastateltavat kertoivat joutuneensa asumaan vuosikausia sukulaisten luona, ennen kuin saivat oman asunnon. Krasnošeljeen muuttaneet ivanovkalaiset joutuivat itse huolehtimaan entisten talojensa purkamisesta ja hirsien uittamisesta jokea pitkin uuteen asuinpaikkaan. Sovhoosi korvasi heille kuluista 3/4.[357] Saamelaisten asumistaso muihin väestöryhmiin verrattuna on pysynyt kauan huonona. Monia perheitä ja eri sukupolvia asui vielä 1990-luvulla edelleen yhdessä olosuhteiden pakosta.[358] 1970-luvulla Luujärvelle alettiin raken-

[355] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/36.

[356] Myöhemmin vuonna 1992 perustettiin projekti, jonka tarkoituksena oli elvyttää Varzinon kylä. Osan entisistä asukkaista oli tarkoitus muuttaa sinne takaisin. Ks. Larsson-Kalvemo 1995, 77–82.

[357] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/31.

[358] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/56, 57.

taa kerrostaloja, sillä suunnitelmien mukaan 70 %:n väestöstä olisi pitänyt asua kerrostaloissa jo vuonna 1980. Erityisesti saamelaisperheet asuivat kuitenkin pitkään pienissä, parin huoneen hirsimökeissä.[359]

Kun väestöä keskitettiin, oli muuttajilla, joista suurin osa oli saamelaisia, vaikeuksia löytää työtä. Tuttujen elinkeinojen, poronhoidon ja kalastuksen parista ei kaikille työtä riittänyt. Erityisesti poronhoidon työpaikat olivat Luujärvellä komien hallussa.[360] Keskittämisellä oli kyllä kollektiivien näkökulmasta etunsakin, sillä toimeen tultiin vähemmällä työntekijämäärällä.

Poronhoito ei ollut enää saamelaisten pääelinkeino, sillä se työllisti vain pienen osan. Luujärven kunnan noin 900 saamelaisesta oli vuoden 1989 tilastojen mukaan vain 74 poronhoitajia. Poromiehistä on sovhoosin tietojen mukaan 90 % saamelaisia, komeja ja nenetsejä. Poronhoidon erikoistehtävät, kuten eläintenhoitoteknikon työt, ovat olleet etupäässä joko venäläisten tai komien käsissä.[361]

Väestön keskittämisen vaikutukset

Yksityisinä kansalaisina Kuolan niemimaan asukkaat kokivat vallankumouksen jälkeen murroksen, sillä yhdeksi neuvostovallan tavoitteeksi otettiin kansallisten vähemmistöjen aktivoiminen uuden politiikan tehokkaiksi edistäjiksi. Kehityksen hintana saamelaiset ja muut pienet pohjoiset kansat joutuivat luopumaan paljosta. He menettivät osan omasta kulttuuriperinnöstään ja asemastaan. Erityisesti kielen menettämisellä on kauaskantoisia vaikutuksia. Saamelaiset joutuivat elämään valtaväestön keskuudessa pienenä etnisenä ja kielellisenä vähemmistönä. Kielen säilyminen on yhä tänään vaakalaudalla, koska vain alle puolet väestöstä, etupäässä vanhemmat sukupolvet, osaavat saamea. Jos lapsilla ei ole tilaisuutta oppia vanhempiensa kieltä kunnolla eikä tilaisuuksia käyttää sitä, heistä ei tule yhtä eteviä kielen puhujia kuin vanhemmistaan, eikä kieli välttämättä säily enää seuraavalle sukupolvelle.[362]

Kielen kuoleminen voi olla pitkäkestoinen prosessi, mutta kieli voi toisaalta kuolla nopeastikin, mikäli se menettää funktionsa. Henkilöt, jotka ovat epäsuotuisissa oloissa oppineet kuolevan kielen ovat puolikielisiä. Myös elävä kieli voi kuolla, jos sitä käytetään vain harvoissa tilanteissa. Kieli voi kadota monella tavalla ja monella tasolla: joko rakenteen, sanaston tai puheen tasolla.[363]

Kielen puhuminen voidaan kieltää ja sen käyttö voi olla jopa suorastaan hengenvaarallista, tai kielen käyttämisestä ei ole puhujille hyötyä. Toisaalta kieli voidaan vaihtaa myös vapaaehtoisesti. Kun nähdään, että omalla kielellä ei ole tulevaisuutta, niin sitä ei enää opeteta lapsille eikä itsekään haluta sitä puhua.[364] Jotkut kielentutkijat ovat sitä mieltä, että kielen kuolema merkitsee

---

[359] Ks. Antonova 1992, 171.
[360] Lazarev & Patsija 1991, 205.
[361] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/45, 46.
[362] Eidlitz 1979, 66–83; Ruotsala 1996, 318–319; Skuttnabb-Kangas 2001, 403–404.
[363] Hill 2001, 176–187; Skuttnabb-Kangas 2001, 403–404.
[364] Hill 2001, 176–187; Skuttnabb-Kangas 2001, 403–404.

myös sitä käyttäneen yhteisön kulttuurin kuolemista. Uuteen kieleen vaihtaminen ei välttämättä korvaa hävinneen kielen ilmaisukykyä, sillä esimerkiksi perinteinen ympäristötieto, joka on poronhoidossa välttämätön, ei käänny helposti uudelle kielelle: perinteinen ympäristötieto siirretään puheessa.[365]

Saamen ja toisen poronhoitajakansan kielen, komin käyttö rajoittuvat kotiin sekä perinteisten elinkeinojen yhteyteen. Nenetsin kieltä ei osaa kukaan. Saami ja komi elävät vielä tundralla, sillä poromiehet käyttävät niitä työssään. Niin ikään entisten sovhoosien turkisompelimojen saamelaiset työntekijät puhuvat saamea keskenään. Krasnošeljessä asuvat saamelaiset eivät enää puhuneet saamea, vaan komia. Poronhoitotyössäkin venäjän kieli yleistyy koko ajan, eikä nuorempi polvi enää osaa puhua saamea tai komia. Isovanhempien rooli kielen ja kulttuurin siirtämisessä on tärkeä.[366] Paikannimistössä ja kartalla kieli säilyy, mutta sielläkin esimerkiksi järveä tarkoittava saamen *jaavv'r* on vaihtunut usein venäjän *ozeroksi*.

Kielen yhtenä suurena uhkana ovat seka-avioliitot, joissa kotikielenä käytetään venäjää. Saamelaisten kielellinen sulautuminen valtaväestöön on ollut intensiivistä. Vielä vuonna 1959 yli 70 % saamelaisista katsoi äidinkielekseen saamen, mutta vuonna 1970 alle 60 %. Vuonna 1989 saamen kielen taitoisia oli alle puolet saamelaisväestöstä. Ainoastaan 707 henkilöä 1615 saamelaisesta on ilmoittanut osaavansa saamea. Vanhempi sukupolvi osaa vielä saamea, ja osa nuorisosta haluaisi oppia, mutta siihen ei ole riittävästi mahdollisuuksia koulussa. Erityisesti 1950-luvulla ja sen jälkeen syntyneet saamelaiset menettivät äidinkielensä, koska vanhempia kehotettiin tai käskettiin puhumaan lapsille venäjää, jotta nämä menestyisivät paremmin koulussa. Vanhemmat eivät ymmärtäneet äidinkielen tärkeyttä ja merkitystä. Heille oli opetettu, että saamen oppiminen heikentää mahdollisuuksia oppia venäjää kunnolla.[367]

Perinteisen luontosidonnaisen elämäntavan katkeaminen on johtanut moniin vakaviin ongelmiin. Perheen perustaminen on osoittautunut saamelaismiehille vaikeaksi; 60 % avioliittoikäisistä saamelaismiehistä elää naimattomana.[368] Lisääntyneet taloudelliset ja sosiaaliset ongelmat, kuten työttömyys, asunnottomuus, itsemurhat, alkoholismi ja rikollisuus, ovat yleistyneet pienten vähemmistökansojen keskuudessa. Syntyvyys on laskenut, väestönkasvu pysähtynyt, ja odotettu elinikä laskenut. Ulkoiset tekijät ovat muuttaneet saamelaisten ympäristöä, yhteisöä ja kulttuuriperintöä niin paljon, että ne voivat uhata jopa koko Kuolan saamelaisten olemassaoloa. Vastaavanlaisia, liian nopeasta väestön keskittämisestä aiheutuneita ongelmia on myös muiden pohjoisten kansojen parissa.[369]

---

[365] Maffi 1999, 30.

[366] Esim. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/29, 56, 66. EM EE: 220, 323.

[367] Pärdi 1989, 22–38; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/65; Gutsol & Patsija 2000, 71. Toisaalta myös Luujärven koulun saamen kielen opettaja puhuu omille lapsilleen venäjää eikä saamea. Kysyessäni syytä tähän vuonna 1993 hän sanoi, että on itsekin oppinut kielen Herzen-instituutissa, joten lapset voivat tehdä samoin. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66.

[368] Lazarev & Patsija 1991, 205.

[369] Hætta & Snellman 1996, 8; Kaminsky 1996, 156; Jonsson 1995, 136.

Luujärven ja Krasnošeljen kylät[370]

Molemmat tutkimuskohteena olevat poronhoitoyhteisöt sijaitsevat Luujärven kunnassa. Luujärven pinta-ala koko Kuolan alueesta on 36 %, ja siellä asui vuonna 1992 noin 15 200 henkeä, joista Luujärven keskustaajamassa noin 3500. Heistä saamelaisia oli noin 800, komeja runsas 1000 nenetsien lukumäärän jäädessä muutamaan kymmeneen. Luujärven lähellä sijaitsee kaivos- ja vankilakaupunki Revda, jossa asuu noin 11 000 ihmistä.

Luujärvi sijaitsee Virmajoen varrella, noin kymmenen kilometriä kylälle nimen antaneesta Luujärvestä länteen. Kauempana horisontissa siintävät Luujärvitunturit, joiden korkein huippu Angvundistjour on 1127 metriä korkea. Luujärven kylän ilme on suurten kerrostalokeskittymien vuoksi urbaani, mutta siellä täällä kylän reunamilla on vielä pieniä puutaloalueita pienine aidattuine pihoineen ja sivurakennuksineen.[371] Myös muutama komien rakennuttama iso, kaksikerroksinen rakennus on säilynyt. Kerrostalojen pihoille on rakennettu myöhemmin kaksikerroksiset varastorakennukset, sillä moderneissa kerrostaloissa ei ollut tiloja luontaiselinkeinoissa tarpeellisille välineille tai pukineille eikä ruuan säilyttämiseen. Vuonna 1980 noin 70 % asukkaista asui kerrostaloissa. Neuvostoliiton rakentamispolitiikassa ei ollut tilaa yksilöllisinä pidetyille tarpeille; samanlaisia kerrostaloja rakennettiin joka puolelle Neuvostomaata.

1980-luvun alussa kylän alkupäähän rakennettiin erityisesti poromiehiä varten rivitaloalue, jonka taloista yhden seinälle ripustetussa kuvassa tyyliteltyyn *jupaan,* lapinpukuun, pukeutunut mies toivottaa tervetulleeksi saamelaisten maahan. Tervetulotoivotus on sekä saameksi että venäjäksi. (ks. kuva s. 151) Kylän halki virtaavan Virmajoen varrelle kylästä järvelle päin oli pystytetty parisataa venevajaa. Lentokenttä sijaitsee hieman kylän ulkopuolella. Myös hautausmaa sijaitsee noin kilometrin päässä kylästä. Kylässä on periaatteessa normaalit taajamapalvelut kuten sairaala, sauna, posti, pankki, poliisi, kouluja, museo ja kunnan ja muita virastoja. Kulttuuritarjonnasta huolehtii museon lisäksi kulttuuritalo, jossa näytetään elokuvia ja jossa toimivat lasten taidekerho ja folkloreryhmät. 1990-luvun puolivälissä Luujärvelle perustettiin Kansallinen kulttuurikeskus, joka järjestää työmahdollisuuksien lisäksi erilaisia kursseja alkuperäisväestölle.

Kahden oppivelvollisuuskoulun, kansallisen eli *internaattikoulun* ja peruskoulun, *srednaja školan* lisäksi kylässä on myös tekninen ammattikoulu, johon aluksi kuului myös porotalouslinja. Porotalouslinja siirrettiin 1990-luvun puolivälissä Luujärveltä Juonniin, jossa aloitettiin suomalaisten kanssa yhteistyössä poronhoidon uudelleenkehittäminen. Uuden talousjärjestelmän mukana kylään on kooperatiivien hallitsemien kauppojen lisäksi tullut runsaasti yksityisliikkeitä, joiden valikoima ja määrä näyttivät vaihtelevan eri kenttätyö-

[370] Kylien kuvaukset koskevat vuosia 1992–1995. Kenttätyöajan jälkeen niiden palveluissa on tapahtunut muutoksia.

[371] Elena Hellberg-Hirnin mukaan venäläisten »aitaamisinto» on tunnettu erityisesti maaseudulla. Hellberg-Hirn 1999, 51.

Poronhoitajille rakennettu rivitalo Luujärvellä. Maalitsaan pukeutunut mies toivottaa tervetulleeksi Saamenmaahan. Syyskuu 1992. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/vk 34737.

Ensilumi on satanut Luujärven läheisille Luujärvituntureille. Syyskuu 1992. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Etnistä symboliikkaa sisältävä kuva luujärveläisen asuinkerrostalon päädyssä. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/vk 34736.

jaksoina. Luujärvellä toimii myös eritasoisia ravintoloita, majoituksesta huolehtivat vaatimaton hotelli ja matkustajakoti.[372]

Taloudellisesti sekava tilanne on aiheuttanut 1990-luvulla Luujärven kunnalle suuria vaikeuksia pitää infrastruktuuri ja palvelut toiminnassa. Työntekijöillä oli kuukausien palkkarästit, ja inflaatio oli korkea. Esimerkiksi vuonna 1993 lämmitys aloitettiin Luujärvellä syyskuun puolivälissä. Koulut oli suljettu siihen asti. Vastaavasti Krasnošeljen ja muiden lentoyhteyksien päässä olevien kylien huolinta vaikeutui entisestään.[373]

Kylän elämää on hallinnut Tundran kollektiivitila. Toiminnallisesti Tundra on keskittynyt poronhoitoon, mutta sillä on myös nautakarjaa. Sen lisäksi Tundrassa on turkisompelimo, joka työllistää etupäässä naisia. Vuonna 1992 Tundrassa oli eloporoja runsaat 36 000.[374]

Krasnošeljen kylä on nimensä mukaisesti kaunis. Se sijaitsee Ponoin varrella. Komit ovat perustaneet kylän vuonna 1921. Ensimmäiset talot sinne siirrettiin neljän kilometrin päässä sijainneesta Oksinosta, joka poronhoidon kannalta oli osoittautunut sijainniltaan huonoksi valinnaksi. Oksino sijaitsi eri puolella jokea kuin porojen kesälaitumet. Lisää asukkaita kylä sai, kun lähialueen

---

[372] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/68, 69, 70.

[373] Vastapainoksi näille paikallisten asukkaiden arjen olosuhteille, jossa ihmisillä ei ollut tarpeeksi ruokaakaan, nauttivat kalastajat Kuolan kalastusmatkailuyritysten leireissä luksusolosuhteista: suihkuista tuli jatkuvasti lämmintä vettä, sähkölämmityksen lisäksi olivat leirissä vielä suomalaiset puu-uunit. Robinson & Kassam 1998, 97–98. Luujärvellä kuten muuallakin Venäjällä on tapana, että lämmin vesi katkaistaan usein kesän ajaksi, jotta lämpöputkia voidaan remontoida.

[374] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/68, 69, 70.

Yleisnäkymä Luujärven »pääkadulta», kodanmuotoinen rakennus oikealla on entinen ravintola Tsum. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

pieniä kyliä tyhjennettiin vesistönrakentamissuunnitelmien vuoksi. Asukkaat joutuivat lähtemään Ivanovkasta, entisestä saamelaisten Tšalmny-Varresta, koska elämä tehtiin mahdottomaksi lopettamalla koulu ja kauppa ja siirtämällä kolhoosi muualle. Kaiken kaikkiaan Krasnošeljeen muutti Ivanovkasta 70 perhettä. Myöhemmin Ponoijoen valjastamissuunnitelmasta luovuttiin.[375]

Kylään ei ole tietä, mutta sinne on säännöllinen lentokone- ja helikopteriyhteys. Kylässä on runsaat 700 asukasta, joista suurin osa, 350, on komeja. Saamelaisten ja nenetsien osuus on pienempi, saamelaisia oli 92 ja nenetsejä 63. Kylän asukkaiden etninen koostumus kuvastaa erinomaisesti entisen Neuvostoliiton asutus- ja kehityspolitiikkaa, sillä asukkaiden kansallisuuksien kirjo on suuri: venäläisten, pomoreiden, valkovenäläisten ja ukrainalaisten lisäksi kylässä asui vuonna 1992 ainakin yksi kiinalainen ja yksi suomalainen. Kylän elämä on keskittynyt sovhoosi Pamjat Leninan ympärille, sillä se työllistää melkein kaikki kyläläiset. Pamjat Leninan tila on keskittynyt poronhoitoon, mutta kolmen kalastusprikaatin lisäksi siihen on kuulunut myös nautakarjatila, jotta kylässä oltaisiin maidon suhteen omavaraisia. Pamjat Leninalla oli vuonna 1992 poroja noin 40 500.[376]

Krasnošeljessä oli kenttätyöaikana pieni lentokenttä, säähavaintoasema, internaattikoulu, sairastupa, vaatimaton matkustajakoti, posti ja lennätin, kirjasto sekä luujärveläisen Ribkoopin osuuskunnan omistama myymälä ja muutama yksityiskauppa. Sovhoosi huolehtii ihmisistä kehdosta hautaan. Se järjestää lasten päivähoidon, teettää hautaamista varten arkut ja kuljettaa vainajat.

---

[375] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/31, 36; Krasnošelje 80 let 2001, 1–5.

[376] Ruotsala 1994, 6.

Krasnošeljeen on tullut asukkaita entisen Neuvostoliiton eri osista. Baikalin läheltä kotoisin oleva Valentina Aleksandrovna perunannostossa, syyskuu 1992. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Valentina Fedorovnan kotitalo, jonka hänen miehensä isovanhemmat ovat rakennuttaneet 1920-luvulla, syyskuu 1992. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Krasnoševeljeläinen koti, maaliskuu 1993. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Poliisin puuttuessa kylästä sovhoosin johtaja toimii tarvittaessa järjestyksenvalvojana. Kylässä on myös kyläneuvoston toimisto ja sovhoosin hallintorakennus. Sekä hallintovirkamiesten että kyläläisten haastatteluissa tuli korostuneesti esille kylän eristyneisyys. Sinne ei ole ympärivuotista tieyhteyttä, mikä aiheuttaa huolintaongelmia.[377] Tavaroiden kuljettaminen on hankalaa ja kallista. Ensimmäisellä kerralla syyskuussa 1992 Krasnoševeljessä käytäessä Ribkoopin myymälän valikoima oli suppea:

> Kävimme kaupassa, jossa ei paljon myytävää ollut: maitoa, jauhoja, tulitikkuja, mahorkkaa, vaaleaa leipää á 30 ruplaa ja tummaa leipää á 14 ruplaa. Sitten joitain vaatteita, kenkiä, krouveja työkaluja, koulukirjoja, käsienpesualtaita (rukamonik), pesulautoja jne. Ja teetäkin näytti olevan. Saippua ja pesuaine ainakin olivat kortilla, niitä myytiin listan mukaan. Ihmiset, erityisesti vanhat jonottivat tummaa leipää, joka on paljon halvempaa kuin vaalea – ja maistuu paremmalta. Kysyin miksi sitä on saatavilla vain parina päivänä. Kuulemma koska on pula jauhoista ja koska se on halvempaa, niin sitä ostetaan enemmän.[378]

Seuraavalla kerralla, keväällä 1993, Krasnovseljessä käydessäni yksityisiä kauppoja oli ilmestynyt lisää, ja niiden tavaravalikoima oli laajentunut. Teen, purukumin, kahvin ja vaatteiden lisäksi saatavilla oli suklaata ja runsas valikoima alkoholijuomia.

---

[377] Toisaalta kyläläiset eivät halua tietä sinne, koska tieyhteys toisi myös rikollisuutta, erityisesti porovarkaudet lisääntyisivät. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/70, 72.

[378] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/68

Maria Kaneva on elänyt talvet tundralla 1960-luvulle asti. Krasnošelje, syyskuu 1992. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Krasnošeljen rakennukset ovat levittäytyneet nauhamaisesti jokirantaa pitkin, kylän reunasta alkaa mäntymetsä. Uusia asuinrakennuksia on pystytetty mäntykankaille. Kylässä on muutama pohjoisvenäläistyyppinen talo, joissa karjatilat ovat toisessa päässä, asuintilat toisessa päässä rakennusta. Suurin osa taloista on pieniä, parin huoneen hirsimökkejä. Perheillä on oma peruna- ja kasvimaa. Kaupungissa asuvien lasten perheitä varten on myös kasvimaat. Pihapiiriä ympäröi aita, jotta peruna- ja kasvimaat ovat turvassa eläimiltä. Useat perheet pitävät myös lampaita.[379]

Pamjat Leninaan kuuluvat Krasnošeljen lisäksi Kanevan ja Sosnovkan kylät. Kaneva sijaitsee Ponoin rannalla, Sosnovka puolestaan meren rannalla. Kanevkassa asukkaita on noin 100, joista melkein puolet on komeja. Sosnovkan noin 60 asukkaasta saamelaisia on 14, komeja 12, nenetsejä 10 ja loput venäläisiä.

[379] Ruotsala 1994, 6–7, 24.

6 Poronhoidon työvuosi

Kyrön paliskunta

Laidunkierto

Poronhoidon työvuosi, poronhoitovuosi, alkaa kesäkuun ensimmäisenä päivänä ja päättyy seuraavana vuonna toukokuun lopussa. Ajoitus on muotoutunut yksinkertaisesti poronhoidon luonnollisen työrytmin tarpeiden pohjalta. Näin samaan vuoteen mahtuu keväällä syntyneiden vasojen mahdollinen myynti syys-talven erotuksissa.

Poronhoitajan on noudatettava poron luontaisia vaistoja ja vuotuisia elintapoja, joita ovat perinteisille kevätvasomisalueille pyrkiminen, luontaiset taipumukset palkia tietyillä alueilla tiettyinä vuodenaikoina, taipumus kulkea vastatuuleen ja syksyinen rykimäaika.[380] Tähän pohjautuu paliskunnan laidunkierto, mikä Kyrön paliskunnassa on vanhaa perua. Laidunkierron tarkoituksena on turvata laitumien riittävyys eri vuodenaikoina. Samoin on otettava huomioon sekä lumi- että kasvillisuusolosuhteet.[381] Kartoissa 6 ja 7 on kuvattuna Kyrön paliskunnan laidunkierto 1980-luvun alun ja 1990-luvun lopun tilanteiden mukaan.[382]

Kyrön paliskunnan alue on maastoltaan vaihtelevaa: sen länsiosaa hallitsee Pallaksen tunturijono, joka etelämpänä jatkuu Lommol- ja Sammaltuntureina. Korkeitten vaarojen ja tuntureiden vastapainona ovat suuret aapasuot, *uomat*[383], ja rämeiköt sekä metsäiset selät. Alueen valtapuulaji on mänty. Kuusen pohjoisraja sijaitsee paliskunnan talvilaitumella. Keväällä ja kesällä porot viihtyvät hyvin soilla ja räkkää paossa tuntureilla. Kesällä poro etsii ruokansa erilaisista heinäkasveista ja lehdistä. Syksyllä se syö mielellään sieniä ja metsälauhaa. Talvella poron pääasiallisin ja halutuin ravinto ovat porojäkälät (Cladina sp.). Myös puissa kasvavat jäkälät, luppo ja naava (Bryoria sp. ja Usnea sp.), ovat tärkeitä. Jos niitä ei ole saatavilla, niin porolle kelpaavat myös varpukasvit ja sammalet.[384]

Viime vuosien aikana tehtyjen satelliittikartoitusten perusteella Kyrön talvilaitumet ovat välttävässä ja kesälaitumet hyvässä kunnossa.[385] Kesä- ja talvilaidunten rajana toimii Ounasjoki, joka jakaa paliskunnan pohjois-eteläsuunnassa. Ounasjoen itäpuolella sijaitsevat talvilaitumet, jotka ovat koostuneet etu-

---

[380] Itkonen 1984b, 125–26.

[381] Autto 1975, 17.

[382] 1980-luvun alun kartan lähteenä on Helle 1982a, 66; 1990-luvun laidunkiertoa koskevan kartan on piirtänyt haastateltava, TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/14; 1990-luvun paliskunnan rajoja koskevat tiedot ovat haastateltavilta, ks. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3b, 4, 10, 13, 14.

[383] Uoma on tuntureiden välissä sijaitseva laakso, jossa on joki tai laaja suo.

[384] Matero 1997, 7.

[385] Kumpula et al. 1996, 17–19; Kumpula et al. 1998, 10–13. Yksinomaan satelliittikuvien käyttöä laiduntutkimuksessa on kritisoitu, koska satellittikuvien tulkinnassa on liian suuria virheitä. Maastotutkimukset antavat eri tuloksen kuin satelliittikuvat. Poromiesten mielestä satelliittikuvat ovat vallankäytön väline, joka tukee muiden kuin poronhoidon intressejä. Ks. Hukkinen et al. 2002, 24–25; Frei 2002, 56; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/24.

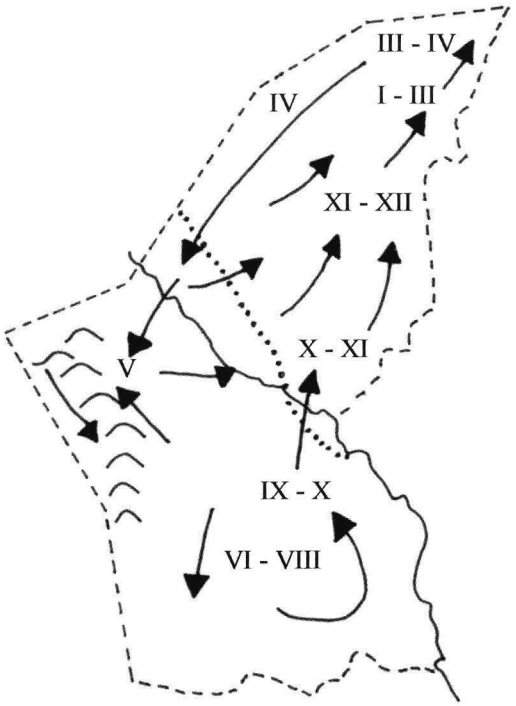

Kartta 6: Kyrön paliskunnan laidunkierto 1980-luvun alussa.

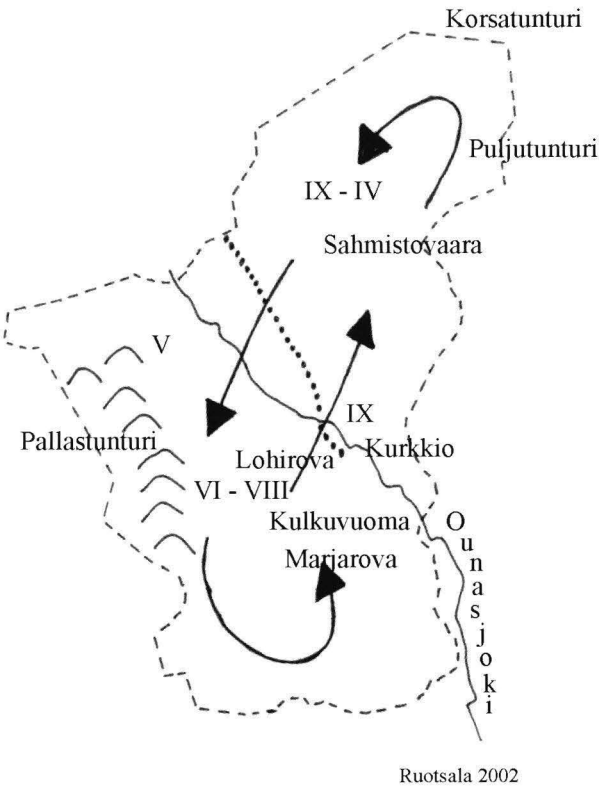

Kartta 7: Kyrön paliskunnan laidunkierto 1990-luvun lopussa.

päässä metsistä ja selkämaista. Kevättalvella porot ovat siirtyneet luppoa ja naavaa kasvaviin vanhoihin korpimetsiin sekä lähemmäksi Norjan rajaa Pulju- ja Korsatuntureiden alarinteille ja tunturilaaksoihin.[386] Viime vuosisadan alkupuolella on näilläkin leveysasteilla porojen ruokkimiseksi kaadettu *luppokaskia*.[387]

Metsä ja aluskasvillisuus uudistuvat Lapissa hitaasti. Hakkuukypsän tukkipuun kasvaminen kestää Lapissa noin 170 vuotta, parhaita luppomänniköitä ovat noin 150 vuotta vanhat metsät. Kovin kulunut jäkälikkö vaatii uudistuakseen jopa 30 vuotta. Yleisemmin jäkälikkö uudistuu 10–20 vuodessa. Lupon vähentyminen johtuu »metsien nuorentumisesta» eli hakkuista, metsänistutuksista ja ilmansaasteiden tuhoisasta vaikutuksesta riippuviin puujäkäliin.[388]

Monet talvilaidunten metsistä ovat ns. lakimetsiä, ne sijaitsevat korkealla, ilmansuunnasta riippuen 280–340 metrin korkeudessa. Poromiesten huolenaihe on ollut hakkuiden ulottaminen yhä korkeammalle: heidän mielestään »porojen viimeisetkin turvapaikat kevättalvella katoavat».[389] Poromiehet pelkäävät myös metsänrajan siirtymistä etelämmäksi. Paliskunnan länsiosa kuuluu Pallas–Ounastunturin kansallispuistoon. Kansallispuisto on osoittautunut porojen turvapaikaksi, sillä puiston alueella sallitaan perinteisten elinkeinojen harjoittaminen, mutta ei metsätaloutta. Myös matkailua yritetään ohjata tietyille alueille, jotta se ei kuluttaisi luontoa liikaa eikä hallitsemattomana häiritsisi poronhoitoa.

Porot seuraavat laidunkiertoa luonnostaan, mutta mikäli laidunkierrossa ja laitumissa tapahtuu muutoksia ja häiriöitä, poromiesten on kuljetettava porot uudelle laitumelle. Laidunkierrossa ja laitumien määrässä ja laadussa tapahtuvat muutokset heijastuvat nopeasti poronhoitoon. Poronhoito on perinteisesti sopeutettu alueen ekologisiin oloihin ja niissä tapahtuneisiin muutoksiin. Kyrön paliskunnassa perinteinen laidunkierto toimi hyvin aina 1960-luvulle asti, jolloin porot alkoivat lisääntyneen matkailun vaikutuksesta tulla liian aikaisin Pallastunturin kesälaitumilta alapuoliselle metsäalueelle. Kasvaneiden matkailijamäärien vuoksi porot pyrkivät 1970-luvulla Ounasjoen itäpuoliselle talvilaitumelle jo heinäkuussa vaarantaen näin vuosikymmenien ajan jatkuneen laidunkierron.[390] Kesällä porot voivat polkea kuivat jäkäläkankaat pilalle.

Matkailun lisäksi laidunkiertoa ovat häirinneet muutkin tekijät. Paliskunnan paras kesälaidunalue, Kulkuvuoma, ojitettiin uudisasutuksen vuoksi, ja porot siirtyivät isojen savotoiden jälkeen syntyneille avohakkuualueille, joilla kasvoi runsaasti metsälauhaa, jota porot mielellään syövät. Näillä avohakkuualueilla laiduntaminen loppui, kun siellä tehtiin vesakkomyrkytyksiä. Jotta porot eivät tulisi liian aikaisin talvilaitumille, paliskunta rakensi esteaidan kesä- ja talvilaidunten välille. Erilaiset esteaidat ovat päässeet myös yhdeksi syntipukiksi ylilaidunnuskeskustelussa. Toisaalta ne auttavat pitämään porot »oikeil-

[386] Helle & Vasama 1976, 259.
[387] Tiesmaa 1932, 87; Kortesalmi 1975, 425.
[388] Matero 1998, 10; Viitala 1992, 43.
[389] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/4.
[390] Helle 1980, 17.

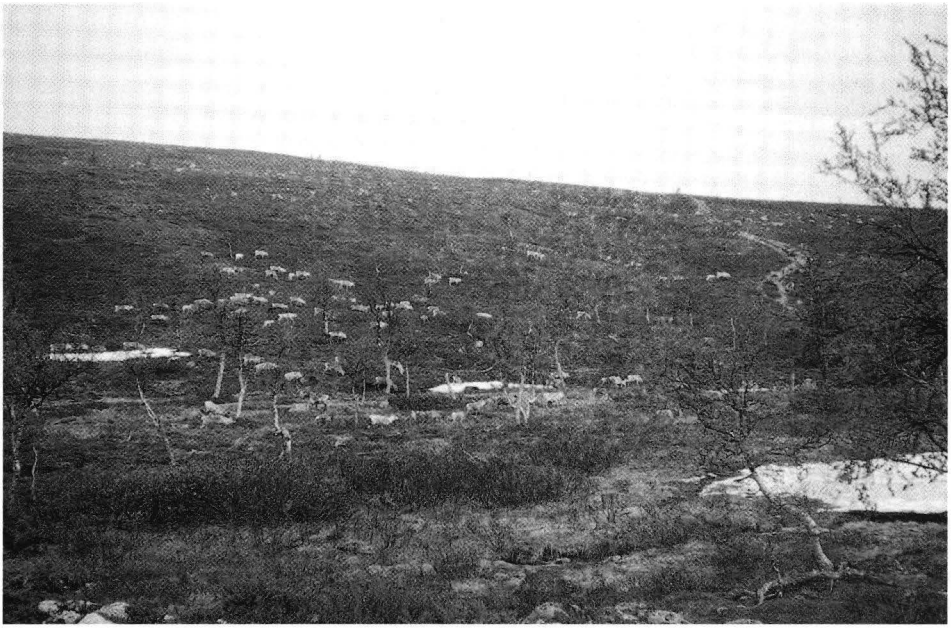

Porot ovat nousseet Pallastunturiin. Kesäkuu 1982. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

la alueilla oikeaan aikaan», mutta erityisesti aitojen reunat näkyvät ilmakuvissa paljaiksi kaluttuina.[391]

Porojen kuljettaminen on lisääntynyt, koska metsäyhtiöt ja metsähallitus ovat aurauttaneet suuria alueita, ja tällainen maasto on poroille hankala kulkea. Monet talvilaitumella sijainneet metsät hakattiin jo 1970-luvulla, ja laitumia halkoo yhä tihentynyt metsäautotieverkosto. Metsäautotieverkostosta on sekä hyötyä että haittaa poronhoidolle. Parantunut tieverkko lyhentää poromiesten työmatkaa ja -päivää. Paikalliset asukkaat käyttävät metsäautoteitä esimerkiksi metsästyksessä ja marjastuksessa, mutta myös asiattomat kulkijat pääsevät niitä pitkin helposti metsään. Esimerkiksi porovarkaudet ovat poromiesten mukaan lisääntyneet.[392]

Pitkälle 1980-luvulle saakka porot saivat kevättalvisin palkia suhteellisen rauhassa kuusirajan pohjoispuolella, kunnes metsähallitus rakensi moottorikelkkareitin Korsatunturille. Vaikka reitti oli ainoastaan 20 km pitkä, sen vaikutus oli merkittävä, koska se sijaitsi keskellä kevättalvenlaitumia. Porot häiriintyvät ja kulkevat helposti kelkkauraa pitkin naapuripaliskuntien alueelle. Viime vuosien aikana vapaa-ajankelkkailun suosio on räjähdysmäisesti lisääntynyt. Suosion lisääntyminen aiheuttaa painetta rakentaa yhä useampia kelkkareittejä, jotka kulkevat myös porojen talvi- ja kevätlaitumilla.[393] Korsan kelkkareit-

[391] Ks. esim. Karlsen et al. 1996, 25.

[392] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/2.

[393] Kajala 1997, 9; Ruotsissa on arvioitu, että moottorikelkkailun arvo tulona on noin 600 miljoonaa kruunua. Poronhoito tässä tutkimuksessa nähtiin kannattamattomana, sen alijäämä oli 200 miljoonaa kruunua. Johansson & Lundgren 1998, 101.

ti lakkautettiin, mutta 2000-luvun alussa uusi kelkkareitti rakennettiin talvilaidunalueelle matkailuelinkeinkeinon tarpeita varten.

1990-luvulla laidunkierto on muuttunut entisestään. Koska poroja ei pidetä yhdessä tokassa, ne ohjataan joko kulkemaan, tai ne menevät itsestään kesälaitumelle paliskunnan eteläosaan Lohirovan ja Marjarovan alueille. Koska tunturialueet ovat rauhattomia, osa poroista jää vasomaan Ounasjoen länsipuolelle Kurkkio- ja Sahmistovaarojen seudulle metsänhakkuualueille, joissa riittää kevättalvella ruokaa.[394]

Työvuosi

Poromiehen työvuosi koostuu erilaisista työjaksoista, periodeista, jotka näkyvät kuviosta 4 »Poromiehen työvuosi Kyrön paliskunnassa». Aikaisemmin, poromiehen ja luonnon välisen suhteen ollessa kiinteämpi, työvuosi on määrännyt myös sosiaalisen elämän rytmin, sillä määräaikaiset, elinkeinovuoden työt jaksottivat ihmisen ajankäytön. Sosiaalisen elämän ja työvuoden intensiivisyyden vaihtelut olivat luonteenomaisia erityisesti Kuolan saamelaisten vuotuiskierrossa. Siitaporonhoidon aikana saamelaiset viettivät sydäntalven ajan yhteisissä talvikylissä ja hajaantuivat taas kevättalvella kukin perhe omalle sukualueelleen. Talvikylässäoloaika oli vilkasta sosiaalisen elämän suhteen. Vastaavan vuotuisrytmin mukaan ovat eläneet myös muut luontaiselinkeinojen harjoittajat.[395]

Kuten sanottua, vuodenajoilla ja ekologisilla ilmiöillä on tärkeä osa poronhoidon vuotuiskierrossa ja myös siihen liittyvässä aikakäsityksessä. Poronhoidon kannalta tärkeitä aikoja määrittävät luonnonilmiöt, jotka tulevat joko ympäröivästä luonnosta tai poron käyttäytymisestä. Poromiesten luonnehtimista ajankohdista voi mainita esimerkkeinä seuraavat: räkkä ajaa porot tunturiin (kesä–heinäkuun vaihteessa ilmestyvät hyönteiset), sieniaika (loppukesästä porot käyttävät ravintona sieniä), rykimäaika (porojen kiima-aika), ensilumi, kaamos, syvä lumi ja hankikanto.[396]

Pohjoisessa vuodenaikojen vaihtelu eroaa siten, että konventionaalisen neljän vuodenajan sijasta vuodenaikoja on kahdeksan.[397] Erottelu perustuu luonnossa tapahtuvien muutosten nopeuteen ja rytmiin. Esimerkiksi kevät on pitkä ja siitä voidaan osa erottaa kevättalveksi, osa varsinaiseksi kevääksi ja vielä kevätkesäksi, jolloin luonnossa tapahtuu nopea siirtyminen kesään. Talvi vaihtuu vähitellen kevättalveksi maaliskuussa, jolloin aurinko alkaa lämmittää. Kevät sijoittuu huhtikuun loppuun ja toukokuuhun, jolloin yöpakkasten ansiosta on hankikelit, ja jolloin lumi alkaa vähitellen sulaa. Kevätkesä sijoittuu kesäkuulle juhannukseen asti. Tällöin lumi on jo sulanut, on valoisaa, mutta lehti ei ole vielä tullut puihin. Kesä kestää juhannukselta heinäkuun loppuun,

---

[394] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5b, 13, 14.

[395] Sarmela 1989, 121–22, 125, 127.

[396] Näistä enemmän esimerkiksi Itkonen 1984b, 77–81; Eira 1994, 51.

[397] Ks. esim. Mankerin teos (1977) »Kahdeksan vuodenajan kansa», joka kertoo saamelaisten vuotuiskierrosta.

Kuvio 4: Poromiehen työvuosi Kyrön paliskunnassa.

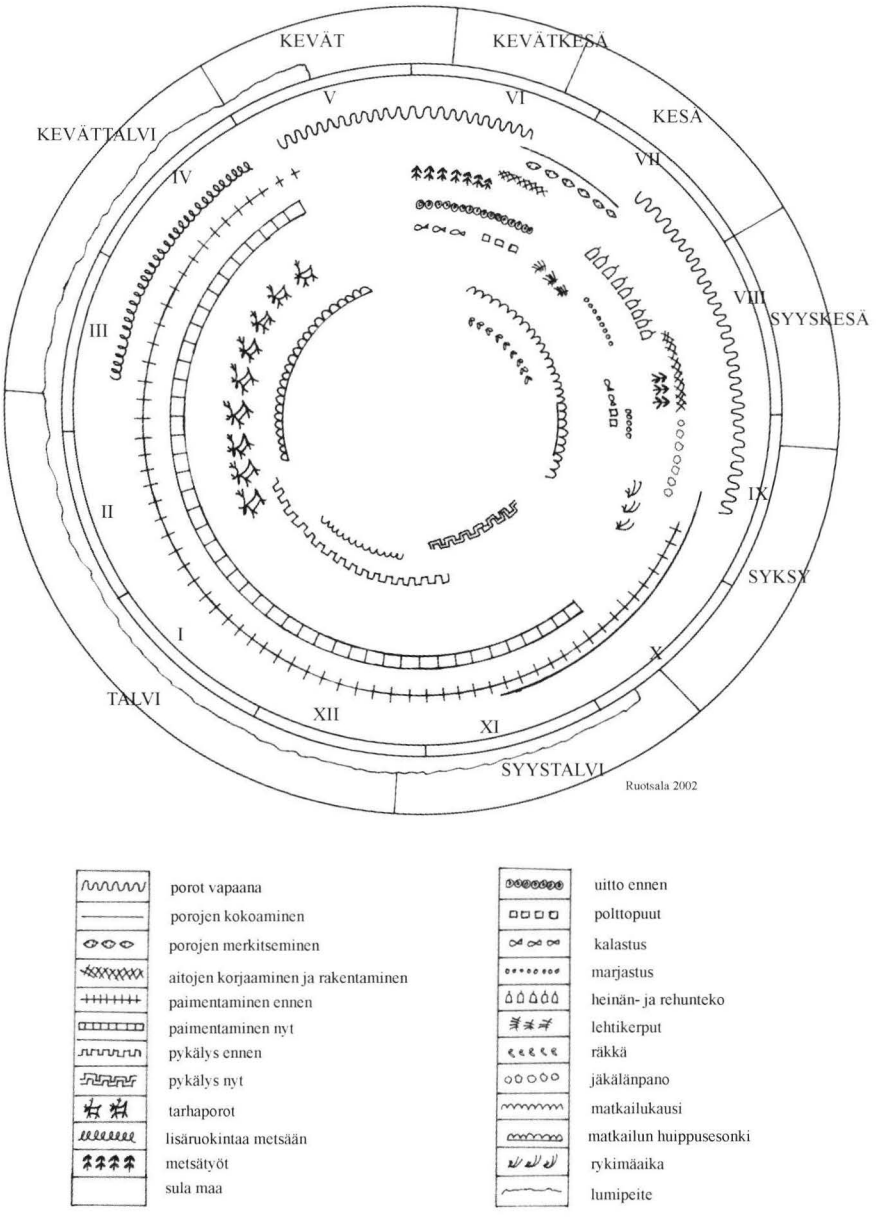

I - XII kuukaudet

ja sille ovat luonteenomaisia räkkä ja lehti puussa. Kesän jälkeen on syyskesä, jolloin yöt alkavat pimetä. Sen jälkeen siirrytään syksyyn, jonka muodostavat syyskuu ja lokakuu. Lokakuun lopusta joulukuun alkuun on syystalvi, jolloin lumi tulee maahan. Joulukuulta helmikuun loppuun kestävä talvi on paksun lumen aikaa, lunta on myös puissa, ja silloin on kovia pakkasia ja pimeää. Tässä esityksessä käsittelen vuodenajat kuitenkin tehtävien mukaan.

Arvid Autto paimenessa huhti–toukokuussa 1930-luvulla Laatanpäällä Pallastunturissa. Kuva Aila Mäkisen omistuksessa.

Poronhoidon työvuosi oli 1970-luvulle asti erittäin intensiivinen. Kyrön paliskunnan eläkkeellä oleva poromies Lauri kertoi 1950–60-luvun työvuodesta seuraavasti:

> Se oli kuuleppa melkein ympärivuotista. Se oli niin ko kesä–heinäkuun, elokuun puolivälhin niin ku vähemmän. Se alko elokuun puolivälissä ja kesti sitte tänne, no niinko nyt kaksi viikkoa vielä ethen käsin vapun jälkhin, kun me paimensimma tässä tunturissa.[398]

Luontaiselinkeinon harjoittajien käsitys ajasta eroaa huomattavasti etenkin teollisuudessa työskentelevien aikakäsityksestä. Työn tehokkuutta ei lisätä suorittamalla jokin askare nopeammin kuin aikaisemmin vaan päinvastoin. Mitä enemmän aikaa sijoitetaan johonkin elinkeinoon, sitä tärkeämmäksi se katsotaan. Työn vaatiman ajan käyttöön mittarina on päädytty mm. silloin, kun on pitänyt ratkaista eri luontaiselinkeinojen tärkeysjärjestys niiden harjoittajille tai päättää, ketä voidaan pitää esimerkiksi ammattikalastajana. Ajankäyttö kriteerinä on hyödyllistä siksi, että se on mitattavissa.[399] Poronhoidon töitä tehdään niin kauan, kuin ne kulloinkin vievät aikaa. Työn kestoon vaikuttavat esimerkiksi sää- ja luonnonolot, joille poromies ei voi mitään. Nykyisin koneet ovat kuitenkin helpottaneet ja nopeuttaneet työntekoa.

---

[398] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/16.

[399] Firth 1967, 20; Saressalo 1982, 152; Lappalainen 1998, 63–64.

Kevätkesä ja kesä

Porojen kokoaminen

Alkukesän porot ovat vapaina, *veiti,* vasomisalueillaan. Kesäkuun puolivälistä osa poromiehistä lähtee tarkastamaan merkitys- ja raja-aitojen kuntoa ja korjaamaan niitä, ja viiden kuuden miehen ryhmä lähtee kokoamaan poroja merkityksiä varten. Juhannuksen jälkeen, ilmojen lämmettyä ilmaantuu ihmisen ja poron yhteinen vaiva, räkkä. Porot pyrkivät räkkää pakoon korkeille ja tuulisille tunturin keroille, joilla ne pysyttelevät yhdessä, koska laumassa räkkä ei kiusaa niin paljon.[400] Kesätokat syntyvät vasonnan jälkeen muodostuneitten ryhmien yhtyessä, ja tätä tokkaantumisilmiötä ihminen on oppinut käyttämään hyväkseen.[401] Mikäli alkukesä on kylmä ja sateinen, porot ovat hajallaan, ja niiden kokoon saaminen on hankalaa. Sellaisina kesinä voi käydä niin, että vain osa vasoista saadaan merkittyä, koska poroja ei ole löydetty tai saatu kokoon.[402]

Porot saattavat hakeutua räkkää pakoon myös auki jääneisiin latoihin tai vanhoihin tukkikämppiin. Poroja varten on joissakin osissa poronhoitoaluetta, etupäässä Kuusamossa ja Itä-Lapissa, rakennettu porolatoja, *liemuja* eli *liekkoja.*[403] Liemuja ovat käyttäneet esimerkiksi Enontekiön talolliset.[404] Haastattelujen perusteella niitä ei ole ollut Kyrössä:

> No ei täälä ole varsinaisesti ollu. Mitä nyt ovat sielä mettissä vanhoissa niittylavoissa palkinhet.[405]

Porot vasovat samoilla paikoilla, ja vuosikymmenien kokemuksen perusteella poromiehet tietävät mistä porot löydetään. Poromies tuntee poron käyttäytymisen ilmojen mukaan. Aikaisemmin, kun paliskuntaan jouduttiin 1930-luvulla ostamaan poroja muualta, niiden pysyminen Kyrön puolella vaati miehiltä paljon työtä, ja porojen kokoamismatkat olivat pitkiä.[406] Tätä alkuaikaa muisteli Einari vuonna 1986 seuraavasti:

> Alussa tunturissa piti olla porojen kans miltei päntiönhän kunnes saatiin väliaita Näkkälään. (---) Raskasta hommaa kävellä hakemassa poroja tuntureita ympäri pohjoseen, jossa piti vastata porot. Porolla halu mennä pohjaseen varsinki ku tuulee pohjasesta. (---) Ennen oli paimennettava myöhään. Ne porot jokka olivat aina karkaamassa olivat niitä jokka oli ostettu muualta ja halusivat mennä sinne takasin.
> (---) Sääski kokos porot tunturiin. (---)[407]

---

400 TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1a, 1b, 2, 3, 4, 5, 6.
401 Helle 1982a, 94.
402 TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/ 1a, 1b, 2, 3, 4, 5, 6.
403 Tiesmaa 1932, 58.
404 Linkola 1972a, 181.
405 TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/15.
406 TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 3, 4, 5, 6.
407 TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1a. Tämä teksti on muotoiltu haastattelumuistiinpanojen perusteella; tästä haastattelun kohdasta ei ole sanatarkkaa litteraatiota, ja kasetit on käytetty uudestaan. Erotukseksi sanatarkkoihin lainauksiin, merkitsen lähdeviitteeseen, että referointi kirjoittajan. Nämäkin otteet on voitu kirjoittaa murteella, sillä kyse on myös omasta murteestani. Asiasta ja vireystilasta riippuen olen tehnyt muistiinpanot joko kirjakielellä tai murteella.

Petri Kyrö ja Tuomas Korva merkitysaidalla. Ruskisrova, heinäkuu 1995. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/vk 34748.

1980-luvun alkupuolella poromiehet ottivat Kyrössä käyttöön maastoajoneuvon eli mönkijän porojen kokoamisessa. Poronhoitovuodesta 1987–88 alkaen porot on koottu miltei pelkästään mönkijöillä. Tällöin kokoamiseen tarvitaan vähemmän miehiä kuin aikaisemmin, jopa pari kolme miestä riittää kerrallaan.[408] Radiopuhelimia ja matkapuhelimia on käytetty kokoamistyössä apuna runsaat 20 vuotta. Ne ovat hyödyllisiä, koska kokoamisporukat voivat pitää yhteyttä toisiinsa ja ilmoittaa kulloisenkin tilanteen. Ne ovat säästäneet pitkiltä, turhilta kävelymatkoilta ja turhalta työltä. Myös onnettomuustapauksissa niiden merkitys on ollut korvaamaton. Radiopuhelimia on käytetty runsaasti myös paimennuksessa, jolloin metsässä oleva poromies saattaa ilmoittaa parilleen tai kotiin paikan, mistä hänet voidaan hakea autolla. Radiopuhelimet kuuluivat yksityisille poromiehille, ei paliskunnalle. Viime vuosina matkapuhelimet ovat osittain korvanneet LA-puhelimet. Matkapuhelimilla ei ole kaikkialla paliskunnan alueella kuuluvuutta.[409]

Poroaidat on rakennettu joko estämään poroja hajaantumasta tai menemästä vieraan paliskunnan alueelle. Este- eli raja-aitoja on alettu rakentaa 1960-luvulla.[410] Poroaidat voivat olla myös umpinaisia aitauksia, joissa porot käsitellään merkityksissä, pykälyksissä ja erotuksissa. Näitä on rakennettu niille

[408] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3, 4, 5.

[409] Ketola 1971, 12–13; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3, 4, 5, 6.

[410] Tosin jo vuosina 1896–98 oli Ounasjoelta Saivojokea pitkin Saivokerolle ja tunturin yli rakennettu 15 km:n pituinen aita estämään poroja menemästä Enontekiön puolelle. Sippola & Rauhala 1992, 50.

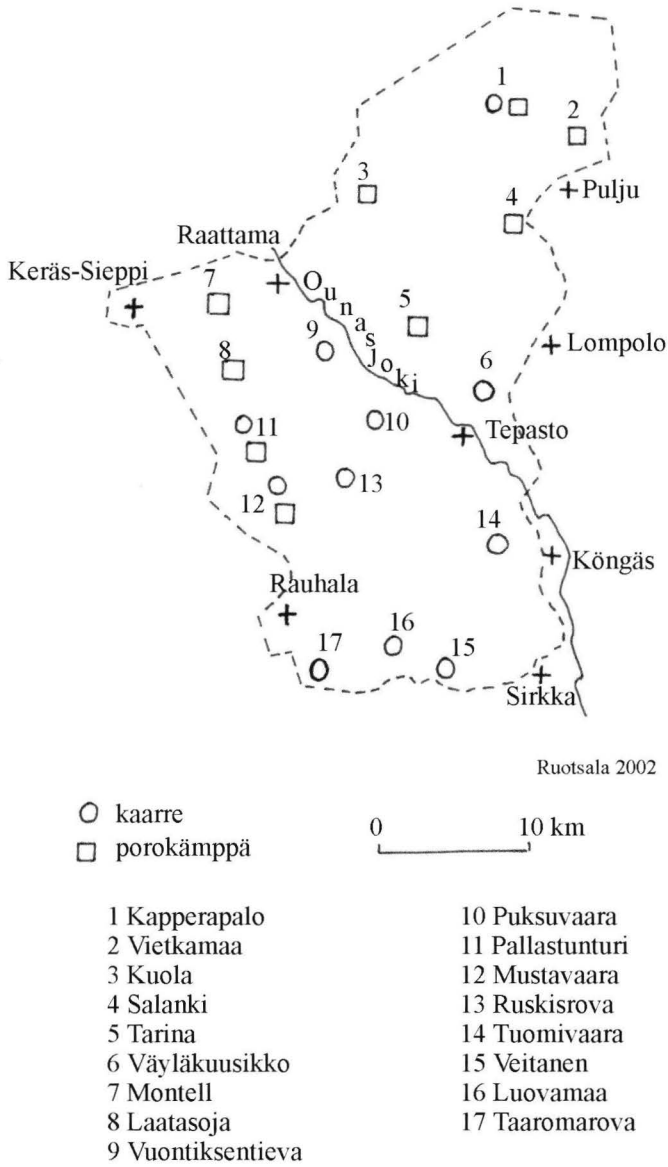

Kartta 8: Kyrön paliskunnan porokaarteet ja -kämpät.[411]

seuduille paliskuntaa, missä porot kulloinkin oleskelevat. Kaarteiden rakentamispaikkojen valinnassa on täytynyt huolehtia myös siitä, että aitojen lähellä on riittävästi ruokaa ja vettä.[412]

---

[411] Paliskunnan rajoja sekä kämppien ja aitojen sijaintia koskevat tiedot ovat haastateltavilta; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3b, 5, 4, 10, 13, 15, 15.

[412] Naukkarinen 1973, 84, 91; Tiesmaa 1932, 198; Holster 1931, 9; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/2.

Vanhaa perkka-aitaa. Sammalselkä, heinäkuu 1994. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Pallastunturin Palkaskerolla oleva merkitysaita. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

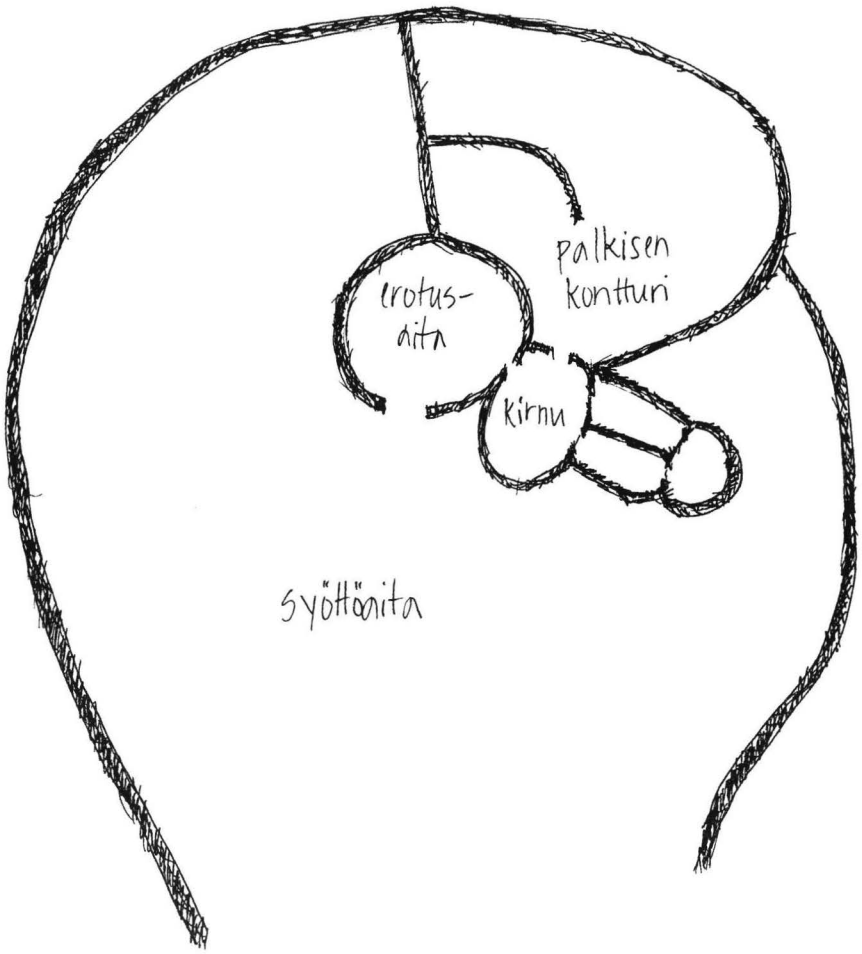

Puksuvaaran aita. Piirros Helena Ruotsala.

Merkitysaidat ovat aiemmin sijainneet tunturialueella, Pallas- ja Sammaltunturissa, mutta myöhemmin on alettu käyttää myös metsäalueiden aitoja, sillä porot ovat lisääntyneen matkailun vuoksi siirtyneet pois tunturista. 1980-luvulla poromiehet yrittivät muuttaa porojen laidunkiertoa kesäpaikkaa siirtämällä, ja tärkeänä merkitysaitauksena toimii alunperin erotusaitaukseksi tehty Puksuvaaran aita. Sitä ennen päämerkitysaitana toimi Ruskisrovan aita.[413] 1990-luvun loppupuolella merkityksiä pidettiin Vuonniksen, Luovamaan, Taaromarovan ja Puksuvaaran aidoilla, jotka sijaitsevat paliskunnan lounais- ja länsiosien metsäalueella. Puksuvaarassa pidetään myös suurin osa erotuksista. Tunturialueiden aidat ovat jääneet vähitellen pois käytöstä, sillä porot eivät enää vaso tunturialueella, vaan alapuolisella metsäseudulla.[414]

---

[413] Autto 1975, 17.

[414] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3, 4, 5, 6, 19, 23.

Väliaikaisen aidan pystyttämistä Ruskisrovan kaarteella, heinäkuu 1995. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/vk 34747.

Aitojen sijainnin lisäksi myös niiden rakenteessa ja materiaalissa on tapahtunut muutoksia. Ensimmäisistä kaarteista Aleksi kertoi seuraavaa:

> Pallastunturiin kyhättiin risuista kaarre. Ei ollu johdinaitoja, ihmisvoimin piti laukottaa porot risuaithan. Oli kuuma ja paarmoja, savustethin, jotta oli vähän siedettävämpää olla. [Savu karkoitti hyönteiset].[415]

Myöhemmät kaarteet olivat koirankaulasalvokselle tehtyjä kiinteitä ja vahvarakenteisia honka-aitoja. Aitahirsien välissä olivat tukipuut, *perkot*. Tästä aita sai nimen *perkka-aita*. Aitoja tehtiin myös halkaistuista tai sahatuista riu'uista. Yleensä aidat rakennettiin noin kahden metrin korkuisiksi. Paliskuntien välisiä raja-aitoja on sen sijaan rakennettu rautalangasta.[416] 1980-luvulta lähtien on käytetty paljon säkkikangas- eli hurstiaitaa, myöhemmin muovia. Se on kätevä pystyttää väliaikaiseksi aidaksi, ja muovi on hyvä myös siitä syystä, että porot eivät ylitä sitä, koska eivät näe sen läpi. Tällaiset aidat ovat olleet myös helpompia siirtää.[417]

Merkitys

Sivulla 11 on lyhyt kuvaus poronmerkityksestä, tapahtumasta jossa poron vasat merkitään leikkaamalla niiden korvaan korvamerkki. Merkitykset pidetään

---

[415] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/2. Referointi kirjoittajan.

[416] Alaruikka 1964, 87–88; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 6.

[417] Alaruikka 1964, 88; Lehtinen 1983, 1; Naukkarinen 1973, 97; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/2, 6.

yleensä öisin. Tämän kulttuurisen sopeutumisen taustalla olevat syyt johtuvat poron käyttäytymisestä. Vaadin jättää vasansa päiväsajaksi nukkumaan suojaan ja lähtee itse rauhassa ruokailemaan. Illalla vasa virkoaa ja alkaa taas seurata, *juovoa* emoaan. Tähän emon seuraamisilmiöön perustuu vasojen tunnistaminen. Vasa kulkee emonsa mukana seuraavaan kevättalveen asti eli kunnes emo karkottaa uuden vasan syntymän jälkeen vanhan vasansa, kermikän. Toinen syy merkitysten pitoaikaan on se, että öisin on miellyttävän viileää sekä ihmisille että eläimille.[418]

Kun miehet ovat saaneet porot kaarteeseen, niiden annetaan jonkin aikaa rauhoittua, jotta vasat alkavat taas juovoa. Sillä aikaa kun porot rauhoittuvat, poromiehet pitävät taukoa, keittävät kahvia ja lepäävät.

Isossa kaarteessa tokka käsitellään yhdellä kertaa. Ihmiset liikkuvat roukuvan porotokan seassa ja seuraavat, minkä merkkistä vaadinta vasa seuraa. Vasa otetaan kiinni, vedetään itseä kohti ja kaadetaan maahan. Leikkaaja istuu vasan päällä ja leikkaa sen korvaan puukolla omistajan merkin. Leikkaamisessa on hyvä, että joku pitää vasaa kiinni, ettei tämä reuhdo ja loukkaa itseään tai ettei puukko pääse lipsahtamaan. Ennen vasat otettiin kiinni suopungilla, 1980-luvulta lähtien on käytetty vimpaa.[419]

Omistaja leikkaa sekä omansa että perheen vasat. Raitiot leikkaavat sellaisten omistajien vasat, jotka eivät itse ole paikalla tai eivät enää pysty työhön. Erkki Tiesmaan mukaan luotettavat miehet olivat merkitsijöinä, jotta vasat merkittiin oikealle omistajalle.[420] Tavallisesti merkitykset on Kyrössä hoidettu talkoilla. Kaikkien vasat leikataan eikä peritä erityistä merkitsemismaksua, joka on joissakin paliskunnissa käytössä.[421]

Merkki koostuu *sanoista* eli *teoista*, joita on runsaat 20. Näitä ovat esimerkiksi pykälä, hanka, poikki ja vita. Leikkaajan tulee pyrkiä mahdollisimman hyvään merkkauskäsialaan, eli on tehtävä selviä tekoja. Poromiehissä on sekä hyvän että huonon *merkkauskäsialan* omaavia.[422] Ns. *vähätekoisia* poromerkkejä, joissa on harvoja tekoja, ovat varkaat käyttäneet hyväkseen muuttamalla omaan merkkiinsä lisäämällä tekoja.[423]

Useissa perheissä on yksi ns. *valtamerkki*, jota vähän muuntelemalla, tekoja lisäämällä tai niiden paikkoja (esimerkiksi oikea tai vasen, alla tai päällä) vaihtamalla, saadaan merkit jokaiselle lapselle. Valtamerkki on se merkki, jossa on eniten poroja. Yleensä se kuuluu perheen isälle. Eri suvuilla on käytössä sukumerkit, joissa on määrätyt *valtaleikot*. Valtaleikot ovat tekoja, jotka erottuvat parhaiten, esimerkiksi vita tai hanka. Suvun lisääntyessä merkkeihin lisätään pienempiä tekoja. Perheen lapsijoukon kasvaessa ja vastaavasti perheen jakaantuessa lisääntyvät *pikkuteot* ja vaihtavat paikkaa merkeissä.[424]

---

[418] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1a, 1b, 2, 3, 4, 5, 6; Helle 1982a, 102.

[419] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 3, 4, 5, 6, 19.23; Autto 1975, 17; Helle 1982a, 103–04.

[420] Tiesmaa 1932, 68.

[421] Ks. Ingold 1983, 64.

[422] Alaruikka 1964, 103, 111; Komiteamietintö 1914:2, 34; Tervonen 1984, 57;

[423] Tiesmaa 1933, 71.

[424] Alaruikka 1964, 100–01; Itkonen 1984b, 290; Tiesmaa 1933, 71; Näkkäläjärvi 1996, 86–88.

Gösta Grotenfeltin mukaan porolle on voitu myös purra merkki korvaan.[425] Kirjallisuudesta poromerkin puremisen löytyy tietoja tšuktšeilta.[426] Porojen korvamerkintä on vanha ja laajalle alueelle levinnyt käytäntö, jolla osoitetaan omistusoikeus eläimeen. Porojen merkitsemisestä omistajalleen on kirjallista tietoa ainakin vuodelta 1769, jolloin pudasjärveläiset tekemässään sopimuksessa kielsivät ketään yksinään merkitsemästä poroja.[427] Porojen merkitsemisen on arveltu otetun käyttöön ehkä joskus 1500-luvulla, ja tämä tapa on voinut tulla käyttöön skandinaavisesta lammastaloudesta.[428] Myös T. I. Itkonen otaksuu tavan tulleen lampaiden merkitsemisestä. Korvamerkki tunnetaan koko euraasialaisella poronhoitoalueella.[429]

Porojen omistusoikeuden osoittamiseksi on korvamerkin lisäksi käytetty myös *karvamerkkejä*, jotka leikataan porojen kylkikarvoihin. Karvamerkki on tilapäinen, sillä uuden karvan kasvaessa se häviää.

Porojen kiinniotossa on käytetty suopunkia. Suopungin muodostaa pitkä köysi, jonka toiseen päähän on solmittu poronsarvesta vuoltu, tai nykyään, muovinen kiela. Kielassa on kaksi reikää, joiden kautta köyden silmukka juoksee. Suopungin pituus vaihtelee heittotilanteen ja myös heittäjän sukupuolen mukaan. Naiset käyttävät lyhyempää, noin 12–19 metriä pitkää suopunkia. Miesten suopunki on 18–25 metriä pitkä. Suopungin vyyhteäminen aloitetaan vetämällä kielen reikien läpi kulkeva silmukka noin sylen mittaiseksi ja sitten suopunki vyyhdetään niin, että se yltää *viinekkeisiin*: asentoon, jossa se ulottuu ylävartalon ympäri oikean olan yli ja vasemman kainalon alta.[430] Viime vuosikymmenten aikana sekä suopungin että kielan materiaali ovat muuttuneet luonnonmateriaaleista – nahka- tai hamppuköydestä ja poronluusta – nailoniin ja muoviin.[431]

1970–80-lukujen vaihteessa siirryttiin Kyrössäkin käyttämään vasojen kiinniotossa vimpaa, pitkän vavan päässä olevaa silmukkaa.[432] Vimpaa oli käytetty alapalkisissa jo aikaisemminkin ja Erkki Tiesmaan tietojen perusteella naapuripaliskunnassa Kuivasalmella vastaavan *vitsarenkaan* käyttö oli tunnettua 1930-luvulla.[433] Paliskuntain yhdistyksestä tuli 1970–80-lukujen vaihteessa kehotus siirtyä vimpaan, ja paliskunta teki kokouksessaan päätöksen vimpan käyttöönotosta. Samalla kiellettiin suopungin käyttö kokonaan kesämerkityksessä. Tokka pysyy rauhallisena, koska vimpalla porot saadaan helposti kiinni. Myöskään vasat eivät loukkaannu yhtä helposti kuin suopungilla heitet-

---

[425] Grotenfelt 1920, 53. Kirjassa on Grotenfeltin ottama valokuva, jonka kuvatekstinä on, että puree hampain korvamerkkiä Kittilässä. Kuvassa poroa kuitenkin kuohitaan puremalla.

[426] Bogoras 1904–1909, 84 < ks. Näkkäläjärvi 1996, 82; Jochelson 1908, 492 < ks. Näkkäläjärvi 1996, 82.

[427] Halila 1954, 224.

[428] Linkola 1985, 167, 171.

[429] Itkonen 1984b, 285.

[430] Itkonen 1984a, 452; Naukkarinen 1973, 78.

[431] John Granlund on johtanut suopungin idästä Fennoskandiaan tulleihin kulttuurielementteihin. Suopungin ja kielan muodolla ja käyttötarkoituksella on vastaavuus Pohjois-Euraasian poronhoitoyhteisöissä lännestä Lapista itään Tšuktšien niemimaalle asti. Ks. Granlund 1964, 7.

[432] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/ 2, 3, 4, 5, 6, 19, 23.

[433] Tiesmaa 1932, 70–71; Tiesmaa 1933, 69.

Vasalautoja tarkistamassa, vas. Juha-Pekka Rauhala, K. Alatalo, Eila Autto, Unto Autto, Valte Alatalo, taustalla Pertti Huczkowski. Ruskisrova, heinäkuu 1995. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/ vk 34752.

täessä. Viime vuosina merkitysaidalla on ollut töissä paljon sellaisia, joiden suopunginheittotaito on huono. Tällöin tokka juosta *tolvaa* rauhattomana pitkän aikaa, mistä eläimet kärsivät. Vimpan käyttö on siksi osoittautunut hyväksi ratkaisuksi.[434]

Ensimmäiset vimpat tehtiin vitsaksesta, nykyään tanakasta muovinarusta tai lasikuidusta. Eräs haastateltava on kehitellyt koneen, jonka avulla tehdään vimpan lenkkiosa. Siihen käytettävä kaupan muovinen käärenaru kääritään kuusinkertaiseksi ja tehdään kolmisäikeiseksi ja päihin kierretään teipit. Varsi on runsaan kolmen metrin mittainen, pitempää on kömpelö käsitellä.[435] Vuoden 1987 Poromies-lehden kevätnumerossa mainostettiin lasikuituvartista Oula-vimpaa, jota kiitettiin helpoksi kuljettaa, kestäväksi ja rakenteeltaan yksinkertaiseksi.[436] Uudet materiaalit on omaksuttu nopeasti myös perinteisen poronhoidon välineisiin.

Haastattelujen mukaan alkuaikoina, sen jälkeen kun poronhoito oli uudestaan aloitettu 1930–40-luvulla, ei Kyrössä ollut merkityksissä kirjanpitojärjestelmää, vaan miesten oli itse muistettava, kuinka monta vasaa oli leikannut. Muistin tueksi laitettiin taskuun tai pujotettiin naruun kappale leikattua korvaa.[437] Sittemmin merkityksissä on aina ollut ylöspanija, jolla on ns. *viralli-*

[434] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim. 1b, 2, 3, 4, 5, 6, 19, 23.
[435] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/2, 3, 4, 5, 6; Alaruikka 1964, 109–10.
[436] Poromies 2/1987, 39.
[437] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2; Itkonen 1984b, 129, 291.

Jonotusta merkityksessä Vuonniksen aidalla. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

nen lauta, johon merkitään vasan omistaja ja se, onko kyseessä naaras- vai urosvasa. Nämä tiedot huudetaan ylöspanijalle. Ainakin 1980-luvulta lähtien Kyrössä on merkityksissä ylöspanijoina ollut naisia. Poromiesperheiden tyttäret saattoivat olla ylöspanijoina jo nuorina, noin 15-vuotiaina.[438]

Kesällä 1986 siirryttiin Kyrössäkin uuteen merkitysmenetelmään, joka oli otettu käyttöön aikaisemmin etelämpänä. Tokan jokaisen vasan kaulaan ripustetaan juoksevalla numerolla varustettu muovilaatta, *kilkura*. Joissakin paliskunnissa ei käytetä kilkuroita, vaan numero maalataan spraymaalilla vasan kylkeen.[439] Tässä vaiheessa ei vielä katsota, kenelle vasa kuuluu. Kun koko aitaukselliselle vasoja saadaan kilkurat kaulaan, pidetään tauko, jonka aikana merkitysväki juo kahvia ja lepää. Samalla porot rauhoittuvat ja vasat rupeavat jälleen seuraamaan emoaan. Miehet ovat jo kotona tehneet itselleen laudan, eräänlaisen listan, johon on laitettu juoksevat numerot. Näiden lautojen kanssa kierretään parin kolmen henkilön ryhmissä tokassa seuraamassa, kenen vaadinta minkäkin numeroinen vasa seuraa. Ryhmä koostuu yleensä saman suvun miehistä, mutta nykyään myös pariskunnat tekevät tätä työtä yhdessä. Kun jokseenkin kaikki vasat on tunnistettu, kokoonnutaan yhteen vertaamaan tietoja. Jos tulee erimielisyyksiä tai epäselvyyksiä, vasa tarkistetaan. Jos omistus jää epäselväksi, vasa jätetään sillä kertaa *peuraksi*, ts. merkkiä ei leikata. Tällaisissa tapauksissa täytyy olla aina kolme miestä päätöksen puolesta, mikäli yksi on vastaan. Kun listat on saatu tarkistettua, käydään merkitsemään vasoja.[440]

---

[438] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/2, 4, 6, 19, 23.
[439] Tervonen 1984, 57–58.
[440] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3, 5, 19, 23.

Pasi Pääkkölä Vuonniksen merkitysaidalla, heinäkuu 1996. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Kilkurajärjestelmä helpottaa ja nopeuttaa työskentelyä, sillä poronomistajat eivät enää tunne merkkejä niin hyvin kuin aikaisemmin. Aidoilla tulee helposti vääriä merkkejä, koska leikkaamassa on väkeä, joka ei aktiivisesti kulje porometsällä. On toki vieläkin poromiehiä, jotka tuntevat oman paliskunnan merkkien lisäksi poromerkkejä naapuripaliskunnista.[441] Kilkurankäytön avulla saadaan vasat tarkemmin käsiteltyä pienistäkin tokista. Myös eläinten kannalta menetelmä on hyvä, sillä hyvin leikatun vaatimen merkin erottaa jo kaukaa eikä tokkaa tarvitse turhalla liikkumisella häiritä. Häiritty tokka juoksee rauhattomana ympäri aitaa ja eläimet kärsivät kuumuudesta, räkästä ja stressistä.[442]

Kilkuramenetelmän ja perästä leikkaamisen, jolloin emonsa perässä kulkeva vasa merkitään heti merkitysaidassa, käytössä on kolmaskin merkintä-

[441] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/2, 3, 6, 14; Itkonen 1984b, 291.
[442] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/2, 3, 6.

Lähikuva korvamerkin leikkaamisesta Pallastunturin aidalla, heinäkuu 1984. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

käytäntö, *vasakarsinat* eli kopittaminen: vasat otetaan vasakarsinaan ja päästetään sieltä tokkaan muutama vasa kerrallaan ja emot tarkistetaan.[443] Vasakarsinoita ei ole käytetty Kyrössä.

Merkityksessä *piltataan* eli vasan korvaan kiinnitetään muovinen piltta vasaseurantaa varten. Seurantaa tehdään joko vasakatotutkimusta tai poromiehiä itseään varten, kun nämä haluavat seurata elonsa kehitystä tai eivät tunne poromerkkejä. Korvaan laitettava piltta vastaa kilkuraa. Siihen voi saada merkin lisäksi nimensä.[444]

Pilalle mennyttä korvaa kutsutaan *morroksi* tai *hupurakorvaksi*. Epäselvä merkki tunnistetaan sormin tunnistelemalla. Tällaiselle porolle omistaja ripustaa kaulaan puukilkuran tai *saastan*. Saasta on koivupuusta taivutettu levy, johon kirjoitetaan nimi- ja osoitetiedot. Saasta solmitaan poron kaulan alta. Kilkuraan on poronomistajan nimen ja osoitteen lisäksi leikattu veitsellä vielä poromerkki.[445] Aikaisemmin saastoja ovat käyttäneet poroillaan varsinkin talolliset ja sellaiset poronomistajat, jotka eivät itse käy porometsässä.[446]

Merkityksissä myydään huutokaupalla edellisvuotiset, merkitsemättä jääneet vasat, *peurat*. Peurat myydään paliskunnan tiliin. Peuroja ostamalla voi kartuttaa omaa poroeloaan. Mikäli edellinen kesä on ollut kolea ja sateinen, peuroiksi on jäänyt runsaasti vasoja, koska kaikkia poroja ei ole saatu koo-

[443] Tervonen 1984, 57.
[444] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3, 4, 5.
[445] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/2, 4, 6; Tiesmaa 1933, 69; Itkonen 1984b, 292.
[446] Pitkänen 1984, 44–45.

Heikki Rauhala puree poroa Tuomikosken aidalla, heinäkuu 1986. Valok. Päivi Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

tuiksi merkityksiin. Pienporonomistajat kärsivät suuromistajia enemmän huonoista kesistä. Heillä ei myöskään ole varaa huutaa peuroja itselleen.[447]

Vasojen merkitsemisen lisäksi merkityksessä on kastroitu siitoshirvaiksi kelpaamattomat ja teuraiksi aiotut hirvaat ennen rykimäaikaa. Aikaisemmin se tehtiin puremalla, ja ammattimaisille purijoille maksettiin määrätty summa poroa kohti. 1960-luvulta lähtien on käytetty pihtejä. Toimenpidettä kutsutaan edelleenkin puremiseksi uusista välineistä huolimatta. Kastrointi on vähentynyt viimeisten parin vuosikymmenen aikana, koska on siirrytty vasateurastuksiin, jolloin urosvasat teurastetaan seuraavan talven erotuksissa. Vasateurastusten yleistyessä poromiesten elot muuttuivat vaadinvoittoisiksi. Siitoshirvaiksi jätetään yleensä paliskunnan merkkiin leikatut urosporot, mutta myös yksityisillä poronomistajilla on siitoshirvaita.[448]

---

[447] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/2, 3, 4, 5, 6, 19, 23.

[448] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 3, 2, 4, 6, 15, 16; Itkonen 1984b, 130–32; Komiteamietintö 1914:2, 36; Tiesmaa 1932, 94.

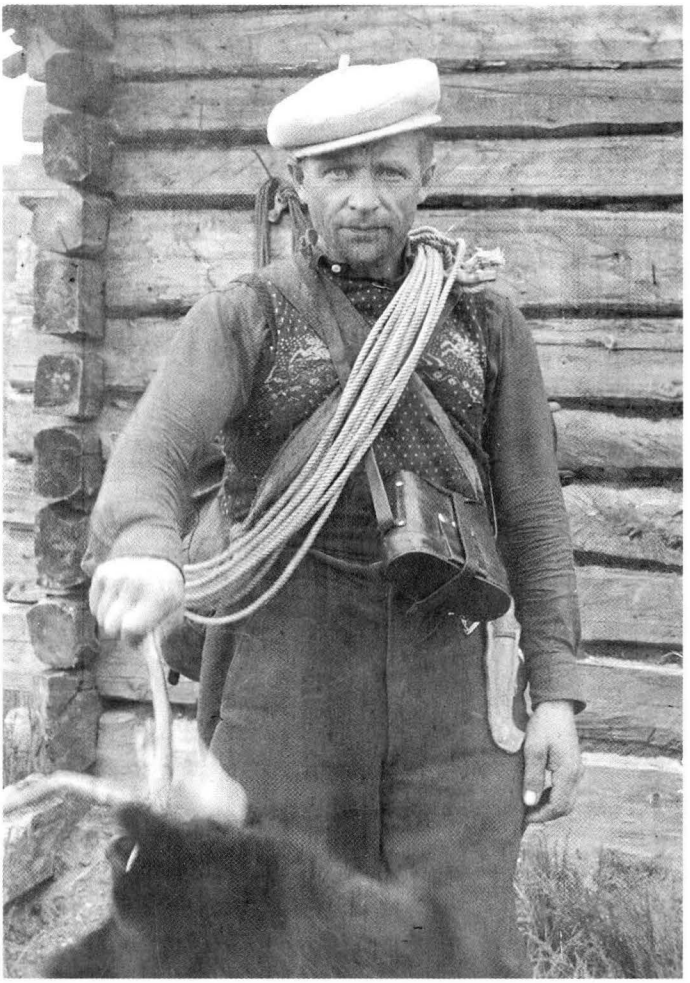

Eelis Autto lähdössä merkitykseen Pallastunturin aidalle 1950-luvulla. Kuva Elli Autton omistuksessa.

Kun kaikki porot aidasta on saatu käsiteltyä, ne lasketaan laskuporttien kautta vapaaksi. Näin estetään se, että porot jäisivät harhailemaan siuloihin.[449] Aidalta porot viedään kesälaidunalueelle siten, etteivät ne sekaannu vielä merkitsemättömiin, *aitomattomiin* poroihin. Merkityksen jälkeenkin porojen liikkumista on seurattava, mutta muuten ne saavat palkia vapaasti syyskuulle asti.[450] Merkityskausi kestää kahdesta kolmeen viikkoa ja kun kesän ainoa poronhoidon toimenpide on ohitse, voivat poromiehet loppukesän ajan tehdä joko kotitöitä tai kulkea sivuansioissa. Merkitysaidalle kokoontuu poromiesten lisäksi paljon muuta väkeä. Merkityksessä ovat nekin poronomistajat, jotka eivät muuten tee poronhoitotöitä.[451]

Aikaisemmin, kun ei ollut teitä, miehet joutuivat olemaan merkitysreissussa tunturissa pari kolme viikkoa käymättä kotona. Tunturiin tehtyjen risuaitojen

[449] Lehtonen 1983, 7.
[450] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 3, 4, 5, 6.
[451] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 3, 4, 5, 6.

lähellä yövyttiin laavuissa. Merkitykseen otettiin silloin mukaan louteet, *laavuvehkeet*, joista *asento* tehtiin. Asentoa on Kittilässä kutsuttu myös *laukupuoleksi*.[452] Räkältä suojauduttiin nukkumalla *rankisessa*, joka on ohuesta harsosta tehty telttamainen hyönteisverkko. Rankinen ripustettiin kiinni esimerkiksi puunoksaan. Muuta tavaraa piti myös olla mukana. Reppuun laitettiin kirves, saha, keittovälineet, kuten kahvipannu ja kattila sekä käristyksen valmistamista varten kauha. Ruuaksi otettiin mukaan leipää, voita, suolaa, kahvia, sokeria, kuivalihaa ja sianläskiä. Myös pyyntivälineet, pyssy sekä onget, piti ottaa mukaan. Maantien tultua Raattaman kylään vuoden 1955 jälkeen, on merkitykseen menty päivittäin. Ilman suopunkia ei poromies lähde vieläkään porometsään, mutta muuten mukana kuljetettavat varusteet ovat vähentyneet ja keventyneet.[453]

Omat työt

Kun porot on kevättalvella viety vasomispaikoille, jää miehille poronhoitotöistä vapaata aikaa. Aikaisemmin, 1990-luvun alkuun asti ehdittiin silloin sopivasti uittoon, joka alkoi toukokuun lopussa ja kesti juhannuksen tienoille. Ounasjoen irtouitto päättyi vuonna 1991, sen sivupuroista jo aiemmin. Uitto ja pöllinteko olivat entisajan harvoja »rahatöitä». Pöllejä on tehty myös touko–kesäkuussa, jolloin kotitilalla on riittänyt monenlaista kevättyötä, sillä pellot on pitänyt muokata ja kylvää, aitaukset tehdä lehmiä varten, istuttaa peruna sekä huolehtia talveksi polttopuut. Poronhoidon ja maatilan töiden sopiminen yhteen käy ilmi kuviosta 4 »Poromiehen työvuosi Kittilän Kyrön paliskunnassa» sivulla 162. Omavaraistaloudessa elettäessä kevätkalastus oli myös tärkeää. Keväiseen ruokavalioon kala toi odotettua vaihtelua. Tuoretta lihaa saatiin ennen sähköjä ja pakastimia – Raattamaan sähköt tulivat vuonna 1969 ja Lompoloon vuonna 1974 – tavallisesti vasta syksyllä. Kuiva- ja suolalihaa toki oli varastossa.[454]

»Eipä siinä ole väliaikaa merkityksestä heinätöihin», luonnehti Jari 1990-luvun poromiehen kesän töitä.[455] Merkitysajan jälkeen oli vuorossa heinänteko ja hilla-aika. Heinä–elokuun vaihde on ollut kotitöissä kiireisintä aikaa, jolloin ei väkeä ole aina riittänyt molempiin töihin. Hillojen poimiminen myyntiin on ollut 1960-luvulta lähtien tärkeä rahanansaitsemiskeino, sillä marjatulot ovat verottomia.[456] 1960-luvulle asti suurin osa karjan vaatimasta heinästä saatiin luonnonniityiltä, jonne mentiin heinäntekoon monien päivien ajaksi. Samalla siellä voitiin poimia hilloja.[457]

Jotkut poromiehistä saattavat tehdä kesällä sivuansioina rakennustöitä. Heinän ja lehtikerppujen tekoon poromiesperheiltä menee pari kolme viikkoa. Hilla-aika kestää pari viikkoa, kunnes elokuussa alkavat taas poronhoitotyöt.[458] Muu-

[452] Tiesmaa 1933, 72.
[453] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/4, 6, 14, 19, 23.
[454] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 4, 6.
[455] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/13.
[456] Siuruainen 1976b, 51–54.
[457] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 4, 6.
[458] Esim. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5.

tamilla haastateltavilla ainoa kesän aikana tehtävä kotityö on polttopuiden teko. Viimeisten 10–15 vuoden aikana melkein kaikki poromiehet ovat tehneet poroja varten heinää joko omilta tai vuokrapelloilta. Siihen menee peltojen koosta riippuen parista päivästä runsaaseen viikkoon. Loppukesä elokuuhun asti onkin vapaata aikaa. Se käytetään marjastamiseen.[459]

Syyskesä ja syksy

Aitatyöt ja etto

Kuten alkukesälläkin on elokuussa ennen porojen kokoamista jälleen vuorossa aitojen tarkastaminen. Mikäli paliskunta rakennuttaa uutta aitaa, nekin työt tehdään elokuussa ja työstä maksetaan palkkaa. Aitatöissä on aina nuoria poromiehiä. Aitaverkkorullat ja muut tarvittavat välineet kulkevat kätevästi mönkijällä, jonka taakse voi kiinnittää peräkärryn. Aikaisemmin tavaroiden kantamisessa käytettiin takkaporoja.[460]

Ensimmäinen raja-aita rakennettiin pohjoiseen Näkkälän paliskunnan rajalle. Se valmistui kokonaan vuonna 1967.[461] Aidan pituus on 90 km. Muut aidat on rakennettu myöhemmin: Kuivasalmen rajalle (78 km) vuonna 1975, Muonion rajalle (60 km) vuonna 1979 ja Alakylään (20 km) vuonna 1980.[462]

Kun vielä ei ollut paliskuntien välisiä esteaitoja, ei poroja 1930–40-luvulla päästetty merkityksen jälkeen hajoamaan, vaan ne pidettiin yhtenä tokkana Pallastunturilla. Miehet kävivät katsomassa, etteivät porot karkaa naapuripaliskuntiin. Aitojen rakentamisen jälkeen porot ovat saaneet lihoa vapaina rykimäaikaan asti kesälaitumella.[463]

Porojen kokoaminen, etto, aloitetaan syyskuulla. Ettotöissä poromiehet voivat käyttää hyväkseen porojen sukupuolivietistä johtuvaa laumoittumista. Rykimäajan lähestyessä muutamat isot *valtahirvaat* kokoavat vaatimet ympärilleen *parttioiksi.*[464] Hirvaat pidättelevät parttioitaan sellaisilla paikoilla, joilla ne voivat pitää vaatimet koossa, esimerkiksi niemessä, järven rannalla tai puuttomalla rämeellä. Ne mittelevät voimiaan puolustaessaan kokoamiaan vaatimia toisilta, hyökkääviltä hirvailta.

Rykimäaika on saanut nimensä hirvaan yskimistä muistuttavasta äänestä, jolla se haluaa osoittaa kuntonsa niin vaatimille kuin toisille hirvaillekin. Rykimäaika kestää pari kolme viikkoa syys–lokakuun vaihteessa. Rykimäajan jälkeen hirvas pudottaa komeat sarvensa. Vaadin pudottaa sarvensa vasta noin viikon kuluttua vasomisesta, koska se tarvitsee sarvia vastasyntyneen vasansa puolustamiseen. Purtu poro, *härkä,* pudottaa sarvensa jo aikaisemmin kevättalvella.[465]

---

[459] Esim. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3.

[460] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 3, 4, 5, 6, 14; Poromies 2/1965, 20; Poromies 2/1966, 26.

[461] Kuten olen aikaisemmin maininnut, Enontekiön rajalle rakennettiin 15 km:n esteaita jo vuosina 1896–98. Ks. Sippola & Rauhala 1992, 50.

[462] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/4.

[463] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 4.

[464] Parttiolla tarkoitetaan 30–100 poron ryhmää. Ks. esim. Itkonen 1984b, 114.

[465] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 3, 4, 5, 6; Helle 1984, 35–37; Itkonen 1984b, 78–79; Tiesmaa 1933, 72.

Ne poromiehet, jotka on paliskunnan kokouksessa tehtävään valittu, lähtevät kokoamaan poroja. He tietävät kokemuksesta, millä alueella porot milloinkin oleskelevat. Etelätuulella porot löytyvät Rauhalan kylän läheisyydestä ja *pohjasilmalla* pohjoisemmasta, Enontekiön suunnalta. Miehillä on mukana takkaporona *kellokas*, jonka kellon ääntä muut porot alkavat juovoa. Poromiehet yhdistelevät näin syntyneitä parttioita tokaksi. Miehet kulkevat ja työskentelevät tavallisesti pareittain. Työparin miehet ovat yleensä muutenkin, esimerkiksi vapaa-aikanaan, toistensa kanssa tekemisissä. Mikäli koottavia poroja on paljon ja ne ovat pahasti hajallaan, tarvitaan kokoamiseen kerralla kymmenenkin miestä. Kokoaminen on tärkeä työvaihe, sillä porot on saatava mahdollisimman nopeasti ja tarkoin kootuiksi, jotta niitä voidaan ruveta paimentamaan ja siirtämään talvilaitumille. Jotta *ettomiehiä* olisi saatu tarpeeksi, yritettiin Kyrössä 1980-luvun loppupuolella parina syksynä maksaa työstä palkkaa lokakuun puolivälistä joulukuun puoliväliin. Kokeilu ei onnistunut, sillä luvattua päiväpalkkaa pidettiin liian pienenä (ks. luku 7).[466]

Porojen kokoaminen aloitetaan sulan maan aikana. Koska ennen piti olla metsässä viikkokausia, oli mukaan otettava runsaasti varusteita. Tavaroiden kantamista varten *heitettiin takkahärkä* kiinni ja lumen tultua siirryttiin joko ajamaan ajohärillä tai hiihtämään. Myöhemmin ruvettiin ajamaan moottorikelkoilla. Kaikkien oli siirryttävä yhtä aikaa moottorikelkkojen käyttäjiksi: »ei sielä ennää suksila kulkenu ku toiset moottorikelkalla.»[467] Poronhoitovuodesta 1987–88 lähtien syysettokin on Kyrössä motorisoitunut, kokoamistyössä on alettu käyttää mönkijöitä. Mönkijöiden käyttöönotto on helpottanut ja nopeuttanut työtä, mutta toisaalta se on pakottanut poromiehet investoimaan kulkuvälineisiin.[468]

Porokoira

Porokoiralla tarkoitan tässä yhteydessä poronhoitotöitä varten pidettyjä koiria, joista suurin osa on Lapin porokoira -rotua. Koira on osoittautunut miltei korvaamattomaksi poromiehen apulaiseksi. 1960-luvulla moottorikelkkainnostuksen myötä koiran käyttöön ei kiinnitetty huomiota, ja vähällä oli, etteivät porokoirat päässeet loppumaan. Lapin sodan aikana Ruotsin puolelle evakkoon joutuminen verotti pahasti porokoirakantaa.[469]

Moottorikelkan avulla ihmisestä tuli poroa nopeampi, mutta moottorikelkan vuoksi porot villiintyivät eivätkä enää totelleet pörräävällä kelkalla kulkevaa ihmistä. Tästä syystä ettotöiden kustannukset nousivat. Käytäntö osoitti näin koiran vastustajillekin sen, että porot tottelevat koiraa paremmin kuin ihmistä ja kelkkaa. Hyvä porokoira vastaa poromiehen mielestä useaa poromiestä ja kelkkaa. Koiran uudelleen käyttöönotossa on kuitenkin ollut hankaluuksia, sillä uudelta, teknistyneeltä poromiespolvelta puuttui koiran käyttökokemus ja koulutustaito.[470]

---

[466] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 3, 4, 5, 6; Itkonen 1984b, 126; Komiteamietintö 1914:2, 9.
[467] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/15.
[468] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 3, 4, 5, 6; Komiteamietintö 1905:3, 88.
[469] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim. 1b, 2, 3, 4, 5, 6; Pitkänen 1985, 20; Tuominen 1993, 29.
[470] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 4, 6; Pitkänen 1985, 21.

Vilho Autto lähtemässä porometsään 1960-luvun alussa. Raattama. Kuva Elli Autton omistuksessa.

Porokoiraa käytetään porojen etsimisessä, kokoamisessa, kuljettamisessa ja paimennettaessa eloa. Kuljetuksessa koira on erinomainen tokasta karanneiden porojen palauttajana. Hyvin opetettu koira pitää porot koossa ja auttaa kokoamaan hajaantunutta tokkaa. Hyvä porokoira on tottelevainen ja ahkera. Kaikissa työvaiheissa, lukuunottamatta kantavan kevättokan paimentamista, käytetään nykyäänkin koiraa.[471]

Porokoiran opettaminen on aloitettava neljän viiden kuukauden iässä. Koira oppii käytännössä vanhemman porokoiran mukana. Jokainen poromies opettaa itse oman koiransa, toiset paremmin, toiset huonommin. Moottorikelkan tultua käyttöön vanhemmat poromiehet sanovat, että koiran opettaminen on tullut hankalaksi.[472]

---

[471] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 3, 4, 5, 6; Alaruikka 1964, 87; Korhonen & Vainio 1975, 14–15.

[472] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 3, 4, 5, 6; Korhonen & Vainio 1975, 15.

Helena Ruotsala nostamassa jäkälää Lompolossa, syyskuu 1985. Valok. Leena Tiilikainen, TYKL/ kokoelmat.

Koira saa nimensä ulkomuodon mukaan. Esimerkiksi musta koira on Tsahpi[473] ja kirjava Tilkku. Porokoira yleisin väri on musta, mutta ruskeitakin on ollut paljon. Rotukoirien lisäksi myös sekarotuisista tulee hyviä porokoiria. Jos joku koira oli erityisen hyvä, pyrittiin sen nimi antamaan muillekin koirille. Nykyään poromiehillä täytyy olla kaksi koiraa, sillä moottorikelkan mukana koira ei jaksa olla työssä kuin pari kolme päivää, sitten sen on levättävä pari päivää.[474]

Vanhemman polven poromies Mikko näkee selvän eron oman aikansa ja nykypolven poromiesten kyvyssä käyttää koiraa:

> Tänä päivänä on koiran käyttö haukkua kelkan päälä, istua siinä. Joskus tietenki vähä panhan syksylä niitä ajattamhan, pyrkivät vähä niitä kokhon. Ne ovat aivan hajalansa nyt. Joitaki yksilöjä on sielä täälä. Ei niitä suita kelkat, kelkalakhan ajattaa. Ennen suksila menthin perhän ko poron jäljen uotti, jos meinas saaja niitä läjhän.[475]

Jäkälännosto

Ajohärilla kuljettaessa tarvittiin taloissa suuret määrät jäkälää ajoporojen ruuaksi. Haastateltavat Aleksi ja Einari kuljettivat ennen toista maailmansotaa pororaidoilla matkailijoita ja rahtia maantien ja Pallastunturin hotellin väliä. Täl-

[473] Nimi tulee saamenkielen mustaa tarkoittavasta sanasta *čáhppa*.
[474] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3, 4, 5, 6.
[475] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/15.

Keväällä 1997 piti poroille ostaa rehua. AIV-rehua ja heinää ovat viemässä metsään Ilkka Logje ja Pasi Pääkkölä. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

löin tarvittiin jäkälää jopa kokonainen ladollinen.[476] 1980-luvun loppupuolella on yleistynyt porojen tuonti keväällä pihalle hätä- tai lisäruokintaan, joten niitä varten on varattava jäkälää ja muuta rehua.

Poromiehillä on lupa nostaa jäkälää valtion maalta omaan tarpeeseensa. Jäkälänpanoon lähdettiin sateisella ilmalla tavallisesti syyskuussa. Aikaisemmin jäkälä nostettiin käsin maasta *limpuiksi*, pieniksi keoiksi, joiden annettiin jäätyä kovaksi, jonka jälkeen ne nostettiin läjään ja ajettiin poroilla kotiin. Limppuja kuljetettiin pitemmillä matkoilla mukana. 1980-luvulta lähtien jäkälä on nostettu käsin säkeihin. Säkkeinä on käytetty muovisia apulantasäkkejä. Osa poromiehistä on nostanut itse jäkälänsä, sitä jopa myytiin muille poromiehil-

[476] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2.

Risto Autto ruokkii poroja kotitarhassaan, huhtikuu 1997. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

le, tosin vain pieniä määriä. Suurin osa jäkälästä ostettiin 1990-luvulla Oulun läänin pohjoisosista.[477]

Omat työt

Syksy on poromiehelle poronhoitotöissä kiireisintä aikaa, erityisesti lokakuun ja joulukuun välinen aika, jolloin päivä on lyhimmillään. Alkusyksystä poromiehillä on myös kotitöitä, joihin on myös riitettävä aikaa.

Metsäpalstan omistavat poromiehet voivat korjata syksyisin tuulenkaadot. Niinä vuosina, jolloin he myyvät metsää ja kaatavat puita, he pyrkivät itse tekemään nämä työt elokuussa ja tai alkukeväästä. Tuulenkaadot on korjattava joka vuosi, jotteivät ne pilaannu. Polttopuut on myös tehtävä vuosittain; osa tekee ja ajaa puut kotiin syksyllä, osa tekee jo alkukesästä ja ajaa puut kotiin keskikesällä.[478]

Syystalvi ja talvi

Paimentaminen

Paimentamisella tarkoitetaan tässä yhteydessä kahdenlaista työtä. *Vastaaminen* on sellaista paimentamista, jonka tarkoituksena on huolehtia siitä, etteivät

[477] Itkonen 1984b, 83; Tiesmaa 1933, 72; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3, 4, 6.
[478] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3, 6.

Poromiehiä tauolla kevättalvella, 1950-luvun alkupuolella. Vas. Pauli Ruotsala, Antti Logje ja Lassi Suvanto. Kuva Aila Mäkisen omistuksessa.

porot karkaa omille teilleen. Vastaamisessa porot voidaan ajaa aitaa tai muuta estettä vastaan. Vastaaminen on nykyään yleisin tapa Kyrössä. *Tiukka paimentaminen* tarkoittaa puolestaan sitä, että porot hallitaan joka puolelta ja niitä pidetään tiukasti koossa.[479]

> No ne oli jossaki vaarassa aina, ne muutethin toishen paikhan. Jonku aikaa ku ne kaivethin siljoksi niin net muutethin. Hiihethin joka päivä ympäri.[480]

Paimentamisen tarkoituksena on estää poroja tekemästä vahinkoja viljelyksille ja taimikoille sekä pitää porot paliskunnan alueella. Vuodelta 1982 peräisin olevan tutkimuksen mukaan tokkapaimennuksen yleisimmät syyt olivat porojen pitäminen tietyllä alueella tai porojen siirto laidunalueelta toiselle.[481] Porojen siirtämisessä syystalvella on käytetty *laijistushärkää*, jota taluttamalla muu tokka seurasi, 1980-luvulle asti.[482] Paimentamisessa seurataan tarkasti paliskunnan laidunten vuosikiertoa. Puutteellisen paimentamisen seurauksena tapahtuu ylilaiduntamista tai porojen pääsemistä kesällä tai liian aikaisin syksyllä talvisille jäkäliköille.[483]

---

[479] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3, 14; Huttu–Hiltunen 1977, 68.
[480] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/9.
[481] Ala-Louvesniemi 1984, 22, 31.
[482] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim. 3.
[483] Helle 1984, 359.

Tiukkaa paimentamista on käytetty erityisesti silloin, kun ei vielä ollut paliskuntien välisiä raja-aitoja. 1930–40-luvulla porot oleskelivat pitkälle syksyyn Pallastunturissa, josta ne pohjoistuulella pyrkivät Enontekiölle, Näkkälän puolelle. Raja-aidat ovat helpottaneet huomattavasti työtä, sillä niiden ansiosta voitiin keventää syyspaimentamista.[484]

Ennen moottorikelkkojen aikaa, esteaitojen rakentamista ja tieverkon kehittymistä paimentaminen oli kovaa työtä. Paimenessa oli aina pari kolme miestä:

> Mikko: (---) No ei varsinaisesti, se oli vähän aina kuka sattu [kaveriksi paimentamaan].
> Matti: Ei ole tainu olla nimikkokaveria.
> Mikko: Pauli-vainan kanssaki toista kuukautta, emmä käynhet kiveliöstä. Sitte pakkojamassa haima Lompolasta leipää. Tuisku oli, ei sieltä muuten päässy ko suksila. Ajoporot meilä kyllä oli mutta eihän niilä päässy, olis menny monta päivää. Olis hajonhet sillä aikaa net porot. Sevälumi oli, se ei kohottanu. Pääsit aijasta, särjethin yölä kontturin ja net huilathin yölä Lompolhan. (---) [Ruutanan aidalta Näätäselkään] Niin net menit lähele Lompolaa Näätäselkhän ja sielä me vasta sautoima.[485]
>
> ---
>
> Lauri: Kato ku kahen päivän vanhaa ei voinu sauttaa. Se täyty aina olla näköetäisyys.[486]

Viimeiset runsaat kymmenen vuotta paimentaminen on aloitettu sen jälkeen, kun jokseenkin kaikki porot on yleensä joulukuun loppuun mennessä käytetty aidassa. Poromiehet alkavat syyskuussa vastailla poroja pois syyslaitumilta talvilaitumille. Osa poromiehistä voi vielä koota loppuporoja pois kesälaitumelta.[487]

Kun kaikki porot on saatu talvilaitumelle, tarvitaan helmi–maaliskuun ajan työssä ainoastaan pari miestä kerrallaan. Nämä käyvät katsomassa, pysyvätkö porot siellä, missä pitää. Samalla he tarkkailevat, riittääkö *kaivos*[488] eli lumen alta kaivettava jäkälä vai onko porot jo siirrettävä muualle. Porojen annetaan laidunkierron mukaan mennä pohjoisemmaksi Kapperaan asti (ks. kartta 7 s. 158). Parhailla jäkälämailla porojen annetaan *kaivaa* vasta paksun lumen aikaan. Toisinaan tarkastuskierrokseen menee neljä viisi tuntia, toisinaan yli kymmenen tuntia.[489]

Kun suunnilleen 1970-luvun lopulla rakennettiin esteaita erottamaan kesä- ja talvilaitumet toisistaan, ovat työt kesälaidunalueella lisääntyneet. Porot eivät enää itsestään siirry talvipuolelle, vaan ne on vietävä kelkoilla. Töitä helpottamaan rakennettiin Puksuvaaran erotusaitaus kesä- ja talvilaidunten rajalle, jotta kesälaitumilta kootut, erotuksissa elämään luetut porot pystyttäisiin laskemaan suoraan talvilaitumelle. Tällöin vasattomien vaadinten jatkuva paimentaminen tuli tarpeettomaksi talvitokan kokoonsaannin kannalta.[490] 1980-

---

[484] Poromies 2/1965, 20; Poromies 2/1966, 26; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 3, 4, 6.
[485] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/15.
[486] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/16.
[487] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim.3, 4, 5, 14.
[488] Kaivoksella tarkoitetaan porojen talvista ruokailupaikkaa.
[489] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3, 5.
[490] Autto 1987, 53.

luvun puolivälistä lähtien on paliskunta joutunut kuljettamaan osan poroistaan autoilla talvilaitumelle. Tähän on monia syitä. Yksi syy on ehkä se, että poroja ei jakseta koota ja kuljettaa tokkana tarkoin, vaan poroja jää maastoon. Suurin syy ovat poromiesten mukaan kuitenkin maaston muutokset. Metsähallitus on aurauttanut suuria alueita, ja tällainen maasto on poroille hankala kulkea. 1980-luvun lopussa jouduttiin kuljettamaan peräti 10–20 % prosenttia poroista autoilla talvilaitumelle, aikaisemmin kuljetettujen määrä on jäänyt noin viiteen prosenttiin. Autokuljetusta tarvitsevien porojen osuus on 1990-luvulla pysynyt kymmenessä prosentissa. Porot kuljetetaan joko pakettiautolla tai peräkärryssä. Porojen jalat *kurpataan* eli solmitaan yhteen kuljetuksen ajaksi. Muuten porot lasketaan Puksuvaarassa kaarteessa pidetyn erotuksen jälkeen Ounasjoen yli ja kuljetetaan väli- eli esteaidan taakse talvilaitumelle.[491]

Erotus ja pykälys

Kun porot on saatu syksyllä koottua, niitä aletaan vastailla, jotta ne saadaan erotusaitojen lähelle, sillä porot on käytettävä erotuksissa tai pykälyksissä. Erotuksessa teurasporot erotetaan, *ratkotaan* elämään jätettävistä. Samalla erotetaan myös mahdollisesti toisista paliskunnista, *vieropalkisista* eksyneet porot. Pykälyksessä porot luetaan.[492]

Aikaisemmin Kyrön paliskunnassa kuten muuallakin poronhoitoalueella pidettiin kaksi suurta, monipäiväistä erotusta tammikuussa.[493] Silloin poronomistajien oli edullisinta myydä teuraat, koska poronlihan hinta kohosi talven aikana. Myös laidunkierron kannalta erotukset oli tarkoituksenmukaisinta pitää talvilaitumen keskellä olevalla Kapperapalon aidalla. 1960-luvun puolivälin jälkeen on alettu pitää useita pieniä erotuksia, joista ensimmäiset lokakuussa, viimeiset tammi–helmikuussa. Vasateurastuksiin siirtyminen muutti myös erotusten pitoaikaa, sillä varhain syksyllä teurastetuista vasoista alettiin maksaa parasta hintaa, ja hinta laski talven mittaan. Tästä syystä myös Kyrössä jouduttiin rakentamaan uusia erotusaitauksia syyskesän laitumille.[494]

Nykyään vaikuttavat poronhoidon käytännön töihin ja niiden organisointiin valtakunnan keskushallinnon toimet ja lainsäädäntö. Poronhoitolaissa on yksityiskohtaisia määräyksiä ja ohjeita töiden suorittamisesta. Poronhoitolain mukaan paliskunnan porot on joka vuosi hyvissä ajoin koottava, luettava ja tarpeen mukaan eroteltava. Näin saadaan tiedot poronomistajien poroluvusta verotusta varten. Samoin jokaiselle paliskunnalle ja poronomistajalle on säädetty korkein sallittu poroluku, jota ei lain mukaan saa ylittää.[495]

1960-luvun lopulle asti Kyrössäkin toimitettiin erotus ja pykälys erikseen, pykälykset pidettiin vasta keväällä valoisana aikana. Moninkertaisen aidassa käyttämisen huomattiin kuitenkin rasittavan poroja niin paljon, että tavasta luo-

[491] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3, 5.
[492] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim.1b, 2, 3, 4, 5, 6; Komiteamietintö 1905:3, 88–89.
[493] Ingold 1983, 67.
[494] Autto 1987, 53: TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim. 4.
[495] Poronhoitolaki 848/1990 § 15.

Raattamalaisia pykälyksessä Kotisaajon aidalla 1930-luvun lopulla. Poroa pitää Arvi Raattama, hänestä oikealla Pauli Ruotsala, vasemmalla Tyyne Pääkkölä ja Mari Autto. Vasemmalla kahvia juomassa Eelis Autto ja Arvid Autto. Kuva Elli Autton omistuksessa.

vuttiin, ja lukeminen on tapahtunut noin kolmen vuosikymmenen ajan myyntierotusten yhteydessä.[496]

Erotuksista ja pykälyksistä on ilmoitettava paliskunnan osakkaille ja naapuripaliskuntien edustajille sekä aikaisemmin myös kauppiaille etukäteen. Aikaisemmin poroisäntä laittoi niistä ilmoituksen sanomalehtiin. Nykyään, kun pidetään useita pieniä erotuksia ja porot saadaan koottua nopeasti, ilmoittamisessa käytetään puhelinta. Kaikissa paliskunnissa on valittu edustajat, jotka käyvät naapuripaliskuntien erotuksissa, ja näille vieropalkisten edustajille on ilmoitettava erotusajat. Heidän tehtävänään on huolehtia omien porojensa erottamisesta ja myynnistä.

Aikaisemmin, vielä 1970-luvulla, koottiin porot erotuksia varten suuriksi tokiksi. Erotusaikaan mennessä porot olivat yleensä jo niin hyvin koottuina, että samalla kertaa voitiin kuuluttaa useita erotuksia. Nyt poroja kootaan syystalvella nopeasti pienemmiksi tokiksi. Nopean kokoamistyön on mahdollistanut moottorikelkkojen ja mönkijöiden käyttöönotto.[497]

Porojen aitaanpanossa käytettiin laijistushärkää siihen asti, kun moottorikelkat otettiin käyttöön 1960-luvun lopulla. Nykyään porot ajetaan aitaan siten, että tokka hallitaan sivuilta ja takaa moottorikelkoilla.[498] Porot tuodaan yleensä jo edellisenä iltana aitaan, jonne niille on varattava ruokaa. Erotuksessa

[496] Autto 1975, 18; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim. 1b, 2, 3, 4, 5, 6, 15, 16.
[497] Autto 1975, 18; Komiteamietintö 1905:3, 88–89.
[498] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim. 3.

Olli Autto kokoamassa poroja erotusta varten Kapperassa Kyrön paliskunnan alueella 19.1.1990. Valok. Jukka Suvilehto, Lapin Maakuntamuseon kokoelmat.

porot otetaan osa kerrallaan kirnuun, aidan pienempään osaan. Kirnusta johtaa useita veräjiä pienempiin osiin, konttureihin. Kontturit voivat olla erikokoisia niiden omistajasta ja hänen poromäärästään riippuen. Kullakin paliskunnalla on oma kontturi, samoin teuraskontturit teuraitten ostoa varten sekä vielä vieropalkisten kontturit, joihin vedetään vieropalkisten merkeissä olevat porot. Suurimmilla poronomistajillakin on voinut olla omat kontturinsa.

Aikaisemmin kukin perhekunta erotti omat poronsa, ja mikäli perheellä oli paljon poroja, rakensi se oman kontturinsa. Jos perheellä ei ollut omaa kontturia, porot vedettiin toisen kontturiin tai porot sidottiin hihnoihin kaarteen ulkopuolelle. Ajoporot erotettiin aina ja laitettiin hihnoihin.[499] *Härkäerotus* pidettiin jo aikaisemmin lumen tultua maahan. Sillä tarkoitettiin ajohärkien erottamista tokasta. Härät otettiin kiinni suopungilla.[500]

Kirnussa poro otetaan kiinni joko suopungilla tai käsin, minkä jälkeen se vedetään johonkin kontturiin. Mikäli porosta tulee teuras, se vedetään teuraskontturiin eikä sitä lueta. Mikäli erotuksessa porot myös luetaan, täytyy aidalla olla tarvittava määrä valantehneitä lukumiehiä. Heidän paikkansa on kontturien veräjillä, ja he merkitsevät puukolla poron lapoihin lukumerkit. Lukumiesten täytyy olla hyviä *merkkimiehiä*, ts. heidän on tunnettava hyvin poromerkit. Ylöspanija merkitsee lautaansa tiedot sitä mukaa, kuin vetäjät huutavat. Lau-

[499] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5.
[500] Tiesmaa 1933, 72.

Erotus Vuonniksen aidalla vuonna 1984. Poroa tunnistamassa Raimo ja Eelis Autto, aidalla eloporojen ylöspanijana Heikki Autto, vieressä Kimmo Alatalo. Kuva Elli Autton omistuksessa.

dan sarakkeisiin merkitään kunkin poronomistajan kohdalle, onko luettu poro vaadin, hirvas vai vasa.[501]

Normaaleina vuosina Kyrön paliskunnan poroista saadaan luettua 90–95 %. Joissakin Itä-Lapin paliskunnissa on moottorikelkkoihin siirtymisen jälkeen huomattava osa poroista jäänyt villiintymisen vuoksi lukematta. Kyrössäkin jäi poronhoitovuonna 1975–76 käsittelemättä yli 15 % poroista, sillä porojen villiintyminen vaikeutti kokoamista ja aitaan kuljettamista.[502] Eri laidunten eriyttämisellä on saatu aikaan myös se hyöty, että vain harvoin jo aikaisemmin luettu poro joutuu aitaan. Raja-aitojen ansiosta myöskään naapuripalkisten poroja ei juuri enää lueta.[503]

Tutkimusajan alkuvuosina paliskunnassa oli niin vähän poroja, ettei aidassa tarvittu kirnua, koska lukumerkit nähtiin erotuksessa olevien harvojen porojen kyljistä. Tuon aikaisista pykälyksistä muistelee 1980-luvulla poroisäntänä ollut Aleksi seuravasti:

> Lopputalvesta piethin pykälys, jolloin tuothin aithan mahollisimman paljon poroja, jotka sitte luethin. Porot piti lukea kerran. Poro otethin kiinni, sen karvhan lapojen kohalle tehthin veittelä kaks viivaa, tuntomiehet tunsi kenen poro oli. Huuethin kenen se oli ja mikä poro, ja ylöspanija laitto sen ylös.[504]

---

[501] Tiesmaa 1933, 74; Alaruikka 1964, 119; Komiteamietintö 1914:2, 35; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/ esim. 1b, 2, 3, 4, 5, 6, 15, 16, 18.

[502] Helle 1981, 6.

[503] Autto 1975, 18.

[504] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/2. Referointi kirjoittajan.

Kirnuja on alettu rakentaa 1940-luvun jälkeen. Eläinten käsittelyn ja työn sujuvuuden kannalta kirnuaidat ovat suuria *emäaitoja* parempia. Emäaidoissa eläimet väsyvät helpommin erotuskonttureihin vetämisen kestäessä pitempään. Vetämiseen käytetään suopunkia. Kirnussa eläin otetaan kiinni joko sarvesta tai takajalasta ja työnnetään suoraan kontturin veräjästä sisään.[505]

Joillakin aidoilla oli ns. pohjatokkaa varten oma kontturinsa, kurra. Myös paliskunnan kontturia voidaan käyttää pohjatokkaa varten. Pohjatokka koostuu tuntemattomista poroista, orpovasoista sekä poroista, joiden merkki oli pilalla. Kun kaarre ja kirnu ovat tyhjiä, tuotiin pohjatokka kurrasta kirnuun. Peurakorvat eli merkitsemättömät peurat myydään erotuksen lopussa huutokaupalla paliskunnan tiliin. Tuntemattomat porot myydään teuraiksi ja tiedot niistä lähetetään Paliskuntain yhdistykseen, jonka pitämän poromerkkirekisterin avulla rahat menevät poron omistajalle.[506]

Merkitsemättömiä peuroja ei merkitä talvipakkasilla, sillä talvella veren hyytymiskyky vähenee, ja runsaan verenvuodon seurauksena korvat voivat paleltua. Näin tulee epäselviä merkkejä. Keväämmällä ilmojen lämmettyä korvamerkki voidaan jo leikata. Nykyään erotuksissa piltataan kesällä merkitsemättä jääneet peurakorvavasat.[507]

Aikaisemmin erotuksissa kuohitiin ne porot, joista oli tarkoitus kasvattaa ajohärkiä tai joita ei ollut tarkoitus käyttää siitokseen. Nykyään, 1970-luvulta lähtien, tämä on harvinaista.

Erotuksiin tuli poronostajia, sekä yksityisiä kauppiaita että osuusliikkeitä. Aikaisemmin myynti oli *pystykauppaa*. Ostaja arvioi jokaisen poron erikseen, ja hintaan saattoivat vaikuttaa monet, myyjän kannalta epäedulliset, seikat. Hinta ei ollut kaikille myyjille sama. Alkoholia käytettiin aikaisemmin erotuksissa, ja tämä on osaltaan hämärtänyt kaupantekotaitoa. Porot maksettiin käteisellä:

> Käteisellä se maksethin heti ko saathin myytyä. Ne kaivethin ison lompsan taskusta ja maksethin.[508]

Mikäli kaksi kauppiasta osti teuraita samaan konttoriin, ostetut porot karvamerkittiin. Poronostajilla saattoi olla myös kilkuroita, jotka laitettiin teuraitten kaulaan. Ennen 1950-lukua myydyt porot vietiin elävinä *teurastokkina* maantien varteen, jossa ostajien teurasaidat olivat. Kyrön naapuripaliskunnan poromies kertoo teurastokan kuljettamisesta seuraavasti:

> Jorma: Se on pitkä, Korpelhan on 27 km, ja siitä on (...) se on nelisenkymmentä kilometriä. Mie olen ollu kuljettamassa Kourille, ja Mattilan Benjamin osti siihen kans' jonkun poron, siihen samhan tokhan.
> Helena: Kuka se Mattilan Benjami oli?
> Jorma: No se oli semmonen Kiistalasta, joka osti kans' poroja.
> Helena: Oliko se kauppias vai (...)?
> Jorma: No, oli se kauppias, myi lihhaa. Mutta ei se ihan samallainen äveriäs ollu ku Kouri. Muistan semmosenki tapauksen erotuksesta, että se tahto Kourilta rahhaa lainaksi. Että se sais poroja ostaa, kun siltä loppu

[505] Alaruikka 1964, 125–26; TYKL 1.6.27/1b, 2, 6.
[506] Tiesmaa 1933, 74–75; Alaruikka 1964, 127.
[507] Tiesmaa 1933, 75; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 6, 23, 24.
[508] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/9.

Erotus Kapperapalon aidalla 22.1.1990. Teuraita valitsemassa kulkevat vas. Arvi Rauhala, Olli Autto, Erkki Sieppi, Oiva Sieppi, Reino Mäkinen, Marita Peltovuori ja Elsa Sieppi. Valok. Jukka Suvilehto, Lapin Maakuntamuseon kokoelmat.

> rahat. Kouri lainasi viis`sattaatuhatta. (---) Se oli varannu, että saa poroja ostaa. Mie tosihhan olen ollu kuljettamassa molemphin Sammalseläsẗä Hanhimaahan poroja. Se aika useasti ja ylhensä onnistu. Ja sitten luvathin ampua semmoset porot jotka jostakin syystä meinathin jäämhän. Se oli sitten semmonen raito niitä raatoja.[509]

Sittemmin maantiet on vedetty myös poroaidoille ja ostajilla ovat olleet omat teurastajat ja jopa teurasautot aidalla. Maanteiden tulon myötä rakennettiin erotusaidoille kenttäteurastamot. Tällöin paliskunta huolehti teurastuksesta, mikä tarkoitti sitä, että se huolehti paikalle riittävän määrän teurastajia ja nylkymiehiä. Heidän palkkansa maksoi poron myyjä.[510]

Ennen vasateurastusten aikaa teuraiksi erotettiin kuohitut urosporot sekä liian vanhat vaatimet ja vasattomat vaatimet, *runot*.[511] Muuttuneiden teurastustapojen vuoksi myös porojen myynti on muuttunut. Paliskunnan porokanta on vaadinvoittoinen, lukuporoista vaadinten osuus on noin 80–85 %. Vasateurastuksiin on siirrytty sen vuoksi, ettei laidunkuormitus kasvaisi liikaa, sillä talvilaidunten kantokyky määrää porokarjan suuruuden. Ensimmäisen kesän aikana poron paino kasvaa suhteellisesti eniten. Vasoista ei tarvitse myöskään maksaa päämaksua. Poromiehet haluavat pitää elonsa siitosporojen määrän suurena, joten siitoshirvaiksi kelpaamattomat urosvasat teurastetaan jo ensimmäisenä

[509] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/18.
[510] Alaruikka 1964, 158; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 4, 6.
[511] Alaruikka 1964, 116–17.

syksynä. Jotta vasateurastuksiin olisi siirrytty, on vasanlihasta maksettu parempi hinta.[512]

1980-luvulla erotukset olivat yleensä kolmipäiväisiä. Kun aitaan saatiin 1000–1500 poroa, pidettiin erotus. Näistä erotuksista kertoi Asko seuraavasti:

> Ensin porot pannaan syöttöaitaan. Toisena päivänä porot pannaan aitaan, jossa katsotaan peuravasat ja otetaan oma teurasporo [silloin lihan laatu on hyvä, koska poro ei ole stressaantunut turhasta tolvaamisesta]. Kolmantena päivänä on varsinainen erotus. Neljäntenä päivänä viedään talvilaitumille. Peuravasoille laitetaan kilkurat kaulaan kun katsottu kenelle ne kuuluvat. Omat syömäporot otetaan ja teurastetaan heti. Samalla katsotaan mitä myydään seuraavana päivänä. Seuraavana päivänä odotetaan eläinlääkäriä rokottamaan. [Rokotettu poro merkitään spreijaamalla pinkkiä väriä poron takapuoleen] Kun lääkäri tulee aidalle, otetaan porot kirnuun, jossa ne rokotetaan ja luetaan. Lukumerkki piirretään puukolla viiva poron molempiin lapoihin, samalla lääkäri pistää. Teuraaksi myytävät erotetaan elämään jätettävistä. Piirtomiehet ja ylöspanijat on valittu paliskunnan kokouksessa. Ne ovat kokeneempia poromiehiä. (---) Ovat veräjällä ja valvovat, että poro lasketaan hänelle kenen merkki siinä on. (---) Itse kukin vetää omat poronsa ja myös auttaa toisia. Mahdollisimman nopeasti yritetään aina suoriutua kirnullisesta (---) Harvoin purraan erotuksissa poroja. Seuraavana päivänä porot sitten viedäänkin talvipuolelle.[513]

Tämän käytännön mahdollisti 1980-luvun alkupuolella Kurkkioon, kesä- ja talvilaitumien rajalle rakennettu Puksuvaaran erotusaitaus (ks. piirroskuva s. 168).[514] Aikaisemmin tilanne oli Einarin mukaan seuraava:

> Pykälyksen jälkhin porot panthin poikkiväylän, jossa oli jäkälää. Niitä piti hoitaa [paimentaa] koska ei ollu vielä aitoja. Joskus porot oli jopa talven tunturissa, silloin kun ei ollu turisteja. Ensin porot oli kylän lähellä. Sitte esimerkiksi Näätäselässä 50–60-luvulla.[515]

Periaatteessa jokainen vieläkin vetää omat poronsa. Vetämisessä auttaa koko perhe. Niillä poronomistajilla, joiden merkkeihin luetaan paljon poroja, on kiirettä. Tarvittaessa käytetään renkejä. Sukulaiset ja raitiot vetävät sellaisten porot, jotka eivät itse ole aidalla.[516]

Erotuksissa pannaan kello kaulaan runolle. Näin pystytään tarkkailemaan, tekeekö se vasaa seuraavana kesänä tai katoaako vasa. Aikaisemmin myös tokan johtajaporot saivat kellon kaulaansa. Vieläkin tokissa on johtajaporoja, mutta niille ei panna kelloa, koska »ne ovat kovia menemään».[517] Johtajaporoina ovat yleensä »kesyt, vakaat, keski-ikäiset tai vanhemmanpuoleiset vaatimet».[518] Isoon tokkaan tarvitaan kello neljälle viidelle härälle. Pienimmissä tokissa kellot

---

[512] Autto 1975, 17–18; Suomen kartasto 1980, 4.
[513] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5a. Referointi kirjoittajan.
[514] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3, 5, 16.
[515] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1a. Referointi kirjoittajan.
[516] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim. 3, 5, 6.
[517] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/51.
[518] Holster 1939, 6.

Arvid Autto panee poroa pankaan tarkoituksenaan ottaa se taamottavaksi. Kuva Aila Mäkisen omistuksessa.

pannaan muutamille vaatimille. Kesäksi varsinkin römeä-ääniset kellot on T. I. Itkosen mukaan pitänyt ottaa pois, jotta vasojen roukuminen kuuluisi ja emät tuntisivat omat vasansa helpommin.[519] Poronkellot ovat nelikulmaisia ja ne on valmistettu messingistä tai raudasta. Kyrön poromiehet ovat ostaneet kellonsa etupäässä Norjasta, mutta nykyään kelloja saa paikkakunnan liikkeistäkin.[520]

Aikaisemmin, 1970-luvulle asti kun käytettiin ajoporoja, ne olivat kylän lähellä eri tokassa kuin muut porot. Ajoporojen opettaminen, *taamominen,* oli ennen olennainen osa poronhoitoa:

> Se on semmonen juttu, kuuleppa, se härkien taamominen. Sitä ajethin sunnuntaina poikasenna, koulutethin, käythin kymmenen kilometrin päässä naapurikylässä kylässä niitä uorsoja ajamassa. Ja sitte heiniä veätethin, puita veätethin. Silloin ne hiljastuthin. Mutta son aika kova homma. Ja tietenkin tuola oli hyvä opettaa tuola mettässä, kun kulki päiväkauet, niin pisti vain aisat niskhan ja länget sille niin. Mutta siinä meni ensin vuorokausi ennen ku sillä pääsi kunnola kulkhen.[521]

Nykyään ajoporoja koulutetaan lähinnä matkailijoiden tarpeisiin tai itselle ajanvietteeksi.[522]

---

[519] Itkonen 1916, 49; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim. 3, 5, 9.
[520] Itkonen 1984b, 136; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim. 3.
[521] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/16; Ks. myös Thuri 1994.
[522] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3b, 12.

Muut työt

Aina 1960-luvulle asti porot aiheuttivat heinävahinkoja. Siihen aikaan tehtiin paljon heinää luonnonniityiltä. Heinät säilytettiin ladoissa tai ulkona suovissa siihen asti, kunnes ne talvikelillä ajettiin kotiin. Heinäsuovia piti aidata tai poroja paimentaa, etteivät ne päässeet käsiksi heiniin. Luonnonniityt olivat usein hajallaan ja aitaaminen tuli kalliiksi. Heinävahinkojen korvaamisesta neuvotteleminen vei aikaa, eikä asiasta sopiminen seuraavan lainauksen perusteella ollut aina aivan helppoa.

> (---) No nehän [riidat] oli suuria ko niilä oli heinät tuola jänkissä ja kaikki.
>
> (---) Mieki olen tehny paljon. Oli toisia kyllä, mutta ne oli vain vähä niinko suuttunhet poromiehille ja taas ko meni tuota neuvottelemhan niin se alko tapahtumhan. Se Saajon Hermanniki – mie muistan – sanoit Lompolassa, että mie en menis sinne. Sieltä kyllä tullee lähtö. Mie sanoin, että miehän lähen, mie laitan itteni ovele, kyllä mie ulos nuori ihminen kerkiän jos hätä tullee. Eihän siinä mithän ollu, met neuvottelima ja lähimä aamula panemhan heinät ku net olit suovat ulkona. Mie sanoin, että net syövät varmasti. (---) Kyllä se vei [ison ajan ja työn]. Saapi sanoa, että pääasia oli koko työhommasta. Koko porohommasta se oli suurin kulu ja työajan menetys ja muu.[523]

Pelloiksi raivattu alue lisääntyi nopeasti poronhoitoalueella vuosien 1950 ja 1964 välisenä aikana valtion maatalouspolitiikan seurauksena. Suhteellisesti eniten peltoalue lisääntyi juuri pohjoisimmassa osassa poronhoitoaluetta. Joinakin vuosina paliskunta joutui maksamaan suuria heinäkorvauksia yksityisille maanviljelijöille. Esimerkiksi poronhoitovuonna 1957–58 Kyrön maksamat korvaukset olivat nykyrahassa mitattuna noin 12 000 euroa, mikä oli eniten koko poronhoitoalueella.[524]

Heinävahingosta oli ensin ilmoitettava joko poroisännälle tai hänen edustajalleen, jotka olivat velvollisia tekemään tarkastuksen sekä tekemään korvauksesta tarjouksen. Mikäli maanomistaja ei hyväksynyt tarjottua korvausta, koolle kutsuttiin arviolautakunta. Kylissä olivat virkavalan vannoneet arviomiehet, joiden lausunnon perusteella paliskunta velvoitettiin maksamaan korvaus.[525] Heinävahingoista riideltiin myös käräjillä.[526] Vielä nykyäänkin porot aiheuttavat vahinkoja viljelyksillä, mikäli ne pääsevät pelloille syömään tai tallaamaan. Paliskunta joutuu vuosittain aitaamaan peltolohkoja ja myös kesämökkitontteja.[527]

Talvisaikaan on aina silloin tällöin ajettava tarkastamassa aitojen kunto. Aitoja on korjattava ja korotettava lumen kinostuessa korkealle ja peittäessä koko aidan. Tällöin porot pääsevät helposti kulkemaan aidan yli. Poromiesten

---

[523] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/15.

[524] Komiteamietintö 1905:3, 9; Komiteamietintö 1914:2, 41; Nieminen & Leppäluoto 1984, 36–37; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 6, 15.

[525] Alaruikka 1933, 81; Itkonen 1984b, 158.

[526] OMA: Tuomioluettelot, Lapinmaan tuomiokunnan tuomiokirjat Kittilän käräjiltä vuosilta 1920–1960. Läpikäymieni Kittilän käräjäpöytäkirjojen mukaan heinävahingoista käräjöitiin eniten Kaukosen ja Alakylän paliskuntien alueella.

[527] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5.

Kyrön ja Kuivasalmen välinen raja-aita Tepaston lähellä, huhtikuu 1989. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/vk 34724.

on myös käytävä säännöllisesti tarkastamassa, ettei lukuisia aitaveräjiä ole jätetty auki.[528]

Varsinkin maantieveräjillä, joita on esimerkiksi Kapperassa sekä Tepaston ja Lompolon välillä, on käytävä usein, koska porot pääsevät niiden kautta helposti naapuripaliskunnan puolelle. Tieveräjillä, joita ei voida pitää kiinni, on heiluvia säkkejä ja muoveja *pöläkkeinä*, joiden tarkoituksen on pelottaa poroa menemästä toiselle puolelle. Ohikulkijan silmissä nämä aidanpielissä roikkuvat repaleiset muovisäkit, vanhat työhaalarit ja muut kangasriekaleet herättävät kummastusta ja joidenkin mielestä rumentavat maisemaa.[529]

Omat työt

Ennen tiestön kehittymistä ja poronhoidon motorisoitumista miehet olivat viikkokausia porometsällä. Näin oli pitkälle 1960-luvulle asti. Väliaikoina kotona käydessään heidän oli huolehdittava polttopuiden teosta ja ajosta sekä heinän ja muiden tavaroiden kuljettamisesta.[530]

Nykyään matkailusesonki alkaa helmikuussa, jolloin nykypäivän poromiesten puolisot menevät työhön matkailuyrityksiin. Ennen kuin Raattaman kylään perustettiin päiväkoti vuonna 1989 täytyi lastenhoito järjestää vuorotteluperiaatteella: äidin ollessa työssä lasta hoiti isä. Tämä on käynyt päinsä, koska

[528] Aikio 1987, 60; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3, 5.
[529] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5.
[530] TYKL tutkimusarkisto 1b, 2, 6.

matkailualalla tehdään vuorotyötä, ja talviporonhoidon ankarin työtarve on nykyään loppuvuodesta, lokakuusta joulukuuhun. Matkailusyksy on ruskan jälkeen hiljaista aikaa aina jouluun asti.[531]

Kevättalvi ja kevät

Paimennus

Kevättalven ajan poroja pitää vastata kelkoilla, jotta ne pysyvät kevätlaitumella, jonne ne on tuotu Kapperasta helmikuussa.[532] Poroja paimennetaan tällä tavalla myöhään kevääseen asti. Kaivuaika, jolloin poro kaivaa jäkälää lumen alta, riippuu keväthangista, mutta yleensä porot siirretään länteen vasta toukokuun lopulla vasonnan lähestyessä. Huonoina vuosina kovan hangen estäessä jäkälän kaivun, poroja on vaikeaa pitää talvilaitumella.[533]

Ilmojen lämmettyä kevättalvella voidaan talven erotuksissa löydetyt peuravasat leikata merkkeihin. Keväällä on tärkeää, että paimenessa kulkeva poromiespari siirtää tarpeen mukaan tokkaa kuluneesta *kaivusiljosta,* kiekeröstä uuteen *umpiseen*. Kiekeröllä tarkoitetaan porojen talvilaidunta, kuoppaiseksi kaivettua jäkälämaata, siljolla puolestaan porojen kovaksi tallaamaa lunta.[534] Samalla on tarkattava, etteivät porot hajaannu liikaa.[535]

Kevättalvella porojen laiduntaminen tapahtuu pohjoisosan korpimetsissä, joissa kasvaa luppoa ja naavaa. Joinakin keväinä ovat yhä vähenemässä olevat luppometsät pelastaneet poroja nälkäkuolemilta.[536]

1990-luvulla tyypillistä poromiehen työpäivää keväällä voi kuvata seuraavasti:

> Aamusella lähemä ja iltasella takasin, kaheksan yheksän, kymmenisen tuntia. (---) Se on syrjänajoa ja heinitystä, niinku paimennethan tokassa ja sinne heiniä. Kahen kolmen miehen porukassa, heinät Kapperan aijalta.[537]

Suurin muutos 1990-luvulle tultaessa on se, että poroja pyrittiin jälleen paimentamaan. Näin tehtiin siksi, etteivät ne jäisi hajalleen talvilaitumille vasonta-ajan koittaessa.

> Tuomo: Ennen enemmän paimennethin. Ja nyt se on ollu sillä lailla, että ne on tuola olhet tuola talvipuolela hajalhans ja nyt näyttää, että se mennee takaisin sinne.
> Helena: Paimentamishen?
> Tuomo: Niin ja vähästä lisäruokintaa täytyy alkaa harrastaa. (---) No tuota ku ne on kauhean hajalhans niin se on ollu hankala niitä tuuakki ja ettei saata niitä läjässä pittääkhän. Sitte kun ne on oppinhet jäämhän, niin ne ei tule.[538]

---

[531] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3.
[532] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3, 4, 5.
[533] Itkonen 1916, 36; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 3, 4, 5, 6, 10, 14, 15, 16.
[534] Naukkarinen 1973, 75.
[535] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5, 14.
[536] Helle & Vasama 1976, 258; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1a, 5.
[537] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/13.
[538] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/10.

Arvid Autto (ja tuntemattomaksi jäänyt poromies) poroa puremassa Pallastunturissa. Kuvassa olevat naiset ovat Pallashotellin turisteja. Kuva Aila Mäkisen omistuksessa.

Huhtikuussa porot kootaan jälleen yhdeksi tokaksi, sillä ne ovat kaivaneet tähän asti pienempinä laumoina eri puolilla laidunta. Kevättokan paimentaminen on kiireistä aikaa, sillä tokkaa on vahdittava miltei yötä päivää. Muutaman päivän välein vaihdetaan uudet miehet ajoon.

1990-luvun puolivälissä alettiin poroille viedä lisäruokaa, etupäässä ostoheinää, jotta ne pysyivät kevätlaitumella. Näin pyrittiin estämään niiden liian aikainen pääsy vasomisalueille. Porot alkavat pyrkiä itsestään tunturiin, mutta on pidetty parempana viedä ne sinne tokkana, etteivät ne jää talvipuolelle harhailemaan. Niinä neljänä vuotena, jolloin poroja ei viety yhtenä tokkana, niitä jäi talvilaitumelle, ja se viivästytti merkityksiä, ja tuli myös vasakatoja. Kaikkia poroja ei kuitenkaan saada kootuksi, sillä joka vuosi metsiin jää varsinkin hirvaita, joita eivät vasomisalueet kiehdo siinä määrin kuin vaatimia. Poronhoitovuonna 1987–88 Kyrön porot tuotiin tunturiin vapuksi.[539] Vapun jälkeen jatkuu turistien hiihtosesonki vielä parin viikon ajan, jonka jälkeen tunturit tyhjenevät kuukaudeksi. Kesäkuun puolivälissä tulevat tuntureille puolestaan vaellusturistit.

Vasomisalueilla poroja on vartioitava siihen asti, kunnes ne vasovat. Ensimmäiset vasat ilmestyvät heti vapun jälkeen tunturin rinteiden ensimmäisille pälville. Vasat syntyvät yleensä Erkin päivän tienoilla (18.5.).[540] 1980-lu-

[539] Helle 1982a, 113–14; Autto 1975, 18; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim. 2, 3, 4, 5.
[540] Itkonen 1984b, 80.

Tokassa Lassi Suvanto (oik.) ja Abiel Autto (kesk.). Maalis–huhtikuu, 1950-luvun alku. Kuva Aila Mäkisen omistuksessa.

vun lopulta lähtien porot eivät enää ole nousseet vasomaan tunturiin, vaan ovat jääneet sen alapuolisille suo- ja metsäalueille. Vasonnan jälkeen poromiehet vapautuvat poronhoidon töistä siihen asti, kunnes poroja on ruvettava kokoamaan merkityksiä varten.

Joissakin paikoissa poronhoitoalueella, myös joissakin osissa Kittilää, kuten Kuivasalmen ja Alakylän paliskunnissa, on ollut käytössä ns. hihnavasotus. Museoviraston kyselyvastaaja Könkäältä, Kuivasalmen paliskunnan alueelta kertoo siitä seuraavasti: »Rihman päässä hoitaa niitä huolellisesti ja vasottaen kotonaan saaden vasikat omaan merkkiin.» Poronomistaja on sitonut vaatimensa kiinni hihnalla puuhun tai kantoon, jotta vasominen onnistuisi eivätkä vasat katoaisi myöhemmässäkään vaiheessa. Hihnavasotus on ollut harvinaista, ja yleensä porot ovat vasoneet vapaasti.[541] Toisilla alueilla, esimerkiksi Sodankylän Lapin paliskunnassa käytetään tarhavasotusta, jossa poroelosta erotetaan

[541] Alaruikka 1964, 131–32; Tiesmaa 1933, 63; Hannula 2000, 27, 52–53; MV:KTKKA Kysely K 10, 15 (vastaus koski Kuivasalmea).

Arvid Autto ja August Kyrö paimenessa Pallastunturissa 1930-luvulla. Kuva Aila Mäkisen omistuksessa.

vasomatokka. Kantavat vaatimet erotetaan tokasta ja viedään erilliseen vasomaaitaukseen. Tarhavasotuksen etu on siinä, että synnyttäneet vaatimet vasoineen eivät hajaannu. Näin porot saadaan helposti koottua merkityksiä varten.[542] Itkosen mukaan myös porosaamelaiset ovat erottaneet tokasta kantavat vaatimet *eenakseksi*, joka tarkoittaa enemmistöä, sekä härät ja muut porot, joihin kuuluvat edellisvuotiset kermikät, *luovastokaksi*.[543] Näiden tapoja ei haastattelujeni perusteella ole käytetty Kyrössä.

Muut työt

Jo 1980-luvulla tuotiin kevättalvisin huonokuntoisia poroja tarhaan kodin lähelle. Niiden ei arveltu kestävän metsässä heikentyneiden laidunten ja huonojen ruokatalvien vuoksi. 1990-luvulla porojen tarharuokinta lisääntyi huomattavasti. Tarhaporoja ovat joutuneet pitämään jokseenkin kaikki haastateltavat, joskus vain muutaman poron, joskus useampia. Niiden osuus ja määrä riippuvat talven lumitilanteesta. Joinakin talvina, kuten kevättalvella 1996 ja poronhoitovuonna 1996–1997, osa haastateltavista on tuonut melkein koko elonsa tarhaan, jossa sitä ruokittiin useiden kuukausien ajan. Hirvaat voidaan tuoda

[542] Alaruikka 1964, 133; Aikio 1987, 38–41.
[543] Itkonen 1984b, 80, 129.

Vieno Kyrö ruokkimassa kotiporoaan. Taustalla näkyy Raattaman kylää, huhtikuu 1996. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

jo syksyllä kotiruokintaan. Vaatimet ovat pääsääntöisesti metsässä koko talven ajan, mutta heikossa kunnossa olevia kermiköitä tuodaan myöhemmin talvella kotitarhaan. Poroja varten on hankittu jäkälää, heinää ja lehtikerppuja sekä ostorehuja ja -heinää. Tarhaporojen ruokkimiseen menee aamuin illoin aikaa riippuen porojen määrästä ja myös aidan sijainnista. Yleensä poroja pidetään kuitenkin pihalla.[544] Erityisesti poronhoitoalueen eteläosissa joudutaan talvisin järjestämään poroille lisäruokintaa, ja suuri osa poroista hoidetaan kokonaan tarhoissa, vaikka tarharuokinta heikentääkin työn kannattavuutta.[545] Jotkut paliskunnat järjestävät poroille metsään lisäruokintaa, ja Kyrö on tehnyt näin vuoden 1996 keväästä lähtien, jolloin paliskunta hankki heinää ja levitti sitä laitumille. Haastateltavien mukaan tarhaporojen määrä on sen sijaan vähentynyt viimeisten vuosien aikana, koska talvet ovat olleet porojen ruuan saannin kannalta hyviä. Tarhaporot viedään ennen vasomisaikaa tokkaan.[546]

Majoitustoimintaa harjoittava haastateltava pitää poroja tarhassa lähinnä matkailijoita varten. Hän järjestää poronhoidon työnäytöksiä sekä ajeluttaa turisteja.[547] Joidenkin poromiesten mielestä poroja pihalle kummastelemaan tulleista turisteista on vain haittaa, sillä nämä haluavat tulla ottamaan kuvia ja silittämään poroja, eivätkä ymmärrä häiritsevänsä niitä. Porot eivät ole kesyjä, ja liian lähelle tuleva tunkeilija voi saada myös poron terävästä koparasta.

---

[544] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 3, 4, 5,6, 7, 8, 19, 14, 15, 16.
[545] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/4.
[546] Ingold 1983, 70; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3b, 5b, 13, 14, 22.
[547] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/4.

Lisäruokaa viedään poroille huhtikuussa metsään, 1996. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Tundra ja Pamjat Lenina

Tässä luvussa selostan poronhoidon työvuoteen kuuluvia työvaiheita Kuolan niemimaalla. Kuvaus liikkuu yleisemmällä tasolla kuin Kyrön paliskuntaa koskeva kuvaus, osaksi siitä syystä, että en itse ole päässyt seuraamaan poronhoidon työvaiheita Kuolan kenttätyökohteisiin.

Laidunkierto

Tutkimuskohteena olevien poronhoitokollektiivien, Luujärvellä sijaitsevan Tundran ja Krasnoseljessä, Kanevkassa ja Sosnovkassa sijaitsevan Pamjat Leninan porot hoidetaan periaatteessa keskenään samalla tavalla. Työn käytännön sovellutuksissa esille tulevat erot johtuvat poronhoitoprikaatien alueiden ekologiasta johtuvista eroista, ts. sijaitsevatko ne metsässä vai tundralla. Jokaisessa prikaatissa toimii periatteessa laidunkierto, jossa on erikseen kesä- ja talvilaitumet sekä kevään vasonta-alueet ja myös syyslaitumet. Laidunalueilla sijaitsevat prikaatien tukikohdat. Osalla prikaateista on luonnolliset rajat, kuten meri ja joet, joissakin tapauksissa prikaatin välille on rakennettu aitoja estämään porojen sekaantumista toisiinsa.

Luujärven Tundran alue on yli 30 000 km^2 ja vuonna 1992 siellä palki 36 000 poroa. Poronhoitoa varten se on jakaantunut yhdeksään prikaatiin, joissa haastatteluaikana oli noin 130 työntekijää. Prikaatien laitumet sijaitsevat pitkänomaisesti pohjois–eteläsuunnassa Luujärven pohjois- ja itäpuolella (ks. kart-

ta 9). Luujärveä lähimpänä sijaitseva kolmas prikaati sijaitsee kokonaan metsäalueella, kun taas yhdeksäs prikaati sijaitsee miltei kokonaan tundralla. Sen vasoma-alue on rauhattomin, koska sen lähellä sijaitsee armeijan tukikohtia. Muiden prikaatien kesälaitumet sijaitsevat tundralla ja talvilaitumet metsäalueella tai niiden välisellä metsätundralla. Paimentaminen tundralla ja metsässä on erilaista, sillä tundralla on poromiesten mielestä vaikeampi paimentaa. Metsässä paimentaminen on poromiesten mukaan helpompaa, koska siellä porotokat ovat pienempiä ja pysyvät paremmin koossa.

Prikaatien laidunten väliin ei aina ole rakennettu aitoja. Esimerkiksi kuudennen prikaatin alueella on suurimmaksi osaksi luonnolliset rajat, kuten meri ja joet. Mikäli näitä ei ole, prikaatien kesälaitumia erottamaan on pyritty rakentamaan aitoja.[548]

Tundran sovhoosilla on neljä kaarretta, joista kolme on syyserotusaitaa. Lisäksi käytetään kahta teurastuspaikkaa. Jokaisella prikaatilla on käytössään kevyt verkosta tehty merkintäaitaus ja omat tukikohtansa.[549]

Pamjat Lenina on hieman Tundraa pienempi, sen pinta-ala on noin 23 000 km^2. Sen laitumet sijaitsevat niemimaan itäosissa. Pamjat Leninalla oli vuonna 1992 poroja noin 40 500. Se on jaettu seitsemään prikaatiin, joista neljän keskuspaikkana on Krasnošelje, kaksi on Kanevkassa ja yksi Sosnovkassa. Pamjat Leninan laitumet ulottuvat Tundran rajalta itään rannikolle asti kiertäen koko niemimaan Sosnovkan kylään asti. Krasnošeljen prikaatien laitumet rajoittuvat etelässä Varzuga-joen latvoille, idässä Lebjašjajokeen ja pohjoisessa Jokangaan. Pamjat Leninat prikaatien alueet on merkitty karttaan 10. Krasnošeljen kylän prikaateilla on yleensä erikseen kesämerkitys- ja erotusaidat.[550]

Kenttätyövaiheessa 1990-luvun alussa laitumia oli tarpeeksi tokkien kokoon nähden, mutta sekä poromiehet että sovhoosin virkamiehet korostivat, että poromäärät eivät saa nousta. Myös Kuolassa muut maankäyttömuodot ovat verottaneet porojen laitumia. Voronjejoki valjastettiin voimatalouden tarpeisiin ja samalla Luujärveä alettiin säännöstellä. Järvien säännöstelyhankkeet hukuttivat vanhoja saamelaiskyliä alleen. Armeijan käytössä olevat alueet ovat myös laajentuneet; 1960-luvulla perustettiin rannikolle sotilastukikohtia. Lisäksi 1990-luvulla otettiin vielä 140 hehtaaria porolaitumia Jokangalla kalastusalueiksi.[551]

Työvuosi

Poronhoidon työvuosi Kuolassa määräytyy kalenterivuoden perusteella, kun se Kyrössä alkaa 1.6, jolloin vasat ovat syntyneet. Vuoden alku tammikuusta maaliskuulle on poronhoidossa helpointa aikaa. Silloin on vähiten työtä, ja poronhoitajat voivat asua kylässä perheensä luona. Työvuoden alusta ja vuodenkierrosta muutenkin kertoi Tundran kolmannessa prikaatissa työskentelevä Sergei tiivistäen puolen vuoden työtehtävät muutamaan virkkeeseen. Päin-

[548] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/46, 53.
[549] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/45, 46, 59, 51, 53; Rybkin 1999, 18.
[550] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/29; Rybkin 1999, 18.
[551] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/45.

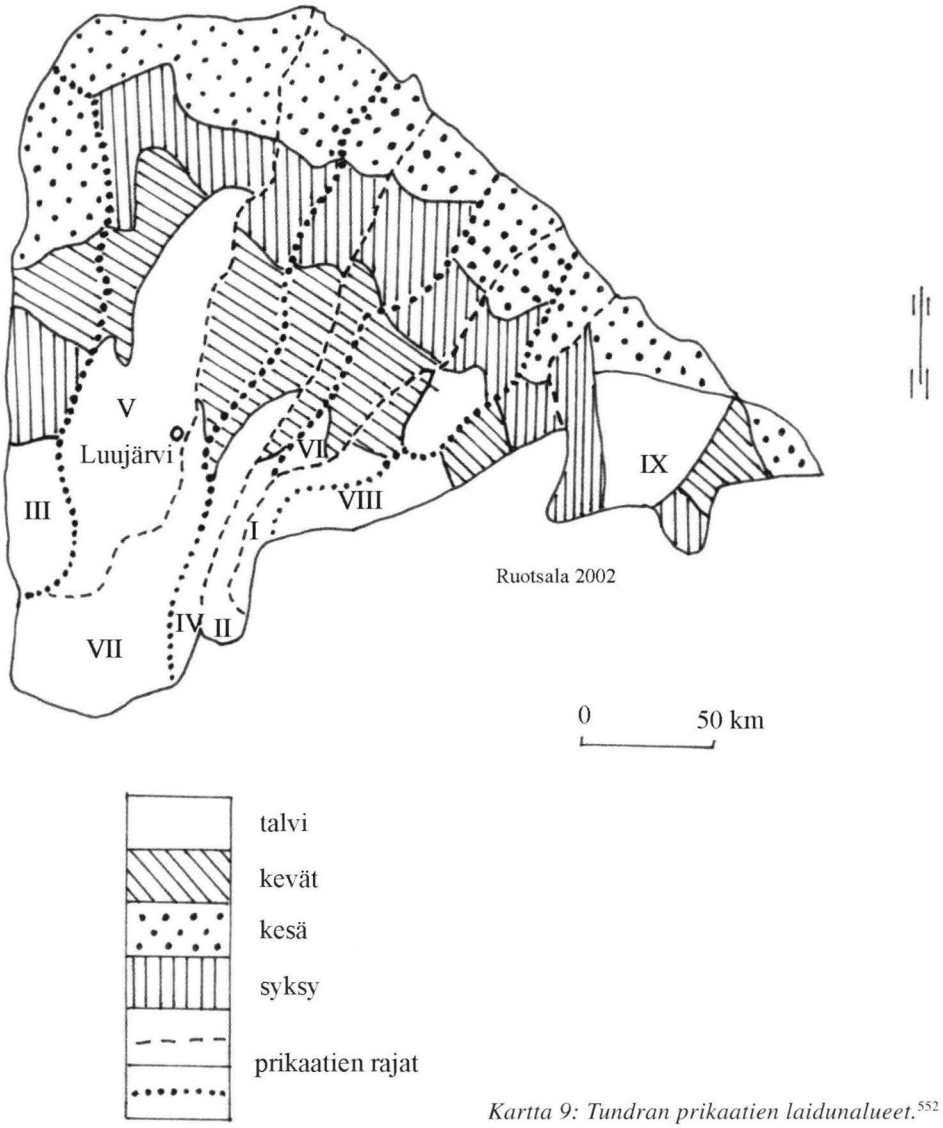

Kartta 9: Tundran prikaatien laidunalueet.[552]

vastoin kuin Suomessa ilmoittavat Kuolan poronhoitajat tarkan päivämäärän, milloin jokin tehtävä aloitetaan, esimerkiksi muutto tai kokoaminen. Tarkat päivämäärät johtunevat kutakin prikaatia varten tehdystä suunnitelmasta. Tarkkojen ajanmääreiden lisäksi he korostivat myös säiden vaikutusta töiden sujumiseen ja kestoon. Poronhoitovuodesta kertoi Sergei seuraavasti:

> Poronhoitovuosi alkaa 1. tammikuuta, jolloin pari kolme miestä on tokan mukana, ja muut prikaatin miehet lomailevat kylässä. Työtä tehdään yhä edelleen vuoropaimennuksessa, jossa työvuoro kestää pari viikkoa, jonka jälkeen vaihdetaan miehiä. Tammikuusta helmikuuhun asti työskennellään näin. Sen jälkeen aletaan korjata aitoja kevättä varten suu-

[552] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/45, 46, 50, 51, 66.

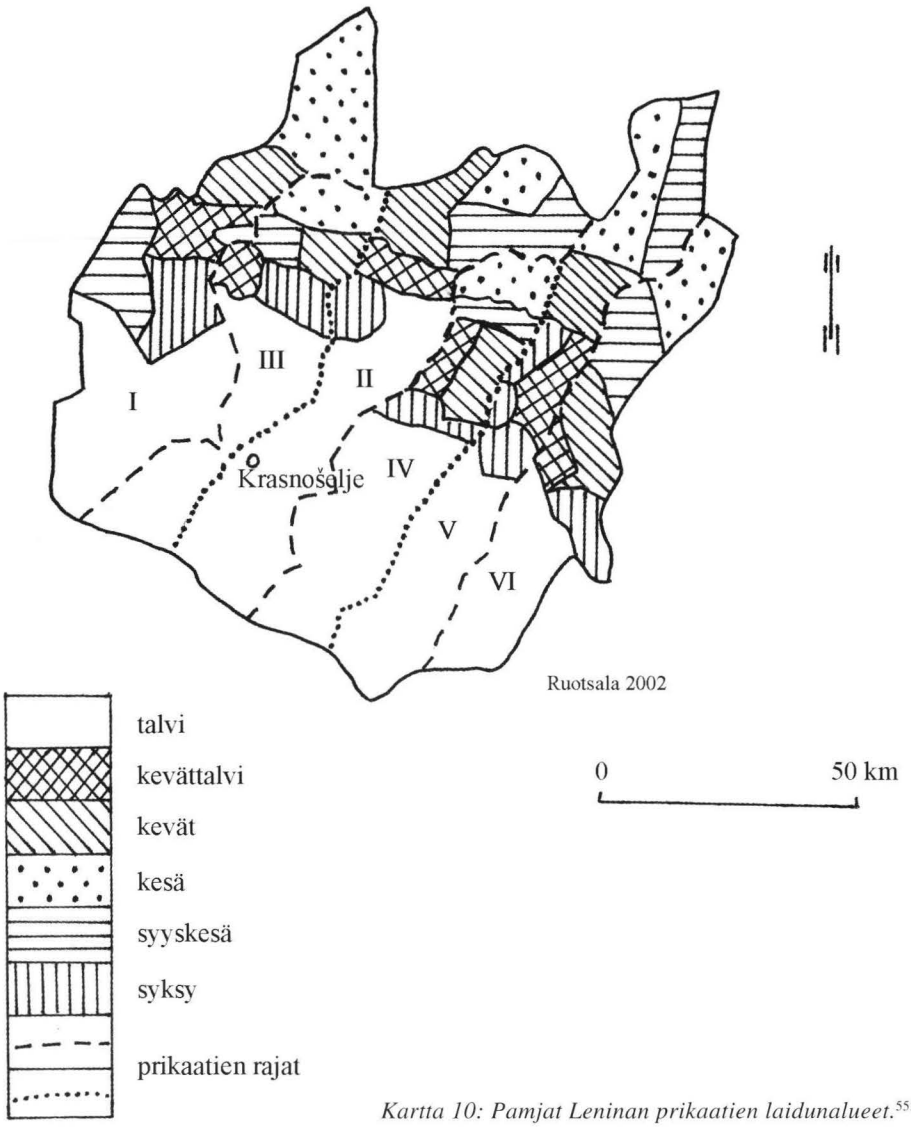

Kartta 10: Pamjat Leninan prikaatien laidunalueet.[553]

remmalla porukalla. Porot lasketaan ja ne muuttavat kevätlaitumille. Huhtikuun alussa tehdään kylässä hankinnat – polttoaine, ruoka ja muut tarvittavat välineet – prikaatin tukikohdalle, ja ne kuljetaan sinne vielä kun on ajokelejä. Huhtikuun puolivälissä kaikki miehet ovat tukikohdassa ja valmistautuvat toukokuun vasomisaikaa varten. Tällöin tokka muuttaa hitaasti vasomisalueille. Sitä täytyy paimentaa. Samoin varusteet talvitukikohdasta viedään noin 40 kilometrin päässä sijaitsevaan kevättukikohtaan. Prikaatia huoltava kotaemäntä jää talvitukikohtaan, vain miehet siirtyvät kevättukikohtaan.[554] (Sergei, syntynyt vuonna 1947 Luujärvellä)

[553] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/29, 36. Kartan pohjana on Ilpo Soinin tekemä piirros.
[554] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/50.

Poronhoitajat viettävät kylässä kolmisen kuukautta, uudesta vuodesta maaliskuulle. Täksi ajaksi täytyy tukikohdasta tuoda tavarat kylään, jottei niitä varasteta. Maaliskuussa poromiehet palaavat jälleen tundralle tukikohtaan. 1950-luvulla, jolloin perhe seurasi vielä tundralle, lähtö sujui perheeltä seuraavasti:

> Maaliskuussa jo keräilemme, hankimme tavaroita, pakkaamme kuormaan. Silloin lähdettiin raitona, ei niin kuin nyt telaketjumaastorit, helikopterit. Ennen kuin joet virtaavat pakkaamme, lapset nostetaan rekeen ja niin mennään. Takana minulla on kaksi kuormaa ja isännällä neljä kuormaa. Yöllä ajamme, päivällä lepäämme. Päivällä on lämmin eikä poro pysty vetämään. Yön kylmyydessä ajamme. Yöllä lapset nukkuvat, ja me taas vähäsen torkahtelemme päiväsaikaan. Pystytämme laavun ja laitamme ruokaa. Hakataan puita ja me keitämme teetä, keittoa ja lapsille täytyy vielä laittaa puuroa. Kaikki poroilla, kaikki poroilla. Oli hyvin vaikeaa. Niin sitä elettiin. Toisinaan kun pysähdyimme, ei ollut vettä, niin lunta sulatimme. Ja lapset olivat pieniä, niin vielä piti pestä. Pissaavat niin täytyi pestä. Ukot nukkuvat ja me pesemme. Mutta ei se kaukana ollut. Kaksi päivää. Toisena saavuttiin perille. Mutta nyt sitä pakkaa ja hypätään telaketjumaasturiin ja sitten lähdettiin. Siellä on mökki.[555]
> (Nadesda, syntynyt vuonna 1929 Semiostrovessa, asuu Luujärvellä)

Perheet seurasivat tundralle 1960-luvulle saakka, jolloin siirryttiin vuoropaimennukseen, jossa osa miehistä oli lepovuorossa kylässä, toisten ollessa tundralla. Kun kaikki miehet ovat huhtikuuhun mennessä palanneet tukikohtaan, alkavat he valmistella kevään vasomisaikaa. Tukikohtaan on tuotu kevään ja kesän varalle polttoainetta, ruokaa ja muita tarvikkeita. Noin 10. huhtikuuta aloitetaan valmistelut vasomista varten: pystytetään merkitsemisaita vasomisalueelle ja aletaan myötäillä tokkaa hitaasti kohti vasomisalueita. Tundran kolmannessa prikaatissa, joka sijaitsee metsässä, tokka siirtyy vasomisen ajaksi hieman ylemmäksi tunturiin. Samalla talvitukikohdasta kuljetetaan tarvikkeita kevättukikohtaan Babozerolle, jota käytetään myös syksyllä. Vain kotaemännät eivät tule vasontapaikalle. He ovat toisessa tukikohdassa, joka sijaitsee noin 20 km vasonta-alueelta. Vasomisalueet sijaitsevat noin 40 km:n päässä talvitukikohdasta. Vasomisalueella yövytään laavuissa tai jalasmökeissä.[556]

Elämä prikaatin tukikohdassa nuoren poromiehen mukaan »ei ole niin hyvää, mutta käy laatuun».[557] Siellä on kaikki, mitä kuuluu tavalliseen elämään, ja joissakin tukikohdissa saadaan sähköä aggregaatilla, joten videoitakin voi katsoa. Tukikohta muodostuu kahdesta talosta ja saunarakennuksesta. Tundran tukikohdissa taloja oli jo 1960-luvulla, mutta Pamjat Leninan prikaatit asuivat kodissa 1970-luvulle asti. Muuttoaikana miehet yöpyvät joko laavuissa tai tavallisissa teltoissa.[558]

Prikaatiin kuuluu kahdesta kolmeen kotaemäntää, jotka ovat poromiesten vaimoja. Tukikohdassa on myös paljon lapsia. Kotaemännät korjaavat ja om-

---

[555] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/55.
[556] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/50.
[557] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/50.
[558] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/29, 50.

Vladimir Filippov ventämässä poroa, Krasnošelje maaliskuu 1993. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/ vk 34717.

pelevat vaatteita ja laittavat ruoan. Eläminen tukikohdassa on muuttunut paremmaksi, sillä esimerkiksi näiden poromiesten isoäitien aikana kolme perhettä asui samassa talossa. Nyt tukikohdissa on useita rakennuksia ja toisaalta myös vähemmän perheitä.[559]

Tukikohdassa on myös lepoaikaa, jota vietetään nukkumisen lisäksi kalastaen, marjastaen ja metsästäen. Paimenet pyytävät lähinnä turkiseläimiä, kuten villiminkkejä ja kettuja, joiden nahkat he myyvät itse. He voivat myös pyytää ruuaksi hirven, jonka kaatamiseksi sovhoosi on lunastanut metsästysluvan. Kala on tärkeä ravinto, sitä syödään sekä tuoreena että suolattuna. 1980-luvun puolivälistä lähtien prikaatit ovat saaneet kalastaa vapaasti. Sovhoosille kuuluvia poroja teurastetaan tarvittaessa ruuaksi. Vielä 1980-luvulla oli tarkkaa, kuinka paljon poronlihaa paimenet saivat syödä tundralla, mutta perestroikan jälkeen lihaa saattoi käyttää ruuaksi vapaammin. Keväällä voidaan pyytää myös hanhia lisäruuaksi.[560]

Prikaatien sijainneissa on hieman eroja. Tundran kuudennen prikaatin porojen vasomisalue sijaitsee metsätundralla, noin 30 kilometrin päässä prikaatin tukikohdasta. Myös tässä prikaatissa vasomisaikana on kolme miestä työvuorossa. Yksi mies merkitsee syntyneet vasat ja kaksi vahtii tokkaa ja siirtää sitä aina ruoka- ja lumitilanteen mukaan. Vasoja voidaan merkitä myös myöhemmin kesällä. Erityisesti myöhemmin vasovien nuorempien vaadinten va-

[559] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/53.
[560] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/50, 53.

sat merkitään vasta elokuussa.[561] Vasojen merkitseminen heti syntymän jälkeen voi olla hihnavasotuksen ajalta peräisin.

Tundran kolmannen prikaatin vasomisalue sijaitsee Kitsajoen alkulähteillä tunturiylängöllä, noin 15 kilometriä Babozerolta. Vasomisaika on koko poronhoidon tärkein ja samalla kiireisin ja rankin aika, sillä miehet paimentavat vuorokauden ympäri vasomistokkaa parin kolmen miehen ryhmässä. Tokkaa uhkaavat huonon sään lisäksi petoeläimet, joista ahma on vaarallisin. Kaksi miestä leikkaa vasat heti syntymän jälkeen merkkiin, ja yksi miehistä vahtii tokkaa. Jos vasoja ei saada merkittyä heti, on niiden myöhempi merkkaaminen vaikeaa. Paimenten on oltava varovaisia, sillä vasaa ei saa merkitä liian aikaisin, jottei emä sitä hylkää. Muutenkin on pidettävä silmällä, etteivät vaatimet hylkää vasojaan esimerkiksi huonon sään tai tokan liian nopean liikkeellelähdön vuoksi. Tämä työ kestää yleensä toukokuun loppuun asti.

Esimerkiksi Krasnoseljen prikaatit eivät merkitse vasoja vasonnan yhteydessä vaan myöhemmin. Myös Tundran yhdeksäs prikaati merkitsee vasat vasta syksyllä. Vanhan poropaimenen Nikolain mukaan syysmerkintään ollaan menossa siksi, että se on silloin paljon helpompaa kuin vasonnan yhteydessä. Tällöin ei tarvitse varoa niin paljoa sitä, että emo hylkää vasansa.[562]

Jukka Pennasen mukaan Pamjat Leninaan kuuluvassa Kanevkan kylässä ainakin yksi perhe noudattaa vielä vanhaa hihnavasotustapaa. Vaatimet vasotetaan omalla pihamaalla, jossa ne on kiinnitetty hihnoilla puuhun. Kun vasat ovat kasvaneet, ne viedään alkukesällä tundralle pakoon räkkää. Esimerkiksi Semiostroven siidassa hihnavasotusta käytettiin Tšernoluskin mukaan vielä 1930-luvulle asti. Hihnavasotus on työlästä, mutta se varmistaa paremmin vasojen selviytymisen ja myös sen, että ne leikataan oikeaan merkkiin. Kanevkassa erotettiin vaatimet keväällä omaksi tokakseen ja muut porot laskettiin maaliskuussa vapaaksi tundralle.[563]

Pamjat Leninan ensimmäisen prikaatin mukana ollut Yulian Konstantinov on sen sijaan havainnoinut, että vasontatokasta ei pidetä enää yhtä hyvää huolta kuin ennen. Kymmeniä vasoja tallautuu ison tokan jalkoihin tai vasat kadottavat emonsa; osaksi siksi, että vaatimia otetaan ajoporoiksi. Kesällä sahataan poroilta verisarvia, *panteja,* myytäväksi ulkomaille. Uudet nahkapäällysteiset sarvet eivät ole vielä ehtineet luutua. Kesäkuun lopulla vaadintenkin lyhyet, nahkapäällysteiset sarvet ovat valmiita myyntiin.[564]

Kollektiivitilat kasvattavat porolaumojensa kokoa tarkoituksellisesti, ja kun esimerkiksi 1600 poron tokka kaksinkertaistuu, laidun ei enää riitä. Joissakin kolhooseissa, ja erityisesti myöhemmin sovhooseissa, rakennettiin laidunalueiden välille aitoja, jotta vapaa paimennus oli mahdollista. Lisääntyneet tuotantotavoitteet vaikuttivat myös tokan koostumukseen. Lihantuottoa haluttiin nostaa, ja tokista piti olla vähintään 60 % vaatimia. Ennen kollektivisointia vaadinten osuus oli tokasta noin 30–40 %, mutta silloin tarvittiinkin paljon ajoporoja. Ajoporojen tarve väheni, kun käyttöön saatiin teknisiä kulkuneuvoja kuten moottorikelkat, telaketjumaasturit ja helikopterit.

[561] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/53.
[562] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/29, 55.
[563] Pennanen 2000, 51–52; Tšernoluski 1930, 65–66.
[564] Konstantinov 2000, 56–57.

Kesä

Kollektiiveissa noudatettiin noin vuoteen 1950 asti komeilta opittua tapaa paimentaa poroja ympäri vuoden. Koska tiukka koko kesän ajan paimentaminen hävitti jäkälikköjä, siitä luovuttiin ja siirryttiin jälleen vanhaan tapaan antaa porojen palkia kesällä vapaana. Prikaatinjohtajana ollut Nikolai piti porojen kesäksi vapaaksi päästämistä hyvänä:

> Itse seurasivat koko matkan, missä olimme. Yöllä se [tokka] leviää, aamulla se taas palasina kerääntyy. Tarkkailemme kaikkea, miten se käyttäytyy. Tuuli, saattaa mennä pois jonnekin, ei, yrittää joka tapauksessa merelle. Kesäaikaan tällä tavoin me säästämme omaa aluetta. Muuten meillä ei olisi tätä aluetta, mustaa vaan olisi. Niinpä on jäkälikköä, vielä on jäljellä. Siellä on jäkälikkö paljon kuluneempaa kuin täällä. Ensin aitaus ja sitten, sen jälkeen puolivapaata laiduntaa. Unohdin sanoa, että kun aloitimme puolivapaan laidunnan, sairaudet vähenivät. Väheni sorkkataudit ja sisäiset sairaudet.[565] (Nikolai, syntynyt vuonna 1923 Voronjessa, asuu Luujärvellä)

Eräs vanhempi komiporomies sen sijaan piti entistä, ympärivuotista paimentamista parempana. Tundran eläinteknikko korosti uuden, puolivapaan paimentamisen etuja: se suojasi poroja epidemioilta, ja vasat olivat painavampia kuin ennen.[566]

Kevään ja kesän laidunkierrosta Pamjat Leninan ensimmäisen prikaatin johtaja Ivan kertoi seuraavasti:

> Täällä tapahtuu vasominen, vasat kasvavat ja suuntamme joen yli kesäkuun 15. (---) Kyllä, siellä on tunturia, mutta järven luona alavaa. Me siis ajamme ne tänne kesäkuun 15. Joen yli ja täällä vietämme kesää. Täällä kesäalueella olemme elokuun 1. päivään asti. Ja elokuun ensimäisenä me jo päästämme ne vapaasti laiduntamaan. Sienet nousevat eikä niitä voi pitää mitenkään. Jätämme kaksi päivystävää valjakkoa tukikohtaan prikaatille ensimmäisestä kesäkuuta. (---) Tämä valjakko on lumen tuloon asti, kuljemme seutuja, jotta ne ei vallan kulkisi pois. Lumipeite tulee 14. lokakuuta. Kokoamme tokan ja otamme kiinni valjakon, kaikille kahdeksalle [paimenelle]. (---) Ja sitten valjakoilla ajamme talvialueelle. Keräämme kaikki yhteen. Alkaa talvikausi.[567] (Ivan syntynyt vuonna 1956 Krasnovseljessä)

Kesäksi porot päästetään vapaiksi, ja ne palkivat meren rannalla tai tunturiylängöllä räkkää paossa. Kesällä tokka viedään päiväksi rantaan. Yöksi porot lähtevät kohti sisämaata. Tokan luona asutaan laavussa. Aikaisemmin poropaimenet saattoivat samalla myös kalastaa kolhoosille, vaikka sillä olikin oma kalastusprikaati. Vielä 1970-luvulla eräs vanhemmista poromiehistä organisoi kalastuksen ja myi syksyllä saaliin kolhoosille. Kalastus jatkui toukokuusta heinäkuulle asti. Vaikka porot olivatkin periaatteessa vapaina, oli niitä pidettävä silmällä, ettei tokka hajoaisi.[568]

---

[565] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/51.
[566] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/30, 46.
[567] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/29.
[568] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/65.

Tundran kolmannessa prikaatissa paimennetaan poroja kesäkuun loppuun asti, jotta vasat vahvistuvat. Sitten paimenet panevat tokan aitaukseen, jotta voivat merkitä myös ne vasat, joita ei vasonnan jälkeen ole pystytty merkkaamaan. Vasta sen jälkeen porot pääsevät vapaaksi kesälaitumille, jossa ne laiduntavat noin syyskuun puoliväliin asti. Vanhemmat poromiehet korostavat myös sitä, että nykyisten prikaatien laumojen paimentaminen kesällä on mahdotonta. Paimenia on työssä liian vähän.[569]

> Pääluku kasvatettiin 3500:een, oli pakko jättää, mutta alueita ei häävisti poroille. Jos käsipelillä paimentaa, niin meille ei tule maata siihen. Minä osoitin sen täällä tuntureilla, viisi vuotta käsipelin aluksi. Minulle suunniteltiin 1600 pään tokkaa ja maata oli laskettu 1600 päälle, mutta sitten nostivat pääluvun 3200:aan. Sellainen massa alkoi liikkua. Ja sitten jäkälä loppui. Minulle, totta puhuakseni, tehtiin aitaukset, jotta tundratokka voisi laiduntaa metsässä. Se oli vaikea asia.[570] (Nikolai, syntynyt vuonna 1923 Voronjessa, asui Luujärvellä)

Paimenet lepäävät tukikohdassa viikon. Levon jälkeen miehet korjaavat aitoja ja palaavat tukikohtaan. Kesällä tukikohdassa tarvitaan yleensä vain pari kolme miestä, loput miehet palaavat kylään. Tundralla olevia miehiä vaihdetaan parin viikon välein. Tukikohtaan kesäksi jäävät miehet valikoituvat yleensä perheettömien miesten joukosta. Suurin osa tukikohdassa olevista tarvikkeista on myös viime vuosien aikana täytynyt kuljettaa kesäksikin kylään, koska muuten ne varastetaan.[571]

Kesän aikana seurataan poroja, jotta ne eivät karkaa kesälaitumelta muualle ja jotta ne pystytään löytämään elokuussa tehtävää maalitsateurastusta varten. Kesällä porot siirtyvät sääskiä pakoon rannikolle. Kesällä niitä on vahdittava myös yhä lisääntyneiden porovarkauksien vuoksi, sillä rannikolla ja jokien rannoilla poroja on helppo viedä veneisiin.[572]

Kesällä monien poromiesten perheet ja toisinaan myös isovanhemmat tai muut sukulaiset muuttavat tukikohtiin, joko taloihin tai laavuihin. Tundralla aika kuluu kalastukseen ja marjoja ja sieniä keräten. Kalaa ja muita luonnontuotteita säilötään talven varalle ja myydään. Niiden perheiden, joilla on kotona lampaita, täytyy ehtiä kerätä eläimille kesän aikana rehua. Poromiesperheitä työllistävät myös alkusyksystä kasvipalstan työt ja perunannosto – perunat kuivataan ja puhdistetaan huolellisesti ennen kuin ne viedään kellariin.

Syksy

Poroja aletaan koota elokuun alussa, koska maalitsateurastus on elokuussa. Maalitsoja varten teurastetaan kolhoosin tai sovhoosin ilmoittama määrä vasoja. Viimeistään syyskuun alussa miehet palaavat tukikohtaan, ja noin syyskuun puolessa välissä he alkavat koota poroja tokaksi. Syksyllä porot lähtevät sienten perässä tundralle, ja paimenet seuraavat silloin tokkaa. Aikaisemmin

---

[569] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/55.
[570] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/51.
[571] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/46.
[572] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/46, 53.

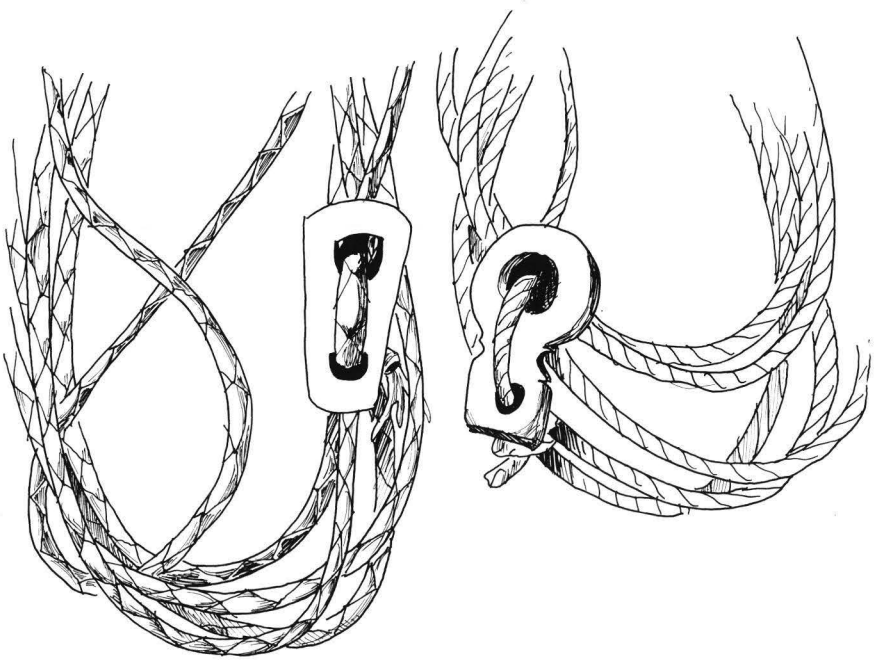

Vasemmalla suopunki Krasnoševeljestä ja oikealla suopunki Kyröstä. Piirros Tiina Ynnilä, syyskuu 2002.

yksi miehistä saattoi jäädä vielä rannikolle jatkamaan kalastusta. Saalis myytiin kolhoosille. Joidenkin prikaatien tokkiin tulee vieroporoja; esimerkiksi Tundran yhdeksännen prikaatin ja Pamjat Leninan porot sekaantuvat, koska ne sijaitsevat rinnakkain.

Maalitsateurastusta varten tarvittavat porot ja ajoporot otetaan kiinni suopungilla, jota Kuolassa kutsutaan venäjän kielellä *arkaniksi.* Kuolassa käytetään vielä nahkasäikeistä punottua suopunkia. Taljasta poistetaan karvat *nivottamalla*: siitä poistetaan lihakedet ja nahkaa kastellaan useita kertoja haalealla vedellä, johon on lisätty saippuaa. Sen jälkeen nahka revitään kaitaleiksi ja punotaan »puukäpyjen» avulla (ks. kuvat sivulla 212). Kuolassa käytetty kiela on Suomessa käytettyjä kapeampi.[573] N. N. Volkovin mukaan vanhat saamelaiset kertoivat Kuolassa käytetyn myös sekä juurista punottuja että köydestä tehtyjä tervattuja suopunkeja.[574] 1990-luvulla Kuolaan on tuotu Suomesta, Norjasta ja Ruotsista muovisuopunkeja. Suopungin pituus Kuolassa on 20–25 metriä.

Porojen kokoaminen aloitetaan jalan, kunnes on saatu ajoporoja kiinni. Sen jälkeen voidaan siirtyä ajamaan porovaljakoilla. Syksyn alussa miehet ottavat kiinni jokaiselle paimenelle viisi ajoporoa valjakkoa varten. Lokakuun loppuun mennessä heidän on saatava porot koottua. Lokakuussa porot kootaan yhteen ja viedään erotusaitaan. Porojen kokoaminen oli 1960-luvulle asti helpompaa, sillä porot olivat kesympiä. Tämä johtui siitä, että niitä paimennettiin koko ajan, ja tokat olivat pienempiä.

[573] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/31, 66.
[574] Volkov 1996, 34.

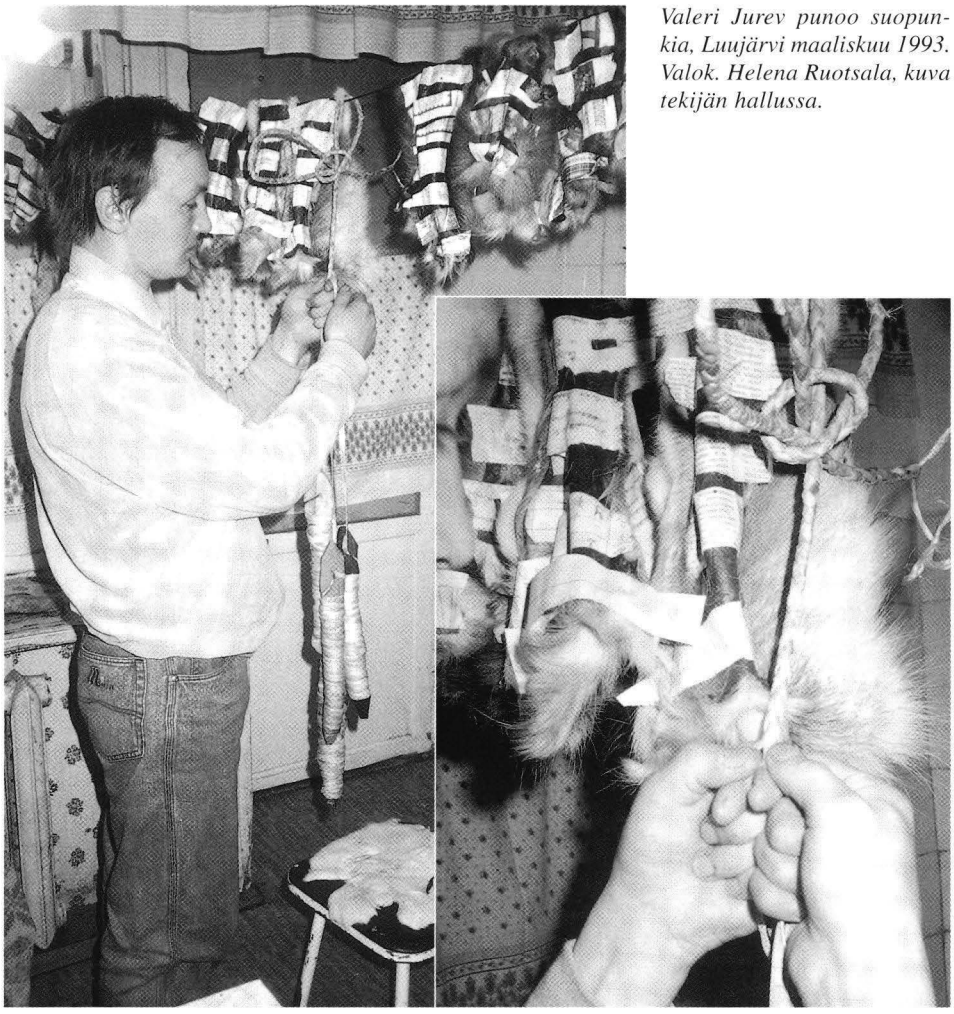

Valeri Jurev punoo suopunkia, Luujärvi maaliskuu 1993. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Paimenet voivat valita itse ajoporonsa ja myös taamoa ne itse. Poron koko ja fyysiset ominaisuudet ovat ensisijaiset valintaperusteet, sillä ajoporo ei saa olla liian lihava eikä lyhytjalkainen. Runoa pidetään vahvana ajokkaana. Värien suhteen jotkut poromiehet suosivat vaaleita poroja, koska ennen porot olivat vaaleita, kun taas komien tuomat porot olivat tummia. Jotkut ovat jopa yrittäneet jalostaa valkkoporoja. Eräs poromies sanoi, että valkkoporot kiinnostavat myös porovarkaita enemmän.[575]

> Valjakkoa käytetään jostain syyskuusta alkaen. Ehkä vähän myöhemmin, helteiden, räkän lakattua käytetään valjakkoa. Ne eivät pure silloin enää niin kovin. Ajetaan johonkin puoleen väliin kesäkuuta, helteisiin, hyttysiin ja räkkään asti.[576]

[575] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/50.
[576] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/46.

Porovaljakkoja Krasnošeljessä, oikealla olevan miehen kädessä on ohjaussauva. Kuva Valentina Fedorovnan omistuksessa.

Valjakkoporoja käytetään myös takkaporoina kantamaan taakkoja.

Porojen opettaminen aloitetaan sitomalla ne muutaman päivän ajaksi tukikohdan läheisyyteen, jonka jälkeen niitä totutetaan valjaisiin ja vetämään rekeä, sania. Valjakkoporoja käytetään kuukausi kerrallaan ja ne vaihdetaan uusiin, levänneisiin poroihin. Sulan maan aikana valjakossa on viisi poroa, talvella kolmesta neljään riippuen lumen laadusta ja työtehtävistä. Sulalla maalla porovaljakko on erityisen tehokas kosteassa maastossa. Poroja ohjataan luunuppisella ohjaussauvalla, *horeilla.*[577] Se on ajajan vasemmassa kädessä, sillä valjakon johtoporo on juuri vasemmanpuoleisin. Sen selkävyöhön ja päitsiin on kiinnitetty ohjaushihna.

Porovaljakon ja korkeakaplaisten sanien käyttö on tullut Kuolaan sinne saapuneiden komien ja nenetsien välityksellä. Poroilla ajettaessa on käytössä erilaisia rekiä, esimerkiksi muuttoaikana käytetty tavarareki. Lisäksi naisilla on oma reki muuttoa varten. Siinä on lasta varten paikka.[578]

Kesällä käytetään tavaroiden kuljettamiseen telaketjumaasturia. Talvella kuljetaan porovaljakoilla ja moottorikelkoilla, vaikka porot pelkäävätkin moottorikelkan ääntä. Joskus käytetään helikoptereita, esimerkiksi kylän ja tukikohdan välillä. Ensimmäinen moottorikelkka tuli Tundran kolmannelle prikaatille vuonna 1971, mutta vasta 1980-luvulla niitä alettiin käyttää jokapäiväisessä työssä. Ensimmäiset kelkat olivat heikkoja ja menivät helposti rikki. Moottorikelkoilla ajetaan huhtikuuhun asti, ja esimerkiksi Tundran kolmas prikaati käyttää niitä lähinnä polttopuiden kuljettamiseen sekä tukikohdan ja Luu-

[577] Paulaharju käytti tästä nimityksiä *hääri* ja *hare*-sauva.

[578] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/31.

Tokassa Hiipinätuntureilla. Kuva Sofia Jakimovin omistuksessa.

Kesäksi rekien jalakset päällystetään muovilla. Krasnošelje, syyskuu 1992. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/vk 34740.

Telaketjumaasturi Krasnošeljen kylänraitilla, syyskuu 1992. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

järven välisiin matkoihin. Sulan veden aikana jotkut prikaatit voivat käyttää veneitä. Helikopterin ja moottorikelkkojen käyttö on 1990-luvulla vähentynyt polttoaineen hinnan kallistumisen takia. Talvisin metsässä paimennettaessa käytetään suksia. Kulkuvälineet omistaa sovhoosi, ja prikaatilla on keskimäärin yksi telaketjumaasturi ja neljä yhteiskäytössä olevaa moottorikelkkaa. Yksi moottorikelkka on aina tokan mukana. Porovaljakoita käytetään syksystä kesään asti.[579]

Porojen kokoaminen on raskain työvaihe. Kiima-aikaa käytetään porojen kokoamisessa hyödyksi. Kokoaminen riippuu sääoloista. Mikäli sää on hyvä, ei tuule eikä ole kylmää tai sateista, saadaan porot kokoon jopa viikossa. Myös paimentaminen on raskasta, sillä syksyllä tundralla on paimennettava koko ajan. Sekä syksyllä että keväällä paimennettaessa koko prikaati on tundralla, mutta puolet miehistä on tukikohdassa lepäämässä. Syksyn paimentaminen on vaikein työvaihe, sillä loka-, marras- ja joulukuussa on pimeää ja kylmää. Metsässä ja metsätundralla paimentamista on ainoastaan silloin tällöin, koska porot pysyvät helpommin koossa. Syksyn ajan tukikohdissa tehdään rekiä, korjataan valjaita ja muita välineitä. Syksyllä poroja koottaessa vaatimilla käytetään kelloja.[580]

Krasnošeljen ensimmäinen prikaati kokoaa porot Semiostroven aitaukseen, siellä teuraat erotellaan eloporoista, jotka viedään talvehtimaan. Sitten kaksi miestä jää vahtimaan tokkaa, ja muut voivat palata kylään.[581]

---

[579] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/45, 50, 55.
[580] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/46, 53.
[581] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/29.

Marraskuussa porot erotetaan samantyyppisissä kaarteissa kuin Suomessa. Muutamat prikaatit, mikäli niiden porot sekoittuvat, pitävät yhteiset erotukset. Esimerkiksi Tundran neljäs, kuudes ja seitsemäs prikaati kokoavat porot yhdessä ja myös pitävät erotukset yhdessä, koska ne ovat naapuriprikaateja ja niiden porot sekaantuvat kesän aikana. Erotusaikoihin vaikuttaa myös se, että marras–joulukuussa vesistöt ovat jäässä, joten kulkeminen on helpompaa kuin sulan maan aikana vesistöjen ollessa vielä avoimina.[582]

Kaarteeseen mahtuu 3000–4000 poroa. Kirnuun otetaan käsiteltäväksi vain osa tokkaa, noin 500 poroa. Siellä porot otetaan kiinni käsin ja vedetään kunkin prikaatin kontturiin. Luettuihin poroihin tehdään lukumerkit puukolla kylkeen. Lukemisen suorittaa »erotustoimikunta», johon kuuluvat prikaatin johtaja ja kolme laskijaa. He laskevat sekä kollektiivin ja sen prikaatien että yksityiset porot. Lokakuun loppuun mennessä porot on koottava ja saatava aitaukseen lukemista ja teurastusta varten. Prikaatit, joiden tokka on iso, noin 4000 päätä, voivat jakaa sen kolmeen osaan: vaadintokkaan, teuraisiin eli yleensä hirvaisiin sekä muihin poroihin.[583] Aikaisemmin kaikki porot pidettiin yhtenä tokkana.

Samalla tehdään myös loisrokotukset, joista huolehtivat eläinlääkärit aivan kuten Suomessakin. Talvilaitumelta tokka kuljetetaan teurasaidalle parin päivämatkan päähän. Yleensä tässä työssä on vain poromiehiä, teurastukseen ja rokotukseen palkataan ulkopuolisia. Porojen kastrointiaika vaihtelee prikaateittain. Tundran kolmas prikaati tekee sen helmikuun lopun ja toukokuun alun välisenä aikana, kun taas kuudes prikaati marraskuussa. Porojen kastointi on samalla seuraavan talven teuraitten valintaa, sillä ne hirvaat, jotka on tarkoitus seuraavana vuonna teurastaa tai joita ei haluta siitosporoiksi, kuohitaan. Nykyään kuohiminen tehdään pihdeillä, mutta aikaisemmin siinä työssä on käytetty veistä tai purtu hampain kuten Suomessakin. Siitoshirvaiksi jätetään isot, hyvät porot.[584]

Porot on teurastettava ennen vuoden vaihdettava, jolloin liha on parhaimmillaan. Sen jälkeen porot alkavat laihtua. Aikaisemmin teurastukset tehtiin marras- ja tammikuun välisenä aikana, nykyisin teurastukset on ainakin Tundrassa keskitetty lokakuulle. Tundran kolmannen ja viidennen prikaatin syysteurastukset tehtiin kenttäteurastamossa nimeltä Kilometer 69 (se sijaitsee 69 km Murmanskista). Muut prikaatit ovat teurastaneet poronsa Luujärvellä sijaitsevassa kenttäteurastamossa, jonne porot kuljetettiin tokkina. Matka kesti pari päivää ja verotti porojen kuntoa ja painoa. Joulukuussa pidettävässä erotuksessa porot lasketaan ja voidaan myös teurastaa, vaikka pääasiallinen teurastusaika on ollut lokakuu. Teuraiksi valitaan vanhat porot ja myös vasoja on alettu teurastaa, mutta ei samassa määrin kuin Suomessa, koska Kuolassa ei ole pulaa laitumista.[585]

---

[582] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/53.
[583] Beach 1992, 129.
[584] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/46, 50, 53; Beach 1992, 129.
[585] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/45, 46, 50, 53.

Porovaljakko Luujärven keskustassa, Valeri Jurev sukulaispoikineen. Luujärvi maaliskuu 1993. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Pamjat Leninassa teurastukset on tehty marraskuussa, mutta teurastusaika on siirtynyt joulukuulle, koska säät ovat marraskuussa olleet liian lämpimiä. Poromiesten arvion mukaan 1970-luvun lopusta lähtien syksyt ovat olleet lämpimämpiä kuin ennen.[586]

Erotusten ja teurastusten jälkeen porot päästetään pois kaarteesta. Jos kaikkia poroja ei ole saatu koottua ja laskettua, miesten on jatkettava porojen kokoamista kunnes kaikki porot on saatu luettua. Sen jälkeen miehet voivat mennä kylään – yleensä uuden vuoden tienoilla. Vuoden alussa Tundran kolmas prikaati vie tokan tunturiylängöllä sijaitseville talvilaitumille, jossa se saa laiduntaa huhtikuuhun asti.

Tokkaa paimennetaan koko ajan. Paimenessa olevat asuvat jalasmökissä tokan lähistöllä, jalasmökkiä voidaan siirtää tokan mukana. Miehillä on mukana porovaljakot. Muut prikaatin paimenet lepäävät tukikohdassa, ja puolet prikaatin väestä on kylässä vapaavuorolla. Tokkaa on talvella paimennettava sekä petojen että porovarkaiden takia. Vuodenvaihteesta 1996–1997 lähtien poromiehet ovat saaneet kantaa asetta; aikaisemmin se oli lain mukaan kielletty.[587] Talvella ei tarvitse paimentaa kuin päiväsaikaan, jos seudulla ei ole susia. Tammikuusta maaliskuulle tokan mukana tarvitaan vain pari kolme miestä, ja muut voivat silloin olla kylässä. Vuoropaimennuksen mukanaan tuoman järjestelmän mukaan paimennusvuoron pituus on 10–15 vuorokautta.

---

[586] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/29.

[587] Robinson & Kassam 1998, 67.

Paimentamisessa käytetään koiria apuna, sillä haastateltavien mukaan poromies ilman koiraa on vain puoliksi poromies. Nykyään koirat ovat sekarotuisia, mutta periaatteessa koirat ovat pohjoista laika-rotua. Koiria käytetään muutettaessa, poroja koottaessa ja erityisesti kesämaan aikana. Kesällä ei voida käyttää moottorikelkkaa, mutta tokka on saatava kokoon. Tokkaa muutettaessa koira pitää tokan koossa ja liikkeessä. Harvoin koiraa pidetään haukkumassa moottorikelkan kyydissä.[588] Jokaisella paimenella on vähintään yksi, mieluummin kaksi koiraa, jotka he ovat opettaneet itse. Koirista toinen on vanhempi ja kokenut, toinen taas koulutettavana. Jotkut käyttävät opettamisessa ja rankaisemisessa keppiä, mutta esimerkiksi Sergei kertoi, että hänen koiransa ymmärtää äänen sävystä, onko hän vihainen, joten sitä ei tarvitse rangaista. Monia koirista komennetaan kahdella kielellä, saamella ja venäjällä. Komiporomiesten koirat »ymmärtävät» vastaavasti komia ja venäjää. Porokoirilla on myös joko saamen- tai kominkieliset nimet.[589]

Talvella syvän lumen aikana poromiehet voivat käyttää myös kellokasta ohjaamaan tokkaa. Kellokkaita käytetään harvoin, ainoastaan silloin, kun tokkaa ei muuten saada muuttamaan laidunta. Poromiesten mukaan kellokkaat eivät ole niin tärkeitä poroja tokassa kuin ne porot, jotka lähtevät ensimmäisenä seuraamaan kellokasta. Muu tokka nimittäin seuraa näitä poroja. Kellokkaita käyttämällä poromiehet siirtävät teurastokan kaarteelta teurastamolle.[590]

[588] Beach 1992, 123; Tuominen 1992, 60.
[589] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/50, 53.
[590] Beach 1992, 138–139.

III osa: Kirnu

7 Yhteistyömuodot, omistus ja organisaatio

Tarkastelen tässä luvussa poronhoidon yhteistyömuotoja, työntekoon liittyviä organisaatiota sekä porojen ja tuotantovälineiden omistusta, ensin Kyrön paliskunnassa ja sitten Kuolan niemimaalla, Luujärven poronhoitokollektiiveissa. Poronhoitotöiden tekotapaa on Suomessa pidetty yhtenä saamelaisporonhoidon kriteereistä, koska yleisesti on katsottu, että etelästä tullut paliskuntajärjestelmä on saamelaisporonhoidossa vieras. Porosaamelaisten harjoittama perinteinen poronhoito on perustunut kylien tai sukujen pohjalta tapahtuvaan paimennusjärjestelmään. Jos poronomistajat eivät itse ole hoitaneet porojaan, niistä on huolehtinut omistajan valitsema raitio palkkaa vastaan.[1]

Alueellisesti poronhoitotöiden organisoinnissa on huomattavia eroja, sillä Suomen poronhoitoalueen pohjoisosissa[2] melkein kaikki poronhoitotyöt tehdään omaan lukuun, kun taas poronhoitoalueen eteläosissa suurin osa työstä tehdään paliskunnan lukuun. Tästä syystä poronhoitovuotta 1994–95 koskevassa tilastossa »enemmän kuin joka toisella (54 %) poronomistajalla paliskunnalle tehtyjä työpäiviä ei ollut lainkaan.»[3] 1980-luvun alkupuolelta on arvio, jonka mukaan Suomen poronomistajista vähän yli puolet osallistui poronhoitotöihin. Vuodelta 1972 peräisin olevan tutkimuksen mukaan töihin osallistujia oli 2/3 poronomistajista.[4]

Siita

Siidalla eli lapinkylällä tarkoitetaan sekä yhteisöä että sen hallussa olevaa fyysistä ympäristöä. Siidalla tarkoitetaan myös kyläkunnan yhteistä asuin- ja kokoontumispaikkaa. Pohjoissaamessa *siita* tarkoittaa nykyään sekä porokylää että sen varsinaista elantoa, poroeloa. Merisaamelaisilla siita on tarkoittanut myös kotia tai asuintaloa. Historiallisen lapinkylän merkityksessä siitaa käytetään nykyään kolttasaamesta saadun mallin mukaan, jossa *sijdd-* sana tarkoittaa talvikylää, markkinaa sekä myös kyläkuntaa laajoine maa-alueineen.[5]

Tutkijat ovat olettaneet, että Väinö Tannerin kolttasaamelaisilta dokumentoima siitajärjestelmä olisi ollut samankaltainen myös Kemin Lapin metsäsaamelaisilla tai muilla saamelaisryhmillä. Tiedot Kemin Lapin lapinkylistä ovat fragmentaarisia, ja olettamus niiden ja Kuolan siitajärjestelmän yhteneväisyy-

[1] Virtanen 1971, 189.

[2] Näitä olivat saamelaisalueen paliskunnat Paistunturi, Kaldoaivi, Näätämö, Muddusjärvi, Vätsäri, Hammastunturi, Sallivaara, Muotkatunturi, Näkkälä ja Käsivarsi sekä alueen ulkopuolella Kyrö. Kemppainen 1997, 102.

[3] Kemppainen 1997, 102.

[4] Helle 1984, 357; Jauhiainen 1972, 174.

[5] Aikio 2000, 1.

destä perustuvat ekologisten olojen ja kylien elinkeinopohjan – pyyntitalous ja itäinen pieniporoinen poronhoito – samankaltaisuuteen. Tannerin arvion mukaan Kemin Lapissa toimi vielä 1500-luvulla vastaavanlainen talvikyläjärjestelmä sukualueineen kuten koltilla.[6] Kerstin Eidlitzin mielestä tämä olettamus ei ole varmalla pohjalla, sillä kylien perusta on erilainen. 1500-luvulla ei hänen mukaansa Kuolan niemimaalla ollut Tannerin kuvaamaa demokraattista maiden käyttöä ja hallintaa, vaan itäsaamelaisten siitajärjestelmä olisi Venäjän tsaarin lainsäädännön tuotos.[7]

Siidan toiminnasta ja sen päätöksenteosta on runsaasti tietoa erityisesti Suonikylästä. Tannerin 1800-luvun loppupuolen tietoihin perustuvan tutkimuksen mukaan siidat olivat ikään kuin pieniä territorioita, joita tarkkaan määrätyt rajat erottivat naapurisiidoista.[8] Siidan hallinnossa oli sekä välittömän että edustuksellisen demokratian piirteitä. Ylintä päätäntävaltaa käytti kyläneuvosto, *norraz*. Kokouksiin osallistuivat kaikkien perheiden päämiehet. Päämies oli perheen vanhin mies, ja perheenpään kuoltua perhettä edusti ja äänivaltaa käytti leski, kunnes vanhin poika tuli täysi-ikäiseksi. Kokouksessa käsiteltiin kylän asioita, kuten pyyntiä koskevia yhteisiä ja yksityisiä oikeuksia ja velvollisuuksia. Norrazin tärkeimpänä tehtävänä pidettiin sen valvomista ja turvaamista, että jokaisella suvulla tai perheellä oli riittävä nautinta-alue. Kalastuspaikkoja voitiin siirtää suvulta toiselle ja sukualueiden rajoja vaihtaa tarpeen mukaan. Myös poromerkkien lisäykset, joita tehtiin perheiden jakaantuessa ja perinnönjaoissa sekä korvaukset vieroporoista tai suurriistan ajosta toisten alueille käsiteltiin kyläkokouksessa. Siinä valittiin myös siidan päämies eli kylänvanhin.[9]

Lapinkylien asuinpaikat ja reitit määräytyivät eri vuodenaikoina harjoitettavien elinkeinojen tarpeiden mukaan. Lapinkylät ovat voineet olla hyvin itsenäisiä yksiköitä, jotka harjoittivat yhteistyötä esimerkiksi vaelluseläinten pyynnissä tai suurten vesistöjen, kuten Kemijärven, kalastuksessa. Yhteispyynti vaati myös sääntelyä. Sekä yhteistä että yksityistä pyyntiä varten oli tarkat säännöt. Myös saaliinjakoperusteet oli tarkkaan määrätty. Siidan luonteeseen kuului, että kollektiiviseen työprosessiin, tiettynä vuodenaikana suoritettuun suurpyyntiin liittyvät työvälineet, kuten peuranpyydykset ja lohipadot olivat yhteisomistuksessa. Käsiaseet sen sijaan olivat yksityisomistuksessa.[10]

Siirryttäessä pyynnistä suurporonhoitoon siidan maa-alueiden käyttö muuttui, koska kasvanut poroelo tarvitsi suurempia laitumia. Talvisaikaan kylän yhteistä eloa paimennettiin oman siidan alueella tai sitä yritettiin pitää omalla alueella aitauksien avulla. Vanhat, kalastukseen ja pyyntiin soveltuneet siitojen alueet

---

[6] Tanner 1929, 388–404; Nickul 1970, 84; Vilkuna 1971, 214.

[7] Eidlitz pohjaa omat arvionsa etupäässä venäläisiin lähteisiin kuten Ušakov 1972 sekä Solem'in ja muiden tutkijoiden tutkimuksiin saamelaisten sosiaalisesta organisaatiosta. Ks. Eidlitz-Kuoljok 1987, 74–76; Kuoljok 1991, 49.

[8] Tanner 1929, 89.

[9] Tanner 1929, 127, 129, 345–389; Haruzin 1890, 305; Vilkuna 1971, 210–211; Lettinen 1994, 37. Vastaavien kotakäräjien toiminnasta on tietoja myös Kemin Lapista siellä 1662–1682 pappina toimineelta Gabriel Tuderukselta, joka mainitsee koko kylän väen kokoontuneen käräjille. T. I. Itkosen keräämissä lähteissä korostetaan erityisesti sukujen vanhinten merkitystä näissä kokouksissa. Itkonen 1984a, 67–68; 1984b, 257.

[10] Aikio 2000, 6; Lettinen 1994, 40; Virtanen 1945, 453; Virtanen 1947, 103–104.

eivät välttämättä olleet tarkoituksenmukaisia suurporonhoidon tarvitsemille sukualueille. Porojen vaellusreitit palkimaan sääskiä pakoon kehittivät esimerkiksi Ruotsin lapinkylien pitkänomaiset alueet Kölin harjanteiden ja havumetsävyöhykkeen välille ja Norjan lapinkylien pitkulaiset muuttoreitit Jäämerelle ja takaisin sisämaahan. On nähty, että tähän tapaan siita kehittyi tarkoittamaan ensi sijassa juuri porokylää.[11]

Paliskuntalaitos

Paliskuntajärjestelmän synnyn taustalla on nähtävissä metsäsaamelaisten yhteistyömuoto, poronhakuyhtiö. Kemin Lapin metsäsaamelaiset oppivat käyttämään hyväksen poron elintapoihin liittyvää suppean alueen palkimistaipumusta, joten he oppivat tuntemaan, mistä porot minäkin vuodenaikana saattoi tavoittaa. Lähellä asuvat muodostivat yhden tai kahden kyläkunnan käsittäviä vapaaehtoisia yhtymiä, jotka toimivat keskinäisten sopimusten mukaan. Luvussa viisi esitelty nykyisen Kyrön palkisen alueen poronhakuyhtiö vuodelta 1782 on juuri tällainen.[12]

Uudisasukkailta saamansa mallin mukaan metsäsaamelaisia siirtyi karjanhoidosta ja pyynnistä koostuvan sekatalouden harjoittajiksi. Uudisasukkaat oppivat puolestaan metsäsaamelaisilta porojen käytön ja alkoivat pitää omia porojaan hajallaan ja kokosivat ne yleensä vain merkitsemistä ja erottamista varten. Tämä poronhoitomalli sopi uudisasukkaiden toimeentulomalliin, jossa elanto saatiin pääasiallisesti karjanhoidosta ja maataloudesta ja jossa poroja käytettiin etupäässä vetojuhtina ja kulkuvälineinä.[13]

Jossain vaiheessa lapinkylien maat – joko omistamat tai niiden nautinta-alueena olevat – joutuivat Suomen valtion haltuun. Keskushallinnon ote Lapissa oli vahva 1700-luvulla, ja 1800-luvulle tultaessa se vahvistui esimerkiksi metsähallinnon organisaation avulla. Vielä 1700-luvulla valtiovalta tunnusti lapinkylien omistusoikeuden (kala-, pyynti- ja laidunalueet), mutta esimerkiksi Pekka Wirilander ei ole löytänyt riidatonta näyttöä siitä, että lapinkylä olisi omistanut alueensa.[14] Toisaalta Kaisa Korpijaakko-Labban tutkimusten mukaan lapinkylät eivät lakanneet olemasta vaan maksoivat maaveroa kalastuksesta, metsästyksestä ja poronhoidosta.[15] Siitä, omistivatko lapinkylät maansa vai eivät ja miten maat joutuivat valtiolle, käydään parhaillaan keskustelua, sillä Suomen on ratkaistava alkuperäiskansan oikeudet maa- ja vesialueisiin, ennen kuin Suomi voi ratifioida Kansainvälisen työjärjestön, ILO:n sopimuksen n:o 169.

Paliskuntajärjestelmä kehittyi 1880–1890-luvuilla, mutta vasta senaatin vuonna 1899 tekemä päätös velvoitti kaikki poronomistajat liittymään palis-

---

[11] Aikio 2000, 6.

[12] Fellman III 1910–1915, 232; Virtanen 1945, 450; Lettinen 1994, 118; Kortesalmi 1996, 189–191.

[13] Tegengren 1952 passim.

[14] Wirilander 2001, 62–63.

[15] Korpijaakko-Labba 2000, 223–226.

kunnan jäseniksi, jotta he voivat laiduntaa poroja valtion mailla. Paliskunnat perustettiin maantieteellisesti rajatuille alueille, yleensä paliskunnan muodostivat saman kylän asukkaat. Niille piti myös valita esimiehet.[16] Paliskuntajärjestelmä kehitettiin nimenomaan maa- ja metsätalouden tarpeita silmällä pitäen, sillä niiden näkökulmasta poronhoitoa piti säädellä, koska sen ajateltiin aiheuttavan vahinkoja. Poronhoitoa koskevia määräyksiä tarkennettiin vuonna 1916, jolloin poronhoitoalue rajattiin ja samalla osalle paliskunnista määrättiin korkeimmat sallitut poroluvut. Samassa yhteydessä kruunun metsille asetettiin laiduntamisvuokra ja metsän uudistamiseksi tärkeinä pidettyjä alueita rauhoitettiiin poroilta.[17]

Poromiehen ja paliskunnan suhde

Kun tarkastellaan paliskunnan ja poromiehen välistä työsuhdetta, ei se ole työsopimuslain tarkoittama puhdas työsuhde. Laissa mainittu vastikkeellisuus ei aina toteudu, koska poromies omistaa tuotannon tekijät. Verotuksellisesti poromiehen työn katsotaan muistuttavan ammatinharjoittajalle ja yrittäjälle ominaista riskiä ja voitontavoittelua sisältävää työtä. Tämän vuoksi verotuksessakin käsitellään se osa osakkaan paliskunnalle tekemää työtä, joka ei ylitä hänen päämaksuvelvotteitaan, ammattitulona, jota nimitetään omaksi työksi.[18]

Poronhoidon porojen omistuksessa ja työnteossa vallitsee periaatteessa ristiriita, sillä työprosessi on kollektiivista, mutta porojen omistuksessa ja tuotannon jaossa – porojen myynnissä – vallitsee individualismi, jossa poronomistajat ovat taloudellis-sosiaalisesti itsenäisiä, toisistaan riippumattomia. Poronhoitotyöt tehdään taloudellis-sosiaalisena yhteistyönä, ja sen perustana on toimijoiden yhteinen etu. Poromiehet ovat riippuvaisia toisistaan. He ovat paliskunnan osakkaina, ja heidän äänensä painokkuus riippuu omistettujen porojen määrästä. Poronhoitolain mukaan kukaan ei kuitenkaan saa äänestää äänimäärällä, joka vastaa yli viittä prosenttia paliskunnan osakkaiden porolukujen määrästä.[19]

Paliskunnan lakisääteisiin tehtäviin kuuluu huolehtia siitä, että sen osakkaiden porot hoidetaan paliskunnan alueella ja että työt tulevat tehdyiksi. Samoin paliskunnan tulee estää poroja tekemästä vahinkoa ja menemästä toisten paliskuntien alueelle.[20] Paliskunnan kokouksessa valitaan hallitus, johon kuuluvat poroisäntä, varaporoisäntä sekä rahastonhoitaja. Lisäksi joissakin paliskunnissa valitaan työnjohtajat, jotka, esimerkiksi mikäli paliskunnassa on eri alueilla omia tokkakuntiaan[21], pitävät huolta oman alueen poronhoitotöistä.

---

[16] Joona 1993, 90–91.

[17] Alaruikka 1964, 14–15; Kemppainen 1997, 12; Aikio & Aikio 2001, 105.

[18] Poronhoitolaki 848/1990, 1 §; Karkkola 1988, 24–25.

[19] Poronhoitolaki 848/1990, 15 §.

[20] Poronhoitolaki 848/1990, 7 §.

[21] Nämä tokkakunnat ovat paliskunnan epävirallistia yhteistyöliittymiä. Esimerkiksi Inarin Muddusjärven paliskunnassa niiden synty liittyy kiinteästi asutukseen ja kylien sijaintiin. Niissä hoidetaan talvi- tai kevätpaimennus. Talvitokan paimentamista koskevat asiat sovitaan epävirallisesti. Ks. Tervaniemi & Tiilikainen-Tervaniemi 1999, 56.

Kyrössä pitkään poroisäntänä olleen Aleksin mukaan poroisännän tehtäviin kuulu huolto, hoito ja valvonta. Piti huolehtia ruokamaista ja kaivupaikoista. Samat käytännön työt muillaki poromiehillä.[22]

Poroisännän vastuulla on huolehtia siitä, että käytännön poronhoitotyöt tehdään. Hänen tulee myös valvoa, että paliskunnan hallituksen päätöksiä ja poronhoitolakia noudatetaan. Hän edustaa paliskuntaa ulospäin Paliskuntain yhdistyksen kokouksissa sekä riitatilanteissa, esimerkiksi kun maanomistajat syyttävät porojen syövän viljelyksiä, jäkälikköä, taimikoita tai kukkaistutuksia.[23]

Paliskunnan kokouksissa päätetään myös siitä, miten työt poronhoitovuosittain suoritetaan. Monet paliskunnat järjestävätkin työnsä siten, että osakkaalle määrätään tietty työvelvoite joko ilman palkkaa tai nimellistä palkkaa vastaan.[24]

Kyrön paliskunta

Työt

Töiden käytännön organisointitapa on Kyrön paliskunnassa vaihdellut usein, ja alkuaikojen järjestelmästä en ole saanut varmoja tietoja (ks. luku 2 s. 42). Työntarvekin on vähentynyt moottorikelkkojen ja muiden teknisten välineiden yleistyttyä sekä esteaitojen rakentamisen jälkeen 1970-luvulle tultaessa. Toisaalta myös poronomistajien ja poromiesten määrä on vähentynyt.

Paliskunnan aloittaessa uudelleen toimintansa 1930-luvulla poroja hoitivat ne pari kolme miestä, jotka hankkivat siitosporoja lainan turvin. He ottivat hoitaakseen myös muiden yksityisten porot. Tätä järjestelmää on kutsuttu aikaisemmin raitioporonhoidoksi, jossa ammattipaimen hoiti toistenkin porot. 1960-luvulla oli yleistä päiväpalkan maksaminen. Vuodelta 1975 on tieto, että paliskunnan kokouksessa valitut miehet tekivät työt talkootyönä. Vain merkitystokan hakijoille maksettiin silloin palkkaa.[25]

1970-luvulla poronhoitotyöt oli järjestetty kuitenkin yleisemmin siten, että paliskunnan keskuudesta valittiin ne miehet, jotka vastasivat porojen hoidosta ja saivat siitä palkkaa. Palkan suuruus määräytyi sen mukaan, kuinka monta työpäivää vuodessa oli tehty. Moottorikelkkatyöpäivästä tuli korkeampi korvaus. Yli 100 työpäivää tehneitä miehiä arvioitiin olleen puolisen tusinaa.[26]

Seuraavalla vuosikymmenellä poronhoitotyöt järjestettiin velvoiteperiaatteella. Silloin jaettiin talvihoitoviikot ja yhdellä työpäivällä korvattiin yhden lukuporon päämaksu.[27] Vuonna 1983 valmistuneen tutkimuksen perusteella Kyrön paliskunnassa tehtiin keskimäärin 150 työpäivää poronhoitoa harjoittavaa

---

[22] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/2. Referointi kirjoittajan.
[23] Poronhoitolaki 848/1990, 19 §; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/2, 10.
[24] Karkkola 1987b, 14; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1a, 2,3, 4, 5; Kantola 1990, 53–55.
[25] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 6; Autto 1975, 17.
[26] Pitkänen 1984, 36; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1a, 1b, 2, 3, 4, 5, 9, 16.
[27] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5.

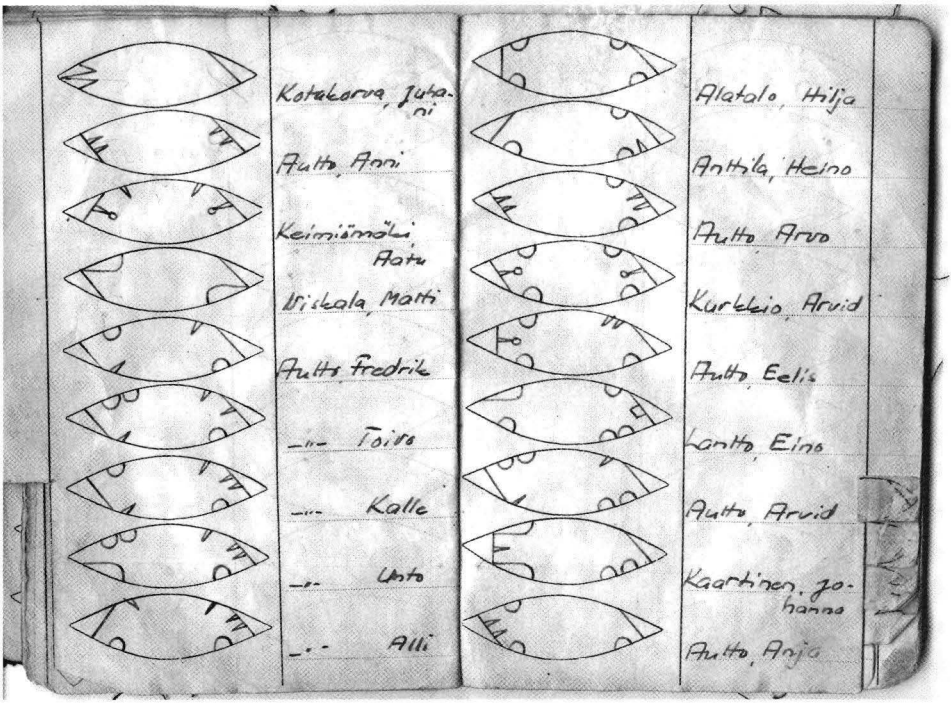

Aukeama Kyrön poromerkkikirjasta.

ruokakuntaa kohti, ja työpäivistä yli 63 % oli moottorikelkkapäiviä.[28] Vuoden 1983 kevätkokouksessa päätettiin, että työt suoritetaan hoitovelvoitteen mukaan. Tämä tarkoitti sitä, että työt jakautuivat omistettujen lukuporojen määrän perusteella: työt tekivät ne, jotka omistivat eniten poroja. Myös seuraavana vuonna työt hoidettiin samalla tavalla.[29] Poronhoitovuonna 1986–87 maksettiin päiväpalkkaa koko vuoden ajalta. Sen sijaan poronhoitovuonna 1987–88 lokakuun puolivälistä joulukuun puoliväliin maksettiin palkkaa, koska haluttiin saada porot ajoissa koottua.[30]

Poronhoitovuonna 1988–89 työt tehtiin ilman palkkaa, sillä poroluvut eri omistajien kesken olivat tasoittuneet, ja poromiehet olivat havainneet, että ne jotka omistavat suurimman osan poroista, tekevät miltei kaikki poronhoitotyötkin:

> Ne, jotka yrittävät elää poronhoidosta tekevät myös työt. He ovat niitä, joilla on intoa olla mettässä.[31]

Koska palkkaa ei maksettu, ketään ei voitu pakottaa töihin. Syksyllä 1987 töitä teki noin 15 miestä, ja keväällä miehiä tarvittiin porometsään vähemmän, kuudesta seitsemään. Eniten töitä tekeviä miehiä oli 1980-luvun loppupuolel-

[28] Ala-Louvesniemi 1984, 54.

[29] Raattamassa palattiin vanhaan (Pohjolan Sanomat) 1983; Poroisännyys isältä pojalle Kyrön palkisessa 1984.

[30] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1a, 3a, 5a.

[31] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3a, 5a. Referointi kirjoittajan.

la puolisen tusinaa, ja he olivat noin 30-vuotiaita. Arvion mukaan poronhoitotöihin osallistui silloin kaikkiaan alle 20 miestä. Vanhemmat miehet halusivat jo päästä helpommalla, eivätkä nuoret miehet ole innokkaita lähtemään palkatta porometsään. 50 vuoden ikää pidetään jo rajana metsässä ololle, sillä työ on hyvin raskasta ja kuluttavaa.[32]

Porometsässä olo on Kyrössä jatkunut samalla talkooperiaatteella 1990-luvun puoliväliin asti ja jatkuu edelleen 2000-luvulle tultaessa. Poromiehet pitävät järjestelmää hyvänä, koska silloin työt tekevät ne, jotka omistavat eniten poroja. Työvuorot jaetaan etukäteen.

> Asko: Kaksi miestä aina. Se jouluna jaethin vuorot. (---) Jaethin vuorot, että kukka on aina minkäki viikon vuorossa. Poroluvun mukhan jaethin ne vuorot, kellä on enämpi poroja se sai useamman vuoron.
> Helena: Koska tämä tehthin, se on jo aikasempina vuosina?
> Asko: Joo.
> Helena: Oliko se sitte ylhensä ku tehthin vuoropaimennusta, oliko siinä tietyt miehet parittain vai oliko se yksin vai miten?
> Asko: No soli jaettu – katto tuota – pikkuporomiehet olivat omassa vuorossa, tietenki joila suunnille saman verran poroja.[33]

Porometsässä työskentelevät työparit voivat valikoitua sukulaisuuden, ikätoveruuden tai kaveruuden perusteella. Parit ovat samat vuodesta toiseen. Paliskunnan luottamushenkilöt, poroisäntä ja varaporoisäntä, käyvät aivan samalla tavalla porometsässä kuin muutkin poromiehet.

Nykyinen järjestelmä on epäedullinen aloitteleville poromiehille, joilla ei vielä ole suurta poromäärää. Palkan maksu olisi nuoremman polven mielestä parempi, sillä korkeampi päämaksu karsisi ns. harrastelijaporomiehiä, jotka eivät osallistu töihin vaan ainoastaan kasvattavat eloaan ja käyvät muualla töissä. Päämaksulla paliskunta pystyisi kompensoimaan palkkamenoja. Niille poromiehille, joiden perheet omistavat eniten poroja, tämä palkaton järjestelmä sopii hyvin.[34]

Kyrössä – kuten poronhoitoalueen pohjoisosissa yleensäkin – töiden suorittamistavat eroavat huomattavasti esimerkiksi itärajalla olevan Sallan paliskunnan järjestelmästä. Sallassa töihin osallistuivat Tim Ingoldin kenttätöiden aikana 1980-luvun alussa kaikki halukkaat, ja tästä syystä töissä olevien miesten määrä vaihteli päivittäin. Viikonloppuisin ja loma-aikoina mm. koululaiset ja muussa päivätyössä olevat henkilöt osallistuivat poronhoitoon. Viikolla työntekijöitä sen sijaan oli liian vähän. Pääosa Sallan paliskunnan poromiehistä kuului Kyrön paliskunnan näkökulmasta katsoen harrastelijaporomiehiin, joiden pääasiallinen toimeentulo tuli esimerkiksi metsätöistä, maataloudesta tai palveluelinkeinoista.[35]

---

[32] Ruotsala 1989, 47.

[33] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5b.

[34] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3a, 4a, 5a, 5b, 10, 14.

[35] Ingold 1983, 62, 63; Ingold 1984, 140. Esimerkiksi Kyrön naapuripaliskunnasta Alakylästä tehdyssä tutkielmassa Raija Kantola jakaa poromiehet paliskunnalle tehtyjen työpäivien mukaan seuraavasti: 1–30 työpäivää tehneet olivat harrastelijaporomiehiä, 31–90 työpäivää tehneet sivutoimisia poromiehiä ja yli 91 työpäivää tehneet päätoimisia. Hänen mukaansa paliskunnalle tehdyt työpäivät poromiehen ajankäyttönä kuvaavat parhaiten työhön sitoutumista. Kantola 1990, 29.

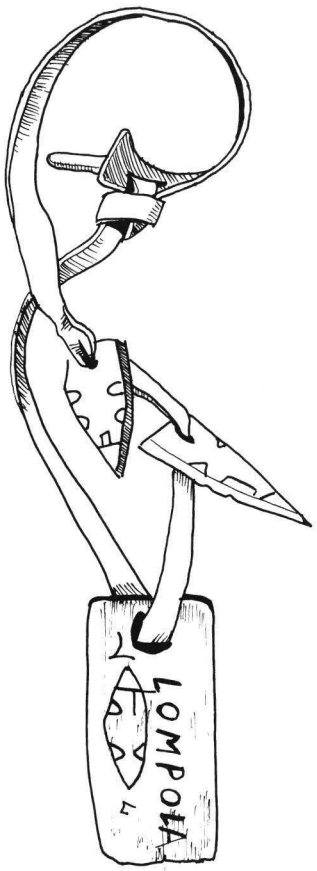

Kilkuroita Lompolosta. Piirros Tiina Ynnilä. Syyskuu 2002.

Vuodesta 1982 lähtien Kyrön paliskunta ei ole korvannut poromiehille moottorikelkka- ja autokuluja. Näin päämaksu on pysynyt alhaisena.[36] Järjestelmä suosii sellaisia omistajia, jotka eivät tee töitä vaan maksavat suoraan päämaksun. Tästä käytännöstä kärsivät puolestaan ne, jotka tekevät paljon töitä. Töistä suuri osa on moottorikelkkapäiviä, esimerkiksi poronhoitovuonna 1980–81 Kyrössä tehtiin 1443 moottorikelkkatyöpäivää.[37]

Vielä 1990-luvun alkuun asti poromiehet pitivät kirjaa niistä päivistä, jolloin he käyttivät työssään moottorikelkkaa tai mönkijää, koska polttoaineesta sai veron osuuden takaisin. 1990-luvun puolivälistä lähtien on Kyrössä alettu maksaa syyseton kelkkapäivistä runsaan 16 euron (100 mk) suuruista kulukorvausta päivää kohti. Sen tarkoitus on turvata, että porot saadaan koottua ajoissa. Kulukorvauksesta päätetään paliskunnan kokouksessa, jossa myös päätetään korvauksen voimassaoloaika; se on joko syyskuun puolivälistä marraskuun puoliväliin tai lokakuun alusta marraskuun loppuun.[38]

Väärtilaitos

Poronhoitoon liittyy myös institutionaalistunut vaihtosuhde, joka Kyrön paliskunnassa toteutui poromiesten yöpymispaikkajärjestelmänä ja poroista huolta pidettäessä. Porometsässä ollessaan poromiehet eivät aina joutuneet nukkumaan ulkosalla tai kämpissä, sillä kylissä oli tiettyjä *kortteeritaloja,* joissa voitiin yöpyä. Lupaa yöpymiseen ei ollut tapana erikseen kysyä, vaan talon väen suhtautumisesta pääteltiin, ollaanko tervetulleita vai ei. Lompolossa, talvilaidunalueen itärajalla sijaitsevassa kylässä, poromiehet olivat ensin käyttäneet kortteerina Rantalan taloa, mutta kun kylään muutti 1950-luvun puolivälissä oman paliskunnan mies, niin poromiehet siirtyivät hänen kotiinsa. Kortteeritaloon saattoi tulla vaikka keskellä yötä. Miehet nukkuivat pirtin lattialla porontaljoilla, talosta olivat tyynyt sekä peitteiksi raanut ja rouot. Jokaisella oli omat eväänsä, paitsi keitto keitettiin yhteisesti. Poronlihakeitto oli jokapäiväinen ruoka. Siivous ja tiskaaminen jäivät talon emännälle.[39]

---

[36] Pohjolan Sanomat 25.5.1983.
[37] Autto 1983, 35.
[38] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3b, 14.
[39] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/2, 4, 6, 15.

Tätä yöpymisinstituutiota voi verrata väärtilaitokseen[40], jota luonnehtii Israel Ruong seuraavasti:

> Väärtisuhde on molemminpuolinen taloudellis-sosiaalinen suhde tietyn paimentolaisen ja tietyn talollisen välillä, jotka kutsuvat toisiaan väärteiksi. Paimentolaiset majoittuivat talollisten luo muuttomatkoilla talvilaitumille ja väärtille poronhoitaja kauppasi myytävät poronsa. Aikaisemmin kun talolliset vielä käyttivät vetoporoja oli jokaisella talollisella oma poronhoitaja, joka oli hänen väärtinsä. Väärtisuhteessa olevat henkilöt vaihtoivat keskenään tuotteita.[41]

Tällaisessa väärtisuhteessa saamelainen antoi korvauksena tietyn määrän syömäporoja taloon. Samalla tilapäinen asuja huolehti päivittäistalouden vaatimasta lihasta. Tärkein väärtisuhteen funktio on viimeksi ollut majapaikkajärjestelmä. Keskinäisestä auttamisesta kehittyi useiden sukupolvien aikana instituutio, jonka puitteissa eri talousmuotoihin erikoistuneet osapuolet vaihtoivat keskenään tavaroita ja palveluksia. Väärtisuhteen molemminpuolisuutta ovat korostaneet monet tutkijat.[42]

Vastapalvelusten lisäksi tärkeä osa väärtilaitosta oli se, että poronhoitajat paimensivat talollisten poroja omassa tokassaan. Muuttoaikoina porosaamelaiset tarvitsivat paljon ajoporoja ja rekiä. Talolliset tarvitsivat talven aikana ajoporoja esimerkiksi heinien kuljettamista ja kauppamatkoja varten. Heillä ei ollut aikaa eikä välttämättä taitoakaan huolehtia poroistaan merkityksissä. Tätä hoitoporojen paimentamista, raitiointia on pidetty yhtenä merkittävimmistä tekijöistä, jotka ovat vaikuttaneet talollisten ja porosaamelaisten vuorovaikutussuhteiden muovautumiseen.[43]

Kortteerista ei suoranaisesti maksettu, mutta talossa yöpyneet poromiehet lahjoittivat esimerkiksi talon lapsille poroja leikkaamalla lasten merkkiin vasoja kesämerkityksessä. Tämä yöpymiskäytäntö takasi sen, että talon isännälle löytyi vastaavasti yöpaikka mistä tahansa paliskunnan talosta, vaikka hänellekin muodostuivat tietyt talot paikoiksi, joissa hän tapasi yöpyä ollessaan oman paliskuntansa länsiosissa.[44]

Väärti ja raitio termien käytöllä ei aina ole eroa. Raitio oli se henkilö, joka hoiti usein talollisen poroja. Kittilässä raitio-sana on esiintynyt merkityksessä »ammattimainen poropaimen»[45].

Haastateltavien puheessa väärti ja raitio olivat synonyymejä.[46] Lompolon kylässä Kankaan emäntä kertoi 1920-luvulla Samuli Paulaharjulle seuraavaa:

> Raitio teki pykällyspuun ja lähetti sen porojen omistajalle. Pykällyspuuhun oli merkitty porojen luku pykälillä ja vasikat pisteleillä. Siinä oli vielä raition ja omistajan puumerkki, nimimerkki ja vuosiluku. Siitä omistaja

---

[40] Väärtilaitos toimi Käsivarressa 1960-luvulle asti.

[41] Ruong 1969, 87–88.

[42] Linkola 1972a, 330–331, 336; Smith 1938, 314; Campbell 1982, 236–240; Pehrsson 1964, 101.

[43] Mäki 1995, 44.

[44] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/4, 6, 15.

[45] Naukkarinen 1973, 77.

[46] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/2, 4, 5, 6, 15.

Jouni Rauhala ja Unto Autto pitävät taukoa, Ruskisrovan merkitys, heinäkuu 1995. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/vk 34744.

> sai tietää porojensa määrän. Palkkaa omistaja antoi raitiolle 1 kr porosta, ja vielä pari kolme juustoa, voita pari kiloa ja neljä viisi leipää lahjaksi, että raitio pitäisi hyvin huolta poroista.[47]

Kyrössä on ollut myös raitioita:

> Helena: Mitä se tarkotti se raitio?
> Mikko: Niinen jokka ei ollu mettässä niin niinen porroin hoitajat pääasiassa. Eihän ne muuta tuonhet ku joskus sen votkapullon.
> Helena: Se oli tämmöstä se palkka?
> Mikko: Niin. Se oli vähä niinku tapa.
> Helena: Oliko tämmösiä raitioita paljon?
> Mikko: No ei niitä nyt, oli niitä sentähen. Tääläki saatto, että joka ainualla jonkulainen.[48]

Poronomistajan ja raition välille muodostui läheinen tuttavuus, sosiaalinen ja taloudellinen suhde. Poronomistaja – koska ei itse pystynyt töihin – näyttää olleen raitiostaan taloudellisesti riippuvainen.[49] Tässä suhteessa vastaanottaminen ilman vastavuoroisuutta tai suuremman lahjan antamista olisi tarkoittanut alistumista riippuvaisuuteen.[50]

Väärtisuhde toimii vieläkin, sillä vanhoilla poronomistajilla, kuten poromiesten leskillä, joiden omasta perheestä kukaan ei pysty huolehtimaan po-

---

[47] SKS Paulaharju 1920 45762; Paulaharju 1922, 88.
[48] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/15.
[49] Virtanen 1971, 200.
[50] Mauss 1999, 81, 124.

roista, on ystävyys- tai sukulaisuussuhteisiin perustuva väärti. Väärti hoitaa porot ja huolehtii siitä, että vasat tulevat merkityiksi ja porot luetuiksi tai myydyiksi. Tästä väärti saa jonkin korvauksen: »No mitä nyt annethin, ei ollu sen kummempia sopimuksia.»[51] Kuten edellisellä sivulla olevasta Mikon lainauksestakin tulee ilmi, on alkoholia käytetty yleisesti väärtisuhteen ylläpidossa, mutta tavalla, joka on kummallekin osapuolelle kohtuullinen.[52]

Poronomistussuhteet

Kyrön paliskunnan poronomistajien ja poromäärän kehitys vuosina 1908–1995 on nähtävissä taulukossa 1 sivulla 117. 1990-luvulla sekä poronomistajien että porojen määrä laski. Poronomistajien määrän lasku ei näy taulukossa, sillä poronomistajista suurin osa on perheenjäseniä. Esimerkiksi porohoitovuonna 1995–96 poronomistajia oli 93, ja seuraavana vuonna heitä oli 88. Poronhoidon kannalta epäedulliset tapaukset – esimerkiksi Poro ja Riista Oy:n konkurssi – aiheuttivat myös sen, että pienten porokarjojen omistajat myivät poronsa suuremille poronomistajille. Myös 1990-luvun puolivälissä oli huonoja kesiä, jolloin vain alle puolet vaatimista saivat vasoja. Nämä huonot vasavuodet selittyvät poromiesten mukaan epätavallisilla luonnonoloilla, sillä paksulumisia, lauhoja talvia on ollut usein viime vuosina.[53]

Aikaisemmin, 1960–1970-luvuilla, moottorikelkan käyttöönotto vaikutti siihen, että pieniä karjoja omistaneet miehet eivät pystyneet hankkimaan kelkkaa ja huolehtimaan sen käyttökuluista, sillä lyhyellä aikavälillä kelkka ja polttoaine olisivat syöneet loppuun perheen porot.

> Helena: Koska sie olet itte jättäny porohommat vähemälle?
> Mikko: No mie olen kyllä jättäny jo silloin ku ne kelkat alko tulemhan.
> Helena: Eli se oli jo 60-luvulla?
> Mikko: Niin se vishin. Se tuntu, että ei se milhän voi ostaa kelkkoja ja bensaa.
> Helena: Oliko sulla silloin alkuvuosina kelkkaa?
> Mikko: Ei aivan alkuvuosina ollu, mie jälestä sitte. Justhin mie sitte mallin vuoksi kävin kelkala mettässä, mutta en suuremasti. Kesälä mie kyllä olen käyny joka vuosi merkityksissä. Sielä kulkenu vielä pitkhänki jälkhin kävelemässä.
> Helena: Ja kokoamassa poroja?
> Mikko: Niin. Nyt taas ku sitte mönkijät tulit niin en mie ole ollu. Sen kans mie en ole lähteny.[54]

Poronhoitoa jatkanut poromies sanoi:

> (---) ei sitä ennää suksila kulkenu ku toiset moottorikelkalla.[55]

---

[51] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/9.
[52] Virtanen 1971, 198; Linkola 1972a, 358.
[53] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/10.
[54] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/15.
[55] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/9.

Poromiehiä odottamassa merkitystokan tuloa. Ruskisrova, heinäkuu 1995. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Näin erityisesti vanhemmat poromiehet jättivät poronhoitotyöt nuoremmille, mutta poroistaan he eivät luopuneet. Kun pari vanhempaa poromiestä jätti porometsän, toisen poroista pitivät huolen omat pojat, mutta toisen poroja hoiti hänen kuolemaansa asti eräs nuorempi poromies. Tälle väärtille poronomistajan kuoltua porot sopimuksen mukaan myytiin.[56]

Poronomistussuhteissa on 1990-luvulla tapahtunut selvää keskittymistä siten, että muutamat poromiehet ovat ostaneet eloja pienemmiltä poronomistajilta, erityisesti niiltä, jotka asuvat paliskunnan rajalla.[57] Näin porot ovat vähitellen keskittyneet niiden poromiesten omistukseen, jotka huolehtivat paliskunnan poronhoitotöistä. Myös valta päättää paliskunnan asioista keskittyy entistä selvemmin muutamalle poronomistajalle, joiden perheet omistavat eniten poroja.

Eläinperusteinen tuki, jota nyt EU:n siirtymäkaudella saadaan, korostaa porojen omistamisen tukemista. Kun tuen alarajaksi tulee 80 poroa, jää sen ulkopuolelle monia sellaisia poronomistajia, jotka tekevät töitä porometsässä. Poromääriä tarkasteltaessa ei voi tuijottaa pelkkiin numeroihin, sillä pienelläkin määrällä poroja saattaa olla jollekin yksittäiselle poronomistajalle tai perheelle suuri merkitys. Poronhoidon merkitys riippuu kunkin ruokakunnan porojen määrän lisäksi myös siitä, mitä muita toimeentulomahdollisuuksia sillä on. Jos ruokakunnan muut tulot ovat pienet, on pienelläkin poromäärällä suhteellisesti suuri taloudellinen merkitys.

---

[56] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1a, 6, 5a, 24.
[57] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3b, 10.

Paliskunta jakautuu *pikkuporomiehiin* ja isompia eloja omistaviin. Kriteerit käyvät ilmi seuraavasta keskustelusta:

> Helena: Mikä on pikkuporomiehen kriteeri?
> Asko: No jolla on vähä poroja.
> Helena: Mitä on vähä?
> Asko: No ko on kymmenen poroa niin se on vähä.
> Helena: Onko 30 vielä vähä?
> Asko: No jos on alle sata niin kyllä se on vähä.
> (---)
> Asko: Vähinthän pittää olla 300 vaanta. Jos meinaa yksin sillä porotalouella selviämistä. Ja sitte ei kestä tulla huonoja vuosia. (---) Vuodessa pitäs myyä 150 poroa.[58]
> —
>
> Helena: Montako, paljon pitäs olla jos periaatteessa vain porolla ellää niinku nykypäivänä?
> Tuomo: Poroilla?
> Helena: Niin.
> Tuomo: Sehän tietenki riippuu tietenki näistä hintakehityksestä ja kaikista minkälaiset varahommat on.
> Helena: Tämän päivän hinnalla, riittääkö kolmesattaa?
> Tuomo: Niin vaainta?
> Helena: Nii.
> Tuomo: No, ei riitä, jos päätoimisesti ei muuta ole. Kyllä se ei riitä kaikkeen ku kaikki kallista, koneet laittaa ja pensiinit ja kulkemiset ja. Ne on ne kulukki niin suuret.[59]

Poromiesten arvion mukaan yksinäisellä poromiehellä on oltava vähintään 150 poroa, jotta hän tulee poronhoidolla toimeen. Poromiesperheessä taas vastaava poromäärä olisi 200–300 poroa, mutta se edellyttää, että muitakin tulonlähteitä on. Jos lukua vertaa siihen, että Kyrön paliskunnan suurin sallittu poromäärä vuonna 2001 oli 4500, niin teoriassa 300 lukuporoa omistavia perheitä mahtuisi paliskuntaan ainoastaan 15. Periaatteessa kaikki perheenjäsenet voivat omistaa 300 poroa, joten perheen omistama poromäärä voisi teoriassa olla vaikka 1000 poroa. Haastatteluhetkellä vuosina 1996–1997 kuitenkin esimerkiksi paliskunnan keskuspaikan Raattaman kylän melkein jokaisessa talossa oli poroja, ja koko paliskunnassa poronomistajia oli 85.

Kuolan niemimaa

Arttelit, kolhoosit ja sovhoosit

Olen käsitellyt kollektivisointia ja erityisesti sen alkuaikoja luvussa 5. Ennen kollektivisointia porot hoidettiin Kuolan niemimaalla sukujen ja perheiden jäsenten kanssa yhteistyössä.

---

[58] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5b.
[59] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/10.

> Isälläni oli vähän. He yhdistyivät niin kuin työntekijät ja paimensivat täällä. Muutamat perheet järjestivät lauman ja paimensivat. Yhdistyivät, sopivat asioista sen kanssa, joka oli rikkain. Ja tietysti sukulaiset, jotka asuivat taloudessa [hoitivat poroja yhdessä]. (---) Silloin oli niin. Se, joka oli rikkain, oli johdossa. Hänellä oli siis 400–500 päätä, mutta kyllä, he paimensivat ja hän [isä] maksoi. Miten maksoi, sitä en tiedä. Kalastivat silloin kaloja, ehkä antoivat kaloina.[60] (Nikolai, syntynyt vuonna 1923 Voronjessa.)

Kesäisinhän saamelaisten porot olivat vapaina, ja silloin siitojen jäsenet hajaantuivat kalastamaan perheiden yksityisille kalastusalueille. Kuten edellä olevasta lainauksesta käy ilmi, saamelaiset käyttivät työssään apuna palkattuja pororenkejä, joko köyhempiä poronomistajia, porottomia sukulaisia tai muuta väkeä. Myös komit hoitivat porojaan perheittäin. Porot hoidettiin kollektiivisesti, vaikka ne olivat joko perheen tai sen jäsenten yksityisomistuksessa.[61]

1930-luvulla alkanut kollektivisointi toi organisatorisia muutoksia Kuolan poronhoitoon. Tosin artteleita eli työosuuskuntia perustettiin jo ennen neuvostovaltaa, kun oli tarve tehdä tuottavaa työtä yhteistyössä. Artteleihin liittyneet tekivät työt yhdessä ja jakoivat tuloksen tasan tai tuotantovälineiden suhteessa. Kollektiivisuus koski vain työntekoa, sillä muu arkielämä oli periaatteessa yksityistä.

Ensimmäiset kollektiivit olivat yksinkertaisia, tuotannon pohjalta perustettuja yhteenliittymiä, joista käytettiin nimitystä TTO tai *tovarištšestva*. Tuotantovälineitä kuten poroja tai metsästys- ja kalastusvälineitä ei aluksi kollektivisoitu, vaan ne olivat yksityisomistuksessa. Laidun-, metsästys- ja kalastusalueet otettiin yhteiskäyttöön ja työ tehtiin yhdessä. Valtio luovutti poroja tovarištšestvalle. Sen jäsenten omistamat porot olivat edelleen yksityisomistuksessa, mutta ne yhdistettiin suuriksi tokiksi, joita paimennettiin kollektiivisesti.[62] Myöhemmin myös arttelin tuotantovälineet tulivat yhteisomistukseen. Pienet työosuuskunnat muutettiin myöhemmin kolhooseiksi.

Kooperatiiveihin eli osuuskuntiin poronhoitajat liittyivät jäseniksi maksamalla jäsenmaksun. Osuuskuntien tarkoitus oli auttaa jäseniään toimeentulossa tai elinkeinon harjoittamisessa. Osuuskunnat olivat joko tuotanto- tai kulutusosuuskuntia. Poronhoitajat olivat jäseninä ja tuotantovälineet omistettiin yhdessä. Kollektiivissa tehdystä työstä jäsenet saivat palkkaa. Osa palkasta annettiin ruokana, esimerkiksi lihana ja kalana.[63]

Toista maailmansotaa edeltäneenä ja myös sitä seuranneena aikana kolhooseilla oli toimeentulo vaikeuksia. Haastateltavat kertoivat siitä, miten raskasta ja taloudellisesti vaikeaa elämä tuolloin oli. Kolhooseissa palkka saatiin vuoden lopussa, ja vuoden aikana elintarvikkeita saatiin myymällä poronnahkoja ja kalaa. Poronhoitoprikaateissa myös kalastettiin, ja kalat joko myytiin kolhoosille tai käytettiin itse ruuaksi, kunnes kalastus omaan tarpeeseen sodan

---

[60] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/51.
[61] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/31, 44, 51.
[62] Eidlitz 1979, 130–131.
[63] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/31, 51, 65.

jälkeen kiellettiin.[64] Eräs haastateltava kertoi, että ei vain heidän Teriberkassa sijainneessa *21. kolhoosissa* kärsitty ruokapulaa, sillä esimerkiksi lähellä sijaitsevasta Voronjen kolhoosista tultiin Teriberkaan myymään lihaa ja kalaa, jotta olisi voitu ostaa muita ruokatarvikkeita.[65]

Kolhoosit olivat osuustoimintatiloja, jotka jäsenet omistivat yhteisesti. Kuolan alueella kolhoosit muutettiin 1960-luvulla sovhooseiksi, valtion omistamiksi tiloiksi, joissa entiset kolhoosin jäsenet olivat palkkatyöläisiä. Näin kävi vuonna 1974 esimerkiksi Teriberkan kolhoosille. Sen poroja hoiti ainoastaan yksi prikaati, jonka paimenet olivat yksi toisensa jälkeen lopettaneet tultuaan vanhoiksi tai kuolleet, kunnes jäljellä oli vuonna 1974 vain yksi paimen. Koska kylässä ei ollut nuoria kasvamassa, prikaatin tokka siirrettiin Tundran sovhoosiin.

Teriberkasta Tundraan siirtynyt poromies sai itse valita prikaatikseen viidennen prikaatin:

> Tiesin, että sen laitumet olivat hyvässä kunnossa ja tunsin sen alueen ennestään.[66]

Tundran viidennen prikaatin laitumet sijaitsivat Teriberkan entisen kolhoosin rajalla. Verratessaan Tundran ja 21. kongressin poronhoitoa toisiinsa eläkkeellä oleva poromies piti Tundran töitä raskaampina, mutta palkkaa parempana. Teriberkassa työ oli helpompaa, koska tokka oli pienempi ja porot olivat kesympiä kuin Tundran isossa tokassa.[67] Haastateltavat pitivät kolhooseja sovhooseja parempina, koska sovhooseissa kaikki piti ostaa itse. Kolhooseissa osakkailla oli myös enemmän päätäntävaltaa poronhoitoa koskevissa asioissa. Esimerkiksi heillä oli mahdollisuus ratkaista, tarvittiinko aita erottamaan prikaateja tai kolhooseja, ja jos tarvittiin, se voitiin rakentaa.[68]

> Kolhoosissa me työskentelimme, saimme työpäivät. Jakoivat taljat, lihat työpäivien mukaan. Sovhoosiin siirryttyä kaikki oli valtion. Vaikeammaksi meni. Minusta tuntuu, että turhaan muuttivat. Me emme halunneet muut-

---

[64] Kalastus siirtyi kollektiivitilojen monopoliksi, ja sitä varten oli omat kalastusprikaatinsa. Kalastus oli pitkään yksityisiltä kielletty, kunnes vuodesta 1985 saamelaiset, komit ja nenetsit saivat kalastaa järvessä yhdellä 25 metrin ja 44 mm:n verkolla. Sotaveteraanit saivat tämän oikeuden vuonna 1988. Vuodesta 1991 kaikki luujärveläiset ovat saaneet lupamaksua vastaan kalastaa Luujärvessä ja revdalaiset Umbajärvessä ja Tšudžjärvessä. Eläkeläisten, varattomien tai suurperheellisten ei tarvinnut maksaa kalastusmaksua (verkkoon laitetaan merkki, josta näkyy verkon omistaja ja luvan numero). Poromiehet saavat kalastaa oman prikaatin tarpeeseen omalla alueellaan. Kotiin tundralta sai tuoda viisi kiloa kalaa mukanaan. Lohen kalastus sallittiin 1980-luvun lopussa siten, että ensin kanevkalaiset saivat kalastaa, mutta esimerkiksi luujärveläisille tuli lupa vasta vuonna 1991. Lupa koski määrättyä jokea (voivat vaihdella vuosittain) tai sen kohtaa ja vain virvelin käyttöä. Tämä oli vuoden 1992 syksyn tilanne. Kuolan lohijokia vuokrattiin joko venäläisille tai ulkomaalaisille kalastusmatkailuyrityksille. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/62. Vielä 1980–1990-lukujen vaihteessa saattoi saada vankeutta, jos jäi luvatta kalastamisesta kiinni. Esimerkiksi Ponoi oli vuosina 1976–1986 luonnonsuojelualueena, eikä siinä saanut kalastaa. Esim. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/59. Kielloista ja kovista rangaistuksista huolimatta ihmiset ovat kalastaneet, sillä ruuasta oli pulaa tai sitä ei ollut varaa ostaa kaupoista.

[65] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/65.

[66] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/65.

[67] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/65.

[68] Esim. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/51.

taa. Me olimme puheenjohtajan [kolhoosin] kanssa vastaan, mutta meidät pakotettiin muuttamaan. Meillä oli jo kolme miljoonaa, olisimme voineet itse rakentaa talon omalle väelle. Alettiin jopa rakentaa yhtä taloa, mutta meidät asutettiin tänne [kerrostaloon].[69] (Nikolai, syntynyt vuonna 1923 Voronjessa, asuu Luujärvellä)

Kenttätöiden alkuvaiheessa vuonna 1992 Kuolan poronhoitoyhteisöt olivat sovhooseja. Kolhoosit oli nähty vain eräänlaisena siirtymävaiheen ratkaisuna, jotka häviaisivät tuotannon kehityksen myötä. Myöhemmin tunnustettiin, että kolhoosit olivat joustavampia kuin sovhoosit ja että ne olisi kannattanut säilyttää. Entisessä Neuvostoliitossa kolhoosit ja sovhoosit olivat myös sosiaalinen instituutio, jonka vastuu ja valta kohdistui paljon laajempaan joukkoon kuin sen työntekijöihin – tästä on oivallinen esimerkki syrjäinen Krasnošeljen kylä ja sen entinen sovhoosi Pamjat Lenina. Sekä Neuvostoliiton että Venäjän aikana kollektiiveja tutkinut Caroline Humphrey näkee tässä tärkeänä kolme näkökohtaa, joista ensimmäinen on se, että kollektiivin jäsenyys oli perinnöllistä. Kollektiivin jäsenyys vaikutti pitkälle sen jäsenten elämään, sillä ihmiset syntyivät tiettyyn kolhoosiin, joka antoi heille identiteetin, paikan ja historian tajun. Vasta 1960-luvulla sieltä sai kolhoosin johdon luvalla lähteä. Täysin vapaasti kolhoosin saattoi jättää vasta 1980-luvulla. Toiseksi, jäsenen status määräsi hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Kollektiivin jäsenet nähtiin poliittisesti edustettuina kolhoosilaisina, ei Neuvostoliiton kansalaisina. Kolmanneksi – mikä näkyi vielä 1990-luvulla Kuolassa – kollektiivi oli tuotannon, vaihdon ja kulutuksen instituutio ja samalla myös sosiaalinen instituutio. Se oli eräänlainen valtion mikrokosmos omine sääntöineen ja suunnitelmineen, kompromisseineen ja anarkistisine toimintoineen.[70]

Humphreyn mukaan kolhoosien ja sovhoosien jäsenet käyttivät organisaation sosiaalista rakennetta omaksi edukseen. Lukuisat erilaiset verkostot, kuten sukulaisuussuhteet, tuki- ja kannatusverkostot, etnisyys, paikallisuus ja erilaiset vastustamisen strategiat saivat aikaan yhtälaista valtionvastaista toimintaa, joka oli yhtälaista entisen Neuvostoliiton eri osissa.[71]

Kuten luvussa 5 sivulla 153 tuli esille, Krasnošeljen sovhoosi Pamjat Lenina piti huolta jokseenkin kaikista kylän palveluista. Se käytti myös kurinpidollista valtaa: sovhoosin johtaja kutsuttiin ratkaisemaan riitatilanteita Krasnošeljessä, sillä siellä ei ollut poliisia. Hän pystyi saamaan humalaisen häirikön kuriin, sillä hänellä oli valta antaa tai olla antamatta töitä. Hänen auktoriteettinsa saattoi osaltaan johtua myös siitä, että ennen siirtymistään sohvoosin johtajaksi hän oli toiminut kyläneuvoston puheenjohtajana. Toki koulu, lastentarha ja terveydenhuolto sekä kulttuuritalo kuuluivat aluehallinnon ja valtion toimivallan piiriin, mutta ne olivat monin tavoin sidoksissa myös sovhoosin toimintaan. Näin sovhoosin vastuu ulottui omia työntekijöitään laajemmalle tässä sijainniltaan syrjäisessä ja eristyksissä olevassa kylässä.[72]

---

[69] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/51.
[70] Humphrey 1983, 93, 132; Humphrey 1995, 7–8.
[71] Humphrey 1983, 74; Humphrey 1995, 6.
[72] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66.

Poronhoitaja Vladimir Filippov perheineen kotinsa portailla Krasnoseljessä, syyskuu 1992. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/vk 34718.

Sovhoosin ja sen hallinnon holhoavalle suhtautumiselle yhteisöön on juurensa Neuvostoliiton alkuajan suhtautumisessa pohjoisiin kansoihin. Sovhoosin johtaja tai muu vastaava johtohenkilö oli eräänlainen isä, joka piti huolta lapsistaan. Erään muualta tulleen näkemyksen mukaan Luujärven teknisen ammattikoulun johtaja olisi ollut tällainen saamelaisten holhooja, mutta kysyttyäni asiaa parilta paikalliselta, he kielsivät tämän jyrkästi.[73]

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen sovhoosit olivat jälleen muutosten edessä. Niistä ei erottu vaan järjestäydyttiin uudelleen. Ne saattoivat organisoitua esimerkiksi kollektiivisiksi jakotalouksiksi **(kollektivno-dolevoe hozjajstvo, KDH)**. Tällainen kollektiivitila on periaatteessa jäsentensä omistama osuuskunta, mutta se ei näy toiminnassa, koska puheenjohtaja ja johtokunta johtavat kollektiivitilan toimintaa. Heidän tehtävänään on hankkia myyntikanavat ja kollektiivitilan tarvitsemat tavarat sekä hoitaa kuljetukset.[74] Näiden tehtävien suorittaminen ei ole ollut helppoa Neuvostoliiton jälkeisessä yhteiskunnassa.[75]

Vuoden 1992 jälkeen Kuolassa Tundran sovhoosi muuttui avoimeksi yhtiöksi, *TOO Tundra* **(tovarištšestvo ogranitšennoi otvetstvennosti)**. Krasnoseljen Pamjat Leninan sovhoosista tuli vuonna 1994 vastaavasti *TOO Pamjat Lenina* **(tovarištšestvo ogranitšennij otvetstvennosti)**, kunnes vuonna 1998 sen nimi jälleen muutettiin ja siitä tuli *SPK Olenevod* (SPK on lyhenne sanoista **selskohozjajstvennaja proizvoditelnaja kooperatsija)**. SPK tarkoit-

[73] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66.
[74] Tuisku 1999, 215.
[75] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66.

taa maataloustuotannollista kooperatiivia,[76] *Olenevod* poronhoitajaa, joten nyt kollektiivin nimestä näkee suoraan, mitä se tuottaa. Organisaation muodosta riippumatta ihmiset puhuivat edelleen sovhoosista.

Jo entisten sovhoosien organisoituessa tovarištšestvoiksi tai avoimiksi yhtiöiksi Luujärvellä kritisoitiin sitä, että mikäli sovhoosi halusi toimia taloudellisesti, se ei olisi mahdollista avoimena yhtiönä tai tovarištšesvana.[77] Sen oli vaikea saada lainaa pankista, ja myös verotuskäytäntö oli hankala.[78]

1990-luku oli neuvostotalouden romahtamisen jälkeen taloudellisesti epävarmaa aikaa. Tämä näkyi myös siinä, että entisten sovhoosien puheenjohtajat vaihtuivat tiheään. Näin tapahtui sekä Kuolan niemimaan poronhoitoyhteisöissä että nenetseillä ja esimerkiksi myös tšuktšeilla.[79] Kenttätyöaikana molempien kollektiivien johtajia arvosteltiin siitä, että heillä ei ollut käytännön tietoa poronhoidosta.[80] Poronhoitoa varten sovhooseissa oli eräänlainen prikaatien johtajien neuvosto, jonka puheenjohtajana toimi sovhoosin johtaja.[81] Poronhoidon asiantuntemus oli prikaatien johtajilla, ja heidän tuli pystyä vakuuttamaan sovhoosin johtaja poronhoitoa koskevissa asioissa. Tundran aikaisemman johtajan luujärveläiset epäilivät kansallisuutensa perusteella – hän oli kotoisin Azerbaidžanista – tuntevan kyllä lampaidenkasvatuksen, mutta olevan epäpätevä johtamaan poronhoitosovhoosia. Tundran seuraavaksi johtajaksi valittiin paikallinen saamelainen, sovhoosin entinen pääekonomisti, mutta hän toimi johtajana vain muutaman vuoden, ennen kuin hänet erotettiin vuonna 1998.[82] Hänen aikanaan Tundra siirtyi yhteistyöhön ruotsalais-venäläisen yhteistyöyrityksen kanssa; sopimus oli tosin solmittu jo edellisen johtajan aikana. Keskusteluissa osa paikallisista epäili, ettei Tundran johtajalla ollut sopimuksen solmimisvaiheessa sananvaltaa vaan että hän oli eräänlainen etninen keulakuva, ja valtaa käyttivät yhteistyöyritys ja Luujärven kunnan johto, joka oli myös mukana yrityksessä.[83]

Kollektiivien uudelleen organisoinnin myötä myös niiden johtajien valinta on muuttunut. Neuvostoliiton aikana sovhoosin johtajan valitsi valtio. Kulloisenkin alueen maataloushallinto nimitti johtajan. Johtaja saattoi tulla yhteisön tai sovhoosin ulkopuolelta tai hän saattoi jo olla siellä työssä. Kolhoosien ai-

---

[76] Tämä vuotta 1998 koskeva tieto on peräisin Konstantinov 2000, 49.

[77] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66, 67.

[78] Konstantinov 2000, 50.

[79] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66; Tuisku 1999, 110; Kerttula 2000, 82–83.

[80] Aivan samalla tavalla kritisoivat poronhoitajat myös Nenetsiassa johtajiaan. Ks. Tuisku 1999, 139. Myös Suomessa poromiehet kritisoivat Paliskuntain yhdistyksen johtajaa ja arvelivat hänen olevan liian kaukana kentästä. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/nn (tarkempi tunnus on suojattu).

[81] Beach 1992, 120.

[82] Johtaja organisoi – nähtävästi suurissa taloudellisissa vaikeuksissa – keväällä 1998 porojen teurastuksen. Tokka, jossa oli kantavia vaatimia ajettiin kymmenien kilometrien päähän teurastettavaksi. Seurauksena oli, että vasat syntyivät liian aikaisin ja kuolleina. Myös kantavia vaatimia teurastettiin. Tundralla oli lehtijutun mukaan ongelmia ruotsalaisen lihayrityksen kanssa, ja siltä puuttui ammattitaitoisia teurastajia. Paikalliset olivat kauhuissaan tästä ammattitaidottomasti valitusta teurastusajankohdasta. Jokainen poronhoitoa vähänkin tunteva tietää, ettei kantavaa vaadintokkaa saa häiritä ennen vasomisaikaa eikä sen aikana. Tundran jäsenet pitivät kokouksen, jossa valittiin uusi johtaja. Ks. Sinitskaja 1998, 1.

[83] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66.

Tundran johtaja Olga Anufreva jakamassa palkintoja Pohjolan juhlissa, Luujärven kulttuuritalo, maaliskuu 1993. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/vk 34728.

kana, 1930-luvulta 1950-luvulle, johtajaksi valittiin kouluja käynyt paikallinen. 1950-luvulta lähtien alkoi ammattijohtajien kausi, jolloin johtajiksi nimitettiin maatalouskoulutuksen saaneita henkilöitä. Esimerkiksi haastattelemani Tundran eläinteknikko oli toiminut ensin Kanevkassa sovhoosin johtajana, mutta muuttanut Luujärvelle lasten tultua kouluikään.[84] Johtaja saattoi tulla toiselta puolelta valtakunta niin kuin Tundran johtajana 1990-luvun alussa ollut azerbaidžanilainen tieinsinöörin koulutuksen saanut henkilö. Hänet valittiin, koska edellinen johtaja suositteli häntä. Tuolloin johtajakandidaatteja oli neljä, joista yksi sovhoosin silloinen pääekonomisti, joka sitten valittiinkin seuraavaksi johtajaksi.

1990-luvulla sovhoosien uudelleenorganisoitumisen jälkeen niiden jäsenet saattoivat vaikuttaa johtajan valintaan. Jäsenten suositusten mukaan johtaja piti

[84] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/45, 46.

valita sovhoosin sisältä, koska hän tuntisi työn ja yrityksen jo ennestään. Silti kollektiivien sisältä tulleet johtajatkin saattoivat syyllistyä suuriin virheisiin, kuten vuonna 1998 erotettu Tundran johtaja.

Neuvostotalouden romahdettua 1990-luvulla poronhoitokollektiivien tuotannon kannattavuus laski, ja samalla myös entisten sovhoosien piti ruveta maksamaan polttoaineista ja muista tarvikkeista markkinahintoja. Tämä sai aikaan sen, että niillä ei ollut rahaa palkanmaksuun. Poromiehillä ja muilla yhteisön työntekijöillä oli 1990-luvun alkupuolella kuukausien palkkarästit. Tämä ei koskenut vain kollektiiveja, sillä esimerkiksi kenttätyöaikana Kuolan tiedekeskuksen tutkijoiden palkat saattoivat olla kuukausia myöhässä.[85]

Kun tarkastelee entisten sovhoosien muuttumista joko avoimiksi yhtiöiksi tai maataloustuotannollisiksi kooperatiiveiksi, on tärkeää selvittää, mikä on muuttunut sen jäsenten tai poronhoitajaperheen elämässä vai onko mikään muuttunut. Kenttätyöaikana poronhoitajat ottivat aktiivisesti haastattelussa kantaa oman elinkeinonsa tulevaisuuteen. Osa heistä epäili, että poronhoitajista ei välitetä eikä heitä oteta mukaan poronhoitokollektiivin tulevaisuutta käsittelevään keskusteluun.

> (---) että yleisesti ottaen tietävät, mutta asiaa ei ole ratkaistu. Siitä vasta keskustellaan. Mutta kyllä löytyy joku kaupallinen struktuuri, johon sijoitetaan miljoonia.[86]

Poromiehet – ja myös silloisten sovhoosien johtajat – olivat sitä mieltä, että poronhoito on kannattavin osa sohvoosia. Luujärven kunnan toimeenpanevan komitean edustajien mielestä alueen kehittämisessä etusijalla vuonna 1992 oli matkailu ja poronhoidosta ja muista luonnonresursseista puhuminen oli heidän mielestään »paljon melua tyhjästä».[87] Talvella 1992 Luujärven kunnan edustajat olivat olleet sitä mieltä, ettei poronhoito ole ollut kannattavaa aikaisemminkaan. Vasta markkinatalouteen siirtymisen jälkeen sen tulot kattoivat kulut. Sitä ennen poronhoito oli heidän mukaansa etupäässä kansallisten vähemmistöjen tukemista ja auttoi näiden kulttuurin säilymistä.[88]

Sovhoosien uudelleenorganisoituminen tai yksityistäminen ei välttämättä tuonut sen jäsenten elämään suuria muutoksia. Uudelleen organisoinnissa sovhoosien johto ja työntekijät muodostivat sovhoosin uudelleen eräänlaisen sisäisen yksityistämisen kautta. Siinä johto ja jäsenet saivat osake-enemmistön haltuunsa valtion subventoimalla hinnalla. Uudessa organisaatiossa johto ei aina ole kiinnostunut omistamisesta sinänsä, vaan siitä, että valta kontrolloida tuotantoa, tuloja ja etuisuuksia pysyy heillä. Työntekijöitä taas kiinnostaa omistamista enemmän taloudellinen hyöty ja varma työ.[89] Entisen sovhoosin rakenteet säilyivät uudesta organisaatiomallista huolimatta. Uutta oli sen sijaan »ulkona» vallitseva tilanne, sillä nyt ei ollut ennalta tiedossa markkinoita, jonne tuotteet voitaisiin viedä. Samoin entisen sovhoosin oli itse huolehdittava käyttökustannuksista. Jäsenille suurin muutos entiseen oli se, että sovhoosin anta-

[85] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66.
[86] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/36.
[87] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66.
[88] Ks. Beach 1992, 126.
[89] Nikula 1998, 155–157.

ma turva katosi. Jäsenten piti itse löytää keinot selviytyä myöhästyneestä tai kokonaan lakanneesta palkanmaksusta.

Sovhoosien olemassaolo näytti jatkuvan sosiaalisena organisaationa, jonka tärkeänä tehtävänä oli toimia myös huonoina taloudellisina aikoina ihmisten turvaverkkona. Tästä enemmän luvussa 9 sivulla 322.

Prikaatit

Kollektiiviitilat olivat hierarkkisia yksiköitä, ja niillä oli johtaja, jonka apuna oli hallinto-osasto. Käytännön tasolla jäsenet oli organisoitu työn tekemistä varten prikaateihin.

Kollektivisoinnissa yksityisten porot luovutettiin kollektiiveille, joissa poronhoito organisoitiin suoritettavaksi prikaateittain. Poronhoitoprikaateille ei annettu nimiä, vaan ainoastaan järjestysnumerot. Näitä numeroita käytetään sekä sovhoosin suunnitelmissa että arkipuheessa. Joskus prikaateista voitiin käyttää myös prikaatin johtajan nimeä. Prikaatin työntekijämäärä riippui sen hallussa olevasta poromäärästä, joten mitä enemmän poroja prikaatin vastuulla oli, sitä enemmän piti olla paimenia.

Vanhempien haastateltavien mielestä prikaatit toimivat kuin aikaisemmin perheet poronhoidossa. Ensimmäiset prikaatit muodostettiinkin sukulaisryhmittäin tai kansallisuuden perusteella niin, että saamelaiset pyrkivät muodostamaan oman prikaatin ja komit oman. Ensimmäisten prikaatien johtajat olivat jopa samoja kuin siitojen päämiehet. Samoin pidettiin parhaana sitä, että sukulaiset saivat työskennellä yhdessä. Tähän pyrittiin, mutta se ei kuitenkaan ollut tavallista kolhooseissa, ja kollektiivien johto suhtautui siihen epäillen.[90]

Kansallisuuksien välinen keskinäinen yhteistyö oli mahdollista, koska vielä 1930-luvulla perustettiin erillisiä saamelais- ja komikollektiiveja. Myöhemmin keskushallinto ei halunnut muodostettavan pelkästään yhdestä etnisestä ryhmästä koostuvia kollektiiveja tai prikaateja, joten prikaatit muodostettiin uudelleen. Paimenet menivät siihen prikaatiin, mihin kolhoosin hallinto heidät osoitti.[91]

Prikaatien jäsenten lukumäärä riippui sen porojen määrästä. 1990-luvulla prikaatien tokat olivat 5000–6000 päätä käsittäviä. Jos kaikki paimenet eivät olleet päteviä, ja oli pulaa työntekijöistä, tokka alkoi olla liian iso hallittavaksi. Yleensä prikaatissa oli 8–14 jäsentä, joista yksi toimi työnjohtajana, *brigadirina*. Hänellä oli myös varamies, *zam. brigadira*. Kollektiivin johto nimitti prikaatille johtajan, mutta jotta prikaatinjohtaja onnistuisi työssään, oli hänellä oltava alaisten tuki ja luottamus. Hänen oli myös tultava toimeen prikaatin muiden jäsenten kanssa ja luonnollisesti hänen oli oltava pätevä poromies eli tunnettava elinkeino. Haastateltavien mukaan kollektiivin johto kuunteli poromiehiä prikaatinjohtajan valinnassa, sillä kun kerran erään Tundran prikaatin johtajaksi valittiin mies, jota miehet eivät hyväksyneet, johdon täytyi perua valinta ja johtajaksi tuli poromiesten suosittelema henkilö. Prikaatinjohta-

[90] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/51.

[91] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/30, 31.

jien taidoista ja kyvyistä riippui myös sovhoosin menestyminen, sillä, kuten eräs entinen prikaatinjohtaja sanoi: »Jos sovhoosin johtaja ei ymmärrä poronhoitoa, joutuvat prikaatin johtajat tekemään hommat.»[92]

> Kun menin kolhoosiin, meille jätettiin jokaiselle osakkaalle 30 päätä. (---) Minusta tuli paimen. Vuonna 1951 minä otin vastaan prikaatin johdon. Minusta tuli brigadir, prikaatinjohtaja.[93]

Prikaatinjohtaja oli vastuussa prikaatin työn tuloksesta kollektiiville ja sen hallinnolle, kolhoosille tai sovhoosille. Sovhoosin pääekonomisti sekä poronhoito-osaston johtaja laativat yhdessä eläinteknikon kanssa kutakin prikaatia varten vuosisuunnitelman, jonka mukaan poronhoito käytännössä suoritettiin. Suunnitelmasta neuvoteltiin prikaatinjohtajan kanssa. Hän saattoi ehdottaa suunnitelmaan korjauksia. Mikäli sovhoosi esimerkiksi määräsi prikaatin kuljettamaan porot reittiä, joka ei toiminut käytännössä, jos vaikka porot olivat vaarassa sekoittua muiden prikaatien tokkiin, prikaatinjohtaja voi kieltäytyä:

> Kerran käskettiin kuljettaa porot toista reittiä, mutta en totellut. Syksyllä nähtiin, että olin oikeassa.[94]

Prikaatinjohtajan on päätettävä mm. paimenten työvuoroista, siitä milloin tokkaa siirretään, milloin vasat merkitään ja mitkä eläimet valitaan teuraiksi.[95]

Prikaatin vastuu päättyi vasta erotukseen ja teurastukseen. Mikäli prikaati ei siihen mennessä ollut saanut luettua kaikkia suunnitelmassa olevia poroja, oli miesten lähdettävä uudestaan niitä etsimään, ja vasta sitten he pääsivät vuodenvaihteen lomalleen. Poromiehet saivat palkastaan 70 % etukäteen, ja loput 30 % maksettiin vasta vuoden lopussa, kun suunnitelma oli toteutettu.[96] Jos prikaati ei jostain syystä saanut kaikkia poroja kokoon, ei sen jäsenille maksettu jäljellä jäänyttä palkkasaatavaa. Jos suunnitelmaa ei saatu toteutettua, sovhoosin johtaja syytti poromiehiä ja prikaatinjohtajaa huonosta työkurista:

> Jos hän tekee hyvin töitä, hän toimittaa siis enemmän lihaa. Jos huonosti tekee työnsä, niin tietysti. (...) Meillä oli eräs tapaus neljännessä prikaatissa. He eivät voineet saada kokoon tokkaa syyserotukseen. Ja hehän olivat saaneet ennakkoa vuoden aikana. Ei tosin paljon, mutta heidän palkasta pidätettiin loppuvuodesta, koska he saivat ennakkona enemmän mitä toimittivat lihaa. Ymmärrätte varmaan. Ei se summa suuri ollut, jollakin 500, toisella 700, mutta koko neljännellä prikaatilla. Siellä piti vaihtaa prikaatinjohtajaa koska hän oli sellainen.[97]

Haastateltavan mielestä prikaatinjohtaja ei saanut miehiä ajoissa töihin kokoamaan tokkaa.[98] Vastaavissa tapauksissa poromiehet puolestaan saattoivat syyttää johtoa epärealistisista suunnitelmista.

---

[92] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/30, 46.
[93] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/51.
[94] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/51.
[95] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/28; Kerttula 2000, 83.
[96] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/46, 50, 51.
[97] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/46.
[98] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/45.

Prikaatin suunnitelma sisälsi sen, kuinka paljon vasoja ja teuraita prikaatin piti tuottaa vuoden loppuun mennessä – sekä yksilöinä että kiloina. Määrä puolestaan riippui koko sovhoosin myyntitavoitteista. Suunnitelman täytäntöönpano riippui osaksi poromiehistä riippumattomista tekijöistä, kuten sääoloista, taudeista ja pedoista sekä porovarkauksista. Osaksi se johtui myös poromiesten taidoista; työt oli tehtävä ajallaan ja kunnolla. Eläinteknikon mukaan poromiehiä kiinnostivat poron kunto ja paino, koska ne vaikuttivat vuoden tulokseen ja sovhoosin tuloihin ja sitä myötä myös poromiesten omiin palkkoihin.[99]

Prikaatinjohtajalla oli mahdollisuuksia manipuloida suunnitelmaa. Erityisesti Neuvostoliiton hajottua ja epävirallisen talouden vahvistuttua prikaatinjohtajan ja muiden prikaatin jäsenten mahdollisuudet siihen paranivat. Poromiesten mielestä perestroikan alettua suunnitelmilla ei ollut enää samaa merkitystä tai auktoriteettia kuin aikaisemmin, joten niitä ei enää noudatettu niin tarkoin. Manipuolointi oli mahdollista myös suunnitelmatalouden aikana, mikäli prikaatin toteutettavaksi tullut suunnitelma oli liian alhainen, ja prikaati tuotti enemmän vasoja ja myös enemmän lihaa kuin olisi tarvinnut teurastaa. Teoriassahan, mikäli vasoja oli merkitty suunnitelmassa ollut määrä kolhoosin merkkiin, olisivat prikaatinjohtaja ja jäsenet yhteistyössä voineet merkitä »ylimääräiset» vasat omiin merkkeihinsä. Samoin, mikäli teuraita oli tarpeeksi, olisi ylimääräinen liha voitu vaihtaa työntekijöiden hyväksi. Järjestelmä toimi, mikäli prikaatin jäsenet pystyivät toimimaan yhteystyössä keskenään, luottivat toisiinsa ja olivat solidaarisia keskenään.[100] Monet prikaateista toimivat 1990-luvulla sukulaisuussuhteiden pohjalta. Sukulaisuussuhteisiin perustuvat prikaatit olivat yleisiä myös muualla poronhoitoyhteisöissä. Suvun merkitys ja keskeinen solidaarisuus on ollut tärkeä koko yhteiskunnassa.[101]

Prikaateissa on yhteistyön sujuvuuden kannalta tärkeää, että toiset eivät joudu tekemään toisten töitä, vaan kaikki huolehtivat omista velvollisuuksistaan. Jos prikaateissa on työvoimapulaa tai laiskoja työntekijöitä, joutuvat prikaatinjohtajan ja muiden jäsenten sietokyky kovalle koetukselle. »Joku raja pitäisi olla miesten laiskuudelle kesällä (---) ja juopottelulle», sanoi eräs poromies.[102] Esimerkiksi moottorikelkoilla sai ajaa vain selvänä. Jos joku poromies juopotteli tundralla eikä tehnyt töitään, hänet voitiin erottaa. Ongelmana oli vain se, mistä saada uusi poromies tilalle.[103] Kenttätyöaikana minulle kerrottiin, että paikallisten naisten mielestä saamelaismiehet ovat laiskoja, tundralla hyviä, mutta kylässä huonoja. Tällä tarkoitettiin nimenomaan miesten runsasta alkoholinkäyttöä. Poromiesten mukaan alkoholia ei juuri käytetty prikaateissa, vaan kylässä. Vuoropaimennusmenetelmän mukaisessa työssä »kaksi viikkoa on tarpeeksi aikaa kylässä tuhlata raha», Sergei sanoi.[104]

---

[99] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/46, 50, 51.

[100] Ks. suunnitelman manipuloimisesta Humphrey 1995, 6.

[101] Ks. esim. Kerttula 2000, 49, 88.

[102] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/50.

[103] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/50; Robinson & Kassam 1998, 69.

[104] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/50, 66. Alkoholin käytöstä syyttäminen on myös vallankäytön väline.

Pohjoisilla yhteisöillä on ollut omat keinonsa heikkojen työntekijöiden ja yhteisön sopimusten rikkojien varalle. Esimerkiksi saamelaisyhteisöissä kollektiivisen pilkan kohteeksi saattamista on käytetty rangaistuksena rikkomuksista. Rangaistukseksi on voitu esimerkiksi sepittää pilkkalauluja.[105]

Vuoropaimennuksessa on tärkeää, että uusi vuoro saapuu ajoissa kylästä tundralle. Erikseen kysyttäessä ainakin vuonna 1992 poromiehet sanoivat, ettei koskaan ollut toinen vuoro jäänyt saapumatta. Tukikohdassa olevat miehethän vuorottelivat tundrallakin, kun tokkaa piti strategisina aikoina paimentaa vuorokauden ympäri. Tällöin pari kolme miestä lepäsi tukikohdassa ja pari kolme oli paimenessa.[106]

Käytännössä prikaatit jaettiin aina kahteen ryhmään, jotka vuorottelivat työssä ns. vuoropaimennuksen periaatteella. Kun toinen ryhmä oli tundralla, oli toinen ryhmä kylässä perheensä luona viettämässä vapaapäiviä. 1990-luvulla alkoi prikaatin työvuorojen kulkeminen tukikohdan ja kylän väliä olla vaikeaa, sillä sovhoosilla ei ollut varoja ostaa kallista polttoainetta. Neuvostoliiton aikana miehiä kuljetettiin helikopterilla. Taloudelliset ongelmat kasvoivat. Esimerkiksi vuonna 1994 Tundran johtaja oli antanut määräyksen, että poromiehet saivat palkkaa vain niistä viikoista, jotka he viettivät tundralla. Näin monilla poromiehillä ei ollut varaa tulla tapaamaan perhettään kylään. Tundralla ollessaan miehet tunsivat nyt olevansa entistä enemmän eristyksissä ennen kaikkea perheestään mutta myös sovhoosista. Vastaavasti myös perheet olivat entistä pitempään erillään, lapset isästään ja vaimot miehestään.[107]

Sovhoosissa on poronhoitoprikaatien apuna myös erikoistyöntekijöitä, joita ovat eläinteknikot ja eläinlääkärit. Aikaisemmin Tundralla oli yksi eläinteknikko kolmea prikaatia kohti, mutta 1980-luvun lopussa jokaisella prikaatilla oli oma eläinteknikko, joka oli opiskellut taloutta ja eläinfysiologiaa. Tundralla oli kaksi eläinlääkäriä, Pamjat Leninalla yhden haastattelun mukaan jopa neljä. Eläinteknikko auttoi prikaatinjohtajaa taloussuunnitelman täytäntöönpanossa ja neuvoi erityisesti teknisissä, porojen fysiologiaan, jalostamiseen ja tokan koostumukseen liittyvissä kysymyksissä. Hän oli eräänlainen välittäjä prikaatin ja sovhoosin hallinnon välillä, sillä eläinteknikko vietti 2/3 työajastaan tundralla ja loput toimistossa. Eläinteknikko organisoi ruuan kuljetuksen prikaatien tukikohtiin, samoin polttoaineet ja tekniikan kuten moottorikelkat, moottoripyörät ja telaketjumaasturit, *vesdehodit*. Hän neuvotteli prikaatin johtajan kanssa poronhoitoon liittyvistä teknisistä, fysiologisista ja porojen terveyteen liittyvistä kysymyksistä kuten esimerkiksi rokotuksista, jotka erotusten yhteydessä hoiti eläinlääkäri.[108]

---

[105] Näin tapahtui esimerkiksi kun Lisman ministerin tapaus paljastui huijaukseksi 1940-luvun lopulla. Ministerinä esiintynyt mies tuli Inarin Lisman kylään, kertoi jakavansa kaikille kyläläisille maata ja rakennuttavansa maantien. Hän sai kylässä arvovieraan kohtelun. Kun hänen piti palata pääkaupunkiin, hän vielä auttoi ottamalla mukaan kyläläisten setelirahat talletaakseen ne pankkiin, jotta ne säilyttäisivät arvon rahanleikkauksen yhteydessä. Ison poroerotuksen yhteydessä Sallivaaran poroaidalla esitettiin pilkkalaulu, ja ne jotka olivat uskoneet huijaria, pakotettiin kuuntelemaan laulu. Ks. myös Paine 1972, 62–63; Tuisku 1999, 139.

[106] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/50.

[107] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/56, 66.

[108] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/46.

Poronhoitaja Aleksei Kireljev on kesällä käymässä Luujärvellä. Veneessä mukana hänen kälynsä Nadja Nikitina. Heinäkuu 1999. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Jokaisella Tundran prikaatilla oli käytössä vähintään kaksi moottorikelkkaa ja yksi moottoripyörä. Niiden korjaamiseen olivat omat erikoismiehensä; myös telaketjumaastureilla oli kuljettajat erikseen. Tundran yhdeksäs prikaati käytti kesällä helikopteria paimennuksessa seuraamaan, missä porot liikkuivat. Porovaljakoilla ajamista varten prikaatit tekivät itse tarvitsemansa reet. Joskus joku vanhempi poromies teki reet yksin, sillä varsinkaan 1990-luvulla eivät kaikki miehet enää osanneet rekiä tehdä.[109]

Prikaatin vastuu päättyi siihen, että porot luettiin. Poromiehet eivät teurastaneet poroja muuten kuin omaan käyttöönsä, sillä teurastuksesta ja nylkemisestä ovat yleensä huolehtineet sovhoosin palkkaamat työntekijät. Sovhoosin johtajan mukaan poromiehet eivät ehtineet teurastuksiin, ja sen vuoksi tarvit-

[109] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/46.

tiin ulkopuolista työvoimaa. Teurastukseen oli hänen mukaansa vaikea saada työntekijöitä. Joskus myös prikaatin jäsenet saattoivat olla nylkemistyössä mukana. Maalitseteurastuksen alkusyksynä hoitivat prikaatin jäsenet.[110]

Kenttätyöaikana 1990-luvun alkupuolella sovhoosin myymän poronlihan laatua arvosteltiin. Suomalaisissa lehdissä oli kirjoituksia skandaalimaisen raa'oista teurastustavoista ja työmoraalista. Kirjoitusten mukaan poroja teurastettiin lähes kaatopaikkaolosuhteissa, ja humalaiset työntekijät tappoivat porot lyömällä niitä rautatangolla päähän.[111] Myös sovhoosin silloinen johtaja myönsi, että Luujärven lähellä sijainnut kenttäteurastamo ja siellä teurastettu poronliha eivät täyttäneet Skandinavian vaatimuksia. Lihat myytiinkin Murmanskin makkaratehtaalle. Näin poromiesten työn tulokset ja vaivannäkö olivat melkein turhia. Raadanta tundralla ja kaikki uurastus ja vaivannäkö menivät hukkaan, kun huonot teurastus- ja nylkytavat pilasivat lihan.[112]

Miten paimenet sitten valikoituvat prikaateihin? Aikaisemmin prikaateihin voitiin määrätä, mutta 1970-luvulta lähtien poromies on voinut mahdollisuuksien mukaan itse valita oman prikaatinsa. Monilla prikaatin valintaperusteena oli se, että siellä työskenteli isä, veli tai joku muu sukulainen tai että prikaatin alue sijaitsi esivanhempien siidan alueella.[113] Prikaatista saattoi myös vaihtaa toiseen, mikäli ei tullut toimeen prikaatin johtajan tai toisten jäsenten kanssa. Silloin piti siirtyä sinne, missä oli töitä:

> En tullut toimeen kolmannen prikaatin johtajan kanssa. Vaihdoin seitsemänteen prikaatiin, mutta sielläkin tuli ongelmia. Vaihdoin sitten yhdeksänteen prikaatiin. Siellä viihdyin niin, että kutsuvat vieläkin, kun olen eläkkeellä sinne töihin.[114] (Vladimir, syntynyt vuonna 1933 Semiostrovessa, asuu Luujärvellä)

Haastatteluhetkellä monet prikaatit olivat sekaprikaateja, eli niissä oli poromiehiä monista eri kansallisuuksista. Krasnošeljessä, jossa saamelaisia oli vähän poronhoitajina, komit olivat kaikissa prikaateissa enemmistönä. Krasnošeljessä oli jouduttu myös yhdistämään ensimmäinen ja neljäs prikaati, koska poromiehiä oli liian vähän. Krasnošeljen ensimmäisessä prikaatissa, jonka prikaatinjohtaja oli yksi haastatelluista, oli kuusi komipaimenta, kaksi nenetsiä, yksi saamelainen ja yksi venäläinen. Sen lisäksi prikaatissa oli kotaemäntänä venäläinen mies. Prikaatinjohtaja ja hänen varamiehensä olivat veljeksiä, molemmat komeja.[115]

Taulukossa 5 on kuvattuna Luujärven Tundran sovhoosin prikaatin jäsenten kansallisuus vuoden 1992 tilanteen mukaan.[116] Sen mukaan yhdeksässä poronhoitoprikaateissa työskenteli yhteensä 60 saamelaista, 32 komia, 5 nen-

---

[110] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/45.

[111] Ks. esim Pahajoki 1994, 70–74. Ollessani käymässä Luujärvellä toukokuussa 1994 minua pyydettiin kääntämään ko. artikkeli.

[112] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/46, 66.

[113] Esim. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/29, 44, 50, 53.

[114] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/55. Ks. myös Tuisku 1999, 138.

[115] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/29.

[116] Vastaavasti Tundrassa oli töissä 410 työntekijää, joista 50 oli toimisto- ja hallintotehtävissä. Tundran työntekijöistä 142 oli saamelaisia, 106 komia ja 10 nenetsiä. Loput olivat venäläisiä ja muita kansallisuuksia.

etsiä sekä 6 venäläistä. Prikaatinjohtajista saamelaisia oli viisi, komeja kolme ja yksi nenetsi. Heidän lisäkseen Tundralla oli poronhoidossa 16 erikoistyöntekijää, joista useimmat eläinteknikoita. Lukuun kuuluivat myös metsästyksentarkastajan nimikkeellä töitä tekevät. Heistä saamelaisia oli kolme, komeja yhdeksän ja venäläisiä ja ukrainalaisia oli molempia kaksi.

Prikaateista komienemmistöisiä oli ainoastaan kaksi, ensimmäinen ja kahdeksas prikaati. Saamelaisenemmistö oli kaikkiaan kuudessa prikaatissa, ja yhdeksäs prikaati oli pieni sekaprikaati. Nenetsien määrä oli pieni, ja viidestä nenetsistä kaksi oli kotaemäntiä.

Taulukko 5: Tundran sovhoosin prikaatien jäsenten kansallisuus vuonna 1992.

Kansallisuus	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	Yht.
Saamelaiset	3	7	8	9	7	13	8	2	3	60
Komit	10	2		1		1	1	12	5	32
Nenetsit					3		2			5
Venäläiset	1				1		1	1	2	6
Yhteensä	14	9	8	10	11	14	12	15	10	103

Yksityisomistus

Kollektivisoinnin yhteydessä 1930-luvulla sekä porot että työvälineet, kuten reet ja valjaat, piti luovutta nimellistä korvausta vastaan kollektiiville. Vähitellen työntekijät saivat jälleen pitää omia poroja. Erään haastateltavan mielestä omia poroja oli koko ajan, aluksi tosin vähemmän.

> (---) Oli poroja, mutta ne vietiin. (---) Kolhoosiin. Taas kerran pakkoluovutettiin. Isälle tuonne Siperiaan. (---) Ei, kolhoosi ei meille antanut. Nyt antavat. Meille eivät antaneet. Sukulaiset antoivat häälahjaksi [1959] meille. Antoivat kolme poroa häälahjaksi. Yrittivät ettei isoja, pieniä ja porot lähtivät. Niin, että isän poroja ei meille jäänyt. Totta kai meillä oli poroja, isällä.[117] (Nadesda, syntynyt vuonna 1929 Semiostrovessa, asuu Luujärvellä)
>
> —
>
> Niin paljon kuin minä muistan, niin niitä on ollut aina. Joinakin aikoina oli rajoituksia, joskus 15 päätä, joskus 30. Kuusikymmentäluvulla sai olla 15 päätä ilman vasoja, mutta sitten 30. Nyt on rajoituksia. Virallista kieltoa ei ole. Viimeiset kaksi vuotta kukaan ei ole hoitanut näitä asioita. Sovhoosin porot ovat meidän poroja, vanhempieni poroja. Ne, jotka ovat paikallisia ovat alkuperäisiä. Se on itsestään selvää. Eihän niitä tuotu Venäjältä. Joitakin poroja komit toivat mukanaan. Se oli vuosisadan alussa.[118] (Andrei, syntynyt vuonna 1946 Tšalmny-Varressa, asuu Krasnoseljessa)

[117] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/55.
[118] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/36.

Eläinteknikko tarkasteli hieman eri näkökulmasta yksityisten porojen määrää:

> 30 oli aikaisemmin. Meillä on jopa 100 päätä. Me emme erityisesti kasvata. Se on selvää, että poromiehet kasvattavat itse määriä. Vaikea on syyserotuksissa [porot luetaan] ja teurastuksissa. Huomio siirtyy, alkaa etsiä omia poroja, mikä jottei.[119]

Hän tarkoitti sitä, että poronhoitajat pitivät hyvää huolta omista poroistaan, mutta eivät välttämättä huolehtineet hyvin koko kollektiivin poroista.

Kirovin aluearkiston tietojen mukaan yksityisiä poroja oli Luujärven kunnan alueella 1970-luvulla seuraavasti:

1975	1976	1977	1978	1979
2758	2460	2463	2485	1983[120]

Kun yksityisporot sallittiin, niiden määrä oli aluksi rajoitettu, esimerkiksi Pamjat Leninassa niitä sai olla Neuvostoliiton loppuaikoina enintään 30, sen jälkeen määrää ei rajoitettu; entisen prikaatinjohtajan mukaan poroja oli yleensä 20–100 perhettä kohti. Kolhoosiaikana poromäärää ei tarvinnut nostaa kovin suureksi, koska palkka tuli ajallaan ja perustarpeet hoidettiin, mutta 1990-luvulta lähtien yksityiset porot ovat olleet selviytymisen edellytys.[121] Tundrassa ei yksityisten porojen määrää oltu rajoitettu vuonna 1992, mutta jos niitä oli yli 50, piti niistä periaatteessa maksaa laidunnusmaksua, jolla voitiin kattaa ruokinnasta ja rokotuksesta aiheutuvat menot. Tämä järjestelmä oli käytössä myös muualla.[122] Maksun suuruutta ei kuitenkaan kukaan osannut sanoa, eikä sitä ainakaan vuonna 1992 peritty. Eläinteknikon mielestä laidunmaksu pitäisi ottaa käyttöön, etteivät yksityiset poromäärät kasvaisi liian suuriksi ja laitumet kuluisi liikaa.[123]

1970-luvulta yksityisten porojen määrä on kasvanut, sillä vuonna 1992 Tundran sovhoosissa oli yksityisomistuksessa 3300–3500 poroa.[124] Yhteensä Tundralla oli tuolloin noin 36 000 päätä. Poronomistajakohtaiset määrät vaihtelivat huomattavasti, sillä joillakin oli vain muutama poro, kolme omisti yli 80 päätä ja 28 yli 40 päätä. Poronomistajia tilastossa oli 144 ja heidän joukossaan oli sekä miehiä että naisia (22). Naisten omistamien porojen määrä vaihteli 2–50. Pamjat Leninassa vuonna 1992 laaditun tilaston mukaan Krasnošeljen kyläläisillä oli 483 yksityistä poroa, kanevkalaisilla 210 (poroja kahdella Kanevkan prikaatilla oli 6000) ja sosnovkalaisilla 47.[125] Tilastot eivät kuitenkaan välttämättä kerro tundralla vallinnutta todellista tilannetta, sillä kaikkia poroja ei pystytty lukemaan tai niitä ei haluttukaan lukea. Haastattelujen perusteella esimerkiksi Pamjat Leninan ensimmäisen prikaatin tokassa oli 30 talouden yksi-

---

[119] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/46.

[120] GAMO, Kirovski otdel: fond 202, 4, 138 sivu 31; fond 202, 3, 138; fond 202, 3, 175.

[121] Tuisku 1999, 112.

[122] Esim. Kerttula 2000, 106.

[123] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/30, 46, 51.

[124] Sovhoosin johtajan mukaan 3300, mutta saamamme tilaston (Tundra: Podvornyi spisok hozjajstv po utšetu olenei na 1 janvarja 1992 goda) mukaan niitä oli 3531.

[125] Pamjat Lenina: Podvornyi spisok hozjajstv po utšetu olenei.

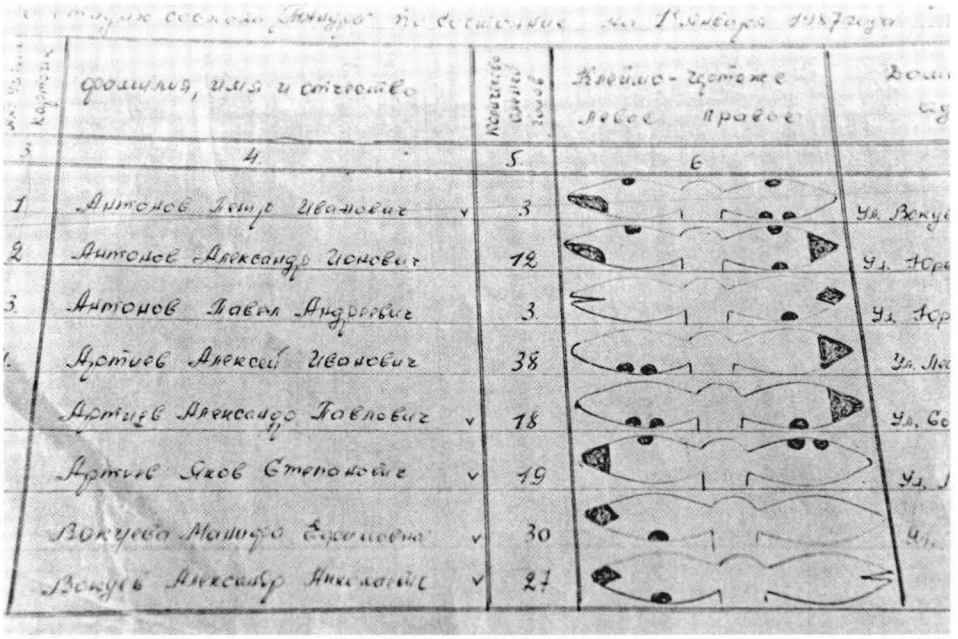

Tundran poromerkkiluettelon sivu. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/vk 34720.

tyisporot, joita prikaatinjohtaja arvioi olevan vähintään 25–30 päätä/talous. Prikaatin tokassa oli kaikkiaan 750–900 yksityistä poroa. Prikaatin tokka oli jo vuonna 1992 suuri, runsaat 5000 päätä. Poroja Pamjat Leninassa oli silloin 28 809.[126]

Yksityisten porojen määrä lisääntyi 1990-luvulla. Poroja on annettu mm. palkaksi ja lahjaksi. Entinen kotaemäntä Vera kertoi, miten prikaatin parhaat työntekijät saivat sovhoosilta poroja lahjaksi. Nuoret poromiehet saivat parin vuoden palveluksen jälkeen pari kolme poroa, esimerkiksi yhden vuongelin ja kaksi vasaa. Poronomistajat saattoivat valita merkin siten, että se oli lähellä oman suvun merkkejä. Tundralla oli poromerkkejä noin 300, mihin määrään sisältyivät myös sohvoosin prikaatien merkit. Sovhoosin merkit ovat yksinkertaisempia teoiltaan kuin yksityisten. Prikaatin johtaja ja eläinteknikko hyväksyivät merkin, ja se ilmoitettiin sohvoosin merkkiluetteloon. (Ks. valokuva Tundran merkkiluettelosta sivulla 247.) Yksityisporoja pidettiin tärkeinä, koska sovhoosin johto näki niillä olevan yhteyttä tuottavuuteen. Määrää ei niinkään pidetty ratkaisevana, vaan sitä, että paimenet yrittivät tehdä töitä paremmin, kun samalla pitivät huolta omista poroistaan.[127]

Prikaateissa hoidettiin sekä siellä työssäolevien että entisten työntekijöiden poroja, ja prikaatissa työssä olleet sukulaiset pitävät niistä huolta. Pamjat Le-

[126] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/29.

[127] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/28, 36, 46. Esimerkiksi Nenetsiassa päinvastoin kuin muualla Venäjällä eivät poromäärät ole laskeneet rajusti, koska yksityisten porojen määrät ovat nousseet. Ks. Tuisku 2002.

ninassa saivat poroja omistaa jopa sellaiset, jotka eivät itse enää asuneet kylässä, vaan esimerkiksi Murmanskissa.[128]

Yksityisiä poroja teurastettiin omaan tarpeeseen tai niitä myytiin erotusten yhteydessä. Jotkut haastateltavista sanoivat, että he myivät 5–10 poroa talven aikana, joko yksityisille ostajille tai sovhoosille. Sovhoosi myi taas edelleen yksityisiltä ostamansa porot.[129] Osa ei osannut tai halunnut määritellä myymiensä porojen määrää. Esimerkiksi kulutusosuuskunta Ribkoop osti yksityisten poroja ja myi niitä edelleen. Omaan tarpeeseen teurastettiin perheen koosta ja autettavien sukulaisten määrästä riippuen noin kymmenen poroa talven aikana. Yksityisillä poroilla oli myös suuri sosiaalinen ja kulttuurinen merkitys, sillä niitä käytettiin vastavuoroisuussuhteissa. Itsestään selvää oli, että lapset tai vanhemmat saivat poronlihaa, mutta myös köyhempiä sukulaisia ja ystäviä autettiin. Poronlihalla voitiin myös vaihtaa melkein mitä vain: bensaa, ruokaa ja alkoholia.[130]

Prikaatien käytössä olleet työvälineet kuten moottorikelkat ja telaketjumaasturit omisti suurimmaksi osaksi kollektiivi. Joillakin poromiehillä oli omia moottorikelkkoja. Neuvostotaloudessa oli tyypillistä, että haluttuja tarvikkeita oli saatavilla rajoitettu määrä. Niitä jaettiin kollektiiveille, jotka saattoivat itse päättää, millä perusteella jäsenet saivat niitä hankkia.[131] Esimerkiksi Krasnošeljen Pamjat Leninan sovhoosissa parhaille työntekijöille tarjoutui 1980-luvulla mahdollisuus ostaa oma moottorikelkka. Kelkan hankkineet sanoivat sen olleen ostohetkellä kallis, mutta toisaalta 1990-luvun alussa se oli välttämätön. Sovhoosi käyttikin paimenten omia kelkkoja hyväksi, jos sen omat menivät rikki eikä sillä ollut varaa hankkia uusia.[132]

8 Tuotannon jako ja välitys

Johdanto

Tarkastelen tässä luvussa sekä aikaisemmin tapahtunutta että 1980–1990-lukujen poronlihan välitysketjua alkutuotannosta, paliskunnasta, kuluttajalle ensin perinteisten talousteorioiden valossa, sitten yksityisen poromiehen näkökulmasta katsottuna. Kuolan kohdalta tuotantoketjua on tarkasteltava eri tavalla, koska kysymyksessä on ollut kollektiivinen talousjärjestelmä.

Olen pyrkinyt selvittämään tuotannon välityksessä tapahtuneet muutokset. Aikaisempaa, ennen markkinatalouteen siirtymistä tapahtunutta tuotannon jakoa ei voida tarkastella samoilla kriteereillä kuin nykyistä tuotantoa, jonka tavoitteet ovat samat kuin muillakin moderneilla ammateilla: sen on tuotettava jokapäiväinen elanto. Aikaisemmalle talousmuodolle oli tyypillistä tietynas-

[128] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/36.
[129] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/30.
[130] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/30, 31, 51; Kerttula 2000, 83; Ruotsala 2000, 273.
[131] Kerttula 2000, 83.
[132] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/28, 66.

teisen omavaraisuus, jolloin suurin osa kulutettavista tuotteista tuotettiin omassa taloudessa. Tällaisen talousmuodon tarkoituksena ei ollut tuottaa ylimääräistä, mutta kun ylijäämää tuli, se vaihdettiin tai myytiin markkinoilla. Oma perhe – ydinperhe tai laajentunut perhe – muodosti sekä tuotanto- että kulutusyksikön. Tämän lisäksi selvitän lyhyesti poronlihan hintakehitystä, elinkeinon kannattavuutta ja niihin vaikuttaneita tekijöitä poronhoitajaperheen näkökulmasta.

Poronhoidossa tapahtunutta taloudellista vaihtoa voidaan verrata perinteiseen talousantropologian tuotannonjakojärjestelmään, sillä siinä on periaatteessa nähtävissä samoja vaiheita. Tässä vaihtokaupassa erotettiin vastavuoroisuus eli resiprookkisuus, uudelleenjako eli redistribuutio ja markkinat.[133] Resiprookkisuudella tarkoitetaan tavaroiden vaihtoa sosiaalisesti samanarvoisten ihmisten kesken ilman, että tavaroiden arvoa mitataan rahassa. Uudelleenjaossa tavarat kootaan ja jaetaan keskitetysti, ja tässä tuottajat ovat joutuneet luopumaan tuotteistaan. Markkinoilla, joilla tapahtuva vaihto on anonyymia eikä kohdistu henkilöihin, on taas tavaralle määritelty kysynnän ja tarjonnan mukaan vaihteleva hinta.[134]

Tuotantoon ja jakeluun ovat vaikuttaneet kunkin yhteisön ekologiset, sosiaaliset, poliittiset ja taloudelliset olosuhteet. Näin on syntynyt paikallisia sovellutuksia ja niille on ollut luonteenomaista alueen olosuhteista riippuvainen joustavuus. Mitään tuotantomuotoa ei pystytä tarkastelemaan irrallaan kulttuurisesta kontekstistaan. Perinteistä luontaistaloutta tarkasteltaessa tulisi varsinaisen talouden lisäksi kiinnittää huomio myös tuotannon sosiaaliseen järjestelmään, sillä se liittyy olennaisena osana luontaistalouteen. Tähän on luettava sekä työyhteisön sosiaalinen rakenne ja toiminta että yhteisön ulkopuoliset suhteet, mikä tulee selvästi esille erityisesti Kuolan niemimaan kohdalla.

Siirryttäessä peuranpyyntiyhteisöistä poronhoitoon entinen yhteisön sisäinen kollektiivinen pyynti individualisoitui ja porosta tuli yksityisomaisuutta. Peuranpyyntiä oli harjoitettu yhdessä ja saaliin jako oli myös tapahtunut kollektiivisesti. Yksityisomistukseen siirryttäessä porokarjoja alettiin kasvattaa myös niiden tuoman sosiaalisen arvon lisäämiseksi. Omistamisella ei ollut merkitystä kulutustavoissa, ja anteliaisuus oli arvostettua. Näin ylijäämä ei merkinnyt kulutuksen kasvua.[135]

Esimerkki vielä pitkään toimineesta resiprookkisuudesta on sivulla 226 esitelty väärtilaitos. Väärtisuhde oli aina resiprookkinen, ja sen aikaisempi taloudellinen ja sosiaalinen merkitys on ollut suuri.[136] Sitä on jopa pidetty eräänlaisena sosiaaliturvajärjestelmänä, sillä uudisasukkaat eivät olisi tulleet toimeen ilman saamelaisten porotaloutta.[137] Kun väärtisuhde lakkasi ja eri ryhmät, saamelaiset ja uudisasukkaat, eivät enää tarvinneet toisiaan, heidän välisensä suhteet huononivat.[138] Tällä on selitetty esimerkiksi Enontekiöllä 1980–1990-luvulla vallinnutta suomalaisten ja saamelaisten välistä tulehtunutta tilannetta.

---

[133] Polanyi 1960, 164–165; Sahlins 1965, 145–149; Dalton 1965, 13–14.
[134] Polanyi 1957, 250; Dalton 1965, 15–16.
[135] Utriainen 1976, 45; Asp & Lettinen 1990, 75. Vrt. Scotte 1981, 188.
[136] Mauss 1999, 124.
[137] Utriainen 1976, 43, 72.
[138] Moritz 1990, 244.

Vienan poronhoitoa tutkinut J. Juhani Kortesalmi nimittää tutkimuksessaan porovarkautta arktiseksi paheeksi. Itärajan molemmin puolin käytiin verottamassa toisten tokkia. Kortesalmen mukaan porovarkaudet olivat merkki väistyvästä elinkeinosta; peurojen loputtua niiden pyynti oli lakannut, mutta yhteisön jäsenet eivät osanneet luopua vanhoista tavoistaan. Hän erottaa myös porottomien tekemän toisten porojen joukkoteurastuksen tuliasein porollisten muutaman yksittäisen poron pyynnistä.[139] Kirjallisuudesta löytyy lukuisia kertomuksia siitä, miten kolttasaamelaiset olivat pahoja pororosvoja, joita oli lupa käydä kurittamassa ja sakottamassa.[140]

Suuret porokarjat olivat haavoittuvaisia, ja myös omavaltaista uudelleenjakoa tapahtui. Poronhoidosta puhuttaessa keskustelun ulkopuolelle on yleensä jätetty porovarkaudet, joista poromiehet käyttävät nimitystä *hukkien viemät porot* tai *terävä veitsi*. Yhdeksi syyksi porovarkausinstituution syntymiseen on esitetty ristiriitaa, joka vallitsi kollektiivisen porojen paimentamisen ja tuoton yksityisyyden välillä. Näin työn ja siitä saadun korvauksen suhde ratkaistiin omavaltaisesti. Porovarkaus oli keino jakaa varallisuutta. Mikäli joku poronomistaja uhkasi tulla liian varakkaaksi toisiin verrattuna, hänen tokkaansa verotettiin. Jos isä ei maksanut tarpeeksi palkkaa pojilleen tai pororengeilleen, ei hänen elonsa kasvanut samaa tahtia kuin poikien tai renkien, jotka saattoivat merkitä omiin merkkeihinsä enemmän vasoja kuin mitä heidän vaatimensa saivat. Porovarkauksia käytettiin myös koston välineenä laidunerimielisyyksissä, ja silloin voitiin tuhota suuriakin porotokkia ilman välitöntä oman hyödyn tavoittelua. Näin toimimalla – joko puolustautumalla tai hyökkäämällä – annettiin viesti, jonka vastaanottaja ymmärsi.[141]

Oman yhteisön jäsenten väliseen porovarkauteen suhtaudutaan eri tavalla kuin jos siihen syyllistyy ulkopuolinen, jonka tarkoituksena on myydä porot eteenpäin. Keski-ikäisen poromiehen mielipide asiasta on tällainen:

> Sehän riippuu kuka varastaa, mie tiiä, täälä se porovarkaus, ei täälä ole poromiesten kesken ko lainathan. (---) Ei se kyllä täälä, se kuuluu osana porotalouthen. Ei se kuiten niin isoa lovea tehe, silloin tällöin joku ottaa poron, siihen kokonaisuuthen.[142]

Sanat kuvastavat hyvin paikallisen yhteisön näkemystä. Porovarkaudet ovat yksi kollektiivisen vaikenemisen piiriin kuuluva asia.[143] Niitä ei ole, eikä niistä puhuta kuin yleisellä tasolla: kerrotaan esimerkiksi jostain muualla tapahtuneesta varkaudesta, ja miten poliisilla oli vaikeuksia selvittää asia, jonka merkitys paikallisyhteisön sääntöjen mukaan on toinen kuin rikoslaissa.

> (---) En mie tiiä, ei täälä sunkhan ole. Tuola tietenki, saattaa niitä semmosia, nuinen teitten päälä saattaa, mutta ei täälä.[144]
>
> —

---

[139] Kortesalmi 1996, 230–232.

[140] Katso esim. Wallenius 1933; Kännö 1992; vrt. Lehtola 1994, 227–28, 234–35.

[141] Linkola 1972a, 164, 167, 224; Utriainen 1976, 36, 70; Paine 1999, 66–70; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/n. Tarkempi viittaus suojattu.

[142] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/n. Tarkempi viittaus suojattu.

[143] Esimerkiksi Paul Anders Simman elokuva Tunturin testamentti kertoo tästä ilmiöstä.

[144] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/n. Tarkempi viittaus suojattu.

(---) tässä takavuosina paljastu iso, maka porovarkaus ja sano, helvetti tuota se sano, ne oli syyllisekki, ne luetteli heille kaikki, että kenen porot. Joka nimen, tuo oli sen ja tuo sen. Ja het [poliisit] että tämä meni nätisti tämä juttu ja vähälä vaivala. Sittekkö ne oli lähtenhet talo talolta kysymhän niin nehän oli olhet veljiä ja serkkuja ja mummoja net. Ja joka ainua, että hän on luvanu. Ja se mummo oli sanonu, että en muista, mutta varmhan olen luvanu ku se on ottanu. Ja se kaatu siihen.[145]

Toisaalta oli häpeällistä, mikäli poromies jäi kiinni porovarkaudesta. Kävi myös niin, että mikäli täytyi tunnustaa porovarkaus, asiasta päätettiin yhteisellä sopimuksella ja tunnustuksen teki henkilö, jolle esimerkiksi vankilaan joutumisesta koitui vähiten haittaa. Ulkopuolisten tekemistä ammattimaisista porovarkauksista poromiehet sen sijaan olivat huolissaan, ja niistä on uutisia aina silloin tällöin sanomalehdissä.[146]

Kuolan niemimaalla sekä poromiehet että sovhoosien johtajat pitivät yhtenä elinkeinon suurimmista ongelmista yhä yleistyvää salametsästystä. Salametsästäjillä oli käytössään hyvät varusteet ja kulkuvälineet erityisesti talvella:

> Salametsästäjät kiusaavat eniten talvella. Kesällä on vaikea kulkea. Vaikka salametsästäjillä ja salametsästäjillä on eroa. Meillä pidetään vaikkapa lähes koko tokkaa kesällä jossakin joen rannalla. Siellä käy välistä veneitä. Kun kuumana aikana tokka pyörii rannalla niin silloin sieltä suoraan [ammutaan veneestä]. Mutta täällä talvehtiessa on jo talviaika. Talvella Luujärven alueen metsäalueilla, täällä on silloin vaarallista moottorikelkkojen ja muiden kulkuneuvojen takia.[147]

Tällainen ammattimainen salametsästys on erotettava Kuolan niemimaalla sekä muualla Venäjällä tapahtuvasta poronhoidon uudelleenjaosta, jonka on mahdollistanut vanhan talousjärjestelmän sortuminen ja entisten sovhoosien uudelleenorganisoituminen.[148] Tätä käsittelen luvussa 9.

Poronlihan myynti Kyrön paliskunnassa

Poronhoidon alkuvuosina myynti oli pystykauppaa, jossa jokainen myytävä eläin arvioitiin erikseen, ja hinnat vaihtelivat mielivaltaisestikin. Esimerkiksi suurporonomistajille saatettiin maksaa parempaa hintaa. Poromiehille pystymyynti oli epäedullista. Alkoholikin saattoi himmentää kaupantekokykyä. Ostajat olivat etupäässä yksityisiä kauppiaita, mutta myös osuusliikkeet ostivat poroja. Hinta perustui kysyntään ja tarjontaan sekä ostajien väliseen kilpailuun. Erotuksen loputtua myyjä sai aidalla rahat käteensä. Ostajat kuljettivat porot alkuaikoina elävinä tokkina tienvarteen, josta ne kuljetettiin teurastamoi-

---

[145] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/n. Tarkempi viittaus suojattu.

[146] Esimerkiksi Helsingin Sanomissa 11.2. oli pikku-uutinen Ylitorniolla tapahtuneesta useiden porojen teurasjätteiden löytymisestä. Ks. Poroja tapettiin Ylitorniolla 2002. Myöhemmin, 20.2. yleisradio uutisoi: Porvarkauksien taustalla laiton lihakauppa 2002.

[147] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/46.

[148] Jostain syystä Yulian Konstantinov ei pitänyt uskottavana armeijan tai sen jäsenten syyllistymistä porojen salametsästykseen. Ks. Konstantinov 1996, 60.

hin. Myöhemmin, kun 1970-luvulla aidoille rakennettiin kenttäteurastamoja, porot teurastettiin niissä.[149]

Vuonna 1937 poromiehet perustivat Rovaniemelle oman osuuskunnan, Poro ja Riista Oy:n, jonka piti turvata heidän vaikutusmahdollisuutensa poronlihan kaupassa ja jalostuksessa. Ulkopuolisten välittäjien jäädessä pois hyöty tulisi poromiehille itselleen.[150] Yhtiö toimi vaihtelevalla menestyksellä vuoteen 1989 asti, jolloin se meni konkurssiin.

1970-luvulla siirryttiin poromiehiä tyydyttävään poronlihan tavoitehintasysteemiin. Ennen teurastuskauden alkua Paliskuntain yhdistys ehdotti avaushinnan, josta ostaja- ja myyjäpuoli tekivät sopimuksen. Tämän jälkeen paliskunnat solmivat ostajien kanssa yhteismyyntisopimuksia, joissa liike takasi tietyn hinnan ja sitoutui ostamaan sovitun määrän teuraita. Poronlihasta maksettavasta hinnasta tuli ns. *karvakilohinta,* eli ruhon osia ei hinnoitella erikseen ja myös talja kuului hintaan. Kilohinta oli sama koko porosta. Omistaja voi myydä poronsa myös muulle kuin sille, kenen kanssa paliskunta oli tehnyt sopimuksen. Tässä vaiheessa siirryttiin maksamaan teuraspalkkiot pankkien kautta.[151] Käteistilityksen säilymisen näin myöhään voi sanoa todistavan luontaiselinkeinoa harjoittavien poromiesten rahatalouteen mukautumisen hitautta.[152]

Parantuneet lihamarkkinat vaikuttivat siihen, että poronomistajat saattoivat keskittyä yhteen tulolähteeseen, poronhoitoon. Muille kuin suurporonomistajille poronhoitoon keskittyminen tuli mahdolliseksi 1970-luvulla hintapolitiikan ja poronhoitotekniikassa tapahtuneiden muutosten ansiosta.[153]

Poronostot keskittyivät 1970- ja 1980-lukujen aikana. 1970-luvun puolivälissä Keskon jäsenliikkeet ostivat 37 % poronlihasta, Suomen Osuuskauppojen liiton jäsenet, eli SOK-osuuskaupat 20 % ja Poro ja Riista Oy 31 %. Jäljelle jääneestä 10 %:sta vastasivat useat pienet ostajat. Vuosikymmenen loppua kohden Poro ja Riista Oy:n osuus kasvoi koko ajan, kunnes se 1980-luvulle tultaessa oli jo noin 50 %.[154] Vuonna 1984 sen osuus ostoista oli 2/3.[155]

Poro ja Riista Oy:n valtakausi

Poro ja Riista Oy pääsi vähitellen keskeiseen asemaan poronostajana. Se siirtyi 1980-luvulla poromiesten kannalta epäedulliseen maksujärjestelmään, koska se halusi parantaa omaa maksuvalmiuttaan. Poron hinnasta maksettiin puolet kuukauden kuluttua teurastuksesta ja loput vasta puolen vuoden kuluttua. Tarkoitus oli, että tällä välin liike olisi ehtinyt myydä lihaa markkinoille ja saada käteisvaroja.[156]

---

[149] Aikio 1978, 278; Porotalous pohjoiskalotilla 1981, 28; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/4, 6.

[150] Poromies 5–6/1937, 95.

[151] Porotalous pohjoiskalotilla 1981, 27–28; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/2, 3a, 4, 5a.

[152] Vastaava kehitys on tapahtunut myös nuottakuntien tilityksissä myöhään. Pennanen 1979, 209; Lappalainen 1998, 290.

[153] Tervaniemi & Tiilikainen-Tervaniemi 1999, 148.

[154] Porotalous pohjoiskalotilla 1981, 28.

[155] Huttu-Hiltunen 1984, 10.

[156] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3a, 4, 5a, 6.

Poronostaja Kalle Alatalo Muoniosta ja Eelis Autto Koivuniemen aidalla 1960-luvun alkupuolella. Valok. Aila Autto, nyk. Mäkinen, kuva Aila Mäkisen hallussa.

Porojen joukkorokotukset loisia vastaan otettiin Kyrössä käyttöön vuonna 1984. Ne auttoivat osaltaan poromäärien kasvuun. Vasaprosentit nousivat monissa paliskunnissa, ja samalla joillakin alueilla teurasmyynti väheni 1980-luvun alkupuolella, kun poronomistajat halusivat kasvattaa elojaan. Tämä johti siihen, että joissakin paliskunnissa suurimmat sallitut poromäärät ylitettiin, ja vuonna 1986 Lapin lääninhallitus määräsi toimeenpantavaksi pakkoteurastuksia. Niiden alkaessa poronlihasta maksettiin vielä kohtuullista kilohintaa. Poro ja Riista Oy sekä muut lihanostajat saivat poronlihan kysynnän kasvuun, ja samoin vienti ulkomaille alkoi kasvaa. Tilanne muuttui täysin Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuuden tapahduttua toukokuussa 1986. Lihamarkkinat tyrehtyivät, ja samalla pakkoteurastusten vuoksi poroja oli tulossa markkinoille entistä enemmän. Tuottajahintaa alennettiin ylitarjonnan vuoksi, mutta poronomistajaperheiden tavallista suuremmat teurastusmäärät kompensoivat osaltaan hinnanalennuksia.[157]

[157] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3a, 4, 5a, 7, 8; Tervaniemi & Tiilikainen-Tervaniemi 1999, 153.

Poronlihanostajien käsittely- ja varastointikapasiteetti osoittautui uudessa markkinatilanteessa liian pieneksi, sillä pakkoteurastusten vuoksi poroja piti teurastaa ennätysmäärä. Koska pääosa teurastuksista ajoittui lyhyelle ajalle syksyyn, ostajien varastot ruuhkautuivat jatkokäsittelyä odottavista poroista, ja varastotilaa vuokrattiin ulkopuolisilta liikkeiltä. Tässä uudessa tilanteessa Poro ja Riista yritti korottaa osakepääomaa laajentaakseen ostettuihin poromääriin nähden liian pientä tuotantolaitosta. Paliskunnat osallistuivat osakepääoman korotukseen, mutta rakennustyöt viivästyivät, eikä laajennus ollut valmis seuraavan syksyn lihamarkkinoille.[158]

Syksyllä 1988 syyserotuksia jouduttiin siirtämään osassa poronhoitoaluetta alkutalveen ja osassa paliskuntia jo teurastetut ruhot varastoitiin maastoon odottamaan kuljetusta Poro ja Riistan tiloihin. Tiedotusvälineissä kohistiin maastossa olevista pororuhovarastoista. Kun teurastukset pääsivät käyntiin, varastot täyttyivät nopeasti ja porojen käsittely ruuhkautui jälleen.

Tammikuussa 1989 Poro ja Riista Oy oli jälleen uutisissa, koska sen tuotantotiloista oli löytynyt pilaantunutta poronlihaa. Pakasteesta sulamaan otetut poronruhot olivat päässeet mätänemään ja tämä työtapaturmaksikin nimitetty tapaus aiheutti ensin tiedotusvälineissä, myöhemmin muualla sellaisen kohun, että poronlihakauppa loppui täysin. Poro ja Riista joutui nopeasti maksuvaikeuksiin, ja 21.4.1989 sen hallitus haki yhtiön konkurssiin.[159]

Poro ja Riista Oy oli säännöiltään osuuskunta, vaikka se oli osakeyhtiömuotoinen. Päätäntävalta yhtiössä oli yhtiökokouksella, jossa paliskunnilla oli edustajansa. Yrityksen vanhanaikainen hallintomalli osoittautui vuonna 1989 aikansa eläneeksi ja soveltumattomaksi uuteen yritysmaailmaan. Katastrofimaisessa tilanteessa se ei pystynyt tekemään tarpeeksi nopeita päätöksiä. Yhtiön konkurssissa maksumiehiksi joutuivat tuottajat, yksityiset poromiehet. Poromiehiltä jäi saamatta puolet poronhoitovuoden 1988–89 ansioista, ja paliskunnat menettivät yritykseen sijoittamansa pääomat.[160]

> Lauri: Niin, ku meni vuojen tili. (---)
> Helena: Joo, mitä siihen [konkurssiin] oli syynä?
> Lauri: Koska me tuota, mieki olen maksanut sen aika huomattavan summan noin päämaksojen kautta, ku se piti paliskunnan maksaa. Oliko se sen ajan rahhaa kahdeksankymmentätuhatta ja sitte vielä toinen erä tuli jonkun vuojen päästä, kun se laajensi. Me taas maksoimme ja sijotimme rahhaa niin kauan, kun tuli tämä mätäjupakka. Työmiehet itteltä leivän syöthin pois.
> Helena: Niin, arveleleks sie, että se oli niin ku?
> Lauri: Tehty koko juttu. Mieki kävin ostamassa sieltä omia poron lavoja niin eihän se ku syväpakastetut lihat, ei ne minusta olhet määnhen näkösiä. Ne oli kovanlaisia. Ja miten ne nyt voithin määtä yhtenä viikonlopuna, ku se oli niin kauan hyvin toiminu.[161]

---

[158] Huttu-Hiltunen 1987, 59; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/7.

[159] Poromies 2/1989, 4; Huttu-Hiltunen 1989, 50; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/10. Ks. Halme & Näsi 1992, 5–16, jossa on selostettu kronologisesti tapahtumat ajalta 5.1.–22.4.1989.

[160] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3a, 4, 5a.

[161] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/16.

Talven tilanteen vaikutukset olivat poromiehille kauaskantoisia, sillä paliskuntien poromäärät nousivat entisestään, kun poroille ei löytynyt ostajia. Ylisuuret tokat kuluttivat laitumia, ja ylimääräiset porot lisäsivät työtä. Laitumien ylikuormittuessa porojen paino laski. Talven 1988–89 tapahtumat vaikuttivat myös seuraavan syksyn lihamarkkinoihin, sillä poronlihan menekki oli silloin huono, koska pakkoteurastukset jatkuivat osassa poronhoitoaluetta, ja lihaa oli tulossa ennätysmäärä markkinoille. Elinkeinon kannalta on tärkeää, että poronlihakaupan häiriötön jatkuminen pystyttäisiin jatkossa turvaamaan.

Poromiehet kokivat omat vaikutusmahdollisuutensa myös tässä omassa osuusliikkeessä vähäisiksi, joskin markkinoiden ollessa edullisemmat – kun on vähemmän poroja ja enemmän kysyntää – poromies pystyi omasta mielestään vaikuttamaan hintaan. Paliskunnilla oli edustaja yhtiön hallinnossa, mutta yksittäisellä poromiehellä ei heidän itsensä mukaan ollut paljon vaikutusvaltaa. He kokivat asian niin, että edustajalla, joka ahertaa porometsässä ratkaisten elinkeinon käytännön ongelmat siellä, ei ole kokouksissa asioihin tarvittavaa tietoa.[162]

Poronhoitovuoden 1988–89 tapahtumat Poro ja Riista Oy:n ympärillä osoittivat alkutuotantoon kuuluvan elinkeinon tuotantoketjun haavoittuvuuden huolimatta siitä, että 1980–1990-luvulla ihminen ei enää ollut siinä määrin luonnon armoilla kuin aikaisemmin. Markkinoinnissa ennen Poro ja Riista Oy:n konkurssia tapahtuneita heilahduksia on voitu selittää Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuudella, sillä sen jälkeen poronlihan vienti ulkomaille katkesi kohonneiden cesium-arvojen vuoksi. Myös myynti Etelä-Suomessa laski huomattavasti ydinvoimalaonnettomuuden jälkeen.[163] Lisäruokinnalla ja nykytekniikan avulla, esimerkiksi kuljetuksilla, pystyttiin selviytymään huonojen ruokatalvien yli. Mutta onko poromiehillä mahdollisuuksia vaikuttaa markkinointiin? Poro ja Riista Oy:n konkurssin jälkeen näytti siltä, että poromies oli markkinavoimien armoilla. Menneinä hyvinä vuosina, kun liikkeellä ei ollut yhtä valtavia teurasmääriä kuin 1980-luvun lopulla, tuudittauduttiin siihen uskoon, ettei mainontaan ja vähittäiskauppaan tarvitse kiinnittää huomiota.[164] Poronlihaa markkinoitiin koko ajan kalliina erikoistuotteena, ei jokapäiväisenä elintarvikkeena.

Poro ja Riista Oy:n konkurssi osoitti, että ei riitä, että poronlihan tuotantoketjun ensimmäinen ja ratkaiseva lenkki on kunnossa. Ensin näytti siltä, ettei poromiehillä ole mahdollisuuksia vaikuttaa oman elinkeinonsa tuotteiden välitykseen ja jalostukseen välittäjäportaan pettäessä. Markkinatalouteen siirtymisen myötä on myös poronhoidossa lihan markkinointi korostunut koko ammatinharjoituksen perustana.

Maataloustuottajien omistamissa osuuskunnissa lihakaupan tuotantoketjuun tuli yksi väliporras lisää. Tämän ennustettiin 1980-luvun lopulla tapahtuvan myös poronlihan kohdalla, ja Paliskuntain yhdistyksen silloinen toiminnanjohtaja pelkäsi sen poistavan viimeisetkin poromiehen vaikutusmahdollisuudet markkinoinnissa. Poro ja Riista Oy:n konkurssipesän osti Lihapolarille kuulu-

[162] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 3a, 4, 5a.
[163] Sarala 1987, 5.
[164] Huttu-Hiltunen 1983, 22.

va Poropolar Oy.[165] Paliskunnille kaupattiin Poropolarin osakkeita, mutta esimerkiksi Kyrössä niitä ei ostettu. Osa paliskunnista osti Poropolarin osakkeita, osa puolestaan oli myynyt sille porot. Kun yhtiö melko pian tämän jälkeen meni konkurssiin, eivät poromiehet saanut myymistään teuraista tuloja. Markkinoiden toinen lihanostaja, yksityinen Lapin Liha ei tässä tilanteessa sanojensa mukaan pystynyt ostamaan kaikkea markkinoille tullutta poronlihaa, ja poromiesten mielestä se käytti heidän hädänalaista tilaansa hyväksi maksamalla alhaisempaa hintaa kuin aikaisemmin.[166]

> Me emmä ostanhet osakheja. Siinä meni porot, ei siinä paljon rahhaa. Seki oli villiä, että valtio ei siihen tarttunu, vaikka valtio anto monta miljoonaa siihen Poropolarhin ja se siirsi emoyhtiihhön rahat ja pani konkurshin. (---) Siinähän oli osakheja ostettu ja se meni konkurshin justhin ku olis alkanut porojen ostot. Ne pinnathin sen niin kauvon, että osala oli jo aijassa porot, ettei enää osteta ja pani konkurshin. Meni markkinat sekasin. Lapin Liha sano, että hän ei pysty ostamhan niin paljon poroja ku olis tulossa ja ne ei maksakko sen. Paneppa sie vasthan ku talvi painaa pääle. (---)[167]

Jo Poro ja Riista Oy:n konkurssin yhteydessä pessimistisimmät uskoivat poronlihalle tapahtuvan saman kuin maidon tuotannolle pohjoisessa. Porot kuljetettaisiin joko elävinä tai ruhoina etelään käsiteltäviksi ja tuotaisiin takaisin jalostettuina ja hinnaltaan kalliina.[168]

Samaan aikaan Pohjois-Ruotsissa toimi yksi suuri poronostajaliike, jonka hallussa oli noin 40 % poronlihamarkkinoista. Lisäksi siellä oli muutamia pieniä kilpailevia yrityksiä, joista osa oli saamelaisten omia. Suuri yritys pystyi vuosittain maksamaan parhaan hinnan teuraista, sillä sen oli pystyttävä takaamaan tuotannon säännöllisyys. Osa ruotsalaisista poromiehistä oli sitä mieltä, että 1970-luvun alusta lähtenyt poronlihan hinnannousu oli tämän suuryrityksen ansiota. Hugh Beachin mukaan osa sikäläisistä poromiehistä taas olisi halunnut perustaa omia osuuskuntia, mutta vastustajat vetosivat vastaavanlaisten yritysten huonoon menestykseen.[169]

Muidenkin alkutuotantoon kuuluvien elinkeinojen tuottajien omilla välitysliikkeillä on ollut vaikeuksia. Talvinuottausta harjoittavien kalastajien paikallisista jalostuslaitoksista suuri osa ajautui vaikeuksiin, koska niiden toiminta osoittautui epätaloudelliseksi. Vain ne yritykset kannattivat, joiden tuoreen kalan välitys oli tehokasta.[170]

Myös Ruotsissa tapahtui vastaavia kalastajien osuuskuntapohjaisten markkinointi- ja jalostuslaitosten konkursseja.[171] Syynä pidettiin tuotantoportaan kyvyttömyyttä löytää tarpeeksi tehokasta tietä markkinoille. Jo 1980-luvulla nuottakunnat tehostivat yksityistä kalanvälitystä, mikä on merkinnyt sovellet-

---

[165] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/7.
[166] Tervaniemi & Tiilikainen-Tervaniemi 1999, 153.
[167] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5b.
[168] Carlsson 1989, 168–169.
[169] Beach 1981, 230–233.
[170] Pennanen 1988, 209.
[171] Löfgren 1977, 185–89; Pennanen 1988, 209.

Reijo Kyrö merkityksessä Ruskisrovan aidalla, heinäkuu 1995. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/ vk 34751.

tua palaamista kaikkein vanhakantaisimpaan välitysmuotoon. Jukka Pennanen johtaa tämän ilmiön työyhteisöiden toiminnan individualistumiseen ja eristäytymiseen, jossa kalastukseen liittyvällä yhteistyöllä ei ole enää merkitystä.[172]

Poronlihan suoramyynti

Vastaava kehitys on tapahtunut myös poronlihan myynnissä. Poronlihan suoramyynti suoraan poromiehiltä kuluttajille alkoi lisääntyä 1980-luvulla. Poro ja Riista Oy:n konkurssin jälkeisenä syystalvena (1989) poroaidoilta tapahtuva suoramyynti yksityisille ostajille tuli hyvin suosituksi. Suoramyynnin osuus nousi eräissä paliskunnissa jopa viidesosaan kaikista teurastuloista.[173] Paliskuntien sopimista yhteismyynneistä ovat yksityiset poromiehet 1990-luvun aikana siirtyneet yhä enemmän suoraan yksityisille tapahtuvaan myyntiin. Yhtenä syynä tähän pidettiin myös sitä, että Poro ja Riista Oy myi kaiken lihan jalostettuna. Kaupoista ei juuri saanut ostaa jalostamatonta lihaa. Jalostetun tuotteen hinta kohosi huomattavasti, esimerkiksi tuottaja saa paistikilosta, poron parhaasta osasta, noin 10 euroa. Kun välittäjä savustaa paistin, kilohinta on noussut runsaaseen 30 euroon.[174] Kun poromies joutuu myymään eläimen-

[172] Pennanen 1988, 209; Scotte 1981, 192.
[173] Kaisto 1990, 3.
[174] Hinnat ovat noin-hintoja vuodelta 1996.

sä teuraaksi karvakilohintaan, on kilohinta koko ruholle sama. Mikäli kuluttaja haluaa ostaa jalostamatonta lihaa, se on ostettava suoraan tuottajalta. Näin kuluttajan maksamaa hintaa nostavat välikädet jäävät pois.

Myös Kyrössä osa poromiehistä alkoi myydä osan tuotannostaan suoraan, esimerkiksi Asko myi vuonna 1990 noin 60 % tuottamastaan lihasta suoraan ostajille. Suoramyynti onkin kasvanut vuosittain. Toinen haastateltava Erkki, on myynyt itse vuosittain yhä suuremman osan tuotannostaan turisteille.

Suoramyynti on pohjautunut etupäässä henkilökohtaisiin suhteisiin. Poromiehet soittivat ostajalle, milloin ja mistä – esimerkiksi lentokentältä – tämä voi tulla hakemaan tilaamansa lihan. Näin myyjä sai porosta todellisen kilohinnan. Liha ei ehdi kuivua, mitä erotusten jälkeen voi tapahtua. Osa ostajista tulee Etelä-Suomesta asti:

> Asko: Ei ole tarvinnut markkinoija. Soittavat Helsingistä, että mie olen tulossa silloin ja silloin.
> Seija: Vuosien varrela aina määrätyt ihmiset on ostanut. Sitte se alko paisumhan että ei ole ennää tillaa miten niitä säilyttää, niin siitä se idis tuli [rakentaa pieni poronlihan käsittelylaitos].[175]

1990-luvun alussa Asko rakennutti luontaiselinkeinolain avustusten turvin pakaste- ja lihankäsittelyhuoneet. Hän myös ostaa lihaa muilta poromiehiltä, ja myy sen joko pakastettuna tai savustettuna. Hän saa myydä tuotteita vain suoraan kuluttajille, ei kauppoihin, sillä ainoastaan poroaidalta saa myydä kauppiaalle lihaa:

> Sieltä saapi. jos tehemä kaupat ja mie nyljetän ja leimautan ja Juhani [kauppias] viepii pois.[176]

Eläinlääkärin on tarkistettava ja leimattava myytäväksi tarkoitettu liha. Haastatteluhetkellä Askoa huolestuttivat alati muuttuvat määräykset:

> Helena: Minkälainen sulla on tämä teurastamo, mitä sie piät. Varastoitko sie poroja vai käsittelekkö sitä mukkaa?
> Asko: En mie siinä saa isomasti käsitellä sitä muuta ko palotella ja savustaa. Sehän on direktiivissä määrätty mitä siinä saapi tehä. (---) EU:ssa se on. Käristystä ei saa tehhä, siinä muuttuu kato se laitoksen hygieenisyystaso. Pittää olla erilainen. Nehän muuttuvat päivittäin. Se Kittilän teurastamo [EU:n lihanvientidirektiivien mukainen] on tehty kolme vuotta sitte ja niitten huippudirektiivien mukhan sitä pitäs jo muuttaa.[177]

Nykyisin Suomen ollessa EU-jäsen porojen teurastusta säätelevät EU-direktiivit. Jo Euroopan unionia edeltäneissä ETA:n liittymisneuvotteluissa Suomi, Ruotsi ja Norja tekivät yhteistyötä, ja on sanottu, että sen seurauksena neuvotteluissa Ruotsin kanta voitti. Ruotsissa kotieläintuotantoa tuetaan ja sen vuoksi Ruotsi halusi porosta kotieläimen, jotta se voi jatkaa poronhoidon suoraa tukemista. Poronhoidolle maksettava elinkeinotuki on osa Ruotsin saamelaisille maksamasta tuesta. Suomi ja Norja olisivat halunneet määrittelyssä po-

---

[175] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5b.
[176] TYKL tutkimusarkisto1.6.27/5b.
[177] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5b.

rosta luonnonvaraisen eläimen. Neuvotteluissa porosta tehtiin lehmään verrattava kotieläin, ja sen lihantuotanto on suoritettava EY:n direktiivin N:O 91/495/ETY mukaisesti, joka koskee tarhattua riistaa ja kanin lihaa.[178] Vapaana laiduntava poro on direktiivin määrittelemänä tarhattua riistaa, aivan kuin esimerkiksi Afrikasta tuodut strutsit, joita näkee nykyään eteläisen Suomen maatiloilla tarhoissa.

Helsingistä ja Brysselistä tarkasteltuna tarhatun riistan direktiivi voi vaikuttaa pikkuasialta, mutta käytännössä sen vaikutukset ovat sekä taloudellisesti että kulttuurisesti merkittäviä. Porot on perinteisesti teurastettu erotusaitojen yhteydessä olevissa kenttäteurastamoissa syystalvella, jolloin lämpötila on alle –15° C. 1990-luvun puolivälin jälkeen porot on kuljetettu elävinä pitkien matkojen taakse, kalliisiin vientiteurastamoihin, joille asetetut kriteerit on tarkoitettu lämpimämpään ilmanalaan kuin Lapin talveen. Niissä voi olla suotuisat olosuhteet bakteerien kasvulle, toisin kuin pakkasessa ulkona teurastettaessa. Toki erotusten aikaistuessa erotuksia sattui myös ajankohtaan, jolloin sää oli lämmin. Poromiesten mielestä porojen elävänä kuljettaminen pitkiä matkoja stressaa eläimiä, ja se maistuu lihan laadussa. Tehtyjen selvitysten mukaan poro ei kuitenkaan kuljetuksen aikana kärsi stressistä.[179] Omaan käyttöönsä sekä suoraan kuluttajalle myytäväksi tulevan lihan poromies saa itse vielä teurastaa poroerotusten yhteydessä.

Kittilään, kuten muuallekin Suomen poronhoitoalueelle, rakennettiin 1990-luvun puoliväliin mennessä muutamia laitosteurastamoja, koska entiset erotusaidoilla olleet kenttäteurastamot eivät täyttäneet EU:n lihankäsittelylle asettamia vaatimuksia. Poromiehet ovat arvostelleet kalliiden ja nyt melkein koko ajan tyhjänä olevien teurastamojen kiireellistä rakentamista, sillä »Suomen viranomaiset tekivät tarkimman päälle».[180] Poromiesten mielestä teurastamot rakennettiin vientivaatimusten mukaisesti, koska kuunneltiin muiden määräyksiä:

> Sieltä on tullut Saksasta ne määräykset. Sinne ei oo tänä päivänä lihhaa vielä rammaakaan myyty.[181]
>
> —
>
> Asko: Nehän meinathin ottaa senki pois, että ei saa myyä suorhan.
> Helena: Millä perusthella?
> Asko: Meinathin että se pittää tehthan kautta kulkea. Sehän mulle tullee, jos se loppuu, se on vielä tämä vuosi annettu jatkoaikaa, että mie jouvun Kittilässä käyttämhän ne porot. Siitäki sitte että paraneeko lihan laatu ku mien vien sen 80 kilometriä elävänä ja sielä nyljen ja tuon 80 kilometriä takasin.[182]

Poronlihan laajemmassa markkinoinnissa Paliskuntain yhdistyksen virkamies näki ongelmana sen, että poronlihaa pitäisi olla tarjolla myös ennen teurastus-

---

[178] Porotaloustyöryhmän muistio 1999, 15–17, 22–24.

[179] Porotaloustyöryhmän muistio 1999, 63; vrt. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/12.

[180] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/8.

[181] Haastattelusitaatti on Muddusjärven paliskunnasta, ks. Tervaniemi & Tiilikainen-Tervaniemi 1999, 69.

[182] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5b.

Aini Autto ja Eevi Rauhala kokkeina Ruutanan aidalla pykälyksessä. Kuva Aila Mäkisen omistuksessa.

kautta, koska isommat liikkeet tai ketjut haluavat tavaraa jatkuvasti. Epäsäännöllisesti lihan hankkiminen asiakkaalle tulee kalliiksi.[183]

Teurastustilanne on paradoksaalinen siitäkin syystä, että pohjoiset paliskunnat, kuten Kyrö, ovat useiden vuosien ajan myyneet teurasporonsa elävinä Norjaan, ja heidänkin osittain kustantamansa kallis teurastamo on tyhjäkäynnillä.[184] Kyrö on myynyt poronsa Norjaan jo miltei kymmenen vuoden ajan, siitä huolimatta, että 1990-luvun puolivälissä sielläkin yksi lihanostaja teki konkurssin. Konkurssiin menneelle lihanostajalle myydyistä poroista suomalaiset poromiehet eivät saaneet rahojaan. Norjaan myymisen houkutuksena on se, että norjalaiset ostajat maksavat paremman hinnan kuin kotimaiset.[185]

---

[183] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/8.
[184] Ks. myös Tervaniemi & Tiilikainen-Tervaniemi 1999, 69–70.
[185] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/10.

Miksi sitten kalliita vientiteurastamoita rakennettiin ja siirryttiin porojen elävinä kuljettamiseen? Poromiesten mukaan suurin syy tähän on ollut suomalaisten EU-neuvottelijoiden tietämättömyys ja välinpitämättömyys pohjoisen asioita kohtaan. Poronhoito on nähty ainoastaan marginaalisena osana maataloutta. Maksamalla poronhoidolle siirtymäkauden tukea viiden vuoden ajan, saatiin elinkeinon harjoittajat tyytyväisiksi. Neuvotteluissa nähtiin myös poronhoidon eduksi se, että poronomistajien määrää supistetaan ja porokarjoja keskitetään. Tämä linja on vastoin perinteistä poronhoidon tapaa, jossa kaikilla perheenjäsenillä on omia poroja. Poromiesten uhkakuvien mukaan porosta ollaan tekemässä lehmää ja poromiehistä karjanhoitajia, sillä lisääntyneen byrokratian ja avustusviidakon vuoksi poromiehistä tulee kirjanpitovelvollisia. Pieniä poromääriä omistavat joutuvat luopumaan poroista, vaikka perinteisesti tärkeää on ollut se, että perhe on omavarainen poronlihan suhteen. Jopa aivan muutaman poron omistaminen on tärkeää yksilön oman kulttuurisen identiteetin kannalta. Siirtymäkauden tukea saavat ainoastaan tietyn, vuosittain vaihtelevan poromäärän omistavat, alle 65-vuotiaat poronomistajat. Porotalouden kehittämissuunnitelmien tavoitteena on, että poroja omistavat tulevaisuudessa ainoastaan päätoimiset poronomistajat, joten pienten poromäärien omistaminen tehtäneen laittomaksi.[186]

Poronhoitovuonna 1993–1994 Kyrön paliskunnassa poronlihan suoramyynnin ja oman käytön osuus oli 21–40 %. Koko poronhoitoalueella sen osuus oli lähes 37 %. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen porotutkimusaseman tutkimuksen mukaan suoramyyntiä harjoitetaan erityisesti eteläisellä poronhoitoalueella. Sen sijaan pohjoisessa valtaosa teuraista myydään suurissa erissä jalostusliikeille.[187]

Vastaavanlaisia pieniä yrityksiä kuten Askolla, on muuallakin poronhoitoalueella: »Paljon täälä on Kittilässä, tuola Kuivasalmessa on monta jokka myyvät kaikki.»[188] 1990-luvun lopussa kittiläläisten paliskuntien poromiehet alkoivat suunnitella yhteistä osuuskuntaa, jonka tarkoituksena on jalostaa poronlihaa puolivalmisteiksi kuten makkaroiksi ja pasteijoiksi. Yrityksen tarkoitus on toimia yhteistyössä paikallisten matkailuyrittäjien kanssa. Toiminta alkoi vuonna 2001.[189]

Poromiesten vaikutusmahdollisuudet

Omat vaikutusmahdollisuutensa poromiehet arvioivat pieniksi, kuten edellä s. 255 tuli esille Poro ja Riista Oy:n asioiden käsittelyn yhteydessä. Poromies pyrkii lisäämään elinkeinonsa taloudellista kannattavuutta vaikuttamalla tuottajahintaan. Tätä kutsutaan taloudelliseksi menettelyksi. Poromiehelle on edullista, että hinta ja poromäärät pysyvät vuosittain vakiona. Ekologisella toiminnalla paliskunta turvaa alueensa laidunten riittävyyden. Kantokyvyn vuoksi

[186] Porotaloustyöryhmän muistio 1999, 92–96.
[187] Kemppainen 1995, 31–32.
[188] TYKL tutkimusarkisto 1.7.27/5b.
[189] TYKL tutkimusarkisto 1.7.27/3b, 5b.

on jokaiselle paliskunnalle säädetty suurimmat sallitut poroluvut. Joissakin paliskunnissa poroluvut ylitettiin, ja tästä syystä siellä jouduttiin pakkoteurastuksiin. Kyrön paliskunnassa suurin sallittu poroluku on 2000-luvun alussa 4500 poroa, mitä määrää ei ole ylitetty. Vasaprosentit vaihtelevat vuosittain, mutta Kyrössä vasamäärä on 1990-luvulla jäänyt keskimääräistä alhaisemmaksi. Vuosina 1984–1995 se on vaihdellut nollasta 54 prosenttiin. Poronhoidon kannalta suotuisa vasaprosentti olisi 80 %. Intensiivistä lisäruokintaa harjoittavilla paliskunnilla se voi olla yli 90 %.[190]

Määrälliseen arvoon, ts. kuinka monta poroa voidaan myydä, poromies voi vaikuttaa karjan koostumuksella. Lihatuotannon kohottamiseksi porokarjat muutettiin vaadinvoittoisiksi. Myös lihan laatuun voidaan vaikuttaa monin tavoin, esimerkiksi ajoittamalla erotus- ja teurastustyöt syksyyn, jolloin poronliha on parhaimmillaan. Samalla säästetään yhä vilkkaammassa käytössä olevia talvilaitumia siitosporoille. Myös vasateurastuksiin siirtyminen oli yksi tällainen ratkaisu. Alkusyksyn teurastuksiin pyrittiin myös lihanhinnan porrastamisella.[191] Poromies tietää, että levänneistä teuraista saadaan hyvää lihaa, ja oma teurasporo otetaankin ensimmäisenä tokasta. Euroopan unioniin liittymisen jälkeen teuraat on kuljetettu elävinä tokkina karjankuljetusautoilla kauempana sijaitseviin teurastamoihin. Kysyessäni nuoren poromiehen mielipidettä vientiteurastamoista hän vastasi korostaen niiden hyviä puolia:

> Jari: Siellähän on kyllä hyvä teurastaa talossa. Siisti, siisti paikkahan se on, ei muuta.
> Helena: Entä se porojen elävänä kuljettaminen?
> Jari: Ei se vain ole tuntunu pahaltakhan. Ei niissä mustelmia eikä mithän. Kaippa se on, ku tekevät sitä kerran.[192]

Viimeinen virke selittää mielestäni kaiken: koska näin pitää tehdä, niin se on oikein. Osa poromiehistä ei kyseenalaista, ei ainakaan ääneen. Toiset taas kritisoivat, vaikka eivät pystykään vaikuttamaan asiaan enää:

> (---) NN. teki tutkimuksen kuljetushommastaki, se on ressaantunhempi poro, ku se aijala teurastethan ku se autola viehän. (---) Kyllä sen tietää, ku sie vasan emästä erkaannutat ja vängälä panet siihen authon.[193]

Jo 1990-luvun alussa poronhoidossa tiedostettiin markkinoinnin, tiedonvälityksen ja myös mainostamisen tarve ja suunniteltiin ja toteutettiin erilaisia tiedotuskampanjoita. Poronlihasta tehtiin kuluttajakysely, jonka tulos oli jo ennalta tiedetty: mikäli poronlihan kulutusta halutaan poronhoitoalueen ulkopuolella lisätä, on myös tiedottamista lisättävä.[194]

Poromiehet voivat vaikuttaa elinkeinon yleiseen imagoon toimimalla eettisesti. Julkisuudessa paljon palstatilaa saaneet uutiset petojen salametsästyksestä, petokorvausten manipuloinnista ja ylilaidunnuksesta vaikuttavat aina

---

[190] Kemppainen 1997, 30.

[191] Samanlainen kehitys on huomattavissa kaikkialla poronhoitoalueella, esimerkiksi Ruotsissa, ks. Beach 1981, 230, 236, 252–256, 268–270.

[192] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/14.

[193] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5b.

[194] Lapin Kansa 9.10.1990.

kielteisesti poronhoitoon huolimatta siitä, miten eettisesti ja oikein yksittäiset poromiehet kotipalkisellaan toimivat. Poromiehet sanovat, että he joutuvat kantamaan kollektiivisen vastuun yksittäisistäkin ympäristörikoksista, myös niistä jotka ovat muiden kuin poronomistajien tekemiä.[195]

Hinnan kehitys

Poronlihan hintaan vaikuttavat kysyntä ja tarjonta, sillä se ei ole saanut suoraan tuotantotukea niin kuin Ruotsissa ja Norjassa, joissa poronlihan saama tuotantotuki on vaikuttanut lihan hintaan. Hugh Beach totesi jo 1980-luvun alussa, että poronlihan korkeiden tuotantokustannusten vuoksi se ei ole pystynyt kilpailemaan esimerkiksi sianlihan kanssa, koska poronlihaa ei subventoida samalla tavalla.[196]

1990-luvulla – ja yhä edelleen 2000-luvulla – Suomen ja Skandinavian poromiehet pelkäävät halvan poronlihan tuontia Venäjältä. Huolestumista on herättänyt myös huhu, että Kuolan porojen laitumien jäkälästä on mitattu teollisuuden aiheuttamia korkeita raskasmetallipitoisuuksia. Pelko lisääntyi, kun ruotsalainen yrittäjä perusti yhteistyöyrityksen Luujärvelle, josta hän osti poronlihaa. Esimerkiksi vuonna 1998 yritys osti 150 tonnia. Sanomalehtitietojen mukaan EU antoi vuonna 2000 yritykselle luvan tuoda Luujärvellä teurastettua venäläistä poronlihaa Ruotsiin. Kevättalvella 2000 Ruotsiin tuotiinkin 360 tonnia, mikä vastaa noin 18 000 poron lihantuotantoa. Seuraavana syksynä tuontia oli tarkoitus jatkaa yhteensä 600 tonniin. Venäläinen liha tulee valmiina poronlihatuotteina myös Suomen markkinoille. Kypsissä porotuotteissahan lihan alkuperämaata ei tarvitse ilmoittaa kuten raakalihan osalta.[197]

Poronlihan tuotannon määrän arvo on koko Suomen lihantuotannon kannalta vähäinen, mutta Lapissa sen merkitys on suuri. Lapissa tuotetaan 86 % Suomen poronlihan kokonaismäärästä ja Lapin lihantuotannosta poron osuus oli 30 %. Poronlihan menekki ei ole aiheuttanut ongelmia ja myös lihan hintajousto on alhainen.[198] Alhaisesta hintajoustosta huolimatta hinta on heilahdellut viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana suuresti. Hintaheilahtelun syitä on esitetty jo edellisessä luvussa (ks. s. 253). Poronhoitovuodesta 1976–77 poronlihan hinta on vaihdellut 3,4–6,3 euroa/kilo (26–38 mk/kilo). Sitä ennen vuosien 1955 ja 1975 välillä tapahtunut tuottajahinnan reaaliarvon kolminkertaistuminen vaikutti myönteisesti poronhoidon kehittymiseen. Paremman hinnan ansiosta porolukujen kasvattaminen voitiin 1970-luvulla pysäyttää.[199]

Tilastojen mukaan poronlihan tuottajahinta ei ole vuosina 1960–80 ollut riippuvainen markkinoille tulleen lihan määrästä. Bruttokansantuotteen noustessa myös poronlihan tuottajahinta nousi. Kysynnän ja sitä kautta myös tuottajahin-

---

[195] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/16.

[196] Huttu-Hiltunen 1984, 10–11; Beach 1981, 340. Poronhoitoa tuettiin Ruotsissa mm. maksamalla maataloustukeen verrattavaa hintatukea. Jokaisesta teurastetusta porosta maksettiin tietty summa. Gustavsson 1989, 24.

[197] Venäjän poroa tulee myös Suomeen 2000.

[198] Kemppainen 1997, 28.

[199] Suomen kartasto 1980, 5–6.

Unto Autto ja Eelis Autto vetämässä poroa tappokontturiin Kapperapalon aidalla. Valok. Aila Autto, kuva Elli Autton omistuksessa.

nan riippuvuus yleisistä taloudellisista suhdanteista tuli esille 1970-luvun lopun laskusuhdanteen aikoina. Kun kansantuote ei kasvanut, niin poronlihan tuottajahinta laski. Tällöin poromiehen kannatti tuottaa markkinoille mahdollisimman paljon teuraita. Varsinkin pienten poromäärien omistajat pyrkivät maksimoimaan karjansa määrän.[200]

1980-luvun alun jälkeinen alentunut hintakehitys ei tyydyttänyt poromiehiä, vaikka heidän perheidensä tulotaso on noussut. Koska tuolloin oli hyviä porovuosia, teuraitten määrä lisääntyi, ja osassa poronhoitoaluetta jouduttiin pakkoteurastuksiin.[201] Poronlihan reaalihinta on 1980-luvun lopusta pudonnut reippaasti. Vielä 1980-luvun puolivälissä se oli miltei kuusi euroa (noin 35 mk) kilolta. Vuonna 1989 lihanjalostuksessa esille tulleiden ongelmien vuoksi hin-

[200] Helle 1981, 5–6; Helle 1984, 355, 357.
[201] Huttu-Hiltunen 1983, 20–21; Huttu-Hiltunen 1984, 10–11.

ta laski neljänneksen eli 4,3 euroon (26 mk:aan) kilolta ja sen jälkeen hinta on pysynyt alle viidessä eurossa (30 mk:ssa).[202]

1980–90-lukujen vaihteessa markkinatalouden lainalaisuudet vaikuttivat poronhoidossa entistä voimakkaammin, ja syksyllä hintaneuvottelujen alkaessa lihasta oli ylitarjontaa. Näin tuottajille maksattava hinta jäi alhaiseksi. Mutta kun talvella 1990 oli useita erotuksia jo pidetty, poronostajilla vaikuttikin olevan pulaa poronlihasta. Alhaisen hinnan ja huonon menekin vuoksi teurastulot useissa paliskunnissa putosivat 1990-luvun alussa huomattavasti aiemmista vuosista. Hinnan nousu entiselle tasolle ei ole ollut realistista, sillä esimerkiksi poronhoitovuonna 1995–1996 poronlihasta maksettiin keskimäärin 4,3 euroa (26 mk) kilolta. Seuraavana vuonna hinta oli hieman korkeampi.[203]

1990-luvun puolivälissä poronlihan hinta oli poromiesten mielestä mennyt vain alaspäin. Poronlihaan oli tullut arvonlisävero, ja samalla myös poroista saatavaa tuloa jaetaan useammalle henkilölle kuin aikaisemmin: eläinlääkärille, teuraiden kuljettajille ja teurastamolle. Vuonna 1996 eläinlääkärin tarkastusmaksu oli 3,3 euroa/ruho (20 mk), eläinten kuljetus maksoi 16 senttiä (markan) kiloa kohti ja teurastamon palkkio oli 25 senttiä/kilo (1,50 mk).

> Helena: Miten tämä arvonlisävero vaikuttaa?
> Asko: Joka kilosta maksat 22 %. Siitä viieestäsaasta [vuoden vanha poro tai vasikka maksaa sen] maksat 22 %. Eikö se ole sata, mitä se tullee, 130. (---) Sie saat sen 500 ja siitä vähenät ne omat kulut, siitä pittää maksa se 130 päältä ja loput [eläinlääkärin palkkio, kuljetus ja teurastamon palkkio]. Eihän siitä 500:sta jää ennää meile käthen ku 300. (---) Siitä saapi sen [alv:n] takasin, kalustosta mitä maksat sen saapi takasin. Jos sie olet pihi ja ajat kauvon vanhala kelkala niin sie maksavat valtiolle vain veroa. Se tuhlaintuu sitte.[204]

Suoramyynnissä poronlihan hintaan lisättävä arvonlisäveron osuus korottaa yksityisten ostajien maksamaa hintaa, ja poromiesten mielestä sitä on vaikea periä yksityisiltä lihanostajilta.[205]

Kannattavuus

Omavaraistaloudessa poronhoitoa on harjoitettu myös muun kuin siitä saatavan taloudellisen, rahassa mitattavan hyödyn vuoksi. Sen taloudellista arvoa pidettiin riittävänä silloin, kun se tuotti tuloja välttämättömyystarpeisiin, joita ei saatu omasta taloudesta.[206] Ravinnon lisäksi porosta saatiin käsityön raaka-aineita ja poroja käytettiin kulkemiseen. Myös poronhoidon työllistävä vaikutus oli huomattava, sillä se tarjosi mielekästä työtä kotiseudulla.

Suhtautuminen poronhoidon kannattavuuteen muuttui 1960-luvun lopussa, jolloin elinkeinon motorisoituminen alkoi moottorikelkkojen tullessa työvä-

---

[202] Kemppainen 1997, 28–29; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3b, 5b, 8, 10.
[203] Kemppainen 1997, 28–29; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3b, 5b, 8, 10, 24.
[204] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5b. 500 mk on 84 euroa. 300 mk on 50 euroa.
[205] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3b, 10.
[206] Pennanen 1979, 236.

Risto Autto ottamassa mönkijää autosta. Raattama, heinäkuu 1994. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/vk 34738.

lineiksi. Tästä johtunut lisääntynyt käteisen tarve näkyi monissa paliskunnissa huomattavasti kohonneina teurastuksina 1960-luvun viimeisinä vuosina.[207] Esimerkiksi poronhoitovuonna 1967–68, jolloin poronlihan hinta oli jo nousussa, tarvittiin moottorikelkan käyttö- ja hankintakustannusten peittämiseksi 51 *urakan*[208] myynti. Talvella 1973–74 tähän riitti 19 urakan myynti. Tämän jälkeen hintakehitys kulki jälleen epäedulliseen suuntaan, ja talvella 1979–80 tarvittiin 29 urakan myynti kustannusten peittämiseen.[209]

Motorisoituminen ja teknistyminen on jatkunut vuosi vuodelta. Koska poronhoito perustuu laajojen alueiden käyttöön ja liikkuvuuteen ovat erilaiset kulkuneuvot olleet avainasemassa poronhoidon kehityksessä ja modernisoitu-

[207] Helle 1981, 7; Bernhard & Pelto 1972, 322–323.
[208] Toisella vuodella oleva urosvasa.
[209] Helle 1981, 6.

misessa. Moottorikelkan lisäksi auto, peräkärry, moottorivene, mönkijä ja radiopuhelin ovat nykypäivän poromiehelle välttämättömiä, jotta hän pystyy suoriutumaan työstä. Ravinnon ja työn lisäksi elinkeinon on tuotettava niin paljon, että välineistössä tapahtunut kustannusten nousu pystytään kattamaan. Poromiesten mukaan tärkeää olisi se, että poromiehet vapautettaisiin polttoaineverosta. Polttoaine- ja työvälinekulut vähentävät poronhoidon kannattavuutta.[210]

Erityisesti poronhoitoalueen eteläosissa yleistynyt porojen lisäruokinta vaikuttaa poronhoidon kannattavuuteen. Lisäruokinnalla saadaan vasojen teuraspaino kohoamaan jopa kaksinkertaiseksi lisääntyneistä poromääristä huolimatta. Lisäruokinta kannattaa kuitenkin vain tietyin edellytyksin, eikä luonnonlaidunten kustannuksella voimistuvan lisäruokinnan varaan voi porotaloutta tulevaisuudessa kehittää. Ruokintakulujen noustessa poronhoidosta tulee tuotantokustannuksiltaan muuhun lihantuotantoon verrattavaa. Jos Pohjois-Lapissa joudutaan olemaan suurelta osin ostorehun varassa, nousevat kustannukset kohtuuttoman suuriksi. Timo Helteen mukaan on hyväksyttävä se, että luonnon laitumiin perustuvaan poronhoitoon kuuluvat myös katovuodet.[211]

Kannattavuuteen vaikuttaa myös poromäärä. Poroja on oltava niin paljon, että niitä voidaan teurastaa riittävästi. Luvussa 7 s. 231 tuli esille se, että poromiesten mukaan Kyrön paliskunnan perheellisellä poromiehellä pitäisi olla vähintään 300 poroa, jotta poronhoidolla tulisi toimeen. Poikamiehelle riittää hieman pienempi määrä, 150–200 poroa. Nämä arviot ovat paliskuntakohtaisia. Karjasta pitäisi pystyä teurastamaan keskimäärin 30 % vuodessa.[212]

1980-luvulla poronhoidon piiriin tuli uutta väkeä, ja silloin pelättiin, että poromiehiä on pian liikaa. Erityisesti määrää lisäsivät sellaisten luontaiselinkeinotilojen rakentajat, joilla toimeentulo oli haastattelemieni poromiesten mielestä liiaksi porojen varassa. Kyrön paliskunnassa riitti poromiesten arvion mukaan työtä 1990-luvun lopulla noin 20 päätoimiselle poromiehelle. Poromiesten määrä riippui myös siitä, oliko puoliso ansiotyössä. Tapauksissa, joissa toimeentulo oli pelkästään porojen varassa, oli niitä pystyttävä teurastamaan enemmän, ja näin myös poromäärän oli oltava suurempi.

> Ensin anto valtio elinkeinotilat. Nyt se ei anna sitä tukea ku ne meinaavat loppujen lopuksi, ne poronhoijola kuiten elävät sillä elinkeinotilalla, vaikka ne marjoila pitäs ellää ja matikan pyynilä. Mutta eihän tuo ole toivettakhan ellää.[213]

Vuoteen 1992 mennessä Lappiin oli myönnetty avustusta 345 luontaiselinkeinotilan perustamiseksi, ja sen oli rakentanut 223 hakijaa. Toteutuneista luontaiselinkeinotiloista noin 30 % ei ollut missään suhteessa poronhoitoon. Poronhoito oli 43 %:lla hakijoista pääelinkeino ja 28 %:lla sivuelinkeino. Noin kolmanneksen tiloista arveltiin 1990-luvulla olevan vakavissa vaikeuksissa, ja noin 20 tilaa joutuikin pakkohuutokauppaan, koska luontaiselinkeinoista ei saatu tarpeeksi tuloja lainojen korkoihin ja lyhennyksiin. On kritisoitu sitä, että tilo-

---

[210] Kalstad 1997, 267.
[211] Ingold 1988, 128; Helle & Kojola 1990, 2.
[212] Komiteamietintö 1973:36, 48; Karkkola 1987a, 55.
[213] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/16.

ja sai aivan liian pienillä tuloilla ja että hakijoiden toimeentulosuunnitelmat olivat jälkeenpäin ajatellen ylioptimistisia.[214] Tilan saamisen edellytyksiin kuuluvaa poromäärää poromiehet pitivät niin pienenä, ettei siitä heidän mukaansa koitunut kuin menoja. Toimeentulo oli etsittävä muualta kuin poronhoidosta, ja näin poronhoitotyöt jäivät toisten harteille.[215]

Kittilän kunnan alueelle perustettiin 25 luontaiselinkeinotilaa, joista yksi on joutunut pakkohuutokauppaan. Yksi luontaiselinkeinotilan rakentanut muutti pois ja joutui palauttamaan saamansa tuen. Lisäksi yksi luontaiselinkeinotilallisen leski on myynyt tilan toiselle yrittäjälle, joten tällä hetkellä luontaiselinkeinotiloja on Kittilässä 22. Suurin osa niistä on Kyrön paliskunnan alueella.[216]

Kuolan niemimaa

Kollektiivitalous

Kollektiivitaloudessa poronhoitajan ei tarvinnut huolehtia tuotannon jakelusta eikä markkinoista, sillä tässä talousjärjestelmässä lihalle oli aina menekkiä. Poromiesten oli ainoastaan huolehdittava tarvittava määrä poroja erotuksiin ja teurastettavaksi. Sovhoosin johdon vastuu jatkui siitä eteenpäin.

Tundran sovhoosin johtajan mukaan markkinat määräsivät poronlihan hinnan. Hänen oli apulaistensa avulla löydettävä tuotannolle markkinat. Hinta ja laatu olivat yhteydessä toisiinsa, sillä 1990-luvun alussa lihalla oli kolme laatuluokkaa. Sovhoosilla oli sopimus valtion kanssa, että se myi tietyn määrän poronlihaa Murmanskissa sijaitsevalle lihakombinaatille. Sovhoosissa teurastettu poronliha kelpasi vain makkaratehtaan raaka-aineeksi. Sovhoosi saattoi myydä lihaa myös yli tämän sovitun kiintiön. Vastineeksi sovhoosi sai rahan lisäksi tai sen sijasta erilaisia tuotteita, joita se saattoi välittää työntekijöilleen.[217]

Poronlihalla ei Kuolassa ole samaa erikoistuotteen imagoa, kuin sillä on Suomessa. Samoin siltä puuttuivat myös sisäiset markkinat; epävirallisesti lihaa kuitenkin vaihdettiin. Esimerkiksi muut kuin poronhoitajaperheet eivät kenttätöiden perusteella arvostaneet poronlihaa, ja sitä sai ainoastaan poikkeustapauksissa kaupoista muualta kuin Luujärveltä. Mikäli yksityiset halusivat poronlihaa, he ostivat tai vaihtoivat sitä sukulaistensa tai tuttaviensa kanssa. Arvostetuinta lihaa Kuolassa 1990-luvun alussa oli kana, sen jälkeen sian- ja naudanliha, ja viimeisenä tuli poronliha. Toisaalta Kuolan niemimaan asukkaista valtaosa on tullut muualta entisen Neuvostoliiton alueelta, eivätkä he ole tottuneet syömään poronlihaa. Esimerkiksi talvella 1992 käydessämme tutustumassa Loparskajassa sijaitsevaan porontutkimusasemaan, meille tarjottiin paikallisessa saamelaisperheessä lounaaksi kanankoipia. Silloin niitä kutsuttiin Bushin koiviksi, sillä George Bushin ollessa presidenttinä USA lähetti Ve-

[214] Heikkilä & Magga 1995, 7, 29, 57.

[215] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5, 20, 21,24.

[216] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3a ja b; Tahkolahti 1998, 9; Puhelinkeskustelu Kittilän maataloussihteerin kanssa 28.5.2002.

[217] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/45.

näjälle ruoka-apua, ja nähtävästi sen vuoksi myös kanankoipia oli kaupoissa saatavana. Keväällä 1994 Luujärven kaupoissa oli myynnissä poronlihaa, ja se maksoi 2000 ruplaa kilo, eli vajaat puolet sianlihan hinnasta. Naudanliha maksoi 4000 ruplaa kilo, ja karhunlihaakin oli myynnissä 3000 ruplalla. Vertailun vuoksi sanottakoon, että pullollinen kuivaa venäläistä kuohuviinia maksoi saman verran kuin poronlihakilo.[218]

Markkinatalous

Entisten sovhoosien tie markkinatalouteen on ollut mutkainen. Esimerkiksi talvella 1994 Krasnoseljen entisen sovhoosin, Pamjat Leninan piti myydä 20 000 kiloa poronlihaa Luujärven ulkopuoliselle ostajalle, mutta liha pilaantui kuljetuksessa, ja kauppa epäonnistui. Erään kertojan mukaan liha olisi voitu varastoida kylmään eräässä sotilastukikohdassa, mutta sovhoosin johtaja ei ollut pitänyt sitä tarpeellisena. Näin liha pilaantui eikä kelvannut ostajalle. Sovhoosin taloudelliset vaikeudet syvenivät tämän jälkeen. Se oli perustanut kaupan Luujärvelle, jossa se yritti myydä myös lihaa.[219]

Entiset sovhoosit Tundra ja Pamjat Lenina eivät yksin välittäneet kaikkea poronlihaa, sillä Luujärvellä sijaitseva osuuskunta Ribkoop osti yksityisiltä, sovhooseissa työssä olleilta poronomistajilta lihaa. Esimerkiksi vuonna 1992 se osti yhteensä 500 poroa ja teurasti ne Luujärvellä olevassa Tundran kenttäteurastamossa. Ribkoopilla oli kylässä omat kylmätilat ja omaa kuljetuskalustoa, mutta ei kylmäkuljetuslaitteistoa. Se kuljetti lihan etupäässä muihin Kuolan niemimaan isoihin taajamiin, kuten Apatiittiin tai Revdaan. Osuuskunta vaihtoi paikallisilta ostamansa lihan, kalan tai marjat erilaisiin tuotteisiin, joita se myi kaupoissaan tai jakoi jäsenilleen.[220]

1990-luvun puolivälissä Kuolassa on tapahtunut suuria muutoksia poronlihan markkinoissa ja jalostuksessa, sillä ruotsalais-venäläinen yhteistyöyritys *Norrfrys*[221] rakennutti oman teurastamon pakaste- ja säilytystiloineen Luujärvelle. Yritys toimi yhteistyössä etupäässä Tundran mutta myös Pamjat Leninan kanssa. 1990-luvun puolivälin tietojen mukaan Norrfrysillä oli sopimus ostaa poronliha tiettyyn hintaan. Sopimushinnalla subventoitiin yrityksen perustamiskustannuksia. Vuonna 1994 Norrfrys maksoi dollarin lihakilolta. Yrityksellä oli eräänlainen monopoli Kuolassa tuotettuun poronlihaan, koska muita yhtä suuria virallisia ostajia ei ollut. Se on ollut varma ostaja, ja se tarvitsee suuren määrän teuraita vuosittain. Vuosina 1992–1996 se osti noin 80 % alueella tuotetusta poronlihasta. Yritys ostaa myös muita luonnontuotteita, esimerkiksi 1990-luvun alussa se osti yksityisiltä riekkoja dollarin yhdestä riekosta. Samoin yritys ostaa marjoja, kuten hilloja ja puolukoita. Lihakaupan määrästä antaa jonkinlaisen kuvan se, että yritys suunnitteli teurastavansa vuonna 1998 Luujärvellä 12 000 poroa, mikä merkitsee 150 000:ta kiloa lihaa.[222]

[218] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66.
[219] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66.
[220] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/61.
[221] Yrityksen nimi muuttui 1.3.2002 Polarica Ab:ksi. Ks. Mauno 2002, 13.
[222] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66; Niemi 1998, 26; Konstantinov 1996, 57.

Moottorikelkka Luujärven stalovajan, ruokalan, edustalla. Marraskuu 1991. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Uuden yhteistyöyrityksen tulo markkinoille on merkinnyt sitä, että entisillä sovhooseilla on eräänlainen välittäjän rooli ostajan Norrfrysin ja prikaatien välillä. Entisten sovhoosien tehtävänä on ollut varmistaa, että prikaatit tuottavat tarvittavan määrän lihaa yhteistyöyritykselle. Toisaalta itse sovhoosit ovat viimeaikaisen kehityksen valossa tulossa tarpeettomiksi tässä ketjussa, sillä Norrfrys alkoi ostaa myös yksityisiltä poronomistajilta poroja ja suunnitteli maksavansa esimerkiksi vuonna 1995–1996 enemmän kuin entisiltä sovhooseilta ostamistaan poroista. Vuoden 1996 tietojen mukaan yksityisten poronomistajien piti saada kolme dollaria kilolta ja entisten sovhoosien runsaat kaksi dollaria. Poromiehet olivat kuitenkin pitäneet yksityismyynnin tilitystä liian monimutkaisena, joten he olivat entiseen tapaan myyneet omat poronsa Tundralle, joka oli myynyt nekin Norrfrysille.[223]

Lihan ja taljojen lisäksi sovhoosit ja myös poromiehet ovat myyneet ns. verisarvia ja verta. Nahkapäällysteiset verisarvet sahataan elävän poron päästä. Paras aika ottaa sarvet on alkukesällä, sillä heinäkuussa sarvet alkavat luutua. Verisarvien määrää poromiesten oli vaikea arvioida, mutta sovhooseille toiminta oli kannattavaa, koska vuonna 1992 eräs ulkomainen yhtiö oli tarjonnut 17 dollaria sarvikilosta, jopa vanhoista sarvista. Sarvet viedään Saksaan tai Japaniin, jossa niistä tehdään potenssilääkettä. Myös Venäjällä on ollut tehdas, joka on valmistanut elävien porojen sarvista Pantacrin-nimistä ainetta, jota käytetään potenssilääkkeenä. Veri myydään lääketeollisuuden raaka-aineeksi

[223] Konstantinov 1996, 57; Konstantinov 1997, 17.

Nikolai Lukin porovaljakoineen Luujärven keskustassa. Maaliskuu 1993. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Venäjälle. Taljat on myyty keskitetysti nahkatehtaille esimerkiksi Komin tasavaltaan.[224]

1990-luvun alkuvuosina Luujärvellä oli paikallisen saamelaisaktiivin perustama yritys *Valt Jall*, joka suunnitteli ostavansa ja teurastavansa poroja sekä välittävänsä lihaa ostajille Luujärven ulkopuolelle. Valt Jall sai lahjoituksena norjalaiselta porosaamelaisten yhdistykseltä, NRL:lta **(Norske Reindriftssamernas Landsforbund)** kenttäteurastamon, jotta se voisi hankkia poroja muualtakin kuin Luujärveltä. Valt Jalliin kuului muutakin toimintaa kuten naisten käsityöpaja ja kalastusmatkailua. Perusajatuksena oli työllistää saamelaisnaisia ja työttömiä, ja muulla toiminnalla piti rahoittaa työllistämistä. Valt Jall ei onnistunut toiminnassaan. Yhtenä syynä sen ja muiden sen kaltaisten yritysten epäonnistumiseen pidettiin verotuslakien ja -käytännön mielivaltaisuutta.[225]

[224] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/35, 45; Beach 1992, 127.

[225] Esimerkiksi kalastusmatkailua varten perustetun leirin poltti armeija. Ks. enemmän Larsson-Kalvemo 1995, 97–98.

9 Poronhoitaja ja perhe

Käsittelen tässä luvussa poronhoitoa perheen näkökulmasta. Ensimmäiseksi käyn läpi, miten poromiehet ovat valinneet ammatikseen poronhoidon. Sen jälkeen tarkastelen työnjakoa ja sitä, onko se sukupuolisidonnaista. Lopuksi tarkastelen poronhoidon tuottamaa toimeentuloa perhetasolla Kyrössä sekä sitä miten poronhoitoperheiden toimeentulo on muuttunut tutkimusaikana. Kuolan niemimaalta koskeva tarkastelunäkökulma on hieman erilainen, ja siinä tarkastelen virallisen palkan määräytymisen lisäksi epävirallista taloutta.

Ammatinvalinta

Työ ja leikki

Kaikkialla maapallolla lapset leikkivät, mutta leikkien aiheet ja tavat vaihtelevat. Ekologiset ja kulttuuriset tekijät määräävät myös lasten leikkejä. Leikkikalut valmistetaan saatavissa olevista materiaaleista, ja leikit heijastavat yhteisön perinnettä ja elämäntapaa. Lapissa lasten leikkeihin ovat kuuluneet leikkiporot – kivistä, kävyistä tai päreistä tehdyt – ja näitä poroja on hoidettu samalla tavalla kuin aikuiset hoitivat omiaan.

Suosittu ja yleinen leikki on ollut porosilla olo. Sitä on leikitty niin Suomessa kuin muuallakin poronhoitoalueella kuten esimerkiksi Kuolan saamelaisten keskuudessa. Porosilla ollessa osa lapsista juoksentelee poroina, joita toiset yrittävät koota tai paimentaa. Poroina olevat lapset pitävät poronsarvia tai sarvenpalaa päänsä päällä ja juoksevat karkuun paimenia, jotka suopungilla yrittävät heittää poron kiinni. Tai poronsarven paloja on heitelty ilmaan, ja toiset ovat koettaneet osua niihin suopungilla. Jännittävä ja hyödyllinen leikki oli yrittää heittää suopunki »liikkuvaan» poronsarveen. Poronsarvi sidottiin esimerkiksi puilla kuormatun ahkion keulaan. Ahkio työnnettiin liukumaan mäkeä alas, ja lapset yrittivät heittää suopungilla sarvea kiinni. On myös voitu kilpailla siitä, kuka osuu parhaiten.[226]

Leikkieläinten valmistaminen oli helppoa. Esimerkiksi tuohesta leikattiin poroja siten, että tuohilevy taitettiin kahtia. Näin syntyneet porot jäivät kiinni toisiinsa ja pysyivät helposti pystyssä. Sarvet tehtiin risuista. Päreporoille oli helppo vuolla komeat sarvet. Leikkiporot sidottiin peräkkäin jonoksi, jota lapsi saattoi vetää perässään. Poroille pystytettiin risuista, oksista tai kivistä ulos aitaus, jossa niitä voitiin lypsää tai käsitellä. Talvella aitaus rakennettiin luonnollisesti lumesta. Lehmiä tai lampaita saatiin kävyistä ja kivistä. Näille kotieläimille voitiin rakentaa leikkinavetta, josta ne pääsivät laitumelle.[227]

Kodassa tilaa oli vähän, niinpä sisäleikit koostuivat sormileikeistä, loruista, muisteluksista, saduista ja tarinoista. Saamessa erotetaan *máinnas*, joka on satu, tarina tai juttu sekä *muihtalus*, joka on kertomus tai muistelus.[228]

---

[226] Itkonen 1984b, 431–432; EM EE 220, 279.
[227] Itkonen 1984b, 431–432.
[228] Huuskonen 2001, 88.

Poromiehen pojan leikkiporoja 1990-luvulla. Raattama. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

> Ei äidillä eikä isällä ollu aikaa tähän, vaan sen teki joutoväki, niinku ahkut ja vanhat sedät tai enot, jotka asui samassa kodassa. Käsillä ja sormilla tehtiin varjokuvia ja niitä arvuuteltiin. Niitä oli soma näyttää kotalouetta vasten.[229]

Näin kertoi lapsuutensa leikeistä Enontekiön Käsivarresta kotoisin oleva, 1940-luvulla syntynyt porosaamelaisnainen.

Poromerkkien tunnistamista ja leikkaamista opetettiin leikin varjolla. Kahtia taitetusta tuohesta leikattiin poronkorvan muotoinen pala, joka käärittiin etusormen ympärille. Näin saatiin sekä oikea että vasen korva. Tuohikorvaan leikattiin poromerkki ja lapsia arvuutettiin kenelle merkki kuului. Lapset harjoittelivat myös itse merkin leikkaamista tuoheen. Näin samalla opittiin leikkaamaan oman perheen merkkejä ja tunnistamaan korvamerkkejä – molemmat olivat tärkeitä taitoja poronhoidossa.[230]

Ympäristöstä saatavilla olevasta materiaalista saatiin monenlaisia leikkikaluja, sillä leikeissä rajana oli vain mielikuvitus. Esimerkiksi Kuolan niemimaan saamelaiset käyttivät leikkikaluina porojen polvilumpioita ja pieniä koparaluita. Luupaloihin piirrettiin merkkejä ja niitä piilotettiin ja etsittiin. Näillä on leikkinyt lapsena 1950-luvulla syntynyt komiporomies, Ivan. Samoilla pikkuluilla leikkivät sittemmin hänen lapsensa. Polvilumpioita voitiin myös pitää poroina, jolloin ne sidottiin ahkion tai reen eteen ja yhdistettiin monta poroa kä-

[229] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/24. Referointi kirjoittajan.
[230] Ruotsala 2001, 17–18.

sittäväksi raidoksi, jota vedettiin. Itäsaamelaiset ovat pelanneet polvilumpioiden avulla myös pienoiskeilapeliä. Siinä pienet polvilumpiot tai muut luut asetettiin pystyyn pöydälle tai neliönmuotoiselle laudalle ja niitä heitettiin kumoon isommalla luulla. Nykyään poron koparoista tehdään esimerkiksi rytmisoittimia päiväkoteihin.[231]

Yhä edelleen lapset matkivat leikeissään vanhempiensa poronhoitotöitä. Päre- tai tuohiporoja ei tosin enää veistetä iltapuhteina, vaan leikkiporot löytyvät kaupoista. Matkamuistoina myytävät muoviporot saavat leikeissä uuden ulkonäön, jotta ne paremmin vastaisivat kotiporojen ulkonäköä. Niiltä voidaan esimerkiksi katkaista sarvet tai varustaa ne oikean mallin mukaisesti reellä. Stiga-kelkkojen tapaiset leikkimoottorikelkat löytyvät porotilan pihalta isän moottorikelkan vierestä.[232]

Leikkimällä oppiminen

Poronhoidossa työt vaihtelevat eri vuodenaikojen mukaan, joten myös työvoiman tarve vaihtelee. Tämä heijastuu lastenkin elämässä, sillä heidän on autettava mahdollisuuksien ja voimiensa mukaan vanhempiaan. Työ, leikki ja kaikki mitä kuului jokapäiväiseen elämään kietoutuivat vuodenkierron mukaisesti arkeen ja työhön, juhlaan ja vapaa-aikaan sekä rituaaleihin. Leikki ja työ kulkivat rinnakkain ja limittäin.[233]

Leikkeihin liittyi läheisesti lasten opettaminen työhön. Poroleikeissä lapset jäljittelevät aikuisten töitä – mihin aikuiset pyrkivätkin. Aikuisten mallin mukaan otettiin kiinni leikkiporoja. Leikin varjolla lapset oppivat osallistumaan perheen töihin, kuten poronmerkityksiin kesällä ja erotuksiin talvella. Lapset oppivat jo varhain käsittelemään puukkoa. Ensimmäisen oikean poronsa lapsi sai usein kastelahjaksi. Näin hän sai oman poroelon alun jo varhain.[234]

Aikuiset käyttivät viekkautta apuna opettaessaan lapsia leikin varjolla työhön. Lapset harjoittelivat riekon ansapyyntiä tekemällä talvisin pihapiiriin leikkiansoja. Varhain aamulla joku perheen aikuisista kävi laittamassa aikaisemmin saadun riekon ansaan. Herättyään lapsi riensi kokemaan ansoja. Tällä tavalla lapsia innostettiin riekonpyyntiin ja opetettiin aamuvirkuksi.[235]

Poromiesperheissä on ollut tapana ottaa lapset mukaan sekä merkityksiin että erotuksiin. Koululaiset saivat lomaa erotusten ajaksi. Näin työ tuli tutuksi pienestä pitäen. Tällä tavalla lapset saatiin kasvamaan työhön ja kiinnostumaan siitä myös omana elämänuranaan.[236] Vastaavanlainen vanhempien töiden heijastuminen lasten leikeissä on tullut esille esimerkiksi pientilallisväestön tutkimuksessa.[237]

---

[231] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/29, 66; Itkonen 194145–48.
[232] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim. 5, 22.
[233] Korkiakangas 1996, 197, 324–327.
[234] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim. 3, 5, 10.
[235] Itkonen 1984b, 433.
[236] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/2, 4, 6, 24.
[237] Ahponen & Järvelä 1983, 37; Korkiakangas 1996, 324–325.

Joonas Autto leikkaa poromerkkiä. Kaisa Autto on apuna Vuonniksen aidalla, heinäkuu 1996. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Poromieheksi Kyrön paliskunnassa

Tarkastelen tässä luvussa poronhoidon valintaan johtaneita syitä sukupolvittain. Haastatteluissa tuli selvästi esille se, miten tärkeää on ollut, että lapsuudenkodissa on ollut poroja. Vaikka poroja olisikin ollut vain muutama ajo- tai syömäporo, niin silläkin on ollut vaikutus ammatinvalintaan. 1930-luvulla poronhoidon aloittaneet haastateltavani, Einari ja Aleksi, sanoivat poromieheksi ryhtymisen syyksi sen, että poronhoito oli siihen aikaan ainoa mahdollisuus ansaita elanto myös perheelle. Molempien lapsuudenkodeissa toimeentulo saatiin osittain poroista, osittain karjanhoidosta ja kalastuksesta. 1930-luku, jolloin he aloittivat poronhoidon, oli taloudellisesti huonoa aikaa. Niinpä miehet joutuivat ottamaan lainaa ostaakseen poroja, koska porot olivat paliskunnasta loppuneet. Tukijana tässä hankkeessa oli Aleksin isä.[238] Vastaavanlainen ammatin periytyminen sukupolvelta toiselle tapahtuu maataloudessa.[239]

Kolmas vanhemman polven haastateltava aloitti poromiehenä 1940–1950-luvun vaihteessa ja naimisiin mentyään muutti paliskunnan itärajalla sijaitsevaan kylään. Hänen vaimollaan oli merkki ja poroja naapuripaliskunnassa, josta ne sitten siirrettiin Kyröön. Poronhoito oli tarpeellinen ansionlisä karjanhoidon sekä metsä- ja uittotöiden oheen.[240]

---

[238] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1, 2.

[239] Silvasti 2001, 290–292.

[240] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/6; Vastaava myös TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/15.

Merkityksiin otetaan pikkulapsetkin mukaan. Tuula Autto ja Raattaman kylän lapsia Pallastunturin aidalla, heinäkuu 1984. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Suurimmalle osalle haastateltavista ei ollut muita vaihtoehtoja kuin porometsä. Esimerkiksi Erkin poromiesisä kaatui sodassa, ja hän jäi talon ainoaksi mieheksi. Erkki osallistui merkitykseen ensimmäisen kerran 12-vuotiaana. Näihin aikoihin hänelle oli suunniteltu oma poromerkki isänsä merkistä mukaillen. Niinpä isän töiden jatkaminen tuli hänellekin »kuin luontojaan eikä siinä ollut mitään valitsemista».[241]

Myös Einarin poika Eero jatkoi isänsä töitä porometsässä. Samoin teki kaksi hänen nuorempaa veljeään. 1960-luvulla ei pohjoisen kylissä ollut muita ansiomahdollisuuksia satunnaisten metsätöiden lisäksi kuin lähteä porometsään. Suurten savotoiden ollessa jo ohitse palkkatyöhön olisi pitänyt lähteä oman kylän ulkopuolelle. Yksi haastattelemistani poikamiesporomiehistä kokeilikin rakennustöitä Lapin läänin ulkopuolella, mutta ei viihtynyt siellä.[242] Aleksin pojista neljä alkoi poromieheksi ja viides poika on työskennellyt porotalousneuvojana. Myös perheen tytöt ovat olleet mukana poronhoitotöissä kesäisin ja he saavat toimeentulon poronhoidon ulkopuolelta.

Kyrön paliskunnassa olisi haastatteluhetkellä keski-iässä olleella ja sitä nuoremmalla sukupolvella periaatteessa ollut muita ammatinvalintamahdollisuuksia kuin edellisillä sukupolvilla. Vuonna 1955 syntynyt Hannu ehti käydä keskikoulua muutaman luokan, mutta koulu jäi kesken, eikä hänestä tullut kauppiasisän toiveista huolimatta tämän ammattin jatkajaa, sillä »veri veti poro-

[241] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/4. Referointi kirjoittajan.
[242] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b; myös 9, 16.

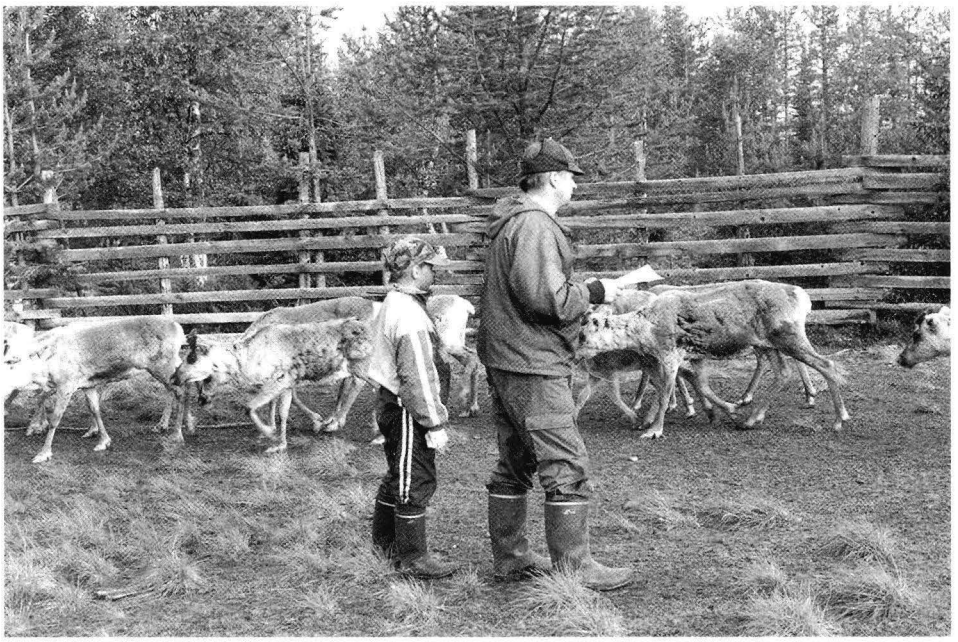

Risto ja Juuso Autto Puksuvaaran aidalla, heinäkuu 1995. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/vk 34740.

metsään».[243] Syitä ammatin viehätykseen Hannun oli vaikea nimetä, sillä se oli työtä, jota hän oli aina halunnut tehdä. Ainakin ammatin vapaus oli hänelle tärkeä asia. Ammattimaisena poromiehenä hän on ollut 17-vuotiaasta lähtien ja tehnyt poronhoitotöitä jo aikaisemminkin. Alkupääoman hän sai kotoaan ja lisää poroja hän on ostanut mm. Etelä-Suomeen muuttaneelta Einarin pojalta. Hän sai aikanaan poroja myös häälahjaksi.[244]

Myös Askon isällä oli merkki ja jonkin verran poroja. Asko itse on ollut koko ikänsä kiinnostunut poromiehen työstä ja kulkenut merkityksissä aina siitä lähtien, kun polkupyörällä pystyi kulkemaan. Jo nuorena poikana hän hoiti kotona härkiä. Työnteon hän aloitti metsurina, koska se oli ainut mahdollisuus päästä ansaitsemaan rahaa. Metsätöissä hankkimillaan ansioilla hän pystyi vähitellen kasvattamaan poromääräänsä, ja sai vuonna 1973 omiin nimiinsä isänsä merkin ja siinä olleet porot, joita hän oli hoitanut jo aikaisemminkin kuin omiaan. Päätoimisena poromiehenä hän on ollut vuodesta 1977 lähtien. Hänelle oli itsestään selvää poromieheksi siirtyminen, koska

> muissa töissä ei aika kulunut. Poromiehen ammatin viehätys on siinä, että saa taistella luonnon kanssa ja sen kanssa on pystyttävä tulemaan toimeen. Työ on vapaata, luonto määrää, milloin aamulla lähdetään töihin ja milloin illalla tullaan kotiin. Jokainen työpäivä on erilainen.[245]

---

[243] TYKL tutkimusarkisto 1.6.26/3a, 3b.
[244] TYKL tutkimusarkisto 1.6.26/3a, 3b.
[245] TYKL tutkimusarkisto 1.6.26/5a. Referointi kirjoittajan.

Myös monien muiden luontaiselinkeinojen harjoittajiksi on ryhdytty mielenkiinnosta luontoa kohtaan, vaikka ammatinvalintavaihtoehtoja olisi ollut useita. Kalastajaksi ruvettiin Orvar Löfgrenin mukaan yksinkertaisesti koska »teki mieli vesille» aivan samalla tavalla, kuin Asko ammatinvalintansa luonnehti.[246]

Se, että haastattelemieni poromiesten kotona on ollut poroja, on ollut tärkein motiivi ryhtyä poromieheksi. Yleinen vastaus kysyessäni keski-ikäiseltä tai sitä nuoremmalta sukupolvelta syytä ryhtyä poromieheksi oli: »No siksi tietenki ko kotona oli poroja, niin sitä kautta.»[247] Toisaalta se, että itsellä tai kotona ei poroja ollut, saattoi olla joillekin myös poromieheksi ryhtymiselle esteenä. Maatalousoppilaitoksen porotalouslinjan käynyt haastateltavani ei koulun jälkeen ryhtynyt poromieheksi, vaan haki töitä muualta, koska »se [poromieheksi ryhtyminen] on vaikeaa ja ei kannata kun ja jos porot pittää ostaa».[248]

Työhön kasvaminen näkyy myös nuorimman sukupolven edustajan, 1970-luvulla syntyneen Jarin vaikeuksissa kertoa täsmällistä syytä siihen, miksi hänestäkin tuli poromies kuten isästään:

> Jari: En mie ossaa sanoa, tais olla ittesthän selvä. (---) Olen mie tietenki ollu alaluokilta asti, kuus seittemän vuotiaasta (---) aijoilla kulkenu mukana. (---) Silloin tehthin mitä osathin. (---)
> Helena: Oliko se sitte itsesthän selvää?
> Jari: Olipa tietenki ittesthän selvää se. Että oli mukana. (---) Siinä kymmenen ikäsestä olen tehnyt töitä. (---)[249]

Poromerkki Jarilla, kuten monilla muillakin kylän lapsilla, oli ollut jo lapsesta lähtien.[250]

Varsinkaan vanhemman ikäpolven mukaan poromieheksi ei opita koulunpenkillä vaan työtä tekemällä nuoresta pitäen: »Työn kautta, eihän se muuta ole. Ei siihen taija koulussa oppia.»[251] Lasten kasvatuksen yhtenä tehtävänä on vähitellen siirtää vanhemman sukupolven tiedollinen pääoma nuoremmille. Sosiaalistumisprosessi aloitettiin jo leikeistä. Luontaiselinkeinosta toimeentulonsa saavilla elintärkeää on luonnon ja sen olosuhteiden tunteminen. Senpä vuoksi lapset otettiin jo pieninä mukaan erilaisiin töihin.[252] Aikaisemmin oli yleistä, ja usein myös työvoimatarpeesta johtuen välttämätöntä, että lapset jo pieninä joutuivat tekemään työtä. Muidenkin luontaiselinkeinojen parista tehdyt tutkimukset osoittavat sen, että ammattiin tultiin vain siihen kasvamalla. Työtä ei varsinaisesti opetettu, se opittiin osallistumalla päivittäisiin askareisiin.[253]

Lauri kertoi oman poromiehen työuransa alkutaipaleesta 1940-luvulla:

> Lauri: Mulla on ollu semmosesta kahdeksanvuotiaasta, ennenkin, ko mie en muistakhan koska se on tullu [poromerkki]. Ja mulla oli ensimmäinen poro, mie tienasin kolome vuorokautta.

---

[246] Löfgren 1977, 156; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5.
[247] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim. 10.
[248] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/13. Vastaava myös Kantola 1990, 43.
[249] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/14.
[250] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim. 3a.
[251] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/9.
[252] Löfgren 1971, 33–34.
[253] Löfgren 1977, 143, 147.

Helena: No, mitä sie silloin tehit?
Lauri: No mie tuota kesämerkitysaikana Abielin ja Aukun ja hetkinen (...).
Helena: Paulun Aukun?
Lauri: Niin Kyrön Paulun Aukun ja oli joku kolmaski. Mie olin ophana tuola lännessä, sinne tämä Kyrön tokka sinne. Ja siinä meni sillä reissulla kolme vuorokautta. Ja mie sitte sain laukkinokkavasikan ja siitä tuli niin pahatapanen, että mie en pärjännyt sille laisinkhan.
Helena: Keltä sie sait sen sitte?
Lauri: Isältäni palkaksi.
Helena: Joo'o. No mistä se sinun merkki on tehty? (---)
Lauri: Se on tehty minun papan merkistä kato, ku Manolan äijältä.[254]

Poronhoidossa sukupolvelta toiselle siirtyvän tradition osuus on tärkeä, joskaan ei nykyään enää niin tärkeä kuin se oli vielä 1960-luvulla, koska työ on teknistymisen vuoksi helpottunut, eikä miesten enää tarvitse olla viikkokausia metsässä. Luvussa neljä (s. 116) tuli esille, kuinka poronhoitoa elvytettäessä 1930-luvulla poromiehet kärsivät tradition puutteesta, sillä runsaaseen kymmeneen vuoteen ei paliskunnassa ollut enää ollut poroja. Poronhoitoa uudelleen aloitettaessa se sujui monella tavalla taitamattomasti ja poromäärä kasvoi hitaasti.[255] Tätä työhön liittyvien tapojen ja taitojen siirtämistä sukupolvelta toiselle nimitetään perinneresurssiksi. Outi Tuomi-Nikulan mukaan perinneresurssin puuttuminen aiheutti Keski-Pohjanmaan rannikon hylkeenpyynnissä jatkuvasti vaikeuksia, kun puuttui perinteinen tieto siitä, miten jäillä liikutaan ja yövytään. Nuori polvi jatkoi pyyntiä urheilumetsästyksen muodossa, ja siten harrastuksessaan vapaaehtoisesti palasi luontosidonnaisuuteen.[256]

Poromiehille on järjestetty myös koulutusta. Vuonna 1931 oli Suomen Poronjalostusyhdistys järjestänyt nuorille poromiehille harjoittelumahdollisuuden Ylitornion Lohijärven paliskunnassa.[257] Myöhemmin kurssitoiminta on lisääntynyt, ja ammattikasvatushallitus vahvisti Paliskuntain yhdistyksen suunnitteleman oppisopimuslain mukaisen koulutuksen paliskunnassa.[258] Lapin maatalousoppilaitoksessa Kittilässä avattiin porotalouslinja vuonna 1981, ja poronhoidon opetusta on annettu myös Inarissa sijaitsevassa Saamelaisalueen Ammatillisessa Kurssikeskuksessa. Lisäksi jo ammatissa toimiville poromiehille järjestetään erilaisia kursseja.

Poromiesten suhtautuminen koulunpenkiltä valmistuneisiin poromiehiin vaihtelee. Nykyisin työ vaatii monenlaisia osaamista, ja poromiehet osallistuvat mielellään erilaisille, esimerkiksi metsätalous-, verotus- tai poronlihan jalostuskursseille. Kittilän porotalouslinjan käynyt haastateltavani luonnehti koulutuksen hyötyä seuraavasti: »Siihen mie olin tyytyväinen, siellä oppi ainaki teurastushommat kunnolla.»[259]

---

[254] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/16.
[255] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1a, 2.
[256] Tuomi-Nikula 1982, 17, 270–271.
[257] Poromies 4/1932, 64.
[258] Huttu-Hiltunen 1973, 20.
[259] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/13.

Risto ja Juuso Autto merkityksessä Vuonniksen aidalla, heinäkuu 1996. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Haastattelemistani poromiehistä ainoastaan yksi oli aloittanut porotalouslinjan, mutta lopettanyt sen kahden kuukauden kuluttua. Kysyttyäni syytä, sain varovaisia vastauksia:

> Jari: Koulunkäynnistä, enpä mie siitä isosti tykänny. (---) Kävin mie maatalouskoulua pari kuukautta.
> Helena: Miksi sie lopetit?
> Jari: No ei kiinnostanut se koulu...
> Helena: Miksi, eikö siitä ollu hyötyä?
> Jari: No, en mie, olis siitä saattanu olla hyötyä, ei se ikänä koulunkäynti tietenkhän...
> Helena: Lopetitko sitte?
> Jari: Joo. Ei kiinnostanu se maatalouskoulun porolinja. (---)[260]

Poronhoidon tulevaisuuden kannalta on tärkeää, että yhteisössä on kasvamassa uusia poromiespolvia. Sukupolven vaihtuminen kestää kauan, sillä poronhoidosta irtaantuminen on vanhemmille poromiehille vaikeaa. Vaikka he eivät enää jaksa kulkea porometsässä, eivät he silti raaski luopua poroista eivätkä pysyä poissa merkityksistä eivätkä erotuksista.[261]

Poromiesten mielestä Kyrössä vielä 1990-luvun loppupuolella oli tarpeeksi työvoimaa porometsään, mutta lähivuodet ratkaisevat, tuleeko jatkossa nuoria miehiä tarpeeksi työhön.

> Asko: (---) Kyllähän meilä mennee vanhaksi jos siihen ei nuoria tule. Jari ja Mika on tuota nuorimmat. Mie ja Hannu ja Tuomo ko menemä,

[260] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/14a.
[261] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim. 1a, 2, 6, 16.

että emmä ennää pysty, niin se jääpi Jarin harteile sitte. Äkkiähän niitä kyllä tullee niitä nuoria, ei ole monta vuotta mene ku joku innostuu. (---) Poromiestä ei tule, jos sillä ei ole intoa, ei sitä vängälä saa. (---) Kovin se on pieni ku se on yhen pojan varassa.[262]

Aktiiviporomiehet suhtautuivat elinkeinon jatkumiseen luottavaisesti, sillä pari kolme nuorta miestä oli aloittamassa poronhoitoa; haastatteluhetkellä he hoitivat etupäässä vanhempiensa ja sisarustensa poroja.[263] Isät toivovat pojistaan työlleen jatkajiaan ja ovat ottaneet senkin vuoksi mahdollisuuksien mukaan lapset mukaan porometsään jo alle kouluikäisinä: »Se on soma ku se kävelee minun perässä koko ajan ja kyssyy kenen [poro] tuo.»[264] Vanhemman polven, työnsä jo ennen moottorikelkkojen aikaa aloittanut poromies sen sijaan ei halunnut pojastaan työlleen jatkajaa.

Mikko: Mie en ole lietsonu milhän laila koko porohommaa.
Helena: Mikset?
Mikko: Mie olen itte sielä rääkkääntynny ja paleltunnu sielä tarpheksi. En mie sallis semmosta muile.[265]

Poika on ansiotyössä muualla, mutta auttaa isää merkityksissä ja erotuksissa.[266]

Myöskään toinen vanhempi poromies ei ole halunnut lastensa jatkavan poronhoitoa, »koska olen nähny, että se on kuoleva ammatti».[267] Hänen mukaansa poromiehiltä on viety päätösvalta pois omista asioistaan eikä ammatti ole enää kannattava esimerkiksi uusien teurastussäännösten vuoksi.[268] Molemmilla aikuisilla lapsilla oli haastatteluhetkellä merkki ja poroja.

Maanviljelijöitä ohjaavia kulttuurisia malleja tutkinut Tiina Silvasti kysyykin aiheellisesti, onko maatilojen lapsilla todellista vapautta valita ura? Mitkä ovat heidän – ja samanlaisessa tilanteessa olevien poromiesten lasten – realistiset mahdollisuutensa valita muu kuin vanhempien ura? Valitsemisen pakko on postmodernissa yhteiskunnassa elävän ihmisen kohtalo. Mikäli kotona pidetään perinteisen työn jatkuvuutta tärkeänä, silloin tilalla jatkaminen menee Silvastin mukaan yksilön oikeuksien ja valinnanmahdollisuuksien edelle.[269]

Vaikka poromiesvanhemmat toivovatkin lapsistaan jatkajia, eivät he rajoita lasten siirtymistä muuhun ammattiin. Monet heistä ovat kannustaneet lapsiaan käymään koulua ja valitsemaan muun ammatin. Erään haastateltavan, Erkin, poika rakennutti ensin itselleen luontaiselinkeinotilan, mutta vaihtoi poromiehen ammatin uraan kansainvälisessä yrityksessä.

Se, että poronhoito ei enää jatkukaan seuraavassa sukupolvessa, voi olla vaikea asia sekä isälle että lapselle, koska kysymyksessä on myös emotionaalinen side elinkeinoon:

---

[262] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5b.
[263] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3b, 13, 14.
[264] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5b. Ks. myös 3b, 10.
[265] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/15.
[266] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/15.
[267] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/16.
[268] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/16.
[269] Silvasti 2001, 120–121.

Heikki (vas.) ja Juha-Pekka Rauhala vertaavat tietojaan Ruskisrovan aidalla, heinäkuu 1995. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/vk 34742.

Helena: Mitä sulle ne porot meinaa, tarkottaa?
Maarit: Ne merkittee hirvittävän paljon, että esimerkiksi se, että miehän olen tosiaan ainoa lapsi, enkä mie tiiä sitten mitenkä se niinku jatkuu sitte. Että kun siis todennäkösemmin ei tosiaan jatku, ja se on yhtä vaikea asia niiku sekä isälle että mulle, niin tuntuu tosi pahalta niin ku että se on niin ku se on. (---) Sillä [isällä] on samanlainen huoli poronhoijon tulevaisuuvesta, mutta ku veri vetäis kumminkin eikä. Hän haluais, että on mun poroja ku niitä aina on ollut, ja ei haluais luopua siitä hommasta. Mutta samalla taas tietää, että ei niin ku ole ihan täysin terve ja ettei niin ku ennää ole voimissansa. Se on kauhean vaikea meille molemmille.[270]

[270] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/25.

Poromieheksi Kuolassa

Poromiehen ammatinvalintaan johtaneissa syissä ei ole eroja Kyrön ja Kuolan välillä, sillä niin yhteneviä ovat haastateltavieni vastaukset kysymykseeni, miksi he ovat ryhtyneet poronhoitajiksi. Myös Kuolassa poronhoito periytyy sukupolvelta toiselle, sillä kaikki haastattelemani poromiehet ovat jatkaneet joko vanhempiensa tai isovanhempiensa ammatissa. Pari oli kokeillut töitä muualla, mutta muut olivat heti koulun jälkeen siirtyneet tundralle, porometsään töihin.

Poronhoito ja sen työtehtävät olivat haastateltaville tuttuja jo kotoa. Tundralla töissä oli aina vanhempia paimenia neuvomassa ja apuna. Vanhimman sukupolven työssäoloaikana poromies oppi myös sen, mitä kaikkea porosta voitiin hyödyntää. Poron koettiin olevan koko elämisen perusta. Perhe seurasi aina 1960-luvulle asti porojen mukana. Vaikka 1930-luvulla kollektivisoinnin yhteydessä porot siirtyivät kollektiivien omistukseen, jatkoivat perheenjäsenet niiden paimentamista ja hoitamista.[271]

Siitä huolimatta, että muita valinnanvaihtoehtoja ei ollut, monet keski-iässä olleet haastateltavat korostivat poronhoidon merkitystä koko elämän perustana:

> Täällä me elämme omavaraisesti. Elätämme itsemme ja vieläpä lähetämme lihaa [muualle]. Me teemme kaiken itse, veden, polttopuut, rehut ja ihan kaikki, mitä tahansa. (---) Meillä täällä kaikki liittyy poronhoitoon. Niin kuin ennenkin oli. Kuka teki polttopuut, kuka heinät, marjat niin että lapsuudesta asti kaikki liittyi poroon.[272] (Vladimir, syntynyt vuonna 1940 Krasnoščeljessa)

Hieman poikkeavan uran omaava keski-ikäinen poromies Sergei tuli vanhempiensa ja veljensä ammattiin vähitellen. Aluksi hän työskenteli sovhoosissa mekaanikkona ja maataloustyöntekijänä, myöhemmin hallinnossa apumiehenä. Sieltä hänet lähetettiin auttamaan poronhoitoprikaateja vasomisaikana. Vähitellen Sergei oppi tehtävät ja oli yhä enemmän apuna veljensä johtamassa prikaatissa ja siirtyi 1970-luvun lopulla kokonaan tundralle. Siitä huolimatta hänen ammattinimikkeensä sovhoosissa on *jegeer*, mikä tarkoittaa metsästyksentarkastajaa. Nimikkeestä huolimatta hän on poronhoitaja.[273]

Myös vuonna 1970 syntynyt Dimma ryhtyi poromieheksi, koska hänen isovanhempansa olivat asuneet suurimman osan elämästään tundralla ja olleet poronhoitajia. Dimman saamelainen äiti oli ammatiltaan karjakko ja venäläinen isä mekaanikko. Omien sanojensa mukaan Dimmalla ei ollut muita ammattihaaveita, kuin että hän halusi poromieheksi. Lapsena hän vietti lomansa isovanhempiensa luona tundralla poronhoitotukikohdassa ja tutustui siellä vähitellen poronhoitoon. Luujärvellä hän osallistui nuorisolle järjestetyn poronhoitokerhon toimintaan.[274]

---

[271] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/30, 31, 44, 51, 55, 65.

[272] TYKL tutkimusarkisto 1.6.26/34.

[273] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/50. Sergein mukaan myös silloin, kun poronhoitaja ei huonon terveytensä vuoksi enää pysty olemaan töissä tundralla, hänestä tulee *jegeer* ja hän siirtyy tekemään kevyemmiksi luokiteltuja töitä.

[274] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/53.

Kenttätyöaikana eräs Kuolan poronhoidon suurimpia ongelmia oli työvoimapula ja huoli siitä, riittääkö poronhoitajia nyt ja tulevaisuudessa. Kaikki eläkkeellä olevat haastateltavani auttoivat poronhoidon kiireisimpinä aikoina voimiensa mukaan. Monet heistä kutsuttiin työvoimapulan vuoksi töihin vasomis- ja merkitsemisaikoina sekä syksyllä erotuksiin ja teurastuksiin. Poromiesten eläkeikä 1990-luvun alkupuolella oli 55 vuotta ja kotaemäntien 50 vuotta. Eläkeläiset lähtivät mielellään tundralle auttamaan, sillä samalla he saivat ruokavalioonsa lihaa ja muuta vaihtelua kuten kalaa, sieniä ja marjoja.[275]

Koska työ tundralla oli ollut raskasta, eivät vanhemmat aina halunneet lastensa jatkavan poronhoidossa, vaan toivoivat heidän löytävän helpomman työn joko kylästä tai opiskelun jälkeen muualta. Näin esimerkiksi Pavel, joka itse sanoi viihtyneensä tundralla töissä, kielsi poikiaan ryhtymästä poronhoitajiksi työn raskauden vuoksi. Kahdella pojista oli venäläiset vaimot, jotka eivät halunneet lähteäkään tundralle.[276] Myöskään Marina ei olisi halunnut poikansa Ivanin seuraavan isänsä esimerkkiä ja ryhtyvän poromieheksi. Äidin mielestä poika oli liian kiltti prikaatinjohtajaksi, ja tundran olosuhteet ovat vaikeat. Ivan valittiin myöhemmin prikaatinjohtajaksi.[277]

Vuonna 1956 syntyneen Ivanin mukaan hänen sukupolvestaan monet ryhtyivät poronhoitajiksi, mutta nykyinen nuoriso ei enää halua:

> Ivan: Synnyin siellä [tundralla]. Aloin kulkea isän kanssa tundralla jo ihan pienestä. Isä oli poromies.
> Natalia: Miksi on niin vähän poromiehiä?
> Nikolai: Eivät halua olla tundralla koko ajan. Kylässä on parempi. On televisiot ja kaikki. (---) Ei meidän mielestä ole raskasta. Totta kai kaikkea saa kestää, no mutta se kuuluu asiaan. (---) Siellä nyt kuitenkin... miksei tekisi töitä. Me olemme enemmän eristyksissä kylästä, perheestä.[278]

Nykyisten eläkeikää lähestyvien poromiesten nuoruudessa poronhoito oli arvostettu ja haluttu työ. Työn raskaus ja tundran olot asettavat hyvälle poromiehelle monia vaatimuksia:

> Helena: Mitä ominaisuuksia pitää olla hyvällä poromiehellä?
> Vasili: Hyvin monia. Ensinnäkin pitää olla pää paikallaan. Tyhjällä päällä ei ole tundralle menemistä. Pitää tuntea tundra hyvin ja pitää omata hyvä suuntavaisto. Sitä taitoa ei ole kaikille annettu. On poromiehiä, jotka koko ikänsä ajavat ja eksyilevät. Täytyy omata henkilökohtaisia taipumuksia. Alueen tuntemus ja suunnistaminen tundralla. Sopeutuminen sääolosuhteisiin. Täytyy osata tehdä tuli. Paikallistuntemus ja poron tavat, porolaitumet, poron ravinto. Säässä kuin säässä pitää osata suunnistaa. Pitää tietää tuleeko tänään sade vai lumipyry. Ajaa tokkaa, pelastaa itsensä. Taitoja ja tietämistä on paljon. Pitää osata tulla toimeen porojen kanssa, opettaa sitä, ottaa se kiinni, ajaa sillä.[279] (Vasili, syntynyt vuonna 1940 Narjan Marissa, asuu Luujärvellä)

---

[275] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/ esim. 30, 31, 32, 51, 55, 65.
[276] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/55.
[277] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/32.
[278] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/29.
[279] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/46.

Nämä taidot omaava poromies pystyi hallitsemaan sekä työympäristönsä että porot menestyksellisesti.

Työvoimapulan tärkein syy oli kuitenkin entisen Neuvostoliiton jo aikaisemmin 1960-luvulla harjoittama politiikka, jonka mukaan tuottamattomat henkilöt, perhe eli isovanhemmat, puoliso ja lapset, haluttiin pois tundralta kuluttamasta. Luvussa kuusi (s. 206) tuli esille miten elämäntapapaimentolaisuudesta (**bytovye kotševniki**) piti päästä eroon, jolloin tundralle prikaateihin työskentelemään jäisivät vain tuottavat paimentolaiset (**proizvodšvennye kotševniki**).[280] Neuvostovalta ei tässä uudistuksessa ymmärtänyt perheen roolia poronhoidossa. Se eriytti perheen jäsenet eri maailmoihin ja pyrki antamaan perinteisten arvojen tilalle uuden neuvostoliittolaisen arvomaailman, joka ei arvostanut perinteistä, puolinomadista elämää. Lapset saivat sekä koulussa että sisäoppilaitoksissa kuulla, miten alkeellista, raskasta ja epäterveellistä poronhoitajan elämä tundralla oli. Myöhemmin nuoret, joilla ei enää ollut omakohtaista yhteyttä tundran elämään, eivät nähneet eivätkä arvostaneet poronhoidon tarjoamia työmahdollisuuksia. Jotkut nuoret naiset, jotka kaikesta huolimatta menivät naimisiin poromiehen kanssa ja lähtivät tundralle, saattoivat Tuula Tuiskun mukaan tuntea syyllisyyttä siitä, että toimivat vastoin valtion suosittamaa edistystä.[281]

Yksi selkeästi haastatteluissa esille tullut syy siihen, miksi poronhoitajista oli pulaa, oli perhe ja sen odotukset. Vuoropaimennusjärjestelmään siirtyminen saattoi kyllä helpottaa perheen elatusta, erityisesti mikäli puoliso sai palkkatyötä kylästä, mutta se vaikeutti puolison löytämistä. Tilastojen mukaan suuri osa poromiehistä eli naimattomina, koska ammattiin liittyvät pitkät poissaolot kotoa eivät ole ainakaan helpottaneet aviopuolison löytämistä.[282] Poromieshän joutui vuoropaimennuksen perinteen mukaisesti olemaan työssä tundralla perheen asuessa kylässä. Nuoret naiset eivät mene mielellään naimisiin poromiehen kanssa, jonka tietävät olevan pitkiä aikoja poissa kotoa. Kutakin prikaatia kohti riittää kaksi kotaemäntää, jotka huolehtivat ruuanlaitosta, siivouksesta ja vaatteista. Mikäli puoliso olisi halunnut seurata miestään tundralle, se ei olisi ollut mahdollista, jos kotaemännän paikat olivat aviomiehen prikaatissa jo täytetyt. Kuolassa tämä oli kenttätöiden mukaan vain teoreettinen ongelma, sillä siellä oli pulaa kotaemännistä. Kotaemännän raskas työ ei houkutellut nuoria tyttöjä.[283]

Vuonna 1959 syntyneen Ljuban mukaan naisen, joka ei ole viettänyt tundralla lapsuuttaan, on vaikea sopeutua poromiehen puolisoksi. Hänelle itselleen, lapsuutensa ja myöhemmin loma-aikansa tundralla viettäneenä sopeutuminen tundralle ei ole ollut vaikeaa, ainoastaan sen hetkiset olosuhteet olisi esteenä. Ljuba olisi itse halunnut lähteä, ja myös sovhoosi olisi halunnut hänet kotaemännäksi, mutta koska hänellä oli kolme kouluikäistä lasta, hän ei halunnut jättää heitä kylään asuntolaan tai toisten hoidettaviksi. Tundraa ja sen oloja tuntematon henkilö näkee sen vain takapajuisena, alkeellisena ja ankarana paik-

---

[280] Esim. Tuisku 1999, 93; Kerttula 2000, 85.

[281] Ruotsala 2000, 270–271; Tuisku 2001, 56.

[282] Lazarev & Patsija 1991, 206; Kerttula 2000, 89.

[283] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/60; Nenetsiassa tilanne saattoi olla toinen, ks. Tuisku 2001, 46.

kana, joka ei työpaikkana houkuttele. Jos on asunut kylässä ja tottunut sen mukavuuksiin, tundran oloihin ei ole helppo sopeutua.[284]

Ljuba on viettänyt lapsuudessaan kesät tundralla prikaatin tukikohdassa, jossa isä oli poromies ja äiti kotaemäntä. Lapset auttoivat äitiä ruuanlaitossa, siivoamisessa ja vaatteiden korjaamisessa ja ompelussa. Äiti opetti tundralla Ljuban ja muut sisaret ompelemaan:

> Ompelin ensimmäiset käsityöt, tossut. Olin silloin 10 vuotta vanha.[285]

Vanhempien työ ja tundralla vietetty lapsuus näkyvät myös Ljuban sisarusten ammatinvalinnassa: vanhempi veli on poronhoitoprikaatin johtaja ja veljen puoliso on kotaemäntä, yksi sisar on kotaemäntä ja naimaton, sairaseläkkeellä oleva veli auttaa perhettä tundralla ja tekee käsitöitä. Myös Ljuban mies on poronhoitaja.[286]

Myös Kuolassa on mahdollisuus opiskella poronhoitoa. Luujärvellä sijaitsevassa Teknillisessä ammattikoulussa on ollut poronhoitajan kaksi- ja kolmivuotiset linjat. Pitemmällä linjalla oli enemmän yleissivistäviä aineita.[287] Ammattikoulun poronhoitajaopetusta arvosteltiin liian teoreettiseksi, kritiikin mukaan oppilaat ovat liian vähän aikaa työssä prikaateissa. Sen lisäksi pitkä armeija-aika, kaksi vuotta, ehtii etäännyttää ammattikoulun käyneet ja liian vähän aikaa prikaateissa työskennelleet pojat poronhoidosta. Kotaemäntäpulaa Luujärven ammattikoulu yrittikin lieventää yhdistämällä kotaemännän taitoja opettavaan linjaan houkuttelevampia oppiaineita, jotta kouluun olisi saatu opiskelijoita.[288]

Kouluaikana poronhoitajaoppilaat harjoittelevat sekä koulun omassa tukikohdassa että poronhoitoprikaateissa. Koulun tukikohdassa oppilaat olivat yhdessä, mutta prikaateissa oli yksi harjoittelija prikaatia kohti. Koulun jälkeen oppilaat jatkoivat tavallisesti vielä vuoden harjoittelijana prikaatissa. Ne oppilaat, joiden vanhemmat tai sukulaiset olivat työssä samassa prikaatissa, voivat aloittaa heti varsinaisena poronhoitajana ilman uutta harjoittelujaksoa.[289]

Poronhoitajaharjoittelijat ovat välttämättömiä poronhoitoprikaatien työvoimapulan helpottamiseksi. Sovhoosin silloisen (1992) johtajan mukaan vuosittain koulusta valmistui 10–15 poronhoitajaa, mutta ainoastaan kolmasosa heistä pysyi alalla. Hänen mukaansa lisätyövoimantarve oli viitisen prosent-

---

[284] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/56.

[285] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/56.

[286] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/56.

[287] Kolmivuotiselle linjalle tultiin opiskelemaan kahdeksannen luokan jälkeen ja siellä opiskeltiin yhtä aikaa sekä ammattikoulun aineita että yleissivistäviä aineita, joten se vastaa keskiasteen koulutusta. Siitä voi jatkaa oman alan korkeamman asteen koulutukseen. Eläintekniikot ovat opiskelleet esimerkiksi Pietarissa Puskinin maatalousinstituutissa. Ks. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/45, 60.

[288] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/60, 65. Myöhemmin ammattikoulun poronhoitolinja siirrettiin Juonniin, jossa aloitettiin poronhoitoprojekti suomalaisten kanssa. Opetuksen alkaessa Juonnissa oli koulun omistuksessa noin 700 poron opetustokka, mutta joulukuun 1996 tietojen mukaan määrä oli laskenut noin 400 poroon. Ks. Suomen ja Venäjän välinen koulutusyhteistyö luontaistalous- ja käsityöalalla Kuolan alueella 1996, 4–5. Erityisesti saamelaiset kritisoivat koulun siirtämistä pois Luujärveltä. Luujärvelle jäi koulun alaosasto.

[289] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/60, 46, 53, 34.

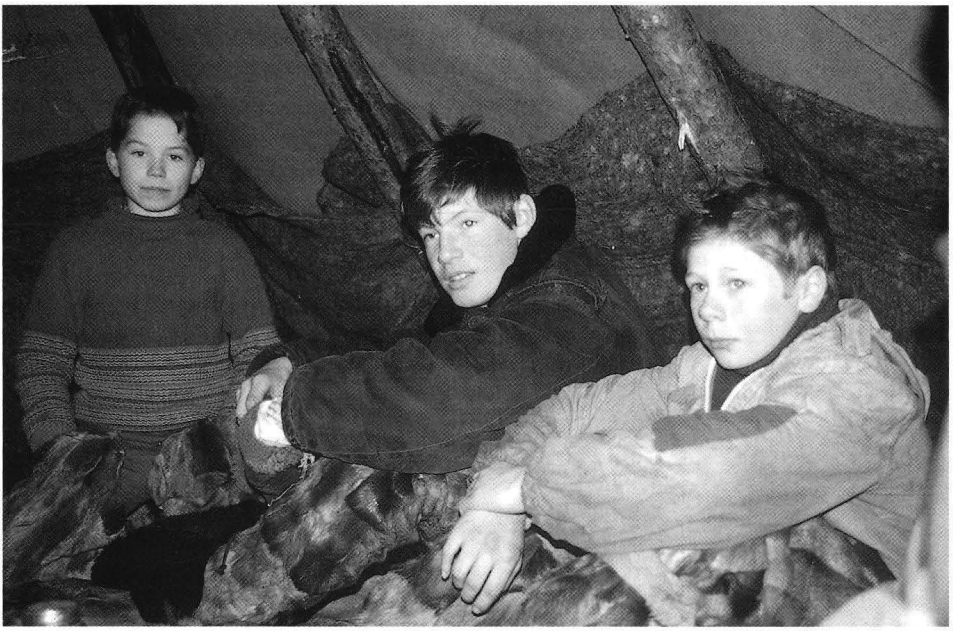

Poronhoitokerholaisia laavussaan Krasnošeljen lähistöllä, maaliskuu 1993. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

tia.[290] Kaikki ammattikoulun käyneet eivät joko pääse – ehkä he eivät harjoittelijoina osoittautuneet tarpeeksi ahkeriksi – tai lähde töihin tundralle, sillä ainakin Krasnošeljessä kahden Luujärvellä ammattikoulun käyneen pojan mainittiin syksyllä 1992 olevan työttöminä.[291]

Sekä Luujärvellä että Krasnošeljessä on 1980-luvulta lähtien järjestetty poronhoitokerho 8–15-vuotiaille lapsille, jotta heillä olisi mahdollisuus tutustua poronhoitoon leikin varjolla. Poronhoito on joko perheen tai suvun ammatti, mutta lasten siteiden poronhoitoon ja tundraan on arveltu katkenneen kylissä asuttaessa. Krasnošeljessä poronhoitokerho organisoitiin sovhoosin saamelaisen pääinsinöörin aloitteesta. Kerhon tarkoituksena oli opettaa lapsille poronhoitotöitä: porojen hoitoa, poroilla ajoa ja elämistä kodassa tundralla. Krasnošeljen kerholla oli oma tukikohta noin viiden kilometrin päässä kylästä. Siellä olevassa laavussa pojat yöpyivät viikonloppuisin ja lomilla.[292]

Luujärvellä poronhoitokerho on ollut suosittu harrastus. 1990-luvun vaihteessa sen toiminnassa oli mukana jopa 30 oppilasta, joista viisi tyttöä. Kerholaiset eivät menneet kauemmaksi kylästä, mutta heillä oli käytössä sovhoosin 150 poron tokka, jossa oli härkiä ja ajoporoja. Kerhossa opeteltiin porojen hoitoa, suopungin tekoa ja jopa valjaiden ja rekien valmistamista.[293]

---

[290] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/45.
[291] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66.
[292] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/36, 34, 56, 66.
[293] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/53, 56.

Krasnošeljen sarvityöverstaalla töissä oleva Aleksandr Litusov, syyskuu 1992. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/vk 34719.

Krasnošeljen kerhon vetäjänä 1990-luvun alussa toimineen Vladimirin mukaan neljä kerhoa käynyttä poikaa oli 1990-luvun alkupuoliskolla töissä tundralla. Hänen oma poikansa oli heidän joukossaan. Poika suunnitteli armeijan jälkeen jatkavansa poronhoidossa, mutta isän mukaan tilanne saattoi muuttua, vaikka hän toivoikin pojastaan poromiestä. Poronhoitokerhon ohjaajina toimivat Krasnošeljessä poromiehet, jotka eivät enää terveydellisistä syistä pystyneet olemaan tundralla töissä koko aikaa. Esimerkiksi Vladimir itse oli siirtynyt tundralta sovhoosin sarvityöverstaalle töihin. Sarvityöverstaalla työ oli kevyempää. Verstaalla työstettiin sarvia matkamuistoiksi.[294]

Työnjako ja töihin osallistuminen Kyrön poromiesperheissä

Sukupuolten välinen työnjako on tunnettu, ja usein sen oletetaan ilman muuta olevan vanhin työnjaon muoto. Sen syynä on pidetty perinteisesti sitä, että naiset lasten synnyttäjinä ja imettäjinä ja tämän myötä myös kasvattajina ovat olleet sidoksissa kotiin. Miesten tehtävien on katsottu pohjautuneen laajempaan alueeseen, joten heidän tehtävänsä vaativat liikkumista kotipiirin ulkopuolella. Johtuivatpa erot sitten biologisista tai yhteiskunnallisista tekijöistä, ovat sukupuolierot saaneet eri aikoina ja eri paikoissa erilaisen merkityksen ja muodon.[295]

[294] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/34, 35.
[295] Jallinoja 1985, 243.

Pohjois-Suomessa naiset ovat tehneet myös sellaisia töitä, jotka muualla Suomessa ovat kuuluneet miehille, kuten kylväneet viljaa.[296] Naiset ovat yleensäkin joustaneet enemmän työnjaossa maatiloilla.[297]

Pyyntiyhteisössä naisille saatettiin jättää vähemmän jännittävät työt kuten kalastus ja keräily miesten kulkiessa metsällä. Naisten piti keskittyä kotona ja sen lähiympäristössä suoritettaviin töihin. Talonpoikaisyhteisöissä navetan, pihapiirin ja myös lastenhoidon katsottiin kuuluvan yksinomaan naisille. Naisten askareet muodostivat silti merkittävän osan omavaraistaloutta. Silti naisten asemalla yhteisössä ei tunnu olleen mitään vastaavuutta heidän työpainoksensa taloudelliselle merkitykselle ainakaan myöhempinä aikoina. Miehille kuuluivat maataloustöiden ja kauppamatkojen lisäksi myös kalastus ja metsästys.[298]

Kuten jo aikaisemmin on tullut esille, on poromiesperheissä ollut tapana ottaa lapset mukaan töihin jo pieninä sitä mukaa kuin he pystyivät osallistumaan töihin. Erotuksia varten ovat lapset saaneet koulusta lomaa. Tutustuttamalla lapset jo pieninä poronhoitoon on yritetty turvata elinkeinon jatkuvuus perheessä.[299]

Poronhoidon jatkuvuuden kannalta tärkeää on se, että jo lapset omistavat poroja ja saavat oman poronmerkin. Tämä kannustaa työhön, sillä heidän porojensa myyntitulot tulevat periaatteessa heille itselleen, esimerkiksi päinvastoin kuin aiemmin Jukka Pennasen Puruveden muikunkalastusta koskevan tutkimuksen mukaan nuottayhtiöissä, joista poika lähti vieraaseen nuottakuntaan työhön, koska ei saanut isältään riittävästi palkkaa ja isä joutui palkkaamaan hänen tilalleen vieraan työntekijän.[300]

Esimerkiksi Einarin kaksi samassa taloudessa elänyttä aikamiespoikaa ovat poromiehiä, ja isän vetäydyttyä vähitellen työstä, pojat jatkoivat ammatissa ja hoitivat perheen porot. Sama käytäntö on ollut muillakin perheillä. Vaikka lapset elivät jo omissa talouksissaan, he huolehtivat oman perheen porojen lisäksi myös vanhempiensa poroista.[301]

Myös ne lapset, jotka eivät ole poromiehiä, osallistuvat mahdollisuuksien mukaan poronhoitotöihin. Esimerkiksi aikuiset lapset tulevat etelästä kesälomallaan auttamaan isää merkityksessä.[302] Tärkeä apu on osallistuminen erotuksissa porojen *vetämiseen*, sillä isolla perheellä on runsaasti poroja ja suuren määrän vetäminen vaatii paljon työvoimaa. Erityisesti pojat, mutta muutamien haastateltavieni tytötkin ovat olleet pienestä pitäen mukana poronhoidossa. Tytöt ovat myös kulkeneet merkityksissä ja erotuksissa, joissa ovat apuna porojen vetämisessä ja vasojen laputtamisessa ja kantamisessa. Tytöt eivät ole olleet mukana etossa eivätkä paimentamisessa.[303] Merkityksiin oli tyttöjenkin aina päästävä:

---

[296] Paulaharju 1922, 199; Talve 1990, 199.

[297] Östman 2000, 219–220; Silvasti 2001, 172.

[298] Löfgren 1977, 148–51; Jallinoja 1985, 243; Peltonen 1992, 219. Vrt. sama ilmiö myös Moriz 1990, 142, 262.

[299] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1a, 1b, 2, 4, 6.10, 16.

[300] Pennanen 1979, 187.

[301] TYKL tutkimusarkisto 1.6.26/1a, 1b, 2.

[302] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/16, 19, 22.

[303] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/19, 22.

Eila Autto ylöspanijana Ruskisrovan merkitysaidalla. Juha-Pekka Rauhala Vaasasta on isänsä apuna. Heinäkuu 1995. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

> Itte sinne halusin, koska se oli hauskaa ja kuulu asihhan. Sielä oli kaikki kylän lapset. (---) Nyt en voi ajatella kessääkhän, etten pääse aijale. Isä suuttu ku minun piti lähteä rippikoulhun ja sanoin, jos en pääse ensimmäisele leirile, en lähe ollenkhan, ku toisen leirin aikana ovat merkitykset. Isän mielestä oli sama mille leirile, mutta rippikoulhun piti mennä. Silloin pani hanthin tätä urraa.[304]

Lisäksi tytöt on olleet ylöspanijana merkityksessä sekä auttaneet kesäisin lehtikerppujen tekemisessä ja syksyllä jäkälän panossa. Jonkun poromiehen puolison ollessa toisinaan kokkina kodin lähellä sijaitsevalla erotusaidalla, ovat tyttäret tai sisaret olleet siellä apuna.[305]

Kaikilla vanhimmilla haastateltavillani[306] on ollut aikaisemmin nautakarjaa, jonka hoitamisesta on vastannut vaimo. Vaimot osallistuivat poronhoitotöihin tekemällä lehtikerppuja ja panemalla jäkälää syksyllä. Toisaalta lihan, poronveren ja sisäelinten jatkokäsittely on ollut suurimmaksi osaksi naisten työtä samoin kuin vaatteista huolehtiminen. Nautakarja vaati vaimon läsnäolon kotona.[307]

Keski-ikäisten ja heitä nuorempien puolisot eivät ole osallistuneet töihin porometsässä, mutta poroaidalla he kävivät: lasten kanssa kesämerkityksissä ja erotuksissa. Kesäisin vaimot ovat lisäksi olleet mukana tekemässä poroille

---

[304] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/13.

[305] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/2, 4, 6, 19, 22.

[306] Haastateltavistani vain kaksi oli poikamiehiä; lisäksi yhdessä haastattelussa oli osan aikaa läsnä naimaton poromies.

[307] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 2, 4, 6.

Lahja Autto kokkina erotuksessa Koivuniemen aidalla 1960-luvun alkupuolella. Valok. Aila Autto, nyk. Mäkinen, kuva Aila Mäkisen omistuksessa.

heinää, mutta muuten he 1980-luvulla jättivät poronhoitotyöt miehelleen. 1990-luvulle tultaessa he auttoivat enemmän poronhoitotöissä kuten porojen ruokkimisessa ja merkityksissä.[308]

Naisten aktiivisesta osallistumisesta poronhoitotöihin on Suomesta vähän tietoja. T. I. Itkosen mukaan Enontekiöllä lapsettomat naiset osallistuivat jopa paimentamiseen aina 1940-luvulle asti.[309] Paimentolaissaamelaisnaiset joutuivat varmaan osallistumaan moniin muihinkin poronhoitotöihin enemmän kuin mitä suomalaisten poromiesten puolisot, sillä paimentolaissaamelaisperhe asui ja muutti porojen mukana. Mikäli perheessä oli tarpeeksi työvoimaa – joko omaa tai palkattua – ei naisten ole tarvinnut osallistua paimentamiseen.[310] Koutokeinossa sijaitseva Saamelaisinstituutti teetti selvityksen porosaamelaisnaisten työtilanteesta 1970-luvulla. Sen mukaan monissa tapauksissa ei naisten ja miesten työtehtävien välillä ollut selvää eroa, vaikka pääpiirteissä nainen teki kotityöt ja mies poronhoitoon liittyvät työt. Nainen osallistui aktiivisesti poronhoitotöihin erityisesti muuton, erotuksen, teurastuksen ja merkinnän yhteydessä.[311]

Norjassa on tehty selvityksiä naisten asemasta poronhoitajayhteisöissä. Sen mukaan naisten asema on heikentynyt 1990-luvulle tultaessa. Koska naiset eivät enää ottaneet osaa poronhoitotöihin, eivät he omaa taloudellista päätösval-

[308] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3, 5.
[309] Itkonen 1984b, 160.
[310] Amft 2001, 127, nootti 1.
[311] Boazosámi ämidiid bargodilásvuodat 1979, 37, 47.

Anja Rauhala kokkina Koivuniemen aidalla. Kuvassa vas. Marja-Terttu Autto, selin Abiel Autto ja oikeassa reunassa Arvo Autto. Kuva Aila Mäkisen omistuksessa.

taa. Näin miesten taloudellinen valta ja yhteiskunnallinen asema korostuvat. Poronhoitoa on jo vanhastaan pidetty tärkeänä saamelaisuuden symbolina, ja näin Jorun Eikjoen mukaan miehet ovat saaneet julkisoikeudellisen aseman määritellä mitä legitiimi saamelaisuus on ja mitä se ei ole. Samoin ne tehtävät ja arvot, jotka aiemmin kuuluivat naisille, ovat modernissa yhteiskunnassa jääneet pois. Erikoistuneet ammatit ja erilaiset laitokset, kuten vanhustenhoito, lastenhoito- ja koululaitos, ovat saaneet yhä tärkeämmän roolin eikä enää tunneta tarvetta naapuriapuun tai muihin sosiaalisiin kontakteihin.[312]

Aviopuolisoiden välinen työnjako oli aikaisemmin edellytys, jotta monista elinkeinonhaaroista koostuva taloudenpito, jollainen poronhoito oli 1980-luvulle asti, onnistui. Työnjakoa tärkeämpi seikka oli kuitenkin se, että työt tehtiin, ei se, kuka ne teki. Vaikka maa- ja luontaistaloudessa olikin työnjaossa näkyvissä erikseen naisten ja miesten maailma, niin käytännössä niitä oli usein mahdotonta erottaa. Molemmat kantoivat vastuun omista tehtävistään, mutta toista autettiin tarvittaessa tilanteen mukaan joustaen. Tärkeimmät tehtävät tehtiin aina ensin, joten poronhoitoyhteisössä poronhoidon tehtävät menivät muiden edelle. Jos perheessä ei ollut poikia paimentamaan tokkaa, silloin tytöt

[312] Eikjok 1990, 15–20.

ottivat siihen osaa.[313] Molemmilla – sekä miehillä että naisilla – oli myös omat erikoistaitonsa, joihin keskityttiin muina aikoina. Esimerkiksi käsitöitä voitiin tehdä oman tarpeen lisäksi myyntiin.

> Helena: Mihin asti teilä on karjaa ollu?
> Mikko: Siihen asti ku se vaimo kuoli. Siitä on toistakymmentä vuotta.
> Helena: Silloin oli semmonen työnjako, mitä miehet teki ja mitä naiset teki. Vaimo oli siottu tähän karjhan ja kotia ja mies oli sielä...
> Mikko: Niinhän se oli. Mie täyvyin olla sielä poromettässä ja se täyty ku tuli pimeässäki niitä karjahommia heiniä ajjaa ja päivämukkana olin mettässä ja illala täyty heiniä hommata ja sitte taas aamula lähteä. Aika ankeaa oli se homma. Kovatöistä. Ei se riittäny kaheksan tuntia.

Syyt edellä kuvattuun selkeään, mutta käytännössä joustavaan työnjakoon Kyrössä lienevät olleet käytännön sanelemia. Vaimolla oli tarpeeksi työtä hoitaessaan kodin ja lapset, lapsilla taas oli aikaa osallistua myös poronhoitotöihin. Lapset oli myös velvoitettu työhön useissa perheissä, sillä varsinkin kesällä heinänteossa ja rehunhankinnassa heidän työpanoksensa oli välttämätön. Lasten mennessä kesäisin merkitykseen oli vaimon oltava kotona ja hoidettava karja ja pienemmät lapset. Hänellä ei ollut aikaa olla yökausia merkityksessä. Samanlainen tilanne oli myös erotusaikana, sillä lehmät oli lypsettävä ja ruokittava ajallaan. Merkityksessä ja erotuksessa ei myöskään ollut mitään uutuuden viehätystä paikkakunnalta kotoisin[314] olevalle puolisolle, joka jo lapsena oli ollut tekemisissä poronhoidon kanssa.[315]

Poronhoitovuonna 1995–1996 Suomen poronomistajista oli 23 % naisia, ja he omistivat lukuporoista 14 %. Kyrön paliskunnassa poronomistajista naisia oli yli kolmannes, ja he omistivat kymmenen prosenttia lukuporoista.[316] Paliskuntien tilastoiduista työpäivistä naiset sen sijaan tekivät ainoastaan kolme prosenttia. Outi Jääskön tekemän selvityksen mukaan naiset osallistuivat erityisesti poronhoidon sesonkitöihin, kuten erotuksiin, merkityksiin ja rehuntekoon sekä säännöllistä kotona olemista vaativiin töihin, kuten porojen ruokkimiseen, välineiden korjaamiseen ja kotitöihin.[317]

1990-luvun puolivälin tilanne Kyrössä vahvistaa Jääskön tuloksia. Vaikka naiset eivät olekaan olleet töissä porometsässä, heidän työpanoksensa oli 1980–1990-luvuilla tärkeä muustakin kuin taloudellisesta näkökulmasta. Nuoremman polven puolisot kävivät alkuaikoina niin erotuksissa kuin merkityksissäkin mutta eivät osallistuneet töihin muuten kuin auttamalla esimerkiksi porojen vetämisessä ja vasojen laputtamisessa. He pitivät tärkeänä sitä, että lapset pääsivät kesäisin merkityksiin ja sään ja koulun salliessa myös talvisin erotuksiin. Tällä tavalla he halusivat totuttaa lapset isän ammattiin ja mahdollisesti turvata työn jatkajan, vaikka eivät itse ottaneet osaa työhön. 1980-luvulla Askon ja Hannun puolisot eivät osallistuneet poronhoitotöihin, osittain siksi, että lapset olivat silloin pieniä.

---

[313] Amft 2001, 123.

[314] Runsas puolet Kyrön paliskunnan poromiehistä on löytänyt puolisonsa Lapin läänin ulkopuolelta. Ks. Ruotsala 1998.

[315] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b,2, 6, 15,16.

[316] Kemppainen 1997, 51–52.

[317] Jääskö 1998, 25–26, 63.

1990-luvulla yleistyi porojen ruokkiminen kotona tarhassa ja tämä työ tuli poromiehen puolison ja lasten velvollisuudeksi. Ajoittain, muun muassa kevättalvella 1996 ja poronhoitovuonna 1996–1997, porojen ruokintaan meni parikin tuntia vuorokaudessa riippuen kulloinkin ruokinnassa olevien porojen määrästä.

> Hannu: Jouni se kyllä ruokkii tunnollisesti porot, yleensä jonku kansa, koska rehun antaminen on raskasta. Ku mie en ole paikala Hanna [puoliso] tekkee sen Jounin kans ja kuulema neuvvoo tarkhan miten ruokkia: tuolle noin paljon ja tuolle noin paljon.
> Hanna: Minä niin nautin siitä tilanteesta, ja samoin tietty Jounikin kun voi osoittaa olevansa tarpeellinen ja tietävä.[318]

Vaimot auttoivat rehun – kortteen, heinän ja lehtikerppujen – korjaamisessa. Muutama puoliso auttoi myös miestään merkityksissä tunnistamaan perheen ja lähisuvun omistamien vaadinten vasoja ja edelleen erotusaidalla porojen vetämisessä. Joskus he voivat lähteä puolison mukaan seuraamaan esimerkiksi kevättokan palkimista.[319]

Vaikka myös haastattelujen perusteella näyttää siltä, että naiset eivät ole olleet kovin aktiivisia poronhoidossa, niin tämä kuva ei kerro totuutta. Naisten asemaa poronhoidossa tarkasteltaessa on syytä katsoa tilastotietojen taakse.[320] Se, että naisten sanotaan olevan poissa poronhoidosta, vahvistaa poronhoitotutkimuksen ja -hallinnon miesdominanssia. Tällöin myös valta, erityisesti taloudellinen valta pysyy miesten käsissä. Todellisuus riippuu siitä, mitkä työt lasketaan poronhoitoon, mitkä eivät. Naisten työpanos on ollut näkymätön, mutta mitätön se ei ole ollut. Naiset eivät esimerkiksi Kyrössä ole koskaan aktiivisesti osallistuneet paimentamiseen eivätkä muihin porometsän töihin, sen sijaan he ovat osallistuneet sesonkiluonteisiin töihin yhä enenevässä määrin.[321] Teurastuksissa auttaminen on kuulunut heille samoin kuin poronhoidossa ennen tarvittujen pukineiden, kuten peskien, nutukkaiden ja paulojen valmistaminen ja huolto. 1980-luvulta lähtien, kun poromiehet ovat myyneet osan tuotannostaan suoramyyntinä kuluttajille, on myyntityö jäänyt puolisoiden harteille, näin erityisesti silloin, jos vaimot ovat kotona päivisin miehen ollessa porometsässä. Matkailuyrityksissä töissä olevat puolisot hankkivat poronlihalle ostajia. Usein he huolehtivat poronhoidossa tarvittavista paperitöistäkin.[322]

> Helena: Ruukaako Seija [puoliso] auttaa sinua noissa lihahommissa syksylä?
> Asko: On tietenki, täytyy ja myyntihommissa. Täytyy tietenki olla, eihän se muuten. Vastaa puhelimhen ja ottaa ylös. Paljonhan se on kevhälä myynykki ku se on ollu tuola turistien kans.[323]

---

[318] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3b.

[319] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3, 5, 12, 14, 13. Ks. myös Jääskö 1998, 25–26.

[320] Ks.myös Amft 2001, 144, nootti 7.

[321] Haastateltavat kertoivat, että naapuripaliskunnassa Kuivasalmella naiset tekevät enemmän poronhoitotöitä. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/12, 13.

[322] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3, 4, 5, 10, 12, 13, 14.

[323] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5b.

Pasi Pääkkölä, Marita Peltovuori ja Raimo Autto katselevat merkkejä Ruskisrovan aidalla, heinäkuu 1995. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/vk 34753.

Phebe Fjellströmin mukaan merkillepantavaa Ruotsin tilanteessa on ollut se, että nuoria saamelaisnaisia on valinnut ammatikseen poronhoidon. Silloinkaan naiset eivät hänen mukaansa ole käytännön syistä osallistuneet paimentamiseen tunturissa, sillä kuka silloin hoitaisi kodin ja lapset?[324] Myös Robert Wheelensburgin tutkimuksessa tuli ilmi, että Ruotsissa naiset osallistuvat aktiivisesti poronhoitotöihin. Hänen mukaansa naiset osallistuivat kesämerkitykseen ja ilmasta paimentamiseen, ts. kun lentokoneista tarkkailtiin porojen kulkua ja palkimista. Naiset eivät sen sijaan osallistuneet moottorikelkalla tapahtuvaan talvipaimennukseen. Myös Tim Ingold on korostanut moottorikelkan vaikutusta sukupuolierojen väliseen taloudelliseen valtaan juuri sen vuoksi, että naiset eivät aja kelkoilla. Teknistymisen onkin usein katsottu olleen syynä siihen, että poronhoidon menestyksellinen harjoittaminen suosii miehiä.[325] Onko teknistymisen takana kuitenkin enemmän kyse siitä, että moottorikelkalla ajo erityisesti syvässä lumessa ja upottavalla kelillä vaatii fyysistä voimaa?

Poronhoidosta kertovassa 1990-luvun lopulla ilmestyneessä kirjassa korostetaan poronhoidon vaativan fyysisiä ominaisuuksia:

> Elinkeinon harjoittaminen vaatii fyysistä voimaa, seudun ja luonnon tuntemusta sekä pitkienkin aikojen oleskelua kaukana erämaassa.[326]

---

[324] Fjellström 1985, 538–540.

[325] Wheelensburg 1989, 115; Ingold 1976, 157–158; Kemppainen 1997, 51.

[326] Kemppainen 1997, 51.

Teknistymisestä poromiehen fyysisiä ominaisuuksia korostavista vaatimuksista huolimatta myös poromiesperheiden tytöt suunnittelevat poromiehen uraa. Ritva kertoi näin:

> Ritva: Olisin alkanu poromieheksi kyllä mutta ku on tyttö.
> Helena: Miksei?
> Ritva: Koska täälä ei ole yhthän naista töissä. Olen sanonu aina pienenä, että minusta tullee poromies, johon Pekka [isä] että älä höperä, ei kannata. (---) Olis pitänyt alkaa Pekan eläessä töihin, jotta olis oppinut. Vielä yläasthela halusin poromieheksi, isä sano, että totta se on hyvä ammatti, mutta haet kai johonki koulhun.
> Helena: Miksei poronhoito ole naisille sopiva ammatti?
> Ritva: Naisille tietty fyysisesti raskaampaa, talvela ku kelkkaa pitäs vettää irti esimerkiksi. Miesten ajatusmaailman käsityksiä, eivät pidä naisia samanarvoisina, ainakhan kaikki. Muuttuis se ehkä ja ei ehkä kaikiila niin vastenmielistä. Mutta nainen on kelvottomampi [fyysisesti heikompi] kuin mies, varsinki talvimaailmassa. (---) Ko naisia ei ole poromiehinä tässä palkisessa.[327]

Ritvan puolison mielestä Ritvasta olisi, vaikka olisikin fyysisesti heikompi kuin miehet, tullut poromies, mutta ehkä Ritva tunsi paremmin elämän realiteetit. Myös Kyrön naapuripaliskunnassa Muoniossa haastattelemani poromiehen tytär kertoi, että kun hän yritti lähteä isän mukaan syysettoon auttamaan, oli se isän mielestä turhaa itsensä rasittamista, joka ei sovi naisille:

> (---) se niin kauheasti ilmeisesti yritti niin ku suojella minua, ettei se.[328]

Ritva on työssä valtion virkamiehenä, ja hänen poroistaan pitää huolta veli. Veli kertoo, mikä poro pitäisi milloinkin myydä ja mikä jättää eloon. Muutenkin hän pitää poroista huolta, tuo heikkokuntoisia poroja kotiin tarhaan ja vie ne myöhemmin keväällä tokkaan. Myös Tuomon tytär piti haastatteluhetkellä mahdollisena sitä, että hänestä tulisi poromies. 2000-luvulla hän kuitenkin meni opiskelemaan kotiteollisuusoppilaitokseen.[329]

Andrea Amftin tutkimuksessa esille tulleet Ruotsin porosaamelaisnaisten kokemukset yrityksistä työskennellä porometsässä vahvistavat Ritvan epäluuloja. Erästä naispuolista poronhoidon aloittajaa miehet eivät hyväksyneet, vaan osoittivat monin tavoin, ettei tämä kykene suoriutumaan tehtävistä. Miehet auttoivat, mutta antoivat koko ajan huomata, että nainen on käytännössä täysin riippuvainen heidän avustaan. Kyseinen nainen luopui omasta poromiesurasta, mutta otti puolisokseen poromiehen. Myös eräs toinen nuori nainen, joka alkoi auttaa isäänsä porometsässä veljen ollessa armeijassa, sai kuulla jatkuvasti isältään, että työ on liian raskasta naiselle ja että nainen tarvitsee aina miesten apua. Amftin mukaan porometsä on niin maskuliininen ympäristö, että siellä ei ole tilaa naisille osallistua jokapäiväiseen työhön. Ei riitä, että naisella on poronhoito-oikeus, vaan hän tarvitsee Amftin tutkimuksen mukaan tukea sekä perheensä että lapinkylän miesjäseniltä. Ilman tätä tukea, symbolista

---

[327] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/13.
[328] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/25.
[329] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/10, 13, 14.

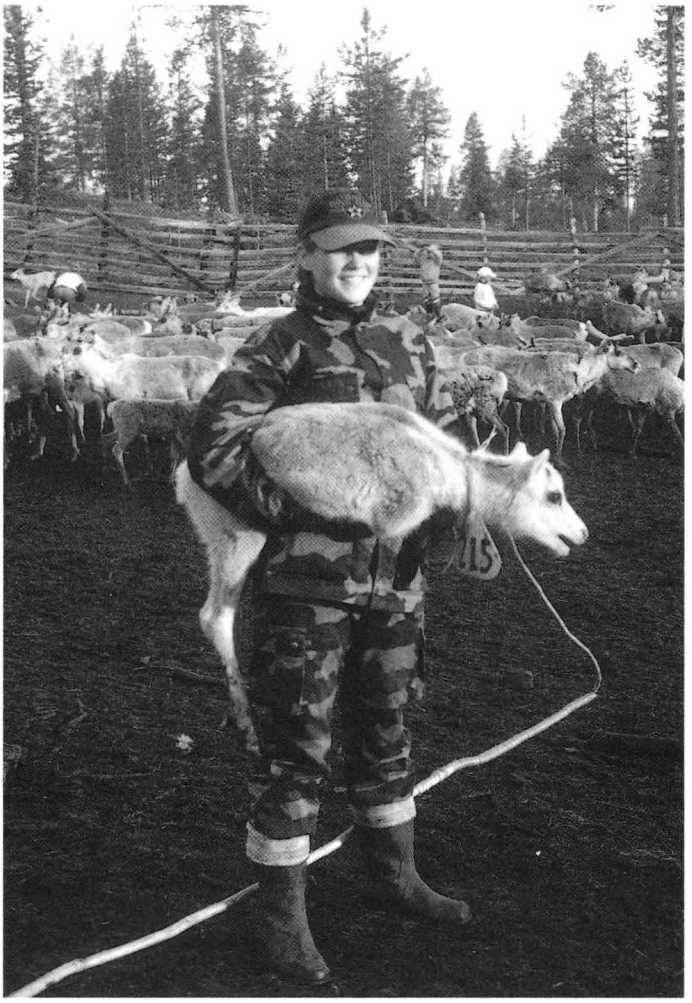

Tuija-Noora Autto merkityksessä Vuonniksen aidalla, heinäkuu 1997. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

lupaa, hänellä ei ole mahdollisuuksia ryhtyä poromieheksi, vaikka hänellä olisikin lain suoma poronhoito-oikeus.[330]

Edelllä olevista esimerkeistä käy ilmi, että taloudellinen ja sosiaalinen vallankäyttö eivät ole ainoita vallankäytönmuotoja. Ammatinvalinta voidaan nähdä myös suhteessa ruumiin sukupuolisuuteen sekä seksuaalisuuteen. Esimerkiksi maatilat nähdään selkeästi organisoituneina seksuaalisten, erityisesti heteroseksuaalisten normien varaan. Tiina Silvasti käyttää Lia Bryantin erottamaa kolmen ruumiin politiikan muotoa: spatiaalisen, verbaalisen ja fyysisen. Ruumiin politiikan kehyksestä käsin valta ja konfliktit ovat johdettavissa yksilön ruumiista, sen koosta, muodosta ja voimasta. Ruumiin politiikkaa harjoitetaan esimerkiksi fyysisellä vastakkainasettelulla tai myös miesten ja naisten erottamisella toisistaan.[331]

---

[330] Amft 2001, 152.

[331] Bryant 1999 < ks. Silvasti 2001, 199–200.

Naiset yhdistävät työskentelyn porometsässä maskuliiniseen voimaan ja näkevät – sekä kuulevat muilta – oman ruumiinsa riittämättömäksi. Tällä tavalla he myös määrittävät oman paikkansa elinkeinossa, kuten Bryantin tutkimat maatalousammateissa toimineet naiset.[332] Naisen ruumiin riittämättömyys on implisiittisesti läsnä myös ammatin jatkuvuutta ja sen ehtoja koskevassa keskustelussa, kuten esimerkiksi sanonta »vain yksi poika» tai kuten naispuolinen haastateltavani vastasi kysymykseeni, miten hän on ollut tekemisissä porojen kanssa:

> Enhän mie ole pienempänä ollu ollenkhan tekemisissä. Miehän olen, niinku poromiehet aina sano mulle, että mie sitten tietenkin [jatkan porojen kanssa], totta kai mua hirvittää, mut että mie ainakin koin sen kauhean ilkeänä silloin pienempänä kun ne aino sano, että voi voi Heikka-riepu, että ku sulla on yks lapsi ja sekin on vain tyvär. Ja se niin ku oli kauhea loukkaus minua kohthaan ja että mie en tosiaan ollut.[333]

Ruumiin riittämättömyyden diskurssin sisäistä ristiriitaisuutta osoittaa kuitenkin se, että erilaisissa poikkeustilanteissa, kuten sota-aikana, naiset ovat hoitaneet työt miesten ollessa rintamalla.

Kotitöihin ei vanhemman polven poromies ole osallistunut juuri muuten kuin ajamalla polttopuut ja heinän kotiin. Kodin- ja lastenhoidosta kantoi vastuun vaimo. Aikaisemmin 1960-luvun loppupuolelle asti vaimo piti huolta lapsista ja karjasta yksin miehen ollessa jopa viikkokausia porometsässä. Analogia tälle työnjaolle löytyy pienviljelijäperheiden parista, jossa mies sivuansioissaan metsätöissä viipyi viikkoja poissa kotoa, ja taloudenpitovelvollisuudet jäivät kotona olevien vaimon ja lasten harteille.[334] Aviomiehet pyrkivät olemaan lyhyempiä aikoja paimenessa kuin poikamiehet. Näin oli sovittu työvuoroista päätettäessä. 1980- ja 1990-luvulla nuoremmat miehet sen sijaan hoitavat lapsia, laittavat ruokaa ja siivoavat puolisoiden ollessa kodin ulkopuolella töissä. Joten tältä osin miesten ja naisten maailmat eivät ole enää niin erillään kuin ennen.[335]

Kyrön paliskunnan poromiesten puolisoista suurimman osan 1980-luvulla työllisti matkailu. Tämän päivän poromiesperheessä työnjaon mahdollistaa se, että matkailun huippusesongin aikana kevättalvella ja kesällä, poronhoitotyöt eivät työllistä miehiä niin paljon kuin syksyllä ja talvella, jolloin matkailusesonki on hiljainen. Vielä 1980-luvulla miehet hoitivat keväisin lapset vaimon ollessa työssä matkailuyrityksissä, sillä alueella ei ole ollut lasten päivähoitomahdollisuuksia. Talvella 1989 avattiin Raattamaan pienpäiväkoti, jonne muun muassa Hannun lapset pääsivät.[336]

Myös muissa luontaiselinkeinoissa työvoiman saannilla on ollut merkitystä ekologiseen sopeutumiseen. Monissa talouksissa lasten ja vanhusten työpanos oli ratkaiseva.[337] Monilapsisella perheellä oli työvoimaa. Sitä tarvittiin erityisesti heinänteossa ja marjastuksessa, jotka olivat miltei samanaikaisia. Pie-

---

[332] Ks. Silvasti 2001, 200.
[333] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/25.
[334] Ahponen & Järvelä 1983, 36.
[335] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/2, 6, 3.
[336] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3.
[337] Löfgren 1971, 33–34.

net perheet joutuivat asettamaan työt tärkeysjärjestykseen, mikäli työvoimaa ei riittänyt kaikkiin töihin. Luonnonresursseista elantonsa saavalle taloudelle oli ominaista joustavuus, jolla työpanos ohjattiin juuri sille alueelle, joka sillä hetkellä antoi parhaan tuloksen.[338] Tästä syystä myös poromiesperheiden toimeentulo on koostunut monista lähteistä, joita on voitu vuosittain hyödyntää eri tavalla. Poromiesperheiden toimeentuloa ja eri sivuelinkeinojen osuutta siinä esittelen myöhemmin sivulla 308.

Työnjako ja töihin osallistuminen Kuolan poromiesperheissä

Kuolan alueen poronhoidossa vallitseva työnjako ja poronhoitotöihin osallistuminen poikkeavat Kyrön poronhoidosta. Tärkein ero näiden kahden välillä on siinä, mitä kummassakin luetaan poronhoitotyöksi. Kuolassa poronhoitoon kuuluvat varsinaisen paimentamisen ja muiden porometsässä tehtävien töiden ja teurastuksen lisäksi myös työvaatteiden ompeleminen ja korjaaminen, ruoanlaitto ja poronhoitotukikohtien siivoaminen. Näistä töistä huolehtii tsumrabotnitsa, kotaemäntä.[339]

Toinen tärkeä ero Kuolan ja Kyrön välillä on se, että vielä 1960-luvulle asti, joissakin tapauksissa myöhempäänkin, perhe seurasi poronhoitajaa tundralla, kun taas Kyrössä perheet ovat aina asuneet kylissä ja poromies on ollut paimenessa pitkiäkin aikoja erossa perheestään. Kolmas ero Kyröön on se, että Kuolassa 1930-luvulta lähtien porot ovat kuuluneet kollektiiville: ensin kolhoosille, jonka jäseniä poronhoitajat ovat olleet ja myöhemmin 1960-luvulta lähtien sovhoosille, jossa tehtävästä työstä poronhoitajat ovat saaneet palkkaa. Poromiehillä on ollut mahdollista pitää myös omia poroja kollektiivien tokissa.

Vallankumouksen jälkeen Neuvostoliiton yhtenä tavoitteena oli miesten ja naisten välinen tasa-arvo, eikä naisten ja miesten rooleja pitänyt erotella, kuten esimerkiksi elämäntapapaimentolaisuuden aikana, jolloin tietyt tehtävät olivat kuuluneet naisille ja tietyt miehille. Miehet hoitivat porot, kalastivat ja metsästivät, naiset taas hoitivat kodin ja lapset ja muokkasivat nahat ja tekivät käsitöitä. Miehetkin tekivät käsitöitä kuten rekiä, veneitä, poronvaljaita tai suopunkeja. Tässä järjestelmässä molempien työpanokset täydensivät toisiaan ja molemmat olivat riippuvaisia toistensa työpanoksesta. Mitä paremmin poronhoito onnistui, sitä enemmän perheellä oli käytössään lihaa ja nahkoja, joista naiset ompelivat työvaatteita sekä paimenille että perheelle. Nahat olivat tärkeitä myös kotien, *tsumien,* päällysteinä. Poikkeusaikoina kuten sota-aikana miesten ollessa rintamalla, naiset hoitivat porot yhdessä vanhusten ja lasten kanssa, koska jonkun piti huolehtia tuotannosta.[340] Vaikka neuvostoideologia korostikin miehen ja naisen tasavertaisuutta eikä teoriassa hyväksynyt jakoa miesten ja naisten töihin, ei se ulottunut perinteisissä elinkeinoissa vallinneeseen sukupuolispesifiin työnjakoon. Miehet jatkoivat pyyntiä ja porojen hoitamista, naiset käsitöitä ja kotitalousaskareita. Joillakin alueilla, esimerkiksi

[338] Löfgren 1971, 33.
[339] Ks. esim. Tuisku 1999, 18.
[340] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/51; Tuisku 2001, 44–45.

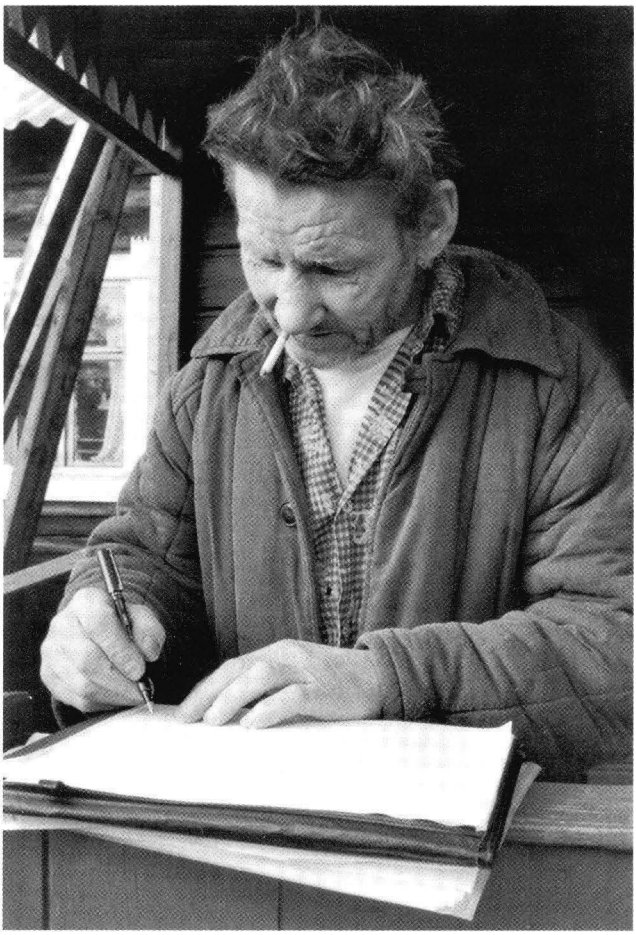

Eläkkeellä oleva prikaatinjohtaja, veneentekijä Mihail Tsuprov Krasnošeljestä piirtää omaa poromerkkiään. Syyskuu 1992. Valok. Helen Ruotsala, TYKL/vk 34716.

Nenetsiassa, päätokka oli 1990-luvulla edelleen miesten maailmaa, jonne naisilla ei ollut asiaa kuin poikkeustapauksissa.[341] Sukupuoliroolijako heijastui poronhoitoyhteisöissä myös julkiselle sektorille, sillä miehet olivat sovhoosin johtotehtävissä ja asiantuntijatehtävissä, kuten eläinlääkäreinä tai eläinteknikkoina. Tästä on pari poikkeusta kenttätyöajalta: Loparskajassa sijaitsevan poronhoidon tutkimus- ja koeasemalla oli eläinlääkärinä saamelaisnainen, ja Tundran sovhoosin johdossa oli 1990-luvulla muutaman vuoden saamelaisnainen, sovhoosin entinen pääekonomisti.[342]

Siitaporonhoidon perinteiden mukaisesti koko perhe seurasi poronhoitajaa tundralle, kunnes lapset kouluiässä menivät kylään, joko asuntolaan tai sukulaisten luo asumaan. Puoliso ja alle kouluikäiset lapset pysyivät mukana perinteiseen tapaan poronhoidossa 1960-luvulle asti. Tällöinhän Neuvostoliitossa siirryttiin poronhoidon kehittämiseksi ns. vuoropaimennusjärjestelmään,

[341] Ks. Tuisku 1999, 36; Kerttula 2000, 53. Kerttulan mukaan sukupuolispesifi työnjako jatkui niissä tehtävissä, jotka olivat olleet olemassa jo ennen Neuvostoliittoa, vaikka ne sen jälkeen sisällytettiin sohvoosijärjestelmään. Kerttula 2000, 51.

[342] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66.

jonka mukaan osa miehistä oli työssä tundralla, osa vapaavuorossa kylässä perheensä luona. Vuoropaimennusprikaateihin palkattiin kotaemäntä, jonka tehtävänä oli huolehtia niistä tehtävistä, joista poromiehen puoliso ja lapset huolehtivat ennen: ruuanlaitosta, leipomisesta, siivouksesta, vaatteiden valmistuksesta, korjaamisesta ja kuivaamisesta.[343]

Vuoropaimennusjärjestelmän avulla valtio halusi tuottamattomat ihmiset pois tundran. Puoliso, lapset ja mahdollisesti isovanhemmat ainoastaan kuluttivat tundralla, ja heidät piti edistyksen nimissä houkutella asettumaan kyliin ja luopumaan elämäntapapaimentolaisuudesta. Poromiehille luotiin mahdollisuus olla vuoroviikkoina perheensä luona kylässä. Vuoropaimennusjärjestelmä lähti vähitellen käyntiin 1960-luvulla, kun moottorikulkuneuvot yleistyivät. Työporukan vaihto kävi nopeasti helikopterilla tai moottorikelkoilla. Samalla, kun tarvittiin vähemmän ajoporoja, voitiin teurastaa enemmän poroja myyntiin. Näin tuottavuus saatiin nousemaan.[344]

Tundralta kyliin siirrettyjen – tai siirtyneiden – puolisoiden työpanos oli kuitenkin poronhoidossa välttämätön, vaikka he eivät olisikaan tehneet varsinaisia poronhoitotöitä, vaan vastanneet perheensä huollosta. Paimenilla ei ollut tähän aikaa, vaan siitä huolehtivat prikaateihin palkatut kotaemännät. Kotaemännän venäjänkielinen nimitys **tsumrabotnitsa** on suomeksi kotatyöläinen. Nimitys kuvastaa Neuvostoliiton aikaista suhtautumista tähän naisten työhön. Kotatyöläinen tarkoittaa palkollista, jolla ei ole valtaa omassa kodassaan, kuten emännällä on. Kotatyöläinen ei myöskään tuottanut samalla tavalla kuin poromiehet, joiden työn onnistumisen kannalta hänen tehtävänsä oli tärkeä.[345]

Naisilla on tundralla kädet täynnä työtä, varsinkin jos heillä on lapset mukanaan tukikohdassa. Paljon aikaa ja työtä vievä osa kotaemännän askareista liittyy ruoanlaittoon, leivän leipomiseen, tukikohtien lämmittämiseen ja siivoamiseen. Tundralta töistä palaavia miehiä pitää odottaa lämmin asumus ja ruoka. Tundralle on 1960-luvun jälkeen kotien sijasta rakennettu tukikohtia, joissa on pari kolme asuinrakennusta ja sauna. Rakennuksissa on yleensä varattu perheelle oma huone. Kotaemäntä huolehtii sekä veden että polttopuiden kantamisesta. Talvisin vesi on joskus sulatettava lumesta. Näiden lisäksi kotaemäntä vielä ompelee ja korjaa työvaatteita.[346]

Kotaemännät olivat yleensä jonkun prikaatin paimenen puolisoita, mutta kenttätyöaikana 1990-luvun alussa kotaemäntinä oli myös miehiä. Krasnoseljessä palkattiin yhteen prikaatiin kotaemännäksi sovhoosin entinen rakennustyöläinen, koska kukaan kylän naisista ei lähtenyt sinne työhön. Myös Tundran sovhoosin kolmessa prikaatissa yhtenä kotatyöntekijänä oli mies. Perinteistä miesten ja naisten välistä työnjakoa tärkeämpää oli se, että prikaateissa oli tarpeeksi ihmisiä valmistamassa ruokaa paimenille.[347]

---

[343] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/ esim. 29, 31, 36, 46.

[344] Ruotsala 2000, 270–271; Tuisku 2001, 45.

[345] Tuisku 2001, 46, 50.

[346] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/28, 50, 56.

[347] Tämä Tundraa koskeva tieto tuli esille sovhoosista saaduista prikaatien etnistä koostumusta koskevista asiakirjoista, haastatteluissa se ei tullut esille. Iän puolesta nämä miehet eivät voineet olla poronhoitajaharjoittelijoita; synt. 1960, 1973 ja 1952. Harjoittelijat mainittiin taulukossa erikseen.

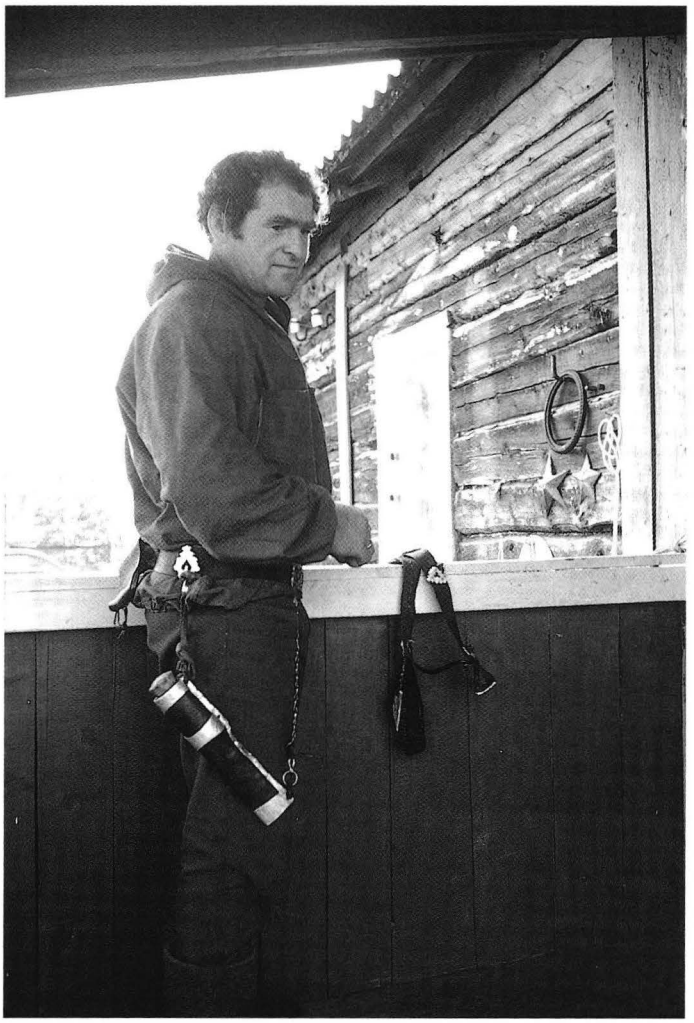

Prikaatinjohtaja Nikolai Kanev Krasnošeljestä esittelee maalitsavyötään, jonka messinkikoristeet ovat vanhoja, tuotu 1880-luvulla Ižman alueelta. Hänen poikansa on tehnyt kaiteella olevan vyön koulussa. Syyskuu 1992. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Poronhoitokollektiivit perustivat kyliin naisten työllistämiseksi tuottavaan työhön turkisompelimoja. Niitä on sekä Krasnošeljessä että Luujärvellä. Ompelimoissa naiset tekevät poronhoitotyössä tarvittavia pukineita kuten maalitsoja, *toborkeja*, *burkeja* ja *piimiä*, joita aikaisemmin valmisti ja joista huolehti perheen naisväki. Isoäidit opettivat taidon tyttärilleen ja näiden tyttärille.[348]

Yhä edelleen perheen naisväki ompelee oman perheensä jäsenten työpukimet kotona. Vaatteiden kunnossapitäminen ja kuivattaminen on elintärkeää, sillä tundralla ei tule toimeen rikkinäisissä tai märissä varusteissa. Suomessahan tehdastekoiset kelkkahaalarit ja muut gore tex- tms. materiaalista valmistetut ulkoiluvaatteet ovat käytännöllisesti katsoen syrjäyttäneet perinteiset, vettähylkivät ja lämpivät poronnahkaiset pukimet. Kuolassa ne ovat edelleen käytössä.

[348] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/28, 36, 45, 63.

Valentina Fedorovna tekee suonilankaa Krasnošeljen turkisompelimossa, maaliskuu 1993. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Kuolan poronhoito on viimeisten parin kymmenen vuoden ajan yhä enemmän maskuliinistunut siten, että yhä suurempi osa poronhoitajista on yksinäisiä miehiä, joko poikamiehiä, eronneita tai leskiä. Heidän työvaatteensa ompelee äiti tai mahdollisesti muut sukulaisnaiset. Jos lähipiirissä ei ole ketään ompelutaitoista, työvaatteista huolehtii sovhoosin turkisompelimo. Poronhoitajat käyttävät mieluummin sukulaisten ompelemia vaatteita, koska ne heidän mielestään ovat paremmin valmistettuja kuin sovhoosin nahkaompelimossa tehdyt. Sovhoosi antaa työvaatteet, kuten maalitsan, toborkit ja burkit poromiehille. Naimattomat tai leskeksi jääneet poromiehet selviytyvät tundralla, koska aikaisemmista puolisolle kuuluneista töistä huolehtii nyt kotaemäntä.[349]

Turkisompelimoissa voidaan valmistaa jalkineita myös myyntiin, muille kyläläisille ja turisteille. Poronhoitajille valmistettavat pukineet ovat kuiten-

[349] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/28, 32, 33.

Nahan näskäystä jiekiöllä Krasnošeljen turkisompelimossa, maaliskuu 1993. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

kin etusijalla. 1990-luvun alkupuolella Pamjat Leninan ja Tundran turkisompelimoissa oli pulaa materiaalista. Pamjat Leninan sohvoosin johtaja myi vuonna 1991–92 kaikki sovhoosin teurastamien porojen nahat Murmanskin matkamuistotehtaalle, koska sieltä sai rahaa. Näin tehtiin siitä huolimatta, että nahkoja olisi tarvittu omassa ompelimossa poromiesten työvaatteiden raaka-aineeksi. Loka–marraskuussa teurastettujen porojen karva on liian pitkää maalitsoihin, mutta koipinahat kelpaavat jalkineisiin. Tundra myi omat nahkansa Komin tasavallassa sijaitsevaan nahkatehtaaseen.[350]

Työ turkisompelimossa on huonosti palkattua ja raskasta, eikä se houkuttele nuoria tyttöjä. Esimerkiksi Tundran sovhoosissa poromiehenä olleen miehen puolen vuoden palkka vastasi turkisompelimon työntekijän koko vuoden palkkaa. Työntekijät pyrkivät ansaitsemaan hieman ylimääräistä ompelemalla

[350] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/28, 36, 45, 56, 63.

Nahan käsittelyvälineitä Krasnošeljen turkisompelimossa, maaliskuu 1993.

kotona omista materiaaleistaan kenkiä myyntiin. Myös kotaemännät työskentelevät turkisompelimossa silloin, kun heitä ei tarvita tundralla.[351]

1990-luvun alkupuolella Pamjat Leninan turkisompelimo työllisti 15 ompelijaa. Sen työnjohtajan mukaan palkka riippui tuottavuudesta. Mitä useampia jalkinepareja tai maalitsoja ommeltiin, sitä parempi oli palkka. Pamjat Leninassa taljat käsiteltiin käsin aina nahan pehmittämisestä alkaen. Veran mukaan maalitsan tekemiseen nahan muokkauksineen ja ompeluineen meni noin kuukausi. Aikaisemmin sen saattoi tehdä nopeasti jopa kymmenessä päivässä. Veran mukaan nopea työskentely ei kannata, koska kiireessä tehdään huolimatonta työtä.

> Helena: Paljonko burkien ompelusta tienaa?
> Vera: Yhdeksän ruplaa ompelusta. Kaikkine prosentteineen siis noin 30 ruplaa. Kukaan ei ompele nopeasti, ehkä itselleen.
> Helena: Montako teette keskimäärin kuussa?
> Vera: Viidestä kuuteen, jos niihin ei tule mitään erikoista. Mutta jos ompelen koristeita niin sitten en ompele niin monta.
> Helena: Entä maalitsa?
> Vera: Maalitsan ompelen, sen ompeluun tarvitaan kuukausi. Täytyy muokata kuusi taljaa. Täytyy kaavoittaa [tehdä kaavat ja leikata] ja ommella. Ompeluun ei kuitenkaan mene pitkään. Muokkaukseen menee kauan. (---)
> Natalia: Paljonko muokkaukseen menee aikaa?

[351] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/28, 56.

Vera: En edes tiedä. Täytyy muistaa sekä kaapiminen että voitelu ja. (...) Paljon työtä. Voiteleminen, juu.[352]

Vuonna 1992 Tundran turkisompelimo työllisti 56 henkilöä, joista yksi oli venäläinen mies, kaksi komimiestä ja yksi nenetsinainen. Loput työntekijät olivat saamelaisia. Myös teknisen ammattikoulun tytöt työskentelivät harjoittelijoina puoli vuotta ompelimossa. Silloinen ompelimon työnjohtaja perusti vuonna 1992 oman käsityöyrityksen, jossa hänellä oli tarkoitus työllistää viisi muuta työntekijää.[353]

Kenttätyöaikana syksyllä 1992 Tundran ompelimossa tehtiin sarjatyötä; jokainen sai itse valita minkä osan teki. Sitä ennen jokainen työntekijä oli valmistanut kokonaisen vaatekappaleen kerrallaan. Miehet käsittelivät nahkaa ja tekivät jalkineiden teräosan. Yleensä nahat muokkautettiin Revdan vankilassa, koska se oli halvempaa.[354]

Toimeentulo perhetasolla Kyrössä

Ekologisen lokeron käsitteen avulla voidaan tarkastella ryhmän jäsenten toimeentulostrategioitaa, jonka avulla toimeentulo on kussakin tilanteessa varmistettu. Siitä käy ilmi myös kunkin jäsenen asema suhteessa kokonaisympäristöön, luonnonresursseihin sekä niistä kilpaileviin toimijoihin. Ekologiseen lokeroon on voinut kuulua monia toimeentulonlähteitä.[355]

Tarkastelen tässä luvussa ekologisia lokeroita perhetalouksittain. En tarkastele jokaista perhetaloutta erikseen, vaan olen muodostanut kolme sukupolvittaista tyyppiä, jotka esittelen esimerkein. Käyttämäni termi **toimeentulokokonaisuus** tarkoittaa samaa kuin ekologinen lokero. Poronhoito ei yksistään ole elättänyt perheitä. Sivuansiot olivat joustavia, ts. niitä tehtiin etupäässä silloin, kun poronhoidon työt ovat antaneet mahdollisuuden eli keväällä, kesällä ja joskus myös talvella. Poronhoito määräsi töiden vuotuisrytmin. Työnteon vuotuisrytmi näkyy kuviossa 4 »Poromiehen työvuosi Kyrön paliskunnassa» sivulla 162.

Tämän työn kannalta poronhoitoa on katsottava poromiesperheen näkökulmasta sekä otettava huomioon sen merkitys kokonaistoimeentulon kannalta. Poronhoidon merkitystä yksittäiselle perheelle on vaikea täsmällisesti määritellä, koska se vaihtelee äärimmäisyydestä toiseen. Joillekin sen merkitys on vähäinen ja toiselle se taas on ainoa rahatulon lähde. Poromäärät voivat myös johtaa harhaan, sillä jos perheen muut tulot ovat pienet, niin pienelläkin poromäärällä on suhteellisesti suuri taloudellinen merkitys.

---

[352] TYKL 1.6.27/28. Taljojen muokkaaminen maalitsan ompelua varten on työlästä ja siinä on monta työvaihetta. Ensin taljasta pestään veritahrat haalealla vedellä ja poistetaan rasva ja kedet nylkemällä. Sitten talja suolataan 8–9 vrk:n ajaksi ja sen jälkeen laitetaan kuivumaan telineille. Loppukedet poistetaan jiekiöllä eli kaavinraudalla. Talja kuivataan ja voidellaan erityisellä suuruksella. Voitelu tehdään kolmesti, ja aina välillä taljan pitää kuivua.

[353] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66.

[354] TYKL tutkimusarkisto 1.6.26/66.

[355] Hardesty 1977, 115–117.

Ne toimeentulokokonaisuudet, joita tässä esitellään, muodostuvat haastateltujen omien arvioiden perusteella, eikä niitä siis voi laskea tarkasti prosentteina. Ne ovat ainoastaan suuntaa antavia. Vanhempien haastateltavien (Einarin, Aleksin, Juhon ja Mikon) toimeentulokokonaisuudet kuvaavat etupäässä 1940–1970-lukuja. Viime vuosikymmenet nämä poromiehet ovat olleet eläkkeellä.[356] Hannun kohdalla esitelty toimeentulokokonaisuus koskee haastatteluhetkeä, samoin Erkin toinen esimerkki. Erkin kohdalta esitellään kaksi eri aikatasoa, sillä hänen perheensä toimeentulo on kokenut muutoksen tultaessa 1970–80-luvulle.

Elinkeinojen eriytyminen on Veikko Anttilan mukaan vaikuttanut perhekohtaisten talousyksiköiden asemaan sekä pienyhteisöjen sosiekonomiseen rakenteeseen.[357]

Kyrön poromiesperheet sukupolvittain

Einari ja Aleksi

Tyypillistä vanhemman polven poromiesten toimeentulolle oli, että jo heidän vanhempansa saivat toimeentulonsa osittain poronhoidosta, osittain muista ansionlähteistä, karjanhoidosta ja lohenkalastuksesta. Ounasjoesta sai haastateltavieni mukaan ennen Isohaaran voimalaitoksen rakentamista suuria lohisaaliita. Osalle haastateltavista, esimerkiksi Einarille, kaikki ansiolähteet, karjanhoito, poronhoito, metsästys ja kalastus sekä metsätyöt, ovat olleet yhtä tärkeitä. Pientä ylimääräistä tuloa on tuonut myös Einarin kotona ollut yleinen puhelupaikka[358], jonka hoidosta on etupäässä vastannut samasta kylästä kotoisin ollut puoliso.

Pääosin omavaraistaloudessa elettäessä myös vilja saatiin ennen omasta takaa, ja lehmiä oli joka talossa. Raattaman kyläläisillä oli yhteisomistuksessa oleva vesimylly Vuontisjoessa. Lisäksi metsästettiin ja kalastettiin vähintäänkin omaksi tarpeeksi. Ensimmäinen työ, josta saatiin rahaa oli pöllinteko, näyttää olleen yleinen sivuansio. Ennen poromieheksi ryhtymistään oli Aleksi ollut 1920-luvun lopulla jonkin aikaa metsätöissä, kunnes poronhoito paliskunnassa pystyttiin aloittamaan uudelleen. Aleksi ja Einari ovat myös ennen toista maailmansotaa kuljettaneet poroilla sekä rahtia että turisteja Kutunivasta Pallastunturin matkailuhotelliin ja takaisin. Myös marjanpoiminnasta, erityisesti hillasta, saaduilla tuloilla on ollut merkitystä perheen taloudessa.

---

[356] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1a, 2, 6, 15.

[357] Anttila 1974, 14.

[358] Puhelupaikalla tarkoitetaan ennen Posti- ja telelaitoksen omistamaa puhelinta, joka on sijoitettu johonkin talon ja vieraat ovat voineet käydä soittamalla tällä puhelimella.

Kuvio 5: Einarin perheen toimeentulokokonaisuus aktiiviporonhoitoaikana:

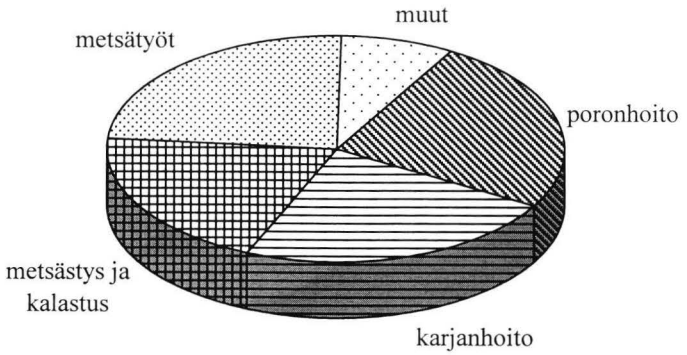

Kuvio 6: Aleksin perheen toimeentulokokonaisuus aktiiviporonhoitoaikana:

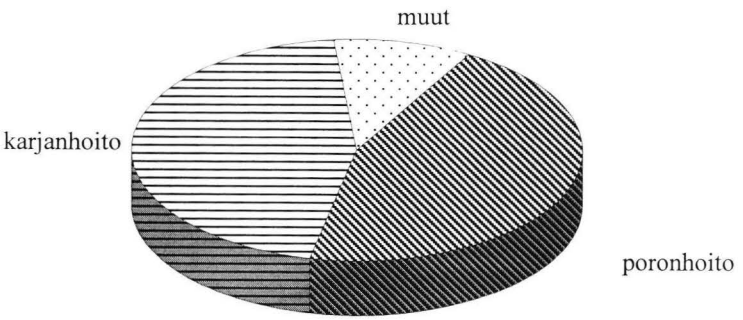

Erkki [359]

1960-luvulta 1990-luvulle tultaessa nyt eläkkeellä olevan poromiehen Erkin toimeentulossa on tapahtunut selvä muutos. Toimeentulon painopiste on siirtynyt poronhoidosta matkailuun, joka puolestaan on osaksi riippuvainen poronhoidosta. Vuoteen 1969 asti Erkin perhe asui rintamamiestilalla, jolla pidettiin myös lehmiä. Vielä 1950-luvulla oltiin ohran suhteen omavaraisia. Metsästys ja kalastus olivat siihen aikaan tärkeitä sivuelinkeinoja. Varsinkin lintujen ansapyynti oli yleistä ja niitä myytiin muun muassa Ruotsiin. Pöllinteosta ja tukinajosta saatiin rahaa 1950-luvun lopulla ja 1960-luvulla. Erkki solmi avioliiton vuonna 1965, johon asti Etelä-Suomesta kotoisin oleva puoliso oli ollut töissä lähellä sijaitsevassa hotellissa. Myöhemmin puoliso on ollut ainoastaan satunnaisesti ansiotyössä, esimerkiksi tuntiopettajana koulussa, lomittajana postissa sekä pari vuotta savottakokkina. Jo 1960-luvun viimeisinä vuosina perhe majoitti muutamia turistiperheitä keväisin, jolloin maatilamatkailusta[360] saadut tulot muodostivat Erkin mukaan noin 10 % toimeentulosta.

[359] Erkkin lisäksi tähän samaan sukupolveen kuuluisivat sekä Lauri, jonka perhe sai myös tuloja matkailusta, että Antti, jolla ei ole perhettä.

[360] Maatilamatkailulla tarkoitetaan yleensä matkailijoiden täysihoitoa maatalossa, itsepalvelulomia lomamökeissä tai erityisesti tätä varten kunnostetuissa tai rakennetuissa lisärakennuksissa. Matkailijoita varten voidaan järjestää erilaista ohjelmaa.

Vuonna 1969 perhe muutti uuteen omakotitaloon ja luopui myös lehmistä. Marjojen poimiminen myyntiin on ollut tärkeä sivutulo 1970-luvulta alkaen. Poronhoito oli 1980-luvun loppupuolella yhä edelleen pääelinkeino, mutta matkailun osuus oli vähitellen kasvanut 30–40 prosenttiin. Maatilamatkailua varten rakennettiin pihapiiriin mökkejä. Myös hieman kylän ulkopuolella sijaitsevaa vanhaa kotitilaa käytettiin majoitukseen. Matkailijoita kävi erityisesti kevättalvella ja syksyllä. Osa oli leirikoululaisia, joita varten piti järjestää erilaista ohjelmaa, kuten poronhoidon työnäytöksiä. Samassa taloudessa eli Erkin äiti, joka vielä vanhoilla päivillään osallistui talon töihin. Hän kävi kesäisin marjassa ja auttoi talvella ja syksyllä maatilamatkailussa laittamalla ruokaa ja siivoamalla. Hänen työpanoksellaan oli 1980-luvulle asti taloudessa suuri merkitys.

1990-luvulla Erkin perhe laajensi matkailutoimintaa ja rakennutti vanhan kotitalon läheisyyteen lomakylän, jossa on ravintolarakennus ja majoitustilaa. He työllistävät myös perheen ulkopuolisia työntekijöitä matkailusesongin aikana. Porometsän työt ovat jääneet vähiin, mutta porot ovat tärkeitä matkailun kannalta. Perhe on pyrkinyt erikoistumaan leirikoulutoimintaan, jossa tärkeänä osana on poronhoidon esittely. Porot ovat leirikeskuksen lähellä aitauksessa ja poronliha on myös tärkeä osa ravintolan ruokalistaa.

Perheen toimeentulossa on tapahtunut muutos 1960-luvun tilanteesta 1980-luvulle, mistä syystä olen tehnyt kuvion molemmista aikatasoista.

Kuvio 7: Erkin perheen toimeentulokokonaisuus 1960-luvulla:

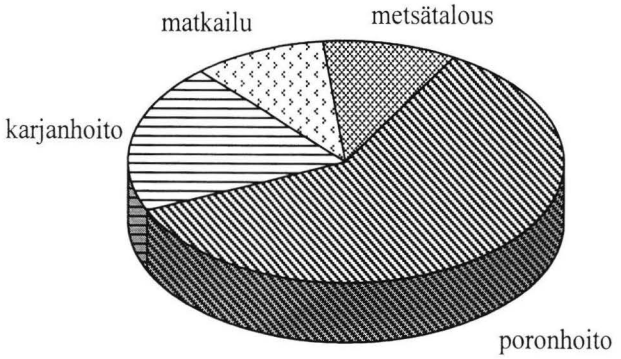

Kuvio 8: Erkin perheen toimeentulokonaisuus 1980–1990-luvulla:

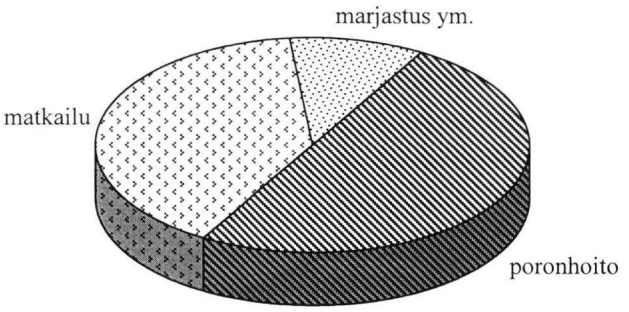

Hannu

Hannu on syntynyt vuonna 1955. Saman sukupolven edustajia ovat Asko, Tuomo, Keijo ja myös Jari, vaikka hän onkin syntynyt 1970-luvulla. Hannu aloitti poromiehenä vuonna 1977 ja rakensi porotilan vuonna 1980. Toimeentulosta noin puolet on matkailualalla toimivan puolison ansioiden varassa. Lasten ollessa pieniä Hanna oli äitiyslomalla ja hoitovapaalla 1980-luvun lopussa. Hän aloitti työt ravintolassa uudelleen keväällä 1989.

Porotilaan kuuluu metsäpalsta, ja siitä saadut tulot ovat auttaneet huonoina vuosina toimeentulossa. Metsätulojen osuus on Hannun arvion mukaan yleensä noin 10 %, mutta metsää ei myydä läheskään joka vuosi. Samaan sukupolveen kuuluvat poromiehet voivat myös ansaita lisätuloja rakennustöistä. Pohjoisessa muuten niin yleisellä sivuansiolla, hillojen poimimisella myyntiin, ei tässä perheessä ole ollut taloudellista merkitystä.[361] Hannun ikäryhmään kuuluvilla poromiehillä on miltei jokaisella puoliso tullut paikkakunnalle töihin lähistön matkailuyrityksiin. Osa puolisoista on myöhemmin siirtynyt muihin töihin, kuten esimerkiksi opettajiksi.[362]

Kuvio 9: Hannun perheen toimeentulokokonaisuus vuosina 1980–1996:

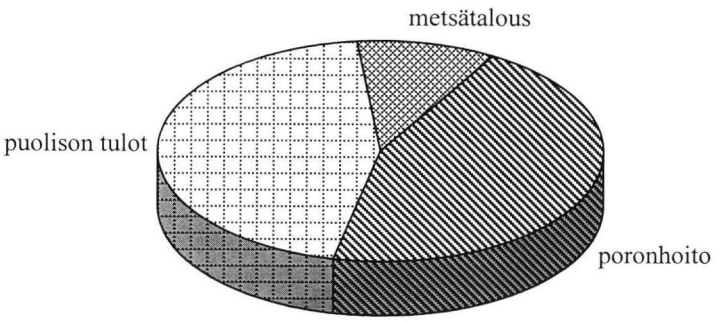

Yhteenveto

Toimeentulokokonaisuuksien perusteella Kyrön paliskunnan poromiesperheet voidaan jakaa kahteen ryhmään. Aikaisemmin poronhoidon ja karjanhoidon yhdistelmä oli yleinen. Einarin, Aleksin, Mikon ja Juhon sekä vuoteen 1969 asti Erkin tiloja voi luonnehtia tyypillisiksi pohjoissuomalaisiksi pientiloiksi, joissa oli lehmiä. Tässä tarkastelussa olen jättänyt tilojen metsäomaisuudet pois, sillä niissä on huomattavia eroja. Kukaan vanhemmista haastateltavista ei mai-

[361] Tiilikainen 1988, 79.
[362] Ruotsala 1998.

Pororaito lähdössä Pallastunturin Matkailuhotellista, 1940-luvun alkupuoli. Kuva kuva tekijän hallussa.

ninnut metsänmyyntituloja. Joillekin niillä lienee ollut suurtakin merkitystä, mutta tämä on vain arvelua. Olennaista on joka tapauksessa se, että poromiehillä oli aina muita toimeentulolähteitä poronhoidon lisäksi. Lisätuloja saatiin pöllinteosta, uitosta, tukinajosta, satunnaisista rahdinajoista ja marjanpoiminnasta. Omavaraistaloudessa elettäessä kalastuksella ja metsästyksellä oli tärkeä merkitys.

Perheenpään hoitaessa muut työt vaimon tehtävänä oli hoitaa karja ja lapset. 1970–80-luvulle tultaessa karjanhoidosta luovuttiin. Työn vaatima työpanos verrattuna siitä saatuun tuottoon katsottiin liian pieneksi. Rahatalouden tavoitteiden vaikuttaessa yhä enemmän maatalouteen on katsottu, että näin pohjoisessa maatalous ei kannata. Samojen tavoitteiden vaikutus on nähtävissä myös suhtautumisessa muihinkin perinteisen omavaraistalouden elinkeinoihin.[363] Pelkkiin taloudellisiin arvoihin tuijotettaessa on unohdettu se, millainen merkitys kannattamattomaksi tuomitulla elinkeinolla on ollut sen harjoittajalle. Kannattavuus sisälsi elinkeinonharjoittajan näkökulmasta katsottuna sekä taloudellisia että ei-taloudellisia arvoja, jotka olivat tasapainossa keskenään.[364]

Vastaavan muutoksen on todennut myös Leena Tiilikainen tutkimuksessaan Utsjokilaakson maataloudesta. Omavaraistaloudessa elettäessä maatalous oli välttämätöntä, sillä karjanhoito työllisti vaimon mielekkäällä tavalla, ja se turvasi perheelle ravinnon lisäksi myös vaihdannanvälineitä.[365]

---

[363] Komiteamietintö 1973: 46, 65.
[364] Pennanen 1979, 231–232.
[365] Tiilikainen 1988, 92, 96–97.

Metsätaloudella on ollut merkittävä asema maatalouden ja poronhoidon sivuelinkeinona. Sen työt sopivat hyvin myös poromiehen työvuoteen. Monelle poromiehelle tärkeä rahanlähde oli uitto, jonne voitiin lähteä keväällä porojen ollessa vapaina vasomassa. Uitto ehti myös päättyä ennen kesän merkitysaikaa.

Metsätyötekniikassa viime vuosikymmenien aikana tapahtuneet muutokset ovat vaikuttaneet siihen, että metsätöillä ei enää 1980-luvulla ollut merkitystä sivuelinkeinona kuin muutamille, lähinnä metsänomistajille. Työt on keskitetty yhä enemmän ammattimetsureille ja myöhemmin monitoimikoneille.[366] Uiton merkitys väheni 1980-luvulle tultaessa. Puut tuotiin autokuljetuksilla yhä etelämmäksi Ounasjokivarteen, kunnes Ounasjoen irtouitto lopetettiin kokonaan vuonna 1991. Myös maataloudessa rakennemuutos on näkynyt sivuelinkeinojen muuttumisena, entiset sivuelinkeinot kuten metsä- ja uittotyöt, menettivät markkinataloudessa merkityksensä.[367]

Poronhoidossa sivuansioiden tarve tuli selkeästi esille 1980-luvun lopulla ja 1990-luvulla poronhoidon huonojen vuosien aikana. Huonona poronhoitovuonna, kuten 1988–89 tai 1995–1996 ja 1996–1997 poromies pyrki myymään metsää enemmän kuin tavallisesti tai löytämään muita ansiotöitä, kuten rakennustöitä enemmän kuin hyvinä porovuosina. Myös yleisesti maaseudun elinkeinopolitiikassa on 1990-luvulla kannustettu etsimään useita toimeentulon lähteitä aikaisemman, yhteen elinkeinoon voimakkaasti nojautuvan toimeentulomallin sijasta.

Toimeentulokokonaisuuksissa heijastuu myös yksittäisten poromiesperheiden koostumus. Perheetön poromies ei jatkanut vanhempiensa mallin mukaan karjanpitoa, vaan yritti tulla toimeen pelkästään poronhoidolla tai hakea lisäansioita rakennustöistä.[368] Ammattikoulutuksen saanut puoliso ei ryhtynyt karjanhoitajaksi vaan jäi kodin ulkopuolelle töihin. Vastaavalla tavalla myös Pirjo Siiskosen tutkimuksessa maatalouden työnjaosta käy ilmi, että nuoret, oman ammatin omaavat emännät lähtivät tilan ulkopuolelle töihin.[369]

1990-luvulle tultaessa Kyrön poromies oli täysipäiväinen poromies, jonka puolisolla oli oma ammatti ja työpaikka. Puoliso kävi kodin ulkopuolella työssä – yleensä matkailukeskuksissa tai parissa tapauksessa myös opettajana – tai perhe harjoitti maatilamatkailua. Tällaisessa tilanteessa karjanhoidolle ei enää ollut tarvetta, sillä puoliso oli työllistetty muulla tavalla, eikä karjanhoidolle olisi ollut tekijää muiden töiden viedessä ajan. Sivuansiot, aikaisemmin pöllinteko, tukinajo ja uitto, nykyisin omat metsätyöt ja rakennustyöt tehtiin silloin, kun poronhoidon työvuosi antoi siihen mahdollisuuden. Poronhoito vaikutti sivuelinkeinojen tekoaikaan ja myös valitsemiseen, sillä tullakseen toimeen poronhoidossa on sen töihin myös osallistuttava, vaikka jonain vuonna siitä saatava tulot olisivatkin olemattomat. Kuten kuviosta 4 (sivu 162) nähdään, poronhoidon ja matkailun sesonkiajat eivät mene päällekkäin kuin osaksi:

> No, mikä, se on aivan eri ajalla. Kumpiki on eri ajalla. Ei se ole suurempia ongelmia tuottanu. (---) Niin ku nyt on talvi ja porot on koossa niin

[366] Esim. Massa 1984, 96–97.
[367] Ahponen & Järvelä 1983, 3.
[368] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1b, 9.
[369] Löfgren 1971, 34; Siiskonen 1988, 97.

ku meilläki nyt. Eihän meiän kaikki tartte, se yksi–kaksi pärjää. Niin ku ennenki suksillaki hoijethin, soli kevättalvi, että kaksi miestä.[370]

Poromiesperheissä poronhoidon tarpeet menivät muiden töiden edelle. Esimerkiksi joulun alla on Lapissa kiireinen ja lyhyt matkailusesonki, jolloin poromiehet voisivat työllistyä ajeluttamalla matkailijoita poroilla. Joulunalus on kuitenkin kiireistä porojen kokoamis- ja paimentamisaikaa.

Näiden matkailu-poronhoitoperheiden maailmassa oli ongelmallista matkailun ja porotalouden tarpeiden yhdistäminen. Matkailu toisaalta häiritsi poronhoitoa, mutta antoi koko perheen toimeentulon kannalta välttämättömän ansion puolisolle. Matkailuun ei voinut suhtautua kielteisesti, vaan oli yritettävä tasapainoilla ja vaikuttaa matkailun haittoihin, mikä kävi luontevasti opastamalla matkailijoita ja kertomalla heille poronhoidosta.[371]

Poromiesperheiden toimeentulokokonaisuudessa tapahtunut muutos heijastaa koko Suomen elinkeinoelämässä tapahtunutta muutosta. Aikaisemmin pohjoisen pääelinkeinoja olivat oli maa- ja metsätalous, nyt palveluelinkeinot antavat toimeentulon yhä suuremmalle osalle väestöä. Taulukossa 6 on Kittilän kunnan elinkeinorakenne vuosina 1970, 1980, 1990 ja 2000. Muutos luontaiselinkeinoista palveluelinkeinoihin on ollut nopea, sillä kymmenessä vuodessa luontaiselinkeinojen, joihin maa-ja metsätalouden lisäksi kuuluu mm. poronhoito, ja palveluelinkeinojen välinen suhde on muuttunut päinvastaiseksi.[372] Palveluelinkeinojen osuus on 1980-luvulla kasvanut entisestään. Vuonna 2000 se oli yli 70 %.

Taulukko 6: Kittilän elinkeinorakenne 1970–2000[373]

	1970	1980	1990	2000
Luontaiselinkeinot	50 %	32 %	20,9 %	10 %
Teollisuus- ja rakennustyöt, jalostus	15 %	16 %	14,4 %	12,4 %
Palveluelinkeinot	34 %	46 %	61 %	72,1 %
Elinkeino tuntematon	1 %	6 %	3,7%	4,9 %

Rahatalouteen siirtyminen vaati myös poromiehiltä yhä enemmän pääomaa, jota saatiin markkinatalouden myötä sivutöillä. Osa poromiesten sivutulosta – nimenomaan puolison ansiotulojen kautta – on luonnosta välillisesti riippuvaisia, sillä nimenomaan luonto vetää matkailijoita Lappiin. Myös metsästys ja keräilytalous ovat luonnonoloista riippuvaisia, kun taas rakennustyöt ovat niistä riippumattomia. Ne taas ovat riippuvaisia taloudellisista suhdanteista.[374] Ekologisissa olosuhteissa tapahtuvat muutokset heijastuvat nopeasti alueen elinkeinoihin. Luonnon saastuminen, tehometsätalouden vaikutukset, rajoittama-

[370] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/16.
[371] Häyrinen 1985, 388–389.
[372] Ojala 1985, 39.
[373] Ojala 1985, 39; http://www.kittila.fi.
[374] Siuruainen 1976a, 36.

ton kelkkailu ja matkailu ovat poromiesten mielestä suurimpia poronhoidon uhkia tulevaisuudessa.[375]

Omavarainen poromies ja matkailusta riippuvainen poromies

Tämän tutkimuksen perusteella Kyrön paliskunnan poromiesten kahta tyyppiä voidaan luonnehtia seuraavasti. Haastatteluhetkellä sekä 1980- että 1990-luvulla jo eläkkeellä olevia poromiehiä kutsun omavaraisiksi poromiehiksi. Tällä hetkellä työssä olevat poromiehet ovat puolestaan matkailusta riippuvaisia poromiehia. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluvat miltei kaikki nykyisin paliskunnassa poronhoitotöitä tekevät miehet.

Verrattaessa näiden kahden erilaisen poromiestyypin ekologisia lokeroita, huomataan, että niissä on tapahtunut sekä kaventumista että erikoistumista. Eläminen oli ennen kiinteästi sidoksissa ympäröivään luontoon, kun taas viime vuosikymmenien aikana ihmisen ja luonnon välinen suhde on höllentynyt. Ratkaisevin ero näiden kahden lokeron välillä on kuitenkin se, että aiemmin lokeron elinkeinoja harjoitettiin tuottamaan ravintoa ja vaihdannanvälineitä, nyt ainoastaan rahaa. Samalla poro on entisestä monikäyttöeläimestä muuttunut lihakarjaksi, jota pidetään sen rahallisen arvon takia. Sama kehitys käy ilmi myös Leena Tiilikaisen Utsjokilaakson karjanhoitaja koskevasta tutkimuksesta.[376]

Omavaraisten poromiesten ekologinen lokero sisälsi monia eri lähteitä, ja karjanhoidolla oli siinä miltei yhtä tärkeä osuus kuin poronhoidolla. Sivuelinkeinot koostuivat etupäässä metsästyksestä, kalastuksesta, marjastuksesta ja jäkälännostosta. Lisätyöt eli metsätyöt, uitto ja matkailijoiden kuljettaminenkin omalta osaltaan korostivat riippuvuutta ympäröivästä luonnosta.[377]

Matkailusta riippuvaisten poromiesten toimeentulo on yksipuolisempaa kuin aikaisemmin ja siinä matkailualalla toimivan puolison tuloilla on ratkaiseva osuus. Poromies on välillisesti riippuvainen matkailuelinkeinosta, ja hänen välitön riippuvuutensa alueen ekologisista oloista on samalla vähentynyt. Hänen omilla sivuansioillaan on ainoastaan vähäinen merkitys ja ne ovat suurimmaksi osaksi joko palkka- tai metsätuloja. Nuorin haastateltavani Jari luonnehti nykyistä toimeentuloaan seuraavasti:

> Jaanan tulot ne on suurin osa silloin ku on töitä [Jaana on töissä vain osan vuodesta, matkailusesongit kevättalvella, kesällä ja ruskan aikana], semmonen 40 prosenttia uskoisin. Iso apu se on.[378]

Poronhoidon lisäksi vastaavanlainen puolison ansiotuloista riippuvaisuus tulee esille myös maataloudessa. Siellä puolison tilan ulkopuolella työssäkäynti on perheen toimeentulon kannalta aivan yhtä elintärkeää kuin poronhoidossa.[379]

Poronhoito on käynyt Kyrössä tutkimusaikana läpi muutoksen, johon voi löytää monia syitä. Muutoksen taustalla on koko yhteiskuntarakenteessa ta-

---

[375] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim. 1a, 1b, 2, 3, 4, 5, 6.
[376] Tiilikainen 1988, 100.
[377] Siuruainen 1976a, 37.
[378] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/14.
[379] Götebo Johanneson 1986, 265; Heikkilä 2001.

pahtunut muutos, jonka myötä myös perinteisen luontaiselinkeinon harjoittaja, poromies, on kytkeytynyt rahatalouden piiriin. Poronhoito on teknistynyt ja motorisoitunut. Pysyäkseen elinkeinon kehityksessä mukana poromies on pakotettu investoimaan välineisiin. Investoinnit ovat edelleen kasvaneet siitä ajasta, jota tutkijat kutsuivat moottorikelkkavallankumoukseksi.[380]

Moottorikelkkavallankumouksen taustalla olleet syyt olivat syvemmällä. Tarve työnteon keventämiseen oli olemassa, sillä raskas poronhoito ei kyennyt enää kilpailemaan muiden elinkeinojen kanssa. Lapissa elinkeinorakenteen muutos 1960–70-luvulla heijastui muuttoliikkeenä ja siirtymisenä luontaiselinkeinoista palveluelinkeinojen ja teollisuuden pariin. Uuden tekniikan tuomien muutosten ansiosta työaika lyhentyi huomattavasti. Työajan vähenemisen ansiosta poronhoidon voidaan katsoa tulleen kilpailukykyiseksi ammatiksi muihin verrattuna, vaikka tällä seikalla ei haastattelemieni poromiesten ammatinvalinnassa ollutkaan merkitystä. Poromieheksi tultiin muista ammateista. Poromiehen työssä tärkeää oli myös se, että sitä kykeni harjoittamaan kotiseudullaan.

Moottorikelkka oli mielestäni vain yksi niistä ilmiöistä, joilla on perusteltu poronhoidossa tapahtuneita muutoksia. Aivan yhtä tärkeitä syitä olivat myös paliskuntien välisten esteaitojen rakentaminen sekä tieverkon laajeneminen, jotka helpottivat työtä. Esteaitojen ansiosta paimentaminen vähentyi huomattavasti, ja myös poromiehen työaika inhimillistyi, hän pääsi yöksi kotiin. Vähitellen poromiehenkin kovan ja loputtomalta tuntuneen työn tilalle tuli ammatti:

> Kyseessä on ammatti, mutta oikeastaan elämäntapa. Ei aina niin tuottoisa.[381]

Silti vieläkään omaa työtään tekevä poromies ei tee eroa työ- ja vapaa-ajan välille, sillä tehdyn työn kiinnostavuus, omien porojen hoitaminen sekä omasta omaisuudesta huolehtiminen täyttävät jokapäiväisen elämän. Työn mielekkyys on tärkeintä, ei siihen käytetty työaika. Työn kannattavuutta ei lasketa tuntipalkan eikä tuotantohinnan mukaan, vaan sen mukaan, mitä itse tuotettu tavara maksaisi kaupassa.

Poronhoidon muuttuminen moderniksi porotaloudeksi ei ole tapahtunut ongelmitta. Poronhoito on erikoistunutta, pääomavaltaista, teknisiä apuvälineitä käyttävää yritystoimintaa, johon entisen ammattiin kasvamisen sijalle on tulossa ammatillinen koulutus ja kurssitus. Poronhoito on joutunut sopeutumaan matkailun, liikenteen, maanviljelyn ja tehometsätalouden aiheuttamiin laidunaluemuutoksiin.[382] Samalla poron ravinto- ja laidunnustavat ovat muuttuneet. Samoin poro on menettänyt merkitystään monipuolisena raaka-ainelähteenä, sillä siitä on tullut pääosin lihantuottaja. Lihantuoton kohottamiseksi porokarjat on muutettu vaadinvoittoisiksi ja hintapolitiikalla – syksyllä teuraista maksetaan korkeampaa hintaa kuin myöhemmin talvella – erotusten pitoaika on siirretty syksyyn. Näin on haluttu turvata yhä useampien käyttäjien vuoksi vähenevien laidunten riittävyys. Laidunten rajoitetun kantokyvyn sekä

---

[380] Esim. Pelto 1973.
[381] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3a.
[382] Massa 1982, 87.

huonojen ruokatalvien vuoksi on 1980-luvun lopulta lähtien jouduttu siirtymään porojen piharuokintaan, mikä lisää kustannuksia, vähentää tuottavuutta ja myös muuttaa kuvaa poronhoidosta ja porosta vapaasti luonnossa laiduntavana eläimenä. Tutkimuksia porokarjan tuottavuuden lisäämiseksi onkin tehostettu.[383]

Osa poronhoidon kokemista muutoksista on aiheutunut valtion toimien vaikutuksesta, osan taustalla ovat poromiesyhteisön omat sisäiset tekijät. Näihin kuuluvat alueen paikallisiin olosuhteisiin sopeutettu poronhoitotyö. Keskusjohdon vaikutuksesta on rakennettu paimentamista helpottavat raja-aidat; samoin tiestön kehittyminen kuuluu keskusjohdon aikaansaannoksiin. Suuri vaikutus oli myös porotila- ja luontaiselinkeinolaeilla. Poronhoidossa käyttöön otetut uutuudet on pyritty sopeuttamaan alueen ekologisiin oloihin.

Poronhoidon erikoistuminen on aiheuttanut sen, että poromies on tullut entistä riippuvaisemmaksi ulkopuolisista taloudellisista suhdanteista, poronlihan hintatasosta ja sen vientimahdollisuuksista.[384] Lisäksi poromies on riippuvainen koko poronlihan välitysketjun häiriöttömästä toiminnasta. Tultuaan itse luonnon herraksi poromies on joutunut puolestaan yhä enemmän riippuvaiseksi markkinataloudesta, kuten poronlihan tuotantoketjua käsittelevässä luvussa 8 olen selostanut. Samalla poronhoitoon vaikuttavat yhä enenevässä määrin yhteiskunnan eri ryhmien arvomaailmat ja asenteet, joita tarkastelen luvussa 10 Ympäristönhallinta.

Vaikka poronhoito on yhä enemmän elämäntapa kuin pelkkä ammatti, niin nykypäivän poromieheen sopivat myös yrittäjän kriteerit. Yleistäen yrittäjäkäsitteeseen sisältyvät seuraavat osa-alueet: liikeyrityksen johtaminen, voiton tavoittelu, uutuuksien tuominen liike-elämään ja taloudellisen riskin ottaminen. Poromies on joutunut investoimaan nykyaikaisen elinkeinotoiminnan vaatimiin teknisiin välineisiin. Hän käyttää yrityksensä johtamiseen sekä työkokemustaan että tutkimustoiminnan tuloksia. Toimeentulonsa turvaamiseksi hän joutuu kehittämään ammattiaan pysyäkseen mukana yhteiskunnan taloudellisessa ja teknisessä kehityksessä. Riskien otto investoinneissa liittyy tähän. Poronhoidon epävarmuustekijät on 1970–1980-lukujen vakaan hintatason ja hyvän menekin vuoksi yhdistetty aikaisemmin ainoastaan poronhoidon biologiseen tuotantoon.[385] Poronlihan välitysketjussa talvella 1988–1989 ja myöhemmin ilmi tulleet häiriöt ovat osoittaneet, ettei tämä pidä paikkaansa. Erotuksena vapaaseen yritystoimintaan poronhoitoa rajoittaa porojen omistus. Valtio on määrännyt jokaiselle paliskunnalle sekä poronomistajalle suurimman sallitun poroluvun. Myös EU:n siirtymäkauden tuen saantia rajoittaa poroluku. Kuitenkin individualistisen yrittäjyyden vastapainoksi poronhoito on kollektiivista: poronhoitotyöt tehdään yhdessä toisten poromiesten kanssa.

Turvatakseen toimeentulonsa poromies rakentaa majoitustilaa matkailijoille tai poronlihan jalostus- ja pakastetilaa varmistaakseen henkilökohtaisesti tuotantonsa markkinoinnin suoramyynnillä. Haastatteluaikana näin teki kaksi poromiestä. Sen jälkeen vielä kolmas poromies on lähtenyt mukaan pienimuo-

---

[383] Ala-Louvesniemi 1984, 58; Helle 1977, 105; Helle 1978, 9–10.
[384] Esim. Lenstra 1975, 15.
[385] Helle 1978, 10.

toiseen yritystoimintaan. Myös porokannan rakenteen manipuloinnilla ja siihen oleellisesti liittyvillä vasateurastuksilla saavutettu lihatuotannon maksimointi on lisännyt elinkeinon riskialttiutta.[386] Toisaalta poromies yrittää minimoida riskejä turvautumalla sivutöihin, jotka ovat viimeisten runsaan kymmenen vuoden aikana osoittautuneet tarpeellisiksi. Tämä merkitsee osaltaan paluuta kohti perinteistä systeemiä. Porotalouden kriisejä ovat olleet mm. Poro ja Riista Oy:n konkurssi, 1990-luvun puolivälin katovuodet sekä koutokeinolaisen lihanostajan konkurssi, jolloin sinne myydyistä poroista ei saatu rahoja. Poronhoidon riskejä voidaan vähentää nykyään porojen lisäruokinnalla. Lisäruokaa on annettu myös tutkimusalueellani, mutta ainoastaan kahtena talvena koko talven ajan vaikeiden lumiolojen vuoksi. Toki poronomistajat tuovat huonokuntoisia poroja lisäruokintaan aitaukseen, mutta tarkoitus on, että porot eläisivät luonnon laitumilla. Ruokinta vähentää perheen tuloja ja tuottaa lisätyötä sekä muuttaa poronhoidon kuvaa.

Monet poronhoidon uudistuksista ovat olleet taloudellisesti rasittavia. Näin oli varsinkin moottorikelkan tullessa markkinoille. Viimeisten vuosikymmenien kehitys on osoittanut sen, että nämä uudistukset ovat olleet ammatin jatkuvuuden kannalta välttämättömiä. Vastaava teknisten uutuuksien välttämättömyys on tullut esille myös kansatieteessä tehdyissä kalastustutkimuksissa.[387]

Toimeentulo Kuolan niemimaan poronhoitoperheissä

Tarkastelen seuraavaksi Kuolan niemimaan poronhoitoperheiden toimeentuloa hieman eri tavalla kuin edellä Kyrön paliskunnan osalta. Tämä johtuu luvussa 7 esille tulleista poronhoidon organisaatioon ja työntekoon liittyvistä piirteistä. Toisin kuin Kyrössä, Kuolassa poronhoitajat saivat palkkaa tai palveluja hoitaessaan kollektiivitilan omistuksessa olevia poroja. Kuolan poronhoitajat olivat palkkatyöläisiä, eivät itsenäisiä poromiehiä kuten Kyrössä. Tuotannon sosiaalinen organisaatio oli kollektiivitila ja sen pienempi yksikkö prikaati, ei perhe.

Kuolan tilanteen tekee mielenkiintoiseksi se, että myös kollektiiveissa poromiehillä saattoi olla melkein koko kollektivismin ajan omia poroja. Lisäksi toinen Kyröstä eroava seikka oli toimiminen kahdessa eri talousjärjestelmässä. Kollektiiveissa tehty työ edusti virallista taloutta, jonka rinnalla – tai osittain myös sille vastakkaisena – toimi epävirallinen talous. Sen merkitys kenttätyöaikana ja myöhemmin informanteilta saamieni terveisten ja kirjeiden perusteella oli elintärkeä. Tämä kaksinaisjärjestelmä on Peter Niedermüllerin mukaan tyypillinen sosialistimaille.[388]

Epävirallista taloutta voidaan selittää useammalla teoreettisella mallilla. Yksi selitysmalli on kutsua vallinnutta järjestelmää harmaiksi markkinoiksi.[389] Sitä voidaan tarkastella myös allokatiivisen vallan kasautumana. Katherine Verde-

[386] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3, 4, 5; Helle 1978, 10.

[387] Pennanen 1979, 11–12; Lappalainen 1999, 361–366.

[388] Niedermüller 1992, 119. Peter Niedermüller on tarkastellut tämän avulla identiteettiä ja etnisyyttä.

[389] Nikula 1998, 160.

ryn mukaan tuotannon uudelleenjako on sosialismin keskeinen legitiimi periaate. Neuvostojärjestelmässä oli tuotannon monopoli, jossa byrokraattinen puoluekoneisto jakoi tuotantoa ensin puolue-eliitille, sitten muille. Sosialistista uudelleenjakoa ei Verderyn mukaan voida sekoittaa talousantropologiassa käytettyyn uudelleenjakoon. Neuvostotaloudessa suoritetun uudelleenjaon Verdery nimeää byrokraattiseksi jakamiseksi. Koska toiset tuotannon alat olivat strategisesti tärkeämpiä kuin toiset, allokoitiin niille enemmän resursseja. Järjestelmän tuloksena tietyillä, ei-strategisilla aloilla, kuten kulutustavaroiden tuotannossa, oli pulaa resursseista.[390]

Entisen Neuvostoliiton talouden kehityksessä oli neljä tärkeää piirrettä. Ensinnäkin neuvostomalli oli maantieteellisesti suhteellisen egalitaarinen, rikkaat alueet subventoivat köyhempiä. Toiseksi tuotannossa etusijalla olivat raskas teollisuus ja sotilasteollinen infrastruktuuri. Maataloustuotanto oli tärkeysjärjestyksessä vasta niiden jälkeen. Kolmanneksi ihmisiin, kuten kasvatukseen, koulutukseen ja terveydenhuoltoon, investoitiin valtavia summia. Opiskelun päätyttyä vastavalmistuneet eivät voineet valita omaa työpaikkaansa, vaan heidät lähetettiin tietyksi ajaksi sinne, missä työvoimaa tarvittiin – usein kauaksi synnyinseudultaan. Työttömyyttä ei Neuvostoliitossa virallisesti tunnettu. Neljänneksi tuotanto oli erikoistunutta, ja siitä seurasi, että alueet olivat keskenään riippuvaisia toisistaan. Tarkoitus oli, ettei mikään alue ollut taloudellisesti itsenäinen.[391]

Tarkastelen tässä epävirallista taloutta virallisen talouden rinnalla, tai enemmänkin siltä piilossa olevana toiminnan muotona, jota valtio ei virallisesti hyväksynyt. Neuvostoliiton aikana se sai kuitenkin toimia, koska se tyynnytti työntekijöitä ja auttoi kontrolloimaan heitä.[392] Virallinen ja epävirallinen talousjärjestelmä toimivat osittain vastakkaisesti, mutta olivat osittain toisiaan täydentäviä. Virallisen talouden sisällä oli oma mikrotaloutensa, jonka virallinen talous epävirallisesti hyväksyi ja pystyi tiettyyn rajaan asti kontrolloimaan sitä. Tarkastelen tässä tutkimuksessa näistä mikromaailmassa toimivista ainoastaan poronhoitajia. Epävirallinen talous ulottui myös melkein kaikille toimeentulon alueille.

Kuolan poromiesperheet sukupolvittain

Kuolan poronhoitajat voidaan jakaa vastaavalla tavalla eri sukupolviin kuin Kyrön poronhoitajaperheetkin. Kuolassa vanhimman sukupolven edustajat olivat haastatteluhetkellä jo eläkkeellä, mutta kävivät silti auttamassa poronhoitotöissä erityisesti sesonkitehtävissä. Heidän puolisonsa olivat aktiivityöaikana olleet töissä tundralla, kun aikaisemmin koko perhe seurasi mukana tundralle tai kun nämä olivat myöhemmin prikaatissa palkattuina kotaemäntinä. Vanhemmilla poronhoitajilla oli usein vielä omia poroja, joita käytettiin sekä omaksi ravinnoksi että annettiin sukulaisille ja myyntiin. Kalastus oli tärkeä

[390] Verdery 1991, 419–421; Kerttula 2000, 104–105.
[391] Humphrey 1995, 3–4.
[392] Verdery 1991, 419–421.

Entinen kotaemäntä Valentina Kobeleva (vas.) ja Maria Zaharova myymässä käsitöitä Luujärven kesäjuhlilla heinäkuussa 1996. Kuvassa mm. aplikaatiokoristeisia burkeja. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/vk 34745

ruuanhankintamenetelmä sitten, kun kalastus tuli 1980-luvun lopulla uudelleen luvalliseksi. Sitä ennen tundralla kalastettiin salaa.[393]

1940- ja 1950-luvuilla syntyneet poromiehet olivat työskennelleet sovhoosissa, jossa työnteosta sai palkan. Heidän työssäoloaikanaan naiset ja perhe asuivat kylässä, eikä nainen useinkaan työskennellyt poronhoidon parissa. Haastateltavien puolisot olivat töissä esimerkiksi sovhoosin hallinnossa, kylähallinnossa tai kaupoissa, yksi haastateltava oli sovhoosin turkisompelimossa. Tämän ikäryhmän perheille oli jo kertynyt omia poroja.[394]

Nuorimman sukupolven edustaja, 1970-luvulla syntynyt Dimma oli naimaton (myös edellisessä sukupolvessa oli naimattomia haastateltavia). Kylässä hän asui vielä äitinsä ja veljensä kanssa. Hänellä ei vielä ollut omia poroja, joten palkka oli ainut virallinen tulonlähde. Sovhoosi oli luvannut hänelle omia poroja haastattelua seuraavana vuonna.[395]

Palkan määräytyminen

Vaikka poropaimenet olivatkin palkkatyöläisiä, he olivat myös vastuussa poronhoidon tuotosta. Onnistuminen tai epäonnistuminen näkyi heidän palkas-

[393] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/28, 30, 31, 33, 44, 51, 54, 55, 65.
[394] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/29, 34, 36, 42, 50.
[395] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/53.

saan. Mikäli prikaati ei pystynyt täyttämään sille laadittua suunnitelmaa, sovhoosin hallinto pidätti palkan loppuosan 30 %, joka maksettiin vasta työvuoden lopussa. Kaikki poromiehet eivät saaneet samansuuruista palkkaa, vaan palkka riippui prikaatin poro- ja henkilömäärästä. Palkanmääräytymisestä kertoi Tundran sovhoosin silloinen johtaja syksyllä 1992 seuraavasti:

> Ei ole yhdensuuruista palkkaa, jos on puhe poromiehen palkasta. He nostavat ennakkoa, koska heillä tuotto on vuoden lopussa. Jokainen prikaati toimittaa lihaa sovhoosille riippumatta realisaatiosta. Sitten sovhoosi, sen johto realisoi sen [siis myy lihat]. Se ei enää sitten huoleta [poromiehiä]. Se on sitten heidän [johdon] tehtävä.[396]

Esimerkiksi Tundran kolmannessa prikaatissa palkka maksettiin vuonna 1992 seuraavasti: 39 kopeekkaa kertaa poromäärä jaettuna prikaatin paimenten lukumäärällä. Prikaatissa oli kuusi paimenta ja kaksi kotaemäntää. Vuoden alussa jokainen paimen sai ennakkona 70 % tästä summasta ja loput vuoden lopussa, jos suunnitelma oli toteutunut. Toteutumiseen vaikutti ensinnäkin se, että prikaatin poroluvun oli oltava tietyssä tavoitteessa ja että tietty määrä lihaa piti pystyä tuottamaan. Prikaatin vasaprosentin oli oltava vähintään 69 %. Joskus paimenet saivat pienen bonuksen, mikäli olivat pystyneet säästämään esimerkiksi polttoaine- tai kuljetusmenoissa. Palkasta vähennettiin myös sovhoosin prikaatille hankkimat ruokatarvikkeet.[397]

Kun tarkastelee poronhoitoyhteisöjen jäsenten palkkarakennetta, olivat poronhoitajien palkat korkeampia kuin virkamiesten, esimerkiksi opettajien tai lääkäreiden palkat. Paremmasta palkasta huolimatta poronhoitajien status on ollut yhteisössä alhainen.[398] Kuolassa poronhoitajien palkat olivat korkeimmat sovhoosissa, sillä hyvän prikaatin johtaja ja sen poromiehet saivat parempaa palkkaa kuin sovhoosin johtaja. Kotaemäntien palkkaukseen ei poronhoidon tulos vaikuttanut mitenkään, sillä heidän palkkansa oli kiinteä. Kotaemäntien palkka oli alhainen, noin puolet paimenen palkasta. Sovhoosin johtajan mukaan sovhoosi on pyrkinyt korjaamaan tätä epäkohtaa, mutta paimenet eivät ole hyväksyneet ehdotusta, että myös kotaemäntien palkkaus riippuisi prikaatin tuotosta.[399]

Prikaateille laaditut tuotantosuunnitelmat eivät poromiesten mukaan ole olleet täysin oikeudenmukaisia, sillä joillakin prikaateilla on työntekijöistä johtumattomista syistä ollut vaikeuksia suunnitelman täyttämisessä. Esimerkiksi Tundran kolmannella ja viidennellä prikaatilla oli sovhoosin pienimmät tokat ja heidän prikaatinsa vasaprosentti oli jäänyt 65:een, kun se muilla prikaateilla oli yli 68 %. Mikäli prikaatin suunnitelma ei ole täyttynyt sen vuoksi, että pedot tai porovarkaat ovat verottaneet tokkaa, tulee tämä vaje poronhoitajien maksettavaksi.[400]

---

[396] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/45.

[397] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/50, 45, 46.

[398] Kerttula 2000, 84. Hänen mukaansa paikalliset arvostivat poronhoitajan ja metsästäjän työtä, sillä nämä olivat monella tavalla synonyymejä tosimiehelle. Käytännössä ammatit olivat työpaikkojen hierarkian alapäässä huolimatta kaikista työläis-iskusanoista. Taloudellisen järjestelmän kerrostuneisuus loi rajoja eri väestöryhmien välille. Kerttula 2000, 85.

[399] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/45, 56.

[400] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/50.

Anna Kerttula kertoo tšuktšien poronhoitokollektiivin käytännöstä, että kollektiivin talven aikana hävinneet tai kuolleet porot suhteutettiin paimenten henkilökohtaisiin poroihin. Mikäli jonkun prikaatin parin tuhannen tokasta oli talvella kuollut sata poroa, hyvitettiin hävikki samassa suhteessa yksityisiin poroihin. Järjestelmää oli kuitenkin helppo manipuloida, koska se perustui tilastoihin eikä todelliseen poromäärään. Niin kauan kuin tokan koko pysyi vakaana tai nousi, ei ollut tarvetta korvata kollektiivin porojen häviämistä yksityisillä poroilla.[401] Tundrassa vuonna 1992 vierailleen Hugh Beachin mukaan sovhoosi sai korvauksen valtiolta ainoastaan silloin, kun pedot olivat syöneet sovhoosin poroja. Yksityisten petovahinkoja ei korvattu. Tätä ei tullut esille tekemissäni sovhoosin johdon, eläinteknikoiden tai poromiesten haastatteluissa.[402]

1990-luvun puolivälissä entisillä sovhooseilla oli ongelmia maksaa paimenille palkkoja, ja työntekijät joutuivat elämään etukäteen, sillä palkat olivat useita kuukausia myöhässä.

Epävirallinen talous

Poronhoitajien omat porot olivat resurssi, jota käytettiin myös oman talouden ulkopuolella. Kalastus oli ollut kollektiivien yksinoikeus 1980-luvun loppupuolelle asti, mutta kalastuksen kiellot eivät estäneet ihmisiä pyytämästä kalaa ravinnoksi.[403] Kala on ollut tärkeä osa saamelaisten ruokavaliota. Marjoja ja sieniä kerättiin ensi sijassa omaan käyttöön, mutta etenkin hilloilla, mustikoilla ja puolukoilla oli taloudellista merkitystä. Niitä osti sekä paikallinen osuuskunta Ribkoop että myöhemmin ruotsalainen Norrfrys. Marjoja ja sieniä sai kerätä vapaasti. Turkiseläinten pyyntiin Ribkoopin jäsenten piti hankkia luvat, sillä valtiolla oli yksinoikeus turkiksiin. Ne sai myydä vain Ribkoopille, vaikka jostain muualta, esimerkiksi turisteille tai teiden varsilla myymällä, niistä olisi saanut paremman hinnan. Metsästäjät valittivat, että Ribkoop maksoi liian vähän.[404]

Tärkeä rooli poronhoitoyhteisöissä oli vastavuoroisuudella, joka on eri osapuolten välistä sosiaalistaloudellista vuorovaikutusta. Arvonmukaisen vastavuoroisuuden periaate on pakottavaa. Marshall Sahlinsin mukaan vastavuoroisuus on erilaisia vaihdon muotoja. Asteikon toisessa päässä on vapaaehtoinen auttaminen, jota on sukulaisten, naapurien ja ystävien välinen tavaroiden ja palvelujen vaihtaminen. Asteikon toisessa päässä on taas oman edun tavoittelu, jopa suoranainen varastaminen. Tämä vastavuoroisuuden asteikko voidaan jakaa kolmeen osaan: yleistettyyn, tasapainoiseen ja negatiiviseen vastavuoroisuuteen. Sen perustana on vaihdon palautteen välittömyys ja samanarvoisuus sekä vaihdon materiaaliset ja mekaaniset ulottuvuudet. Näitä voidaan verrata vaihtoon liittyviin muihin muuttujiin, kuten vaihtoon osallistuvien sosiaaliseen eriarvoisuuteen, varakkuuteen, sukulaisuuteen tai vaihdettaviin tavaroihin.[405]

---

401 Kerttula 2000, 107.
402 Beach 1992, 139.
403 Ks. tarkemmin nootti 64 s. 233 (luku 7)
404 TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/67.
405 Mauss 1999, 81; Sahlins 1981, 189–192.

Vastavuoroisuus on harvoin selkeästi yksin mitään näistä, ja esimerkiksi sukulaisuussuhteet vaikuttavat vastavuoroisuuteen siten, että lähisukulaisten kesken toimii yleistetty vaihto. Mitä kauemmaksi sukulaisuussuhteissa mennään, sitä lähemmäksi negatiivista vastavuoroisuutta tullaan.[406]

Kuten olen aikaisemmin kertonut, yksityisiä poroja myytiin prikaatien erotusten ja teurastusten yhteydessä ostajille kuten Ribkoopille ja myöhemmin ruotsalais-venäläiselle yhteistyöyritykselle, Norrfrysille. Ribkoop joko myi lihan ja muut luonnontuotteet eteenpäin tai harjoitti vaihtokauppaa vaihtamalla ne sellaisiin tuotteisiin, jotka se myi omissa myymälöissään.[407]

Pamjat Leninan sovhoosiin kuulunut Kanevkan kylä on myynyt poronlihaa rannikolla sijainneen suljetun kaupungin, Gremihan laivastotutkikohdan ja sen asuinkaupungin Ostrovnin asukkaille.[408] Gremihan kaupalla on ollut suuri taloudellinen merkitys Kanevkalle, ja se selittää kyläläisten omistamien moottorikelkkojen suuren määrän. Kanevkan kyläläisten yksityisten porojen määrä on virallisesti ollut pieni, esimerkiksi vuonna 1992 se oli 210 päätä.[409]

Vastavuoroisuuden merkitys on sukulaisuusverkostojen ja sosiaaliturvan toiminnan kannalta paljon suurempi kuin sen henkilökohtainen merkitys. Vaikka yksityisiä poroja pidettiin ensi sijassa omavaraisuuden vuoksi, on niillä sittemmin ollut suuri merkitys myös erilaisten suhdeverkostojen ylläpitämisessä. Saamelaisyhteisöissä on vanhastaan pidetty huoli köyhemmistä jäsenistä. Kun neuvostotalouden hajottua esimerkiksi Luujärvellä oli vaikeuksia saada työtä, tai palkanmaksu oli epäsäännöllistä, ne sukulaiset, ystävät tai tuttavat, joilla oli mahdollisuus hankkia ruokaa luonnosta, olivat tärkeitä. Monet haastateltavat antoivat poronlihaa sukulaisille, ystäville tai tuttaville tai vaihtoivat sitä rahaan tai tarvitsemiinsa tavaroihin tai palveluihin. Haastatteluissa tuli esille esimerkiksi se, että moottorikelkkoihin, veneisiin tai moottoripyörään sai polttoainetta ainoastaan vaihtamalla sitä poronlihaan. Ruplilla ei ollut polttoainekaupassa arvoa.[410]

Keväällä 1994 Luujärven virallisessa työttömyystilastossa oli 150 työttömyysavustusta saavaa. Heistä 59 oli saamelaisia, 33 komeja ja 6 nenetsejä. Viranomaisten mukaan paikalliset asukkaat eivät olleet tottuneet rekisteröitymään, mikä oli työttömyysavustuksen ehto. Mieluummin he elivät sukulaisten ja tuttavien verkostojen turvin tai menivät kalastamaan, metsästämään ja poimimaan marjoja ja sieniä sukulaisten luo prikaatien tukikohtiin.[411]

Alkoholi on ollut osa epävirallista taloutta. Esimerkiksi Krasnošeljessä ei syksyllä 1992 alkoholia ollut saatavilla kuin yksityisessä kaupassa, ja sen hinta oli kaksi kertaa enemmän kuin Apatiitissa. Mikäli ostajalla ei ollut rahaa, alkoholia voitiin vaihtaa erilaisiin tuotteisiin, kuten poronlihaan ja kalaan. Eräs

---

[406] Sahlins 1981, 196.

[407] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66, 67.

[408] Vuonna 1997 siellä asui runsaat 11 000 asukasta. Asutus on peräisin 1800-luvulta, ja 1930-luvulla sinne perustettiin poliittisia vankeja varten työleiri, vuonna 1941 perustettiin laivastoasema. Sodan jälkeen siitä tuli sukellusveneiden tukikohta. Hønneland & Jørgensen 1999, 140–141.

[409] Pennanen 2000, 55.

[410] Mauss 1999, 117–118; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/28. Ks. myös Konstantinov 1996, 59.

[411] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66.

kylän muualta muuttaneista kertoi kevättalvella 1993, että muuan kylän virkamies myi alkoholia. Vaihdossa kelpasivat lihan ja kalan lisäksi poromiesten työvaatteet kuten maalitsat.[412]

Porojen uudelleenjako

Vaikka sovhoosien omistusmuoto muuttui, ei työn organisaatio muuttunut. Sovhoosien uudelleen organisoituessa niiden omistajiksi tuli johdon ja työntekijöiden kollektiivi. Paimenet hoitivat käytännön työn prikaateissa tundralla, jossa samoissa tokissa oli sekä kollektiivin että paimenten omia poroja. Sovhoosien yksityistämisen alkuajat olivat taloudellisesti huonoja aikoja. Sovhoosin johdon oli etsittävä myyntikanavat ja markkinat tuotteille sekä järjestettävä kuljetukset. Samalla sen oli huolehdittava, että prikaateissa työskentelevät paimenet saivat sekä palkan että tarvitsemansa työvälineet ja ruuan.

Kollektiivien yksityistäminen tarjosi poronhoitajille tavan hankkia kompensaatiota työstä, josta he eivät saaneet palkkaa. Entisen Pamjat Leninan sovhoosin ensimmäisessä prikaatissa oli vuonna 1992 prikaatinjohtajan mukaan noin 5000 poroa. Vuonna 1999 oli saman prikaatin tokassa 4500 päätä. Kuinka monta siitä oli entisen sovhoosin, nykyisin Olenivodin poroja ja kuinka paljon yksityisiä, ei lähde kerro.[413] Krasnošeljessä oli vuonna 1998 kadonnut viidennen prikaatin tokasta noin puolet. Katoamisesta syytettiin sotilaiden harjoittamaa salametsästystä. Neljäs ja viides prikaati yhdistettiin, jotta saatiin riittävän iso tokka.

Bulgarialainen tutkija Yulian Konstantinov ihmettelee artikkelissaan Olenivodin poronhoidosta sitä, miksi poronhoitajat Kuolassa eivät halunneet siirtyä yksityisporonhoitoon, vaan pitävät edelleen kollektiivisuutta ja valtion tukea välttämättömänä. Omaa näkemystään yksityisporonhoidosta hän korostaa huomauttamalla parista yksityisporonhoitokokeilun epäonnistumisesta 1990-luvun loppupuolella Kuolassa. Konstantinovin mielestä ihmisillä on edelleen sovhoosi-mentaliteetti, joka on ainoa hyväksytty, haluttu ja ajateltavissa oleva tapa. Poromiehet tyrmäsivät yksityisporonhoidon järjettömänä, koska heidän mielestään poronhoidossa ei pärjää yksin eikä kenelläkään ole varoja vuokrata tarpeeksi laitumia eikä ostaa koneita.[414]

Yksityisporonhoidolla onkin ollut vaikeuksia. Eräästä yksittäistapauksesta olkoon esimerkkinä Lapin Kansan vuonna 1994 julkaisema Kuolan saamelaisaktiivin kirjoittama vetoomus Suomen poromiehille. Vetoomuksessa esitettiin Šaršinien perheen tilanne. Perheen velkarahalla ostamat 300 poroa uhkasivat sekoittua vieressä laiduntavan venäläisen yksityisporonomistajan tokkaan, joten perhe tarvitsi 27 kilometriä aitaverkkoa. Lisäksi puuttui kunnon varusteita ja vaatteita sekä varoja moottorikelkkojen ostamiseen.[415]

---

[412] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66. Saamelaisten runsaasta alkoholinkäytöstä ovat raportoineet tutkijat ja tutkimusmatkailijat jo 1800–luvulla; ks. esim. Haruzin 1890, 125 ja Fellman 1980, 292.

[413] Konstantinov 2000, 53.

[414] Konstantinov 2000, 61; Rybkin 1999, 18–21.

[415] Afanasjeva 1994.

Sovhoosien organisoima poronhoitojärjestelmä, prikaatit, on verrattavissa perinteiseen poronhoitotapaan, jota tehtiin suvuittain tai perheittäin yhteistyössä. Kuolan prikaatit olivat 1990-luvulla suurimmalta osaltaan muodostuneita sukulaisuuden tai etnisen ryhmän perusteella. Osa poronhoitajista oli valinnut prikaatinsa sen perusteella, että prikaatin laitumet sijaitsivat esivanhempien siidan alueella. Poronhoito on ollut kollektiivista, mutta porojen omistus on ollut individualistista. Mikäli yksityinen poronhoito on sellaista, että jokainen perhe tarvitsee omia perheen poroja varten omat laitumensa ja aitansa, ei elinkeinolla näytä olevan tulevaisuutta. Pienille alueille ei voida järjestää laidunkiertoa, ja aidat sekä jatkuva paimentaminen tuhoavat jäkäliköt. Tästä komien käyttämästä tavastahan on kokemuksia 1950-luvulle asti. Nykyisillä prikaatien alueilla ei ole tilaa yksityisille tokille, sillä prikaatit sijaitsevat rinnakkain ja eri prikaatien poroja sekaantuu. Yksityisten poronhoitajien täytyy löytää porolaitumet muualta. Poromiesten mukaan yksityisporonhoidossa laitumista olisi maksettava, mutta 1990-luvun sekavassa tilanteessa oli vaikea ratkaista kenelle ja mihin hintaan. 1990-luvun puolivälissä saattoi laitumia vuokrata 25 vuodeksi, joista ensimmäiset viisi vuotta olivat vapaita maksusta. Sen jälkeen niistä olisi maksettava vuokraa, kukaan ei tosin tiennyt kuinka korkeaa.[416] Samoin jatkuvasti muuttunut verotus aiheutti ongelmia.

Entinen prikaatinjohtaja oli sitä mieltä, ettei »poronhoidossa pärjää yksin», sillä siinä tarvitaan monissa työvaiheissa apua sekä tekniikkaa, joka on kallista ja riskialtista yksityiselle poronomistajalle.[417]

Kuolan porotokissa on ollut uudelleenjako käynnissä. Sovhoosien johto ja poromiehet pitivät 1990-luvun alkupuolella lähes organisoitua pororosvoutta poronhoidon suurimpana uhkana. Armeijan väkeä on epäilty monissa yhteyksissä syylliseksi porovarkauksiin, mutta Yulian Konstantinovin mielestä syytös on perusteeton. Päinvastoin, armeijan kanssa toimii vaihtotalous; poromiehethän vaihtavat armeijalta polttoainetta lihaan.[418] Lukuisat muut lähteet puhuvat sen puolesta, että järjestetyn porojen tappamisen takana on myös armeijan henkilökuntaa.[419] Muitakin epäilyttäviä tahoja on. Jostakin hankkivat ruokansa nekin 2500 ihmistä, jotka jäivät työttömiksi, kun Luujärven lähistöltä Revdasta suljettiin taloudellisten vaikeuksien vuoksi tuotantoprosessiltaan vanhanaikainen valtion iso metallikombinaatti. Tundra oli yksi mahdollisuus, ja porojen salametsästys on yksi selviytymiskeino. Luujärven kunnan virkamiesten mukaan rikollisuus alueella on 1990-luvulla ollut nousussa.

Toimiessaan uudelleenorganisoiduissa sovhooseissa – sovhooseista puhutaan edelleen – poromiehet saattoivat käyttää hyväksi vanhoja instituutioita. Kun palkkaa ei saatu, porot otettiin jaon kohteeksi. Kollektiiville kuuluvien porojen merkitseminen omaan merkkiin oli eräs mahdollinen strategia. Ehkä tästä syystä Pamjat Leninan prikaatien poromääriä ei haluttu meille kertoa; huhujen mukaan neljännen ja viidennen prikaatin poroja oli »kadonnut» jon-

---

[416] Robinson & Kasam 1998, 37, 109.

[417] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/51.

[418] Konstantinov 1996, 62–63. Hänen mukaansa oli ainoastaan yksi tapaus, jossa armeijan entinen upseeri osallistui porovarkauteen. Syylliset pidätettiin.

[419] Haastateltavien lisäksi esim. Larsson-Kalvemo 1995; Robinson & Kasam 1998, 67–68.

nekin.[420] Kun tilan johto ei pystynyt kontrolloimaan tundralla tehtäviä töitä, voi olla, että yksityisten porojen määrä kasvoi ja kollektiivin väheni. Näin paimenet ottivat tundralla johdon omiin käsiinsä ja tekivät sen mukaisia päätöksiä. Pedot, varkaat, epidemiat ja ankarat luonnonolot ovat verottaneet samalla tavalla yksityisiä ja kollektiivin poroja.

Porojen uusjako olisi verifioitavissa tarkasteltaessa ja verrattaessa kollektiivien ja yksityisten poromääriä esimerkiksi 1990-luvun ajan. Mikäli kollektiivien poromäärät vähenivät ja yksityisporojen määrät nousivat, on kysymyksessä täytynyt olla porojen uudelleenjako. Sanoihan yksi saamelaishaastateltava vuonna 1992, että sovhoosin porot olivat heidän.[421] Porotilastoja ei kuitenkaan valitettavasti ole saatavilla kuin satunnaisesti. Marraskuun 2001 lehtitietojen mukaan Kuolan alueella valtio oli menettänyt tuhansia poroja. Tuolloin Kuolassa oli runsaat 60 000 poroa, joista vajaat 10 000 oli yksityisomistuksessa.[422] Porotilastot eivät välttämättä ole yhteneviä tundralla vallitsevan tilanteen kanssa, sillä kaikkia poroja ei lueta.[423]

10 Ympäristönhallinta

Poronhoidon ympäristö

Kansatieteessä, kuten humanistisissa tieteissä yleensäkin, ympäristö ja luonto ovat kulttuurisia käsitteitä. Tämä tarkoittaa sitä, että ne ovat kulttuurisesti konstruoituja ja määriteltyjä. Eri ihmisryhmät ymmärtävät ja käyttävät niitä eri tavalla kukin oman lähtökohtansa ja perinteensä mukaisesti. Kaikki eivät välttämättä edes tunne tai käytä näitä käsitteitä. Luonto ja ympäristö tulevat meille merkityksellisiksi käytännön kokemuksen ja kognition eli käsitteiden, luokittelun, ajattelun ja aistimusten kautta.[424] Kuvaava esimerkki tästä on se, miten poromiehet ottavat ympäristön haltuunsa poron ruokamaiden ja laidunalueiden nimityksillä.[425] Ympäristön hallinnalla ja sen haltuunotolla tarkoitan tässä myös mentaalista hallintaa ja haltuunottoa sen lisäksi, että siihen kuuluu konkreettisesti ympäristön käyttäminen: maastossa kulkeminen ja ympäristön resurssien hyödyntäminen. Mentaalinen hallinta ja haltuunotto ovat tietoa ympäristöstä, sen tuntemista ja osaamista.[426]

---

[420] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/29.

[421] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/36.

[422] Lapin Kansa 7.11.2001: Poronlihalle kaivataan tietä.

[423] Ainakin Nenetsiassa kollektiivien poromäärät laskivat, mutta yksityisten nousivat. Tuisku 2002.

[424] Ellen 1997, 3; Ingold 1996, 115; Massa 1998, 167.

[425] Ks. esim. Eira 1994, 26–56.

[426] Ks. myös Bromley 1991, 22; Oksanen 1998, 80–81.

Me hahmotamme, koemme ja käsittelemme ympäristöämme monella eri tavalla. Eräs toimintaan perustuva tapa hahmottaa ympäristöä on jakaa se käytön perusteella asuin-, työ- ja vapaa-ajanympäristöön. Kun tarkastelun kohteeksi otetaan työympäristö – kuten poronhoidon ympäristö – tutkimusaineiston olennaisen osan muodostavat ihmisen kokemusmaailma, ympäristökokemukset. Se subjektiivinen tieto, joka koostuu enkulturaation kautta saadusta tiedosta, omista kokemuksista, vaikutelmista, arvoista ja uskomuksista vaikuttaa ympäristön käyttöön ja sitä kautta heijastuu myös ihmisen ja ympäristön väliseen suhteeseen. Kasvamalla tietyssä ympäristössä saamme jo ikään kuin perintönä tiedon, miten hyödyntää ympäristön resursseja. Samalla saamme myös kulttuurisen mallin, miten kokea, arvostaa ja tulkita omaa elinympäristöämme. Ympäristö tai maisema nähdään oman kulttuurisen suodattimen läpi. Ulkopuoliselle, esimerkiksi etelästä tulleelle turistille, Lapin tunturit antavat etupäässä esteettisiä elämyksiä tai voiton tunteen siitä, että on valloittanut tunturin laen. Alueella syntyneelle, siellä työssä hikoilleelle ja itsensä palelluttaneelle poromiehelle tunturin merkitys on toinen. Merkitys tulee ilmi ainoastaan omien henkilökohtaisten kokemusten ja tiedon kautta. Avainasemassa tässä on kokemus.[427]

Käypäläisen ja asujan paikkaan tai maisemaan liittyvien kokemusten eroa on pohdittu humanistisessa maantieteessä.[428] Humanistisen maantieteen keskeinen käsite on maisema. Tämä on myös synnyttänyt oman oppialan, maisemantutkimuksen. Maisema ymmärretään joko tiettyjen kriteerien perusteella rajatuksi alueeksi (alueellisena kategoriana), suojelun tai suunnittelun kohteeksi tai henkilökohtaisesti osana subjektiivista kokemusmaailmaa (koettu ja aistittu näkymä). Maisemantutkimuksessa maisema on tavaksi nähdä ja kokea ympäristöä.[429] Kansatieteellisessä maisemantutkimuksessa on korostettu sitä, että maisema on sekä ihmisen mielessä että fyysinen todellisuus. Tällöin on tarkasteltava fyysisen ja mentaalisen maiseman suhteita.[430]

Paikka ymmärretään henkilökohtaiseksi. Yi-Fu Tuanin mukaan fyysistä sijaintia tärkeämpää on subjektin oma suhde ympäristöön, eli se, minne hän tuntee kuuluvansa.[431] Henkilökohtaisten kokemusten ja muistojen lisäksi mielikuvat välittävät tietoa paikasta. Myös paikkoihin liittyviä muistoja tarkasteltaessa on syytä muistaa, että niitä tulkitaan nykyhetkestä. Vaikka paikat ovat kokeneet monenlaisia muutoksia, niin aika voi kullata niihin liittyvät muistot.[432] Paikoille tulee erityinen merkitys eri elämäntilanteiden mukaan, ja merkitys voi iän ja ajan mukaan myös vaihdella.

Tim Ingold on tarkastellut käsitteiden ympäristö, tila ja maisema käyttökelpoisuutta. Tilaa pidetään moniulotteisena ja monimerkityksellisenä käsitteenä: se viittaa sekä avaruuteen että rajattuun fyysiseen, geometriseen ja materiaaliseen tilaan. Tila liittyy paikallisuuteen, laajuuteen ja sijaintiin, ja yhdessä tilassa voi olla useita tiloja. Tilan katsotaan sisältävän ja tuottavan kult-

---

[427] Sarmela 1994, 53–54; Ruotsala 1994, 57; Anderson 1996, 96.
[428] Esim. Haarni et al. 1997.
[429] Jones 1991, 231–232; Raivo 1997, 195; Karjalainen 1996, 8–13.
[430] Saltzman 2001, 54.
[431] Tuan 2001, 12.
[432] Ruotsala 1992, 133; Tani 1997, 211–212.

turisia merkityksiä. Ingold ei löydä erityistä syytä, miksi käsite ympäristö korvattaisiin käsitteellä tila, koska tila on abstrakti ja tyhjä. Hänen mukaansa tilaa ei voida asuttaa, siellä ei voida kulkea eikä siihen voida rakentaa. Tila voidaan täyttää. Ympäristö ei ole koskaan valmis, vaan se on aina suhteellinen käsite sille, kenen ympäristöstä on kysymys.[433] Matti Sarmelan mukaan maailmankuvaa ja mentaliteettia koskevissa tutkimuksissa käytetään termejä tila, ympäristö tai todellisuus tuntematta niitä olosuhteita, joissa tutkittavan yhteisön symbolirakenteet toimivat. Tutkimuksessa tarvittava arkipäivän ekologian tuntemus puuttuu.[434]

Tämän työn kannalta käyttökelpoinen käsite on ympäristö, koska se on maisemaa laajempi ja sisältää myös kollektiivisen suhteen tai elämismaailman. Maisemantutkimuksen maisemaa vastaava käsite on kulttuuriekologisessa tutkimustraditiossa käytetty käsite **havaittu ympäristö,** joka tässä tutkimuksessa on poromiehen ympäristö. Poromiehen ympäristöä voidaan tarkastella ainakin kahdesta näkökulmasta. Lähtökohtana on se, että ympäristö asettaa eräänlaiset rajat, joiden mukaan ihminen tekee kulttuurisia valintoja; esimerkiksi se, miten ympäristö vaikuttaa poronhoidon harjoittamiseen erilaisissa ekologisissa ympäristöissä kuten metsässä tai tunturialueella.

Ensinnäkin voidaan arvioida sitä, mitä ympäristö merkitsee poromiehelle ja mitä erilaisia eri työtehtävien tai merkitysten, kulloinkin hyödynnettävien resurssien mukaan luokiteltavia ympäristöjä poromiehen ympäristö sisältää. Ihmisen ja ympäristön välistä suhdetta voi tarkastella kahdella tavalla: yhtäältä ympäristöön vaikuttaa se, miten ihminen sitä hyödyntää – ympäristön materiaalinen puoli – ja toisaalta, miten meidän ympäristökäsitykseemme vaikuttaa kognitiivinen ja symbolinen kyky – ympäristön henkinen puoli. Näitä kahta, aineellista ja symbolista tasoa ei ole tarpeen eikä toivottavaakaan erottaa.[435] Poronhoidon ympäristöön liittyy myös vastavuoroisuus: se miten ympäristössä käyttäydytään vaikuttaa joko konkreettisesti tai symbolisesti ympäristöön.

Toiseksi, poromies ei käytä ympäristöään yksin, vaan hänen on otettava huomioon muut ympäristössä toimijat: mitä muita käyttäjiä ja intressiryhmiä ympäristöstä löytyy?[436] Minkälaiset heidät tarpeensa ovat suhteessa poronhoitoon ja muihin ympäristön käyttömuotoihin? Ovatko nämä toiminnot harmoniassa vai ristiriidassa toistensa ja ympäristön kanssa? Tässä tarkastelutavassa voidaan käyttää myös erilaisia muita määreitä, kuten tuotantoympäristö tai virkistäytymisympäristö, ja arvioida, miten nämä suhtautuvat toisiinsa.

Lapin vanhojen peruselinkeinojen poronhoidon ja metsätalouden suhdetta voi tarkastella monesta näkökulmasta. Metsä- ja luonnontieteellisellä tutkimuksella on ollut taipumus leimata porot metsän tuhoajiksi: »poronlaidunnus aiheuttaa tuhoja taimikoissa».[437] Viime vuosina on ilmestynyt myös sellaisia luonnontieteellisiä tutkimuksia, joiden mukaan porojen laiduntaminen edistää tiet-

---

[433] Ingold 2000a, 20, 199; Ingold 2000b, 216; Saarikangas 1999, 247–248.

[434] Sarmela 1994, 107.

[435] Ingold 1992, 53; Posey 1999, 4–5.

[436] Allen Abramson varoittaa viipaloimasta ympäristöä tutkimuskohteena liian monien eri käyttäjäryhmien kentäksi. Abramson 2000, 2; Ks. myös Hiedanpää 1999, 173–175.

[437] http://www.metla.fi/projects/sirex/lajit/ratara-n.htm; Ks. myös Hyppönen et al. 1998.

tyjen kasvien kasvua.[438] 1990-luvun loppupuolella noin 75 % Suomen porokannasta palki alueilla, joilla harjoitettiin intensiivistä puuntuotantoa. Varsinaisten havumetsien ohella tähän alueeseen kuuluvat metsänrajametsät ja lakimetsät, joihin kohdistuu myös metsätaloudellisia intressejä. Tarkastelenkin tässä luvussa myöhemmin poronhoidon ja metsätalouden kohtaamisia poronhoidon näkökulmasta.

On kiistatonta, että poronhoidon tuloksellinen harjoittaminen vaatii sekä erikoistietoa ympäristöstä että vastuuntuntoa. Poromiehen työtä ohjaa hänen hallussaan oleva tieto. Erilaiset ympäristöt vaativat erilaisia tietoja siitä, miten ympäristöä hallitaan ja käytetään. Poromiehen on oltava ympäristönsä asiantuntija, jotta hän pystyy käyttämään ympäristön resursseja hyväkseen. Tämä asia ei muutu, vaikka ympäristö hänen ympärillään muuttuisikin. Tietämyksen tulee sopeutua muutoksiin, ja tässä myös tutkimuksella olisi annettavaa poromiehille. Esimerkiksi poronhoitovuonna 1996–1997 poromiesten oli tehtävä päätöksiä siitä, miten porot saataisiin selviytymään ankaran talven ylitse: tuodaanko porot aitauksiin ja jos, niin milloin, minne aitauksia tehdään, mistä saadaan lisäruokaa ja miten tämä ravinto tulee antaa poroille, joista osa oli jo heikossa kunnossa. Aivan toisenlaista tietoa ja taitoa poromiehet tarvitsevat selviytyäkseen mediamyllytyksestä, kun heitä syytetään milloin petojen luvatta tappamisesta, milloin ylilaiduntamisesta tai porojen nälkäkuolemista.[439]

Poronhoidon ympäristön sisältö

Poronhoidossa metsä on sisällöltään paljon monimerkityksellisempi termi kuin yleiskielen sana. Metsä voi olla puuton, sillä porometsään mennään myös puuttomalle tundralle havupuurajan pohjoispuolella.[440] Porometsä on sana, jolla poromies on ottanut poronhoidon työympäristön haltuunsa. Poronhoidon työt, kuten etto, paimennus, erotus ja merkitseminen, tehdään joko »porometsässä» tai pelkästään »metsässä», vaikka ne eivät faktisesti tapahtuisikaan metsässä vaan vaikkapa tunturissa. Samalle alueelle voidaan muulloin mennä lintu-, hirvi- tai marjametsään.[441]

Kuolan alueella porometsää vastaava termi on tundra. Kasvimaantieteellisesti määriteltynä se tarkoittaa puutonta aluetta, mutta paikallisten ihmisten arkielämässä ja poronhoidossa sitä käytetään yleisnimityksenä paikalle, jossa poronhoitotyöt tehdään. Evenkejä tutkineen David Andersonin mukaan tundra on se maisema tai tila, josta elinkeino saadaan. Tundra on aina rakentamatonta, ei valtion hallintojärjestelmän mittaamaa.[442]

---

[438] Esim. Johan Olovssonin väitöskirja Uumajan yliopistossa, ks. Sarri 2001 sekä Sari Starkin väitöskirja: ks. Laidunnuksen vaikutukset paikkakohtaisia 2002.

[439] Esimerkiksi Tahkolahti 2001, A11; Väänänen 2001; Karhun palvelus (Jälkiartikkeli) 2001; Hietala 2001; Karhun salakaato Inarissa on suurempi uutinen kuin miestappo Hämeenlinnassa 2001; Poronomistajat petotarhassa (Pääkirjoitus) 2001; Tutkija: Poroista pois kolmannes 2000.

[440] Esimerkiksi Enontekiöllä Näkkälän paliskunnan tokkakunnat, joiden laitumet sijaitsevat puuttomalla tundralla, menevät myös tekemään poronhoitotöitä porometsään. Samoin myös mm. Inarissa Hammastunturin ja Sallivaaran paliskunnissa. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/22.

[441] Cambell 1936, 14, 57; Ingold 2000a, 177, 199. Ingold käyttää nimitystä *taskscape*.

[442] Anderson 2000, 11.

Poromiehen työympäristö sisältää kulloinkin käytettävissä olevista resursseista riippuen monia eri ympäristöjä, jotka erotetaan toisistaan eri nimityksin. Työtehtävät riippuvat myös ajankohdasta ja nimitys taas puolestaan riippuu tehtävästä, sillä kun samoille seuduille mennään poimimaan marjoja, ollaan hillassa, mustikassa tai puolukassa tai voidaan olla keräämässä kenkäheiniä. Lehtikerppujen tekeminen tai koivun lehtien riipiminen eläinten rehuksi tehtiin joko lehtimetsässä tai kerppumetsässä. Syksyllä taas mentiin lintu- ja hirvimetsään. Kalastamaan mentiin pilkille tai verkoille. Paikka saattoi olla sama, ja kulloisenkin nimeämisen määräsi harjoitettu toiminta. Tietysti sama ympäristö voi tarjota poromiehille myös virkistäytymistä: on päästävä ajamaan moottorikelkalla tunturiin. Kävellen paikalliset ihmiset eivät yleensä lähde ilman syytä tunturiin, eivätkä syyksi riitä kauniit maisemat. Tässä on kyse sekä tuotantoympäristöstä että virkistäytymisympäristöstä, mikäli ympäristö halutaan viipaloida eri osiin.

Varsinkin aikaisemmin poromiehen suhde ympäristöön sisälsi paljon mystisenä pidettäviä piirteitä. Kansanuskoa on käytetty hyväksi ympäristön suojelemisessa ja ympäristötiedon opettamisessa ja siirtämisessä seuraaville sukupolville.[443] Poroelon menestyminen on ollut tärkeää, ja se on antanut suuntaa näkemyksille ja uskonnolliselle käyttäytymiselle. Näihin kuuluvat esimerkiksi enteiden näkeminen ja tiettyjen uskonnollisten riittien suorittaminen porooonnen saavuttamiseksi: tulevan vuoden sadon turvaamiseksi. Ympäristön ja sen käyttäjän välillä vallitsi vastavuoroisuus. Käyttäjän toimet vaikuttivat ympäristöön, joten ympäristössä piti käyttäytyä sitä vahingoittamatta. *Seidat*, palvontapaikat, ovat kuuluneet olennaisena osana poromiehen ympäristöön, ja ne vaikuttavat vieläkin, vaikkei asiasta puhuta, ei ainakaan kenelle tahansa. Tästä ympäristöstä voisi käyttää nimitystä mytologinen ympäristö.[444]

Edes liikkuessaan ilman seuraa poromies ei ollut yksin, sillä olennaisena osana ympäristöön kuuluivat yliluonnolliset olennot, kuten haltijat, *maahiset* ja *staalot*.[445] Niistä kertova perinne on säilynyt elävänä näihin päiviin asti, joskin rationaalinen maailmankuva on vähitellen syrjäyttänyt nämä olennot. Kuitenkin vieläkin tiettyihin paikkoihin ja tiettyihin asioihin suhtaudutaan varovasti. Polulle ei leiriydytä eikä sen päälle tehdä tulta, jotta maahiset voivat edelleen kulkea rauhassa. Tulisteluun ja kahvisteluun liittyy muitakin uskomuksia, sillä esimerkiksi *keitistankoa* ei saa ottaa kasvavasta havupuusta, vaan mieluiten koivusta tai maahan kaatuneesta havupuusta, jottei vasaonni katoa.[446] Porooonneen liittyy vieläkin uskomuksia, joita hieman naureskellen kerrottiin, osa haastateltavista ei sanonut niitä edes tietävänsä. Vielä eläviä uskomuksia on esimerkiksi se, ettei poron luuta tai sarvea saanut polttaa, sillä se tietää poro-

[443] Anderson 1996, 57, 72.

[444] Rolf Kjellström käyttää nimitystä tunteiden maisema. Hänellä taas historialliseen maisemaan sisätyvät esim. palvontapaikat ja erilaisiin tapahtumiin liittyvät muistot. Ks. Kjellström 2000, 66–68; Abramson 2000, 8–9; Atran 2001, 168.

[445] Maahiset ja staalot kuuluvat lappilaiseen tarinaperinteeseen. Maahiset ovat ihmisenkaltaisia olentoja, jotka asuvat maan alla. Ne voivat hakea ihmisiltä apua tai ne voivat houkutella ihmisiä keskuuteensa. Staalo on yksisilmäinen jättiläinen, joka pelotteli ihmisiä tai jolla peloteltiin lapsia. Molemmista on kerrottu tarinoita vielä minun lapsuudessani.

[446] Ruotsala 1994, 70; Tupala 1994, 34; Anderson 1996, 15–16.

elolle onnettomuutta, poronlihaa ei saa laittaa tyhjään kattilaan, ja mikäli konttiluuta halkaistaessa siihen tulee reikä, luu pitää rikkoa. Keitetystä kielestä pitää kärki leikata pois.[447]

Historiallinen ympäristö on yksi poromiehen ympäristöistä, ja se voi liittyä myös ammatin valintaan ja ammatin periytymiseen. Haastatteluissa tärkeänä seikkana tuli esille se, että kyseessä on sukupolvelta toiselle, etupäässä isältä pojalle periytyvä ammatti, jota harjoitetaan samoilla seuduilla kuin edelliset sukupolvet. Luujärveläinen poronhoitaja valitsi prikaatinsa osittain sen perusteella, että prikaatin laidunalueet olivat ennen kuuluneet hänen esivanhempiensa siidalle:

> Sinne järven rannalle on haudattu minun isoisäni ja isoäitini. Se on minun kotiseutu.[448] (Sergei, syntynyt vuonna 1947 Luujärvellä)

Poromiehen ympäristöön liittyvä paikallishistoriallinen merkitys on tärkeä ihmisen identiteetille ja henkiselle hyvinvoinnille. Se auttaa nuorempia näkemään ja arvostamaan menneiden sukupolvien työtä. Lähiympäristöön liittyvä suullinen perinne siirretään lapsille.

Olennaista ei ole ainoastaan ympäristön tai maiseman sijainti ja olemassaolo, vaan sen merkitys. Ympäristö tai maisema voi olla myös näkymätön tai pelkkä muisto; näitä ovat esimerkiksi vesistörakentamisen tai asutuksen alle jääneet paikat. Niihin liittyy haastateltavilla joko omia tai esivanhempien muistoja, jotka on kerrottu seuraaville sukupolville.

Perinteinen ympäristötieto

Pohjoisen luontaiselinkeinot, kuten poronhoito, ovat perustuneet nautinta-alueen laajuudelle ja suurelle liikkuvuudelle. Nämä ovat puolestaan asettaneet erityisiä vaatimuksia ympäristön tuntemukselle. Erilaiset ympäristöt vaativat erilaisia tietoja siitä, miten niitä hallitaan ja käytetään.[449]

Haluttaessa selvittää ympäristön käyttöä ja liikkumista puhutaan ihmisen kognitiivisesta kartasta. Se sisältää hänen toimintaa ohjaavat sisäiset mallit, mielikuvat ja kokemukset.[450] Klassinen esimerkki luonnosta toimeentulonsa hankkivan ihmisen ympäristön hallinnasta löytyy Sakari Pälsin »Pohjankävijän päiväkirjasta». Pälsi piirrätti tšuktšitaiteilja Karlayrigilla muistinvaraisesti kartan Itäniemen ympäristöstä. Karlayrigi ei ollut milloinkaan nähnyt karttaa, hän teki piirroksen, johon oli korjattu jopa merikortissa ollut virhe.[451] Karttoja tuntemattoman yhteisön jäsenet ovat oppineet hallitsemaan ympäristöään muistista, kokemusten avulla. Ympäristö rakentuu heille keskenään hierarkkisessa suhteessa olevien paikkojen verkostona. Ympäristöä koskeva tieto on kokonaisvaltaista. Ympäristön tuntemisen ja tien löytämisen edellytyksenä on,

---

[447] SKS 46282; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim. 3b, 5b, 12, 13.
[448] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/50.
[449] Ruotsala 1994, 63.
[450] Esim. Greverus 1994, 51.
[451] Pälsi 1982, 100–101; Knuuttila 1989, 166.

että kuljetaan itse. Itse kulkemalla kartoitetaan maasto mieleen, otetaan se haltuun.[452]

Kun poromiehet ja muut ympäristöstä toimeentulonsa saaneet hallitsevat kognitiivisesti alueen ja osaavat liikkua alueillaan, olipa kysymyksessä tunturi, tundra, metsä tai vesistö, virkamiehelle tämä tieto ei riitä. Virkamiehille on tärkeää ottaa alue haltuun karttojen avulla. Jos alueesta ei ole karttoja, ne teetetään.[453] Markus Idvall on osoittanut miten kartat vaikuttavat maisemaan.[454] Karttoja käytetään apuna suunniteltaessa esimerkiksi ympäristöä muuttavia hankkeita, kuten vesistöjen rakentamista, suojelualueita, metsänhakkuita tai maan myyntiä.

Poronhoito perustuu luonnon tuntemukseen ja laajojen maa-alueiden tehokkaaseen hyväksikäyttöön. Poromies on oppinut noudattamaan poron luontaisia vaistoja ja vuotuisia elintapoja. Näitä ovat perinteisille kevätvasomisalueille pyrkiminen, taipumus palkia tietyillä alueilla tiettyinä vuodenaikoina, taipumus kulkea vastatuuleen, taipumus *tokkautua* räkältä suojautumiseksi sekä syksyinen rykimäaika.

Vaikka poronhoito ja ympäristö, jossa sitä harjoitetaan, ovat muuttuneet, on paikallistuntemus poronhoidossa edelleen tärkeää. Erilaiset ympäristöt vaativat erilaisia tietoja siitä, miten ympäristöä hallitaan ja käytetään. Poromiehen on hallittava ympäristönsä myös liikkuessaan moottorikelkalla, mönkijällä tai helikopterilla, kuten hän teki aikaisemmin liikkuessaan porolla, suksilla tai jalan.[455] Konevoimin kuljettaessa ympäristön havainnointi ei ole niin tarkkaa kuin jalan kulkiessa, sillä kone on nopea ja äänekäs, ja eläimet säikkyvät helposti moottorin ääntä. Koneella kulkiessa ei myöskään tarvitse etsiä kuivia reittejä suon yli, sillä mönkijällä pääsee märemmistäkin paikoista. Mutta mönkijän tekemät jäljet jäävät pitkäksi aikaa maisemaan. Myös ympäristön muuttuminen on otettava huomioon.

> Antti: Eihän net tuota ku ne on hakattu ja raivattu, eihän niitä ennää [tunne], saattaa olla kokonhans erilainen. Kyllä ne suunnilhens tietää, joka niissä on kulkenu. (---) Ei ne jokka on vähä kulkenhet, ei net tiiä.
> Helena: Vaikuttaako tähän paikkojen tuntemishen, että on konheja millä liikuthan?
> Antti: Kyllä varmasti vaikuttaa. Ei ole joka maata tutkinhet ku konhela kuljethan. Ku on kävelemällä ja suksila kulkenu niin on joutunu miettimhän tarkhan.[456]

Nuoremmille poromiehille paikkojen nimet voivat jäädä tuntemattomiksi vanhempien poromiesten seurassa kulkiessa vieraassa maastossa, koska kelkalla tai mönkijällä vauhti on liian nopea ja ääni voimakas, ettei ehdi kysyä tai ker-

---

[452] Kartoittaminen, *mapping* ei ole sama kuin kartan tekeminen. Ks. Ingold 2000a, 230–231.

[453] Bateson 1985, 454; Anderson 2000, 15. Kuolan alueelta on 1990-luvun lopulla julkaistu kanadalais–venäläis–saamelaisena yhteistyönä kaksi karttaa, joihin on symboleilla merkitty eri luonnonresurssien kuten eläinten, kalojen ja marjojen esiintymispaikat. Ks. Robertson & Karim-Aly 1998, passim.

[454] Idvall 2000, 98.

[455] Ks. esim. Tilley 1994, 26; Tuan 2001, 78–79; Anderson 2000, 17.

[456] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/9.

toa paikkojen nimiä. Vanhemman poromiehen mukaan kulkemaan oppii, jos maastossa ikänsä kulkee. Toiset ovat parempia kulkemaan luonnossa ja lukemaan ympäristöä kuin toiset.[457] Ympäristötietoa voidaan myös salata, sillä tieto merkitsee valtaa. Esimerkiksi parhaat marja- ja kalapaikat ja petojen pesimäalueet pidetään usein omana tietona.[458]

Luonnonresursseista puhuttaessa on erotettavissa kahdenlaista tietoa, vaikka ne molemmat periaatteessa pohjautuvat empiiristen havaintojen systemaattiseen keräämiseen, luokitteluun ja käsittelyyn. Auktoriteettien ja tutkijoiden ns. tieteellisen, länsimaisen tiedon lisäksi – ja joskus myös vastapainoksi – on olemassa perinteistä ja paikallista ympäristötietoa, jolle paikalliset ihmiset perustavat luontaiselinkeinon harjoittamisen. Se turvaa omalta osaltaan jatkuvuutta yhteisössä. Perinteinen ympäristötieto on holistista ja sosiaalista; koko yhteisön yhteistä, vaikka ainoastaan osa sen jäsenistä on asiantuntijoita.[459] Esimerkiksi poromiesten tietämys eroaa muiden, eri ammatissa toimivien naapureiden ympäristötiedosta, koska se ei ole näille tarpeellista. Osa tiedosta on ns. hiljaista tietoa, jota voidaan oppia seuraamalla luonnon merkkejä ja eläinten käyttäytymistä.[460] Näköaistin lisäksi myös kuulo-, haju- ja tuntoaisti ovat tärkeitä. Sään muutokset voidaan aistia etukäteen. Lunta on kokeiltava, jotta sen koostumuksen tai laadun tuntee. Esimerkiksi kysyttyäni eräältä poromieheltä, millä perusteilla hän valitsee siitosporot tai ne vaatimet, joille laitetaan kello hän vastasi:

> Sen näkkee siitä porosta. Sitä se mie en ossaa selvittää. Sen näkkee. (---) Hyville vaamille. Se on vähä niinku johtaja. En mie ossaa sanoa, sen oppii tuntemhan. Omia porojahan sitä oppii tuntemhan. Mulla on näkömuisti hyvä.[461]

Kunkin poronhoitajan kyky, taito ja tapa toimia porometsässä on pitkäaikaisen harjaantumisen tulosta. Konkreettisten taitojen ja ominaisuuksien lisäksi myös tunteet ja herkkyys, eräänlainen intuitiivinen oppiminen ja toimiminen, kyky vastaanottaa ja lukea ympäristön antamaa palautetta ovat osa tätä ympäristösuhdetta. David Anderson käyttää evenkimetsästäjien ja poronhoitajien ympäristösuhteesta termiä **sentient ecology**: liikkuessaan ja toimiessaan tundralla evenkit ovat tietoisia siitä, että ympäristö ja eläimet vastaavat heille ja heidän toimiinsa.[462]

Hyvällä poromiehillä on monenlaista tietämystä, joihin kuuluu mm. yksittäisten porojen tunnistamisen ja merkkien tunnistamisen näkömuisti. Laajempi tietämys koskee maaston tuntemista ja porolaitumia. Hyvä merkkimies, po-

---

[457] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/9.

[458] Tilley 1994, 27.

[459] Freeman 1985, 30; Eyðorsson 1992, 65; Eythorsson 2001, 20–24; Helander 1992, 51; Helander 1995/1996, 112.

[459] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/14.

[460] Hiljaisen tiedon merkitystä korostaa evenkien poronhoitoa tutkineen David Andersonin kokemus siitä, kuinka hänen oli vaikeaa kirjoittaa elämästä ja työstä poronhoitoprikaatissa sen vuoksi, että poronhoidossa vältettiin puhuttuja ja kirjoitettuja sanoja. Tämä voi myös liittyä tutkijan esiymmärrykseen tai sen puutteeseen. Ks. Anderson 2000, 35.

[461] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/14.

[462] Bateson 1985, 454–465; Anderson 2000, 116–117.

Merkitys kestää läpi yön. Vimpaamassa Ilkka Logje, Vuonniksen aita, heinäkuu 1996. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

romerkkien tuntija tai maastontuntija ei välttämättä aina ole taitava poromet-sässä, sillä fyysinen työvoima ja -kyky vaativat erilaisia taitoja. Toiset ovat muita taitavampia opettamaan poroja laitistamaan ja ajokkaaksi. He tunnistavat, mistä porosta tulisi hyvä johtoporo ja mitkä porot taas olisivat hyviä seuraamaan toisia tokassa. Toiset poromiehet ovat hyvän näön ja muistin ansiosta loistavia korvamerkin tunnistajia ja toiset taas ovat fyysisesti vahvempia työssä.[463]

Ympäristöä koskevaa tieteellistä tietoa pidetään perinteiseen ympäristötietoon verrattuna fragmentaarisena. Perinteiselle ympäristötiedolle ovat tyypillisiä seuraavat piirteet:[464]

- se on yleensä kirjoittamatonta, ja se luokitellaan usein eri tavalla kuin ns. tieteellinen tieto
- sen käyttämät nimitykset viittaavat arkielämään ja jokapäiväiseen käyttöön
- se viittaa usein, mutta eri tavalla aikaan ja paikkaan kuin tieteellinen tieto
- se on holistista ja sosiaalista; koko yhteisölle yhteistä, vaikka luonnollisesti vain osa sen jäsenistä voi olla siinä asiantuntijoita (vrt. poromiehet ja muut kyläläiset)
- se opitaan harjoittelemalla ja seuraamalla yhteisön muita jäseniä
- sen piirteet voivat olla mytologisia.[465]

---

[463] Esim. Eira 1994, 7, 85; Paine 1994, 22–24.

[464] Englannin kielisessä kirjallisuudesta tästä käytetään nimityksiä *local knowledge*, *traditional ecological knowledge* (TEK) tai *indigenous ecological knowledge*. Ks. seuraava viite.

[465] Eyðorsson 1992, 65; Eythorsson 2001, 20–24; Addison Posey 1999, 9.

Perinteinen ympäristötieto voi olla yhteisön tabusääntöjen ja uskomusten taustalla. Esimerkiksi eräs Kuolan saamelaisten saduista kieltää antamasta porojen laiduntaa alueilla, jossa esiintyy eudialyyttiä, *verikiveä*[466]. Sadun mukaan eudialyytin muodostamat punaiset viirut ovat alueelle hyökänneiden vainolaisten, *tsuudien*, tappamien saamelaisten verta. Saamelaiset välttelivät porojen paimentamista seuduilla, jossa verikiveä esiintyi, koska pitivät niitä alueita vaarallisina.[467] Onko sadun laiduntamiskiellolle olemassa luonnontieteellinen selitys? Eudialyytti itsessään ei ole vaarallinen mineraali, joskin säteilymittarit reagoivat sen säteilyyn. Sitä löytyy Kuolan alueelta, erityisesti Hiipinätuntureilta ja Luujärveltä. Eudialyytti voi esiintyä joissain paikoin erittäin radioaktiivisten alkuaineiden, kuten uraanin ja toriumin, esiintymispaikkojen lähellä, koska tietyssä geologisessa prosessissa nämä alkuaineet ovat erkaantuneet mineraalin hilasta. Eudialyytti voi siis indikoida joissakin paikoissa runsaita esiintymiä uraania ja muita radioaktiivisia alkuaineita.[468] Ovatko saamelaiset havainneet, että poroelo ei voi hyvin näillä paikoilla, vasonta ei onnistu tai eläimet ovat rauhattomia? Paikalliset asukkaat kertoivat myös, että tietyissä paikoissa Kuolan tundralla kävijä tuntee olonsa niin epämiellyttäväksi, että sieltä haluaa lähteä heti pois. Epämiellyttävää oloa on vaikea selittää, mutta sen taustalla voi olla se ilmiö, kuin mitä David Anderson määrittää evenkien sensitiiviseksi ympäristösuhteeksi. Toiset aistivat ympäristöä herkemmin kuin toiset.[469]

Ammatinharjoittamisen kannalta oli tärkeää oppia jo nuorena tunnistamaan luonnonmerkkejä, ennustamaan säätä ja seuraamaan vuodenaikojen vaihtelua ympäristössä. Poromiehen piti osata kulkea niin metsässä, *outamaassa* kuin tunturissa tai vesistöillä eri vuodenaikoina erilaisissa olosuhteissa. Sankassa sumussa, *murkussa,* ympäristö näyttää aivan toiselta kuin selkeällä ilmalla. Luonnonmerkkien tunteminen ja sään ennustaminen helpottavat työtä ja saattavat jopa pelastaa tuholta. Porojen hyppelemisen tiedettiin ennustavan pyryä. Suojasäätä merkitsi se, jos etelätuuli lennätti lunta hangelta.[470] Luontoa ja säätä seuraamalla poromies tiesi, mistä porot oli haettava pohjoistuulen jälkeen ja miltä keroilta poroja kannatti lähteä kokoamaan kesämerkintää varten ja miltä seuduilta syysetto piti aloittaa. Poromies on oppinut hyödyntämään eläinten käyttäytymistä. Esimerkiksi räkkä kerää porot yhteen tokkaan korkeille tunturialueille, koska tuulessa räkkä ei haittaa poroja niin paljon. Tätä mekanismia, jolla porojen tokkaan liittyminen pienentää räkän haittoja, ei biologisen tutkimuksen keinoin osata täysin selittää. Ihminen on oppinut käyttämään tätä po-

---

[466] Natriumi-zirkaniumi silikaatti, joka sisältää runsaasti hivenaineita. Englanniksi se on *eudiolite*, venäjäksi *evdiolit*.

[467] Fersman 1974, 16; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66; Anderson 1996, 55, 101. Sadun kertoi minulle Nadja Nikitina.

[468] Monet kiitokset professori Olav Eklundille ja tutkija Alex Shebanoville Turun yliopiston Geologian ja minerologian laitokselta eudialyyttiä koskevista tiedoista. Eudialyytin esiintymispaikat, ks. Jumppanen 1999, 83–84.

[469] Anderson 2000, 116–117.

[470] Vanhemmat haastateltavat totesivat kyynisesti: »kyllä mie nyt paremminki tiian ku paha ilma tullee. (---) Jäsenistä särkee. Toissapäivänä ku tuola kävin naapurissa ja sanoin, että tullee paha ilma, on raato sillä mallila. Näky tulevan.» Haastattelupäivänä oli kova tuisku. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/15.

rojen luonnollista tokkaantumisilmiötä hyväkseen.[471] Näin vanhempi poromies kertoi, minkä perusteella porot löydettiin:

> Ilmoista. Jos aurinko paisto net nousit tunturhin, ja jos oli saje net oli kuusikossa. (---) Ne oli miten sattu, ilmasta se riippu, ruukas. Se haki, mistä tuuli tuli. (---) Net halus siihen tuulhen ku räkkää oli paljon.[472]

Tärkeä osa poromiesten ympäristötietoa on ilmaston, säiden ja niissä tapahtuneiden muutosten seuraaminen, jossa keski-ikäisillä ja vanhemmilla poromiehillä on kokemusta useiden kymmenien vuosien ajalta. He ovat havainneet muutoksia talvien lauhtumisen ja kesien viilenemisen suuntaan. Myös runsaslumisia talvia on ollut 1990-luvulla useita. Paksulumiset, lauhat talvet ovat huonoja vasonnan kannalta.

> Helena: Niin, onko nämä, jos ajattellee näitä yheksänkytluvun talvia niin minkälaisia net on olhet?
> Tuomo: No viime talvihan oli pitkä ja paksuluminen. Mutta nyt tämä on ollut kyllä hyvä talvi.
> Helena: Entä nämä sitte nämä yheksänkytluvun alkuvuosien nämä talvet (---)?
> Tuomo: No kyllä ne on ollu semmosia paksulumisia, lauhoja talvia. Ne on ollut oikhen semmonen kaivostalvi, ku on paljon lunta ja sitte se kovenee se lumi, niin tahtovat lähteä kävelemhän ja muuta.
> (---)
> Tuomo: (---) Mutta nämähän on tietenki nämä sääolot joka vuos. Onhan minusta nämä talvet menhet erilaisiksi. Tämä talvi on taas ollu niinko normaali. Ennen oli, että pakkastalvi, niin. Mutta kyllä minusta nuo paksulumiset, lauhat talvet, niin ne on. Meilä on ollu huono vasavuosi monena vuonna.
> (---)
> Helena: Entä kesät, onko niissä ollu?
> Tuomo: No kesäkki on kylmempiä osa. Ku viime kesä oli kyllä siitä poikkeus, että oli kuuma ja paljon räkkää.[473]

Oheinen haastattelu tehtiin keväällä 1996 ja muutama päivä haastattelun jälkeen sää muuttui taas, sillä parin kolmen päivän aikana satoi monen kymmenen sentin paksuisen lumikerroksen, jonka alta porot eivät pystyneet kaivamaan ruokaa. Silloin Kyrössä jouduttiin ruokkimaan poroja kotitarhoissa ja metsässä. Seuraavana kesänä vasoja saatiin vain alle puolet vaadinten määrästä. Seuraavakin poronhoitovuosi oli Kyrössä huono, sillä syystalvella 1996 lumi satoi sulaan maahan, lumen alla oleva sula jäkälä homehtui ja jokseenkin kaikki porot piti poikkeuksellisesti siirtää tarharuokintaan tai ruokkia niitä metsässä. Poromiesten mukaan poro haistaa homeisen jäkälän eikä ala kaivaa. Runsaslumisina talvina porojen olisi oltava erityisen hyvässä kunnossa, jotta ne pystyvät kaivamaan paksun lumen alta syötävää. Vasakato voi johtua myös liian kuumasta kesästä, jolloin vasat menehtyvät.[474] Poromiesten havaitsemaa ilmas-

---

[471] Helle 1982, 94; Ks. myös Atran 2001, 159.
[472] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/9.
[473] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/10.
[474] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66.

tonmuutosta – runsaslumiset, leudot talvet ovat yleistyneet – on alettu tutkia myös luonnontieteellisin menetelmin.[475]

Entisen Pamjat Leninan prikaatien teurastusaika on siirtynyt viime vuosikymmenen aikana marraskuulta joulukuulle, koska marraskuussa säät ovat olleet liian leutoja teurastukseen:

> Ivan: Marraskuun alussa [teurastukset]. Mutta nyt sääolosuhteet pitkittävät tyystin pakkasia ja joissakin paikoissa aloitamme teurastamisen melkein vasta joulukuun alussa.
> Natalia: Miten kauan sääolosuhteet ovat pitkittäneet teurastusta?
> Ivan: Jo 15–20 vuotta. Aikaisemmin äiti kertoi, että ennen marraskuun juhlia teurastettiin. Silloin oli vähemmän poroja. Nyt on viisi-kuusituhatta.[476] (syntynyt vuonna 1956 Krasnošeljessa.)

Poromiesten mukaan talvien lämpeneminen on alkanut 1970-luvun lopulta lähtien. Syystalvien leudot säät ovat haitanneet myös porojen kokoamista, sillä maastossa on vaikea kulkea, mikäli laajat suoalueet ja vesistöt eivät ole jäässä.[477]

Säät ja luonto vaikuttavat aina poronhoitoon, koska poro elää luonnonlaitumilla:

> Vaikeuksia on aina ollut. Ensimmäinen asia oli siinä, että poronhoito ei ole kotieläinhoitoa. Luonnon olosuhteet ja sää vaikuttavat. On iljankokelejä ja sairauksia. Niin, että me olemme paljon riippuvaisia säästä. Toinen on sellainen suhtautuminen itse poronhoitoon, toisin sanoen ylimääräiset ihmiset tulivat laidunalueille, salametsästys.[478] (Vladimir, syntynyt vuonna 1940 Narjan-Marissa, asuu Luujärvellä.)

Paikannimet

Paikallistuntemus on tärkeää, sillä poronhoidossa on yhä edelleen erotettava lukuisat maaston kohdat, kuten selät, jänkät, vaarat, kerot, kurut, *lompolot*, *auttot*, joet ja ojat, toisistaan sekä maastossa että puheessa. Paikannimistössä näkyy runsaasti sekä poronhoitoon että vanhempaan pyyntikauteen liittyvää termistöä, esimerkiksi *Hangasmaa*, *Hangasjärvi* tai *Kaarrejänkkä*. Edelliset ovat saanut nimensä peuranpyynnin mukaan, jälkimmäinen puolestaan jängän reunalla olleesta porokaarteesta. Kiekerö-alkuisia paikkoja löytyy myös runsaasti, esimerkiksi *Kiekerökuusikko* ja *Kiekerömaa*. Kyrössä *kiekerö* tarkoittaa kuoppaiseksi kaivettua jäkälämaata. Lisäksi on pyhien paikkojen nimiä, jotka eivät suoraan liity poronhoitoon, kuten *Seitajärvi*, *Taivaskero* ja *Immeljärvi* (jumalan järvi). Paikannimistöstä voi vieläkin välittyä kunnioittava ja esteettinen suhde luontoon. Kuolan Montšetundra tarkoittaa saameksi kaunista

---

[475] Timo Helle arvelee lumen määrän olevan keskeinen porojen vasatuottoon vaikuttava tekijä. Kun jaksoittain voimakkaina vaihtelevat läntiset ja pohjoiset tuulet tuovat Suomeen runsaat lumisateet, vaikeutuu porojen selviytyminen. Ks. Porolukuihin vaikuttavat eniten säät 2000.

[476] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/29.

[477] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/29.

[478] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/46.

tunturia – nyt tunturinrinteet on kaivettu auki ja tunturin mukaan nimensä saaneen Montšegorskin teollisuuslaitoksen ympäristössä puut ovat kuolleet.[479]

Paikannimet ovat tiivistettyjä kuvauksia ympäristöstä ja paikasta. Ne kertovat sekä alueen historiasta että sen käytöstä ja käyttäjistäkin. Paikannimiä on sanottu jopa käyttäjiensä mentaalisiksi tietosanakirjoiksi – vastaavat tietosanakirjat ovat olemassa myös ympäristön lajeista.[480] Ympäristön tunteminen pohjautui muistitietoon. Ympäristön hallinnan helpottamiseksi paikat saivat niille ominaisia nimiä kuten *Hirvhanrykimämaa*, alue jossa hirvaat oleilivat rykimäaikana tai esimerkiksi *Roukumalehto* porojen ääntelyn mukaan. *Seisotusniemi* merkitsi niemeä, jossa poroja seisotettiin ennen lypsyä. Koska poroja seurattiin ja paimennettiin tarkasti erityisesti talvella, on paljon enemmän esimerkkejä talvilaidunten kuin kesälaidunten nimistä. Kesällä porot olivat tavallisesti veiti eli vapaana, mistä nimi *Veitikielas*. Nykypäivän ihmiselle eivät monet nimet, kuten esimerkiksi *Aihkiselkä,* enää avaudu. Aihkiselkä sijaitsee Kyrön paliskunnan talvilaidunalueella. Nimensä mukaan Aihkiselässä on kasvanut *aihkeja,* vanhoja mäntyjä. Alue hakattiin 1970-luvun lopussa.

Maastokohtia voitiin myös nimittää jonkin paikkaan liittyvän tapahtuman, asian tai henkilön mukaan. Esimerkiksi Joukhaislompolot ovat pieniä järviä, joiden liepeillä joutsenet pesivät ja oleskelivat. *Anttiraukanmaa* sai nimensä sinne kadonneen ja sieltä kuolleena löydetyn Antti-nimisen miehen mukaan. Raukka tarkoittaa paikallisessa murteessa parkaa tai ressukkaa. *Staalonorkumassa* taas staalot ovat tarinoiden mukaan nukkuneet. Monien alun perin saamenkielisten nimien merkitys jää nykyisin huomaamatta, sillä harva tietää esimerkiksi, että Kittilän *Kätkätunturi* on alun perin tarkoittanut Ahmatunturia.[481] Nimi säilyy, vaikka paikan merkitys muuttuu: vanhasta väliaikaisesta hautausmaapaikasta nimensä saanut *Kirkonmaanrimpi* on edelleen käytössä, vaikka alue on ollut peltona jo kymmeniä vuosia.

Poronhoitosanasto

Kieli kertoo paljon ympäristöstä, sen resursseista ja käytöstä. Kielen avulla muistetaan ja tuotetaan uudelleen merkityksiä ja todellisuutta. Sen avulla myös ammattiin kuuluva traditio siirretään sukupolvelta toiselle. Kun Kuolassa eri poromiessukupolvet eivät enää osaa puhua samaa kieltä, niin se on aiheuttanut poronhoitotietouden katoamista. Kielen yksipuolistuminen ja häviäminen johtaa kulttuurisen diversiteetin köyhtymiseen ja jopa katoamiseen. Etnolingvisti Luisa Maffi on huomauttanut, että vaikka perinteiseen ympäristötietoon ja sitä kautta luonnon resurssien käyttöön on kiinnitetty runsaasti huomiota, niin pienistä ja uhanalaisista kielistä ja niiden säilymisestä ei ole huolehdittu riittävästi, vaikka kieli on avainasemassa perinteisen ympäristötiedon luomisessa, säilyttämisessä ja siirtämisessä. Kielen ja sitä kautta kulttuuristen yh-

[479] Aikio 1995, 20; Maffi 1999, 28.

[480] Tietosanakirja metafora on peräisin Hunn 1996 < ks. Maffi 1999, 28; Atran 2001, 168; Pawley 2001, 230.

[481] Itkonen 1984b, 523.

teisöjen tai etnisten ryhmien ja niiden perinteiden häviämistä ei nähdä yhtä vakavana kuin luonnon biodiversiteetin köyhtymistä. Kuitenkin lingvistinen, kulttuurinen ja biologinen diversiteetti ovat riippuvaisia toisistaan. Lingvistisen ja kulttuurisen diversiteetin säilyttäminen tulisi sisällyttää biologisiin suojeluohjelmiin. Gary Nabhan mukaan useat tutkimukset osoittavat miten alkuperäiskansojen yhteisöt (ja myös muut etniset ryhmät) ovat reservaatteja, jotka säilyttävät tietoa harvinaisista, uhanalaisista ja kotoperäisistä lajeista, niiden ominaisuuksista ja käyttömahdollisuuksista, joista biologit eivät ole täysin selvillä.[482]

Elinkeinon merkityksen alueella ilmaisee se, miten laaja elinkeinoa koskeva sanasto on. Poromiehillä on monipuolinen maastoa, luontoa, sääoloja ja poronhoitoa koskeva sanasto. Poronhoitosanastossa on havaittavissa saamen kielen runsas vaikutus. Esimerkiksi kiekerö, kaarre, raitio ja suopunki ovat saamelaisia lainasanoja. Poronhoitovuoden tapahtumat näkyvät saamenkielisissä kuukausien nimityksissä.[483] Kuolassa poronhoitosanastossa on näkyvissä puolestaan saamen lisäksi myös komin ja nenetsin kielten vaikutus.[484]

Lunta, jäätä ja luonnonoloja koskevia tarkkoja ja kuvailevia termejä on saamen kielissä ja Lapin murteissa satoja, jos ei tuhansia.[485] Poronhoidon luonteesta johtuen erilaiset keli- ja sääolot on osattava erottaa. Ei riitä, että puhutaan pelkästä lumisateesta, vaan pitää osata ilmaista sen laatu: esimerkiksi onko kyseessä räntä, pyry, tuisku, raesade, maatuisku, kuuro, myräkkä vai mikä, sekä jääkö lumi puihin vai ei? Kuljettaako tuuli lunta, mihin kinokset muodostuvat? Kelkalla kuljettaessa lumituntemuksen tarve on erilainen kuin suksilla ja porolla kuljettaessa, sillä nyt on tiedettävä periaatteessa keleistä vain se, miten ja missä kelkalla voi kulkea. 1990-luvulla haastattelemani Kyrön poromiehet pystyivät asiaa erikseen kysyessäni luettelemaan noin kymmenen, jotkut jopa vain viisi, erilaista lumen laatuun tai keliin liittyvää nimitystä. Osa on yleiskielen nimityksiä, jotka tunnetaan koko Suomessa, esimerkiksi hanki, kinos,

---

[482] Maffi 1999, 21; Maffi 2001, 413–414, 418–419; Skuttnabb-Kangas 2001, 397–398; Pawley 2001, 230; Nabhan 2001, 151.

[483] Saamen kielessä poron vuosi näkyy myös eri kuukausien nimityksissä. Esimerkiksi toukokuu on saameksi *miessemánnu*, vasakuu, koska silloin vasat syntyvät tuntureiden ensimmäisille pälville. Elokuu, *borgemánnu* on saanut nimensä porojen uudesta karvasta. Lokakuu taas on *golggotmánnu* eli rykimäkuu, jolloin hirvaat ovat kiimassa. Huhtikuu, *cuoŋomanno*, hankikuu liitetään myös saamelaisporonhoitoon, silloin hanki kantoi muuttoraidon ja tokan. Kuukausien nimet – niitä on aikaisemmin ollut 13 – saattoivat vaihdella alueittain.

[484] Wichman 1902, passim. Poronhoitosanasto on erittäin mielenkiintoista ja monikerroksellista, sillä esimerkiksi suopunkia tarkoittava *arkán* on venäjässä vanha turkkilainen laina. Nenetsin sana olisi *tíncyah, tynzja´*, joka on lainattu venäjän murteisiin arkanin synonyymina *tynzéj*. Kiitän näistä tiedoista tohtori Tapani Salmista Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen laitokselta.

[485] Israel Ruong jaottelee ne seuraavasti: a) lumimäärä, b) lumen koostumus, c) lumen kantavuus, d) pinta, taso ja keli, e) olla lumenpeitossa f) koskematon lumi ja jäljet lumessa, g) kuura, huurre sekä muut jää- ja lumipeitteet kasvistossa ja puissa, h) lumen sulaminen ja häviäminen, i) jäävesi, j) sulan maan ilmestyminen (esim. pälvet), k) lumenviipymäpaikat kesällä, l) erilaiset talvilaitumet (siis miten ne ovat saatavilla), m) lumen pinnat. Kjellström 2001, 65; Ks. myös Jernsletten 1994, 234–253; Eira 1994, 54–77.

nietos, sohjo, tykky ja umpinen. Olen luetteloinut ne ja merkinnyt sulkuihin, kuinka moni haastateltava käytti tai nimesi sanan.[486]

hanki – kova lumi, pinta kestää hyvin (kaikki)
hevoshanki – hanki, joka kestää hevosen painon (1)
hietalumi – rakeinen lumi, hyvä *kaivoslumi* poroille (2)
houle – kova suvi, lumi on täysin märkää maahan asti ja lumi humahtelee maahan asti, keväisin, käytössä järvestä (1)
huurre – ohut jäinen kerros puissa tai maassa (4)
höhtyvä – pehmeä ja kevyt uusi lumi (1)
höttyrä – pehmeä ja kevyt uusi lumi (1)
kaljama – kova, liukas ja jäinen pinta, yleensä jäisestä tiestä (2)
kinos – paljon lunta (kaikki)
nietos – pehmeä lumenkasautuma, esimerkiksi tuulen synnyttämä (2)
nuoska – märkä lumi (kaikki)
nätäkeli – märkä, vesikeli (1)
pakkaslumi – kun pakkasella sataa *pikkulunta* vähän, lumi ikään kuin lentää (1)
palte – lumi kasaantunut kovaksi paltteeksi, ja porot menevät sen päälle (1)
polanne – kovaksi tallaantunut lumi (1)
rauhahanki – kova hanki (1)
revä – ohut kerros terävää jäätä, jonka alla pehmeää lunta, ei kohota (2)
riite – revä (1)
riiven – revä (1)
roustale – lumi, joka kävellessä rouskuu, syksyllä kun on vähän lunta (1)
sevä – kova, jäätynyt pinta, joka estää poroja kaivamasta (kaikki)
siljo – kovaksi poljettu tasainen lumi, kun tokka on mennyt (kaikki)
sohjo – lämpöasteita ja lumi alkaa sulaa ja muuttua vedensekaiseksi (1)
sose – »kova» nuoska (1)
suvi – lämpöasteita ja lumi alkaa *suveta* eli sulaa (3)
takkala – huono keli, tarttuva nuoskakeli, lumi tarttuu esimerkiksi suksiin tai reen pohjaan (kaikki)
teräshanki – erittäin kestävä hanki (1)
tykky – puissa oleva lumi (3)
umpinen – koskematon, paksu lumi (kaikki)
viti – uusi lumi (2)
vuotos – uusi lumi, jossa jäljet *vuottuvat* eli näkyvät, erityisesti syksyllä, mutta myös keväällä, kun satanut uutta lunta (1)

Hanki, kinos, sevä, siljo, sose, takkala ja umpinen tulivat esille kaikissa haastatteluissa, joko asiaa erikseen kysyttäessä tai spontaanisti. Osa sanoista, esimerkiksi höttyrä, höyhtyvä tai roustale voivat olla yksilöllisiä nimityksiä, joita muut eivät tunne tai käytä. Puulumelle on vanhastaan tunnettu useita nimityksiä, mutta haastattelussa yhtäkkiseltään informanttini eivät niitä muista-

[486] Kysyin näitä lumisanoja yhdeltä eläkeikäiseltä, kahdelta keski-ikäiseltä ja kolmelta nuorelta, joista yksi oli nainen. Sen lisäksi otin huomioon, mitkä sanat tulivat kaikissa haastatteluissa esille spontaanisti. Tämä luettelo ei ole kattava Kyrön poromiesten käyttämä lumisanasto, sillä en ole kysynyt niitä kaikilta haastateltaviltani.

Porojen siljoksi tallaamaa lunta Risto Autton poroaidassa, huhtikuu 1997. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

neet.[487] Näyttää olevan niin, kuten jokkmokkilaisen poronhoitajasaamelaisen Johan Rassan tuntemasta ja käyttämästä lumisanastosta kirjan tehnyt Yngve Ryd huomauttaa, että tällaisten tietojen kerääminen ja dokumentointi vaatii useita, jopa satoja keskusteluja saman informantin kanssa monia vuosia kestävän työperiodin aikana.[488]

Lumen vaikutus poronhoidossa on suuri; se on sekä etu että uhka. Sevä, takkala, nuoska ja hanki kertovat poronhoidolle elintärkeistä lumen ominaisuuksista. Miten lunta tulee ja luonnollisesti myös se, minkälainen pohja – sula maa vai routa – tulee lumen alle, on poronhoidon kannalta tärkeää. Mikko määritti sen seuraavasti:

> Huono pohja on se ku syksylä ku sato ja oli märkä, se jääty se maa, tuli semmoset jääkerrokset. Kyllä se oli silloinki vaikeuksia.[489]

Lumen ominaisuuksista, määrästä ja laadusta riippuvat porojen ruokailu- ja liikkumismahdollisuudet. Lumen määrästä puhuttaessa on voitu käyttää mittana joko ihmistä, suksisauvaa tai poroa ja ilmaistu niiden avulla lumen määrä. Esimerkiksi lunta on *sauvan mitan*, *polveen asti* tai *poron mahaa myöten*.[490]

Kieli muuttuu koko ajan, ja myös poronhoitokieli muuttuu elinkeinon muuttuessa. Luonnontuntemuksen merkitys oli tärkeää erityisesti silloin, kun vielä

---

[487] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim. 3b, 14, 15.
[488] Ryd 2001, 9.
[489] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/15.
[490] Esim. Itkonen 1984b, 478; Ryd 2001, 38–41; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/13.

kuljettiin poroilla, veneellä, suksilla tai jalan. Moottoriajoneuvojen, kuten moottorikelkan, mönkijän, moottoripyörien ja jopa lentokoneiden ja helikoptereiden tullessa mukaan poronhoitotyöhön, luonnontuntemuksen merkitys on vähentynyt, mutta teknisen osaamisen merkitys on puolestaan korostunut. Jos kelkka rikkoontuu maastossa, on se osattava korjata tai kairasta pitää päästä pois omin voimin. Luontoon liittyvä terminologia yksipuolistuu, mutta tekniikkaan liittyvä kieli rikastuu elinkeinon muuttuessa. Tämän päivän poromies ei ehkä osaa selittää lumen laatua yhtä monilla termeillä kuin hänen isänsä osasi, mutta sen sijaan hän tuntee kone- ja EU-sanaston. 1950–1970-luvuilla syntyneet poromiehet pystyvät keskustelemaan sujuvasti poronhoitolaeista, erilaisista tukitoimista ja EU:n poronhoitoon vaikuttavista direktiiveistä.[491]

Poromiehet tuntevat vieläkin tarkat nimitykset elonsa yksilöille sukupuolen, iän, sarvien laadun tai asennon, karvan värin tai laadun, ruumiin muodon, luonteen ominaisuuksien tai muun erikoisuuden mukaan. Vuonna 1983 Nils Isak Eira dokumentoi runsaasti erilaisia saamenkielisiä porojen nimityksiä. Seuraavassa kuviossa olen luetellut poron iän, sukupuolen, värin ja sarvien muodon mukaisia nimityksiä, jotka tunnetaan Kyrön paliskunnassa.[492]

Kuvio 10: Esimerkkejä poroa koskevista nimityksistä värin, iän, sukupuolen ja ulkonäön mukaan.

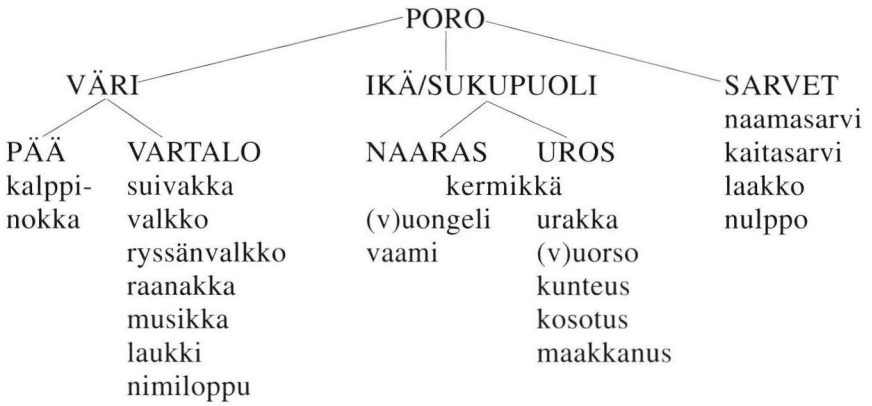

Poronhoidon suhde muihin porometsän käyttäjiin

Kun samassa ympäristössä toimii ryhmiä, joilla on erilaiset tavoitteet, arvot ja asenteet, voi tätä vastakkainasettelua tarkastella valta-analyysin avulla, kuten sosiologi Leena Suopajärvi on tehnyt tutkiessaan vesistönrakentamiskamppailuja Ounasjoella ja Vuotoksella. Pierre Bourdien mukaan yhteiskunta koostuu erilaisista voimasuhteiden verkostoista, ja valta luonnehtii suhteita.[493] Ristiriitoja syntyy kun eri ryhmillä on yhteensovittamattomia tavoitteita ja heidän-

[491] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3b, 5b, 10, 13, 14, 24.

[492] Eira 1984, 7; Paine 1994, 22–24; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3b, 14. Ks. myös Eira 1994, 86–123.

[493] Suopajärvi 2001, 65–66; Bourdieu & Wacquant 1995, 123.

intressinsä kohtaavat. Tyypillisimmät ristiriidat liittyvät talouteen, politiikkaan ja valtaan.[494] Mutta minkälaisina valtasuhteet näkyvät porometsässä, kuka käyttää valtaa ja kenen eduksi tai keitä vastaan?

Poromies ei ole tuotantoympäristössään porometsässä yksin. Samoille palkisille ja laitumille on tullut uusia käyttäjiä perinteisten elinkeinojen, kuten maanviljelyn, karjanhoidon ja kalastuksen, lisäksi. Joidenkin uusien elinkeinojen kanssa poronhoito on pystynyt toimimaan sopusoinnussa, toisten intressit ovat ristiriidassa ja kilpailevat samoista luonnonresursseista sekä pienentävät poronhoidolle varattuja alueita. Tällaisia ovat moderni metsätalous, vesistörakentaminen ja kaivostoiminta. Samoja laitumia ovat pienentäneet asutuksen leviämisen lisäksi myös vapaa-ajan asutus, sen vaatima infrastruktuuri sekä nopeasti kasvanut matkailu.

Porolaidunten vähentymiseen on monia syitä. Poromäärät ovat kasvaneet, sillä modernisaation myötä riittävän toimeentulon saavuttamiseen tarvitaan enemmän eläimiä kuin ennen poronhoidon teknistymistä ja siirtymistä rahatalouteen. Lisäksi nykyinen poronhoito on lihantuotantoon keskittyvää elinkeinotoimintaa, jonka suuret tuotantokustannukset aiheutuvat elinkeinonharjoittamisen kannalta välttämättömästä teknologiasta, kuten erilaisista erikoiskulkuneuvoista (moottorikelkka, maastomoottoripyörä, mönkijä ja jopa helikopteri) ja lihan käsittely- ja varastointilastoista (suurista pakaste- ja kylmiötiloista).

Myös matkailu ja ympäristönsuojelu ovat maankäyttömuotoja, jotka toimivat poromiehen ympäristössä. Tavallisesti loma- tai virkistäytymisympäristö sopii poronhoidon tuotantoympäristöön, mutta niiden välille voi myös syntyä ongelmia. Lisääntyneet matkailijamäärät, laajentuneet matkailukeskukset ja uudet matkailutuotteet, kuten koiravaljakko- ja moottorikelkkareitit, tunkeutuvat samoille, jo ahtaiksi käyneille laitumille. Poronhoito sopeutuu näihin muutoksiin, vaikka myös muiden maankäyttömuotojen tulisi sopeutua poronhoitoon. Poromies voi myös hyötyä matkailusta, kun hän ryhtyy osa-aikaiseksi matkailuyrittäjäksi tai hänen puolisonsa saa tuloja matkailusta. Matkailu tarvitsee poronhoitoa, sillä poromies on eksoottinen lisä turistin lomaympäristössä.[495] Kumpikaan osapuoli ei välttämättä tunne toisen ympäristön sisältöä. Poromiehet kritisoivat jo 1980-luvulla sitä, miten matkailu häiritsee poronhoitoa, vaikka matkailu oli silloinkin tärkeä heidän perheensä toimeentulon kannalta.[496] Paliskunnat suostuvat laitumilla kulkeviin moottorikelkkareitteihin, sillä osa yhteisön jäsenistä saa elantonsa matkailusta.

> Moottorikelkka ei se oikhen sovi, ei mielelhän. Olema suostunhet, tarttevat net lompololaiset reitin. Ainahan se haittaa ku se mennee halki palkisen, talvipuolela ei ole koskhan hyvä. Minkä se tekkee, tarttevat net ihmiset reittejä.[497]

Itse poromies on yhä useammin joutunut syytetyksi oman ympäristönsä pilaamisesta, eikä toki aina aivan syyttä. Motorisoituminen, ruokamaiden kuluminen, liikalaidunnus ja niistä keskustelu ovat osa tämän päivän todellisuutta.

---

[494] Gluckman 1965, passim; Melucci 1992, 103.
[495] Cochrane 1987, 4.
[496] Ruotsala 1989, 154.
[497] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/14.

On väitetty, että laidunnuskehä eli laidunten liikakäyttö ja sitä seuraava porojen hävikinnousu nälkiintymisen ja vasakuolleisuuden kasvaessa ei johdakaan poroluvun tietoiseen pienentämiseen vaan päinvastoin. Tällöin lihantuotannon alenemista on kompensoitava poromäärää nostamalla, jotta tulot saataisiin pidettyä ennallaan.[498] Poronhoidon tieteellistyminen ja teknistyminen: parempi teuraiden valinta, loistorjunta ja lisäruokinta voivat houkutella lisäämään lihantuotannon määrää laidunten ekologisen tasapainon kustannuksella. Voidaan myös syyllistyä vapaamatkustamiseen luonnon kustannuksella. Näin voidaan erottaa poromiehen kokemusperäinen ympäristötieto **(ecological knowledge)** hänen todellisesta ekologisesta käyttäytymisestä **(ecological behaviour)**, joka voi olla ristiriidassa luonnon kantokyvyn kanssa.[499] Luontaiselinkeinon harjoittajien suhdetta ympäristöön ei saa romantisoida ajatellen, että luontaiselinkeinot ovat ekologisesti järkeviä ympäristön käyttäjiä. Toisinaan tämä suhde esitetään jo essentialisesti harmonisena.[500] Tällainen näkemys, jonka mukaan etnisellä ryhmällä on tiettyjä pysyviä kulttuurisia ja organisatorisia piirteitä, on käsitteellistä reifisointia.[501]

Poromiehet ja metsä

Suomen poronhoitolaki on tehty muiden intressien kuin poronhoidon ehdoilla; 1900-luvun alun komiteat eivät uskoneet poronhoidon tulevaisuuteen eivätkä poronlihan tuottoon.[502] Metsien arvon kohoaminen vaikutti siihen, että valtio pyrki edistämään sekä omaa että yksityistä metsätaloutta. Ensimmäisessä poronhoitolaissa määriteltiin tarkasti, miten poronhoidon maa- ja metsätaloudelle aiheuttamia vahinkoja voitiin estää ja korvata. Maa- ja metsätalouden poronhoidolle aiheuttamista vahingoista ei sen sijaan kannettu huolta.[503]

Suomen lehdistössä on poronhoidon sekä maa- ja metsätalouden suhteista keskusteltu jo toista sataa vuotta. Vuonna 1893 nimimerkki »Porottoman puolesta» kirjoitti pohjoissuomalaisessa sanomalehti Kaiussa: (...) »maanviljelys ja poronhoito ovat viholliset toisilleen.»[504] Myöhemmin nimimerkki »Poroasiaa» Kittilästä taas valitti maa- ja metsätalouden ja poronhoidon suhteista, koska porot pilasivat niityt ja maat, joten poronhoito pitäisi hävittää kauemmaksi asutuksen tienoilta.[505] Poronhoitoa puolustavia kirjoituksiakin julkaistiin (Kaiku 1898):

> Rauhoittukaa vähän, arvoisat herrat! Sillä ei ne porot ole niin vahingollisia, kuin te kuvittelette mielessänne. Eikä tulot kruununmetsissä lisäänny

---

[498] Massa 1994, 216; Beach 2001, 187–189.

[499] Krupnik 1994, 233–239.

[500] Esim. Helander 2000, 171. Kritiikkiä ks. esim. Posey 1999, 6–7.

[501] Anttonen 1999, 220.

[502] Lapinkomiten mietintö 1905; Suojametsäkomitean mietintö 1910:7; Komiteamietintö 1929:8, 8–10; Massa 1994, 175, 181.

[503] Joona 1993, 105–106; Poronhoitolait vuosilta 1932 (1932/239) ja 1948 (444/1948); Ks. myös Komiteamietintö 1976: 26, 2.

[504] Kaiku 85 – 1893.

[505] Kaiku 115 – 1898.

> yhtään penniä, vaikka porot hävitettäisiin joka pieninki elukka ja poronhoito hylättäisiin muinaismuistojen joukkoon. Miettikää muita tulonlähteitä! Sillä onhan poronhoitoa harjoitettu jo wanhoista ajoista asti eivätkä metsät ole hävinneet.[506]

Tässä runsaan sadan vuoden aikana käydyssä metsä- ja maatalouden sekä poronhoidon välisessä keskustelussa ei näytä tapahtuneen paljoa muutoksia. Edelleen seminaareissa ja lehdistössä kritisoidaan poronhoitoa siitä, että se tuhoaa metsää, taimikoita ja peltoa.[507] Tänä päivänä poromiehet uskaltavat korottaa äänensä rohkeammin oman elinkeinonsa puolustamiseksi. Poromiehet ovat esimerkiksi haastaneet metsähallituksen oikeuteen talvilaitumille suunniteltujen laajojen hakkuiden vuoksi.[508]

Metsänhakkuut ja maankäsittelymenetelmät vähentävät porojen ruokamaita, ja poromiehet kritisoivat, ettei talousmetsien käsittelyssä oteta huomioon paikallisia elinkeinoja:

> No sehän on pantu, sehän viepii paljon maita ku aurathan ja mylläthän mettät nurin, sehän loppuu. Tääläki on palkisella enämpi ku puolet hakattu ja nurin, ei niissä ole porole mithän, ei niissä kuljetakhan.[509]

Metsähallitus on puolestaan aloittanut ns. alue-ekologisen suunnittelun ja järjestänyt tilaisuuksia, joissa paikallisilla on mahdollisuus ottaa kantaa suunnitelmiin. Miten poromiehet ottavat nämä tilaisuudet vastaan ja miten heidän esille nostamansa asiat vaikuttavat suunnittelussa ja maan käytössä? Onko niin, että paikalliset poromiehet ovat menettäneet uskonsa omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa ja alistuneet tilanteeseen ja rakenteelliseen valtaan? Olihan 1970–1980 lukujen yritys yhdistää tuotanto, markkinointi ja myynti poromiehille edullisella tavalla tuottanut pettymyksen, kun Poro ja Riista meni konkurssiin vuonna 1989 (ks. luku 8 s. 254.).

Laidunten riittävyys

Laidunkierron (ks. luku 6 s. 157.) tarkoituksena on turvata porolaitumien riittävyys eri vuodenaikoina. Siinä otetaan huomioon lumi- ja kasvillisuusolosuhteiden lisäksi myös poronhoitovuoden tarpeet. Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi vasomispaikat sijaitsevat sellaisilla alueilla, joissa löytyy vaatimille ruokaa, vasat selviytyvät kevään pakkasöistä eivätkä kesällä kärsi liikaa räkästä.

Kaikissa paliskunnissa laidunkierto ei enää toimi, koska laidunalue on joko liian pieni tai laitumet ovat kuluneet liian suuren poromäärän vuoksi tai laitumia on mennyt muille käyttäjille. Laidunkierron puuttuminen on nähty yhtenä syynä viime vuosien ylilaiduntamisongelmaan. Paliskunnalle määrätty suurin sallittu poroluku on stabiili, eikä se vaihtele esimerkiksi markkinoiden eikä elon koostumuksen mukaan. Poronhoitajat haluavat varmistaa toimeentulonsa

---

[506] Kaiku 120 – 1898.
[507] Ks. tarkemmin Hyppönen et al. 1998 passim.
[508] Torikka 1996, 66–73; Joona 1997, 141–142.
[509] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/9.

lisäämällä porojen päälukua esimerkiksi lihan hinnan alentuessa tai lihantuoton vähentyessä – pienempiä eläimiä ja vähemmän lihaa.[510] Laidunten kulumiseen on monia muitakin syitä. Paliskunnat ovat menettäneet laitumiaan muuhun, kilpailevaan käyttöön. Talvilaitumien pienentymistä ja muuttumista eivät kompensoi erinomaisessa kunnossa olevat kesälaitumet.

Näin Kyrön poromiehet vastasivat eri aikoina esittämiini kysymyksiini laidunten riittävyydestä ja laadusta sekä niiden muutoksiin vaikuttaneista syistä:

> Aleksi: Avohakkuut ja sellaiset vaikuttaneet, luppo loppuu metsistä, tuiskulumi karttuu ja poro ei voi kaivaa sellaisissa paikoissa. Puistossa on luppoa, kansallispuisto on hyvä asia poroille. (---) Ennen kasvo jäkälää kunnolla. Jäkälä on loppunu kahdesti, liikaa poroja ja liikakaivua. [vuonna 1987][511]
>
> —
>
> Antti: Ne [ruokamaat] on pikkuhiljaa kulunhet. (---) Liikaa poroja, siitä se johtu. [vuonna 1996][512]
>
> —
>
> Lauri: No eihän se ole ku vähä kulunu. Mutta se on meän oma asia, ku poroja on liian paljon. Se on luonto tullu avuksi. Ne on pienenhet.
> Helena: No miten, vaikuttako sinun mielestä muut niinku nämä, näihin laitumhin, jos ajattelee tätä matkailua ja näitä muita?
> Lauri: Ei se matkailu niinkhän, mutta tämä sanottu mettähallitus ku se pannee väärin, sen kivipuolen ylöspäin.
> Helena: Joo, onko se niinku kaikkialla? Onko se enimmäkshens täälä kesälaitumella tämä mettähallitus?
> Lauri: No kesälaitumella millä se ei haittaa. Se kesälaitun niin mettähallitus niinkhän, kato ku se kasvaa heinää. Mutta niinku talvilaitun, niiku meilä tuola itäpuolella tuomoset jäkälämaat niinku äskön sanoin, että ku se auraa suurensi ja se piti pienentää, että se totennäkösesti kuuli väärin. Että sopimuksessa se ei ole pysynyt.
> (---) Että on siitä jotaki etuaki noin kesä, kessää ajatellen ja syksyä ku tullee se. Mutta se ei ole ku kolome vuotta se heinä vaan, sitte se lopahtaa. Ja siinä mennee semmonen kolmekymmentäviis vuotta ennen ku se alkaa mithän muuta ruokaa kasvamhan.
> Helena: No, miten teillä on jäkälämaat sitte riittäny?
> Lauri: No kyllä meillä sittenki on. Ko äskön sanoin että ku luonto tuli avuksi, että se tappo poroja vähemmäksi. [vuonna 1996][513]
>
> —
>
> Jari: Kyllä meiksi laitumia on minkä met tarttema. [vuonna 1996]
>
> —
>
> Jari: Kaivos riittää, riippuu lumitilanthesta. Ku poro heittää kaivamasta alkaa lupostelemhan. Ei ne niin kauhean huonossa kunnossa ole, riittää näile poroile. Kolmisentuhatta poroa. Ei ole liikaa poroja. [vuonna 2001][514]

---

[510] Matero 1997, 11.
[511] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/2. Referointi kirjoittajan.
[512] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/9.
[513] TYKL tutkimusarkistot 1.6.27/16.
[514] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/14.

Nuorin poromies suhtautui kaikkein toiveikkaimmin laidunten riittävyyteen ja kuntoon. Satelliittikuviin perustuvien tutkimusten mukaan monien paliskuntien laitumet ovat kuluneet, koska niiden kantokykyyn verrattuna laitumilla on palkinut liikaa poroja. Erikoistuneessa eli yhteen toimeentulolähteeseen keskittyneessä poronhoidossa ei ole suosittu muita elinkeinoja. Entisestä monikäyttöeläimestä tuli pelkästään lihantuottaja. Lihantuotannon vuoksi yksityisen poromiehen on kannattavaa pyrkiä omistamaan mahdollisimman paljon poroja. Monet poromiehet yrittävätkin kasvattaa oman tokkansa päälukua.[515] Sen seurauksena luonnontutkijat ja ympäristönsuojelijat puhuvat ylilaidunnuksen häpeästä.[516]

Miksi sitten poroja on liikaa? Porotokat ovat Kilpisjärven tutkimusaseman johtajan, Antero Järvisen mukaan liian suuria koska,

> (---) nykyajan elintason ylläpitäminen maksaa niin paljon. Jos perheessä on tavanomaisten koneiden ja laitteiden lisäksi pari autoa, pari moottorikelkkaa, pari mönkijää, pari maastomoottoripyörää ja pari moottorivenettä, on selvää, että jäkälästä ei ole niiden maksumieheksi.[517]

Poromies on samaa mieltä syistä, mutta perustelee:

> No niin. Siinä törmäthän tuohon ku lehistössä ja mediassa kirjotethan, että niilä on ylisuuret karjat. Pakko se on sitä karjaa pittää, että saapi kaikki maksaa.[518]

Poronhoidon teknistyessä sen tarvitsemien investointien määrä kohosi nopeasti. Moottorikelkkavallankumouksen jälkeen on tullut uusia koneita keventämään poromiehen työtä ja myös lompakkoa. Koska poronhoito pohjautuu liikkuvuuteen sekä nautinta-alueen laajuuteen, on liikkumisella ja erilaisilla kulkuneuvoilla ollut tärkeä rooli poronhoidossa ja sen kehittymisessä nykyaikaiseksi ammatiksi. Moottorikelkan lisäksi tarvitaan muita kulkuneuvoja ja koneita.

> Lynx, Honda, Toyota Hiace, Star, IBM, Mobira. Siinä tärkeimpien poromiehen työvälineiden tuotemerkkiluettelo. Sen lisäksi tulee tietysti vielä yksi tai kaksi porokoiraa, joita ei mikään kone ole pystynyt korvaamaan.[519]

Koneiden ja poro- tai luontaiselinkeinotilan lainojen lyhennysten vaatimat investoinnit on poronhoidon pystyttävä kattamaan. Elinkeinosta saatava tuotto ei täysin kata koneiden eikä riittämättömistä laitumista johtuvan lisäruokinnan investointeja. Poromiehillä on aikaisemminkin ollut suuria perhekohtaisia poroeloja. 1990-luvulta lähtien poronomistajia ja erityisesti harrastelijaporomiehiä on katsottu joillakin alueilla olevan liikaa ja heidän katsotaan vievän tilaa päätoimisten poromiesten poroilta. Nämä harrastelijaporomiehet eivät saa pääasiallista toimeentuloaan poronhoidosta, mutta heille muutaman poron omistaminen on paikallisen tavan mukaan tärkeää. Tutkimuskohteessani Kyrössä harrastelijaporomiehet ei ole poromiesten mukaan ongelma:

---

[515] Ks. esim. Kalstad 1992, 31–40; Kalstad 1997, 259–261.
[516] Esim. Järvinen 1994, 49.
[517] Järvinen 1994, 49.
[518] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5b; Ks. myös Uddenberg 2000, 139–140.
[519] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/20; Ruotsala 1997, 70.

> No ei niitä kyllä lissää oikeasthan mahtus. Mutta nepä [porot] se täällä noitten poromiesten suvussa, että eipä se juuri ole ulkopuolisia.[520]

Poronhoito on tärkeä osa paikallista identiteettiä. Porojen ja poronhoidon keskittäminen harvemmille omistajille on puuttumista paikallisen identiteetin perusteisiin, ja tulee olemaan vaikea kysymys ratkaista.[521] Myös Euroopan unionin siirtymäkauden porotaloudelle maksettava eläinperusteinen tuki kannustaa lisäämään eloporojen määrää, sillä tuki maksetaan vain elämään jätetyistä poroista:

> (---) tukiaiset, ku ne on laitettu, niin sillä se tieten on. Eloporoillehan sitä maksethan sitä tukeaki. Sehän ei ollu heiän direktiivien mukhan mahollista, tuota teurhaile maksaa sitä tukea. Se piti olla eloporoina.[522]

Tukiaisten vuoksi on ollut kannattavaa pitää mahdollisimman paljon eloporoja. Tuen pitäisi tukea porojen hoitoa, ei omistamista. Poroja on ollut liikaa myös siksi, että aikaisempina vuosina poroja ei huonon kysynnän vuoksi pystytty myymään tarpeeksi. Kyrössä poroja oli 1988–1990-luvun alussa liikaa, koska poronlihalle ei ollut markkinoita. Tšernobyl ja Poro ja Riista Oy:n konkurssi vaikuttivat siihen, että poronlihalle ei ollut kysyntää. 1990-luvun alkuvuosina jouduttiin vähentämään porojen määrää. Tähän viittasi myös edellä lainaamani Lauri sanoessaan, että poroja on ollut liikaa.[523]

Liian suuresta poromäärästä johtuvasta ylilaiduntamisesta sekä huonoista ruokatalvista aiheutui porojen nälkäkuolemia ja vasakatoja. Näin luonnon sanottiin osaltaan huolehtineen kantokyvyn ylityksestä.[524] Markkinatalouden mukaiseen poronhoitoon luonnon aiheuttama porojen määrän vaihtelu ei sovi. Huonoja ruokatalvia kompensoidaan kalliilla tarha- ja lisäruokinnalla. Aikaisemmin huonoina porovuosina elanto otettiin sivuelinkeinoista, esimerkiksi kalastuksesta ja metsätöistä, 1980-luvun jälkeen metsänmyynnistä, matkailusta ja satunnaista rakennustöistä.

Porot voivat aiheuttaa vahinkoja metsätaloudelle, sillä kasvanut porokanta vaikuttaa jäkälikköjen vähenemiseen ja sitä kautta pohjoiseen metsäluontoon. Laiduntamattoman ja laidunnetun metsäalan erottaa jäkäläpeitteen paksuudesta, koska »aianlaioissa aina vähän rasittuu».[525] Kokonaisuutena tarkastellen porojen vahingot ovat jääneet metsänhoidolliselta kannalta pieniksi, kun porojen aiheuttamat vahingot suhteutetaan poromääriin ja vallitseviin ympäristötekijöihin. Porojen aiheuttamat tuhot keskittyvät jäkäläkankaisille metsämaille.[526]

---

[520] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/10.

[521] Ruotsala 1997, 76.

[522] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/10; Poronhoitovuonna 1998–99 tuki oli 16,8 euroa (100 mk)/eloporo. Tuen edellytyksenä oli vähintään 35 eloporoa/omistaja. Seuraavana vuonna se nostettiin 50:een eloporoon ja vuonna 2001–2002 se oli 60 eloporoa ja seuraavana 70 eloporoa. Tukea on haettava ruokakuntakohtaisesti. Sitä maksettiin noin 20 euroa (120 mk) kultakin eloporolta. Poronhoitovuodelle 2002–2003 tuki on päätetty 22 euroksi. Tukea ei makseta yli 65–vuotiaan henkilön eloporoista, eikä niille joiden ulkopuoliset ansio- ja pääomatulot ylittävät 25 228 euroa (150 000 mk) vuodessa. Ks. Porotalous ja kolttatilalaki 2002.

[523] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3b, 16.

[524] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/16; Kajala 1996, 46–47.

[525] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/14.

[526] http//www.metla.fi/projects/sirex/lajit/rata-n.htm; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/17.

Porojen laiduntaminen voi myös ylläpitää tunturikasvillisuuden monimuotoisuutta, sillä porot pitävät kurissa tunturiniityille levittäytyviä pajuja ja vaivaiskoivuja ja palauttavat ravinteita maaperään.[527] Poro on myös maisemankorjaaja syödessään pajukkoja umpeenkasvavilta rannoilta, pelloilta ja luonnonniityiltä.

Metsätöitä porometsässä

Metsätaloudella on ollut merkittävä asema maatalouden ja poronhoidon sivuelinkeinona Lapissa. Sen työt sopivat hyvin myös poromiehen työvuoteen, sillä poromies oli poronhoitotöistä vapaa toukokuusta juhannukseen sekä jälleen heinäkuun puolivälistä vasanmerkityksen loputtua syyseton alkuun elo–syyskuun vaihteessa.

Maaseudun rakennemuutos näkyy myös sivuelinkeinojen muuttumisena; entiset sivuelinkeinot kuten metsätyöt menettivät modernisaatioprosessissa merkityksensä. Poromiehet ovat saaneet 1970-luvulle asti sivutuloja metsätöistä. Vähitellen sivutyöt jäivät pois, sillä yleisen kehityksen mukaisesti poromies erikoistui pelkästään yhteen toimeentulolähteeseen. Rahatalouteen siirtymisen myötä perinteinen monitoimitalous muuttui kannattamattomaksi. Myös metsätyötekniikassa viimeisten vuosikymmenten aikana tapahtuneet muutokset ovat vaikuttaneet siihen, että metsätöillä ei enää ole merkitystä sivuelinkeinoina kuin muutamille, lähinnä metsää omistaville poromiehille. Työt keskitettiin ammattimetsureille sekä myöhemmin lähes kokonaan monitoimikoneille. Kyrön paliskunnan alueella oli 1990-luvun puolivälissä työssä alle kymmenen metsuria. Metsätöiden lisäksi uitto oli tärkeä sivuelinkeino, sillä siitä sai käteistä ja se sopi erinomaisesti poronhoidon työvuoteen. Ounasjoen irtouiton loppuminen vuonna 1991 on vaikuttanut ansiotulon loppumisen lisäksi myös mentaalisella tasolla. Keväällä kuului mennä uittoon ja keväiseen maisemaan kuului, että ohi virtaavassa joessa soljui puita.

Metsätalouden erikoistuminen vei poromiehet pois metsätöistä ja toi yhä enemmän metsureita ja metsätyökoneita porometsään. Kun poromies sai sivutuloja metsätöistä tai metsuri päätoimensa ohessa harjoitti poronhoitoa, se helpotti ammattien yhteensovittamista. Mutta kun ammatit eriytyivät, myös suhtautuminen toisen työhön muuttui. Kun porolaitumilla tehtävät hakkuut houkuttelevat poroja syömään kaadetuista puista luppoa ja naavaa, porot häiritsevät metsureita, ja he puolestaan syyttävät poromiehiä siitä, että nämä tahallaan tuovat tokan hakkuualueelle.[528] Poromiehet taas syyttävät metsureita varomattomuudesta, sillä poroja kuolee kaatuvien puiden alle.

Myös ympäristössä tapahtuvat muutokset heijastuvat nopeasti alueen luontaiselinkeinoihin. Poromiesten ja metsurin paikallisia kärhämiä paljon vakavampi ongelma on koko moderni metsätalous, joka jättää paikallisen, alueen

[527] Esim. Viitala & Räinä 1997, 28; Johan Olovssonin väitöskirja Uumajan yliopistossa, ks. Sarri 2001.

[528] Arkipäivän tilanteissa tulee esille epäluulo ja kateus poromiehiä kohtaan. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/22.

kulttuuri-identiteetin perustana olevan elinkeinon tyystin huomioimatta.[529] Hyvä esimerkki metsähallinnon toiminnasta 1980-luvulta ovat metsähallinnon Kittilän piirikunnan toimenpiteet Kyrön paliskunnan Puksuvaaran erotusaitauksen lähiympäristössä. Paliskunnan erotusaitaus kenttäteurastamoineen sijaitsi metsähallitukselta vuokratulla maalla. Tämän vuokrauksen jälkeen metsähallitus katkaisi porojen aitaanpanoreitit auraamalla ne poikittain porojen kulkusuunnan vastaisesti. Vaikka metsähallinnon ohjekirjan mukaan talousmetsien käsittelyssä velvoitettiin ottamaan huomioon paikalliset elinkeinot siten, että poronhoitotyöt eivät tarpeettomasti vaikeudu ja ettei kiinteiden erotusaitojen lähiympäristössä tehdä avohakkuita ja maankäsittelyä.[530] Metsurin ammatin jättänyt ja poromieheksi ryhtynyt mies kommentoi asiaa vuonna 1988 näin:

> Metsähallitus se se on se herra, joka käyttää omat maat, auraa ne eikä neuvottele. Auraa syöttöaithan asti maat, ojatki tehty vastoin kulkusuuntaa, vaikka ylemmältä taholta on erilaiset ohjeet. (---) Valtion firman pitäs kunnioittaa paikallistakin vähäsen, mutta se metsähallitus ei.[531]

Toki alueella hakkaavat metsiä muutkin metsäyhtiöt ja yksityiset metsänomistajat, mutta poromiehet syyttävät vain metsähallitusta. 1980-luvulla näistä asioista päättänyt metsähallituksen virkamies on siirtynyt muihin tehtäviin, mutta poromiesten luottamus metsähallitukseen ei ole vielä palautunut. Nykyisin metsän- ja maankäsittelymenetelmät ovat muuttuneet pehmeämmiksi, avohakkuista ja aurauksista on vähitellen luovuttu ja hakkuuaukkojen kokoa säännöstelty, sillä kovilla menetelmillä uudistetut metsät eivät ole alkaneet kasvaa odotusten mukaisesti. Metsähallitus on alkanut järjestää vuosittain alueen intressiryhmille yhteistoimintapäiviä, joilla tarkoitus on vaikuttaa asenteisiin ja suunnitelmiin sekä jakaa tietoa. Uusia menetelmiä »vihreämmän» metsätalouden luomisessa ovat alue-ekologinen suunnittelu ja sertifiointi.[532] Metsäyhtiöiden vihreämpi imago ei vielä vakuuta poromiehiä, sillä poronhoitoalueella tehtävät hakkuut vaikuttavat vuosikymmeniä porojen laidunten kuntoon. Poromiehen mielestä »edelleen Metsähallitus vaan hakkaa itäpuolella parhaita luppokuusikoita [lähellä kuusen pohjoisrajaa] sileiksi».[533]

Metsähallituksen edustaja katsoo asiaa toisesta näkökulmasta:

> Metsätalousinsinööri NN: Meillähän on joka vuosi semmoset yhteistoimintapäivät, missä poroisännät kaikista paliskunnista, käyään kaikki, jos on tullut uusia systeemejä. Käytiin viimeksi kattomassa uusia maanmuokkausmenetelmiä ja siinä yhteydessä pyritään kattomaan, jos on tietoa mahollisimman pitkälle esim seuraavan talven leimikkokohteita, että onko niihin muutettavaa olemassa. Mutta käytännössä se on suurin sanotaanko taloudellinen yhteistyö, on siinä, että missä meillä on talvileimikoita varsinkin kevättalvella, niin nehän on erityisen haluttuja. On sovittu, että poromiehet saa tuua niin paljon poroja kuin vaan, että niissähän saattaa

[529] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1a, 1b, 3a, 5a, 5b, 9, 11, 13, 15.
[530] Autto 1987, 52–58.
[531] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5a. Referointi kirjoittajan.
[532] Karvonen 1998, 23; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/17.
[533] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5b.

olla yhelä leimikolla monta tuhattaki poroa kevättalvella ja sielä on sitte niitä paimentamassa ettei niitä jäis kovin paljon puun alle.
Helena: Eikö se ole vähän lyhytnäköistä hommaa, koska ku sieltä puut hakathan niin eihän sielä ennää luppoa ole kuin sinä kevhänä?
NN: Näin se on, mutta sitä mieltä poromiehet on, että se on. Siitä ne on kiinnostuneita käytännössä, että ei oikeestaan mulle ole tullut kertaakaan semmosta paikkaa, että poromiehet olis ollut sitä mieltä, että ei hakata. Tietysti nämä maanmuokkausmenetelmät on yhet, mistä poromiehet on kiinnostunehet, ja nehän on muuttuneet aika lailla viime vuosina.
Helena: Eikö tässä ole suuret erot näkemysten välillä? Miten sie selität tämän?
NN: Ei tule näistä kränää. Minun mielestä täällä ainakaan. En tiedä, onko se sitte poromiehekki, että ne ei sitten silloin ku ollaan keskusteluissa, että ne ei sitte kehtaa puhua mittään. Mutta minusta ainaki tuntuu, että on sillä lailla menny hyvin, että ei ole ollu mitään semmosia isompia. (---) Se [Puksuvaaran aita-tapaus] ei ole tahallaan tehty, mutta ei ole osattu hoitaa asiaa.[534]

—

Helena: Miten mettähallituksen toimet vaikuttavat poronhoithon?
Asko: Nehän on negatiivista hommaa. Meilähän on ollu tammikuun alusta [vuonna 1996] kaksi monitoimikonetta. Parasta luppokuusikkoa panhet kumhon.
Helena: Yritättäkö te vaikuttaa että niitä ei hakattas?
Asko: Olemahan met olhet nokka nokatusten mutta sehän ku tuli tuo enontekiöläisten yhteismettä kesäpuolele, niin mettähallitus sano, että nyt mennee sitte talvipuoli. Sehän mie en tiiä kuinka kannattavaa se heiläki se homma Ounasjokhen jäävyttää tie. 12 kilometriä jäätietäki sinne.
Helena: Miltä se näyttää, riittääkö talvilaitumet?
Asko: Rasittaa sitä paikkaa enämpi ko toisessa on huonot.[535]

Metsähallituksen uudet menetelmät ja suhtautuminen paikalliseen elinkeinoon eivät vakuuta vanhempaakaan poromiestä.

Lauri: Niin, ko mie kävin niilä mettäpäivillä tuola, tuola sinun synnyinkotona. Sielä tutkimma nyt, että mikkä hakathan ja mikkä ei, ettei auraa tuo. Se aura puolella suureni ja mettät pois. Paliskunnalla ei ole mithän sanomista. Se vain oli hämäystä koko homma, että saathin nyt lehthen panna, että näin on paliskunnat päättänhet.
Helena: Elikkä se metsähallitus on?
Lauri: Niin justhinsa, se joka raiskaa. (---) No valtio, valtio. Se tappaa linnut, kalat ja vielä jopa marjamaakki ku se auraa vielä jänkäkki.
Helena: Eikö tämä ole yhthän muuttunu tämä mettähallituksen suhtautuminen?
Lauri: Niin se sanothan mutta ei se totellisuutessa ole muuttunut ku nytki talvi on tuossa joven takana jyystetty ja varmasti iso aura viehän. Mie sanon, että se on silmän lumetta.[536]

---

[534] TYKL tutkimusarkisto/1.6.27/17.
[535] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5b.
[536] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/16.

Kevättalvella porot syövät luppoa. Huhtikuu 1995. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Alue-ekologisista suunnitelmista keskusteltaessa voidaan vaikuttaa yksityiskohtiin, kuten hakkuiden ajoittumiseen. Suuret periaatteelliset kysymykset, kuten hakkuumäärät ja tulostavoitteet, on rajattu keskustelujen ulkopuolelle.[537]

Porolaidunten vähenemisen ja pienemmille laitumille kohdistuvan paineen lisäksi metsänhakkuilla on muitakin poronhoitoa haittaavia vaikutuksia. Hakkuujätteet ja maankäsittely hankaloittavat sekä porojen että poromiesten kulkemista. Pohjoisen luonnonoloissa hakkuujätteet lahoavat hitaasti, ja ne peittävät poronjäkälän. Hakkuualueella ei voi laiduntaa poroja hakkuiden aikana, eivätkä porot viihdy hakatuissa metsissä. Ainoastaan heti hakkuiden jälkeen ne tulevat syömään kaadetuista puista lupon. Porojen kuljettaminen on hankalaa erityisesti aurausalueilla ja tieurien pirstomilla laitumilla. Vanhat metsät ovat metsätalouden näkökulmasta tuottamattomia. Luppo katoaa vanhojen metsien hakkuiden myötä.[538]

Metsänhakkuista on myös hyötyä poronhoidolle, koska heinäkasvit, kuten metsälauha, viihtyvät hakkuualueilla. Tästä ei kuitenkaan ole hyötyä niillä alueilla, joilla kesälaitumia on riittävästi, mutta joiden talvilaitumet metsänhakkuut pirstovat ja tuhoavat.[539]

---

[537] Raitio 2000, 59–60.

[538] Torikka 1996, 71–72; Kellomäki 1984, 58–59; Ruotsissa poronhoito ja metsätalous alkoivat kilpailla samoista alueista keskenään 1960-luvulta lähtien, kun avohakkuut otettiin käyttöön. 1980-luvun lopulta lähtien metsänkäsittelymenetelmät pehmenivät. Ongelmat ovat muuten olleet samoja kuin Suomen Lapissa. Ks. Bäck 1997, 199–200; Johansson & Lundgren 1998, 116–118.

[539] Ingold 1988, 128; vrt. Tapojärvi 1995, 33, nootti 3.

Metsänhakkuut ovat vaikuttaneet porojen laitumiin myös Kuolassa, mutta siellä ehkä vähemmän kuin Kyrössä, sillä metsätalous keskittyy Kuolan länsiosiin. Prikaatinjohtajana toiminut Nikolai kertoi seuraavasti:

> Ne reitit, jotka olivat, niin ne olivat edelleen. Ainoastaan vähenivät vähän. Metsäosuus pieneni hakkuiden vuoksi. Siellä missä hakkuita, siellä ei voi enää laiduntaa poroja. Meillä on kaikki samalla tavalla, missä on jokaisen prikaatin reitit, niin niitä seurataan. Prikaati seuraa niin, että ei ylitä toiselle. Niin, että tarkka reitti. Me emme saa loukata toinen toistamme [toisten prikaatien alueita]. Poroja on sama määrä, mitä hänellä [toisen prikaatin johtajalla], niin minulla. Jos minä syötän hänen maitaan, niin mitä siitä tulee?[540]

Suomessa eräät poromiehet ovat haastaneet metsähallituksen oikeuteen paliskuntansa alueelle suunnitelluista laajoista hakkuista. Inarin kunnan Angelin kylän poromiehet haastoivat metsähallituksen oikeuteen perusteenaan se, että »heidän nauttimansa oikeus harjoittaa saamelaiskulttuuriin kuuluvaa poronhoitoa estää metsähallitusta rakentamasta uusia teitä ja hakkaamasta metsää kanteen kohteena olevalla alueella.»[541] Varsinainen erimielisyys koski kysymystä, missä määrin metsähallituksen suunnittelemat toimenpiteet vaikuttavat alueen poronhoitoon. Hovioikeuden päätöksen mukaan metsähallituksen toimenpiteet eivät tulisi vaikuttamaan niin merkittävästi alueen poronhoitoon, että ne olisivat ristiriidassa kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (ns. KP-sopimus) 27 artiklan kanssa, jonka mukaan kansallisiin, uskonnollisiin ja kielellisiin vähemmistöihin kuuluvilta henkilöiltä ei saa kieltää oikeutta yhdessä muiden ryhmän jäsenten kanssa nauttia omasta kulttuuristaan.[542] Korkein oikeus jätti Rovaniemen hovioikeuden vuonna 1994 antaman tuomion voimaan.[543] Myös muita, etupäässä saamelaisporomiesten ja metsähallituksen erimielisyyksiä on käsitelty oikeudessa.[544]

Porometsää kaupan?

Suomessa metsähallitus on toiminut vuodesta 1994 lähtien liikeyritysperiaatteiden mukaisesti. Metsähallitus on valtion edustajana suurien maa-alueiden haltija Lapissa. Lisäksi se myy ja vuokraa maata esimerkiksi matkailuyrittäjille. Myynti perustuu eduskunnan vuosittain antamaan maanmyyntivelvoitteeseen. Myynnistä ja maanvuokrauksesta saaduilla tuloilla katetaan luonnonsuojelualueiden hankinta yksityisiltä. Metsähallitus pyrkii myymään kaavoitettua

---

[540] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/51.

[541] Torikka 1996, 66–73.

[542] Suomessa saatettu voimaan 23.6.1975 annetulla lailla (107/76) ja 30.1.1976 annetulla asetuksella (108/76) < ks. Joona 1997, 141–42; Ks. myös Torikka 1996, 66–73.

[543] Rovaniemen HO 16.6.1994 Dnro s 93/484. KKO 22.6.1995 Dnro s 94/1432 < ks. Joona 1997, 141–42.

[544] Ks. Scheinin 2001, 62–76; Scheinin & Dallgren 2001, liitteet 166–213.

maata, mutta myös suuret, kaavoittamattomat alueet myydään tai vuokrataan paikallisten matkailuyrittäjien toiminnan tukemiseksi.[545]

Esimerkiksi Kyrön naapuripaliskunnassa Muoniossa aikaisemmin metsähallituksen hallitsema maa-alue on paikallisen matkailuyrittäjän ja saksalaisten autoliikkeiden käytössä. Keskelle kairaa rakennettu autojen testausrata muodostaa kymmenen kilometriä pitkän ja pari kolme kilometriä leveän lohkon keskelle Muonion paliskuntaa. Paliskunnassa keskusteltiin asiasta, ja eräässä tilaisuudessa matkailuyrityksen edustajat sanoivat poromiehille, että yksityisinä maanomistajina heitä ei koske valtionmaan rajoitus, »ettei aluetta saa käyttää sillä tavalla, että siitä aiheutuu huomattavaa haittaa poronhoidolle».[546]

Autorata aidattiin ja sen puomit lukittiin. Sisäasianministeriön päätöksellä ulkopuolisten liikkuminen alueella kiellettiin. Aidan välittömässä läheisyydessä sijaitseva erotusaitaus jäi sen vuoksi pois käytöstä. Porot joutuivat etsimään uudet kulkureitit kesälaitumelle ja poromiesten mukaan porot siksi kulkeutuivat Ruotsin puolelle.[547] Poromiehet saivat omien sanojensa mukaan tietää kaupasta vain huhujen perusteella, eikä heillä ollut mitään vaikutusmahdollisuuksia. Metsähallituksen alue-ekologisen suunnittelun periaate kuuluu: »Pohjois-Suomen porotalous on luonnollisesti eräs tärkeimmistä metsän käyttömuodoista, jonka näkökohdat tulee ottaa huomioon metsäalueen käytön suunnittelussa.» Periaatteisiin kuuluu myös, että alue-ekologisen suunnittelun tulisi olla osallistavaa.[548] Muoniolaisen poromiehen mukaan asia on kuitenkin näin:

> Porolaitumet on menheet muuhun käyttöön ja poronhoito on vaikeaa tulevaisuuvessa. Ikävä homma, meiltä Lapin ihmisiltä kaikki oikeudet murenevat.[549]

Tässä tapauksessa poromiehet eivät vuonna 1998, kun asiasta keskustelin tämän muoniolaisen poromiehen kanssa, olleet saaneet korvauksia menetetyistä laitumista. Heinäkuussa 2001 korkein hallinto-oikeus kumosi sisäasiainministeriön antaman päätöksen oleskelu- ja liikkumiskiellosta. KHO:n mukaan ministeriö oli päätöstä valmistellessaan jättänyt kuulematta paliskuntaa. Asia palautettiin uudelleen käsiteltäväksi, ja sisäasiainministeriö joutui korvaamaan Muonion paliskunnan oikeudenkäyntikulut.[550]

Kuluvan vuosituhannen alussa yksityinen Etelä-Suomesta kotoisin oleva henkilö osti valtiolta noin 150 hehtaaria maata Kyrön paliskunnan alueelta, Kurkkiosta. Alue oli porojen *ylipanopaikka*, eli seutua, mistä porot siirretään kesäpuolelta talvipuolelle. Paliskunta oli myös tehnyt alueelle laidunsuunnitelman kymmeneksi vuodeksi. Paliskunta valitti asiasta eduskunnan oikeusasiamiehelle, koska sitä ei asiassa kuultu, ja metsähallituksen edustaja oli ainoastaan ilmoittanut poroisännälle puhelimitse, että tällainen myyntipäätös on tehty. Paliskunta jätti tutkintapyynnön poliisille siitä, oliko metsähallitus teh-

---

[545] Metsähallituksen pääjohtaja Takala televisiohaastattelussa 5.10.1998, ks. MOT 1998; Vuopalan sähköpostikirje tekijälle 2002.

[546] Tämän kertoi muoniolainen poromies, ks. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/25.

[547] MOT 1998; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/25.

[548] Karvonen 1998, 12; vrt. Raitio 2000, 59–60.

[549] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/25.

[550] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/24, 25; KHO kumosi oleskelukiellon Muoniossa 2001.

nyt oikein, mutta asia jäi syyttämättä. Paliskunta ei ole haastanut metsähallitusta oikeuteen, koska »ei tohittu lähteä käräjille valtiota vasthan».[551] Poromiehet ihmettelevät, mihin tarkoitukseen maa on hankittu, ja pelkäävät, että käyttötarkoitus tulee vaikeuttamaan heidän työtään. Merkille pantavaa tässäkin tapauksessa on, että Kyrön paliskunta sijaitsee poronhoitoon erityisesti varatulla alueella.[552]

Poromiesten oikeus käyttää ympäristöä perustuu poronhoitolain kolmanteen pykälään, jonka mukaan »poronhoitoa saadaan, poronhoitolaissa säädetyin rajoituksin, harjoittaa poronhoitoalueella maan omistus- ja hallintaoikeuksista riippumatta».[553] Poronhoidon asema vaihtelee jonkin verran poronhoitoalueen eri osissa. Kyrön paliskunta sijaitsee alueella, jossa »valtionmaat muodostavat erityisesti poronhoitoa varten tarkoitetun alueen».[554] Tällä alueella olevaa valtion maata ei saa käyttää tavalla, josta aiheutuu poronhoitolain toisen pykälän mukaan »huomattavaa haittaa» poronhoidolle. Mitä tämä huomattava haitta on, jää suomalaisen oikeusjärjestelmän ratkaistavaksi.[555]

Kyrön esimerkin perusteella näyttää siltä, että muut kuin saamelaispaliskunnat eivät uskalla tarvittaessa haastaa valtion laitoksia oikeuteen. Tämän vahvisti kesällä 2001 haastattelemani nuori poromies, joka kertoi tästä tapauksesta ja siitä, miten he eivät uskaltaneet lähteä käräjille. Muonion autorataa koskeva päätös oli tullut KHO:sta juuri haastattelua ennen. Mikäli tämä päätös olisi ollut aikaisemmin tiedossa, niin Kyrön poromiehet olisivat ehkä vieneet asiansa oikeuteen. Vastaavien tapausten varalle paliskunta otti vastuuvakuutuksen. Poromiehet jäävät viime kädessä yksin tällaisissa asioissa, vaikka he olivatkin kysyneet apua Paliskuntain yhdistykseltä. Paliskuntain yhdistyksen mahdollisuudet tukea yksittäisiä paliskuntia ovat rajalliset, sillä Paliskuntain yhdistys ei ole poromiesten etujärjestö.[556] Saamelaisilla on sekä perustuslaissa että kulttuuri-itsehallintolaissa määritelty oikeudet kulttuuriin ja elämäntapaan, jossa poronhoidolla on tärkeä osa. Näyttää siltä, että suomalaispaliskunnat ovat huonommassa asemassa, sillä niiden harjoittamalle elinkeinolle ei tunnu löytyvän vastaavaa tukea laista, vaikka poronhoitolaki edellyttää, ettei poronhoidolle saisi aiheuttaa huomattavaa haittaa. Poronhoitolain toisen pykälän toisella momentilla ei ole käytännössä ollut mitään merkitystä.[557]

Kun poromiesten valituksiin vastataan, että »maan luovuttaminen toiselle ei ole huomattava haitta», kuvastuu tästä tietämättömyys poronhoitoa kohtaan.[558] Kun maanomistaja vaihtuu valtiosta yksityiseksi, niin samalla vanhaa

---

[551] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/14.

[552] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/11, 14, 24. Elokuussa 2002 oli suunnitteilla kaava mökkikylän rakentamiseksi tälle alueelle.

[553] Poronhoitolaki 848/1990, § 3; Ks. myös Joona 1997, 134.

[554] Poronhoitolaki 848/1990. Ks. lain karttaliite.

[555] Poronhoitolaki 848/1990, § 2; Joona 1993, 116–118; Tapojärvi 1995, 91.

[556] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/14, 24.

[557] 28.2. 2002 Lapin Kansassa oli uutinen, että metsähallitus ja Paliskuntain yhdistys sopivat menettelytavoista, joilla suunnitellaan tulevaa toimintaa yhdessä. Sopimuksen pitäisi taata, ettei hakkuita suunnitella tärkeille poronhoitoalueille eikä metsähallitus vastaisuudessa myy Sodankylä–Kittilä-linjan pohjoispuolella maita kuin kaava-alueella. Aika näyttää miten tämä sopimus toimii. Ks. Ranta 2002; Historiallinen sopimus (pääkirjoitus) 2002.

[558] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/24.

maanomistajaa koskevat poronhoitolain toisen pykälän velvotteet poistuvat. Näin maan juridinen status muuttuu. Tällä on vaikutusta poronhoitoon, esimerkiksi mikäli Kyrön Kurkkiossa oleva porojen ylipanopaikka muuttuu mökkikyläksi, ei sinne enää sovi poroja.

Poromies metsänomistajana

Valtio halusi 1970- ja 1980-luvuilla tukea pohjoisten haja-asutusalueiden asuntooloja porotilalailla ja myöhemmin luontaiselinkeinolailla. Porotilalaki tuli voimaan vuonna 1969, ja sitä täydennettiin vuonna 1974. Luontaiselinkeinolaki tuli voimaan vuonna 1984. Poromies tai luontaiselinkeinon harjoittaja sai valtiolta avustusta ja halpakorkoista lainaa tilan rakentamiseksi. Tilaan saattoi lisäksi hankkia joko yksityisen metsäpalstan tai osuuden yhteismetsään. Myös metsän ostoa varten sai lainaa.[559] Tarkoitus oli, että metsäpalstasta saisi lisätuloja.

Porotilan omistajat ovat itse tehneet palstoillaan metsätöitä, esimerkiksi harvennushakkuita ja metsänuudistustöitä. Luontaiselinkeinotilalliset taas ostivat tilaansa lisämaata 1980-luvun lopulla, jolloin maan hinta oli korkealla. Heille tilan perustaminen ajoittui huonoon aikaan, sillä sekä rakentaminen että maa olivat tuolloin kalliita. Näin metsäalueista, joiden tarkoitus oli auttaa selviytymään huonoista vuosista, tulikin taloudellinen taakka, sillä ne sijaitsivat etupäässä metsänuudistusalueilla: alueilla, joista puusto on hakattu, maa muokattu auraten, äestäen tai muilla menetelmillä ja istutettu taimia ja jotka siis eivät tuota pitkään aikaan.[560]

Viimeisen vuosikymmenen aikana poronhoito on kärsinyt monista taloudellisesti huonoista vuosista, jolloin useat metsää omistavat poromiehet ovat joutuneet myymään metsää saadakseen varoja elämiseen ja tilan lainojen lyhennyksiin. Esimerkiksi havupuurajan pohjoispuolella olevan Enontekiön poromiesten yhteismetsät on sijoitettu naapuripaliskuntien alueille. Näiden hakkuiden jäljet eivät näy omasta ikkunasta eivätkä ne sijaitse omien porojen laidunalueilla. Toisaalta yhteismetsien käytössä yksityinen ihminen ei voi yksinään vaikuttaa paljoa.

> Helena: Joo, kyllä se vain meilleki näkkyy ku on niitä vaaroja hakattu.
> Lauri: Sinun kotihan alkaa heti tähän näkymhän.[561]

Haastattelupaikan ja kotini välillä matkaa on runsaat 40 kilometriä linnuntietä. Meille näkyvät paljaaksi hakatut vaarat ja vaarojen rinteille hakatut kaistaleet.

---

[559] Heikkilä & Magga 1995, 12–14.
[560] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5b, 11, 12; Heikkilä & Magga 1995, 85–87.
[561] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/15.

Poromiehen ja metsän ambivalentti suhde

Metsät ovat tärkeitä poronhoidossa siksi, että ne yhä edelleen muodostavat tärkeän osan talvilaitumista. Laidunkiertoa käyttävissä paliskunnissa talvilaidunten kunto vaikuttaa merkittävästi vasonnan onnistumiseen. Poronhoidon ja metsätalouden välinen suhde on tänä päivänä erittäin moniulotteinen. Voisi sanoa, että poromiehen ja metsän suhde on ambivalentti. Toisaalta poronhoito kärsii vahinkoja erityisesti talvilaidunalueiden hakkuista, mutta toisaalta poromies hakkauttaa metsäänsä saadakseen tuloja, koska poronhoito ei tuota riittävästi. Poromies ei itse pysty enää tekemään metsätöitä, sillä poronhoitotyöt on tehtävä silloin, kun on niiden aika. Uudet työmenetelmät sekä metsätyökoneet ovat syrjäyttäneet manuaaliset hakkuut miltei kokonaan. Ammattimiesten tulo metsätöihin ja metsätöiden koneistuminen veivät poromiehiltä mahdollisuudet. Sen sijaan metsänhakkuiden vaikutus poronhoitoon lisääntyi dramaattisesti. Poromiestä ei tarvita metsätöissä, mutta poromies tarvitsee metsätuloja kattaakseen porometsässä tehtävän työn kustannukset.

Poronhoito–metsätalous-keskustelussa eri osapuolten mielipiteet ovat varsin yksipuolisia. Vaikka poromiehet syyttävät metsätaloutta laidunten pilaamisesta, he eivät kuitenkaan yhteistyöneuvotteluissa tuo riittävän voimakkaasti omia näkemyksiään esille – vai eikö niillä ole merkitystä? Toisaalta 1990-luvulta on esimerkkejä siitä, että poromiehet ovat haastaneet metsänhakkuita suunnitelleita yhtiöitä oikeuteen ja hävinneet jutut.[562] Taloudelliset arvot menevät kulttuuristen ja sosiaalisten arvojen edelle.

Mahtuvatko poronhoito ja metsätalous samoille laitumille, riippuu pitkälti myös siitä, minkälaisia työpaikkoja yhteiskunnassa arvostetaan. Mikäli poronhoidon sisältämät kulttuuriset ja sosiaaliset arvot tunnustetaan, niin metsätalouden suoraan rahassa mitattava hyöty poronhoitoon verrattuna vähenee. Viimeisen sadan vuoden aikana tehdyt metsänhakkuut osoittanevat, minkälaista metsätaloutta Suomen metsä- ja tunturi-Lapin rajoilla voidaan harjoittaa. Vaikka metsäpalstoja omistaville poromiehille metsänmyyntitulot ovat elintärkeitä, pitkällä tähtäyksellä metsät ovat ehkä tärkeämpiä porojen laidunmaana ja ihmisten virkistysalueena kuin puuntuottajana. Paradoksaalista on se, että myös poromiehet omilla toimenpiteillään, metsänhakkuilla, uhkaavat poronhoidon tulevaisuutta.

Ympäristönsuojelu porometsässä

Luonnonsuojelualueet ovat tärkeitä poronhoidon kannalta, ja myös poromiehet korostavat tätä asiaa. Paikallistasolla Kyrön paliskunnassa tämä näkyy siten, että kansallispuistojen hoito- ja käyttösuunnittelu sovitetaan yhteen paikallisten elinkeinojen kanssa. Esimerkiksi Pallas–Ounastunturin kansallispuiston yhtenä päämääränä on suojella metsänrajan kasvillisuuden ohella kestävän poronhoidon edellytyksiä. Siellä poronhoidon hyvinvointi käsitetään yhdeksi kan-

[562] Scheinin & Dallgren 2001.

sallispuiston avaintulokseksi huolimatta siitä, että paikallisesti porojen laiduntaminen voi näkyä kasvipeitteessä.[563] Myös matkailu näkyy kasvipeitteessä.

> Helena: Miten se tuo kansallispuisto, minkälainen vaikutus sillä on ollu poronhoithon ja elämhän täälä?
> Mikko: Sillä on ollu jopa myönteinenki vaikutus ku sitä ei ole hakattu. Mutta on siinäki tietenki vähä ongelmia. Se on tuo turistiliike menny niin laajaksi. Ei niilä poroila ole tuola rauhaa tuola tunturissa. Sehän tallaintuu se maaki. Joku luulee, että ei net tehe mithän. Joka vaaran laita on satoja turistia niin polkeintuuhan se. Polkuja on täynä, aivan mullalla.[564]

Kansallispuistoa poromiehet pitävät todella tärkeänä poroille, koska »sielä ei ole hakkuita ja luppoki kasvaa».[565]

> No se [puisto] se tietenki on positiivista ku siellä on hakkaamatta mettät ja vanhoja kuusikkoja. Niin se myös. Siinä mielessä se on tietenki. Eikä se ole meän hommia rajottanu mitenkhän.[566]

Yksittäinen poromies voi kokea kansallispuiston hankaloittavan kulkemista, koska paikallisten asukkaiden pitää hakea lupa kelkan käyttöön puiston alueella. Poromiesten mieliä askarrutti myös se, miten puiston toimintoja kehitetään, kun puisto vuonna 2002 siirtyi Metsäntutkimuslaitokselta metsähallitukselle, joka Villin Pohjolan kautta harjoittaa luontomatkailun yritystoimintaa. Metsähallituksen monet eri toiminnot ovat keskenään ristiriitaisia, sillä sama laitos huolehtii suojelusta sekä hakkauttaa metsiä, myy ja vuokraa maita. Samalla metsähallitus myös kilpailee paikallisten matkailuyrittäjien kanssa.[567]

Lapilla yhtenä Euroopan viimeistä erämaista[568] on kansainvälisestikin suuri merkitys matkailun lisäksi myös ympäristönsuojelussa. 1990-luvun puolivälissä Lapin pinta-alasta oli erilaisten suojeluohjelmien kohteena kaikkiaan 29,5 %. Tästä EU:n Natura 2000 -ohjelma muodostaa suurimman osan eli yhteensä noin 2,9 miljoonaa hehtaaria. Suurin osa Lapin maa- ja vesialueista on valtion omistuksessa, ja sitä edustaa metsähallitus. Metsähallituksen tehtävä

---

[563] Aaltonen 1994, 85–86; Loven 1995, 50; Rauhala 1994, 16.

[564] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/15.

[565] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1a; Rauhala 1994, 7–8.

[566] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/10.

[567] YKL tutkimusarkisto 1.6.27/15, 22; ks. tarkemmin Villi Pohjola: http://www.metsahallitus.fi/villipohjola/index.htm. Ks. myös Raitio 2000, passim.

[568] Erämaa on myös meillä Suomessa arvovärittеinen termi. Anglo-amerikkalaiselle wilderness-mielikuville on ominaista, että kulttuuri rajataan villin, kesytettävän erämaan ulkopuolelle. Nykysuomen sanankirjan mukaan erämaa tarkoittaa asumatonta, metsäistä seutua kuten »Lapin tiettömät erämaat». Erämaa on myös perinteisesti liittynyt uudisasukkaiden eränkäyntiin ja eratalouteen. Alkuperäisasukkaille erämaat eivät ole olleet asumattomia, vaan ne ovat olleet kulttuuriympäristöä, jossa ihmisen jälki ei välttämättä näy. Käsite erämaa tuli Lapissa laajempaan käyttöön vasta ns. erämaalain yhteydessä vuonna 1981. Provokatiivisesti voidaan sanoa tämän länsimaisen erämaakäsityksen pitkälti muodostuneen juuri erämaiden valloituksen, muuttamisen sekä luonnon ja kulttuurin vastakkainasettelun kautta, ei siellä tai siitä elämisen kautta. Erämaan valloittamista oikeutettiin romanttisella käsityksellä neitseellisen autioista ja käyttämättömistä, ei kenellekään kuuluvista erämaista. Nykysuomen sanakirja I 1992, 264; Suomen kielen etymologinen sanakirja I 1978, 41; Suomen murteiden sanakirja, toinen osa 1988, 134; Saarinen 1999, 84; Nash 1982, 233; Aikio 1993, 19; Foreman 2000, 401.

Matkantekoa kevättalven upottavassa lumessa 1940-luvun lopulla. Valok. Antti Hämäläinen, kuva tekijän hallussa.

on kaksijakoinen, sillä sen on vastattava sekä luonnonsuojelualueista että hankittava valtiolle tuloja hakkaamalla metsiä ja myymällä ja vuokraamalla tontteja. Aina 1990-luvulle asti luontaiselinkeinojen, erityisesti poromiesten sekä ympäristönsuojelijoiden, tavoitteet ovat olleet samankaltaisia. Viime vuosina poromiehet ovat kantaneet huolta siitä, onko Lapista tulossa ensisijaisesti Euroopan unionin luonnonsuojelualue, reservaatti muualta jo sukupuuttoon kuolleita tai uhanalaisia eläimiä ja kasveja varten. Onhan Lappi muutenkin »ulkopuolista aluetta», jonka kokemista edeltää tilassa tapahtuva siirtyminen: tullaan etelästä pohjoiseen. Erämaassa matkailijat etsivät elämyksiä, äärimmäisiä kokemuksia ankarissa olosuhteissa. Lapissa on lisääntynyt ns. *survival*-matkailu, jossa etsitään omia rajoja voittamalla tai valloittamalla luonto. Liisa Kajalan selvityksen mukaan jopa yli puolet matkailijoista kokee häiriintyvänsä tavatessaan muita, erityisesti moottoriajoneuvoilla, kuten moottorikelkalla, mönkijällä tai helikopterilla, liikkuvia kulkijoita erämaassa.[569] Suurin osa näistä liikkujista on paikallisia luontaiselinkeinonharjoittajia, poromiehiä, kalastajia tai rajavartioston henkilökuntaa.

Siirtyminen Lappiin ja sen erämaihin tapahtuu myös ajassa, sillä toisaalta Lappi esiintyy »menneisyytenä nykyisyydessä».[570] Tähän kuvaan ei sovi uutta teknologiaa hyväksikäyttävä nykypäivän poromies, joka ei pukeudukaan perinteiseen lapinpukuun eikä asu kodassa, vaan pukeutuu gore-tex-asusteisiin ja käyttää maastoajoneuvoja sekä asuu mukavuuksin varustetussa omakotita-

[569] Kajala 1999, 118.
[570] Knuuttila 1994, 124.

lossa. Tämän modernin paimentolaisen tapaaminen voi aiheuttaa pettymyksen. Vaikka poromies saa toimeentulonsa tästä ympäristöstä, hänen toimintatapansa eivät sovi siihen kuvaan, joka hänestä on matkailijalle annettu. Poromiesperheiden elintason nousua arvostellaan. Jukka Nyyssönen kuvaa, miten luonnontieteilijät syyttävät pohjoisen asukkaiden rappeutumisesta hyvinvointivaltiota, sillä raha ja teknologia ovat rappeuttaneet poromiehen ja hänen kykynsä paimentaa poroja esivanhempien perinteen mukaisesti ainoastaan lihasvoimin ja äärimmäisen ankarin ponnistuksin. Huoli luonnosta oikeuttaa heidät mielestään poronhoidon »museoimiseen» sekä hyvinvoinnin ja modernisaation kieltämiseen ja samalla arvostelemaan pohjoisen asukkaiden elintason nousua.[571]

Miksi poronhoito ja ympäristönsuojelu ovat yhteisistä tavoitteista huolimatta joutuneet vastakkain ja miksi poromiehiä on niin äänekkäästi moitittu luonnontuhoajiksi? Löytyykö tähän syitä kulttuuri- tai kielieroista, ts. siitä, miten eri tavoin käsitämme kulttuurin ja luonnon? Samoilla palkisilla kulkevat tai niitä käyttävät ihmiset, joiden maailmat eivät mentaalisella tasolla kohtaa.[572]

Viime aikoina ympäristönsuojelijat ja luonnontutkijat ovat yhä voimakkaammin äänensävyin moittineet sitä, että poronhoidon jäljet näkyvät liikaa Lapin luonnossa. Esimerkiksi kasvistontutkijat haluavat mielellään porot kokonaan pois tietyiltä alueilta, myös sellaisilta, joilla porot ovat jo satojen vuosien ajan palkineet. Heille luonnonpuistot ja suojelualueet ovat ikään kuin laboratorioita, joihin he tulevat kesän ajaksi tekemään kenttätutkimusta.[573] Ihmisen toiminnan jäljet, kulttuuriympäristö, eivät saa näkyä. Poromiehet pelkäävät, että luonnonsuojelijoiden vaatimukset tiukentuvat ja kulttuurin ja luonnon erottava luonnonsuojelun linja jatkuu siten, että porot halutaan pois Lapin luonnosta. Erämaiden tiukka suojelu voi äärimmillään johtaa paikallisväestön tarpeiden ja elämäntavan syrjäytymiseen. Tämä on asia, jota voidaan käyttää hyväksi sekä retorisesti että poliittisesti kansainvälisillä ihmisoikeus- ja alkuperäiskansojen foorumeilla. Ympäristönsuojelu ja erämaamatkailu edustavat tällaisissa tapauksessa ekokolonialismia.[574]

Luonnonsuojelu on poromiesten mielestä tarpeellinen ja hyvä asia:

> Jari: Hyvä asia ku järki on mukana, ettei hulluutta[575] ole. Kyllä sen sitte käsittää, ei täälä ole hulluutta tällä haavaa.
> Helena: No, entä petohommat?
> Jari: On täälä niitä aika lailla, mutta ei täälä luonnonsuojelun kans ole hankaluuksia.[576]

Luonnonsuojelusta keskusteltaessa monet haastateltavat viittasivat 1980-luvulla toimineeseen Ounasjoki-liikkeeseen, jonka tavoitteena oli Ounasjoen suojeleminen. Poromiesten mielestä joen suojeleminen oli tärkeä asia poronhoidon

---

[571] Järvinen 1994, 47, 49–51; Nyyssönen 1997, 122.

[572] Ruotsala 2001, 234.

[573] Partanen 1999; Tahkolahti 1999a; Väänänen 2001c; ks. myös Waller 2000, 557.

[574] Torp 2000, 203; Saarinen 1999, 86; Burham 2000, 51–52.

[575] Hulluudella haastateltava – kuten muutamat muutkin – viittasi 1990-luvun alussa osaksi Pallas-Ounastunturin kansallispuiston alueelle rakennettuun ns. Jerisjärven tiehen, jota paikalliset puolsivat, mutta luonnonsuojelijat vastustivat. Ks. Aaltonen 1994, 80–83.

[576] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/14.

Poromies Unto Autto Ounasjoen rakentamista vastustaneessa Ounasjokisoudussa, kesäkuu 1982. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

kannalta, ja osa poromiehistä osallistui aktiivisesti liikkeen toimintaan. Eräs vanhempi haastateltava pelkäsi, että Ounasjoen rauhoituspäätös voidaan purkaa. Keski-ikäinen poromies taas sanoi, että vaikka Ounasjoki rakennettaisiin, ei hän sen puolesta kahlitse itseään kettinkeihin, vaikka rakentamisen vaikutukset olisivat poronhoidolle kielteisiä.[577]

Poronhoidossa luonto ja kulttuuri muodostavat kokonaisuuden, jossa niitä ei ole tarkoituksenmukaista erottaa toisistaan. Kulttuurientutkijoille ympäristö ja luonto ovat kulttuurisia käsitteitä. Luonnontieteissä luonto ja kulttuuri ovat kaksi eri asiaa, joiden eroa myös korostetaan. Tämän erottamisen vaikutukset tulivat selkeästi esille EU:n Natura-2000 -ohjelman äänekkäässä vastustuksessa. Naturan vastustajat olivat yleensä joko maanviljelijöitä, maanomistajia tai maaseudun asukkaita. Ole Rud Nielsenin mukaan yhtenä syynä kielteisiin näkemyksiin on ollut se, että ohjelmassa käytettiin käsitettä »luonnonmukainen» käsitteen »kulttuurimaisema» sijasta. Toisena syynä oli ohjelman saama poliittinen luonne, jossa vastakkaisina osapuolina olivat lähinnä Etelä-Suomen kaupungeista kotoisin olevat luonnonmaiseman ihannoijat ja Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto (MTK). Natura-2000 -verkoston päämääränä oli biodiversiteetin,[578] maisematyyppien, eläinten ja kasvillisuuden säilyttäminen luonnontieteellisin perustein. Erittäin vähälle huomiolle on jäänyt se, että maisemat ja kasvillisuus ovat syntyneet luonnon, ihmisen ja karjanhoidon

[577] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim. 5b, 16.

[578] Biodiversiteettikään ei ole arvovapaa käsite. Perlman & Adelson 1997, 10–11 < ks. Naskali 1999, 28.

välisessä vuorovaikutuksessa. Koskematon luonnonmaisema on siten täysin kuvitteellinen käsite, kysymys on kulttuurimaisemasta ja myös kulttuurista.[579] Myös käsite »alkuperäinen luonto» on ongelmallinen. Vuonna 1997 haastattelemani pohjoisessa toimiva ympäristönsuojeluviranomainen kiteytti näiden kahden ryhmän, paikallisten ja eteläläisten tai luonnonsuojelijoiden näkökulmien välisen eron seuraavasti:

> Me etelän ihmiset näemme asian puhtaasti klassisena luonnonsuojeluna, jossa jotain aluetta suojellaan ihmiseltä, mutta ihmiset jotka saavat siitä toimeentulonsa, heidän on käytettävä ympäristöä siten, että se myös jatkossakin antaa leivän.[580]

Tässä ympäristönsuojeluviranomaisten ja -tutkijoiden näkökulmasta jatkuvuus tarkoittaa biodiversiteetin jatkuvuutta, luonnon monimuotoisuuden säilyttämistä. Paikallisille ihmisille jatkuvuus taas tarkoittaa sitä, että toimeentulo saadaan jatkossakin luonnon resursseista. Kolmas näkemys jatkuvuudesta näkyy matkailijoiden halussa säilyttää Lappi »ennallaan» konservoiden, ilman uutta teknologiaa ja kehitystä.

Tutkimusten perusteella lappilaisten luontosuhde perustuu siihen, että luonto on elämäntavan ja elinkeinojen perustana.[581] Ympäristönsuojelussa – samoin kuin työllistävissä elinkeinoissa – vallitsee eräänlainen yleisen edun retoriikka, joka Leena Suopajärven mukaan sulkee pois erilaisten intressien välisen kamppailun. Paikalliset elinkeinot tai niiden tarpeet voidaan tuomita marginaalisiksi ja väistyviksi, koska yleisen edun nimissä tuodut mallit edustavat oikeutettua tapaa toimia. On väitetty, että näin valtio piiloutuu yhteisten asioiden ja universaalien intressien hoitajaksi ja toteuttajaksi.[582]

Pedot porometsässä

Eräs tapa nähdä poronhoidon ja petojen, *riuttojen* suhde, on kuvata sitä ihmisen kamppailuna luontoa vastaan, vaikka kysymyksessä onkin monella tavalla erittäin hankala kumppani. Tässä taistelussa on kyse siitä, voiko poromies vaikuttaa ja miten oman elantonsa edellytyksiin. Aikaisemmin pedot nähtiin elinkeinon kilpailijoina ja porojen uhkana. Poromiesten tuli pyrkiä suojelemaan poroja pedoilta monin tavoin. Yksi strategia on järjestää hyvät kaivuolosuhteet muuttamalla tokan paikkaa tarpeen mukaan, jotta sillä on riittävästi ruokaa.[583]

Poromiehet yrittävät vähentää petojen aiheuttamia vahinkoja jo etukäteen. Tärkeä keino on ollut pitää alueen petomäärä tietyllä hyväksyttävällä tasolla. Petoja saa olla seudulla, mutta ei niin paljoa, että ne uhkaavat poronhoitoa. Aikaisemmin petoja voitiin ajaa pois tai metsästää. Tärkeä keino oli porotokan paimentaminen, jota tehtiin vaihtelevalla intensiteetillä eri vuodenaikoina. Kesämaan aikana porot ovat yleensä olleet vapaana. Lumen tultua maahan

---

[579] Nielsen 1998, 160.
[580] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/31.
[581] Suopajärvi 2001, 197; Ruotsala 2001, 229.
[582] Suopajärvi 2001, 115–116.
[583] Sikku 2000, 204.

on muutenkin helpompi sekä paimentaa poroja että seurata petojen liikkeitä. Poromiehet saattoivat esimerkiksi ulvoa, jotta pystyisivät paikallistamaan tokan mahdollisessa läheisyydessä olevat pedot. Ihmisten äänet karkottivat pedot. Vanhan poromiehen mukaan paimennettaessa porot tunsivat olonsa turvalliseksi kuullessaan ihmisten ääniä.[584]

Julkinen kuva pedoista on muuttunut nopeasti. Niistä on vähitellen muodostunut alkuperäisen ja koskemattomana pidettävän, ehkä jo menetetyksi koetun luonnon symboleja. Petoviha on ylilaidunnuksen lisäksi toinen asia, jolla luonnonsuojelijat ja viranomaiset ovat syyllistäneet lappilaisia ja aivan erityisesti poromiehiä. Ruotsalaisessa ympäristökeskustelussa poromiehiä on syytetty muun muassa valikoidusta eläinrääkkäyksestä, epäeettisyydestä ja poronhoitoa pidetään suorastaan tunturiluonnon katastrofina. Tällaisissa tapauksissa tunturit ja pohjoinen esitetään petojen luonnollisena ympäristönä, ja poronhoito sekä sen harjoittajat muukalaisina omalla kotiseudullaan. Samalla kun pedot hallitsevat poronhoitokeskustelua, on porometsästä tulossa toisten alue, johon poronhoitajilla ei ole enää oikeutta, kuten Eivind Torp toteaa käsitellessään Ruotsin poronhoito- ja petokeskustelua.[585] Poromiehillä ei ole valtaa vaikuttaa porometsän asioihin, vaan heidän elinkeinoonsa vaikuttavista tekijöistä päätetään muualla; pääkaupungeissa ja Brysselissä. Esimerkiksi Suomen suurpetopolitiikasta neuvotellaan EU:ssa. Kaikki ympäristörikokset vaikuttavat vuonna 2001 maa- ja metsätalousministerinä olleen Kalevi Hemilän mukaan siihen, miten Suomi saa hoitaa siihen asti väljästi hoitamansa petopolitiikan.[586] Myös Lapin läänin maaherra Hannele Pokka kommentoi petokeskustelua julkisuudessa. Vanhan poromiehen mukaan »Hannele Pokkakin syyllisti poromiehet televisiossa, se leimas koko ammattikunnan.»[587]

Petoja on Lapissa poronhoitoalueella, ja ne muodostavat – ainakin paikoitellen ja ajoittain – konkreettisen uhan poroelolle. Erityisesti vasoja katoaa petojen suihin. Kuitenkin EU:n luontodirektiivin mukaan esimerkiksi karhu on tiukasti suojeltava eläinlaji, ja sen pyydystäminen pitäisi kieltää. Suomessa karhu ei ole uhanalainen, sillä keväällä 1999 arvioitiin Suomessa elävän 1020 karhua. Niistä poronhoitoalueella oli lupa metsästää enintään 26. Poronhoidon näkökulmasta suuri osa suomalaisistakin on vieraantuneita »oikeasta» luonnosta, jonne pedot kuuluvat, sillä oikeuskanslerin piti päätös, jonka mukaan ihmisiä on suojeltava petoeläimiltä. Perustuslain on taattava ihmisten turvallisuus luonnon monimuotoisuuden ohella. Kun nämä tavoitteet joutuvat ristiriitaan, pidetään yleisesti hyväksyttävänä sitä, että ihmisillä on oikeus puolustaa itseään ja henkeään. Elinkeinojen harjoittamisen on taas tapahduttava tiettyjen hyväksyttyjen kustannusten puitteissa.[588] Ristiriitoja on syntynyt siitä, voi-

---

[584] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim. 1a, 2, 6, 7, 8, 14, 50; Sikku 2000, 205–206; Torp 2001, 105–107; Ryd 2001, 40; Uddenberg 2000, 142.

[585] Torp 2000, 197; Torp 2001, 109, jossa hän siteerasi Aftonbladetia 30.9.1997; Uddenberg 2000, 142–143; Vrt. esim. Vilkka 1999, 66.

[586] Keränen 2001b.

[587] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/16.

[588] Oksanen 1998, 186; Guha 1997, 14–17; Guhaa kohtaan esitettyä kritiikkiä ks. Foreman 2000, 399.

daanko suojeltavien villieläinten reviirillä harjoittaa tiettyjä elinkeinoja ja kuinka paljon karjanhoidon suojeleminen pedoilta saa aiheuttaa kustannuksia.

Lapissa poronhoitajille maksetaan nykyisin korvaus alueella olevien kotkanpesien määrän mukaan, ei kuolleena löydettyjen eläinten perusteella. Poromiehet pitävät tätä hyvänä järjestelmänä.[589]

Vaikka poromiehiä syytetään petovihasta, eivät he itse sitä leimaa hyväksy. Seuraavassa eräitä poromiesten mielipiteitä pedoista. Eräs vanhempi poromies, Mikko myöntääkin pedoista puhuttaessa, että

> (---) poromiehet ei ole niitä oikhen suojelhet.[590]

Lauri taas sanoo, että

> (---) eihän niitä ole nyt poromiehet ikänä koskhan kaikkia tappanu. Eihän meilä menis ku viikko, viikko korkeintha niin kotkiakhan ei olis yhthän. Mehän tiiämä joka pesän, mutta emmä met lähe.[591]

Nuorempien poromiesten mielestä petojen suhtautumiseen vaikuttaa niiden aiheuttamien haittojen korvaaminen.

> Jari: (---) eihän ne hyvät elukat, jos niitä liikaa. (---) Johan pevot saavat olla rauhassa ku korvattas ne reviirikohtasesti. Ainahan ne pevot syövät, täytyyhän niittenki ellää.[592]
>
> —
>
> Helena: No, onko siinä perrää siinä poromiehen petovihassa, vai onko se sitten niinku (...)?
> Tuomo: No ei ny niinkhän, niin petovihhaakhan, mutta eihän se ole, jos korvauksen saapi niistä, niin niitä ei nyt taas niin mahottomasti tule. (----) No, en mie tiiä, mutta niinkö porohommassaki niin herkästi yleistethän, jos joku rikkomus tullee, niin se sitte kaikki.
> Helena: Niin, kaikkia syyllistethän?
> Tuomo: Niin, ja kaikkia rankashan tavalhans.[593]

Yksittäisistä Lapista raportoiduista ympäristörikoksista, kuten petoeläinten tappamisesta kansallispuiston alueella tai niiden ajattamisesta moottorikelkoilla, joutuvat koko poroelinkeino ja poromiehet kollektiivisesti syyllisiksi ja vastuuseen. Vuoden 2001 alussa Kainuussa tapettiin poronhoitoalueelle tulleet sudet välittömästi. Lain kirjain salli sen, mutta ei henki, sillä sudet olisi voitu myös ajaa takaisin poronhoitoalueen ulkopuolelle. Tapaus herätti paljon kielteistä julkisuutta koko Suomessa, sillä jahtiin osallistui myös paikallisia poromiehiä. Susien tappamisen taustalla on nähty lisääntyneet susimäärät ja poromiesten saamien petokorvausten riittämättömyys. Eräs hotelliketju jopa lakkasi käyttämästä poronlihaa, ja kiertokirjeitä poronlihan- ja Lapinmatkojen boikoteista

---

589 Torp 2000, 195; TYKL tutkimusarkistos 1.6.27/esim. 14, 15.
590 TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/15.
591 TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/16.
592 TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/14.
593 TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/10.

levisi sähköpostitse.[594] Sekä Paliskuntain yhdistys että monet poromiehet tuomitsivat susijahdin julkisesti, mutta vahinko oli jo tapahtunut ja poromiehet saaneet petovihaajan leiman, jota on vaikea poistaa.[595]

Petojen aiheuttamien vahinkojen ja niistä saatujen korvausten välisestä epätasapainosta poromiehet ovat huolissaan:

> Mikko: (---) Nythän ne on vasta rauhottanhet ja alkanhet niitä vahtaamhan ja muuta. Ne aivan niitä vahtaavat. Kylä pevot tekevät niin suuria vahinkoja, että niitä vain joku yksilö vain saahan tiethon, joka löyvethän tuolta mettästä sattumalta.[596]
>
> —
>
> Asko: (---) Mehän olema täälä suojelhet niin kauvon ku olema elänhet. Ja meän esi-isät on. Jos me alama vihhaamhan niin kyllähän met tiiämä joka pesän. Tutkija tullee, mikä siinä on ku sitä ei näy, ei se ole tietenkhän tullu tänne. Siitä on jäänyt siitä luonnonsuojeluhommasta se periaate pois, että se ei niitä aivan mahottomasti voi. Ei siinä ole mithän järkeä, että kasutethan niitä kantoja niin kauheasti. Mitä siinä on etua että lentää yksi vai 20?
> Helena: Mitä mieltä sie olet siitä korvauksesta?
> Asko: No sitte niitä sais, jos net panhan, että ne totuuenmukasesti korvathan, sittehän se on sama, met kattelemma ja saama rahat. (---) Johan ne pystyy laskemhan paljonko ne tarttee lihhaa vuorokauvessa, montako pessää on ja montako lintua. Sen mukhan maksethan rahat niin ilman muuta. (---) Pasanenhan [tarkastaa kotkan pesät] on löytänyt meiltä kaheksan varmaa pesuetta ja neljä epävarmaa meän palkisen aluhhelta. Ja vaikka puolet tekis yhen niin se olis kuus aina. Ja ne aina viien vuojen päästä tulevat pesimhän samoile seuvuile. Emmä met kovin ole vihanhet kotkaa. Suurin tappajahan se on meän palkisessa. Ahma ja kotka.
> Helena: Onko täälä paljon ahmoja?
> Asko: On monta ahmaa nykki. Kaksi on tuossa kansallispuistossa ollu syksystä saakka. Viime kesänä oli yksi tässä kylässäki, Pasin talon takanaki käyny.
> Helena: Tappoko sitä kukhan?
> Asko: Ei ole, kyllä ne on jäänhet elämhän. Kapperassaki kävi helmikuussa kaksi. Eipä sitä saata pyytää vaikka halvaski.[597]
>
> —
>
> Helena: No onko se, jos ajattelee näitä petoja, niin mikä niistä pahin on?
> Lauri: No ahma. Se on yks varma asia. Sitten on kotka ja karhu. Ilvesrääpäle ei tehe suurta vahinkoa.
> Helena: Onko täälä niitä?

---

[594] Esim. Keränen 2001a (LK 12.3.2001); Keränen 2001b (LK 13.3.2001); Ranta 2001; Itse sain eräältä kansatieteen opiskelijalta sähköpostitse kiertokirjeen, jossa kehotettiin boikotoimaan kaikkea muuta poronlihaa lukuunottamatta saamelaisalueella tuotettua. Lähetin kirjeen edelleen Paliskuntain yhdistykseen, jossa se jo tunnettiin. Ks. myös Lapin Kansa 6.3.2001: »Oikeutta Eläimille vaatii poronlihaa boikottiin».

[595] Esim. uutiset YLE:n verkkosivuilla 1.2.2001: »Paliskunnat sitoutuu irti suden laittomasta taposta» ja 6.1.2001. »Paliskunnat tuomitsevat susijahdit». Esimerkki eskimojen hylkeenpyyntiä vastustaneesta boikotista ja sen vaikutuksista ks. Wenzel 1991, 143–149.

[596] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/15.

[597] TYKL tutkimusarkisto 1.6.26/5b.

Lauri: On ainakin, mutta ei se, ku se on pikku kissaeläin, niin ei se, vaikka se pittää joka päivä saaha vereksen ruan. Se ei pysty syömhän kylmää lihhaa.
Helena: No entä susia, onko täälä niitä?
Lauri: Ei niitä ennää. Ennen kyllä oli.[598]

Poromiehet näyttävät tietävän, mitä petoja milloinkin alueella liikkuu, ja he myös tuntevat niiden elintavat. Esimerkiksi susi aiheuttaa haavoittamiensa, repimiensä ja tappamiensa porojen lisäksi vahinkoa hajottamalla tokan. Kotka ja karhu syövät eniten vasoja. Poromiesten näkökulmasta petokorvaukset eivät ole riittäviä suhteessa poronhoitoalueella olevien petojen määrään. Poromiehet joutuvat maksamaan petokorvauksista vuosittain tietyn omavastuun – vuonna 2001 se oli noin 252 euroa (1500 mk). Poronomistaja saa korvausta todistetusta pedon tappamasta porosta lihakiloa kohden kaksinkertaisen hinnan. Suurin osa petojen tappamista poroista jää poromiesten mukaan löytymättä, joten kaksinkertainen kompensaatio ei korvaa petovahinkoja. Tappiota lisää se, että poromiehet joutuvat korvaamaan petovahinkojen tarkastamisesta aiheutuneet kulut.

Poromiehet ovat sitä mieltä, että karhujen kevätpyynti pitäisi sallia uudestaan:

No ku se kevätpyynti, vaikka se ei nyt suurta olekhan ollu, mutta kuten, se olis vähän niinku kurissa pitäny. Sehän johtaa nyt siihen, että ne tapethan varkhain ja viskathan kuusen alle kaikki. Ja karhun, vaikka mie olen ollu neljäkytäyheksän vuotta poromies, en mie ole koskhan kaikkia vihannu, enkä haluais kuuluvan siihen kuvhan.[599]

Ulkopuolisten suhtautumisessa poronhoitoon on joskus näkyvissä myös ns. bambi-syndrooma, jolla tarkoitetaan sellaista romanttis-idealistista eläinrakkautta, jonka kohteena olevat eläimet on inhimillistetty ihmisen kaltaisiksi hellyttäviksi eläinvauvoiksi.[600] Esimerkiksi brittiläisille talvimatkailijoille ei aina voida tarjota aterioilla poronlihaa, koska osa ryhmästä yhdistää poronlihan joulupukin ajokkaaseen, Petteri Punakuonoon. Tähän liittyy osittain myös eläinsuojelulain valmistelun yhteydessä esillä olleet ehdotukset, ettei poromies itse saisi merkitä poronvasaa leikkaamalla sen korvaan omistajansa merkin. Poromiehet eivät aiheuta eläimille kipua tai kärsimystä tahallaan. Pienten vasojen korvien merkitseminen puukolla leikkaamalla voi ulkopuolisesta näyttää ja kuulostaa julmalta.[601]

Uhkia porometsässä ja tundralla

Edellä olevissa luvuissa olen lainannut lähes pelkästään Kyrön poromiesten haastatteluja. Samat ongelmat ja uhkat ovat todellisuutta myös Kuolassa. Mo-

[598] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/16.
[599] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/16.
[600] Esim. Cartmill 1993, 57.
[601] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5, 8, 22, 26.

Virmajoki on tärkeä luujärveläisille. Joen varrella on runsaat 200 venevajaa. Syyskuu 1992. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

lemmille alueille yhteisiä uhkia ovat ympäristöä muuttavat hankkeet, kuten vesistörakentaminen ja mahdollisen kaivostoiminnan aloittaminen, sillä molempien alueella tai läheisyydessä sijaitsee erilaisia malmivarantoja. Kuolan alueella suuriin ympäristöuhkiin kuuluu kaivosten ohella teollisuuden leviäminen yhä lähemmäksi porolaitumia. Molemmilla alueilla on ongelmana myös lisääntyvä petokanta.

Kummankin alueen poromiesten mukaan suurimmat uhat poronhoidon jatkumiselle löytyvät elinkeinon ulkopuolelta. Ympäristön saastuminen vaikuttaa talvilaidunten kantokykyyn, sillä jäkälät ja naavat ovat saasteindikaattoreita. Poromiesten näkökulmasta luonnon saastumisen ohella yhtä suuri ja suomalaisia poromiehiä paljon lähempänä oleva uhkatekijä on moderni metsätalous, jossa paikallinen, alueen perinteinen elinkeino jätetään huomiotta.[602]

Yksi esimerkki ulkopuolisen keskusjohdon vallankäytöstä oli sivulla 349 selostettu Puksuvaaran tapaus, mutta vastaavia löytyy myös muualta Lapissa. Päätöksenteossa on jätetty ottamatta huomioon niin alueen ekologiset olot kuin paikallisen väestön tarpeet. Pohjoisille alueille tuodut uudet elinkeinomuodot ovat usein ristiriidassa alueen kantokyvyn kanssa. Ajan mittaan ne ovat osoittautuneet ekologisesti sopeutumattomiksi.[603]

Myös matkailu nähdään uhkana. Poromiesten suhtautuminen matkailuun on ongelmallista, sillä huolimatta tuottamistaan häiriöistä sen merkitys haastatte-

[602] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/esim. 1a, 2, 3, 4.

[603] Massa 1982, 99–101, 198, 120, 124–125, 129–133; Siuruainen 1976a, 39; Gómes-Pompa & Kars 2000, 297–300.

lemilleni poromiesperheille on huomattava. Ohjaamalla matkailua entistä enemmän ottamaan paikalliset tarpeet huomioon, rinnakkainelo onnistuu. Matkailusta tulevan hyödyn koetaan kuitenkin edelleen menevän poronhoidon ulkopuolelle. Tässä ei ehkä nähdä matkailun työllistävää vaikutusta vaan tuijotetaan ainoastaan majoitustuloja.[604]

1980-luvun lopussa tekemissäni haastatteluissa tulivat esille myös Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuuden ja aikaisemmin tehtyjen ydinkokeiden vaikutukset. Päivittäin poronlihaa syöviä informanttejani mietitytti oma ja lastensa terveys, koska ilmansaasteet siirtyvät erityisen runsaasti jäkäliin ja sitä kautta poronlihaan ja ihmiseen. Jäkälä–poro–ihminen-ketjun avulla on inarilaisten poromiesperheiden jäsenten altistumista ilmakehässä tehtyjen ydinräjäytysten ja Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuuden aiheuttamalle radioaktiivisuudelle seurattu 1960-luvulta lähtien. Myös Krasnošeljessä oli virolaisille etnologeille 1980-luvulla tehdyissä haastatteluissa kerrottu radioaktiivisuudesta ja ydinkokeista: »Kun Novaja Zemljassa kokeltiin ydinpommeja, sen jälkeen meidän metsissä puut tulivat ruskeiksi.»[605] Olipa puiden ruskeaksi muuttumiseen mikä tahansa syy, niin huomion arvoista tässä puheenvuorossa on se, että ihmisiä askarruttavat ympäristön muuttuminen ja myös sen näkymättömät uhat. Radioaktiivisuuden uhat tulivat esille myös keskusteluissa kuolalaisten informanttien kanssa, sillä muutamia vuosia sitten Kuolassa tuli yleiseen tietoon, että teiden rakentamiseen oli käytetty Revdasta louhittua radioaktiivista malmijätettä. Samoin paikallisilla olivat tiedossa Hiipinätunturissa 1960–1980-luvuilla malmien louhimiseksi tehdyt ydinräjäytykset. Armeijasta, laivastosta ja niiden ydinjätteiden varastoinnista ei puhuttu, koska strategiset asiat ovat kielletty puheenaihe ulkomaalaisten kanssa.[606]

Haastatteluissa keskustelimme konkreettisista ja näkyvistä uhkista, kuten laitumien menetyksistä energia- ja kaivosteollisuudelle sekä sotilaskäyttöön. Kenttätyöaikana sekä poronhoitajat että sovhoosien hallinnon edustajat sanoivat laitumia olevan riittävästi silloiselle poromäärälle. Mutta mikäli tokat kasvaisivat, niin laitumet kuluisivat loppuun. Laitumia olivat jo pienentäneet sekä Voronjejoen valjastaminen että armeijan ottamat maa-alueet:

> Oli pieni vähävetinen joki, mutta nyt siellä on niin kutsuttu Lapin meri. Valtavat alueet jäivät veden alle. Se oli laidunaluetta. Voronjen kylä hävitettiin.[607]

Haastatteluissa tuli esille myös uusia jokien valjastamissuunnitelmia, kuten Jokanga-joen rakentaminen. Pelättiin, että Jokanga-joen rakentaminen hukuttaisi Tundran yhdeksännen prikaatin laitumet.

> Täällä on syntynyt keskustelua uudesta vesivoimalaitoksesta, mutta tällä hetkellä asia on siirretty syrjään. Lopullista päätöstä ei ole vaan sitä on lykätty. Se on yksi asia. Sitten ovat ne, teollisuuslouhinta. On löydetty

---

[604] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27771a, 2, 4, 5, 6.

[605] Ympäristön tila Lapissa 1997, 119; EM EA 286.

[606] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66; Ks. Heininen 1992, 56; Hønneland & Jørgensen 1997, 6–7.

[607] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/46.

Montšegorsk, toukokuu 1994. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

> esimerkiksi kyaniittiä. Vielä kaikki on jäädytetty, mutta jos kaivaukset alkavat niin silloin alkaa teidenrakentaminen. Ja taas joutuu poronhoito siirtymään pois tieltä. Keivillä ja muilla alueilla on [malmilöytöjä]. (---) Silloin voidaan pysäyttää poronhoito. Teollisuusvaltaus se on kaiken tuho. Jos Keivia pitkin aloitetaan, niin se kulkee keskellä laidunaluetta.[608]

Keivissä on suuri kyaniittiesiintymä ja sen hyödyntäminen jakaisi Pamjat Leninan kesä- ja talvilaitumet, koska Keiv sijaitsee keskellä niitä. Keivin kaivoksen toteutuminen merkitsisi loppua entisen Pamjat Leninan, nykyisen Olenivodin, poronhoidolle ja sitä kautta koko poronhoidosta riippuvaiselle Krasnošeljen kylälle. Poromiehet pelkäävät, että Keivissä tapahtuu samanlainen luonnontuho kuin Montšegorskissa.[609] Tietoja oli tullut myös Luujärven lähelle mahdollisesti ulkomaalaisten sijoittajien kanssa rakennettavasta metallintuotantolaitoksesta. Siitäkin pelättiin uutta Montšegorskia, sillä Montšegorskin teollisuuslaitoksen ympärillä leviää teollisuusaavikko.[610]

Kun poronhoitoalueelle suunnitellaan kaivoksia tai muita maaperää muokkaavia hankkeita, voidaan aiheellisesti kysyä, kumman oikeus on vahvempi, poronhoidon vai kaivostoiminnan ja kumpi kärsii? Onko yleisen edun retoriikka vahvempi? Miten ongelma ratkaistaan, kun kysymyksessä voi olla yksityinen etu yleistä etua vastaan tai suunnitellut, uudet työpaikat alueen perinteisiä, luonnon resursseja hyödyntäviä elinkeinoja vastaan? Valtaan liittyy po-

---

[608] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/46.

[609] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/46, 66; Galkin et al 1996, 185–186. Kyaniittiesiintymästä ks. Jumppanen 1999, 84–85.

[610] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/46, 57, 66; Mikkola 1992, 48.

litiikka; kenellä on oikeus määritellä, mikä on kilpaileva käyttömuoto ja millä ehdoilla eri käyttömuotoja verrataan.[611] Vallitseeko ekologinen etnosentrismi eli tuodaanko alueelle uusia, sen ekologisiin olosuhteisiin sopimattomia elinkeinoja? Saamelaisalueen maankäyttöä tarkastelleen tutkielman mukaan esimerkiksi metsähallituksen maankäyttöpäätösten takana ei ole julkisia laskelmia työllisyysvaikutuksista, vaan ne perustuvat hyvin yleisen tason väitteisiin, kuten kestävyyden tai työllisyyden turvaaminen. Myöskään alue-ekologisia suunnitelmia tehtäessä erilaisia vaihtoehtoja ei verrata keskenään, vaan niiden pohjana on yksi esitys, jota muokataan. Näin Kaisa Raition mielestä on vaikea arvioida, millaisia vaihtoehtoja esimerkiksi metsähallituksen nykytoiminnalle olisi olemassa ja mitä seurauksia näillä olisi. Koska päätöksiä ei perustella, on se ongelmallista avoimuudelle ja osallistujien vaikuttamiselle.[612]

Konfliktit ja erilaiset arvomaailmat

Konflikteja ja ristiriitoja syntyy erityisesti silloin, kun eri ryhmillä on yhteen sovittamattomia tavoitteita, ja niiden intressit törmäävät. Tyypillisimmät ristiriidat liittyvät talouteen, politiikkaan ja valtaan.[613] Alueen eri asukasryhmien ja eri maankäyttömuotojen intressit ja arvomaailmat ovat erilaisia. Arvomaailmojen erilaisuus ja arvojen muutoksen hitaus on tunnistettava ja tunnustettava myös poronhoitokeskustelussa, jossa joskus tuntuvat olevan kysymyksessä enemmänkin kulttuurisista eroista johtuvat konfliktit ja näkemysten polarisoituminen. Erilaisista maailmoista tulevat osapuolet eivät ole aina pystyneet näkemään tai ymmärtämään toisen osapuolen ajatusmaailmaa, eivätkä he ymmärrä toisten käyttämää kieltä.[614] On kuitenkin muistettava, että konflikteilla voi olla myös myönteisiä vaikutuksia eikä konflikteissa ole aina kysymys kilpailusta. Eräs esimerkki tästä on se, miten erilaiset ympäristöliikkeet suhtautuvat poroelinkeinoon – ääriesimerkkeinä vegaanit ja eläintenoikeusaktivistit, joiden maailmat ovat kaukana porometsästä. Poromiehet ovat vähitellen joutumassa »toisiksi» omassa ympäristössään, ja ympäristöstä on tulossa uhka liian suuren petokannan vuoksi sen sijaan, että ennen ympäristö oli heille turva.[615] Kevättalvella 1997 vaikean lumitilanteen vuoksi koko pohjoisimmassa Lapissa – Kyrössä oli lunta 130 cm – poroja nälkiintyi. Eläinsuojelijat moittivat poromiehiä eläinrääkkäyksestä ja neuvoivat ruokkimaan poroja kevättalvella helikopterista.[616] Neuvo oli varsin asiantuntematon, sillä kantavia vaatimia ei saa häiritä.

Hieman kärjistäen voisi sanoa, että aikaisemmin poromiehen ympäristönkäytöstä oli vallalla romanttinen käsitys ympäristön kanssa harmoniassa elävästä eksoottisesta elinkeinosta. Nyt poromies yhä useammin kuvataan itsekkääksi riistäjäksi ja jopa eläinrääkkääjäksi, joka tuhoaa säälimättä ympäris-

[611] Schanke 2001, 5.
[612] Raitio 2000, 67–68.
[613] Gluckman 1965, 157; Melucci 1992, 103.
[614] Ks. myös Oksanen 1999, 96–98; Torp 2000, 196.
[615] Torp 2000, 196.
[616] Peltomaa 1997, 3, 6.

töään ja toisten virkistysympäristöä omaa taloudellista etuaan tavoitellessaan. Mikä on sitten totuus? Tutkimus ei enää etsi yhtä totuutta, vaan niitä saa olla useita: »totuus» on sen mukainen, mistä näkökulmasta asioita kulloinkin katsotaan ja tulkitaan. Tutkimuksen tulee seurata yhteiskunnan käsityksiä, ja nykyyhteiskunta on moniääninen. Selvityksissä ja tutkimuksissa tavallinen poromies ja hänen perheensä ovat jääneet vähälle huomiolle. Robert Paine puhuu kirjoituspöytäporonhoidosta. Valtion viranomaiset kuuntelevat ja ymmärtävät kirjoituspöytäporomiehiä mieluummin kuin porometsässä uurastavia poromiehiä.[617] Ulkopuolisten asiantuntijoiden, tutkijoiden ja virkamiesten keskustelua dominoivien näkemysten lisäksi tarvitaan dialogia sekä yhteisönsisäistä näkökulmaa.

Kehitys, modernisaatio ja tekniset uutuudet liitetään muutokseen. Uudet tekniset apuvälineet eivät aina sovi siihen kuvaan, mikä yhä edelleen poronhoidosta halutaan vaikkapa luonnonsuojelussa, luonnontieteellisessä tutkimuksessa ja matkailuteollisuudessa säilyttää. On esitetty, että uudenaikaistumisen, kehityksen ja koneellistumisen kieltäminen alkuperäiskansoilta on käsitettävä vanhan kolonialismin jatkeeksi; esimerkkinä on käytetty mm. sitä, miten eläintenoikeusliike suhtautuu inuiittien hylkeenpyyntiin.[618] Entä syyllistyykö porotai laiduntutkimus uuskolonialismiin? Poronhoidon näkökulmasta ympäristökeskustelua näyttävät dominoivan valtaväestö tai Etelä-Suomen päättäjät ja luonnontieteen edustajat.[619] Ympäristökysymyksien kannalta on pohdittava aina ihmisen toiminnan motiiveja, niiden sosiaalista ja ekologista mielekkyyttä, eettisyyttä sekä niiden seurannaisvaikutuksia, kuten Teuvo Laitila kirjoittaa.[620] Tämä koskee poronhoidon ympäristökeskustelun molempia osapuolia.

Lappilaisille etelä on se toinen, jota vasten omaa ryhmää ja sen tarpeita peilataan. Etelään liitettyjen piirteiden avulla kerrotaan myös itsestä: Leena Suopajärvi kirjoittaa, miten lappilaiset kuvatessaan omaa maakuntaansa etelälle, samalla paikantavat Lapin periferiaksi yhä uudelleen.[621] Lappilaisten etelällä on valta toimia ja kontrolloida. Näin nähtynä etelä ja sen tavoitteet muodostavat uhkan poromiesten elämälle, elinkeinolle ja elämäntavalle.

Porometsä paikkana

Kokemusten tuottamat merkitykset tekevät tilasta paikan. Paikat ovat merkityksellisiä ihmisten omien kokemusten perusteella. Tapahtumat ovat myös voineet antaa nimen paikalle. Paikkaan voivat liittyä myös valta ja kontrolli[622] – toisaalta tuttuus, turvallisuus ja muuttumattomuus.

---

[617] Paine 1994, 143; Ks. myös Joks 2001, 84–85, 94–96. Ruotsissa keskustelua herätti vuonna 1998 taloustieteilijöiden selvitys, jonka mukaan poronhoito on taloudellisesti täysin kannattamatonta, todellisuudessa ainoastaan valtion tukea etniselle vähemmistölle. Ks. Johansson & Lundgren 1998, 148.

[618] Wenzel 1991, 6–8.

[619] Torpin mukaan valtaväestö. Torp tarkasteli ruotsalaista susikeskustelua, jossa osapuolina olivat saamelaiset ja ruotsalaiset, Torp 2000, 203; TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/22.

[620] Laitila 2002, 179.

[621] Suopajärvi 2001, 121–123.

[622] Saarikangas 2000, 259.

Paikoilla on voimaa säilyttää, tuottaa ja palauttaa mieleen muistoja. Porometsän moniin tuttuihin paikkoihin liittyy erilaisia muistoja. Osa muistoista on yksilöllisiä, osa sosiaalisia. Esimerkiksi eläkkeellä oleva poromies muisti vielä, missä häneltä rikkoontui moottorikelkka kelkkojen käytön alkuaikoina 1960-luvun puolivälin jälkeen:

> Antti: Ei ole kyllä ku kerran, että mulla ei ollu suksiakhan matkassa. Mie lähin kävelemhän kelkkajälkeä.
> Helena: Missä päin sie silloin olit?
> Antti. Mie olin sielä Puljutunturin alla. Ja mie lähin sitä uomaa halki, me olima Vilhon kans, se oli lähteny hakemhan. Tuli ja ajo sitä uomaa ja mie heitin tulitikkuja ilmhan, että se näkkyy ja viimein näkiki.[623]

Sergei kertoi siitä, miten ja missä hän löysi koiransa:

> Löysin koiran. Kelkka meni rikki tundralla, olin ilman ruokaa. Koira tuli jostakin, se vain tuli ja jäi siihen. Satoi lunta ja tuiskutti. Palasin kylään, seitsemän kilometriä kävelin jalan. Vuosi oli 1987. (---) Koira on hyvä, annoin sille nimen Lapka.[624] (Sergei, syntynyt vuonna 1947 Luujärvellä.)

Äidit taas muistavat ja muistelevat, missä kukin lapsi on syntynyt:

> Vanhin tyttö syntyi kodassa, Ivan jo hirsitalossa. Syksyllä kun tyttö syntyi marraskuussa, juuri kun piti muuttaa syyslaitumelta, sillä porot piti lukea. Naapuri Maria Fedorovna, 2 perhettä asui samassa kodassa. Kota oli ilman taljakerrosta ja olisi pitänyt lähteä matkaan. Yö oli tuulinen ja tyttö syntyi. Päivää myöhemmin mies tuli ja vei tavarat. Minun piti jäädä vielä pariksi päiväksi kunnes piti mennä teurastuspaikalle. Sinne oli jo rakennettu kota.[625] (Maria, syntynyt vuonna 1925 Krasnoščeljessä.)

Paikat voivat olla myös sukupuolisesti määrittyneitä.[626] Tundra ja porometsä ovat tutkimuskohteissani miesten maailmaa. Kuolassa tundran vastakohta on kylä, joka on naisten maailmaa. Tässä dualistisessa maailmassa sosiaaliset ongelmat näkyvät kylässä. Kylässä poromiehillä ei ole omaa paikkaa, ei sen tuomaa turvaa tai arvostusta. Työttömyys ja toimettomuus vaivaavat kylässä enemmän kuin tundralla. Tämän voi katsoa olevan yksi syy sosiaalisiin ongelmiin, kuten runsaaseen alkoholinkäyttöön.

Tätä kahtiajakoa ja eristyneisyyttä naiset yrittävät lieventää lähtemällä lapsineen lomien ajaksi tundralle poronhoitotukikohtaan. Tundralla on mielekästä tekemistä perheelle; siellä kalastetaan, marjastetaan ja kerätään sieniä. Tundralle menevät sekä eläkeläiset että lapsiperheet. Se auttaa myös perhettä viettämään enemmän aikaa yhdessä, sillä jos puoliso on poromies, hän joutuu normaalissa työkierrossa olemaan pitkiä aikoja erossa perheestään:

> Voi, viime vuonna hän lähti huhtikuussa, tuli takaisin elokuussa. Jos kolmisen kuukautta niin olemme yhdessä, kaikki lomat ja vapaat. (---) Lomat meillä sujui siten, että me ajoimme äidin luo. Pidin lapsia siellä. Las-

---

623 TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/9.
624 TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/50.
625 TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/32.
626 Saarikangas 2000, 283–284.

Lasten taidekerhon töitä Luujärven kulttuuritalossa, toukokuu 1994. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

ten kanssa sitten ajoimme Uimiin ja eri puolille. Elokuun 10. me lähdimme yhdessä ja 8. syyskuuta mies tuli. Oli kotona viikon ja lähti taas [tundralle].[627] (Ljuba, syntynyt vuonna 1960 Luujärvellä.)

Lapsille tundra, jossa he ovat isovanhempien kanssa kesät, on mieluisa paikka. Esimerkiksi äsken siteeramani Ljuba perheineen asuu kodassa, joka sijaitsee noin kymmenen kilometriä prikaatin kesätukikohdasta. Perheen vanhin poika Serjožha haluaa tundralle koko ajan. Tundralla ollessaan Serjožha äidin mukaan haluaa vain katsella tulta ja kuunnella isoisän tarinoita ja laulua. Tundra on perheelle ja koko suvulle niin luonnollinen asia, että he eivät voi kuvitella elämää ilman sitä.[628]

Tundran merkitys poronhoitajaperheiden mielenmaisemana näkyy muun muassa lasten piirustuksissa. Vuonna 1994 Luujärven kulttuuritalolla olleessa lasten piirustusnäyttelyssä työt kuvasivat ympäröivää luontoa ja elämää tundralla poroineen, moottorikelkkoineen ja porovaljakoineen. Kuvissa oli ihmisiä pukeutuneina työvaatteisiin.[629]

Porometsä ja tundra ovat poronhoidon aluetta, mutta samalla ne kuitenkin ovat paikkoja, joihin liittyy ihmisillä sekä yhteisiä että yksityisiä muistoja. Paikat ja niiden merkitys säilyvät mielissä pitkiäkin aikoja. Yhä edelleen ihmiset menevät kalaan ja marjaan entisten kotikylien seuduille tai esivanhempien siidan maille. Enää he eivät yksin hallitse ympäristöään, vaan sinne on tullut muita ympäristön käyttäjiä. Se pelottaa ja se luo turvattomuutta entisen turvallisuudentunteen sijaan.

11 Etnisyys poronhoitoyhteisöissä

Etninen mobilisaatio

Italialaisen sosiologin Alberto Meluccin ajatus postmoderneista nykypäivän nomadeista on, että identiteetit ovat koko ajan liikkeessä, koska ihmiset joutuvat yhä uudelleen määrittelemään sen, keitä he oikeastaan ovat.[630] Käsitys yhdestä pysyvästä, muuttumattomasta identiteetistä on osoittautunut toimimattomaksi. Identiteetti käsitetään prosessiksi, jota luodaan jatkuvasti, ja joka voi myös muuttua. Tarkasteltaessa etnisen identiteetin muuttumista pohjoisessa on metaforana käytetty etnisyyden jutaamista.[631]

Etninen identiteetti voidaan pyrkiä vaihtamaan myös kollektiivisesti ja tällaiseen etniseen mobilisaatioon voidaan löytää useita, joko yksilöllisiä tai alueellisia syitä. Joissakin tapauksissa se voi olla eräänlainen henkilökohtainen stra-

---

[627] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/56.

[628] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/56.

[629] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66; Pennanen 2000, 90–91. Ks. myös Kasten 1998, 6. Näyttelystä ei tullut esille se, oliko piirustusaihe annettu vai oliko aihe vapaaehtoinen.

[630] Melucci 1992, 196.

[631] Esim. Rauna Kuokkanen vuonna 1996 esitelmässään Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit- projektin seminaarissa.

tegia, jolla halutaan turvata elinkeinon säilyminen tai samoja oikeuksia kuin samalla alueella asuvalla vähemmistöllä on tai joita se mahdollisesti tulee saamaan. Etnisellä inkorporaatiolla tarkoitetaan etnistä mobilisaatiota tukevaa prosessia, jolla etnisen ryhmän jäsenyys on tehty olennaiseksi ryhmähengen ja yhteisen polittisen toiminnan mobilisoimiseksi. Joissakin tapauksissa etnisyys on aikaisemmin ollut stigmatisoitua, mutta uudessa yhteiskunnallis-poliittisessa tilanteessa vähemmistöön identifioituminen on entiseen verrattuna helppoa, turvallista ja hyväksyttyä. Tutkimuskirjallisuudessa tällaisesta käytetään nimitystä etnisyyden ylikommunikointi ja alikommunikointi. Etnisyyden alikommunikointi tarkoittaa sitä, ettei etnisyyttä ole tuotu esille eikä sille ole annettu merkitystä. Ollessaan tekemisissä valtaväestön kanssa – Harald Eidheimin sanoja käyttäen esiintymislavalla – Kuolan saamelaiset käyttivät valtaväestön venäläisten kieltä ja koodeja. Oman ryhmän jäsenten keskuudessa, takahuoneessa ollessaan saamelaiset sen sijaan käyttivät omaa kieltään ja omia kulttuurisia koodejaan. Tällainen etnisyyden alikommunikointi on ollut tyypillistä sellaisille etnisille ryhmille, joiden asema monietnisessä yhteisössä on ollut heikko. Näin tilanne oli juuri Kuolan saamelaisten keskuudessa. Etnisyyden ylikommunikointi taas tarkoittaa sitä, että omaa etnistä ryhmää ylikorostetaan ja tuodaan esille joka tilanteessa selittäen sillä omia tapoja ja käytänteitä.[632]

Tämän päivän tilanteessa pohjoisilla alueilla on pitkälti kysymys siitä, kenellä on valta tai oikeus maahan ja luonnon resursseihin. Nämä kysymykset kytkeytyvät myös sekä paikalliseen että yksilötason identiteettiin ja eri väestöryhmien välisiin suhteisiin. Etnisyyttä ei voida käsitellä ottamatta huomiooon globaaleja prosesseja, alkuperäiskansojen oikeuksia, kilpailua resursseista eikä taloudellisen tai polittisen vallan keskittymisiä tai niissä tapahtuneita muutoksia.

Sekä Kyrössä että Kuolan niemimaalla oli 1990-luvulla näkyvissä etnistä mobilisaatiota, joka tuli näkyville erilaisina tapauksina. Suomesta tarkastelun kohteena on tietty tapaus, reagoiminen saamelaisten kulttuuri-itsehallintolakiin. Tässä voidaan puhua myös identiteettien politisoitumisesta, sillä identiteetistä on tullut politiikan teon väline.[633] Kuolan kohdalta tarkastelen etnistä mobilisaatiota ja identifioitumista etnisiin ryhmiin yleisemmällä tasolla 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa alkaneen perestroikan jälkeen, jolloin Kuolan saamelaisten kontaktit länteen vahvistuivat. Etnistä mobilisaatiota voi tarkastella eräänlaisena etnisenä heräämisenä, jonka toimeenpanevina voimina olivat perestroika, vapautunut poliittinen ilmapiiri ja sitä myötä yhteydet muiden maiden saamelaisiin ja muiden alkuperäiskansojen organisaatioihin. Yhtenä strategiana oli sekä alueellisen että paikallisten saamelaisyhdistysten perustaminen.

Saamelaisten kulttuuri-itsehallintolaki Suomen Lapissa

Tehdessäni kenttätöitä Kyrössä kevättalvella 1996 Lappia ja sen asukkaita puhutti saamelaisten kulttuuri-itsehallintolaki. Keskustelu laista, sen merkityksestä ja mahdollisista uhkista ulottui myös tutkimusalueelleni, ja jotkut haas-

[632] Eidheim 1971, 52–65; Eriksen 1993, 20–21, 28–30; Gaski 2000, 65.

[633] Tämä oli puheena esimerkiksi edustakuntavaalikampanjassa. Ks. myös Tuulentie 2001.

tateltavat ottivat aiheen omatoimisesti keskusteluun.[634] Eräässä haastattelussa keskustelu poronhoitoalueesta vaihtuikin keskusteluun saamelaisten kotiseutualueesta:

> NN: Joo, se oli ennen yhtäläinen poronhoitoalue. Sehän on saamelaisten kotiseutualue se on melkein sama.
> Helena: Eihän Kyrö kuulu siihen?
> NN: Ei kuulukhan mutta samanlaiset oikeuvet.
> Helena: Onko tuo saamelaiskeskustelu vaikuttanu täälä?
> NN: On tietenki. Meilähän on listat täälä kierrelly. Mehän kuuluma saamelaisiksi sen nykylain mukhan.
> Helena: Miten se tuota (...)?
> NN: Täälä on kuule sukuselvityksiä tehty viime kesästä ja nyt syksylä kovasti.[635]

Toisten mielestä lakiesitys ei koskenut heitä:

> Mutta eihän se tänne koskekhan, joo.[636]
>
> —
>
> Onhan se puhetta tietenki ollu, mutta eihän se vielä mithän vaikuta. Ei se vaikuta varmhan sieläkhän [tarkoittaa tässä keskustelussa Enontekiötä], jos tuota sielä ei puututa tähän poronomistusoikeuthen. Ja siihen luulis ainakhan.[637]

Eduskunnassa oli vuonna 1995 käsittelyssä saamelaisten kulttuuri-itsehallintolaki, jonka perimmäisenä tavoitteena on turvata saamelaisille oikeus elää tulevaisuudessakin oman kulttuurimuotonsa mukaista elämää sulautumatta pääväestöön. Näin saamelaisille turvattiin oikeus omaan kulttuuriin ja kieleen.[638] Osa saamelaisalueella sekä muualla Lapissa asuvista suomalaisista vastusti lakia. Heidän tukijoissaan oli lappilaisia poliitikkoja[639] ja toimittajia. Ennen kulttuuri-itsehallintolakia vuonna 1990 jätetty saamelaislakiehdotus sekä myöhemmin Lapin Seutukaava IV:n aluesuunnitelma aiheuttivat myös aktiivista vastustusta pohjoisimman Lapin suomalaisväestön keskuudessa, koska niiden pelättiin siirtävän ns. valtionmaina hallitut alueet pelkästään saamelaisten käyttöön tai omistukseen. Saamelaislakia ei säädetty, mutta sen sijaan kielilaki toteutui vuonna 1992.[640]

Kulttuuri-itsehallintolain vastustamista perusteltiin sillä uhkakuvalla, että sen myötä saamelaiset saisivat yksinoikeuden luontaiselinkeinoihin, joita harjoittavat myös alueen muut asukkaat, kuten suomalaisten uudisasukkaiden jälkeläiset. Vastustamiskampanja kuului ja näkyi kauas. Kampanjan aikana vielä

---

[634] Yhdessä kahvipöytäkeskustelussa minulle kerrottiin myös, ketkä olivat liittyneet myöhemmin puheena olevaan Lappalaisten kulttuuri- ja perinneyhdistykseen. Osalle kyläläisistä tätä liittymistä ei ollut edes ehdotettu, koska yhteisössä tiedettiin, mihin ryhmään he kuuluivat.

[635] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/nn. Tarkempi viittaus suojattu.

[636] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/nn. Tarkempi viittaus suojattu.

[637] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/nn. Tarkempi viittaus suojattu.

[638] Laki saamelaisten kulttuuri-itsehallinnosta 973/1995.

[639] Esimerkkejä poliitikkojen saamelaiskulttuuria koskevista lausunnoista ks. esim. Tuulentie 1999, 45, 47–49.

[640] Ehdotus saamelaislaiksi 1990.

suomalaisina esiintyneet henkilöt osoittivat mieltään lapinpukuihin pukeutuneina eduskuntatalon portailla.[641] Kulttuuri-itsehallintolaki tuli voimaan 1.1.1996. Sen sisältämästä saamelaismääritelmästä alettiin käydä keskustelua. Lain sisältämä kieliperusteinen saamelaisuus oli selvä, mutta lakiin tehtiin sen eduskuntakäsittelyn aikana poliittisen painostuksen vuoksi laajennus, joka aiheutti erimielisyyttä.

Kulttuuri-itsehallintolaissa saamelaisella tarkoitetaan henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena, edellyttäen

- että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään;
- tai, että hän on sellaisen henkilön jälkeläinen, joka on merkitty tunturi-, metsä- tai kalastajalappalaiseksi maa-, veronkanto- tai henkikirjassa;
- taikka, että ainakin yksi hänen vanhemmistaan on merkitty tai olisi voitu merkitä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa.[642]

Verolappalaisuusperiaatetta oli ensin tarkoitus rajoittaa asetuksella siten, että vuotta 1875 vanhempia asiakirjoja ei hyväksyttäisi näytöksi. Lain käsittelyssä – nähtävästi lain vastustamisen vuoksi – rajavuosiluku kuitenkin poistettiin. Näin paperilla saamelaiseksi on määritelty henkilö, mikäli hän pystyy todistamaan, että joku hänen esivanhemmistaan on merkitty asiakirjoihin lappalaiseksi esimerkiksi 1600-luvulla.

Lain vastustajat vaihtoivat toimintatapojaan, sillä lain astuttua voimaan he päättivät ryhtyä käyttämään lappalais-nimitystä. Nykyiset saamelaiset olivat heidän mielestään vain Norjasta vuoden 1852 rajasulkujen jälkeen saapuneita tulokkaita, mutta heidän, siis lappalaisiksi itseään nimittäneiden, suvut olivat olleet paikkakunnalla jo satoja vuosia.[643] Osa tämän hetken saamelaisten esivanhemmista todella muutti henkikirjansa lopullisesti nykyisen Suomen alueelle rajasulkujen (1852) jälkeen Norjan puolelta, josta he olivat talvisin jutaneet poroineen Suomen puolelle, jopa Kolariin asti. Nämä porosaamelaiset olivat käyttäneet molempien maiden alueita elinkeinonsa harjoittamiseen. Lain vastustajat ottivat käyttöönsä jo hylätyn, pejoratiivisena pidetyn lappalais-nimityksen, joka oli jäänyt pois käytöstä saamelaisten siirryttyä käyttämään omakielistä nimitystä saamelainen, *sápmelas*. Eräät eteläsuomalaiset toimittajat jopa luulivat, että kysymyksessä oli uusi etninen ryhmä.[644] Maritta Stoorin mukaan voidaan sanoa, että tämä tähän asti suomalaisena pidetty ryhmä teki käsiteval-

---

[641] Kiisa 1995, 6; ks. myös Torp 1994, 29, 31.

[642] Laki saamelaiskäräjistä 974/1995.

[643] Tällaisesta alkuperän etsimisestä ja kauan aikaa paikalla asumisesta ks. Eriksen 1996, 17–18.

[644] Esim. Lapin Kansa 3.10.1997, 5: Saamelaiskäräjät lausuu yksimielisenä Euroopan Neuvoston rasismiraporttiin: Media harhauttanut poliitikkoja ja tutkijoita saamelaisasiassa. Esimerkki leikkimielisestä kansan konstruoinnista ks. Hansen 2001, 504–512. Jämtlandin läänistä konstruoitiin Jamtlandin valtio. Globalisaatioprosessin vastareaktiona syntyy paikallisuuden erikoispiirteitä korostavia nationalistisia ja etnisiä liikkeitä, jotka ottavat etäisyyttä valtaväestöön tuomalla esille oman ryhmän erikoislaatuisuutta korostavia seikkoja. Ne voivat jopa vaatia vähemmistöasemaa. Ks. Anttonen 1999, 448; Friedman 1994, 102–104, 234.

tauksen.[645] Identifioituakseen siihen he perustivat Lappalaiskulttuuri- ja perinneyhdistyksen, joka sääntöjensä mukaan pyrkii vaikuttamaan siihen, ettei »valtiovalta tai muu taho tule estämään jäsenistöä vapaasti omaksumasta tai harjoittamasta omaa perinnettään ja kulttuuriaan tai perinteistä ammattiaan».[646] Vaikka yhdistyksen keskuspaikkana onkin ollut Enontekiö, on myös osa kittiläläisistä haastateltavistani liittynyt siihen. Myöhemmin yhdistyksen jäsenet järjestäytyivät uudelleen alueellisesti vanhojen Kemin Lapin lapinkylien mukaan, esimerkiksi Peltojärven lapinkylä Enontekiöllä ja Kyrön lapinkylä Kittilässä otettiin uusiokäyttöön pääasiallisena tarkoituksenaan lappalaisten ja heidän jälkeläistensä kulttuurin sekä periytyvien maan, luonnonvarojen ja vedenkäyttöön liittyvien oikeuksien tunnustaminen ja palauttaminen.[647] Lapinkylien perustamisen yhtenä motiivina on nähty pyrkimys syrjäyttää saamelaishallinto maakysymysten osapuolena.[648] Tällaista etnistä inkorporaatiota on käytetty tukemaan etnistä mobilisaatiota muuallakin, erityisesti kun on haluttu vahvistaa maaoikeuksien näyttöä.[649] Maaoikeudet yhdistetään poronhoitoon, koska poronhoidossa tarvitaan laajoja maa-alueita laitumiksi.

Yhdistykseen liittyneet henkilöt ovat hakeneet oikeutta äänestää saamelaiskäräjävaaleissa, pääsyä saamelaiskäräjien vaalirekisteriin, koska he ovat pystyneet kulttuuri-itsehallintolain kirjaimen mukaan arkistolähtein osoittamaan olevansa entisten verolappalaisten jälkeläisiä. Nämä saamelaisiksi itsensä tuntevat henkilöt ovat perustaneet identifikaationsa verenperintöön, esivanhempiin ja ns. lappalaiselinkeinojen harjoittamiseen sekä kokonaisuutena pohjoiseen elämänmuotoon.[650] Saamelaiskäräjien vaalilautakunta hylkäsi miltei kaikki 1128 verolappalaisperusteista hakemusta. Myöhemmin myös KHO hylkäsi asiasta tehdyt valitukset, joita oli noin 600.[651] Saamelaiskäräjien vaalirekisterin jäsenyyttä hakeneet ovat arvostelleet sitä, että ratkaisuissa ei ole aina oltu järjestelmällisiä, sillä esimerkiksi serkuksista yksi hyväksyttiin, kolme muuta taas hylättiin, vaikka perustelut kaikkien hakemuksissa olivat olleet samat.[652] Etnostressi,[653] epävarmuus siitä kuka on ja keihin todella kuuluu, tai pelko oman elämän kontrollin menettämisestä, vaivaa tässä tilanteessa molempia ryhmiä, niin saamelaisia kuin saamelaisiksi »hakevia» luontaiselinkeinojen harjoittajia. Saamelaiskäräjien virallinen kanta on ollut se, että saamelaisuus määritetään ensisijassa kielen perusteella ja, että saamea puhuneet esivanhemmat saavat olla korkeintaan kolmen sukupolven takana. Kieliperusteen[654] lisäksi saamelaisyhteisön, eli tässä tapauksessa saamelaiskäräjien, on hyväksyttävä jäsenet

---

[645] Stoor 1999, 75.

[646] Kiisa 1995, 24.

[647] Ks. www.kittila.fi/kuntalaiset/kylat/raattama/lapinkyla.htm.

[648] Pääkkönen 1999, 39.

[649] Torp 1994, 25; Eidheim 1971, 68; Skuttnabb-Kangas 1999, 46; Skuttnabb-Kangas 2001, 400.

[650] Stoor 1999, 68–69. Ks. esim. www.kittila.fi/kuntalaiset/kylat/raattama/lapinkyla.htm.

[651] Turunen 1999, 14; Tahkolahti 1999a.

[652] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/26. Ks. myös Myntti 1997, 61, 70, 74.

[653] Anttona et al 1986 < ks. Kuokkanen 1999, 7.

[654] Kieliperusteella tarkoitetaan siis sitä, että henkilö tai yksi hänen vanhemmistaan tai esivanhemmistaan käyttää saamea äidinkielenään.

ja siis myönnettävä äänioikeus saamelaiskäräjävaaleissa. Lapissa on meneillään identiteettineuvottelu. Vähemmistöemansipatorisesta näkökulmasta identiteettiä ei tämän näkemyksen mukaan voi yksipuolisesti vaihtaa. Manifestaation on toimittava yhteisön hyväksymillä kriteereillä.[655]

Identiteettineuvottelua käydään ristiriitaisessa tilanteessa eikä neuvottelu anna lopullista tulosta. Jotta identiteettineuvottelu on dialogia, se vaatii vähintään kaksi osapuolta. Monologina käyty identiteettineuvottelu ei onnistu.

Etnisyys yhteisön määrittäjänä

Etnisyyttä voidaan katsoa primordialistisesta tai instrumentalistisesta näkökulmasta. Sekä Suomen Lapin että Kuolan etnisessä mobilisaatiossa keskeinen kysymys on se, onko etnisyys ilmiönä primordialistinen vai instrumentalistinen. Primordialistisen näkökulman mukaan etnisyys liittyy henkilön alkuperään ja taustaan, joten se on inhimillisen identiteetin synnynnäinen ja muuttumaton osa. Tällainen käsitys etnisyydestä määräävänä ominaisuutena on staattinen ja kulttuurideterministinen. Instrumentalistisen näkökulman mukaan etnisyyteen ei liity historiallista eikä kulttuurista selitystä. Etnisyys on täten valittavissa, ja se saa merkityksensä poliittisissa prosesseissa ja poliittisilla areenoilla. Siihen liittyy myös suhteellisia etuja. Instrumentalistinen etnisyys syntyy tarpeen mukaan, kun taas primordialistisen näkemyksen mukaan etnisyys on olemassa ilman mitään tarkoitusta taikka tarvetta.[656]

Instrumentalisesti ajateltuna etnisyys on tavallaan tuote, jonka yksilöt tai ryhmät tuottavat yhdistääkseen tietyt ryhmät jonkin tarpeen tai tarkoituksen vuoksi. Etnisyyttä käytetään myös strategiana, joka liittyy elinkeinon harjoittamiseen tai muihin etniselle vähemmistölle kuuluviin erityisoikeuksiin. Suomessakin – Ruotsin ja Norjan esimerkin mukaisesti – poronhoito liitetään saamelaisuuteen huolimatta Suomen erilaisesta elinkeinohistoriallisesta kehityksestä. Eräissä yhteyksissä on lausuttu ääneen, että myös Suomessa poronhoito ainakin saamelaisalueella tulisi saada saamelaisten yksinoikeudeksi. Tämän vuoksi on ymmärrettävää, että toiseen etniseen ryhmään kuuluvat suomalaiset poromiehet pelkäävät oman elinkeinonsa ja kulttuurinsa puolesta. Heitä askarruttaa EU:n liittymissopimuksen pöytäkirjan no 3 ensimmäinen artikla saamelaisista:

> Sen estämättä, mitä EY:n perustamissopimuksessa määrätään, saamelaisille saadaan myöntää yksinoikeuksia poronhoidon harjoittamiseen perinteisillä saamelaisalueilla.[657]

Kaikki julkisuuteen tulleet ja huhuina yhteisössä leviävät suunnitelmat saavat aikaan toisen ryhmän keskuudessa pelkoa ja etnistä mobilisaatiota. Tähän myös

---

[655] Rintala 1997b; Stoor 1999, 77; Myntti 1997, 18–27; Stoor 2001, 38. Esimerkki subjektiivisista kriteereistä ks. Olofsson 1995, 20–24. Ks. Alfred 1999, 71–72 Kanadan tilanteesta. Ks. myös Anttonen 1999, 382.

[656] Banks 1996, 9–40; Anttonen 1999, 217–218; Roeder 1991, 228–229.

[657] Pöytäkirja n:o 3. Ks. Suomen säädöskokoelman Sopimussarja 103/1994, 1976.

haastateltavani viittasivat. Erään haastateltavani mukaan kulttuuri-itsehallintolaki ei vaikuta Kyrössä eikä hänen mukaansa siitä ole keskusteltukaan:

> Täällä ole juuri puhuttu siitä, mutta Peltovuomassa [Enontekiöllä] enemmän, siellä on epävarma tilanne.[658]

Haastateltava viittasi myös radio-ohjelmaan, jonka perusteella hänelle oli jäänyt mielikuva, että poronhoito varattaisiin tulevaisuudessa vain saamelaisille. Taloudellisesti vaikutus voi olla suuri, koska kysymyksessä on paikallisten ihmisten oman elinkeinon harjoittaminen ja toimeentulo, jolloin hänen mielestään päätösvalta pitäisi olla paikallisilla: »silloin ei pitäs olla etelässä olevien olla päättämässä ja vaikuttamassa asioihin.»[659]

Kolmen tason analyysimalli

Luvussa kolme olen esitellyt norjalaisen sosiaaliantropologin Fredrik Barthin kolmitasoisen analyysimallin. Sen mukaan valtion politiikalla on selkeästi näkyvä rooli, joka vaikuttaa sekä mikrotasolla, että sen ja makrotason välillä olevalla välitasolla.[660] Barthin malli selkeyttää ja selittää monimutkaiselta näyttävää tilannetta, johon kuuluvat etnisten ryhmien muodostuminen, identiteettien vaihtuminen, vaihtaminen ja päällekkäisyys, viranomaisten intressit sekä nykyiset globaalit ja lokaalit alkuperäiskansojen oikeuksiin ja asemaan liittyvät prosessit.

Saamelaismääritelmän yhteydessä makrotaso on valtion taso, johon kuuluvat esimerkiksi eduskunta, oikeusministeriö ja KHO. Se on virallinen, laillinen taso, jolla viranomaiset suovat oikeuksia ja rajoituksia muodollisten kriteerien perusteella. Sen tuloksena on virallinen ja joustamaton identiteetti. KHO:n päätös tukee juuri tällaista identiteetin joustamattomuutta ja poikkeaa siitä mitä ihmiset tuntevat. Mikrotaso on ruohonjuuritaso. Makro- ja mikrotasojen välissä olevaa välitasoa on analysoitava, jotta havaitaan ne prosessit, jotka eri keinoin luovat yhteisyyttä ja mobilisoivat ryhmiä eri päämääriin. Välitaso on ryhmien ja järjestöjen, etnisten johtajien ja aktivistien taso, jolla ihmisiä vaaditaan tekemään valintoja. Se rajoittaa ihmisten identiteettien ilmaisutapoja. Tälle tasolle kuuluvat esimerkiksi saamelaisjärjestöt, niiden johtajat sekä Lappalaiskulttuuri- ja perinneyhdistys aktivisteineen. Ne pyrkivät vaikuttamaan sekä mikro- että makrotasolla tehtäviin ratkaisuihin. Välitason tuotetta ovat ne identiteetit, joita esitetään tiedotusvälineissä. Ne ovat usein yksinkertaistettuja, homogeenisiä ja aggressiivisiakin.[661]

Mikrotasolla tapahtuvassa vuorovaikutuksessa yksilöt luovat identiteettiään omien kokemustensa perusteella. Kysymys on eri elämänalueilla ja eri tilanteissa tapahtuvasta ihmisten keskinäisestä vuorovaikutuksesta sekä heidän

---

[658] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/nn. Tarkempi viittaus suojattu.

[659] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/nn. Tarkempi viittaus suojattu.

[660] Barth 1994, 182–184.

[661] Ks. myös Anttonen 1999, 255; McDonald 1987, 127–129; Tuomi-Nikula 2000, 194–195; Conrad 2002, 348–349.

omanarvontunteestaan. Lisäksi tässä on kysymys myös siitä, miten he valitsevat ja hylkäävät erilaisia symboleja, jotka voivat olla merkittäviä mahdollisen etnisen identiteetin kannalta. Ongelmallista tässä on se, että välitason johtajat ja yhdistykset eivät aina hyväksy yksilöiden näkemyksiä.[662] Eduskunnan säätämän kulttuuri-itsehallintolain mukaan saamelaisuus voidaan paperilla johtaa kauas menneisyyteen verolappalaisten luetteloon aina 5–9 sukupolven taakse. Monet ovat asiakirjoilla todistaneet polveutuvansa entisistä metsäsaamelaisista. KHO:n tulkinnan mukaan saamelaisuusmääritelmä voi ulottua kuitenkin korkeintaan kolme sukupolvea taaksepäin aivan kuten Saamelaiskäräjät ovat vaatineet.[663] Kysymys on lain tulkinnasta, joka puolestaan on arvosidonnaista.

Etniset kategoriat eivät ole pysyviä, vaan laajentamalla tai kaventamalla genealogisia kriteereitä siirretään niiden rajoja. Se, mihin raja vedetään, vaikuttaa menneisyyden uudelleentulkintaan. Mitään yksiselitteistä vastausta ei ole kysymykseen, kuinka monen sukupolven takaa voi hakea yhteistä syntyperää, johon identifoitua.[664]

Välitasolla identiteetti valitaan joko tai -periaatteella, vaikka yksilöt tuntisivatkin sekä että -identiteettejä. Moni-identtisyys tulee esille samoin kuin se, että identiteettiä vaihdetaan tilanteen mukaan. Ihmiset voivat kokea olevansa sekä suomalaisia että saamelaisia, ja saamelaiseksi palataan silloin, kun siitä on esimerkiksi taloudellista hyötyä tai kulttuurista prestiisiä tai kun huomataan, ettei itse asiassa kuulutakaan mihinkään ryhmään. On kysymys prosessista, jossa hakijan metsäsaamelaiset esivanhemmat ovat sulautuneet suomalaiseen väestöön, mutta hakija haluaisi palata symbolisesti esivanhempiensa entiseen yhteisöön – jota ei kuitenkaan ole ollut aikaisemmin olemassa nykyisen kaltaisena.

On myös muodikasta tai hyväksyttävää kuulua etniseen vähemmistöön, kun taas valtaväestöä kritisoidaan. Tällaisia ääniä on kuulunut pohjoisesta.[665] Alkuperäiskansojen äänten voimistuessa alkuperäisyyttä ja ns. natiivisuutta voidaan Kirsten Hastrupin mukaan alkaa käyttää myös opportunistisesti.[666] Aikaisemmin saamelaisuus oli stigma, mutta nyt monille sekaverisyys, se että esimerkiksi vain toisen vanhemman puolelta voidaan identifioitua saamelaisuuteen, onkin häpeällistä. Saamelaisten keskuudessa puhutaan leikkimielellä hyper- tai supersaamelaisista, heistä jotka täyttävät kaikki saamelaisuuden kriteerit. Tällainen leikkimielinen puhe, jopa etnisyyden ylikommunikointi, voi loukata saamen kieltä osaamatonta saamelaista. Tuntuu kipeältä, koska ilman kielitaitoa ja perinteisiä elinkeinoja ei tunne olevansa oikea tai sataprosenttinen saamelainen.[667] Valtaväestön edustajana joku voi kokea kantavansa kollektiivista syyllisyyttä saamelaisuuden tuhosta ja saamelaisten syrjinnästä. Kollektiivisella syyllisyydellä tarkoitan sitä, että valtio ja valtaväestön edustajat kantavat symbolisesti tätä historiallista painolastia. Se on dekolonisaa-

---

662 Barth 1994, 185–186.

663 Turunen 1999, 14; Tahkolahti 1999a.

664 Eriksen 1993, 68–69; Anttonen 1999, 247.

665 Ks. esim. Anttonen 1999, 323, 449 ja Tuomi-Nikula 2000, 195.

666 Hastrup 1992, 76–77.

667 Stoor 1999, 69; Gaski 2000, 9; Sekaverisyydestä ks. Penn 1997; Aldama 1997, 144–145; Byron 1999, 9.

tioprosessiin liittyvää riiston retoriikkaa, osa kansainvälistä etnopoliittista keskustelua, jota alkuperäiskansojen edustajat kaikkialla maailmassa käyvät ja johon poliitikot vastaavat.[668] Käsitteenä se on ongelmallinen, sillä miten voi tuntea kollektiivistä syyllisyyttä aikaisempien sukupolvien aikaisista tapahtumista ja jos voi, niin kuinka kaukaa? Norjan kuningas Harald pyysi lokakuussa 1997 pidetyissä Norjan saamelaiskäräjien avajaisissa anteeksi harjoitettua norjalaistamispolitiikkaa. Vuonna 1998 myös Ruotsin maatalousministeri Annika Åhberg esitti anteeksipyynnön saamelaisille.[669]

Etnisyys on suhteellista ja myös tilannesidonnaista. Etninen ryhmä määritellään suhteessa toisiin ryhmiin. Näin etnisten ryhmien välinen näkymätön raja itsessään on sosiaalinen tuote, joka vaihtelee merkitykseltään. Se voi myös muuttua ajan mittaan, esimerkiksi kun ryhmien väliset erot haalistuvat kreolisaation myötä. Ryhmien väliset erot ovat tärkeitä ainoastaan silloin, kun niillä on merkitystä ryhmien välisessä vuorovaikutuksessa. Tämä selittää sen, miksei tutkimusalueellani ole vedetty etnisiä rajoja aikaisemmin niin voimakkaasti kuin 1990-luvulla on tehty. On muistettava, että rajat ovat kaksisuuntaisia, molemmat ryhmät osoittavat identiteettiään ja erilaisuuttaan toisilleen.[670]

Etnistämisprosessin avulla paikallisista kulttuuripiirteistä tai kulttuurin tuotteista tulee etnisyyden ilmaisumuotoja, jotka symboloivat etnistä identiteettiä. Paikalliset erikoisuudet ovat alkujaan olleet etnisesti neutraaleja, mutta kun niillä halutaan ilmaista etnistä erikoislaatua, ne saavat etnisen latauksen.[671] Tällaiseksi etniseksi markkeriksi sopii esimerkiksi ruoka: puhutaan saamelaisruuasta,[672] joksi luetaan poronliha, hillat ja leipäjuusto, vaikka samat tuotteet kuuluvat muidenkin pohjoisen ihmisten ruokavalioon. Etnistämisen avulla luodaan ja korostetaan etnisiä rajoja.

Etnisillä kategorioilla, kuten saamelainen ja suomalainen pyritään saamaan aikaan järjestystä ja ymmärrettävyyttä monenkirjavaan ihmiskuntaan. Ruijan suomalaisväestön identiteettien politisoitumisesta väitelleen Marjut Anttosen mukaan nämä kategoriat piirtävät tavallaan karttaa. Tällainen kartta luo omat ongelmansa, sillä sen kuvaama alue on maantieteellistä karttaa monimutkaisempi. Sen vuoksi sekä tutkijat että paikallisväestö päätyvät paradokseihin ja ristiriitaisuuksiin yrittäessään väkisin soveltaa tarkkarajaista etnistä taksonomiaa.[673] Rajamaan kuvaamisessa on ongelmia. Todellisuus kentällä ei ole mustavalkoinen, sillä monet saamelaiskäräjävaalien äänioikeutta hakeneista polveutuvat alueen vanhasta saamelaisväestöstä, joka on aikojen kuluessa suomalaistunut.[674] Sen taustalla on ollut täysin pragmaattinen ratkaisu, toimeentulon turvaaminen, mutta siitä huolimatta oma sukutausta tunnetaan. Identifioituminen sukuun ja perheeseen on ollut tärkeää. Pohjoisen yhteisössä ensin vieraalta vaikuttanut ihminen pystytään suku- ja perhesuhteiden avulla sijoit-

---

[668] Esim. Aikio & Aikio 2001, jonka artikkelin nimi on kuvaava: Saavatko saamelaiset elää rauhassa; Spivak 1996, 82–83; Alfred 1999, 5–6.

[669] Pugin 1998.

[670] Barth 1969, 10–11; Banks 1996, 12–14; Eriksen 2001, 187.

[671] Heikkinen 1989, 81–84.

[672] Amft 2000, 181.

[673] Anttonen 1999, 230.

[674] Myntti 1997, 70.

tamaan paikoilleen: kuulutko meihin vai heihin? Vähemmistön näkökulmasta onkin helpompi sanoa, kuka on saamelainen ja kuka ei.

»Väli-ihmisten» identiteetti

Tutkijat puhuvat väli-ihmisistä tarkoittaessaan sellaisia ihmisiä, jotka eivät identifioidu oikeastaan mihinkään ryhmään, vaan elävät ikään kuin ryhmien välimaastossa. Lapissa on paljon sellaisia ihmisiä – eri yhteyksissä arviot vaihtelevat muutamasta tuhannesta jopa sataan tuhanteen[675] – jotka eivät sovi edellä kuvatun kaltaiseen joko tai -ajatteluun; he ovat sekä että. Mary Douglas käyttää nimitystä etninen anomalia, koska ryhmään kuuluminen määrittyy tilanteen mukaan.[676] He eivät edusta välttämättä vain yhtä identiteettiä, koska heillä on sekä suomalaiset että saamelaiset sukujuuret.[677] Esimerkiksi osa tutkimusalueeni asukkaista ei ole »tarpeeksi saamelaisia» sopiakseen saamelaisuuden viralliseen määritelmään ja tullakseen hyväksytyiksi saamelaiskäräjien vaalirekisteriin, osa, edellisiä huomattavasti pienempi ryhmä, taas kuuluu saamelaiskäräjien vaalirekisteriin. Kyse on riittävistä kriteereistä identiteetin tuottamiseksi.[678] Mutta huolimatta siitä, että riittävät kriteerit puuttuvat, he tuntevat itsensä saamelaisiksi, koska heidän esivanhempansa ovat olleet saamelaisia.

> Helena: Miksi sie tunnet ittes, oleksie suomalainen vai saamelainen vai mikä?
> NN: Alkuperänen. Mie ole alkuperänen raattamalainen. En mie muuta määritettä tartte. Mutta sen uuven saamelaismääritelmän mukhan mie olen saamelainen, sen lain minkä non. Jos joku esi-isistä on saanu saamelaisoikeuvet niin jälkeläiset on saamelaisia sannoo siinä laissa.[679]

Paradoksaalista tässä on se, että yhteisö, johon he tuntevat kuuluvansa, ei hyväksy heitä jäsenikseen. Toisin sanoen he eivät ole saamelaisia, koska heidän esivanhempansa ovat luopuneet tai joutuneet luopumaan saamelaisuudesta yli kolme sukupolvea sitten. Etninen paluumuutto ei siis onnistu.[680] Aikaisemmin ei ole ollut välttämätöntä tehdä näin selkeitä itseidentifiointeja; se ei ole ollut ajankohtaista tai tarpeellista. Kaikilta ei ole kysytty, kuka hän on tai keihin hän kuuluu. Osalle entisistä metsäsaamelaisista talolliseksi ryhtyminen oli strateginen valinta selviytyä uudisasutuksen paineessa. Esimerkkejä tästä löytyy 1990-luvulla tehdyistä tutkimuksista.[681]

Identiteettien konstruoinnissa on kyse myös siitä, kuka omistaa menneisyyden. Rajamaan asukkaiden identiteetti rakentuu alueen historiasta, joka on vanhastaan ollut monikulttuurista.[682] Lina Gaski kirjoittaa siitä, miten jotkut ryh-

---

675 Myntti 1997, 70; Aikio & Aikio 2000, 101.
676 Douglas 2000, 90–92.
677 Ks. myös Gaski 2000, 96.
678 Thuen 1995, 95. Ks. myös Conrad 2002, 4.
679 TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/nn. Tarkempi viittaus suojattu.
680 Erkki Rintala toi etnisen paluumuuton -käsitteen keskusteluun. Ks. Rintala 1997b.
681 Esim. Nahkiaisoja 1995; Kehusmaa & Onnela 1995.
682 Penn 1997, 107; Lähteenmäki 2001, 52–68.

mät mielletään kulttuurisesti näkymättömämmiksi kuin toiset. Näin rakennetaan »suhteellinen kulttuurinen näkymättömyys», jossa joillakin ryhmillä sanotaan olevan »rikas kulttuuri», toisilla »köyhä kulttuuri» tai ryhmä voi olla kokonaan »ilman kulttuuria» riippuen siitä verrataanko heitä valtaväestöön vai toiseen saamelaisryhmään.[683] Voi vain kysyä, mitä tällainen henkilö ajattelee törmätessään valtion laitoksen teettämässä selvityksessä luonnehdintaan, että häneltä ja muilta hänen kaltaisiltaan puuttuu omintakeinen, valtaväestöstä poikkeava kulttuuri.[684] Kuitenkin alueella on omaperäinen ja ekologisesti tarkoituksenmukaiseksi kehittynyt kulttuurimuoto, joka eroaa muun Suomen kulttuurista elinkeinoiltaan, elämäntavoiltaan, aineelliselta kulttuuriltaan ja myös murteeltaan. Ihmiset myös kokevat erottuvansa muusta Suomesta. Kulttuurien tutkimuksen näkökulmasta olennaista on muistaa, että kulttuuri ja etnisyys eivät ole sama asia.[685] Esimerkiksi Lapissa eri etnisten ryhmien väliset kulttuuriset erot ovat pieniä, melkein olemattomia, verrattaessa niitä Pohjois-Suomen ja Etelä-Suomen suomalaisten välisiin eroihin.

Rajamaalla asuvien »väli-ihmisten» halu palata saamelaisuuteen ei ole ainutkertainen ilmiö, sillä vastaavanlaisia, mutta hyväksyttyjä paluuesimerkkejä löytyy sekä Pohjois-Norjasta että Pohjois-Amerikasta. Rajamaan asukkaiden kaipuuta palata vanhaan ikimuistoiseen yhteisöllisyyteen voi verrata Pohjois-Amerikassa asuviin saamelaisten jälkeläisiin, jotka on toivotettu tervetulleiksi takaisin saamelaisuuteen. Vaikka Pohjois-Amerikassa saamelaisiksi itsensä identifioivat ovatkin menettäneet kielen ja elinkeinot, ja myös sukusiteet saamelaisuuteen voivat olla pelkästään imaginaarisia, on heidän yhdistyksensä **Sami Association in North America** saanut tarkkailija-aseman Saamelaisneuvostossa. Heille symbolinen paluumuutto on onnistunut.[686]

Kysymys etnisistä identiteeteistä tulee nykyisin esiin nopeassa taloudellisessa ja kulttuurisessa muutosprosessissa. Etnisyys nousee entistä voimakkaampana näkyville, ja identiteetin merkitys korostuu niissä tilanteissa, joissa yhteiskunnallinen liikkuvuus, muutos ja ennen kaikkea kilpailu resursseista alkavat uhata etnisiä rajoja. Yhteisöjen ja ryhmien välisten rajojen ylläpito on tuolloin tärkeää. Identiteettiin liittyvät poliittiset liikkeet ovat vahvimmillaan yhteiskunnassa meneillään olevan modernisaatioprosessin aikana.[687] Tämän vuoksi on ymmärrettävissä saamelaiskäräjien jyrkkä kanta »uusia saamelaisia» kohtaan. Kenttätyössä on tullut esille seuraavanlaisia kommentteja:

> (---) sillä meitä ei vaalirekisteriin hyväksytty, kun se NN sanoi, että te olette aina meitä saamelaisia sortaneet.[688]

Virallisessa saamelaisyhteisössä – jota saamelaiskäräjät edustavat – pelätään, että »saamelaiskulttuurin yhteisö särkyy, kun siihen joudutaan ottamaan ulkopuolisia mukaan». Lainaus on saamelaiskäräjien puheenjohtajan lehtihaastat-

---

[683] Gaski 2000, 97.

[684] Ks. esimerkiksi Rintala 1997a, 20.

[685] Eriksen 1993, 33–34.

[686] Torp 1994, 1–2; Helander & Kailo 1999, 189–190, 196–199.

[687] Eriksen 1993, 139–144; Anttonen 1999, 244.

[688] Tämä kommentti on joulukuulta 1999, TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/24; Ks. myös Näkkäläjärvi 1998.

telusta.[689] Näin saamelaisyhteisö kollektiivisesti torjui vihamieliseksi koetun valtauksen, sillä saamelaisyhteisön näkökulmasta osan saamelaisrekisteriin pyrkineistä entisistä suomalaisista on sanottu suhtautuneen negatiivisesti saamelaisiin ja ryhmän argumentoinnin olleen vihamielistä.[690]

»Kyllä sie sen tiiät, että nousee metakka!»[691]

Tutkimuskohteessani haastateltavat korostivat yhteisön harmonisuuden tärkeyttä niin nykyhetken kuin tulevaisuuden kannalta. He kokivat, että yhteisöä repivä uhka tulee ensi sijassa ulkopuolelta, vaikka osa paikallisista on lähtenyt mukaan. Heidän mukaansa riitojen kohottajat tulivat muualta, eikä näiden tarvinnut elää eikä hankkia elantoaan alueelta. Vaikka yhteisön jäsenet kuuluivat eri etnisiin ryhmiin, oli heille tärkeää lojaalisuus ja yhteistoiminta. Monietnisissä yhteisöissä etnisyyden määrittelyyn liittyvät vaikeudet vaikuttavat yhteisön jäsenten välisiin suhteisiin kielteisesti – asia joka Richard Jenkinsin mukaan on usein jäänyt tutkimuksissa huomioimatta.[692] Seuraava vanhan saamelaismiehen vastaus kuvastaa tätä tilannetta: »Niin. Eläkeläinen, en mie tartte, ala riitelemhän.»[693]

Toinen haastateltava puolestaan korostaa sitä, että uhka tulee ulkoa päin:

> Kyllähän se hullulta tuntuuki ko meiläki on rajat vastakkain tuola saamelaisten kans. Mie tässäki sanoin, ku yks kysy, että mitä sie olet hommannu niin, että aivan sammaa ku tekki. Alko nauramhan, että niinpä tietenki. Ja sitte Helsinkissä päätethän, että sie olet erilainen ko toinen. Samako met päätämä Helsinkissä jonku kavun, että on raja, toisela puolela pittää olla farkkutakkiset ja toisela puolela pukutakki. Ei saa kulkea muuten. Kyllä sielä nousis rähinä. Eihän täälä mithän uhkia ole, jos ei sieltä päin panna uhkia.[694]

Koska etnisin perustein myönnettävät erityisoikeudet jakavat kansaa, ovat eräät tutkijat päätyneet esittämään, ettei käsitystä etnisyydestä pitäisi ottaa lainsäädännön perustaksi. Esimerkiksi Regina Bendixin mukaan etnisyyden korostaminen ja etnisyyteen perustuva lainsäädäntö voivat ajaa kansalaiset kilpailutilanteeseen ja nousemaan toisiaan vastaan.[695] Näin on jo tapahtunut jossain määrin Pohjois-Suomessa, esimerkiksi lehtikirjoittelussa on viitattu niin entiseen Jugoslaviaan kuin Tšetšeniaankin.[696]

---

[689] Turunen 1999, 14.

[690] Kiisa 1995; Haluaako Lappalaiskulttuuri- ja perinneyhdistys Ylä-Lapista toista Bosniaa? 1996; Rytkönen 1997, 1, 5; Aikio & Aikio 2001, 95, 99.

[691] Sitaatti haastattelusta TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/nn. Tarkempi viittaus suojattu.

[692] Melucci 1992, 103; Jenkins 1997, 55; Tästä enemmän Väisänen 2001, joka käytti nimitystä lojaliteettikonflikti. Ks. myös Tervaniemi – Tiilikainen-Tervaniemi 1999, 165, 170.

[693] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/9.

[694] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/nn. Tarkempi viittaus suojattu.

[695] Bendix 2000, 75, 89–90; Thuen 1995, 110–111; Skutnabb-Kangas 1999, 65; Byron 1999, 21; Hobsbawm 1994, 173.

[696] Ks. tarkemmin Kiisa-lehti, jonka Lappalaiskulttuuri- ja perinneyhdistys on julkaissut vuonna 1995. Lehteä pyrittiin jakamaan laajasti myös Lapin ulkopuolelle. Samoin nimimerkki Pelottelu ei kuitenkaan hiljennä kirjoitti mielipidekirjoituksen Pohjolan Sanomiin otsikolla »Ha-

Erityisoikeuksien myöntäminen tai palauttaminen – näkökulmasta riippuen – kuten saamelaisten oikeuksien järjestäminen maahan ja vesiin on tulkittu eräänlaiseksi kollektiivisen velan maksuksi sorretulle vähemmistölle.[697] Taustalla on kuitenkin kansainvälisten sopimusten hyväksyminen ja noudattaminen. Hyväksyessään saamelaisten kulttuuri-itsehallintolain eduskunta edellytti hallituksen laativan mitä pikimmin selvityksen siitä, millä tavoin ja millaisin käytännön vaikutuksin esteet Kansainvälisen työjärjestön, ILO:n alkuperäiskansasopimuksen n:o 169 ratifioimiselle on poistettavissa. Tämän ILO:n sopimuksen mukaan alkuperäiskansoille on tunnustettava omistus- ja hallintaoikeus sellaisiin alueisiin, joilla ne ovat perinteisesti asuneet. Kysymyksessä on kullekin alkuperäiskansalle niidän omalla alueellaan kuuluva kollektiivinen oikeus. Sen periaatteena on taata saamelaisille tasa-arvoinen kohtelu. Heidän tasa-arvoinen kohtelunsa edellyttää erilaista kohtelua, positiivista syrjintää, muita kohtaan: toiset kuuluvat oikeuksien piiriin ja toiset jäävät sen ulkopuolelle.[698] Keskustelu ILO:n sopimuksen ratifioinnista herättää pohjoisen paikallisyhteisöissä paremman tulevaisuuden lupauksen lisäksi myös lojaliteettikonflikteja ja turvattomuuden tunnetta.[699] Turvattomuuden tunne, pelko omasta elinkeinosta, oli esillä niillä haastateltavillani, joiden kanssa keskustelin saamelaisten kulttuuri-itsehallintolaista. Monet heistä korostivat sitä, että on aina tultu toimeen ja tullaan edelleen, siitä huolimatta että osa yhteisön jäsenistä kuuluu toisiin.

Yhdeksi ratkaisuksi maaoikeuskysymyksissä on ehdotettu eräänlaisen rahaston lisäksi sitä, että saamelaiskäräjien yhteyteen perustettaisiin uusi toimielin, saamelaisten kotiseutualueen maaoikeusneuvosto, jossa olisi sekä saamelaisten että alueen kuntien edustus. Ratkaisua esittäneen selvityksen mukaan esimerkiksi poronhoitoa saavat saamelaisalueella harjoittaa sekä saamelaiset että muut alueen poronomistajat. Poronhoito-oikeuden antamista yksinomaan saamelaisille ei voida sallia, sillä se aiheuttaa yhdenvertaisuusongelmia. Poronhoito-oikeus säilyy myös suomalaisilla poromiehillä.[700] Se, että jollekin ryhmälle annetaan lisää oikeuksia – tai palautetaan sen menettämät oikeudet – ei merkitse sitä, että toinen ryhmä niitä menettäisi, vaikka ihmiset niin pelkäävätkin. Tätä pelkoa on poliitikkojen myös helppo käyttää hyväksi. Etninen mobilisaatio näyttää siis jatkuvan ja laajenevan. Tällaista etnisen identiteetin politisoitumista kutsutaan uusetnisyydeksi.[701]

Erityispiirteenä tässä kysymyksessä on vielä se, että Lapissa kyseisiä alueita käyttävät täsmälleen samanlaisiin elinkeinoihin saamelaisten lisäksi myös alueen muut asukkaat. Osa heistä haluaisi ryhtyä saamelaisiksi, mutta koska heitä ei ole otettu vastaan, he päättivät ryhtyä lappalaisiksi. Ainakaan vielä

---

luaako Lappalaiskulttuuri- ja perinneyhdistys Ylä-Lapista toista Bosniaa?» Ks. myös Anttonen 1999, 445–446.

[697] Tällaisista uhrimyyteistä varoittaa mm. Eriksen 1996, 41. Niiden vaikutuksia on nähty entisen Jugoslavian alueella.

[698] Taylor 1994, 37–44. ILO:n sopimuksesta ks. Hannikainen 2000, 252–254.

[699] Väisänen 2001, 112.

[700] Vihervuori 1999, 118–119.

[701] Verdery 1994, 46–47.

tämä jutaaminen ei ole saavuttanut päämäärää, sillä kuten edellä on tullut esille, heitä ei ole huolittu saamelaisyhteisön virallisiksi jäseniksi.

Kätketyillä tai uudelleen löydetyillä historioilla on ollut keskeinen rooli tärkeiden yhteiskunnallisten liikkeiden kuten feminismin tai alkuperäiskansojen oikeuksia ajavan liikkeen syntyyn. Voiko tätä uusetnisyyttä verrata tähän asti kätkettyihin tai uudelleen löydettyihin historioihin? Globalisaatio, maapalloistuminen, myös pirstoo identiteettejä, vaikka ympäröivän yhteiskunnan keskustelu on moniarvoista.[702]

Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että tärkeää on se, keitä tai mitä meistä on tullut aikojen saatossa. Identiteetin ainutlaatuisuuden ovat muokanneet aikojen kuluessa ennen meitä tapahtuneet murtumat ja epäjatkuvuudet. Kulttuuriidentiteetissä on kysymys joksikin tulemisesta, ei vain jonakin olemisesta:

> (---) identiteetit ovat itse antamiamme nimiä niille eri tavoille, joilla menneisyyden kertomukset asemoivat meitä ja joihin me itse asemoimme itsemme.[703]

Etninen identiteetti 1990-luvulla Kuolan niemimaalla

Olen tämän työn luvussa 5 (s. 127) esitellyt Kuolan niemimaan väestön kehityksen 1800-luvun lopulta 1990-luvulle asti. Luujärven kansallisen kulttuurikeskuksen johtajan, Larissa Avdeevan mukaan »saamelaiset asuvat omalla maallaan yhdessä mitä erilaisempien kansallisuuksien ja kansojen parissa».[704] Poronhoitoa harjoittavien etnisten ryhmien, saamelaisten, komien ja nenetsien, osuus väestöstä on alle puoli prosenttia. Vaikka heidän suhteellinen määränsä on laskenut 1900-luvun aikana, on saamelaisten ja komien absoluuttinen lukumäärä pysynyt suunnilleen samana.

Joidenkin tutkijoiden mukaan se, mihin etniseen ryhmään Kuolan poronhoitajat 1990-luvulla itsensä identifioivat, on ollut umpimähkäistä tai mielivaltaista.[705] Mielivaltaiselta vaikuttavan identifioitumisen takaa löytyy kuitenkin syitä ja järkeviä selityksiä, kun tilannetta katsoo hieman pitemmästä ajallisesta perspektiivistä. Ennen perestroikaa ihmiset ilmoittivat kansallisuutensa väestölaskennassa, ja se merkittiin myös passiin, jonka kansalaiset saivat 16-vuotiaana. Saamelaiset suhtautuivat etnisyytensä alikommunikoiden. Kaikki eivät syystä tai toisesta halunneet tai uskaltaneet julkisesti identifioitua saamelaisiin, nenetseihin tai komeihin. Monilla oli mielessä sukulaisten, isovanhempien tai omien vanhempien julma kohtalo kollektivisoinnin alkuaikoina tai Stalinin vainoissa. Monien kohdalla sukunimi paljastaa kansallisuuden: toiset nimet tunnistetaan saamelaisiksi, toiset taas komien tai nenetsien käytössä oleviksi sukunimiksi. Toisaalta seka-avioliittojen yleistyttyä 1950-luvun jälkeen monien oli tehtävä valinta kumman vanhemman kansallisuuden mukaan lap-

---

[702] Hall 1999, 226; Friedmann 1994, 115–120.
[703] Hall 1999, 227.
[704] Avdeeva 2000, 276.
[705] Konstantinov 1996, 54.

Anya Vatonena, Luujärvi maaliskuu 1993. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

set merkittiin. Kansallisuuden valinnassa piti ottaa huomioon monia asioita: minkälainen oli kansallisuuden asema yhteisössä – oliko se stigma vai prestiisi – ja toiko se esimerkiksi etuja. Etuja saattoi olla pääsy tiettyihin kansallisille vähemmistöille tarkoitettuihin oppilaitoksiin, kuten pedagogiseen Herzen-instituuttiin Pietariin. Myöhemmin vähemmistöt saivat tiettyjä erikoisoikeuksia, kuten ilmaiset lääkkeet ja oikeuden kalastaa. Lääke-edun merkitys oli kuitenkin käytännössä pieni, ja mikäli lääketeollisuus ja apteekit yksityistetään, sekin hävinnee.[706] Aikaisemmin pohjoisten kansojen kuten saamelaisten kes-

[706] Afanasjeva & Rantala 1993, 7, 13. Esimerkki kentältä maaliskuulta 1993: Kenttätöissä oloni aikana eräs informantti joutui vakavan sairauden vuoksi Murmanskin sairaalaan, ja sukulaiset olivat huolissaan hänen selviytymisestään, joka riippui lähinnä siitä, saisiko hän kunnollisen lääkityksen. Vaikka hän saamelaisena oli oikeutettu ilmaisiin lääkkeisiin, ongelmana oli, mitä lääkkeitä lääkärit suvaitsivat määrätä hänelle. Kaikki eivät olleet tasa-arvoisia terveydenhuollossa – kuten eivät myöskään muiden viranomaisten silmissä. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66.

kuudessa oli yleistä merkitä lapset samaan kansallisuuteen kuin isä. Mikäli äiti kuului valtaväestöön, valittiin lapselle yleensä äitinsä kansallisuus. Perheen lapset saattoivat kuulua eri kansallisuuksiin.[707]

Kenttätöissä tuli esille lukuisia esimerkkejä siitä, miten eri kansallisuuksia on kohdeltu epätasa-arvoisesti.[708] Saamelaiset olivat esimerkiksi asuntoja jaettaessa ja oikeudessa muita huonommassa asemassa. Saamelaiset haastateltavat sanoivat komien olevan paremmassa asemassa, koska heillä oli edustajia toimeenpanevassa komiteassa ja poliittisissa organisaatioissa.[709] Saamelaisten komeja huonompi edustuksellinen asema johtui osaksi siitä, että komit pystyivät yhdistämään voimansa tietyissä asioissa: kun Luujärven kunnassa oli työpaikka kansallisten vähemmistöjen asioiden hoitamiseksi, paikkaa haki neljä saamelaista ja yksi komi. Paikan sai komi, koska »saamelaiset eivät pystyneet toimimaan yksimielisesti».[710] Näin komit pystyivät solmimaan parempia kontakteja valtaapitäviin ja hallintoon.

Perestroikan jälkeen Kuolan saamelaisalue avautui muiden maiden saamelaisten vierailuille, ja Kuolan saamelaiset pääsivät myös käymään lännessä kokouksissa, vierailuilla ja kursseilla. Uudet kontaktit länteen heijastuivat myös muutoksina etnisessä hierarkiassa. Monien esimerkkien ja kentältä kuultujen kokemusten mukaan Kuolassa vallitsi eräänlainen etninen hierarkia, järjestys, jonka mukaan eri kansallisuudet oli ryhmitelty suhteessa toisiinsa. Ylimpänä olivat venäläiset ja muut tulokaskansallisuudet, sitten tulivat komit, nenetsit ja alimpana saamelaiset. 1990-luvulla vilkastuneiden länsikontaktien ansiosta saamelaisten arvostus kohosi sekä omissa että muiden silmissä. Komit joutuivat uuteen tilanteeseen, koska heiltä puuttuivat länsisuhteet. Saamelaiset tarttuivat rohkeasti uuden tilanteen tuomiin mahdollisuuksiin; he alkoivat toimia aktiivisesti perustaen saamelaisyhdistyksen ja pieniä yrityksiä sekä solmivat kontakteja länteen.[711]

Haastattelujen mukaan Kuolassa tapahtui muutoksia kansallisuuksien suhteissa. Muualta entisen Neuvostoliiton alueelta on raportoitu, että kansallisten vähemmistöjen jäsenmäärä on noussut ja valtaväestöjen laskenut.[712] Kuolassa on ennustettavissa myös saamelaisten ja komien määrän nousu, ei syntyvyyden vaan kansallisuuden vaihtamisen ansiosta.

---

[707] Eidlitz 1979, 161.

[708] Toinen esimerkki syyskuulta 1992: Kysyttyäni erään haastateltavani veljeltä, missä hän oli ollut armeijassa, tämä vastasi, ettei missään, koska ei ole tarvinnut. Tarkemmin asiaa tiedusteltuani sain vastauksen, että hänen ei tarvinnut mennä armeijaan, koska oli istunut kaksi ja puoli vuotta vankilassa tapeltuaan humalassa paikallisen venäläisen kanssa. Tappelun toinen osapuoli oli loukkaantunut lievästi ja ilmiantanut asian poliisille. Seuraavana päivänä miliisi oli hakenut hänet, ja vain hänet oli tuomittu tappelusta vankilaan. Vankilastatulon jälkeen hänellä oli ollut vaikeuksia löytää työtä, mutta hän sai kuin saikin töitä silloiselta sovhoosilta. Tämänkaltaiset tapaukset eivät ole ainutkertaisia Kuolassa; saamelaiset saattoivat joutua vankilaan ilman oikeudenkäyntiä, tai oikeudenkäynnissä heillä ei ollut kunnollisia puolustusasianajajia. Näin sanoivat haastateltavien lisäksi myös Tatjana Lukjantšenko sekä Kuolan tiedekeskuksen tutkijat. TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66.

[709] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/56, 57, 57, 66; Larsson-Kalvemo 1995, 45.

[710] TYKL 1.6.27/56, 57, 58, 66.

[711] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/57, 58, 67, 66. Yhdistys perustettiin jo vuonna 1989, ennen länsikontaktien vilkastumista.

[712] Lallukka 1995, 89–94; Lallukka 2001, 21.

Anya Vatonena ystävänsä kanssa esiintymässä Luujärven kesäjuhlissa heinäkuussa 1996. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Seka-avioliitot olivat yleisiä myös haastateltavieni keskuudessa, kuten ne ovat yleisiä Luujärvellä ja Krasnošeljessä. Toisaalta, kuten jo on tullut aiemmin esille (s. 149), saamelaisista miehistä 60 % eli naimattomia. Seka-avioliittojen kielivalinnat kuvastivat yhteisön arvoja ja asenteita. Esimerkiksi kaksilapsinen luujärveläinen perhe, jonka äiti oli saamelainen ja isä komi, kertoi haastattelussa, että molemmat pojat on merkitty saamelaisiksi. Perheessä ei puhuttu saamea, jota äiti on osannut lapsena, eikä myöskään komia, koska isän vanhemmatkaan eivät olleet sitä puhuneet hänelle. Talonkirjojen mukaan vanhempi pojista oli kuitenkin merkitty komiksi.[713]

Krasnošeljeläisen kaksilapsisen perheen isä oli saamelainen. Hänen äitinsä oli Varzugasta kotoisin ollut venäläinen, jonka haastateltava korosti olevan pomori, ei venäläinen. Hän itse osasi ainoastaan vähän saamea, mutta puhui enemmän komia, joka oli hänen vaimonsa äidinkieli. Perheen vanhin tytär, joka

[713] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66, 67.

opiskeli Pietarin maatalousinstituutissa, oli oman passin saatuaan ottanut passiinsa kansallisuudeksi saamen. Toinen krasnošeljeläinen perhe, jossa äiti oli venäläinen opettaja ja isä komi, käytti kotikielenään venäjää. Lapset oli merkitty komeiksi. Haastattelemamme opettajan[714] mukaan puoliso ei puhunut komia kotona, koska hän ei sitä ymmärtänyt. Osa heidän lapsistaan sen sijaan halusi oppia komia. Isä suhtautui lasten komin oppimiseen välinpitämättömästi. Opettaja itse sanoi osaavansa vähän komia.[715]

Vaikka joissakin haastatteluissa korostettiin saamelaisten huonoa asemaa, niin samat haastateltavat saattoivat myös korostaa sitä, että kaikki kansallisuudet tulivat työssä hyvin toimeen keskenään. Tarton museon arkistoon tallennetuissa 1980-luvulla tehtyjen kenttätöiden muistiinpanoissa oli pari etnosentristä luonnehdintaa toisista kansallisuuksista:

> Meidän kylässä asui vähän komeja. He olivat aina erittäin vihaisia ja epärehellisiä meitä kohtaan. Samoin olivat myös venäläiset. Mutta kaikkein epärehellisimpiä olivat kuitenkin nenetsit.[716]

Komi-informantin mukaan taas saamelaiset olivat kuoleva kansa, ja komit olivat paremmin säilyttäneet oman kulttuurinsa.[717]

Vanhempien tai keski-ikäisten haastateltavien mukaan ei tundralla eikä muualla töissä ollut ongelmia tai ristiriitoja eri kansallisuuksien välillä, mutta kylässä niitä saattoi esiintyä esimerkiksi asuntojonon takia. Nuoremmat saamelaiset haastateltavat sen sijaan puhuivat terävämmin yhteisön välisistä, sekä eri etnisten ryhmien että saamelaisten sukujen tai eri kylistä kotoisin olevien saamelaissukujen välisistä kiistoista.[718]

Etniset symbolit: puku, juhlat ja kieli

Etniseen ryhmään kuulumista manifestoidaan etnisillä symboleilla. Näkyvä ja helposti ymmärrettävissä oleva etninen symboli on kansanpuku. Se voi olla myös muutoksen symboli tai merkki perinteen säilymisestä. Puku voi symboloida myös sukupuolen, iän tai tradition ja modernin välistä monimutkaista suhdetta, eri identiteettejä ja yhteisöjä sekä niiden välisiä kontakteja.[719] Puku-

---

[714] Opettajan elämänkerta ei ole aivan edustava esimerkki entisen Neuvostoliiton politiikasta, koska hän on kotoisin Murmanskista. Murmanskin pedagogisessa instituutissa opiskeltuaan hänet valmistumisen jälkeen lähetettiin ensin Luujärvelle, mutta koska siellä ei ollutkaan avointa opettajanpaikkaa, hän joutui menemään Krasnošeljeen. Periferiainstituuteista, kuten Murmanskin pedagogisesta instituutista, valmistuneet saivat usein jäädä omalle alueelle, mutta jollekin pikkupaikkakunnalle. Krasnošeljessä haastateltava perusti perheen ja jäi asumaan kylään. Sekä hän että muut haastateltavat kertoivat, että muualta tulleet eivät viihdy kylässä. Muualta on voitu tulla kaukaakin entisen Neuvostoliiton alueelta, mm. Ukrainasta, Valko-Venäjältä ja Siperiasta. Näitä muualta tulleita on opettajissa, terveydenhoitohenkilökunnassa ja kulttuurityöntekijöissä.

[715] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/27, 36.

[716] EM EA 178, 259.

[717] EM EA 178, 286.

[718] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/57, 58.

[719] Bridgewood 1995, 48.

Iraida Vinogradova pukeutuneena helmikoristeiseen jupaan, keskellä Reino Sarvola Rovaniemeltä, oik. Katarina Gorkina, Luujärvi, heinäkuu 1996. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

parteen vaikuttavia tekijöitä ovat luonnollisesti ympäristössä saatavilla olevat raaka-aineresurssit, kuten nahka ja villa, sekä yhteisön tuntemat valmistusmenetelmät ja -tekniikat. Myös yhteisön normit ja elinkeinon vaatimat tarpeet vaikuttavat pukeutumiseen; mikä on elinkeinon kannalta käytännöllistä ja mitä yhteisössä pidetään sopivana tai kauniina. Erityisesti uskonnolliset liikkeet kiinnittävät huomiota pukeutumisen sopivuuteen.

Kuolan alueella perinteinen pukujen raaka-aine oli nahka, peuran-, poron- ja lampaannahka. Vähitellen rikkaimmilla oli varaa ostaa takkeja varten tuontikankaita, kuten verkaa ja sarkaa. Nahkapukimien hylkäämiseen oli myös käytännöllisiä syitä, kuten nopeasti romahtanut villipeurakanta, jonka vuoksi nahkojen saanti oli hankalaa. Perinteinen takkimalli *jupa* muistuttaa leikkaukseltaan vastaavia Suomen saamelaisten verka- ja sarkatakkeja. 1800-luvun jälkipuoliskolla Kuolan saamelaiset luopuivat vähitellen kangastakista, ja naiset rupesivat pukeutumaan karjalaisten ja pohjoisvenäläisten olkainhameeseen,

sarafaaniin,[720] röijyyn ja esiliinaan. Pukuun kuului myös helmikoristeinen vyö. Jo aiemmin naiset olivat hylänneet perinteisen päähineensä ja siirtyneet käyttämään *sorokka*-tyyppistä[721] päähinettä, *šaamšikia*, jonka otsamus imitoi sorokan koristeluja, mutta oli tehty helmikirjonnalla. Suvulla tai perheellä saattaa olla omat helmikirjontamallinsa, joten päähineestä näkee, mihin perheeseen tai siitaan nainen kuuluu. Monet helmikirjontamalleista ovat saaneet vaikutteita ortodoksisista kirkkotekstiileistä ja ikoneista. Miehet luopuivat perinteisistä vaatteistaan aikaisemmin ja ottivat nopeasti käyttöön venäläisvaatteet; ainoastaan poronhoitajat käyttivät poronnahkaisia vaatteita työssä.[722] Myöhemmin Kuolan saamelaiset omaksuivat niemimaalle 1880-luvulla muuttaneilta komeilta ja nenetseiltä turkispukimet päällysvaatteiksi. Saamelaisten oma avonainen poronnahkainen takki vaihdettiin umpinaiseen maalitsaan 1920-luvulla, jalkineiksi ja säärystimiksi otettiin myös burkit ja pimit. Myös koristetekniikkana alettiin tulijoilta opitun mallin mukaan käyttää mosaiikki- tai intarsiakoristelua.[723]

Etninen identiteetti on 1990-luvulla elpynyt ja vahvistunut Kuolan saamelaisten keskuudessa ja lapinpukujen, sekä sarafaanien ja myöhemmin perinteisten verkatakkien, jupien käyttö on lisääntynyt huomattavasti viime vuosikymmenen aikana. Esimerkiksi yöpyessäni kevättalvella 1993 yhdessä luujärveläisessä saamelaisperheessä, perheen 7-vuotias Anya-tytär halusi heti ensimmäisenä iltana pukeutua uuteen lapinpukuunsa ja näyttää saamelaissatukirjansa. Kesällä 1996 Luujärvellä käydessäni hänen pikkuveljelläänkin oli verasta tehty jupa.

Monet Kuolan saamelaiset ovat hylänneet sarafaanit ja šaamšikit ja pukeutuneet jupaan, joka on usein koristeltu myös helmikirjonnalla. Sekä naiset että miehet käyttävät jupaa. Muutos vuosien 1992 ja 1996 välillä oli melkoinen, kun tarkastelee lapinpukujen käyttöä. Heinäkuussa 1996 ollessani Luujärvellä kesäjuhlilla, monet aikaisemmin sarafaaniin ja šaamšikiin tai *perveskiin*, tyttöjen päähineeseen, pukeutuneista lapsista ja alle keski-ikäisistä – sekä naisista että miehistä – saamelaisista käyttivätkin jupaa. Suomen kolttasaamelaisnaiset pukeutuvat yhä sarafaaniin, ja miehet käyttävät varta vasten suunniteltua vaatetta, joka muistuttaa hieman paitaa ja joka solmitaan vyöllä. Puvun koristelulla voi myös olla yksilöllinen tai mytologinen merkitys, kuten kuvassa s. 391 näkyy. Puku on koristeltu eri värisillä helmillä ja kivillä, jotka symboloivat erilaisia parantavia ja vaikuttavia voimia. Esimerkiksi punainen väri on saamelaisten mielestä antanut elinvoimaa. Koruja, joissa on punaisia kiviä, on pidetty kauniina.[724]

Lapinpuku ilmaisee, mistä olet ja keihin kuulut. Tämä viesti on tärkeä erityisesti eri etnisten ryhmien välisissä kontakteissa ja tilaisuuksissa, missä tavataan muita. Lapinpuku on merkki etnisestä yhteenkuuluvuudesta ja solidaa-

---

[720] Mosnik eli pyöreätyyppinen sarafaani. Lehtinen & Sihvo 1984, 49; Russki Istoriko-etnografitšeski atlas 1967.

[721] Sorokka on ortodoksisen vaimon päähine, jota käytettiin esimerkiksi Karjalassa.

[722] Haruzin 1890, 93; Lukjantšenko 1971, 127–31.

[723] Ivanov-Djatlov 1928, 61; Lukjantschenko 1991, 228–229.

[724] Ruotsala 1997, 128–129; ERM EE 259.

Kuolansaamelaisten laulu- ja tanssiryhmä Ojjar käyttää lapinpukua esiintymisasuna. Voitonpäivän juhla Luujärven museossa 10.5.1994. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

risuudesta myös toisia alkuperäiskansoja kohtaan, mutta yleensä lapinpuvun sisältämä viesti on tärkeämpi itse saamelaisille kuin ulkopuolisille. Sen lisäksi se voi myös vahvistaa omaa henkilökohtaista identiteettiä. Erityisesti rituaalisissa tilanteissa pukeutuminen vahvistaa sitä. Ryhmän toiset jäsenet tunnistavat ja tunnustavat tämän etnisen identiteetin. Näin ikään kuin saa luvan käyttää lapinpukua ja tulla hyväksytyksi ryhmän jäseneksi. Joillekin lapinpuku voi merkitä saamelaiskulttuurin säilyttämistä ja käsityöperinteiden ylläpitoa.[725] Mutta viesti on riippuvainen aina tulkitsijasta ja myös tulkitsemistilanteesta.

Saamelaisten lisäksi Kuolassa kansanpukuja käyttävät myös kominaiset. Vanhemmat naiset pitävät kansanpukuja myös arkisin. Arkikäytön lisäksi puvut ovat kansanperinneryhmien esiintymisasuina. Esimerkiksi Krasnošeljen laulu- ja tanssiryhmän *Ritjakan* jäsenistä osalla on äidiltä perittyjä sarafaaneja ja huiveja, osalla taas moderneista, kirjavista kankaista ommeltuja uusia. Myös Luujärven saamelaisten esiintyjäryhmät, kuten *Ojjar*, käyttävät lapinpukuja esiintymisasuina.

Lapinpukuun, kuten kansanpukuihin yleensäkin, ovat aikojen kuluessa vaikuttaneet monet tekijät: ekologiset olot, työn ja liikkumisen asettamat vaatimukset, elämäntapa, varallisuus, kaupankäynti ja eri ryhmien väliset yhteydet. Historialliset ja poliittiset tekijät, uskonto, kirkko ja uskonnolliset liikkeet sekä taloudelliset suhdanteet ovat luettavissa lapinpuvusta.[726] Etnisen viestin lisäksi lapinpuvusta voi lukea käyttäjän historiasta ja taustasta. Puku sitoo kantajan ja hänen esivanhempansa samaan ketjuun.

---

[725] Jacobson 1994, 115.
[726] Lönnqvist 1979, 24.

Krasnošeljen laulu- ja tanssiryhmä Ritjaka (iltarusko) käyttää esiintymisasunaan kansanpukua. Ryhmässä on mukana sekä komeja että saamelaisia. Syyskuu 1992. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/vk 34725.

Juhlat ovat areena, jossa etnistä identiteettiä voidaan ilmaista sekä itselle että toisille. Pukuja näkyy runsaasti sekä kesäjuhlilla että talvella järjestettävässä Prasnik Severa -juhlissa, joiden ohjelmassa on porolla-ajokilpailuja, suopunginheittokilpailuja sekä käsityönäyttelyitä. Molemmille juhlille tulee länsisaamelaisia vieraaksi. Juhlien aikana oli näkyvillä myös Saamen lippu, kuvassa s. 396 se on samassa salossa Venäjän lipun kanssa. Vaikka Pohjolan juhlissa osanottajina olivat myös komit ja nenetsit, niin näkyvissä oli ainoastaan saamelaisten kansallinen symboli, saamenlippu. Komeilta ja nenetseiltä puuttuu Kuolassa vastaava symboli.

Entisessä Neuvostoliitossa vastaavanlaisia juhlia oli luvallista järjestää jo 1930-luvulta asti. Näissä juhlissa kansallisuus oli muutettu folkloristiseksi käärepaperiksi ja tehty vaarattomaksi. Ohjelman sisältö oli sosialistisen ideologian mukaista. Kansallisten vähemmistöjen omien laulujen, runojen ja tanssien esittäminen oli sallittua. Tällainen estradifolklore on ollut tärkeä osa paikallisia juhlia. Esimerkiksi luujärveläinen esiintyjäryhmä *Luujaavv'r* teki Suomessa kiertueen jo 1980-luvun puolivälissä. Esiintyjien joukossa oli eri kansallisuuksia, ja silloisen tavan mukaan ryhmän mukana kiersi virkamies sekä Moskovan kulttuuriministeriöstä että Neuvostoliiton ulkoministeriöstä.[727]

Kieli ymmärretään yhdeksi etnisen identiteetin symboliksi. Aikaisemmissa luvuissa olen käsitellyt saamen ja komin kielen asemaa, esimerkiksi sitä, miten kieliä käytetään edelleen poronhoidossa työkielinä. Muutos on kuitenkin tapah-

[727] Ryhmä esiintyi mm. Kittilässä kesällä 1985 ennen Kaustisten kansanmusiikkijuhlille menoaan. Ryhmä esitti samoja kappaleita joita Ojjarin ohjelmistossa on.

Lauluryhmä Lujaur esiintyy perinne-henkisissä puvuissaan, Luujärvi maaliskuu 1993. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

tumassa venäjän kielen voitoksi, sillä nuoremmat poromiespolvet eivät osaa muuta kuin venäjää. Kansallisuudeltaan sekaprikaateissa käytettiin aikaisemminkin usein vain venäjää. Muutamat vanhemmista saamelaisista poromiehistä sanoivat osaavansa puhua komia, ja komiporomiehet vastaavasti saamea. Kuolan niemimaalla saamen ja komin kielen asema on 1990-luvulla ollut heikko. Erityisesti lapset, nuoret ja nuoret aikuiset osaavat heikosti tai eivät ollenkaan saamea tai komia. Saamen kieltä puhui arvion mukaan 45 % luujärveläisistä.[728]

1990-luvulla saamea ja komia saattoi opiskella Luujärvellä ainoastaan kolmella ensimmäisellä luokalla internaattikoulussa[729], jossa suurin osa poronhoitajien lapsista kävi koulua. Myös peruskoulussa opetettiin saamea. Kenttätyöaikana puhuttiin suunnitelmista laajentaa saamen opetus myös neljännelle ja viidennelle luokalle. Opettajien mukaan ne lapsista, jotka asuivat kesäisin tundralla vanhempien ja isovanhempiensa kanssa oppivat kieltä paremmin kuin toiset, koska he kuulivat ja käyttivät kieltä. Komin kielen opetuksessa oli opettajan mukaan ongelmana se, että komin kirjakieltä kyllä opetettiin, mutta ei paikallista murretta. Sekä komin että saamen opetukseen osallistui myös venäläisiä lapsia. Opettajan mukaan ensimmäiselle luokalle tulevista moni ei osannut sanakaan saamea tai komia. Opetusta haittasi sekä oppimateriaalin että ope-

[728] Pärdi 1989, 30.

[729] Internaatti- eli asuntolasysteemi poikkesi Suomen järjestelmästä mm. siinä, että myös kylässä asuvat lapset saattoivat olla internaatissa klo 19:ään asti illalla. Internaatissa lapset saavat kaikki ateriat aamiaisesta välipaloihin ja voivat osallistua eri kerhojen toimintaan. Etupäässä internaatissa kuitenkin asui lapsia, joiden vanhemmat olivat työssä tundralla.

Toimittaja ja saamen opettaja Antonina Antonova Prasnik Severa -juhlissa, Luujärvi 23.3.1993. Lipputangossa on päällimmäisenä Venäjän lippu, sen alla Saamen lippu. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

tusviranomaisten kiinnostuksen puute.[730] Vuonna 1996 Luujärvellä aloitettiin Suomen ja Norjan mallin mukaan myös lastentarhassa saamen kielipesä -toiminta.[731]

Krasnošeljessä opetettiin komin puhekieltä kahdesti viikossa pidettävässä kerhossa. Puhekieltä opetettiin siksi, että opetusmateriaalia ei ollut kirjakielen opiskeluun. Koulun rehtorin mukaan komin kielen opettelu oli suosittua, ja siihen osallistui myös venäläisiä oppilaita. Opettajana toimi Komin tasavallasta muuttanut nainen.[732]

---

[730] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/64, 66.

[731] Kielipesällä tarkoitetaan järjestelmää, jossa kieltä osaamattomat lapset tottuvat vähitellen kieleen leikin ja toiminnan avulla. Kielipesä-toimintaa on käytetty 1990-luvulta lähtien Suomessa ja Norjassa erityisesti opetettaessa lapsia, jotka kasvavat valtakielisessä ympäristössä. Ks. Aikio 1999, 59.

[732] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66.

Kaksi kominaista palaa Voitonpäivänjuhlista, Luujärvi 10.5.1994. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Vaikka saamen tai komin kielen taito on olematonta, niin saamen- ja kominkielisiä lauluja voidaan esittää folklore-ryhmissä. Näin kielen merkitys on symbolisella tai poliittisella, ei enää käytännön tasolla, koska kieltä ei ymmärretä eikä käytetä viestinnässä. Seremoniallisena kielenä kieltä voidaan käyttää pitkään.

Kuolan saamelaisyhdistys ja etnopoliittiset johtajat

Kuolan saamelaisyhdistys perustettiin vuonna 1989. Sen alaisuudessa toimivat muutamilla paikkakunnilla omat paikalliset alayhdistykset. Sen lisäksi Kuolassa toimivat saamelaisnaisten yhdistys *Sárahkká* sekä saamelaisnuorten *Sami-nuorasin* alayhdistys. Saamelaisyhdistyksellä on poliittisten tavoitteiden lisäksi myös kulttuurisia ja sosiaalisia tavoitteita. Vuonna 1992 Kuolan saa-

Valt Jallin toimipaikka Luujärvellä. Syyskuu 1992. Valok. Helena Ruotsala, TYKL/vk 34723.

melaiset tulivat mukaan entisen pohjoismaisen Saamelaisneuvoston toimintaan. Lisäksi he ovat osallistuneet muihin alkuperäiskansojen järjestöjen kokouksiin ja toimintaan.

Saamelaisyhdistys on toiminut sekä paikallisella, alueellisella että kansainvälisellä areenalla. Paikallistasolla sen merkitys on ollut huomattava saamelaisten omanarvontunnon ja etnisen identiteetin kohottamiseksi. Muun muassa Saamelaisneuvosto teetti vuonna 1993 yhdistyksen aloitteesta suunnitelman Kuolan saamelaisten avustamisesta.[733] Luujärvelle perustettiin vuonna 1995 Kansallinen kulttuurikeskus, jonka johtajana on toiminut luujärveläinen saamelaisaktiivi Larissa Avdeeva. Kulttuurikeskus on järjestänyt käsityökursseja

[733] Afanasjeva & Rantala 1993.

sekä Luujärvellä että yhteistyössä muiden saamelaisjärjestöjen kanssa myös Pohjoismaissa.

Luujärvellä perustettiin vuonna 1998 toinen saamelaisyhdistys lähinnä siksi, että Kuolan saamelaisyhdistyksen silloinen puheenjohtaja ei halunnut luopua asemastaan. Kontaktit länteen merkitsevät näet valtaa ja myös resursseja. Puheenjohtaja perusti oman projektin, jonka tarkoituksena oli edistää mielenkiintoa vähemmistökysymyksiin, johon tarkoitukseen hän myös sai varoja. Yhtenä tarkoituksena oli elvyttää uudelleen 1960-luvulla tyhjennetty Varzinon kylä. Kun projekti ei annetusta tuesta huolimatta toteutunut, alkoivat ihmisten epäilyt herätä, ja puheenjohtaja haluttiin erottaa tehtävästään.[734]

Perestroikan jälkeen monet saamelaiset perustivat omia yrityksiään, jotka pohjautuivat luontaistalouteen tai käsitöihin. Yritysten nimet olivat suurimmaksi osaksi saamenkielisiä, kuten esimerkiksi *Valt Jall, Arsjok ja Vujess*. Nämä yritykset yhdistää oma etninen tausta ja toimeentulo kohtasivat alun jälkeen suuria vaikeuksia. Muutamat yrittäjistä olivat myös saamelaisaktiiveja. Oman toimeentulon ja etnopolitiikan yhdistäminen oli vaikeaa erityisesti silloin, kun yritykset törmäsivät talouden ja yritystoiminnan koviin käytänteisiin. Omat ja yhteisön odotukset ja vaatimukset olivat ristiriitaisia. Astrid Larsson-Kalvemon mukaan saamelaiset eivät uudessa tilanteessa toimiessaan olleet tarpeeksi kypsiä kamppailemaan sekä etnopolitiikan että yritysten puolesta. Yritysten toimintaa vaikeuttivat erityisesti verolakien ja verotuskäytännön sekavuus.[735]

Etnopoliittiset pioneerit näyttelevät tärkeää roolia etnisyyden ylikommunikoinnissa, etnisessä mobilisaatiossa ja usein myös etnisen johtajuuden luomisessa. Monissa etnisiä ryhmiä ja etnopolitiikkaa käsittelevissä tutkimuksissa on todettu, että etnopoliittiset johtajat ovat niitä, jotka ovat omassa ryhmässään valtakulttuuriin parhaiten enkulturoituneita. He ovat intellektuelleja, heillä on usein akateeminen tutkinto, ja he työskentelevät modernin yhteiskunnan ammateissa. He osaavat toimia myös valtaväestön ehdoilla ja keinoilla. Osa etnopoliittiseen eliittiin kuuluvista ei välttämättä ole syntyisin siitä ryhmästä, jonka etuja he sanovat ajavansa, eivätkä he ehkä puhu ryhmän kieltä. Tämä pätee myös Kuolan saamelaisyhteisöön.[736] Kuolassa ensimmäisiin etnopoliittisiin johtajiin 1980-luvulla kuului venäläinen kieltenopettaja, jonka aloitteesta saamelaisyhdistys perustettiin vuonna 1989. Hänen paikalleen valittiin myöhemmin saamelainen johtaja,[737] sillä ihmiset kokivat, ettei hän kuunnellut tarpeeksi jäseniä. Henkilökiistojen taustalla oli myös erimielisyyksiä saamen kielen oppikirjojen julkaisusta ja ortografiasta.[738]

Kuolan saamelaisyhteisön erityispiirre on se, että etnistä yhteisöä pitävät koossa enimmäkseen naiset. Pääasiassa vain naiset toimivat etnisinä pioneereina tai etnopoliittisina johtajina: toimittajina, saamen kielen opettajina, mu-

---

[734] Ks. lisää Larsson-Kalvemo 1995, 80–83.

[735] Larsson-Kalvemo 1995, 104–107.

[736] Sama pätee myös Pohjois-Norjan vähemmistöihin, ks. Anttonen 1999, 429; Gaski 2000, 54–55; Muualta ks. Roeder 1991, 202; McDonald 1987, 126; Tsypanov 2001, 113–114; Kanadan tilanteesta ks. Alfred 1999, 30–33.

[737] Joka puolestaan vuonna 1998 haluttiin vaihtaa, mutta koska hän ei suostunut eroamaan saamelaiset katsoivat parhaaksi ratkaisuksi perustaa toinen yhdistys.

[738] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66; Larsson-Kalvemo 1995, 48.

Etnisen keskuksen johtaja Larissa Avdejeva isänsä, opettaja P. N. Jurevin haudalla. P. N. Jurev perusti Luujärven museon. Syyskuu 1992. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa

seoammattilaisina, kansallisen kulttuurikeskuksen johtajina ja opettajina. He ovat laatineet aapisen, julkaisseet lastenkirjoja ja ohjaavat laulu- ja tanssiryhmiä.[739] He osallistuvat saamelaisyhdistyksen toimintaan ja saamelaispolitiikkaan kansainvälisellä tasolla. Naisista riippuu pitkälti yhteisön tulevaisuus. Miesten asema Kuolan saamelaisyhteisössä oli heikompi ja näkymättömämpi, sillä poromiesten toimintakenttä on enimmäkseen tundra. Vuonna 1998 perustetun Kuolan toisen saamelaisyhdistyksen puheenjohtajaksi valittiin saamelaismies.

Myös komit ovat yrittäneet perustaa oman yhdistyksen vuonna 1993, mutta yritys ei onnistunut. Kuolassa sen sijaan on toiminut poronhoitajien yhdistys, jossa kaikki poronhoitajakansallisuudet ovat toimineet yhdessä. Sen toiminta keskittyi poronhoitoon. Komiyhteisön aktiivit olivat kenttätöiden perusteella pääosin miehiä, toisin kuin saamelaisaktiivit.[740]

Saamelaiset, komit ja nenetsit toimivat eri tavalla etnisen identiteettinsä vahvistamiseksi, koska heillä oli käytössään erilaisia strategioita. Saamelaisilla yhteydet Pohjoismaiden saamelaisiin ovat olleet tärkeä strategia. Yhteyksien avulla he ovat saaneet henkistä tukea ja ohjeita mutta myös humanitaarista ja taloudellista apua. Komien suhteet valtaapitävään koneistoon, kuten kun-

[739] Toki Luujärven toimeenpanevan komitean varapuheenjohtajana on ollut pitkään saamelainen Vasili Selivanov, ja Murmanskissa alkuperäiskansojen komission puheenjohtajana toimi 1990-luvulla Sergei Semjaškin. Ks. myös Kiseljov & Kiseljova 1979, 109 näistä johtajista.

[740] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66.

taan, toimivat ennestään ja lisäksi heillä on ollut jonkin verran yhteyksiä Komin tasavaltaan sekä alueelle, josta heidän esivanhempansa olivat 1880-luvulla lähteneet liikkeelle. Osa heistä oli vieraillut sukulaistensa luona ja jotkut jopa esiintymismatkalla lauluryhmän mukana. Saamelaisiin verrattuna komeilla oli kaksi eroa: heiltä puuttuivat vastaavat yhteydet laajempaan muualla asuvien »heimosisarten ja -veljien»[741] yhteisöön, jollaiset saamelaisilla olivat, eikä komeja ole luokiteltu pieniin pohjoisiin kansoihin – kuulumisen yhtenä kriteerinä on se, että kansa on lukumäärältään pieni. Komeja on Venäjällä yhteensä noin 497 000, saamelaisia taas vajaat 2 000. Kuolan komien mukaan heidän poissulkemisensa oli epäoikeudenmukaista sen takia, että heidän lukumääränsä Kuolan niemimaalla on pieni, vain runsaat 2 000.[742]

[741] Metaforista sukulaisuutta käytetään etnisessä retorikassa. Ks. tästä lisää Anttonen 1999, 143–144.
[742] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/66.

IV osa: Kontturit

12 Yhteistä, erilaista

Poronhoito on sopeutunut molemmissa tutkimuskohteissani, Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven poronhoitokollektiiveissa moniin ulkoisiin ja sisäisiin muutostekijöihin. Se voidaan kronologisesti tiivistää seuraavasti.

Kyrö:

1. **Metsäsaamelaisten harjoittama pienitokkainen poronhoito** yhdistettynä riistanpyyntiin ja kalastukseen, jonka maataviljelevät uudisasukkaat ottavat käyttöön. Poro on molemmilla ryhmillä tärkeä kanto- ja vetojuhtana. Peuroja metsästetään, kunnes viimeinen peura tapetaan 1880-luvulla. Metsäsaamelaiset luopuvat kiertävästä nomadisesta elintavastaan pääasiassa 1700-luvulla.
2. **Suurporonhoidon tulo.** Porosaamelaisten harjoittama suurporonhoito viimeistään 1800-luvulle tultaessa; porosaamelaiset jutaavat poroineen talvisin Kittilän eteläosiin. Vuoden 1852 rajasulkujen jälkeen porosaamelaisia muuttaa Kyrön alueelle. Paliskuntalaitos säädetään ja Kyrön paliskunta perustetaan 1870-luvulla.
3. **Paliskunnan uudelleen aloittaminen.** 1910–20-luvulla Kyrön porot loppuvat: epidemiat ja epävakaiset olot. Paliskunta ei toiminut muutamaan vuoteen, kunnes 1930-luvulla aloitetaan uudelleen: ostetaan poroja, ja lähikylistä tulee osakkaita paliskuntaan.
4. **Toinen maailmansota ja sen jälkeinen aika.** Sodan aikana porot vähenevät. Sodan jälkeinen nousukausi, jolloin porokarjoja aletaan vähitellen kasvattaa, ja lisää poromiehiä tulee paliskuntaan. Uudet, kilpailevat maankäyttömuodot tulevat poronhoitoalueelle.
5. **Uudistusten aika.** Moottorikelkka otetaan käyttöön 1960-luvun puolivälin jälkeen. Osa poromiehistä lopettaa, kun ei ole varaa ostaa kelkkaa. Henkilökohtaiset poromäärät alkavat kasvaa, sillä kelkankäyttömenoja pitää kompensoida. Tiestön laajeneminen ja paliskuntien esteaitojen rakentaminen keventävät poronhoitotöitä. Tutkimuksen ja tekniikan hyväksikäyttö; loisrokotukset, porokarjojen muuttuminen vaadinvoittoisiksi ja erilainen hintapolitiikka (aikaisin syksyllä paras hinta). Poronlihan hinnan kohoaminen. Porosta tulee vain lihantuottaja, ja poronhoidosta vähitellen pääelinkeino. Sivuelinkeinot jäävät pois. Porotilalaki (1964) ja luontaiselinkeinolaki (1984). Kaikki nämä tekijät vaikuttavat siihen, että porohoito vaatii yhä enemmän pääomaa.
6. **1980-luvun loppupuolen epävakaisuus.** Vuonna 1986 tapahtunut Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuus ja vuonna 1989 tapahtunut Poro ja Riista Oy:n konkurssi tyrehdyttävät poronlihamarkkinat, ja lihan hinta laskee. Sivuelinkeinot tai muiden perheenjäsenten tulot tulevat välttämättömiksi. Vä-

hitellen myös talviruokinta lisääntyy ja heikentää elinkeinon kannattavuutta.

7. **EU:iin liittyminen.** Vuonna 1996 Suomesta tulee EU:n jäsen. Halu keskittää poronhoitoa entistä pienemmälle osalle poronhoitajia. Poromiesten vaikutusvalta vähenee. Porolaitumia menee yhä edelleen muuhun käyttöön. Erimielisyydet laidunten kuntoon vaikuttaneista tekijöistä ja poronhoidon syyttely luonnonpilaamisesta yhdistettyinä huonoihin porovuosiin ovat vaikuttaneet siihen, että poronomistajia luopuu elinkeinosta eikä uusia poromiehiä ole välttämättä tulossa.

Kuola:

1. **Siitaporonhoito.** Saamelaisten porotokat ovat pieniä, ja kalastus on tärkeässä asemassa, porot palkivat vapaina kesän.
2. **Komien tulo 1880-luvulla Kuolaan.** Komien poronhoitotapa on suurporonhoitoa, jossa poroja paimennetaan ympäri vuoden. Tokkia kasvatetaan ja poronhoitoa harjoitetaan vain lihantuotannon vuoksi. Saamelaiset ja komit hoitavat poroja erikseen, mutta saamelaiset alkavat kasvattaa omia tokkiaan ja keskittyvät vähitellen poronhoitoon.
3. **Kollektivisointi.** Kollektivisointi lähtee käyntiin 1920-luvun lopulla, jolloin porot ja työvälineet siirtyvät kollektiiveille. Osa poronhoitajista joutuu työleireille tai vankiloihin tai menettää henkensä. 1930-luvulla kaikki kansallisuudet siirtyvät vähitellen samoihin kollektiiveihin, joissa poronhoitomalliksi otetaan komien tapa. Poronhoitajat ovat kolhoosien osakkaita.
4. **Poronhoitotavan muutos 1950-luvulla.** Porot päästetään palkimaan vapaina kesän.
5. **1960-luvulla kolhoosit sovhooseiksi**. Sohvooseissa, valtiontiloissa poronhoitajat ovat palkollisia. Poronhoitajien määrä vähenee, kun kolhoosit yhdistetään sovhooseiksi. Omia poroja on saanut omistaa koko kollektiivitilojen ajan.
6. **1990-luvulla Neuvostoliiton hajoaminen ja taloudellisen järjestelmän muutos.** Virallisen järjestelmän rinnalla epävirallinen järjestelmä toimii entistä tärkeämpänä. Markkinatalouteen siirtymisen vaikeudet: poronlihalle täytyy löytää markkinat. Poronhoitajista pulaa. Luujärvelle perustetaan ruotsalais-venäläinen yhteisyritys, josta tulee suurin poronostaja. Omien porojen merkitys kasvaa ja muutama suku aloittaa yksityisporonhoidon ottamalla omat porot erikseen kollektiivin tokasta.

Poronhoidolla on erilaista talousjärjestelmistä huolimatta ollut myös yhteisiä piirteitä, joista tärkeimmät ovat työn kollektiivisuus ja poronhoidon kulttuurinen ja sosiaalinen merkitys. Näitä merkityksiä tarkastelen seuraavassa luvussa 13. Poronhoitotyöt tehtiin kollektiivisesti, vaikka porojen omistus ja myynti oli individualistista. Myös poronhoitajan ammatinvalintaan vaikuttaneet tekijät ovat samoja: poronhoitoon tultiin kotoa saadun mallin mukaisesti. Perinteisen ympäristötiedon merkitys poronhoidon harjoittamisessa on yhä edelleen tärkeä.

Kyrön ja Luujärven poronhoidon välillä on myös eroja. Vaikka työt periaatteessa ovat samoja, niiden käytännön toteutustavoissa on eroavaisuuksia,

esimerkiksi Luujärvellä vasat on yleensä merkitty heti syntymän jälkeen ja Kyrössä heinäkuun alussa pidettävissä merkityksissä. Osa eroista johtuu myös käytössä olevasta tekniikasta ja välimatkoista: Kyrössä on käytössä moottorikelkkoja ja mönkijöitä, joten voidaan palata yöksi kotiin. Kuolassa taas on käytössä vuoropaimennus, jossa tundralla ollaan viikkoja kestävän paimennusvuoron ajan. 1990-luvulla Kuolassa siirryttiin jälleen käyttämään enemmän porovaljakoita, koska polttoaineen ja työvälineiden hinnat ovat kohonneet saavuttamattomiin. Poronhoidon alaan kuuluvat tehtävät käsitetään Kuolassa laajemmin kuin Suomessa, sillä siellä poronhoitotöihin luetaan myös ruuanlaitto ja siivous poronhoitotukikohdissa sekä poronhoitajien vaatteiden valmistaminen ja korjaaminen.

Poronhoidon tulevaisuus vaikuttaa molemmissa tällä hetkellä epävarmalta: työvoimapula ja poronlihasta saatava hinta lisäävät elinkeinon epävarmuutta. Laidunten riittämättömyys, ts. kilpailevat käyttömuodot, kuten metsätalous ja matkailu, ja kuluneet laitumet ovat taas pikemminkin Kyrön kuin Kuolan ongelma. Poronhoitoa uhkaavia kaivossuunnitelmia on Kuolassakin.

Globalisaatio

Pohjoisten syrjäseutujen suhdetta keskuksiin on tutkimuksissa kuvattu termillä delokalisaatio. Delokalisaatioprosessin vaikutukset ovat yhteisiä poronhoidon harjoittajille. Pohjoisilla alueilla se on totuttu yhdistämään voimakkaasti ympäristöä muuttaviin projekteihin tai perinteisten kulkumuotojen korvaamiseen uusilla, tuontienergiasta riippuvilla ratkaisuilla. Näin yhteisöt tulevat riippuvaisiksi ulkopuolisista resursseista ja myös markkinoista. 1960-luvun jälkeen poronhoito sidottiin yhä tiukemmin rahatalouteen, ja se tuli yhä riippuvaisemmaksi markkinoista. Lihanmyynnistä saamansa tulot poromies sijoittaa uusiin työvälineisiin tai lainojen lyhennyksiin. Poronhoidossa tarvitaan pääomaa.

Pohjoiset alueet on sidottu maailman talouteen varhain. Turkiskauppa liitti Kuolan ja Lapin osaksi maailmankauppaa jo satoja vuosia ennen globalisaatio-keskustelua. 2000-luvulla globalisaationa tunnetun prosessin vaikutukset ovat moninaiset ja nopeat, mutta muutos ei tapahdu kaikkialla samanaikaisesti eikä samalla tavalla. Se muuttaa ja kaventaa maapalloa taloudellisiksi ja ekologisiksi riippuvuussuhteiksi. Identiteettien pirstoutuminen ja hajoaminen on myös globalisaation seurausta.[1] Sen positiivisina vaikutuksina voidaan kuitenkin nähdä alkuperäiskansojen kasvanut tietoisuus itsestään ja lisääntynyt kanssakäyminen muiden samaan ryhmään kuuluvien kanssa. Monet tutkijat ovat myös sitä mieltä, että EU on toisaalta vähentänyt kansallisvaltioiden merkitystä ja lisännyt aluetietoisuutta ja vahvistanut alueidentiteettiä.[2]

Globalisaation tuomat vaikutukset poromiehen ympäristöön ovat moninaisia, ja yksi osa niistä aiheutuu EU:n hallinnosta. Osa EU:iin liittymisestä johtuneista muutoksista on ollut ennalta-arvaamattomia, osa puolestaan ennalta

[1] Hall 1992, 300.

[2] Hansen 2001, 494; Johler 1999, 67–70; Frykman 1999, 81–85.

tiedettyjä. Euroopan eteläosien tarpeisiin säädetyt direktiivit eivät aina sellaisenaan sovi EU:n pohjoisrajan elinkeinoihin. Paikallisyhteisöjen oma tieto, ns. perinteinen ympäristötieto, tai ekologinen tietämys tulisi ottaa mukaan suunnitteluun. Paikallisyhteisöjen erikoispiirteet ja niistä aiheutuvat ehdot on entistä paremmin otettava huomioon, jotta kaukaiset instituutiot eivät tahattomasti vaikeuta ihmisten arkielämää.[3] Auttaako tässä se, että nyt myös Eteläi-Suomi on »siirtynyt» pohjoiseen, sillä Suomi on EU:n pohjoinen maa Brysselistä käsin katsottuna?

EU saa vanhempien poromiesten mielipiteissä julman vertailukohdan:

> Helena: No miten tuota, puhuthinko täälä paljon tästä EU:n tulemisesta, poromiehet?
> Lauri: Onhan se kyllä jonkuverran, mutta eihän täälä kukhan ole sitä kannattanu koko EU-tukea. Ja sehän on tietenki Suomen surma. Ensin oli Hitler, sitten oli Talini. Nyt on Prysseli. Ja kaikki on loppujen lopussa samanlaiset tiktaattorit.[4]

Keski-ikäisen poromiehen mielestä EU:n tuomat myönteiset seikat ovat kielteisiä suurempia.

> EU on sittenkin hyvä. (---) Ehkä siitä on kuluja tullu, mutta kuitenki met olema saanhet paremmin rahhaa ku ei oltas liitytty siihen. (---)[5]

Poromiehet mieltävät, että päätökset tehdään kaukana ja valta kaikkoaa porometsästä yhä kauemmaksi.[6] Poromiesten elinkeinoon vaikuttavat päätökset, kuten suurin sallittu poroluku ja petokiintiöt tehdään muualla. Petokysymyksestä voi tulla poromiesten tunteman voimattomuuden ja alistumisen tunteen symboli, sillä heillä ei ole siinä mitään päätösvaltaa.[7] Myös poronhoidon keskittäminen yhä harvemmille poronhoitajille tarkoittaa sitä, että poromiesten ja paliskuntajärjestelmän vaikutusvalta vähenee. Poromiesten strategiana on tällä hetkellä tehdä työ mahdollisimman hyvin, jotta sillä eläisi. Myös tuotannon markkinoinnin ottaminen omiin käsiin on eräs viimeisen parinkymmenen vuoden aikana käyttöön otetuista strategioista.

Poronhoitoa tarkasteltaessa on syytä muistaa, että poronhoitoyhteisöt ovat moniäänisiä. Moniäänisyyden huomioon ottaminen on tärkeää sekä tutkimuksessa että poronhoitoa koskevissa päätöksissä. Ei ole olemassa vain yhtä näkemystä tai kuvaa poronhoidosta. Moniäänisyys tuo myös ongelmia, sillä kenen ääntä tulee kuunnella silloin, kun poronhoitoa kehitetään tai sen asioista päätetään.

---

[3] Ks. myös Siivonen 2002, 75; Yksi tällainen esimerkki tulee Koillis-Lapin Savukosken jokakeväisiltä kuivalihamarkkinoilta. Aikaisemmin poromiehet saivat myydä itse tuottamiaan kuivalihoja markkinoilla, mutta nyt 2000-luvulla kaupata saa vain sellaista kuivalihaa, joka on tuotettu tietyt kriteerit täyttävässä tilassa. Vain yksi tai kaksi poromiestä on investoinut kymmeniä tuhansia markkoja tällaiseen tilaan. Televisio-ohjelmassa 25.2.2002 eräs savukoskelainen kertoi, miten eräs virkamies oli käskenyt valmistaa ilmakuivatun poronlihan lämpökaapissa. Tervo & Päivärinta, TV-1, 22.2.2002.

[4] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/16.

[5] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/3b.

[6] Ks. Sarmela 1989, 115–117; Tuisku 1999, 196–199.

[7] Torp 2001, 198.

13 Poronhoidon merkitys

Työn vapaus ja työstä luopumisen vaikeus poronhoidon merkityksen kuvaajina

1990-luku on ollut taloudellisesti epäsuotuisaa aikaa poronhoitajaperheille. Näin poronhoidon kannattavuutta euroilla mitattuna ja sen merkitystä omassa perheessään pohti erään haastatteluajankohtana 40-vuotiaan poromiehen puoliso.

> En välittäis jos meillä poronhoito loppuis, se on melkein enemmän tappiolla jos laskee tuloja ja menoja. (...) Mutta tiedän, että se on elämäntapa. Se on niillä niin verissä, ettei ne pysty lopettamaan vaikkei ole kannattavaa. Jos Keijo myis kaikki poronsa ja merkitysaika lähenis niin sehän kävelis aivan hulluksi.[8]

Kun tarkastelee 1990-luvun kehitystä poronhoidossa ja sen taloudellista kannattavuutta, voi ihmetellä, miksi poromiehet pysyvät poronhoidossa. Ja mitä he itse vastaavat, kun kysytään työn hyviä puolia tai sen merkitystä? Hyviä puolia täytyy olla, jotta ammatista ei luovuttaisi. Poromiesten mukaan työn parhaita puolia ovat sen vapaus, itsenäisyys ja luonnon parissa oleminen. Tärkeä tekijä on myös se, että kysymyksessä on perinteinen, jo edellisten sukupolvien harjoittama elinkeino.

Lukija voi myös aiheellisesti kysyä, mikä vapaus tässä on kysymyksessä, sillä ei tarvitse kuin palauttaa mieliin mitä 2000-luvun alun uutisotsikoissa on ollut poronhoidosta. Lokakuussa 2001 Helsingin Sanomat otsikoi: »Utsjokelaiset vastustavat porojen pakkoteurastuksia.» Uutisen mukaan poromiesten on vähennettävä maa- ja metsätalousministeriön vaatimuksesta poromääriä, jotta laitumet elpyisivät. Helmikuussa 2002 Yleisradio uutisoi verkkosivuillaan, että Lapin lääninhallitus vaatii 340 000 euron uhkasakon voimalla Utsjoen Kaldoaivin paliskunnan porolukua lainmukaiseksi. Poromiehet olivat tutkijoiden ja maa- ja metsätalousministeriön virkamiesten kanssa eri mieltä satelliittikuviin pohjautuvasta laiduntutkimuksesta sekä siihen perustuvista vaatimuksista vähentää poromääriä.[9]

Miten voi puhua vapaudesta samalla, kun poronhoitoa ja sen käytännön työtä rajoittavat lukuisat tahot, kuten viranomaiset, intressiryhmät sekä asetukset, pykälät ja direktiivit, taikka poronhoitoa on syytetty globaalissa yhteiskunnassa luonnon suurimmaksi uhkatekijäksi? Tai kun siitä ollaan tekemässä karjanhoitoon rinnastettavaa elinkeinoa kuten mm. Saamelaiskäräjien puheenjohtaja Pekka Aikio on todennut.[10] Tässä yhteydessä en tarkastelekaan poronhoidon vapautta tältä tasolta, vaan mikrotason näkökulmasta: miten poromiehet pohtivat työtään, ammattiaan tai elämäntapaansa.

Työn vapaus liitetään moniin muihinkin töihin ja ammatteihin kuin ainoastaan poronhoitoon. Metsätöissä se on ollut yleinen käsitys, sillä tukkilaisromantiikan ihailema vapaa, työmaalta toiselle vaelteleva jätkä on ollut sekä kir-

[8] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/12.
[9] Mainio 2001; Lapin lääninhallitus vaatii uhkasakkoa 2002.
[10] Esim. Aikio & Aikio 2000, 110–112, 117.

Krasnošeljeläisiä porokerholaisia laavunsa edustalla maaliskuussa 1993. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

jailijoiden että elokuvantekijöiden suosima hahmo. Metsätöiden romanttiseen vapauteen on uudemmissa tutkimuksissa tuotu uusia, kriittisiä näkökulmia, kuten Katri Kaunisto on kirjoittanut.[11] Kanadalainen maantieteilijä Rob Shields on kirjoittanut pohjoisen voiman ja vapauden myytistä. Voima ja vapaus liitetään pohjoisiin elinkeinoihin ja näin muodostuu Shieldsin mukaan pohjoisen alueen myytti, jossa yhdistyy sekä pohjoinen että maskuliinisuus. Näitä vapaiden ammattien harjoittajia olivat kanadalaisessa esimerkissä tukkilaiset, kullankaivajat, eränkävijät ja metsästäjät.[12] Poromies sopii hyvin näiden ulkoilma-ammattien joukkoon. Anna Kerttulan tutkimuksen mukaan tšuktšit ja jupikit arvostivat myös perinteiset ammatit kuten poronhoitajan, metsästäjän ja kalastajan erittäin korkealle, vaikka ne Neuvostoliiton aikaisessa arvoasteikossa olivatkin aliarvostettuja.[13]

Minkälaista poromiehen työ on ollut verrattuna muihin ammatteihin? Sosiologi Matti Kortteinen on tarkastellut suomalaisten palkkatyöläisten elämäkertojen avulla suomalaista palkkatyötä ja sen ominaisuuksia. Kortteisen analysoimat elämäkerrat ovat kerrontatavaltaan selviytymistarinoita, joiden mukaan muistelijan elämä on ollut vaikeaa ja työ kovaa, mutta kertoja on yrittänyt parhaansa mukaan pärjätä. Lopulta hän selviää vaikeuksista ja on ylpeä saavutuksistaan ja pärjäämisestään. Tarinoissa vaikeudet ovat osa elämää ja

[11] Snellman 1996; Pöysä 1998; Kaunisto 2002, 5.
[12] Shields 1991, 52–55.
[13] Kerttula 2001, 84–85.

niitä on siedetty, koska vaikeuksista selviytyminen on koettu kunnia-asiaksi. Palkinnoksi selviäjät ovat saaneet tunnustusta ja arvostetun sosiaalisen aseman yhteisössään. Kortteisen mukaan tähän ajaa »kollektiivinen tajunta, jossa kunnia rakentuu ihmisuhrien varaan». Tätä ajattelutapaa hän kutsuu selviytymisen eetokseksi.[14]

Poromiesten haastatteluissa esille tulleet elämäntarinat noudattavat myös tätä selviytymisen eetoksen kaavaa. Poronhoitoon tultiin kotoa saadun mallin mukaan ja työhön opittiin kasvamalla siihen joko isän tai muiden vanhempien sukulaisten opastuksella.[15] Tässä on näkyvissä sukupolvittainen jako. Vanhimmat haastateltavat korostivat sitä, miten rankkaa ja raskasta työ oli. He kertovat usein yksityiskohtaisia selviytymistarinoita niin luonnon kuin rahavaikeuksien kanssa kamppailusta tai Kuolassa uuden poliittisen- ja talousjärjestelmän tuomiin muutoksiin sopeutumisesta. Työ oli sekä fyysisesti että henkisesti raskasta. Traagisimpia esimerkkejä ovat ne haastattelut, joissa kerrotaan kollektivisoinnin alkuvaiheista, jolloin porot jouduttiin luovuttamaan kollektiiville joko hyvällä tai pahalla, oman isän tai sukulaisten joutumisesta kulakkeina työleirille, vankilaan tai yksinkertaisesti tapettaviksi. Näissä haastatteluissa korostettiin sitä, miten vaikeuksista oli selviydytty ja siitä oltiin ylpeitä. Monet näiden vanhempien sukupolvien haastateltavista kertoivat, että he toivoivat omilla lapsillaan tai lapsenlapsillaan olevan helpompaa eivätkä halunneet heidän jatkavan poronhoitoa nimenomaan työn raskauden ja vaikeiden olosuhteiden vuoksi. Poromiehenä menestymisen ja työssä viihtymisen edellytyksenä pidetään ammattiin vähittäin tapahtuvaa kasvamista poronhoitoyhteisössä. Ammatin jatkuvuus riippuu kyvystä huolehtia jälkikasvusta.

Kuten jo aikaisemmin olen kertonut, vuonna 1928 syntynyt Mikko vastasi kysymykseeni, miksei poika ole jatkanut poronhoidossa seuraavasti:

> Mikko: Mie en ole lietsonu milhän laila koko porohommaa.
> Helena: Mikset?
> Mikko: Mie olen itte sielä rääkkääntynny ja paleltunnu sielä tarpheksi. En mie sallis semmosta muile.

Kuolan niemimaalla useiden haastateltavien perheissä sattuneet kuolintapaukset ovat vaikuttaneet vanhempien mukaan siihen, että pojat valitsivat muun ammatin kuin poronhoidon. Osa ei jatkanut vanhempien työssä poronhoidossa, mutta osa jatkoi, ja jatkajista oltiin ylpeitä ja heitä kehuttiin.

Kun tarkastelen haastattelemiani vanhimman sukupolven edustajia, on työstä luopumisen syissä pieniä eroja Kyrön ja Luujärven välillä. Molemmissa vanhat poromiehet osallistuvat yhä edelleen voimiensa ja kykyjensä mukaan tiettyihin töihin. Kyrössä iäkkäät poromiehet olivat sekä merkitys- että erotusaidoilla, ja heillä oli omia kotiporoja, joita ruokitaan päivittäin. Kuolassa eläkeläisporomiehet olivat erotus- ja teurastusaikoina auttamassa, sillä erityisesti silloin oli pulaa työntekijöistä. Työvoimapulaa saattoi olla muinakin aikoina. Esimerkiksi vuonna 1923 syntynyt poromies kertoi, että hänet kutsuttiin aina töihin tundralle vasomisaikana ja syksyllä erotuksiin ja maalitsateurastuksiin.

---

[14] Kortteinen 1992, 44, 50, 61, 77.

[15] Ks. myös Kaunisto 2002, 6–7, jonka mukaan metsätalouden piirissä tehtiin samalla tavalla.

Myös eläkkeellä olevat kotaemännät saatettiin kutsua avuksi maalitsateurastuksiin. He tulivat töihin myös sen vuoksi, että poromiesten puolisot eivät omasta työstään voineet irrottautua teurastusajaksi tundralle. Ne perheet, joilla oli mahdollisuuksia muuttaa tundralle oman entisen tai pojan nykyisen poronhoitoprikaatin tukikohtaan tai sen lähistölle kesäksi kalastamaan ja marjastamaan, pyrkivät asumaan siellä niin kauan, kunnes syksyllä alettiin teurastukset.

Poronhoidon merkitys

Poro on ollut ja on edelleen sosiaaliturvaan verrattava asia. Se tulee selvästi esille erityisesti Kuolan poronhoitajien keskuudessa, jossa markkinatalouteen siirtyminen on ollut vaikeaa. Kun osa yhteisöstä elää markkinatalouden ulkopuolella, on vastavuoroinen tavaranvaihto tärkeä osa yhteisön sosiaalista järjestelmää. Eläkkeellä virallisesti olevat poromiehet omistavat poroja ja myyvät ja teurastavat niitä omiksi tarpeiksi auttaen näin suurtakin sukua pysymään ruuassa.

Suomessa taloudellinen tilanne ei ole sama, vaikka poromiesten eläkkeet ovatkin alhaisia. Vaikka EU:n siirtymäkauden tukipolitiikka on pyrkinyt keskittämään poroeloja isommille poronomistajille siten, että eläkeläiset eivät ole oikeutettuja tähän tukeen, eivät he halua luopua poroistaan. Heille on tärkeää säilyttää oma poromerkkinsä ja pitää merkissä edes muutama poro, seurata porometsän tapahtumia kotoa ja käydä voimiensa mukaan erotuksissa ja merkityksissä. Tällä on oma terapeuttinen merkityksensä. Erotuksissa ja merkityksissä käydään aivan konkreettisesti niin kauan kuin pystyssä pysytään: »Joka pikkusenki tolpilhans pyssyy siellä non».[16]

Luonto vapauden ilmentymänä

Mikä siis on poromiehen työn vapaus? Poronhoidossa voidaan nähdä jännite riippumattomuuden ja sitoutumisen välillä.[17] Riippumattomuus tarkoittaa vapautta ja liikkuvuutta, mutta ei huolettomuutta, sillä huoli toimeentulosta korostuu. Ollaan vastuussa perheestä ja sen toimeentulosta ja ollaan sidoksissa lainoin ja vekselein pankkeihin ja takaajiin. Koska Kyrössä nuoremmat poromiespolvet eivät ole olleet porometsässä viikkokausia, ei vapaus merkitse heille liikkuvuutta siinä mielessä, kuin se merkitsi aikanaan viikkokausia paimenessa olleille poromiehille. Kuolassa poromiehet vielä asuvat ilman perhettä tundralla tukikohdissa viikkoja, kunnes tulevat vuoropaimennuksen periaatteen mukaisesti viettämään vapaavuoroaan kylään. Tässä nuorten, 20–40-vuotiaiden, vapaudessa korostui luonto, poronhoitoon välttämättömästi kuuluva erityinen luontosuhde, jolle koko elinkeinon onnistunut harjoittaminen perustuu, ympäristötieto ja muut luontoon liittyvät kokemukset: se, että työpäivän pituuden määrää luonto, sää ja kelit, ei kukaan toinen ihminen; se, miten luon-

[16] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/16.
[17] Pöysä 1998, 175.

Poromiehiä Tarinan kammilla, oik. Unto Autto, Abiel Autto, Jussi Rauhala, tuntematon, Eelis Autto, Pauli Ruotsala (vas. oleva mies ja eturivin turistinainen ovat tuntemattomia). 9.4.1950. Elli Autton omistuksessa.

toa osataan lukea, tulkita ja käyttää eilen, tänään ja huomenna. Luonto on yksi tärkeä pohjoisen identiteetin rakennuspuu.

Luujärveläinen, haastatteluhetkellä 23-vuotias saamelaisporomies vastasi kysymykseen, miksi hän pitää poronhoidosta:

> En tiedä. Tundra vain houkuttelee, vetää puoleensa minua. En halua elää ilman sitä.[18]

Häntä runsaat 20 vuotta vanhempi poromies Kyrösta puolestaan vastasi, että:

> Poromiehen työn viehätys on siinä, että saapi taistella luonnon kanssa ja sen kanssa on pystyttävä tulemhan toimhen. Työ on vappaata, luonto määrää milloin aamulla lähethän töihin ja milloin illalla tulhan kotia. Jokanen työpäivä on erilainen.[19]

Vastaavanlaisia kommentteja kysymyksiin työn hyvistä puolista tuli useita:

> Kaikkihan siinä, se rauhasuus ja vappaus, sitä itte pystyy aika paljon määräämään omaa työtahtia. Ja luonto, sehän se.[20]

---

[18] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/53.
[19] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/5a. Referointi kirjoittajan.
[20] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/14.

Tauolla Ruskisrovan aidalla heinäkuussa 1995. Vas. Merja Pääkkölä, Vieno Kyrö, Marjo Alatalo. Valok. Helena Ruotsala, kuva tekijän hallussa.

Tähän poromiehen työn vapauteen kuuluvat myös riskien ottaminen ja vastuu, sillä usein kysymyksessä ovat suuret taloudelliset investoinnit koneisiin ja kylmätiloihin erityisesti silloin, kun poromiesperhe on siirtynyt itse välittämään tuotantoa kuluttajille.[21]

Poronhoito identiteetin symbolina

Skandinaviassa poronhoito on eräs saamelaisuuden symboleista, mutta molemmissa tutkimuskohteissani – Kyrössä ja Luujärvellä – saamelaisten lisäksi myös muut kansallisuudet ovat poronhoitajia. Näin ollen en tästä näkökulmasta voi puhua poronhoidosta etnisenä symbolina, vaan identiteetin symbolina.

Poronhoito näkyy sekä kodin sisustuksessa että monilla muilla elämän alueilla kuten ruokataloudessa ja pukeutumisessa. Poromiesten kotona on seinillä valokuvasuurennoksia porometsästä tai vaikkapa koulussa käsityötunnilla tehdyt poronmerkit. Poronsarvet toimivat koristeina ja myös vaatenaulakkoina. Nuoret poromiesperheet voivat ripustaa modernein huonekaluin sisustetun olohuoneen seinällä vanhoja poronlänkiä tai saastoja.

Poronhoito on tärkeä osa myös muiden kuin pelkästään poronhoidolla elävien ihmisten identiteettiä kuten yksi naispuolisista suomalaisinformanteistani asian määritteli:

[21] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/4, 5b.

> Poronhoito on tärkeä minun identiteetin kannalta. Se on mulle tärkeä. (...) Jo senki puolesta, että isä oli poromies ja mulla on ollu aina poroja.[22]

Poronhoidon jättänyt naispuolinen informantti pohti poronhoidon merkitystä seuraavasti:

> Maarit: (---) Porot on justhiinsa se, mikä on mulle niinku erityisen tärkeä minun lappilaisuuvessa. Että sen jälkhen ku meillä ei ole enää poroja, niin mie tunnen itteni vähän semmoseks juurettomaksi lappilaiseksi. Että siellä ei ole semmosta tiettyä, mikä minua niinku sittoo.
> Helena: Meinaatko, että se antaa jonku semmosen legitiimisyyden sulle sitte niinku olla siellä?
> Maarit: Joo, kyllä se on. Kyllä se on semmonen asia, mikä on minua silti vetänyt kaikki, niinku kesälläkin sinne ja kyllä ne on. (---) Että kyllä ne on porot nimenomhaan vetäny sinne. Sitä se on, että mie pystyn täällä nyt sillai ihan rauhallisesti puhumhaan siitä, että joo, että ku ei enää ole poroja. Mutta ei se siellä ole ollenkhan helppoa. Se on tosi vaikeaa ko ajattellee muuten koko poronhoijon tulevaisuutta, niin se on tosi vaikeaa. (---) Se on minun identiteetti. Että se on vaan semmonen tunne, mikä tulee niinku syvältä sisältä. Semmonen niinku mie sanoin, et se on niiku jos sen jälkhen, jos mulla ei ole, meilä ei ole poroja, niin mie olen vähän semmonen juureton, että se on niinku sen antaa. Empä mie ossaa sanoa, ku ei sitä ossaa ajatella mithään muuta elämältä.[23]

Hänkin perustaa identiteettinsä poronhoitoon. Koska hänestä ei tullut poromiestä, niin hänen kohdallaan poronhoidon periytyminen sai uuden ilmentymän: hän kirjoitti lopputyönsä poronhoidosta.

Poronhoito ei ole vain ammatti tai tapa saada toimeentuloa, vaan se merkitsee pohjoisessa paljon enemmän. Poronhoidon kautta ihmiset paikantavat itsensä, ja se antaa juuret myös monille sellaisille, jotka eivät itse saa toimeentuloaan poronhoidosta.

---

[22] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/13.
[23] TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/25.

Lähdeluettelo

Tutkimusaineisto:

TKU/TYKL-arkisto, Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Turku:
TYKL tutkimusarkisto 1.6.27/1–76 haastattelut sekä kenttätyömuistiinpanot. Käyttösuojattu.

Arkistoaineisto:

EM EA = Eesti Rahva Muuseum Etnografilia arkiiv, Tarto:
178 (1979–1981), 220 (1988–1989).

GAMO, Kirovski otdel = Arhivnij otgel administratsii Murmanskoj oblasti, filial gosudarstevennogo arhiva Murmanskoj oblasti, Kirov (Murmanskin oblastin valtion arkisto, Kirovin aluearkisto)
Fond 132, 137, 142, 342.

MV: KTKKA = Museoviraston käsikirjoitusarkisto, Helsinki:
Itkonen, T. I. 1916. Enontekiön lappalaisten poronhoito. Laudaturtyö.
Kysely K 10 vastakset: 15, 88, 91, 97, 103, 703.
Kysely K 12, vastaukset 700, 712.
Paulaharju 996: »Poron ja lampaan hoidosta Kuollan Lapissa» (»Keräilllyt kesällä 1914»).

OMA = Oulun maakunta-arkisto, Oulu:
Oulun lääninkanslia arkisto HC 4:1: poronhoitosopimusten ja poronhoito-ohjesääntöjen vahvistukset.
Oulun lääninkanslia EJ:1: Poronhoitoa koskevia erilaisia asiakirjoja 1891–1898.
Oulun lääninkanslia Eb:1446: Päätösakti nro 41478/6.10.1920 ja Eb:642 aktikartta nro 6120–1889 24.11.
Suomen porotalouden arkisto:
Poronhoitotilikirjat Ga:3.
Suojelusopimukset H9:1.
Rästiluettelot Gb:3.
Tuomioluettelot. Lapinmaan tuomiokunnan tuomiokirjat: Kittilän käräjät vuosilta 1920–1940.
Kruunun voudin vuosikertomukset (E.IIa 1).
Nimismiesten kertomuksia (CVI:1).
Lapin komitean arkisto Ha:1.

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto, Helsinki:
Samuli Paulaharjun keräelmät 45725–45948. Kittilä 1920. Kolari 1921. Enontekiö 1921.

Opinnäytetyöt (julkaisemattomat):

Ala-Louvesniemi, Asta 1984. Porotaloudessa suoritetun työn määrä ja laatu sekä työhön vaikuttavat tekijät. Pro gradu -tutkielma, Maantieteen laitos, Oulun yliopisto.

Anttonen, Seija 1997. Kainuulaisen porotalouden lähtökohdat ja asema Hallan paliskunnasa 1900-luvulla. Pro gradu -tutkielma, Kulttuuriantropologian laitos, Oulun yliopisto.

Conrad, Jo Ann 2002. Contested Terrain: Land, Language, and Lore in Contemporary Sami Politics. Doctor of Philosophy in Folklore/Cultural Studies, University of California, Berkeley.

Frei, Bernhard 2002. Challenging the Reindeer Tragedy: Modernisation and Rationalisation in Finnish Reindeer Husbandry. Diplomarbeit an der Abteilung Anthropogeographie des Geographischen Instituts der Universität Zürich.

Hiltunen, Mauno 1978. Enontekiön Lapin asutus, maanomistus ja nautinta 1500-luvulta 1800-luvulle. Pro gradu -tutkielma, Historian laitos, Oulun yliopisto.

Huittinen, Kari 1991. Porolaidunkriisi Tornion Lapissa 1910-luvulla – Väinö Tanner ja vuoden 1913 Porolaidunkomitean mietinnöt. Proseminaariesitelmä, Kulttuuriantropologia, Helsingin yliopisto.

Kantola, Raija 1990. Poromiehet rakennemuutoksen kourissa – kohtaako sosiaaliturva heidät? Poronhoitotyön muutos ja poromiesten sosiaaliturva Alakylän paliskunnassa. Pro gradu -tutkielma, Sosiaalipolitiikka, Sosiaalityön koulutusohjelma, Lapin korkeakoulu, Rovaniemi.

Karkkola, Timo 1987a. Porotalouden verotus. Kirjallinen työ, varanotaaritutkinto, Lapin korkeakoulu, Rovaniemi.

Larsson-Kalvemo, Astrid 1995. »Fighting for Survival». Øverlevelsestrategier i nya omständigheter bland samerna på Kolahalvön. Hovedfagsoppgave ISV/Seksjon for samiske studier/ Sosialantropologi, Universitetet i Tromsø.

Lehtinen, Pertti 1983. Porojen vasanmerkintä ja siihen liittyvät rakenteet Lapin paliskunnan Pikku-Luirojärven aidalla. Keruutyö, Kansatiede, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Turun yliopisto.

Lettinen, Eva 1995. Ympäristön hallinta ja suomalaisten ja saamelaisten kohtaaminen. Lisensiaatin tutkielma, Sosiologian laitos, Turun yliopisto.

Linkola, Martti 1972a. Enontekiön lappalaisten poronomadismi. Pro gradu -tutkielma, Etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto.

Matero, Sirkku 1997. Kestävästä kehityksestä ja porojen ruokamaista Pohjois-Lapissa. Seminaarityö, Poronhoidon ja porotalouden approbatur, Saamelaisalueen koulutuskeskus, Oulun yliopisto.

Mäki, Jari 1995. Väärtisuhteet Karesuvannossa. Karesuvannon suomalaistalollisten ja Käsivarren saamelaisporonhoitajien väliset sosiaalis-taloudelliset vuorovaikutussuhteet 1930-luvulta 1970-luvulle. Pro gradu -tutkielma, Kulttuuriantropologia, Taideaineiden ja antropologian laitos, Oulun yliopisto.

Nahkiaisoja, Tarja 1995. Inarin pitäjän asutushistoriallinen kehitys vuosina 1805–1910. Pro gradu -tutkielma, Arkeologian laitos, Oulun yliopisto.

Naukkarinen, Irma 1973. Poro- ja poronhoitosanastoa Rovaniemen, Kittilän ja Sodankylän paikannimistössä. Pro gradu -tutkielma, Suomen kieli, Helsingin yliopisto.

Nickul, Erkki 1968. Suomen saamelaiset vuonna 1962. Selostus Pohjoismaiden saamelaisneuvoston suorittamasta väestötutkimuksesta. Pro gradu- tutkielma, Tilastotiede, Helsingin yliopisto.

Näkkäläjärvi, Klemetti 1995. Jávrrešduoddara boazodoalu hápmahuvvan ja bealljemearkavuogádat. Pro gradu -bargu, Suoma- ja sámegiela instituhtta, Oulu Universiteahtta.

Partanen, Maija-Liisa 1984. Suomen porotalous sekä sen ja muiden luontaiselinkeinojen merkitys porotaloutta harjoittaville ruokakunnille. Pro gradu -tutkielma, Maantieteen laitos, Oulun yliopisto.

Pursimo, Elina 1996. Elämää luonnon ja yhteiskunnan ehdoilla – monitoimitalous Velkuan saaristokunnassa 1900-luvun alusta vuosisadan jälkipuoliskolle. Pro gradu -tutkielma, Kansatiede, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Turun yliopisto.

Raitio, Kaisa 2000. Ristiriidat ja valta saamelaisalueen maankäytössä ja sen suunnittelussa. Pro gradu -tutkielma, Ympäristönsuojelutiede, Limnologian ja ympäristönsuojelun laitos, Helsingin yliopisto.

Rauhala, Eveliina 1994. Pallas-Ounastunturin kansallispuiston vaikutuksia paikalliselinkeinoihin. Tutkielma. MTI-koulutus, Metsien moninaiskäyttö, Rovaniemen metsäoppilaitos.

Ruotsala, Helena 1989. Elämäntavasta ammatiksi – poronhoito Kittilän Kyrön paliskunnassa 1930-luvulta nykypäivään. Pro gradu -tutkielma, Kansatiede, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Turun yliopisto.

Ruotsala, Päivi 1995. Pohjois-Suomen luontaiselinkeinokuntien alueellinen elinkeinorakenne ja alueelliset työmarkkinat. Pro gradu -tutkielma, Maantieteen laitos, Turun yliopisto.

Saarinen, Heikki 1994. Siirtokarjalainen kotiseutu. Uusikirkkolaisten kotiseudun kokeminen ja kotiseutuidentiteettiin vaikuttavat tekijät. Pro gradu -tutkielma, Kansatiede, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Turun yliopisto.

Saariniemi, Pirjo 1989. Pomorhandels i russisk og sovjetisk historieskrivning. Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø.

Savolainen, Reijo 1984. Suomen poronhoito-organisaatio ja -omistus autonomian ajan lopulta. Pro gradu -tutkielma, Historian laitos, Jyväskylän yliopisto.

Sergejeva, Jelena 1997. Ihminen ja luonto koltta- ja kuolansaamelaisten maailmankuvassa. Lisensiaatin tutkielma, Uskontotieteen laitos, Helsingin yliopisto.

Siltanen, Mervi 1996. Palkkatyöntekijöiden elämänstrategiat – paperityöntekijäperheet Mäntässä. Pro gradu -tutkielma, Kansatiede, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Turun yliopisto.

Tapojärvi, Marjo 1995. Rennäringens intressebevakning i Finland. Pro gradu -avhandling i statskunskap, Åbo Akademi.

Tervaniemi Matti & Tiilikainen-Tervaniemi Anu 1998. Poronhoitovuosi Muddusjärven paliskunnassa. Esitelmä etnologian kandidaattiseminaarissa, Etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto.

— 1999: Järkimiesten hommaa. Poronhoitokulttuuri: rakenne, muutos ja paradoksit Muddusjärven paliskunnassa. Kulttuuriantropologian ja etnologian pro gradu -tutkielma, Etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto.

Tiesmaa, Erkki 1932. Poronhoito Kittilän pitäjän Kyrön ja Kuivasalmen palkisissa. Kansatieteellis-sanastollinen tutkimus, Laudatur-työ, Helsingin yliopisto.

Tiilikainen, Leena 1988. Utsjokilaakson karjanhoitajat. Maatalous saamelaisessa elinkeinokokonaisuudessa 1930-luvulta 1980-luvulle. Pro gradu -tutkielma, Kansatiede, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Turun yliopisto.

Toivanen, Anna 1991. Ympäristö ja elämäntapa. Arjen ympäristötietoisuus elämänstrategioiden muovaajana – esimerkkinä Loviisan seudun ympäristöaktivistit. Pro gradu -tutkielma, Kansatiede, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Turun yliopisto.

Utriainen, Eila 1976. Saamelaisten taloudessa tapahtuneista muutoksista Enontekiöllä. Luontaistaloudesta markkinatalouteen. Pro gradu -tutkielma, Uskontotiede, Helsingin yliopisto.

Virtanen, Timo J. 1995. Läheinen, kaukainen toiseus. Kaupunkikansatieteellisen tutkimustavan tarkastelua. Lisensiaatin tutkielma, Kansatiede, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Turun yliopisto.

Väisänen, Jarno Olavi 2001. Perusteltua puhetta. Etnometodologinen näkökulma keskusteluun etnisillä perusteilla jaettavista oikeuksista. Pro gradu -tutkielma, Perinteentutkimus, Joensuun yliopisto.

Sähköiset lähteet:

Eriksen, Thomas Hylland 2001. Tu dimunn pu vini kreol. The Mauritanian creole and the concept of creolization. http://www.uio.no/~geirthe/Creoles.html. Tulostettu 1.10.2001.

Heikkinen, Kaija 2001. Jumalten keittiössä. Syömisen hauskuus ja piina kenttätöissä. Elore 2/2001. http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_01/hei201.htm. Tulostettu 1.10.2001.

Hietala, Aino-Helena 2001. Dopingtestit pysyvästi porokilpailuihin. Lapin Kansa 21.12.2001. http://www.lapinkansa.fi/lehdet/uusi/uutiset/main_uuti10.html. Tulostettu 21.12.2001.

Hietala, Reijo 2001. Suden metsästys saattaa vaikeutua poronhoitoalueella. Lapin Kansa 30.1.2001. http://www.lapinkansa.fi/lehdet/uusi/uutiset/main_uuti22.html. Tulostettu 30.1.2001.

Historiallinen sopimus. Pääkirjoitus 2002. Lapin Kansa 1.3.2002. http://www.lapinkansa.fi/lehdet/uusi/mielipide/main_uuti1.html. Tulostettu 1.3.2002.

Humphrey, Caroline 1998. The Domestic Mode of Production in Post-Soviet Siberia? – Anthropology Today, 14 (3) June. (Käytetyssä sähköisesti julkaistussa versiossa ei sivunumeroita: wysiwyg://bodyframe.87/http://ehostvhw...m=Caroline%Humphrey&fuzzyTerm=. Tulostettu 20.2.2002.)

Karhun palvelus. Jälkiartikkeli 2001. Lapin Kansa 31.1.2001. http://www.lapinkansa.fi/lehdet/uusi/mielipide/main_uuti2.html. Tulostettu 31.1.2001.

Karhun salakaato Inarissa on suurempi uutinen kuin miestappo Hämeenlinnassa. Lapin Kansa 7.6.2001. http://www.lapinkansa.fi/lehdet/uusi/uutiset/main_uuti22.html. Tulostettu 7.6.2001.

Keränen, Outi 2001a. »Neuvottelut käyntiin ja esitetty mielipide pois päiväjärjestyksestä.» Lapin Kansa 12.3.2001. http://www.lapinkansa.fi/lehdet/uusi/uutiset/main_uuti4.html. Tulostettu 12.3.2001.

— 2001b. »Muutaman ihmisen törkeys syöksi Suomen ongelmiin.» Lapin kansa 13.3.2001. http://www.lapinkansa.fi/lehdet/uusi/uutiset/main_uuti11.html. Tulostettu 13.3.2001.

KHO kumosi oleskelukiellon Muoniossa. Yle-Internet: Uutiset_5.Maakunnat_Lappi_2.Uutiset 6.7.2001. Tulostettu 6.7.2001.

Konstantinov, Yulian 1997. Memory of Lenin Ltd. Reindeer-herding brigades on the Kola Peninsula. – Anthropology Today 13 (3) June, 1997. (Käytetyssä sähköisesti julkaistussa versiossa ei sivunumeroita: wysiwyg://bodyframe.87//http://ehostvgw...46&booleanTerm=Konstantinov&fuzzyTerm=. Tulostettu 20.2.2002.)

Korkiakangas, Pirjo 2002. Kenttätyön läheisyydestä. Sähköpostikirje tekijälle 19.1.2002. Tekijän hallussa.

Kyrön lapinkylä. http://www.kittila.fi/kuntalaiset/kylat/raattama/lapinkyla.htm. Tulostettu 5.1.2002.

Laidunnuksen vaikutukset paikkakohtaisia 2002. Lapin Kansa 16.5.2002. http://www.lapinkansa.fi/lehdet/uusi/uutiset/main_uuti3.html. Tulostettu 16.5.2002.

Lapin lääninhallitus vaatii uhkasakkoa 2002. http:// Yle-Internet: Uutiset_5.Maakunnat_Lappi_2. Uutiset 12.2.2002. Tulostettu 13.2.2002.

MOT 1998. Siirtomaaherrasta bisnesmieheksi: Metsähallitus rahastaa yksinoikeudella yhteistä omaisuutta. http://www.yle.fi/mot/051098/kasis.html. Tulostettu 6.10.1998.

Porotalous ja kolttatilalaki. http:www.mmm.fi/kalastus_riista_porot/porotalous/kolttalaki. Tulostettu 9.8.2002.

Oikeutta Eläimille vaatii poronlihaa boikottiin 2001. Lapin Kansa 16.3.2001. http://www.lapinkansa.fi/lehdet/uusi/uutiset/main_uuti19.html. Tulostettu 6.3.2001.

Paliskunnat sanoutuu irti suden laittomasta taposta. Yle-Internet: Uutiset_5.Maakunnat_Lappi_2. Uutiset 1.2.2001. Tulostettu 1.2.2001.

Paliskunnat tuomitsevat susijahdit. Yle-Internet: Uutiset_5.Maakunnat_Lappi_2. Uutiset 6.3.2001. Tulostettu 7.3.2001.

Paliskuntain yhdistys. http://www.paliskunnat.fi/yhdistys. Tulostettu 23.1.2002.

Porolukuihin vaikuttavat eniten säät. Yle-Internet: Uutiset_5.Maakunnat_Saamelaisalue_2. Uutiset 5.12.2000. Tulostettu 5.12.2000.

Poronlihalle raivataan tietä.http://www.lapinkansa.fi/lehdet/uusi/uutiset/main_uuti27.html. Tulostettu 7.11.2001.

Poronomistajat petotarhassa. Pääkirjoitus 2001. Lapin Kansa 7.6.2001. http://www.lapinkansa.fi/lehdet/uusi/mielipide/main_uuti1.html. Tulostettu 7.6.2001.

Ranta, Tapani 2001a. Lapin hotelleissa ihmetellään Scandicin poronlihaboikottia. Lapin Kansa 13.3.2001. http://www-lapinkansa.fi/lehdet/uusi/uutiset/main_uuti2.html. Tulostettu 13.3.2001.

— 2001b. Poromies luottaa huomiseen. Lapin Kansa 7.6.2001. http://www.lapinkansa.fi/lehdet/uusi/uutiset/main_uuti1.html. Tulostettu 7.6.2001.

— 2002. Metsähallitus ja poromiehet sopuun. Lapin Kansa 28.2.2002. http://www.lapinkansa.fi/lehdet/uusi/uutiset/main_1html. Tulostettu 28.2.2002.

Saamelaiskäräjät. http://www.netti.fi/~samedigg/diggisu.html. Tulostettu 25.1.2000.

Saamelaiset vaativat poronhoidolle omaa luokitusta EU:ssa. Lehdistötiedote 14.9.1999. http//www.netti.fi/~samedigg/diggisu.html. Tulostettu 15.9.1999.

Sarri, Thomas 2001. Överbetning en myt. Sámi Radio: Norsk/Svensk: Överbetning en myt, 26.2.2001. wysiwyg://55/http://www.saamiweb.org/norwegian/news/578281.shtm. Tulostettu 26.6.2001.

Tuisku, Tuula 2002. Venäjän poronhoitolaki. Sähköpostikirje tekijälle 23.2.2002. Tekijän hallussa.

Tuomilaakso, Marita 2001. Lapista elämysten ykkösmaakunta. Lapin Kansa 19.9.2001. http://www.lapinkansa.fi/lehdet/uusi/uutiset/main_uuti8.html. Tulostettu 19.9.2001.

Tutkija: Poroista pois kolmannes. Yle-Internet: Uutiset_5.Maakunnat_Saamelaisalue_2.Uutiset. 14.11.2000. Tulostettu 15.11.2000.

Venäjän poroa tulee myös Suomeen. Yle-Internet: Uutiset_5.Maakunnat_Lappi_2.Uutiset 29.9.2000. Tulostettu 29.9.2000.

Vuopala, Kristiina 2002. Asia: Kysymys. Sähköpostikirje tekijälle 24.5.2002. Tekijän hallussa.

Väänänen, Veikko 2001a. Petojen jäljille kuljetettu nälkään kuolleita poroja. Lapin Kansa 1.2.2001. http://www.lapinkansa.fi/lehdet/uusi/uutiset/main_uuti14.html. Tulostettu 1.2.2001.

— 2001b. Yksi vangittu Lemmenjoen suden taposta. Lapin Kansa 1.2.2001. http://www.lapinkansa.fi/lehdet/uusi/uutiset/main_uuti4.html. Tulostettu 1.2.2001.

— 2001c. Ylä-Lapissa paneuduttava suojelualueiden tilaan. Lapin Kansa 3.11.2001. http://www.lapinkansa.fi/lehdet/uusi/uutiset/main_uuti27.html. Tulostettu 3.11.2001.

Lait, asetukset ja komiteamietinnöt:

Ehdotus saamelaislaiksi 1990. Rovaniemi: Saamelaisasiain neuvottelukunta.

ILO 169/1989, artikla 1. Kansainvälisen työjärjestön (ILO = International Labour Organization) alkuperäis- ja heimokansoja koskeva yleissopimus n:o 169.

Komiteamietintö 1908:5 Keisarilliselle Majesteetille Komitealta Lapinmaan taloudellisten olojen tutkimista varten alamaisimmasti. Helsinki.

Komiteamietintö 1910:7. Maamme pohjoisimpiin osiin järjestettävien suojelualueitten eroittamista varten asetetulta komisionilta. Helsinki.

Komiteamietintö 1914:2. Keisarilliselle Suomen senaatille porolaidunkomissioonilta. Helsinki.

Komiteamietintö 1929:8. Erinäisiä poronhoitoa koskevia kysymyksiä selvittämään asetettu komitea. Helsinki.

Komiteamietintö 1972:64. Moottorikelkkatoimikunnan mietintö. Helsinki.

Komiteamietintö 1973:46. Saamelaiskomiteamietintö. Helsinki.

Komiteamietintö 1983. Porotaloustoimikunnan mietintö. Helsinki.

Komiteamietintö 1987. Saamelaiskulttuuritoimikunnan mietintö 1986:66. Helsinki.

Laki saamelaiskäräjistä 974/1995.

Laki saamelaisten kulttuuri-itsehallinnosta 973/1995.

Luonnos hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi saamelaiskäräjistä annetun lain muuttamisesta 1998. Oikeusministeriö 9.3.1998.

Luontaiselinkeinoasetus 715/1984, muutettu 429/1990.

Luontaiselinkeinolaki 610/1984, muutettu 1296/1990.

Poronhoitolaki ja asetus 1975. Paliskuntain yhdistyksen säännöt, poronhoitolaki ja -asetus, 11–70. Rovaniemi: Paliskuntain yhdistys.

Poronhoitolaki 848/1990.

Porotalouden sopeuttamistyöryhmän muistio 1994. Työryhmämuistio MMM 1994:20. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö.

Porotaloustyöryhmän muistio 1999. Työryhmämuistio MMM 1999:6. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö.

Porotilalaki 590/1969.

Renbeteskomissionens afhandlingar 1917.

Rossiskaja federatsija. Federalnij akon. O severnom olenivodstve. Kopio lakiehdotuksesta. Tekijän hallussa.

Saamelaisasiain komitean mietintö n.o 12 – 1952. Helsinki [:Saamelaisasian komitea].

Saamelaisten kulttuuri-itsehallintolaki 973/1995.

Suomen Säädöskokoelman Sopimussarja 103/1994.

Muut lähteet:

Aaltonen, Sanna 1994. Jerisjärven ympäristökonflikti Rauhalan kyläläisten tulkitsemana. – Ari Lehtinen & Pertti Rannikko (toim.), Pasilasta Vuotokselle. Ympäristökamppailujen uusi aalto, 72–91. Helsinki: Gaudeamus.

Abramson, Allen 2000. Mythical Land, Legal Boundaries: Wondering about Landscape and Other Tracks. – Allen Abramson & Dimitrios Theodossopoulos (eds.), Land, Law and Environment. Mythical Land, Legal Boundaries, 1–30. London: Pluto Press.

Abu-Lughods, Lila 1991. Writing Against Culture. – Richard Fox (ed.), Recapturing Anthropology: Working in the Present, 137–162. Santa Fe: School of American Research Press.

Afanasjeva, Nina 1994. Poromiehet, on aika herätä. Mielipidekirjoitus. – Lapin Kansa 31.8.1994.

Afanasjeva, Nina & Rantala, Leif 1993. Programme of aid to the Russian Sami. Sámiráđđi – Sami Council: Ohcejohka.

Ahponen, Pirkkoliisa & Järvelä, Marja 1983. Maalta kaupunkiin, pientilalta tehtaaseen. Tehdastyöläisen elämäntavan muutos. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.

Aikio, Marjut 1999. Saamelaiskulttuurin renessanssi ja ryöstöviljely. – Marja Tuominen et al. (toim.), Outamaalta tunturiin. Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit, osa 1, 56–63. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C. Katsauksia ja puheenvuoroja 16. Rovaniemi: Lapin yliopisto & Inari: Kustannus-Puntsi.

Aikio, Pekka 1977. Saamelaisen ekosysteemin murtuminen Lapin paliskunnassa. – Suomen Luonto 2/1977, 72–77.

— 1978. Reindeer herding in Finland 1975–6: Production and Labour. Nordia 1978, Vol. 12, No. 1. – Leo Koutaniemi (ed.), Rural Development in Highlands and High-Latitude Zones. Oulu: Pohjois-Suomen maantieteellinen seura.

— 1987. Porokylä metsän rajalla. – Saamelaiset, sovinnolliset sopeutujat, 38–61. Lapin maakuntamuseon julkaisuja 5. Rovaniemi: Lapin maakuntamuseo.

— 1993. Myyttiset erämaat. – Huopainen, Raili (toim.), Selviytyjät, 104–114. Lapin Maakuntamuseon julkaisuja 7. Rovaniemi: Lapin maakuntamuseo.

Aikio, Pekka & Aikio, Antti 2001. Saavatko saamelaiset elää rauhassa. – Martin Scheinin & Taina Dahlgren (toim.), Toteutuvatko saamelaisten ihmisoikeudet, 92–119. Ihmisoikeusliiton julkaisusarja 7. Helsinki: Yliopistopaino.

Aikio, Pekka & Helle, Timo 1985. Poronhoito – katsaus Lapinmaan perinteisen elinkeinon historiaan. – Martti Linkola (toim.), Lappi 4: Saamelaisten ja suomalaisten maa, 188–205. Hämeenlinna: Karisto.

Aikio, Samuli 1985. Katsaus saamelaisten historiaan. – Martti Linkola (toim.), Lappi 4: Saamelaisten ja suomalaisten maa, 41–103. Hämeenlinna: Karisto.

— 1992. Olbmot ovdal min. Sámiid historjá 1700-logy rádjái. Ohcejohka: Girjegiisá.

— 1995. Raaskaltion jumalat ja käyttäjät – kasvinimien lähtökohtia saamessa. – Raito 2/1995, 20–29.

— 2001. Mikä oli lapinkylä eli siita? – Kaarina Vuolab (toim.), Kukapa se sinäkin olet? Saamen kansallispäivän seminaari 6.2.1998 Oulussa, 1–10. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja N:o 6. Oulu: Oulun yliopisto, Suomen ja saamen kielen laitos.

Alaruikka, Yrjö 1933. Porojen tekemien vahinkojen arvioimisesta. – Poromies 4/1933, 81–82.

— 1959. Poronhoito suomensukuisten kansojen keskuudessa. Rovaniemi: Paliskuntain yhdistys.

— 1964. Suomen porotalous. Rovaniemi: Paliskuntain yhdistys.

— 1967. Porotalouden vaikeuksista ja mahdollisuuksista. – Poromies 3/1967, 8–10.

— 1971. Porotalous. – Lappi tänään, 174–184. Porvoo.

— 1977. Kohisten virtaa Kemijoki – hallitusti palkii poroelo. Rovaniemi [omakustanne].

Alasuutari, Pertti 1993. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Alavuotunki, Jouni 1999. Petsamon historia yhteisalueen jaosta ensimmäiseen maailmansotaan. – Jouko Vahtola & Samuli Onnela (toim.), Turjanmeren maa. Petsamon historia 1920–1944, 35–58. Rovaniemi: Petsamo-Seura ry.

Aldama, Arturo 1997. Vision in the Four Directions: Five Hundred Years of Resistance and Beyond. – William S. Penn (ed.), As We Are Now. Mixblood essays on race and identity, 140–167. Berkeley: University of California Press.

Alfred, Taiaiake 1999. Peace, power, righteousness. An indigenous manifesto. Ontario – Oxford – New York: Oxford University Press.

Alestalo, Matti 1985. Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmansodan jälkeen. – Tapani Valkonen et al. (toim.), Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana, 101–200. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.

Alitalo, Ilkka 2000. Vurdering av Nordisk Organ for Reinforskning (NOR), bilaga 2. Kopio asiakirjasta. Tekijän hallussa.

Allardt, Erik 1983. Sosiologia 1. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.

Alsmark, Gunnar 1997. Inledning. – Gunnar Alsmark (red.), Skjorta eller själ? Kulturella identiteter i tid och rum, 9–20. Lund: Studentlitteratur.

Amft, Andrea 2000. Sápmi i förändringen tid. En studie av svenska samernas levnadsvillkor under 1900-talet ur ett genus- och etnicitetsperspektiv. Kulturens frontlinjer. Skrifter från forskningsprogrammet Kulturgräns Norr 20. Samiska studier, Umeå universitet. Umeå: Umeå universitet.

Amit, Vered 2000. Introduction: constructing the field. – Vered Amit (ed.), Constructing the field: ethnographic fieldwork in the contemporary world, 1–18. London: Routledge.

Anderson, Benedict 1983. Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London: Verso.

Anderson, David G. 1995. Hunters, herders and heavy metals in Arctic Siberia. – Cambridge Anthropology 18 (2), 35–46.

— 2000. Identity and ecology in Arctic Siberia. The reindeer brigade number one. Oxford: Oxford University Press.

Anderson, E. A. 1996. Ecologies of the Heart. Emotions, belief and the environment. New York – Oxford: Oxford University Press.

Andersson, G. A. 1914. Tietoja Sodankylän ja Kittilän pitäjien aikaisemmista ja myöhemmistä vaiheista. Kemi: Kemin uusi kirjapaino.

Anepaio, Terje 2001. Trauma ja mälu. Mineviku ületamisest represseeritute kogemuses. – Terje Anepaio & Ene Kõresaar (toim.), Kuultuur ja mälu. Konverentsi materjale, 196–215. Studia Ethnologica Tartuensia 4. Tartu: Tartu Ülikooli etnoloogia õppetool.

Ansipra Bulletin 6/6A, October 2001, 53–56.

Antone, R. A., Mille D. I. & Myers, B. A. 1986. Ethnostress. The Power Within People. The Community Organizing Perspective. Ontario: Vision Press.

Antonova, A. 1996. A Saami woman's letter to the central authorities of the RSFSR. – Alexander Pika et al. (eds.), Anxious north. Indigenous peoples in Soviet Union and Post-Soviet Russia. Selected documents, letters and articles, 171–183. IWGIA Document No. 82. Copenhagen: IWGIA.

Anttila, Veikko 1968. Rymättylän talvinuottakalastus muuttuvana elinkeinona 1885–1967. Scripta ethnologica 25. Turun yliopisto: Kansatieteen laitos.

— 1974. Talonpojasta tuottajaksi. Suomen maatalouden uudenaikaistuminen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella. Helsinki: Kirjayhtymä.

— 1976. Alueelliseen pienyhteisöön kohdistuvasta tutkimuksesta. – Alueelliset pienyhteisöt tutkimuskohteina, 3–16. Symposiumi Jyväskylässä 16.–17.9.1976. Jyväskylä [: Jyväskylän yliopisto].

— 1983. Ihminen ja luonto kulttuuriekologisen tutkimuksen kohteena. – Auvo Kostiainen (toim.), Ihminen ja luonto, 180–192. Historian perintö 9. Turku: Turun yliopisto, Historian laitos.

Anttonen, Marjut 1999. Etnopolitiikkaa Ruijassa. Suomalaislähtöisen väestön identiteettien politisoituminen 1990-luvulla. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Anttonen, Pertti J. 1996. Tradition and Political Identity. – Pertti J. Anttonen (ed.), Making Europe in Nordic Contexts, 7–40. NIF Publications No. 35. Turku: Nordic Institute of Folklore.

Arell, Nils 1977. Rennomadismen i Torne Lappmark. Markanvändning under kolonisationsepoke i från Enontekis socken. Kungliga Skytteanska samfundets handlingar 17. Geografiska institutionen, Umeå universitet, Meddelande nr 25. Umeå: Umeå universitet.

Aro, Laura 1996. Minä kylässä. Identiteettikertomus haastattelututkimuksen folklorena. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 650. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

Aronsson, Kjell-Åke 1991. Forest reindeer herding A.D. 1–1800. An archaeological and palaeoecological study in northern Sweden. Archaeology and environment 10. Umeå: University of Umeå, Department of archaeology.

Asp, Erkki 1965. Lappalaiset ja lappalaisuus. Sosiologinen tutkimus Suomen nykylappalaisista. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C, osa 2. Turku.

Assmuth Laura & Tapaninen, Anna-Maria 1994. Antropologian naisongelma. – Tapio Nisula (toim.), Näköaloja kulttuureihin. Antropologian historiaa ja nykysuuntauksia, 136–195. Suomen Antropologisen Seuran julkaisuja. Helsinki: Gaudeamus.

Atran, Scott 2001. The Vanishing Landscape of the Petén Maya Lowlands. People, Plants, Animals, Places, Words, and Spirits. – Luisa Maffi (ed.), On Biocultural Diversity. Linking language, knowledge, and the environment, 157–174. Washington and London: Smithsonian Institution Press.

Autio, Eero 1993. Kultasarvipeura ja sen klaani. Totemisia taruja ja menoja Kuolan niemimaalta. Jyväskylä: Atena.

Autto, Eelis 1975. Kyrön paliskunta. – Poromies 4/1975, 16–19.

Autto, Paavo 1976. Moottorikelkkojen ajopäiväkirjat. – Poromies 4/1976, 11–13.

— 1983. Tilastoja moottorikelkan käytöstä porotaloudessa. – Poromies 5/1983, 34–36.

— 1984. Kokemuksia maastomönkijästä. – Poromies 5/1984, 37–39.

— 1987. Eräs kertomus porotalouden ja metsätalouden välisestä yhteistoiminnasta. – Poromies 6/1987, 52–58.

Avdeeva, Larissa 2000. Kuolan saamelaisen puheenvuoro. – Irja Seurujärvi-Kari (toim.), Beaivvi mánat. Saamelaisten juuret ja nykyaika, 274–276. Tietolipas 164. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Banks, Marcus 1996. Ethnicity: Anthropological Constructions. London: Routledge.

Barth, Fredrik 1956. Ecological Relationship of Ethnic Groups in Swat, Nord Pakistan. – American Anthropologist, 58 (6), 1079–1089.

— 1967. Economic Spheres in Darfur. – Raymond Firth (ed.), Themes in Economic Anthropology, 149–174. ASA Monographs 6. London: Tavistock Publications.

— 1969. Introduction. – Fredrik Barth (ed.), Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference, 9–38. Oslo: Universitetsforlaget.

— 1989. The Analysis of Culture in Complex Societies. – Ethnos 3–4, 120–142.

— 1994. Manifestajon og prosess. Oslo: Universitetsforlaget.

Baskin, Leonid M. 2000. Reindeer husbandry hunting in Russia in the past, present and future. – Polar Research 19 (1), 23–29.

Bateson, Gregory 1985. Steps to an ecology of mind. A revolutionary approach to man's understanding of himself. New York: Ballantine Books.

Baumann, Zygmunt 1996. On Communitarians and Human Freedom. Or, How to Square the Circle. Theory, Culture & Society 13 (2), 79–90.

Beach, Hugh 1981. Reindeer-herd management in transition: the case of Tuorpon Sameby in northern Sweden. – Acta Universtitatis Upsaliensis, Uppsala Studies in Cultural Anthropology 3. Uppsala: Uppsala universitet.

— 1986. Contributions to circumpolar studies. – Uppsala research reports in cultural anthropology 7. Uppsala: Uppsala universitet.

— 1992. Reindeer herding on the Kola peninsula – report of a visit with Saami herders of sovkhoz Tundra. – Roger Kvist (ed.), Readings in Saami history, culture and language III, 113–142. Center for Arctic cultural research, Umeå university. Miscellaneous Publications No. 14. Umeå: Umeå university.

— 1993. Gäst hos samer. Stockholm: Carlssons.

— 2000. Reindeer-Pastoralism Politics in Sweden: Protecting the Environment and Designing the Herder. – Alf Hornborg & Gísli Pálsson (eds.), Negotiating Nature: Culture, Power, and Environmental Argument, 179–211. Lund Studies in Human Ecology 2. Lund: Lund University Press.

Belkov, P. L. 1993. O metode postroenija teorii etnosa. V. A. Popov (red.), Etnos i etnitseskie protsessi. Pamjati R. F. Itsa, 48–61. Moskva.

Bendix, Regina 2000. After Identity. Ethnicity between Commodification and Cultural Commentary. – Regina Bendix & Herman Roodenburg (eds.), Managing Ethnicity. Perspectives from folklore studies, history and anthropology, 77–95. Amsterdam: Het Spinhuis Publishers.

Bendix, Regina & Barbro Klein (eds.) 1993. Foreigners and Foreignness in Europe: Expressive Culture in Transcultural Encounters. Journal of Folklore Research 30 (1), 1–14.

Bennett, David 1998. Introduction. – David Bennett (ed.). Multicultural states. Rethinking difference and identity, 1–28. London and New York: Routledge.

Bennett, David & Bhabha, Homi K. 1998. Liberalism and minority culture. Reflections on »Culture's in between». – David Bennett (ed.), Multicultural states. Rethinking difference and identity, 37–47. London and New York: Routledge.

Bennett, John W. 1976: The ecological transition: cultural anthropology and human adaption. New York & Toronto: Pergamon Frontiers of Anthropology Series.

Berg, Bård A. 1996. Government Intervention into Sámi Reindeer Management in Norway: Has It Prevented or Provoked »Tragedies of the Commons»? – Acta Borealia 2, 69–90.

— 2000. Mot en korporativ reindrift. Samisk reindrift i Norge i det 20. århundre – eksempilifisert gjennom studier av reindriften på Helgeland. – Dieđut 3/2000. Guovdageaidnu: Sami Instituhtta.

Bergland, Einar 1998. Reindrift, omstilling og identitet. Avhandling til dr-philos-graden. Oslo: Pedagogisk forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo.

Bernard, H. Russel & Pelto, Pertti J. 1972. Technology and Social Change. New York: The MacMillan Company.

Berstam, T. A. 1983. Russkaja narodnaja kul'tura Pomor'ja v XIX-nacale XX. Etnograficeskie ocerki. Leningrad.

Bhabha, Homi K. 1994. The Location of Culture. London & New York: Routledge.

— 1998. Culture's between. – David Bennett (ed.), Multicultural states. Rethinking difference and identity, 29–38. London & New York: Routledge.

Bjørklund, Ivar & Bratenberg, Terje 1981. Samisk reindrift – norske inngrepp. Om Altaelva, reindrift og samisk kultur. Tromsø – Oslo – Bergen: Universitetsforlaget.

Blehr, Barbro 1994. Lokala gemenskaper. En studie av en nordsvensk by på 1980-talet. Stockholm: Carlssons.

Bogoras, W. G. 1904–1909. The Chukchee. Jesup North Pacific Expedition. Vol VII (3). American Museum of Natural History Memoir 11. Leiden: E. J. Brill.

Borg, Väinö 1902–1903. Berich über die geographischen Resultate einer Forschungsreise in der Grenzgegenden von Finnisch- und Russisch-Lappland im Sommer 1901. – Fennia 20 (5), 39–47.

Bourdieu, Pierre & Wacqvist, Lois 1995. Refleksiiviseen sosiologiaan: tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta. Joensuu: Joensuu University Press.

Bregenhøj, Carsten 1982. Folkloristinen suodatin. – Päivikki Suojanen & Lassi Saressalo (toim.), Kulttuurin kenttätutkimus, 249–281. Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksen julkaisu 9. Tampere: Tampereen yliopisto.

Brenner, Th. 1918. Luonto: pinnan rakenne ja korkeussuhteet. Rannikot. –Theodor Homén (toim.), Itä-Karjala ja Kuollan Lappi. Suomalaisten luonnon- ja kielentutkijain kuvaamana, 7–11. Helsinki: Otava.

Brewer, William F. 1996. What is Autobiographical Memory? – David C. Rubin (ed.), Autobiographical Memory, 25–49. New York: Cambridge University Press.

Bridgewood, Ann 1995. Dancing in the Jar: Girl's Dress at Turkish Cypriot Weddings. – Joanna B. Eicher (ed.), Dress and Ethnicity. Change Across Space and Time, 29–52. Oxford & Washington: Berg.

Bringéus, Nils-Arvid 1978. Folklig kultur och social struktur. – Rig 1978, 41–56.

Britvina, G. 1975. Utšebnik po geografii Murmaskoi oblasti dlja sedmogo i vosmogo klassa. Murmansk: Murmanskoje knižjnoje izdatelstvo.

Bromley, Daniel W. 1991. Environment and Economy. Property Rights and Public Policy. Oxford: Blackwell.

Brox, Ottar 1996. My Life as an Anthropologist. – Ethnos 61 (1–2), 103–120.

Bryant, Lia 1999. Body Politics at Work: Exploring Gender and Sexuality in Contructions of Occupation(s) in Agriculture. Paper delivered to Gender and Transformations in Rural Europe, Wageningen 14–17 October 1999.

Bryleva, Z. I. 1996. The history of the Kola peninsular Komi-Izhemets. – Irja Seurujärvi-Kari & Ulla-Maija Kulonen (eds.), Essays on indigenous identity and rights, 157–169. Helsinki: Yliopistopaino.

Burnham, Philip 2000. Whose Forest? Whose Myth? Conceptualisations of Community Forests in Cameroon. – Allen Abramson & Dimitrios Theodossopoulos (eds.), Land, Law and Environment. Mythical Land, Legal Boundaries, 31–58. London: Pluto Press.

Bäck, Lennart 1997. Saami and Scandinavian. Natural Resource Competition in the Swedish Reindeer Herding Region. – Robert P. Wheelersburg (ed.), Northern Peoples, Southern States. Maintaining Ethnicities in the Circumpolar World, 183–208. Umeå: Cerum.

Bäck, Lennart, Hedblom, Malin, Josefson, Melanie, Rydén Anders 1992. Rennäringen i konflikt och samverkan. En geografisk markanvändnings- och simuleringsstudie. Forskningsrapporter från Kulturgeografiska institutionen Uppsala universitet, Nr 104. Uppsala: Uppsala universitet.

Campbell Åke 1948. Från vildmark till bygd. En etnologisk undersökning av nybyggarkulturen i Lappland före industrialismens genombrott. Skrifter utgivna genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala Ser B:5. Uddevalla: Bökförlaget Hermes Ab.

Caputo, Virginia 2000. At »home» and »away»: reconfiguring the field for late twentieth-century anthropology. – Vered Amit (ed.), Constructing the field: ethnographic fieldwork in the contemporary world, 19–31. London: Routledge.

Carlsson, Jöns 1989. Onko poronliha heikko? Suomen Antropologi 14:1, 62–69.

Cartmill, Matt 1993. A View to a Death in the Morning. Hunting and Nature Through History. Cambridge: University Press.

Castrén, M. A. 1953. Tutkimusmatkoilla Pohjolassa. Matias Aleksanteri Castrénin matkakertomuksista suomentanut ja johdannon kirjoittanut Aulis J. Joki. Helsinki: Tammi.

Chernyakov, Z. E. 1998. Essays on Saami etnography. Otserki etnografii saamov. University of Lapland, publications in education. B. Research reports 28. Rovaniemi: University of Lapland.

Clifford, James 1988. Introduction: Partial Truths. – James Clifford & George E. Marcus (eds.), Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography, 1–26. Berkeley: University of California Press.

Cochrane, Timothy 1987. Place, People and Folklore: An Isle Royale Case Study. – Western Folklore 46, 1–20.

Cohen, Anthony 1985. Symbolic Construction of Community. Chichester: Howood.

Crapanzano, Vincent 1977. On the Writing of Ethnography. – Dialectical Anthropology 2 (1), 69–73.

Dalton, George 1965. Primitive, Arhaic, and Modern Economics: Karl Polanyi's Contribution to Economic Anthropology and Comparative Economy. – June Helm (ed.), Essays in Economic Anthropology. Dedicated to the Memory of Karl Polanyi. Proceedings of the 1965 Annual Spring Meeting of the American Ethnological Society. Seattle: University of Washington Press.

— 1987. Talousteoria ja primitiivinen yhteiskunta. – Pekka Valtonen (toim.), Kulttuuri ja talous. Kirjoituksia taloudellisesta antropologiasta, 50–77. Suomen Antropologisen Seuran Toimituksia 19. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.

Davies, Charlotte Aull 1999. Reflexive ethnography. A guide to researching selves and others. London & New York: Routledge.

Daun, Åke & Löfgren, Orvar 1971. Den ekologiska aspekten. – Åke Daun & Orvar Löfgren (red.), Ekologi och kultur. Nord Nytt 2, 81–97.

— 1980. Etnologian metodeja. Jyväskylän yliopisto, Etnologian laitos. Tutkimuksia 14. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Davis, Dona 1990. Unintended consequences: The myth of »the returns» in anthropological fieldwork. Paper presented at the American Anthropological Association Meeting, New Orleans, LA. Session on »When People We Write About Read What We Write: Doing Ethnography in Complex Societies».

Diment Galya & Yuri Slezkine (eds.) 1994. Between heaven and hell: the myth of Siberia in Russian culture. New York.

Dominiquez, Virginia 1991. How the self stacks the deck. – Anthropology and Humanism Quarterly 16 (1), 12–15.

Donner, Kai 1933. Siperia. Elämä ja entisyys. Helsinki: Otava.

Douglas, Mary 2000. Puhtaus ja vaara. Ritualistisen rajanvedon analyysi. Tampere: Vastapaino.

Dyck, Noel 2000. Home field advantage? Exploring the social construction of children's sports. – Amit Vered (ed.), Constructing the field: ethnographic fieldwork in th contemporary world, 32–53. London: Routledge.

Ehn, Billy 1993a. Ethnicitet: symbolisk konstruktion av gemenskap. – Billy Ehn (red.), Kultur och erfarenhet. Aktuella teman i svensk etnologi. Stockholm: Carlssons.

— 1993b. Min etnologi. – Lena Gerholm (red.), Etnologiska visioner. Femton forskare reflekterar kring sitt ämne, 25–32. Stockholm: Carlssons.

Ehn, Billy & Klein, Barbro 1994. Från erfarenhet till text. Om kulturvetenskapliga reflektivitet. Stockholm: Carlssons.

Ehn, Billy & Löfgren, Orvar 1996. Vardagslivets etnologi. Reflektioner kring en kulturvetenskap. Stockholm: Natur och Kultur.

Eidheim, Harald 1971. Aspects of the Lappish Minority Situation. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.

Eidlitz, Kerstin 1972. Renmjölkninen hos samerna. – Rig 1, 8–13.

— 1974. De ryska samerna. – Lars Svonni (red.), Samerna – ett folk i fyra länder, 87–94. Stockholm: Bokförlaget Prisma.

— 1979. Revolutionen i norr. Om sovjetetnografi och minoritetspolitik. Uppsala Research Reports in Cultural Anthropology 1. Uppsala: Uppsala universitet.

Eidlitz Kuoljok, Kerstin 1987. Den samiska sitan – en utmaning. – Rig 3, 27–28.

— 1991. På jakt efter Norrbottens medeltid. Om Nordösteuropas historia och etnologi. – Center for Arctic Cultural Research. Umeå Universitet. Miscellaneous Publications No. 10. Umeå: Umeå universitet.

Eikjok, Jorunn 1990. Kvinner og menn mellom to verdener. Samisk kvinne- og mannsidentitet i endring. – Ottar 2 (180), 15–22.

Eira, Nils Isak 1984. Boazobargi giella. – Dieđut 1984:1. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.

— 1994. Bohccuid luhtte. Gulahallat ja ollásuhttit siidadoalu. Guovdageaidnu: DAT.

Ellen, Roy 1997. Introduction. – Roy Ellen & Fukui Katsuyoshi (eds.), Redifining nature. Ecology, culture and domestication, 1–36. Oxford: Berg.

Eriksen, Thomas Hylland 1993. Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives. London: Pluto Press.

— 1995. Historia, myt och verklighet. Stockholm: Daidalos.

— 1996. Kampen om fortiden. Et essay om myter, identitet og politikk. Oslo: Aschehoug & Co.

— 2000. Ethnicity and culture – a second look. – Regina Bendix & Herman Roodenburg (eds.), Managing ethnicity. Perspectives from folklore studies, history and anthropology, 183–205. Amsterdam: Het Spinhuis Publishers.

Ersson, Boris & Hedin, Birgitta 1977. Sa'mit. Samerna – Nordkalottens folk. Stockholm: LTs förlag.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Etnogenez narodov severa 1980. Moskva.

Etnokulturnie protsessi. Traditsii i sovremennost. 1991. Leningrad.

Eyðórsson, Einar 1992. Lokal kunnskap og ressursforvaltning. – Nord Nytt 46, 59–66.

Eythorsson, Einar 2001. Tradisjonell kunnskap og forvaltningsutfordringer. – Audhild Schanke (red.), Naturressurser og miljøverdier i samiske områder, 20–28. Forvaltnings- og forskningsutfordningar. Dieđut nr 2/2001. Guovdageaidnu: Sami Instituhtta.

Fellman, Isak 1910–1915. Handlingar och uppsatser angående finska Lappmarken och lapparne, I–IV. Helsinki.

Fellman, Jakob 1980. Poimintoja muistiinpanoista Lapissa. 3. painos. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.

Fersman, A. E. 1974. Vospominaniya o kamne. Murmansk.

Firth, Raymond 1967. Themes in Economic Anthropology. ASA Monographs 6. London: Tavistock Publications.

Fitzpatrick, Sheila 1994. Stalin's peasants. Resistance and survival in the Russian village after collectivisation. Oxford: Oxford University Press.

Fjellström, Phebe 1985. Samernas samhälle i tradition och nutid. Värnamo: Norstedts.

— 1989. Lapp culture in the circumpolar area from an ecological point of view. – Noel D. Broadbent (ed.), Readings in Sami history, culture and language, 95–111. Center for Artic Cultural Research. Miscellaneous publications 7. Umeå: Umeå universitet.

Fowler, Catherine 1987. Ethnoecology. – Donald E. Hardesty (ed.), Ecological Anthropology. Special topics in ecological anthropology, 215–243. New York: John Nily.

Foreman, Dare 2000. Wilderness Areas for Real. – J. Baird Callicott & Michael P. Nelson (eds.), The Great New Wilderness Debate. An expansive collection on writings defining wilderness from John Muir to Gary Snyder, 395–407. Athens: The University of Georgia Press.

Freedman, Maurice 1978. Main Trends in Social and Cultural Anthoropology. New York: Holmes & Meier.

Freilich, Morris 1970. Towards a Formalization of Field Work. – Morris Freilich (ed.), Marginal Natives: Anthropologists at Work, 485–585. New York – Evanston – London: Harper & Row Publishers.

Friedman, Jonathan 1994. Cultural Identity and Global Process. London: Sage.

Friis, J. A. 1872. En sommar i Finnmarken, Ryssisk Lapland og Nordkarelen. Skildringar of land og folk. Stockholm: P. A. Huldberg bokhandel.

Fryer, Paul 1999. Heaven, Hell, or... Something in Between? Contrasting Russian Images of Siberia. – Jeremy Smith (ed.), Beyond the Limits. The Concept of Space in Russian History and Culture, 95–106. Studia Historica 62. Helsinki: Finnish Historical Society.

Frykman, Jonas 1999. Hem till Europa. Rig 2, 81-94.

Furnham, Adrian & Bochner, Stephen 1986: Culture Shock. Psychological Reactions to Unfamiliar Environments. London – New York: Routledge.

Gadamer, Hans-Georg 2000. The Historicity of Understanding. – Kurt Mueller-Vollmer (ed.), The Hermeneutics Reader. Texts of the German Tradition from the Enlightenment to the Present, 256–292. New York: The Continuum Publishing Company.

Galkin, S., Sorvanorv, V., Galkin V., Yakovleb, I. & Lukin N. 1996. Hydroelectric power on the Kola peninsula. Who are masters of the land. – Alexander Pika et al. (eds.), Anxious north. Indigenous peoples in Soviet Union and Post-Soviet Russia. Selected documents, letters and articles, 185–186. IWGIA Document No. 82. Copenhagen: IWGIA.

Gaski, Lina 2000. »Hundre prosent lapp?» Lokale diskurser om etnisitet i markebygdene i Evenes och Skånland. – Dieđut 5/2000. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.

Geertz, Clifford 1973. The Interpretation of Cultures. Selected Essays. London: Fontana Press.

— 1987. Interpretive Anthropology. – Herbert Applebaum (ed.), Perspectives in Cultural Anthropology, 520–524. New York: State University of New York Press.

Genetz, Arvid 1891. Kuollan Lapin murteiden sanakirja ynnä kielennäytteitä. Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk. Utgifna af Finska Vetenskaps-Societeten. Femtionde häftet. Helsingfors: Finska Vetenskap-Societe.

Gerasimova, Katerina 1999. The Soviet Communal Apartment. – Jeremy Smith (ed.), Beyond the Limits. The Concept of Space in Russian History and Culture. Studia Historica 62, 107–130. Helsinki: Finnish Historical Society.

Gidlund, J. & Sörlin, S. 1992. Botnia regionen. Modernisering och livskvalitet i en nordeuropeisk region. Umeå: Cerum.

Gjessing, Guttorm 1973. Norge i Sameland. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Gluckman, Max 1965. Politics, law and ritual in tribal society. Oxford: Blackwell.

Godelier, Maurice 1987. Antropologia ja materialismi. Tampere: Vastapaino.

Golovnev, A. V. 1993. Istoritšeskaja tipologija hozjajstva narodov Severo-Zapadnoi Sibiri. Novosibirsk: Izdatelstvo Novosibirskogo universiteta.

Gómez-Pompa, Arturo & Kars, Andres 2000. – J. Baird Callicott & Michael P. Nelson (eds.), The Great New Wilderness Debate. An expansive collection on writings defining wilderness from John Muir to Gary Sayek, 293–313. Athens: The University of Georgia Press.

Gothóni, Rene 1997. Eläytyminen ja etääntyminen kenttätutkimuksessa. – Anna-Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.), Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä. Juhlakirja professori Matti Sarmelalle 6.4.1997, 136–148. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.

Gottlund, K. A. 1986. Värmlannin päiväkirja 1821. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Granlund, John 1964. Lapparnas lasso. – Gösta Berg et al. (red.), Fataburen. Nordiska museets och Skansens årsbok 1964, 7–32. Stockholm: Nordiska museet.

Granö, J. G. 1918. Sivuelinkeinot. – Homen, Theodor (toim.), Itä-Karjala ja Kuollan Lappi. Suomalaisten luonnon- ja kielentutkijain kuvaamana, 63–65. Helsinki: Otava.

Greverus, Ina-Maria 1994. Was sucht *der Anthropologe* in der Stad? Eine Collage. – Ina-Maria Greverus et al. (her.), STADgedanken aus und über Frankfurt am Main: der Stadt Frankfurt am Main zum 1200 Geburtstag, 11–74. Kulturanthropologie Notizen, Band 48. Frankfurt am Main: Institut für Kulturantropologie und Europäische Ethnologie der Universität.

Grotenfelt, Gösta 1920. Suomen poronhoito. Kuvia ja muistiinpanoja. Helsinki: Otava.

Grönfors, Martti 1985. Kvalitatiiviset kenttätyömenetelmät. Helsinki: WSOY.

Guha, Ramachandra 1997. The Authoritarian Biologist and the Arrogance of Anti-Humanism. Wildlife Conversation in the Third World. – The Ecologist 27 (2), 14–19.

Gurvich, I. S. 1973. Socio-economical Transformation and Modern Ethnical Development of the Inhabitants of the Siberian Polar Zones of the North-eastern Regions. – Gösta Berg (ed.), Circumpolar Problems. Habitat, Economy and Social Relations in the Arctic. A Symposium for Anthropological Research in the North, September 1964, 53–60. Wenner-Gren Center International Symposium Series Volume 21. Oxford: Pergamon Press.

Gustavsson, Knut 1989. Rennäringen. En presentation för skogsfolk. Stockholm: Skogsstyrelsen.

Gutsol, Natalia & Patsija, Jevgenia 2000. Yhteiskunnallisen politiikan yleispiirteet Lovozeron piirikunnassa 1990-luvulle tultaessa. – Jukka Pennanen (toim.), Jos ei ole poropaimenia, kansa häviää. Kuolan poronhoitajien sosiokulttuurinen adaptaatio 20. vuosisadalla, 70–74. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Haarni, Tuukka et al. (toim.) 1997. Tila, paikka ja maisema: tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen. Tampere: Vastapaino.

Haipus, Tero, Huurre, Mauno & Märijärvi-Vanhanen, Liisa 1979. Raattaman kyläsuunnitelma/ Lapin kyläsuunnitelmat. Perusselvitykset. Erikoistyö Oulun yliopiston arkkitehtuuriosastossa 24.10.1979. Julkaisu C 3 1979. Yhdyskuntasuunnittelun laitos, Arkkitehtuurin historian laitos. Arkkitehtuurin osasto. Oulu: Oulun yliopisto.

Hakamies, Pekka 1998. Perinne, etninen identiteetti ja yhteiskunnan murros. – Pekka Hakamies (toim.), Ison karhun jälkeläiset, 7–23. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 697. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hakulinen, Kerkko 1996. Maailman paikannimet. Oikeinkirjoitusopas. Helsinki: Otava.

Halila, Aimo 1954. Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1721–1775. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia V. Oulu: Pohjois-Pohjanmaan Maakuntaliiton ja Lapin Maakuntaliiton yhteinen historiatoimikunta.

Halinen, Petri 1999. Saamelaiset – arkeologinen näkökulma. – Paul Fogelberg (toim.), Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan, 121–138. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Helsinki: Suomen Tiedeseura.

Hallström, Gustaf 1911. Kolalapparnas hotade existens. – Ymer, H. 3, 239–316.

Hall, Stuart 1992. The Questions of Cultural Identity. – Hall, Stuart et al. (eds.), Modernity and Its Futures, 273–325. Cambridge: Polity Press.

— 1999. Identiteetti. Tampere: Vastapaino.

Halme, Minna & Näsi, Juha 1992. Kun pohjaan paloi porosoppa... Case Poro ja Riista Oy. Yrityksen taloustieteen ja yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja Sarja B2, Opetusmonisteita 10. Tampere: Tampereen yliopisto.

Halperin, Rhoda H. 1989. Ecological versus economic anthropology: changing »place» versus changing »hands». – Research in Economic Anthropology 11, 15–41. London: UAI Press.

Haluaako Lappalaiskulttuuri- ja perinneyhdistys Ylä-Lapista toista Bosniaa? Pelottelu ei kuitenkaan hiljennä -nimimerkin mielipidekirjoitus. – Pohjolan Sanomat 2.2.1996.

Hannerz, Ulf 1992. Cultural Complexity. New York: Columbia University Press.

— 1993. When Culture is Everywhere: Reflections on a Favorite Concept. – Ethnos 1–2, 95–111.

— 1996. Transnational connections. Culture, people, places. London & New York: Routledge.

Hannikainen, Lauri 2000. Vähemmistöjen ja alkuperäiskansojen suojelu kansainvälisessä oikeudessa. – Irja Seurujärvi-Kari (toim.), Beaivvi mánát. Saamelaisten juuret ja nykyaika, 237–260. Tietolipas 164. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hannula, Marjatta 2000. Porojen hihnavasotusperinne. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö.

Hansen, Kjell 2001. Retoriska alternativ. En analys av bruket av historieskrivning och kulturhistoria i formandet av alternativa politiska offentligheter. – Historisk Tidskrift för Finland. Regioner och regionhistoria, 4, 493–515.

Hansen, Lars Ivar 1996. The Saami hunting society in transition: approaches, concepts and context. – Kyösti Julku (ed.), Historia Fenno-ugrica 1:1, 315–334. Oulu: Oulun yliopisto.

Hardesty, Donald 1972. The Human Ecological Nische. – American Anthropologist 74, 458–466.

— 1977. Ecological Anthropology. New York: John Wiley.

Haruzin, Nikolai 1890. Russkie lopari. Otšerki prošogo i sovremennogo byta. Moskva.

Hastrup, Kirsten 1987. Fieldwork among friends: ethnogprahic exchange within the Northern civilization. – Jackson, Anthony (ed.), Anthropology at Home, 94–108. ASA Monographs 25. London & New York: Tavistock Publications.

— 1991. Antropologiske studier af egen kultur. – Norsk Antropologisk Tidskrift, nr. 1, 10–21.

— 1992. Det antropologiske projekt om forbløffelse. København: Gyldendal.

Hastrup, Kirsten & Elsass, Peter 1990. Anthropological Advocacy. A Contradiction in Terms? – Current Anthropology, 31 (3), 301–311.

Hatt, Gudmund 1919. Notes on reindeer nomadism. – Memoirs of the American Anthropological Association, VI (2), 73–133.

Hautala-Hirvioja, Tuija 1999. Lappi-kuvan muovautuminen suomalaisessa kuvataiteessa ennen toista maailmansotaa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Hechter, Michael 1974. The Political Economy of Ethnic Change. – American Journal of Sociology, Vol. 79 (5).

Heikkilä Katariina 2001. Naiset maaseudun uusien tuotantomuotojen harjoittajina 1900-luvun lopulla. Esitelmä Turun yliopiston kansatieteen jatkokoulutusseminaarissa 10.12.2001.

Heikkilä Marja-Terttu & Magga, Risten-Rauna 1995. Luontaiselinkeinotilallisen elämän leipä. Tutkimus luontaiselinkeinotilallisten toimeentulosta ja toimeentulomahdollisuuksista. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 20. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Heikkinen, Kaija 1989. Karjalaisuus ja etninen itsetajunta. Salmin siirtokarjalaisia koskeva tutkimus. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja N:o 9. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Heininen, Lassi 1992. Kuolan sotilaallisen toiminnan ympäristövaikutuksia. – Markku Heikkilä et al. (toim.), Ilma, vesi, energia. Ympäristön tila Pohjois-Suomessa, 51–58. Oulu: Pohjoinen.

Heinämaa, Sara 1993. Paikka tutkimuksessa. Henkilökohtaisen paikanmäärityksen vaatimus naistutkimuksessa. – Naistutkimus 1, 22–35.

Helander, Elina 1992. Samiska traditioner, traditionell kunskap och bärkraftig utveckling. – Nord Nytt 46, 49–58.

— 1995. Development, knowledge and Sami reindeer herding. – Cultural and Social Research in Greenland 95/96. Essays in Honour of Robert Petersen, 107–117. Nuuk/ Ilisimatusarfik: Grönlands kultur- og samfundsforskning.

— 2000. Saamelainen maailmankuva ja luontosuhde. – Irja Seurujärvi-Kari (toim.), Beaivvi mánát. Saamelaisten juuret ja nykyaika, 171–182. Tietolipas 164. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Helander, Elina & Kailo, Kaarina 1999. Ei alkua ei loppua. Saamelaisten puheenvuoro. Helsinki: Like.

Helenius, Ralf 1990. Hermeneuttinen tieto positivistista tietoa älykkäämpänä tietona. – Tiedepolitiikka 2, 17–24.

Hellberg-Hirn, Elena 1999. Ambivalent Space: Expressions of Russian Identity. – Jeremy Smith (ed.), Beyond the Limits. The Concept of Space in Russian History and Culture, 49–69. Studia Historica 62. Finnish Historical Society.

Helle, Timo 1978. Poronhoito Pohjois-Suomen muuttuvissa olosuhteissa. – Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos, Tiedote 1. Oulu: Oulun yliopisto.

— 1980. Laiduntilanteen muutokset ja riskinotto Suomen poronhoidossa. – Aulis Ritari (toim.), Lapin tutkimusseuran vuosikirja XXI, 13–21. Rovaniemi: Lapin tutkimusseura.

— 1981. Poronhoito moottorikelkkavallankumouksen jälkeen. – Poromies 5/1981, 4–8.

— 1982a. Peuran ja poron jäljillä. Helsinki: Kirjayhtymä.

— 1982b. Vaihtoehdon problematiikka porotaloudessa. – Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos, Sarja C.44, 80–87. Oulu: Oulun yliopisto.

— 1984. Porotalous. – Martti Linkola (toim.), Lappi 3: Pohjolan luonto, luonnonvarat ja ihminen, 344–359. Hämeenlinna: Karisto.

Helle, Timo & Kojola, Ilpo 1990. Porolaidunten kantokyky. Alakerta. Lapin Kansa 3.4.1990.

Helle, Timo & Vasama, Veikko 1976. Suot porolaitumina. – Suomen Luonto 2/1976, 256–259.

Hennight, Lawrence 1981. The anthropologist as key informant: inside a rural Oregon town. – Donald A. Messerschmidt (ed.), Anthropologists at home in North America. Methods and issues in the study of one's own society, 121–132. Cambridge: Cambridge University Press.

Hiedanpää, Juha 2000. Natura naturans: metsäluonnon monimuotoinen arvottaminen Pohjois-Satakunnassa. – Arto Haapala & Markku Oksanen (toim.), Arvot ja luonnon arvottaminen, 154–178. Helsinki: Gaudeamus.

Hill, Jane H. 2001. Dimensions of attrition in language death. – Luisa Maffi (ed.), On biocultural diversity. Linking language, knowledge and the environment, 175–189. Washington & London: Smithsonian Institute Press.

Hirvonen, Vuokko 1999. Saamenmaan ääniä. Saamelaisen naisen tie kirjailijaksi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hobsbawm, Eric 1994. Nationalismi. Tampere: Vastapaino.

Holster, Karl J. 1931. Miten ja minkälaisille paikoille porojen kesäpaimennusta ja merkintää varten olisi porokaarteet eli aitaukset tehtävät? – Poromies 1/1931, 8–10.

— 1939. Poromiestoveri. – Poromies 1/1931, 6–8.

Homen, Theodor (toim.) 1918. Itä-Karjala ja Kuollan Lappi. Suomalaisten luonnon- ja kielentutkijain kuvaamana. Helsinki: Otava.

Homich, L. V. 1973. Forms of Nenets Traditional Cultures. – Gösta Berg (ed.), Circumpolar Problems. Habitat, Economy and Social Relations in the Arctic. A symposium for Anthropological Research in the North, September 1964, 73–76. Wenner-Gren Center International Symposium Series Volume 21. Oxford: Pergamon Press.

Homitš, L. V. 1977. Nentsy i komi Kolskogo poluostrova. – Etnografitšheskie issledovaniia Severo-Zapada SSSR. Leningrad: Nauka.

Honko, Lauri 1971. Kerääjän rooli ja Talvadas. – Kalevalaseuran vuosikirja 51, 279–281. Porvoo & Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

— 1982. Folktradition och identitet. – Aili Nenola (red.), Folktradition och regional identitet i Norden, 11–23. NIF Publications No 12. Åbo: Nordiska Institutet för Folkdiktning.

— 1988. Studies on tradition and cultural identity. An introduction. – Lauri Honko (ed.), Tradition and Cultural Identity, 7–26. NIF Publication No 20. Turku: Nordic Institute of Folklore.

— 1992. Dialogisesta kenttämetodista. – Sananjalka 34, 123–137. Turku: Suomen Kielen Seura.

— 1997. Pakenevan tekstin metsästys. – Anna Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.), Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä. Juhlakirja professori Matti Sarmelalle 6.4.1997, 248–267. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.

— 1999. Traditions in the Construction of the Cultural Identity. – Michael Branch (ed.), National History and Identity. Approaches to the Writing of National History in the North-East Baltic Region in the Nineteenth and Twentieth Centuries, 19–33. Studia Fennica Ethnologia 6. Helsinki: Finnish Literature Society.

Hukkinen, Janne, Jääskö, Outi, Laakso, Ari, Müller-Wille, Ludger & Raitio, Kaisa (toim.) 2002. Poromiehet puhuvat. Poronhoidon ongelmat, ratkaisumahdollisuudet ja tutkimustarpeet Suomen Lapissa poromiesten näkökulmasta. Teknillisen korkeakoulun ympäristönsuojelun laboratorion julkaisu 1/2002. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.

Hultblad, Filip 1968. Övergång från nomadism till agrar bosättning i Jokkmokks socken. Meddelande från Uppsala universitets geografiska institutioner ser A nr 230. Nordiska museet. Acta Lapponica XIV. Stockholm: Nordiska museet.

Humphrey, Caroline 1983. Karl Marx Collective. Economy, society and religion in a Siberian collective farm. Cambridge studies in social anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.

— 1995. Introduction. – Cambridge Anthropology 18, 1–7.

Hustich, Ilmari 1948. The Scotch pine in northernmost Finland and its dependence on the climate in the last decades I. Helsinki: Societas pro fauna et flora Fennica.

Huttu-Hiltunen, Veikko 1977. Suomen porotalous. – Suomen Luonto 2/1977, 67–71.

— 1984. Selostus porotalouden yleiskehityksestä. – Poromies 3/1984, 10–14.

Huttu-Hiltunen, Veikko, Nieminen, Mauri, Valmari Arvi & Wesling Bengt. 1993. Porotalous. Helsinki: Painatuskeskus.

Huttunen, Arja 1995. Encountering ethnic groups and their identities in sports. Reindeer races on the Kola Peninsula as an example. – Teppo Korhonen (ed.), Encountering ethnicities. Ethnological aspects on ethnicity, identity and migration, 118–127. Studia Fennica Ethnologica 3. Helsinki: Finnish Literature Society.

Huuskonen, Marjut 2001. Indigenous Genre Terms as Signposts of Interpretation. – Arv, Nordic Yearbook of Folklore 52, 85–99.

Huuskonen, Marjut & Enges, Pasi 1998. Berättandets lokala betydelser. Tolkningsmöjligheter för gammalt intervjumaterial. – Nord Nytt 70, 51–65.

Hyppönen, Mikko et al. (toim.) 1998. Poron vaikutus metsä- ja tunturiluontoon. Tutkimusseminaari Hetassa. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 678. Rovaniemi: Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema.

Hyvärinen, Heikki 1988. Valtionmaa ja lapinvero. Yksityisten ja valtionmaaomaisuuden perusteista. – Lapin korkeakoulun oikeustieteiden osaston juhlakirja, 113–139. Juridica Lapponica 4. Helsinki – Rovaniemi: Lakimiesliiton kustannus & Pohjoismaisen oikeuden instituutti.

Hämäläinen, Antti 1938. Koltta-Lappia sanoin ja kuvin. Porvoo – Helsinki: WSOY.

Hætta, Ole Mathis & Snellman, Aino 1996. Helsetjenester til urbefolkninger i nordvest Russland. Behovsanalyse, november 1996. Samisk nærings- og utredningssenter. [sine logi]

Häyrynen, Maunu 1996. Mikä ihmeen maisemantutkimus? – Maunu Häyrynen & Olli Immonen (toim.), Maiseman arvo[s]tus. Seminaari maiseman havaitsemisesta ja arvottamisesta Lahden Mukkulassa 1.–2.9.1995, 6–7. Kansainvälisen soveltavan estetiikan instituutin raportteja n:o 1. Lahti: Kansainvälinen soveltavan estetiikan instituutti.

Hønneland, Geir & Anne-Kristin Jørgensen 1999. Integration vs. Autonomy: Civil-Military Relations on the Kola Peninsula. Aldershot – Brookfield – Singapore – Sydney: Ashgate.

Idvall, Markus 2000. Kartors kraft. Regionen som samhällsvision i Öresundsbrons tid. Lund: Nordic Academic Press.

Ingold, Tim 1974. On Reindeer and Man. Man 9 (4), Dec., 523–38.

— 1978. The Transition of the Siida. – Ethnos 3–4, 146–162.

— 1980. Hunters, pastoralists and ranchers. Reindeer economics and their transformation. Cambridge: Cambridge University Press.

— 1982. Farming the Forest and Building the Herds: Finnish and Sami Reindeer Management in Lapland. – Production pastorale et société, bulletin de l'équipe écologie et anthropologie des sociétés pastorales, Maison des sciences de l'homme, N:o 12, 57–70.

— 1984. Gathering the Herds: Work and Co-operation in a Northern Finnish Community. – Ethnos 3–4, 133–159.

— 1988. Land, labour and livelihood in Salla, northeastern Finland. – Tim Ingold (ed.), The Social Implications of Agrarian Change in Northern and Eastern Finland, 121–139. Transactions of the Finnish Anthropological Society No. 22. Helsinki: Finnish Anthropological Society.

— 1990. The day of the reindeerman. A model derived from cattle ranching, and its application to the analysis of the transition from pastoralism to ranching in Northern Finland. – Carl Salzman & John G. Galaty (eds.), Nomads in a changing world, 441–470. Institutó Universitario Orientale, Dipartimento di Studi Asiatici, Series Minor XXXIII. Naples: Institutó Universitario Orientale, Dipartimento di Studi Asiatici.

— 1992. Culture and the perception of environment. – Elisabeth Croll & David Parkin (eds.), Bush base: forest farm. Culture, environment and development, 39–56. London: Routledge.

— 2000a. The perception of the environment. Essays in livelihood, dwelling and skill. London & New York: Routledge.

— 2000b. Concluding commentary. – Alf Hornborg & Gísli Pálsson (eds.), Negotiating Nature: Culture, Power, and Environmental Argument, 213–224. Lund Studies in Human Ecology 2. Lund: Lund University Press.

Isaksson, Pekka 2001. Kumma kuvajainen. Rasismi rotututkimuksessa, rotuteorioiden saamelaiset ja suomalainen fyysinen antropologia. Pohjoiset historiat 1. Inari: Kustannus-Puntsi.

Islavin, V. I. 1847. Samoedy v domašnem i obštšvennom bytu. Sankt Peterburg.

Istomin, Kirill 1999. Kolva Volost and Kolva ethnographic group as an example of transition from nomadic to settled way of life. An attempt of analysis. – Pro Ethnologia 8. Arctic Studies 3, 19–34.

Itkonen, T. 1918. Lappalaiset. – Homen, Theodor (toim.), Itä-Karjala ja Kuollan Lappi. Suomalaisten luonnon- ja kielentutkijain kuvaamana, 30–35. Helsinki: Otava.

— 1918. Muut kansallisuudet. – Homen, Theodor (toim.), Itä-Karjala ja Kuollan Lappi. Suomalaisten luonnon- ja kielentutkijain kuvaamana, 42–43. Helsinki: Otava.

Itkonen, T. I. 1941. Lappalaisten leikit ja ajanvietot. Lapin Sivistysseuran julkaisuja No. 9. Helsinki: Lapin Sivistysseura.

— 1944. Lapin verotus ja kauppa ennen vanhaan. – Suomen Museo L, 1943, 1–35. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

— 1984a: Suomen lappalaiset vuoteen 1945. Osa I. Helsinki: WSOY.

— 1984b: Suomen lappalaiset vuoteen 1945. Osa II. Helsinki: WSOY.

— 1991. Lapinmatkani. Helsinki: WSOY.

Its, R. F. 1987. Johdatus etnografiaan. Suomen antropologisen seuran monisteita 8. Helsinki: Suomen antropologinen seura.

Ivanov-Djatlov, F. G. 1928. Nabljudenija vratša na Kolskom poluostrove: 11 janvarja – 11 maja 1927. Leningrad: Gosudarstvennogo russkogo geografitšseskogo obštšestva.

Jaatinen, Lauri 1985. Luontaiselinkeinolaki. – Poromies 3/1985, 34–36.

Jacobson, Maja 1994. Kläder som språk & handling. Om unga kvinnornas användning av klädseln som kommunikations- och identitetskapande medel. Stockholm: Carlssons.

Jackson, Anthony (ed.) 1987. Anthropology at Home. ASA Monographs 25. London – New York: Tavistock Publications.

Jallinoja, Riitta 1985. Miehet ja naiset. – Tapani Valkonen et al. (toim.), Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana, 243–270. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.

Jalvi, Pedar 1966. Sabmelazzai maidnasak ja muihtalusat. Lappalaisia satuja ja tarinoita. Toim. Samuli Aikio. Lapin Sivistysseuran julkaisuja N:o 28. Helsinki: Lapin Sivistysseura.

JanMohamed, Abdul & Lloyd, David 1990. The nature and context of minority discourse. New York & Oxford: Oxford University Press.

Jarvenpa, Robert 1980. The Trappers of Patuanak: Toward a Spatial Ecology of Modern Hunters. National Museum of Man Mercury Series. Canadian Ethnology Service Paper No. 67. Ottawa.

— 1989. Unfamiliar Compatriots: Role Ambiguity in Finnish Field Research. – Ethnos 54 (1–2), 31–44.

Jauhiainen, Marjatta 1982. Tutkimushaastattelu folkloristin näkökulmasta. – Päivikki Suojanen & Lassi Saressalo (toim.), Kulttuurin kenttätutkimus, 177–193. Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksen julkaisu 9. Kulttuuri ja kieli 1. Tampere: Tampereen yliopisto.

Jenkins, Richard 1997. Rethinking Ethnicity. Arguments and Explorations. London: Sage.

Jernsletten, Nils 1994. Tradisjonell samisk fagterminologi. – Dikka Storm et al. (red.), Festskrift til Ørnulv Vorren, 234–253. Tromsø museums skrifter XXV. Tromsø: Tromsø museum & Universitetet i Tromsø.

Jochelson, W. 1908. The Koryak. Jesup North Pacific Expedition. Vol VI. American Museum of Natural History Memon 10. Leiden: E. J. Brill.

Johannesson, Pia Götebo 1986. Mjölk, bär och eterneller. Om genus och tillvarons mångtydighet. Stockholm: Carlssons.

Johansson, Staffan & Lundgren, Nils-Gustav 1998. Vad kostar en ren? En ekonomisk och politisk analys. Rapport till expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, Ds 1998:8. Stockholm: Regeringskansliet, Finansdepartementet.

Johler, Reinhard 1999. Telling a National Story with Europe. Europe and the European Ethnology. – Journal of Ethnologia Europae 29 (2), 67–73.

Joks, Solveig 2001. Reindriftsomstillernes kunnskaper i möte med byråkratiet. – Audhild Schanke (red.), Naturressurser og miljöverdier i samiske områder. Förvaltnings- og forskningsutfordningar. Dieđut 2/2001, 84–99. Guovdageaidnu: Sami Instituhtta.

Jones, Michael 1991. The Elusive Reality of Landscape. Concept and Approaches in Landscape Research. – Norsk Geografisk Tidskrift 45, 229–244.

Jonsson, Ivar 1995. Reflexive Modernization, Organizational Dependancy and Global Systems of Embedded Development. A Post-Colonial View. – Cultural and Social Reserarch in Greenland 95/96. Essays in Honour of Robert Petersen, 130–149. Nuuk/Ilisimatusarfik: Grönlands kultur- og samfundsforskning.

Joona, Juha 1993. Poronhoito-oikeus maankäyttöoikeutena. Juridica Lapponica 7. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

— 1996. Lapille tyypillisten ympäristön käyttömuotojen oikeudellisesta säätelystä erityisesti suurimpien sallittujen poronlukujen osalta. – Anni Huhtala et al. (toim.), Ympäristö – arvot? Heijastuksia pohjoiseen, 129–144. Lapin yliopiston hallintoviraston julkaisuja 35. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Jumppanen, Pauli 1999. Natural Resources. – Tero Lausala & Leila Valkonen (ed.), Economic Geography and Structure of the Russian Territories of the Barents Region, 81–116. Arctic Centre Reports 31. Rovaniemi: University of Lapland, Arctic Centre.

Juntunen, Alpo 1997. Valta ja rautatiet. Luoteis-Venäjän rautateiden rakentamista keskeisesti ohjanneet tekijät 1890-luvulta 2. maailmansotaan. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Järvinen, Antero 1994. Pohjoinen ekologia ja ympäristön muutokset. – Ulla-Maija Kulonen et al. (toim.), Johdatus saamentutkimukseen, 43–52. Tietolipas 131. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Jääskö, Outi 1998. Naiset porotaloudessa – piikoja vai poromiehiä. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö, Maatalousosasto.

Kaiku [Sanomalehti, ilmestynyt Oulussa] numerot 85/1893, 115/1898, 120/1898.

Kaisto, Kimmo 1990. Porosta on nyt ylitarjontaa, mutta laatua aletaan arvostaa. Lapin lisä (Lapin Kansa), 22.9.1990, 3.

Kajala, Liisa (toim.) 1996. Lapin metsästrategia. MMM:n julkaisuja 2. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö.

— 1999. Perinteet ja nykyaika – erämaasuunnittelun haasteita Käsivarressa. – Jarkko Saarinen (toim.), Erämaan arvot: retkiä monimuotoisiin erämaihin, 115–122. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 733. Helsinki: Metsähallitus.

Kalland, Arne 1993. Management by totemization: whale symbolism and the anti-whaling campaign. – Arctic 46 (2), 124–133.

Kallio, Paavo 1971. Ihminen Lapin ekosysteemin osana. – Kalevalaseuran vuosikirja 51, 94–113. Porvoo – Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Kalliola, Reino 1973. Suomen kasvimaantiede. Porvoo: WSOY.

Kalstad, Johan Klemet Hætta 1997. Reindriftspolitikk og samisk kultur – en uløselig konflikt? En studie av reindriftstilpasninger og moderne reindriftspolitikk. Bind 1–2. Tromsø: Seksjon for samfunnsplanlegging og lokalsamfunnsforskning, Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø.

Kamisky, V. I. 1996. Medical care of the indigenous peoples in the Lovozero county. – Irja Seurujärvi-Kari & Ulla-Maija Kulonen (eds.), Essays on indigenous identity and rights, 149–158. Helsinki: Yliopistopaino.

Kangaspuro, Markku 2000. Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta. Nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä 1920–1939. Bibliotheca Historica 60. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Karjalainen, Pauli Tapani 1996. 3 näkökulmaa maisemaan. – Maunu Häyrynen & Olli Immonen (toim.), Maiseman arvo[s]tus. Seminaari maiseman havaitsemisesta ja arvottamisesta Lahden Mukkulassa 1.–2.9.1995, 8–13. Kansainvälisen soveltavan estetiikan instituutin raportteja n:o 1. Lahti: Kansainvälisen soveltavan estetiikan instituutti.

— 1997. Aika, paikka ja muistin maantiede. – Tuukka Haarni et al. (toim.), Tila paikka maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen, 227–241. Tampere: Vastapaino.

Karkkola, Timo 1987b. Porotalouden verotus II. Paliskunnan verotus. – Poromies 6/1987, 12–14.

— 1988. Porotalouden verotus III. Poronomistajan paliskunnalle tekemine töiden verotuskohtelusta. – Poromies 1/1988, 22–26.

Karlsen, Stein Rune et al. 1996. Reingjerder i Finnmark – virkningen på flora og vegetasjon. – Ottar 3/1996, 25–31.

Kasten, Erich 1998. Kinder malen ihre Welt. Kinderzeichnungen aus Sibirien und von der Nordpazifikküste. (Mir glasami detei.) Münster – New York – München – Berlin: Waxmann.

Kaukiainen, Leena 1997. Avoin ja suljettu raja. Suomen ja Norjan suhteet 1918–1940. Historiallisia tutkimuksia 197. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Kaunisto, Katri 2002. »The Freedom Is the Best Thing». Forest Professionals' Life Values in a Changing Society. – Ethnologia Fennica. Finnish Studies in Ethnology 29, 5–15.

Kauppala, Pekka 1998. Venäjän pohjola. Valtiollisen asutustoiminnan synty, kukoistus ja nykytila. Tutkimuksia pohjoisesta ulottuvuudesta No. 1. Helsinki: Venäjän ja Itä-Euroopan instituutti.

Kehusmaa, Aimo & Onnela, Samuli 1995. Suur-Sodankylän historia 1. Sodankylä: Sodankylän kunta.

Kekarainen, Risto 1987. Kuolansaamelaiset. – Terra 99 (1), 19–30.

Kemppainen Jorma 1997. Poronhoidon kuva. Helsinki: Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos.

Kellomäki, Seppo 1984. Metsätaloudellinen ympäristönhoito. Silva Carelica 1. Joensuu: Joensuun yliopisto, Metsätieteellinen tiedekunta.

Kert, G. M. 1969. Obrazcy saamskoj retsi. Materialy po jazyku i folkloru saamov Kolskogo poluostrova i jokangskij dialekty. Moskva – Leningrad.

Kerttula, Anna 2000. Antler on the sea. The Yup'ik and Chukchi of the Russian Far East. Ithaca and London: Cornell University Press.

Keskitalo, Alf Isak 1994. Research as an Inter-Ethnic Relationship. Arktisen keskuksen tiedotteita 11. Sámi Instituhtta Dieđut 7. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Arktinen keskus & Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.

Khazanov, A. M. 1983. The Kola Lapps' Reindeers Management. – Production pastorale et société, bulletin de l'équipe écologie et anthropologie des sociétés pastorales, Maison des sciences de l'homme, N:o 12, 79–85.

— 1984. Nomads and the outside world. Cambridge: Cambridge University Press.

Kihlman, A. Osw. 1890. Bericht einer naturwissenschaftlichen Reise durch Russisch Lappland im Jahre 1889. – Fennia III (6), 29–40.

Kihlman, A. O. & Palmen, J. A. 1889. Die Expedition nach der Halbinsel Kola im Jahre 1887. – Fennia III (5), 1–28.

Kiisa 1995. [Lehti.] Enontekiö: Lappalaiskulttuuri- ja perinneyhdistys.

Kirkinen, Heikki 1970. Karjala idän ja lännen välissä I. Venäjän Karjala renessanssiajalla (1478–1617). Historiallisia tutkimuksia LXXX. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Kirveennummi, Anna 1997. Kulttuuri, kansatiede ja kritiikki. Murtumia 1900-lopun tiedonintresseissä ja kulttuurikäsityksessä. – Teppo Korhonen & Pekka Leimu (toim.), Näkökulmia kulttuurintutkimukseen, 33–53. Turku: Turun yliopiston Täydennyskoulutuskeskus.

Kiseljov, Aleksej & Kiseljova Tatjana 1979. Sovetskie saamy: istorija, ekonomika, kultura. Murmansk: Murmanskoje knižnoje izdatelstvo. (Julkaistu myös ruotsiksi: Samerna i Sovjetunionen. Historia, näringsliv, kultur 1981. Lund: Lunds Universitets Geografiska Institututionen.)

— 1995. Istorija Murmanskoi oblasti. (1917–1922 gg.) Murmansk: Murmanski oblastnoi nautšnometoditšeski tsentr, sistemi obrazovanija.

Kittilä 1931. Rosberg J. E. (toim.) Oulun lääni. Pohjoisosa. Suomenmaa. Maantieteellis-taloudellinen ja historialinen tietokirja IX: 2, 270–297. Porvoo: WSOY.

Kjellström, Rolf 2000. Samerna och landskapet. – Ingvar Svanberg & Håkan Tunón (red.), Samisk etnobiologi. Människor, djur och växter i norr, 59–70. Nora: Nya Doxa.

Knuuttila, Seppo 1989. Kansanomainen maailmankuva. – Juha Manninen et al. (toim.), Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa. Aate- ja oppihistorian, kirjallisuustieteen ja kulttuuriantropologian näkökulmia, 165–223. Oulu: Pohjoinen.

— 1994. Tyhmän kansan teoria: näkökulmia menneestä tulevaisuuteen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kokko, Yrjö 1969. Poro. Muistelus. Helsinki: WSOY.

Kolga, Margus, Tõnurist, Igor, Vaba, Lembit & Viikberg, Jüri 1993. Vene impeeriumi rahvaste punane raamat. Tallinn: Väljaandja a/s »Nyman & Nyman LNT».

Kolskii sbornik. Trudi antropologe-etnografitšeskoga otrjada Kolskoi ekspeditsi 1930. Leningrad.

Konakov, N. D. 1984. Etnitšeskaja ekologija i traditsionnaja kultura komi. Serija preprintov »nautšnie dokladii». Vipušk 107. Syktyvkar: Akademia nauk SSSR, Komi filial.

— 1993. Ecological adaptation of Komi resettled groups. – Arctic Anthropology 30 (2), 92–102.

Konakov, Nikolaj 1996. Wechselwirkungen zwischen der Rentierzüchterkultur der Sami und der nördlichen Komi auf der Kola-Halbinsel Ende des 19. und Anfangs des 20. Jahrhundert. – Lars-Gunnar Larsson (her.), Lapponica et Uralica. 100 Jahre finnisch-ugrischer Unterricht an der Universität Uppsala. Vorträge am Jubiläumssymposium 20.–23. April 1994, 79–82. Studia Uralica Upsaliensia 26. Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala: Uppsala universtitet.

Konakov, N. D. & Kotov, O. B. 1991. Etnoarealnye gruppy komi. Formirovanie i sovremennoe etnokulturnoe sostojanie. Moskva: Nauka.

Konstantinov, Yulian 1996. Field Research of Reindeer-Herding in the Kola Peninsula: Problems and Challenges. – Acta Borealia 2, 53–68.

— 2000. Pre-Soviet pasts of reindeer-herding collecives: ethnographies of transition in Murmansk Region. Acta Borealia 2, 49–64.

Korhonen, Jorma 1989a. Kuola ei tahdo kuolla. – Helsingin Sanomien kuukausiliite 2/1989, 49–59.

— 1989b. Politisoidaanko poronlihakin? Teurasskandaali aukaisi etelän jättiyhtiölle tien pohjoisten paliskuntien tokkiin. – Helsingin Sanomat 12.3.1980.

Korhonen, Mikko 1981. Johdatus lapin kielen historiaan. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Korhonen, Olavi 1994. Några termer i samiska renmjökningen. – Dikka Storm et al. (red.), Festskrift til Ørnulv Vorren, 254–267. Tromsø museums skrifter XXV. Tromsø: Tromsø museum & Universitetet i Tromsø.

Korhonen, Aila & Vainio, Harri 1975. Tutkimus porojen paimennuksessa käytettyjen koirien määrästä, käyttöarvosta, ikäjakautumasta ja suvusta Käsivarren, Näkkälän ja Kittilän Kyrön paliskunnissa keväällä 1974. – Poromies 4/1975, 11–16.

Korkiakangas, Pirjo 1996. Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa. Kansatieteellinen Arkisto 52. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

— 1997. Individual, collective, time and history in reminiscence. – Ethnologia Fennica. Finnish Studies in Ethnology 25, 5–16.

— 1999. Muisti, muistelu, perinne. – Bo Lönnqvist et al. (toim.), Kulttuurin muuttuvat kasvot, 155–176. Tietolipas 155. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Korpijaakko, Kaisa 1986. Saamelainen maankäyttö ja ihmisoikeudet. – Lapin korkeakoulun oikeustieteiden osaston juhlakirja, 77–94. Juridica Lapponica 4. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus & Rovaniemi: Pohjoismaisen oikeuden instituutti.

— 1987. Rounalan lapinkylä. Katsaus saamelaiseen maankäyttöjärjestelmään Käsivarren Lapissa 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa. – Saamelaiset, sovinnolliset sopeutujat, 77–96. Lapin maakuntamuseon julkaisuja 5. Rovaniemi: Lapin maakuntamuseo.

— 1989. Saamelaisten oikeusasemasta Ruotsi-Suomessa. Oikeushistoriallinen tutkimus Länsi-Pohjan maankäyttöoloista ja -oikeuksista ennen 1700-luvun puoliväliä. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Korpijaakko-Labba, Kaisa 1997. Saamelaiskäräjälain tulkintaongelmista. Käsikirjoitus.

— 2000. Saamelaisten oikeusasemasta Suomessa. Kehityksen pääpiirteet Ruotsin vallan lopulta itsenäisyyden ajan alkuun. Kautokeino: Sámi Instituhtta.

Kortesalmi, J. Juhani 1975. Kuusamon talonpoikaiselämä 1670–1970. Kuusamon historia II. Kuusamo [: Kuusamon kunta].

— 1996. Pohjois-Vienan poronhoito. Talonpoikien poronhoidon alue, ominaislaatu, ikä, alkuperä ja kehityslinjat vuoteen 1922. Kansatieteellinen Arkisto 41. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Kortteinen, Matti 1992. Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Helsinki: Hanki ja jää.

Kotiranta-Pitkänen, Pirkko 2002. Pohjoisen valkea kulta vaalii terveyttä ja kauneutta. Poronmaitoa tutkitaan myös tieteellisesti. – Maaseudun Tulevaisuus 7.1.2002.

Kozmin, N. 1912. Po školam Laplandii. Dnevnik nabljudatelja, Narodnoe obrazovanie. S.Peterburg.

Krasnošelje 80 let sele 2001. Krasnošelje.

Krupnik, Igor 1976. Stanovlenie krupnotabunnogo olenevodstva u tundrovyh nentsev. – Sovetskaja Etnografija 2, 57–68.

— 1992. Classification of Siberian nomadism. Traditional patterns and modern transformation. – Sedentary and / or migratory life in the north. The 6th international Abashiri symposium, 27–40. Hokkaido: Association for northern cultural promotion.

— 1994. Arctic Ethnoecology. Native Whalers and Reindeer Herders of Northern Eurasia. Hanover and London: Dartmouth College, University Press of New England.

— 2000. Reindeer pastoralism in modern Siberia. Research and survival during the time of crash. – Polar Research 19 (1), 49–56.

Kumpula, Jouko, Colpaert, Alfred, Kumpula, Timo & Nieminen, Mauri 1996. Poronhoitoalueen pohjoisosan porolaidunten inventointi. Poromies 1, 16–20.

— 1997. Suomen poronhoitoalueen talvivarat. Poromies 4–5, 22–26.

Kumpula, Jouko, Colpaert, Alfred, Nieminen, Mauri 1998. Kesälaidunten inventoinnista poronhoitoalueen pohjoisosissa. Poromies 1, 9–13.

Kumpulainen, Mikko 1998. Maan ja talouden välissä. Viisi kertomusta suomalaisen maatilan luontosuhteen muutoksesta. Joensuun yliopisto, maantieteen laitos, julkaisuja 15. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Kuokkanen, Rauna 1997. Julkaisematon esitelmä Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit -tutkimusryhmän seminaarissa Rovaniemellä.

— 1999. Etnostressistä sillanrakennukseen. Saamelaisen nykykirjallisuuden minäkuvat. – Marja Tuominen et al. (toim.), Outamaalta tunturiin. Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit osa 1, 95–112. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C. Katsauksia ja puheenvuoroja 16. Rovaniemi: Lapin ylipisto & Inari: Kustannus-Puntsi.

Kupiainen, Jari 1995. Yksi kieli – yksi kulttuuri. Taiteet ja käsitteellinen kolonialismi. – Tero Koistinen et al. (toim.), Musta lammas. Kirjoituksia populaari- ja massakulttuurista. Kirjallisuuden ja kulttuurin tutkimuksia n:o 8. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Kurkela, Paavo 1979. Miten hoidan poroa. Nordia-tiedonantoja N:o 5, 1978. Kemijärvi: Societas Geographica Fenniae Nordicae.

Kuropjatnik, M. S. 1992. Kharakteristike bratsnoi sistemy Kolskih saamov. – Journal de la Société Finno-Ougrienne 84, 191–199.

— 2000. The Ter Sámi according to the Russian census of 1858: ethno-social characteristics. – Acta Borealia 2, 39–48.

Kvale, Steinar 1996. The qualitative reserarch interview: a phenomenological and hermeneutical mode of understanding. – Journal of Phenomenological Psychology, 171–195.

Kvernmo, Siv & Stordah, Vigdis 1991. Fra same til akademiker = fra deltager til observatør. Erfaringer fra utviklingen av en samisk helsetjeneste. – Marjut Aikio & Kaisa Korpijaakko (red.), Samesymposium, 71–84. Lapin yliopiston hallintoviraston julkaisuja 15. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Kvist, Roger 1989. Rennomadismens dilemma. Det rennomadiska samhällets förändring i Tuorpon och Sirkas 1760–1860. Forskningsrapporter från Historiska institutionen vid Umeå universitet 5. Umeå: Umeå universitet.

Kyläniemi, Hanna & Rahikainen, Päivi 2002. Northern Finland – a special cultural area? – Helena Ruotsala & Eeva Uusitalo (eds.), The Making and Breaking of Borders. Studia Fennica Ethnologica 8. Helsinki: Finnish Literature Society. In print.

Kännö, Sakari 1992. Mosku. Kertomus poromies Aleksanteri Hihnavaarasta ja Lapin kenraali Kurt Martti Walleniuksesta vuosina 1900–1938. Porvoo: WSOY.

Laitila, Teuvo 2002. Pyhyys ihmisen ja luonnon eettisenä suhteena karjalaisen ortodoksisuuden näkökulmasta. – Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki (toim.), Pyhän perintö. Kirjoituksia suomalaisesta *pyhästä* Kalevalassa, kansanperinteessä, luonnossa ja taiteessa, 173–189. Kalevalaseuran vuosikirja 79–80. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lallukka, Seppo 1990. The East Finnic Minorities in the Soviet Union. An Appraisal of the Erosive Trends. Suomalaisen Tiedeakatemian Toimituksia, Sarja B 252. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.

— 1995. Assimilation and its measurement: Finno-Ugrian peoples of Russia. – Heikki Leskinen (redegit), Pars I, Orationes plenarie et conspectus quincuennales, 83–96. Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum Jyväskylä 10.–15.8.1995. Jyväskylä: Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum.

— 2001. Finno-Ugrians of Russia: Vanishing Cultural Communities? – National Papers 29 (1), 9–39.

Lantto, Patrik 2000. Tiden börjar på nytt. En analys av samernas etnopolitiska mobilisering i Sverige 1900–1950. Umeå: Umeå universitet.

Lappalainen, Ari 1998. Kalastuskulttuuri muuttuvassa yhteiskunnassa. Etnologinen analyysi kalastuskulttuurin muuttumisesta Pohjois-Karjalan Höytiäisellä 1890-luvulta 1990-luvulle. Kalastusmuseoyhdistys ry:n julkaisuja 13. Kalastusmuseoyhdistys. [sine logi]

Larsson, Karen 1988. Ethnopolitics and Research Ethics for the Non-native Researcher. – Acta Borealia 1–2, 5–19.

Lazarev, E. E. & Patsija, E. 1991. Sociala aspekter på de kolska samernas livsföring. – Marjut Aikio & Kaisa Korpijaakko (red.), Samesymposium, 201–210. Lapin yliopiston hallintoviraston julkaisuja 15. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Lehtinen, Ildikó & Sihvo, Pirkko 1984. Rahwaan puku. Näkökulmia Suomen kansallismuseon kansanpukukokoelmiin. Helsinki: Museovirasto.

Lehtiranta, Juhani 1989. Yhteissaamelainen sanasto. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 200. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.

Lehtisalo, Toivo 1959. Tundralta ja taigasta. Muistelmia puolen vuosisadan takaa. Porvoo: WSOY.

Lehtola, Jorma 2000. Lailasta Lailaan. Tarinoita elokuvien sitkeistä lappalaisista. Inari: Kustannus-Puntsi.

Lehtola, Veli-Pekka 1994. Wallenius. Kirjailijakenraali Kurt Martti Walleniuksen elämä ja tuotanto. Oulu: Pohjoinen.

— 1996. Nimettömän kansan historiasta. Saamelaisten historiantutkimuksen näkymiä. – Kyösti Julku (redegit), Historia Fenno-Ugrica 1:2, 11–22. Congressus Primus Historiae Fenno-Ugricae. Oulu: Oulun yliopisto.

— 1997. Rajamaan identiteetti. Lappilaisuuden rakentuminen 1920- ja 1930-luvun kirjallisuudessa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

— 1999. Petsamon kolttasaamelaiset. – Jouko Vahtola & Samuli Onnela (toim.), Turjanmeren maa. Petsamon historia 1920–1944, 149–170. Rovaniemi: Petsamo-Seura ry.

— 2000. Nickul. Rauhan mies, rauhan kansa. Inari: Kustannus-Puntsi.

Lehtonen, Heikki 1990. Yhteisö. Tampere: Vastapaino.

Lehtonen, Juhani U. E. 1977. Ovelat i'zmalaiset. Helsingin yliopiston kansatieteen laitoksen tutkimuksia n:o 6. Helsinki: Helsingin yliopisto, Kansatieteen laitos.

— 1995. Abschied von der Ethnographie? – Heikki Leskinen (redegit), Pars I, Orationes plenarie et conspectus quincuennales, 180–181. Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum Jyväskylä 10.–15.8.1995. Jyväskylä: Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum.

Lenstra, Menno 1975. Poronhoito ja poronhoitaja muutosten kelkassa. – Poromies 6/1975, 13–16.

— 1998. Saamen met rendieren. Een cultureel-ecologische beschrijving van de ontwikkeling van de Saamische rendierteelt in Enontekiö (Fins Lapland) vanaf het rendiernomadisme tot de moderne marktgerichte rendiereconomie. Nijmegen: Nijmegen Universtity Press.

Leppänen, Kari 1988. Mahdollisuuksien villi itä: Kuolan niemimaa. – Kansan Tahto 24.9.1988, 10–11.

Lindqvist, Beatriz 1991. Drömmar och vardag i exil. Om chilenska flyktingars kulturella strategier. Stockholm: Carlssons.

Linkola, Martti 1972b. Moottorikelkka. Eräs innovaatio ja sen vaikutuksia. – Kotiseutu 4–5/1972, 204–210.

— 1973. The Snowmobile in Lappland – Its Economic and Social Effects. – Gösta Berg (ed.), Circumpolar Problems. Habitat, Economy and Social Relations in the Arctic, 125–134. A Symposium for Anthropological Research in the North, September 1964. Wenner-Gren Center International Symposium Series Volume 21. Oxford: Pergamon Press.

— 1985. Saamelaisten poropaimentolaisuuden vaiheet. – Martti Linkola (toim.), Lappi 4: Saamelaisten ja suomalaisten maa, 166–187. Hämeenlinna: Karisto.

Loizos, Peter 1994. Confessions of a Vampire Anthropologist. Anthropological Journal on European Cultures 1 (3), 39–53.

Lovén, Lasse 1995. Kestävyyden periaate kansallispuiston käytön suunnittelussa – ongelma-analyysi. – Pertti Sepponen (toim.), Lapin metsien kestävä käyttö, 49–60. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 587. Vantaa: Metsäntutkimuslaitos.

Lovozero 425 let 1999. Živaja Arktika. Istoriko-kraevedetšeski, ekologo-informatsionni almanah N:o 2.

Lukjantšenko, Tatjana 1971. Materialnaja kultura saamov Kolskoga poluostrava kontsa XIX–XX. Moskova: Izdatelstva Nauka.

— 1985. Die Entwicklung von traditionellen Beschäftigung der Kola-Lappen in der sowjetischen Periode. – Bo Lönnqvist & Matti Räsänen (her.), Der Wandel der Dörfer und Städte und die gegenseitige Beeinflussung in der Zeit nach dem ersten Weltkrieg. II Finnisch-Sowjetisches ethnographisches Symposium in Moskau 18.–22.4.1983, 237–147. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 187. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.

— (Lukjantschenko, T. W.) 1991a. Volkstrachten der Kola-samen. Probleme der ethnischen Kontakte. – Physical Anthropology and Traditional Culture of Finno-Ugrie Peoples. Materials of Soviet-Finnish Symposium Helsinki, May 1991, 228–237. Moscow: Academy of Sciences of the USSR, N. N. Miklukho-Maclay Insitute of Ethnology and Anthropology.

— 1991b. Die Samen in der UdSSR. – Tore Ahlbäck (ed.), Saami Religion, 263–267. Åbo: The Donner Institute for Research in Religion and Cultural History.

— 2000. Kuolan saamelaisten etnohistorian yleispiirteet 1970-luvulle tultaessa. – Jukka Pennanen (toim.), Jos ei ole poropaimenia, kansa häviää. Kuolan poronhoitajien sosiokulttuurinen adaptaatio 20. vuosisadalla, 12–20. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lundmark, Lennart 1982. Uppbörd, utarmning, utveckling. Det samiska fångstsamhällets övergång från rennomadism i Lule Lappmark. Arkiv avhandlingsserie 14. Lund: Fack.

— 1989. The rise of reindeer pastoralism. – Noel D. Broadbent (ed.), Readings in Saami history, culture and language, 29–42. Center for Arctic Cultural Research, Umeå universitet, Miscellaneous publications Nr. 7. Umeå: Umeå universitet.

Lutz, Helen 1990. Cultural Appropriation as a Process of Displacing Peoples and History. – The Canadian Journal of Native Studies 10.2.1990, 167–192.

Lähteenmäki, Maria 1999a. Jänkäjääkäreitä ja parakkipiikoja. Lappilaisten sotakokemuksia 1939–1945. Historiallisia tutkimuksia 203. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

— 1999b. Villi ja vapaa Pohjola. Kansantaiteilija Andreas Alarieston mennyt maailma. – Markku Löytönen & Laura Kolbe (toim.), Suomi – maa, kansa ja kulttuuri, 184–197. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

— 2001. Kotini on vanha siida. Suomalaisen ja saamelaisen Lapin rajankäyntiä keskiajalta nykypäivään. – Mikko Lahtinen (toim.), Suvaitsevaisuus, 52–68. Helsinki: Väinö Tannerin säätiö.

Löfgren, Orvar 1971. Tre fångstkulturer. – Nord Nytt 2, 98–114.

— 1977. Fångstmän i industriesamhället. En halländsk kustbygds omvandling 1800–1970. Malmö: Liber.

— 1981. Människan i landskapet – landskapet i människan. – Lauri Honko & Orvar Löfgren (red.), Tradition och miljö. Ett kulturekologiskt perspektiv, 235–260. NIF Publications No. 11. Lund & Åbo: Nordiska Institutet för Folkdiktning.

Lönnqvist, Bo 1999. Mitä etnologia on? – Bo Lönnqvist et al. (toim.), Kulttuurin muuttuvat kasvot, 13–33. Tietolipas 155. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lönnrot, Elias 1980. Matkat 1828–1844. Espoo: Weilin & Göös.

Maffi, Luisa 1999. Language and the environment. – Darrell Addison Posey et al. (eds.), Cultural and Spiritual Values of Biodiversity, 22–36. A Complementary Contribution to the Global Diversity Assesment. United Nations Environment Programme. Nairobi: Intermediate Technology Publications/UNEP.

— 2001. Language, knowledge, and indigenous heritage rights. – Luisa Maffi (ed.), On biocultural diversity. Linking language, knowledge and the environment, 412–432. Washington & London: Smithsonian Institute Press.

Mainio, Tapio 2001. Utsjokelaiset vastustavat porojen pakkoteurastuksia. – Helsingin Sanomat 25.10.2001.

Malinowski, Bronislaw 1922. Argonauts of the Western Pacific: An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea. Garden City: Doubleday & Company Ltd.

— 1967. A diary in the strict sense of the term. London: Routledge & Kegan Paul.

Manker, Ernst 1977. Kahdeksan vuodenajan kansa. Gothenburg: Nordbok.

Manninen, Laura 1994. Jargon. Kulttuuriantropologian englanti–suomi oppisanasto. JYY julkaisusarja n:o 35. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunta.

Marcus, George E. 1998. Ethnography through Thick and Thin. Princeton: Princeton University Press.

Marcus, George E. & Fisher, Michael M. J. 1986. Anthropology as cultural critique. An experimental moment in the human sciences. Chicago: The University of Chicago Press.

Massa, Ilmo 1983. Ihminen ja Lapin luonto. Lapin luonnonkäytön historiaa. Suomen Antropologisen Seuran Toimituksia 12. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.

– 1988. The Opening of the Finnish North: Resource-based Development and Agrarian Change in Northern Finland. – Tim Ingold (ed.), The Social Implications of Agrarian Change in Northern and Eastern Finland, 13–47. Transactions of the Finnish Anthropological Society, No 22. Helsinki: Finnish Anthropological Society.

– 1994. Pohjoinen luonnonvalloitus. Suunnistus ympäristöhistoriaan Lapissa ja Suomessa. Helsinki: Gaudeamus.

– 1998. Toinen ympäristötiede. Helsinki: Gaudeamus.

Mauno, Pekka 2002. Polarica yrittää pitää teknologialla kustannusetumatkaa. Viljelymustikka tulee Pohjolaan. – Lapin Kansa 1.3.2002.

Mauss, Marcel 1999. Lahja. Vaihdannan muodot ja periaatteet arkaaisissa yhteiskunnissa. Helsinki: Tutkijaliitto.

McDonald, Maryon 1987. The politics of fieldwork in Brittany. – Anthony Jackson (ed.), Anthropology at Home, 120–138. London & New York: Tavistock Publications.

Melucci, Alberto 1992. Nomader i nuet. Sociala rörelser och individuella behov i dagens samhälle. Göteborg: Daidalos.

Messerschmidt, Donald A. (ed.) 1981. Anthropologists at Home in North America. Methods and issues in the study of one's own society. Cambridge: Cambridge University Press.

Meurling, Birgitta 1998. En färd mot mörkrets hjärta. Om fältarbete och könskonstituering. – Nord Nytt 71–72, 25–50.

Middleton, David & Edwards, Derek 1990. Conversational Remembering: A Social Psychological Approach. – David Middleton & Derek Edwards (eds.), Collective Remembering, 23–45. London: Sage.

Mikkola, J. J. 1941. Kolttakylän arkisto. Lapin Sivistysseuran Julkaisuja no 8. Helsinki: Lapin Sivistysseura.

Mikkola, Kari 1992. Kuolan päästöt Lapin metsien uhkana. – Markku Heikkilä et al. (toim.), Ilma, vesi, energia. Ympäristön tila Pohjois-Suomessa, 38–48. Oulu: Pohjoinen.

Mir korennih narodov 8/2001. [Lehti.] Zhivaya Arktika N:o 6–7/2000.

Mirov, N. T. 1945. Notes on the Domestication of the Reindeer. – American Anthropologist 47.

Moritz, Per 1990. Fjällfolk. Livsformer och kulturprocesser i Tärna socken under 1800- och 1900-talen. Acta Ethnologica Umensia. Skrifter utgivna av Etnologiska Insitutionen i Umeå Vol 2. Umeå: Umeå universitet.

Murmansk region in figures 1992. Murmansk region. Murmansk: Department of statistics.

Myerhoff, Barbara & Ruby, Jay 1992. Remembered lives: the work of ritual, storytelling, and growing older. – Barbara Myerhoff et al. (eds.), A crack in the mirror. Reflexive perspectives in anthropology. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Müller-Wille, Ludger 1996. Kahden kulttuurin kohtaaminen. Saamelaiset ja suomalaiset Utsjoella. Arktisen keskuksen tiedotteita 118. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Arktinen keskus. (Julkaistu ensin saksaksi: Lappen und Finnen in Utsjoki, Finnland. Eine Studie zur Identität ethnischer Gruppen im Kulturkontatk. Münster: Institut für Geographie und Länderkunde und Geographische Kommission von Westfalen 1971.)

Myntti, Kristian 1995. The Right to Political Participation of Indigenous Peoples. The Case of the Finnish Sámi. – Indigenous and Tribal People Rights 1993 and After, 130–165. Juridica Lapponica 11. Rovaniemi: The Northern Institute for Environment and Minority Law.

— 1997. Suomen saamelaisten yhteiskunnallinen osallistuminen ja kulttuuri-itsehallinot. Raportti oikeusministeriölle, osa I. Oikeusministeriö, lainvalmisteluosaston julkaisu 2/1997. Helsinki: Edita.

Nabhan, Gary P. 2001. Cultural perceptions of ecological interactins. An »Endangered People's» contribution to the conversation of biological and linguistic diversity. – Luisa Maffi (ed.), On biocultural diversity. Linking language, knowledge and the environment, 145–156. Washington & London: Smithsonian Institute Press.

Narody Rossii. Entsiklopedija. 1994. Moskva: Nautšnoje izdatelstvo.

Narody Severa Rossii 1992. Materialy k serii Narody i kulturi. Vyp. XVII. C. I, II, III. Moskva: Institut etnologii i antropologii im. N. N. Mikluho-Maklaja.

Nash, R. 1982. Wilderness and the American mind. London: Yale University Press.

Naskali, Arto 1999. Erämaiden ja biodiversiteetin suojelun hyötyjen taloudellinen arvottaminen ja moraaliset arvot. – Jarkko Saarinen (toim.), Erämaan arvot: retkiä monimuotoisiin erämaihin, 27–63. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 733. Rovaniemi: Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema.

Nelleman, George 1961. Theories on reindeer breeding. – Folk 3, 91–103.

Nickul, Karl 1970. Saamelaiset kansana ja kansalaisina. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 297. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Niedermüller, Péter 1992. The search for identity: Central Europe between tradition and modernity. Tradition and modernisation. – Plenary papers read at the 4th International Congress of the Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore, 109–121. NIF Publications No 25. Turku: Nordic Institute of Folklore.

Nielsen, Ole Rud 1998. Et processperspektiv på Natura 2000. – Kurt Genrup et al. (red.), Etnografi på hemmaplan, 151–163. Etnologiska institutionen vid Åbo Akademi, rapport 8. Åbo: Etnologiska institutionen vid Åbo Akademi.

Niemi, Einar 1993. Regionalism in the North: The Creation of »North Norway». – Acta Borealia 2, 33–45.

— 1994. Østsamene – ressursutnyttelse og rettigheter. – Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv: Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget, NOU 1994:21. Oslo: Statens Forvaltningstjeneste, Seksjon Statens Trykning.

Niemi, Sibylla 1998. Lovozero – samiska huvudstad i höststämning. Ny ordförande för Kolasamerna. – Samefolket 7/1998, 26–29.

Nikula, Jouko 1998. Entrepreneurship in Post-Socialism. – Leo Granberg (ed.), The Snowbelt. Studies on the European North in Transition, 153–169. Helsinki: Kikimora Publications.

Nisula, Tapio 1994. Antropologian historiasta ja sen kirjoittamisesta. – Tapio Nisula (toim.), Näköaloja kulttuureihin. Antropologian historiaa ja nykysuuntauksia, 7–50. Suomen Antropologisen Seuran julkaisuja. Helsinki: Gaudeamus.

Norman, Karin 2000. Phoning the field: meaning of place and involvement in fieldwork »at home». – Vered Amit (ed.), Constructing the field: ethnographic fieldwork in the contemporary world, 120–145. London: Routledge.

Nyberg, Patricia, Huuskonen, Marjut & Enges Pasi 2000. Observations on Interview in a Depth Study on Saami Folklore. – Lauri Honko (ed.), Thick Corpus, Organic Variation and Textuality in Oral Tradition, 489–536. Studia Fennica Folkloristica 7. NNF Publications. Helsinki: Finnish Literature Society.

Nykysuomen sanakirja 1. 1992. Porvoo – Helsinki: WSOY.

Nyyssönen, Jukka 1997. Luonnonkansa metsätalouden ikeessä? Saamelaiset ja tehometsätalous. – Heikki Roiko-Jokela (toim.), Luonnon ehdoilla vai ihmisen arvoilla? Polemiikkia metsänsuojelusta 1850–1990, 99–127. Jyväskylä: Ateena.

Näkkäläjärvi, Klemetti 1996. Reindeer earmarks as a Sami cultural system.– Elina Helander (ed.), Awakened voice. The Return of Sami Knowledge, 81–93. Dieđut 1996:4. Guovdageaidnu: Nordic Sami Insitute.

— 1998. Saamelaiskäräjälain toimivuus kuuluukin testata. Mielipidekirjoitus. – Helsingin Sanomat 11.9.1998.

Ohjesääntö poroin hoidolle Kittilän pitäjästä 1875. Oulun läänin kuvernöörin päätös. Oulu: Kirjapaino-osakeyhtiön kirjapaino.

Ojala, Markku 1985. Ounasjokivarren matkailu. Ounasjoen luonnontaloudellinen kehittäminen, osaselvitys. Vesihallitus, Tiedotus 264. Helsinki: Vesihallitus.

Okely, Judith 1992. Own or Other Culture. London: Routledge.

Oksanen, Markku 1998. Nature as Property. Environmental Ethics and the Institution of Ownership. Reports from the Department of Practical Philosophy, Volume 10. Turku: University of Turku.

— 2000. Yhteiskunnallinen moniarvoisuus ja luonnon arvottaminen. – Arto Haapala & Markku Oksanen (toim.), Arvot ja luonnon arvottaminen, 82–101. Helsinki: Gaudeamus.

Olaus Magnus 2001. Historia om de nordiska folken. Hedemora: Gidlunds förlag.

Olofsson, Ebba 1995. Samer utan samiska rättigheter och icke-samer med samiska rättigheter – en fråga om definition. Northern Studies. Working Paper No. 9. Centre for Regional Science, Umeå Universitet. Umeå: CERUM.

Onnela, Samuli 1999. Petsamon väestöhistoriaa. – Jouko Vahtola & Samuli Onnela (toim.), Turjanmeren maa. Petsamon historia 1920–1944, 103–122. Rovaniemi: Petsamo-Seura ry.

Ortiz, Sutti (ed.) 1983. Economic Anthropology. Topics and Theories 1983. Monographs in Economic Anthropology, No.1. Lanham – New York – London: University Press of America.

Paasi, Anssi 1986. Neljä maakuntaa: Maantieteellinen tutkimus aluetietoisuuden kehittymisestä. Joensuun yliopisto, Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 8. Joensuu: Joensuun yliopisto.

— 2001. Region och regional identitet. – Historisk Tidskrift för Finland. Regioner och regionhistoria, 4, 516–535.

Pahajoki, Sven 1994. Ostaisitko tästä teurastamosta poronlihaa? Suomen poromiehet kauhistuivat venäläisestä bisneksestä. Hymy 3/1994, 70–72.

Paine, Robert 1965. Coast Lapp Society II. A study of economic development and social values. Oslo: Universitetsforlaget.

— 1972. The herd management of Lapp reindeer pastoralists. – Willim Irons & Neville Dyson-Hudson (eds.), Perspectives on nomadism, 76–87. International Studies in Sociology and Social Anthropology VI–XII. Leiden: E. J. Brill.

— 1994. Herds of the Tundra. A Portrait of Saami Reindeer Pastoralism. New York & London: Smithsonian Institute.

— 1999. »Reindeer theft.» Notes on how a culture is put at odds with itself. – Acta Borealia 1, 63–82.

Paltto, Kirsti 1974. Saamelaiset. Helsinki: Tammi.

Partanen Rauni 1999. Poroelo pidettävä poissa Mallan luonnonpuistosta. Mielipidekirjoitus. – Helsingin Sanomat 30.7.1999.

Paulaharju, Samuli 1921. Kolttain mailta. Kansatieteellisiä kuvauksia Kuollan-Lapista. Porvoo: WSOY.

— 1922. Perä-Pohjolan vanhakansan siunauksia ja rukouksia. – Kalevalaseuran vuosikirja 2, 194–201. Porvoo & Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

— 1962. Lapin muisteluksia. Porvoo: WSOY.

— 1963. Wanhaa Lappia ja Peräpohjaa. Porvoo: WSOY.

Paunonen, Heikki 1988. De finska dialekterna på Nordkalott och deras förhållande till de andra finska dialekterna. – Kyösti Julku (red.), Nordkalotten i en skiftande värld. Kulturer utan gränser och stater över gränser, 211–237. Studia Historica Septentrionalia 14:2, Ethnologica et Philologica. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.

Pawley, Andrew 2001. Some problems of describing linguistic and ecological knowledge. – Luisa Maffi (ed.), On biocultural diversity. Linking language, knowledge and the environment, 228–247. Washington & London: Smithsonian Institute Press.

Pedersen, Steinar 1996. Lappekodisillen – den første nordiske samekonvensjon. Særlig om kodisillen og samenes rettigheter i forholdet Norge–Finland. – Reindriftsnytt 3, 14–39.

Pehrson, Robert 1964. The Bilateral Network of Social Relations in Könkämä Lapp District. Oslo: Universitetsforlaget.

Pekkala, Armi 2001. Kenttätutkimuksen etiikkaa – esimerkkejä ja ongelmia Inkeri-projektista. Artikkelin käsikirjoitus.

Penn, William S. 1997a. Introduction. – William S. Penn (ed.), As we are now: mixblood essays on race and identity, 1–11. Berkeley: University of California Press.

— 1997b. Tradition and the individual imitation. – William S. Penn (ed.), As we are now: mixblood essays on race and identity, 87–114. Berkeley: University of California Press.

Pelto, Pertti 1973. The Snowmobile Revolution: Technology and Social Change in the Arctic. Menlo Park: The Benjamin & Cummings Publishing Company.

Pelto, Pertti & Pelto, Gretel 1983. Antropologinen tutkimus. Kenttätyön oppikirja. 2. painos. Suomen Antropologisen Seuran monisteita 4. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.

Pelto, Pertti, Linkola, Martti & Sammallahti, Pekka 1969. The Snowmobile Revolution in Lapland. – Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja, 3–42. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.

Peltomaa, Jaakko 1997. Anja Eerikäinen: Eläinsuojelulaki voimassa myös Lapissa. Poronomistajien pitää estää porojen nälkäkuolemat. – Lapin Kansa 7.4.1997.

Peltonen, Matti 1992. Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa. Historiallisia Tutkimuksia 164. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Pennanen, Jukka 1979. Muikkuapajilla. Puruveden ammattimainen talvinuottakalastus 1900-luvun alusta 1970-luvun puoliväliin. Kansatieteellinen arkisto 30. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

— 1980. Ekologinen ja ekonominen aspekti 1900-luvun kalastusta koskevassa tutkimuksessa. – Osmo Ikola (ed.), Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum, 29–36. Turku 20.–27.VIII.1980. Pars IV. Turku: Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum.

— 1982. Elinkeinoja koskevan kansatieteellisen kenttätyön periaatteista ja toteutuksesta. – Päivikki Suojanen & Lassi Saressalo (toim.), Kulttuurin kenttätutkimus, 209–17. Tampereen kansanperinteen laitoksen julkaisu 9. Tampere: Tampereen yliopisto.

— 1984. Miksi Alaskan poronhoidossa tapahtui romahdus 1930-luvulla. – Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja 79, 151–178. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.

— 1985a. Kuinka teoreettiset viitekehykset voivat heijastua tutkimuksessa – evolutionismi, systeemiteoria, strukturalismi. – Jukka Pennanen et al. (toim.), Teoriaa, aihepiirejä ja näkökulmia kansatieteellisessä tutkimuksessa, 28–40. Ethnos-julkaisu 1. Helsinki: Ethnos.

— 1985b. Kulttuuriekonominen näkökulma. – Jukka Pennanen et al. (toim.), Teoriaa, aihepiirejä ja näkökulmia kansatieteellisessä tutkimuksessa, 55–64. Ethnos-julkaisu 1. Helsinki: Ethnos.

— 1986. Entwicklungslinien der Rentierzucht in Eurasien und Alaska. – Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja 80, 160–194. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.

— 1988: Talviapajilla. Ammattimaisen talvinuottauksen sata vuotta. Suomalaisen kirjallisuuden Seuran Toimituksia 445. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

— 2000. Jos ei ole poropaimenia, kansa häviää. Kuolan poronhoitajien sosiokulttuurinen adaptaatio 20. vuosisadalla. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pentikäinen, Juha 1999. What is Old Belief? Who are Starovery? An Introduction. – Juha Pentikäinen (ed.), »Silent as Waters We Live». Old Believers in Russia and Abroad. Cultural Encounter with the Finno-Ugrians. Studia Fennica Folkloristica 6, 11–27. Helsinki: Finnish Literature Society.

Perlman, D. L. & Adelson, G. 1997. Biodiversity: exploring values and priorities in conservation. Malden, MA: Blackwell Science.

Pika, Alexander 1996. The small peoples of the north. From primitive communism to real socialism. – Alexander Pika et al. (eds.), Anxious north. Indigenous peoples in Soviet Union and Post-Soviet Russia. Selected documents, letters and articles, 15–33. IWGIA Document No. 82. Copenhagen: IWGIA.

Pika, Aleksandr & Prokhov, Boris 1999. Neotraditionalism in the Russian North. Indigenous Peoples and the Legacy of Perestroika. Ed. by Aleksandr Pika, edited in English by Bruce Grant, with a New Afterword by Boris Prokhov. Circumpolar Research Series No 6. Canadian Circumpolar Insititute. Seatle & London: University of Washington Press.

Pitkänen, Matti A. 1984. Poromiehet. Espoo: Weilin+Göös.

Polanyi, Karl 1960. Anthropology and economic theory. – Morton H. Fried (ed.), Readings in anthropology. Volume II: Cultural anthropology, 161–184. New York: Crowell.

— 1977. The Great Transformation. Politische und ökonomische Ursprüng von Gesellschaften und Wirtschaften. Suhrkamp: Wien.

Pomishin, Semen Bartanovits 1990. Proishozdenie olenevodstva i domestikasia severnogo olena. Moskva: Nauka.

Poroja tapettu Ylitorniolla 2002. STT:n uutinen. – Helsingin Sanomat 11.2.2002.

Poromies 1931–2001. Julkaisija: Paliskuntain yhdistys.

Poronhoito isältä pojalle Kyrön palkisessa 1984. Pohjolan Sanomat 1.6.1984.

Porotalous pohjoiskalotilla 1981. Pohjoiskalottikomitean julkaisusarja N:o 12. Tromssa: Pohjoiskalottikomitea.

Posey, Darrell Addison 1999. Introduction: Culture and Nature – the Inextricable Link. – Darrel Addison Posey (ed.), Cultural and Spiritual Values of Biodiversity. A Complementary Contribution to the Global Diversity Assessment, 3–18. United Nations Environment Programme. Nairobi: Intermediate Technology Publications/UNEP.

Pugin, Leo 1998. Ruotsi pyysi saamelaisilta anteeksi vuosisatojen sortoa. Maatalousministerin lausunto tuli kaikille yllätyksenä. – Helsingin Sanomat 11.8.1998.

Pälsi, Sakari (1919) 1982. Pohjankävijän päiväkirjasta. Helsinki: WSOY.

Pärdi, Heiki 1989. Mõningaist etnilistest protsessidest Koolalaplaste juure 1926–1979. Etnograafiamuuseumi Aastaraamat 37, 22–38. Etnilised suhted Kontaktialadel. Tallinn: Eesti Rahva Muuseum.

Pääkkönen, Erkki 1999. Etnisyys ja saamelaisyhteisö. – Marja Tuominen et al. (toim.), Outamaalta tunturiin. Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit osa 1, 33–43. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C. Katsauksia ja puheenvuoroja 16. Rovaniemi: Lapin yliopisto & Inari: Kustannus-Puntsi.

Pöllä, Matti 1995. Vienan Karjalan etnisen koostumuksen muutokset 1600–1800-luvulla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 635. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pöysä, Jyrki 1997. Jätkän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 669. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Raasakka, Petri 1996. Näkökulmia saamelaiseen poronhoitoon yhdentyvässä Euroopassa – tapaustutkimuksena Käsivarren paliskunta. Arktisen keskuksen tiedotteita 14. Rovaniemi: Arktinen keskus, Lapin yliopisto.

Raattamassa palattiin vanhaan 1983. Pohjolan Sanomat 25.5.1983.

Ramsay, Wilhelm 1892. Kurzer Bericht über eine Expedition nach den Tundra Umptek auf der Halbinseln Kola. – Fennia 5 (7), 1–32.

Raninen-Siiskonen, Tarja 1999. Vieraana omalla maalla. Tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 766. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rankama, Tuija & Ukkonen, Pirkko 2001. On the early history of the wild reindeer *(Rangifer tarandus* L.) in Finland. – Boreas 30, 131–147.

Rannikko, Pertti 1997. Eläjänä elonkehän reunalla. – Pertti Rannikko & Nora Schurman (toim.), Elämisen taika taigalla. Ihminen ja luonto Pohjois-Karjalan biosfäärialueella, 141–162. University of Joensuu, Publications of Karelian Institute N:o 120. Joensuu: University of Joensuu.

Rantala, Leif 1994. Samerna på Kolahalvön. Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja 85, 200–204. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.

— 1995. The Russian Sami today. – The Barents Region, 56–50. Tromsø: University of Tromsø.

Rikkinen, Kalevi 1980. Suuri Kuolan retki 1887. Helsinki: Otava.

Rintala, Erkki 1997a. Saamelaiskäräjälain saamelaismääritelmä. Lausunto. Käsikirjoitus, laadittu Oikeusministeriön toimeksiannosta.

— 1997b. Paluumuutto saamelaisuuteen. Kirjoitus Vieraskynä-palstalla. – Helsingin Sanomat 22.3.1997.

Roberts, Frederic M. 1989. The Finnish Coffee Ceremony and Notions of Self. – Arctic Anthropology, 26 (1), 20–33.

Robinson, Michael P. & Karim-Aly, S. Kassam 1998. Sami potatoes. Living with reindeer and perestroika. Calgary: Bayeux Arts, Inc.

Roeder, Philip G. 1992. Soviet federalism and ethnic mobilisation. – World Politics 41 (January 2001), 196–232.

Ronkainen, Suvi 1999. Ajan ja paikan merkitsemät: subjektiviteetti, tieto ja toimijuus. Helsinki: Gaudeamus.

Roos, J. P. 1987. Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomlaisten elämäkerroista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 454. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

— 1999. Reality or Nothing! False and repressed memories and autobiography. – Kim Lacy Rogers et al. (eds.), Trauma and Life Stories. International Perspectives, 207–219. Routledge Studies in Memory and Narrative 2. London and New York: Routledge.

Rosaldo, Renato 1989. Culture and Truth. The remaking of social analysis. Boston: Beacon Press.

Rosengren, Annette 1991. Två barn och eget hus. Om kvinnors och mäns världar i småsamhället. En etnologisk studie. Stockholm: Carlssons.

Ruong, Israel 1953. Poronhoidon eri tekijöistä. – Virittäjä 57, 67–75. Kotikielen seuran aikakauskirja. Helsinki: Kotikielen seura.

— 1969. Samerna. Stockholm: Aldus Akademi.

Ruotsala, Helena 1992. Oulujoen vesistön säännöstelyn ja rakentamisen sosiokulttuuriset vaikutukset. Imatran Voima Oy Tutkimusraportteja IVO–A–04/92. Helsinki: Imatran Voima.

— 1994. Luonnon kunnioitusta, petovihaa ja kotiseuturakkautta. Poromiehen suhde ympäristöönsä. – Pekka Leimu et al. (toim.), Arki ja ympäristö. Matti Räsänen 60 vuotta 8.5.1994, 56–76. Scripta Ethnologica Aboensia 41. Turku: Turun yliopisto, Kansatiede.

— 1997. Poro, paimen ja palkinen. Muuttuva poronhoito esimerkkinä tämän päivän luontaiselinkeinosta. – Teppo Korhonen & Pekka Leimu (toim.), Näkökulmia kulttuurin tutkimukseen, 57–82. Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus.

— 1998a. Mie kotona kentällä ja kentällä kotona. – Maija Mäkikalli & Paavo Oinonen (toim.), Integraatio, identiteetti, etnisyys. Tarkastelukulmia kulttuuriseen vuorovaikutukseen, 88–117. Turku: Turun yliopisto, Kulttuurinen vuorovaikutus ja integraatio -tutkijakoulu.

— 1998b. »Vaatteeni kertokoon kenen kotoa ja mistä päin olen poissa.» Lapinpuvun sisältämät viestit käyttäjän näkökulmasta. – Sananjalka 40, 119–138. Suomen Kielen Seuran vuosikirja. Turku: Suomen Kielen Seura.

— 1998c. Pohjoisen (miesten) villi tenho. Julkaisematon esitelmä Ethnos ry:n syysseminaarissa »Maskuliinisuus ja esineet» Jyväskylässä 9.10.1998.

— 2000a. »Bryssel ja Helsinki ovat kaukana, emmä met.» Miten kauaksi siirtynyt hallinto vaikuttaa perinteisen elinkeinon harjoittamiseen Lapissa? – Maija Mäkikalli & Katriina Siivonen (toim.), Muuttuvat asemat. Kompassi integraation arkeen, 121–143. Kulttuurisen vuorovaikutuksen ja integraation tutkijakoulun julkaisuja 5. Turku: Kirja-Aurora.

— 2000b. Renskötaren och skogen i det finländska Lappland. – Ingar Kaldal et al. (red.), Skogsliv. Kulturelle prosesser i nordiske skogsbydger, 309–334. Lund: Historiska Media.

— 2000c. Voiko kulttuurin ja talouden erottaa? Kulttuurinen ja taloudellinen syrjäytyminen poronhoidossa Kuolan niemimaalla. – Irja Seurujärvi-Kari (toim.), Beaivvi mánat. Saamelaisten juuret ja nykyaika, 263–274. Tietolipas 164. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

— 2000d. Ethnic mobilisation among reindeer herders in Finnish Lapland during 1990's. – Pro Ethnologia 10, Cultural identity of Arctic peoples, Arctic Studies 4. Publications of Estonian National Museum, 31–39.

— 2001a. Fieldwork at home – possibilities and limitations of native research. – Pille Runnel (ed.) Rethinking Ethnology and Folkloristics, 111–131. Vanavaravedaja nr. 6. Tarto: Nefa.

— 2001b. Rentiere, die »Rinder» des Nordens im Naturpark. – Rolf Wilhelm Brednich, Annette Schneider & Ute Werner (hrsg.), Natur – Kultur.Volkskundliche Perspektiven auf Mensch und Umwelt, 229–238. 32. Kongress der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde in Halle vom 27.9. bis 1.10.1999. New York – München – Berlin: Waxmann Münster.

Russki istoriko-etnografitšeski atlas 1967. Moskva.

Rybkin, Artjom 1999. Olenevodstva v Murmanskoi oblasti (Reindeer breeding in Murmansk oblast.). Association of World Reindeer Herders. Working Paper no. 1/99.

Ryd, Yngve 2001. Snö – en renskötare berättar. Stockholm: Ordfront förlag.

Rytkönen, Pekka 1997. Lapin liitto sovittelee Yliperän kiistoja. – Lapin Kansa 23.8.1997.

Saarikangas, Kirsi 1999. Tila, konteksti ja käyttäjä. Arkkitehtonisen tilan, vallan ja sukupuolen suhteista. – Kirsi Saarikangas (toim.), Kuvasta tilaan. Taidehistoria tänään, 247–298. Tampere: Vastapaino.

Saarinen, Jarkko 1999. Erämaa muutoksessa. – Jarkko Saarinen (toim.), Erämaan arvot: retkiä monimuotoisiin erämaihin, 77–93. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 733. Rovaniemi: Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema.

Sahlins, Marshall 1981. Stone Age Economics. New York: Aldine Publishing Company.

Said, Edward 1995a. Orientalism. Stockholm: Ordfronts förlag.

— 1995b. Orientalism. – Bill Ashcroft et al. (ed.), The Post-Colonial Studies Reader, 87–91. New York: Routledge.

Sallinen-Gimpl, Pirkko 1997. Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen. Kansatieteellinen arkisto 40. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Saltzman, Katarina 2001. Inget landskap är en ö. Dialektik och praktik i öländska landskap. Lund: Nordic Academic Press.

Saltzman, Philip Carl 1992. Antipositivismin kääntöpuoli. – Suomen Antropologi 17, 27–36.

Sámenissoniid eallindilli. Konferánsa Kárasjogas njukcamanu 8.–9. beivviid 1994. Čáhccesuolu: Finnmark Fylkeskommune.

Sammallahti, Pekka 1999. Saamen kielen ja saamelaisten alkuperästä. – Paul Fogelberg (toim.), Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan, 70–90. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Helsinki: Suomen Tiedeseura.

Sammallahti, Pekka & Mosnikoff, Jouni 1991. Suomi–koltansaame sanakirja. Ohcejohka: Girjegiisá.

Sanjek, Roger 1990. Fieldnotes. The makings of anthropology. Ithaca: Cornell University Press.

Sarala, Risto 1987. Porotuotekauppa ja teurastus. – Poromies 4/1987, 4–6.

Saressalo, Lassi 1982. Talvadaksen kylän etnohistoriallinen kehitys. Etnologinen tutkimus tenonsaamelaisen kylän elinkeinomuutoksesta. Turun yliopiston Kulttuurien tutkimuksen laitos, folkloristiikan tutkimuksia 1. Turku: Turun yliopisto.

— 1983. Identiteetin nurja puoli: etnisten stereotyyppien tarkastelua. – Sananjalka 25, 83–99. Suomen Kielen Seuran Vuosikirja. Turku: Suomen Kielen Seura.

Sarmela, Matti 1988. Paikalliskulttuurin rakennemuutos. Raportti Pohjois-Thaimaan riisikylistä. Toinen lyhennetty painos. Suomen Antropologisen Seuran toimituksia 21. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

— 1989. Rakennemuutos tulevaisuuteen. Postlokaalinen maailma ja Suomi. Helsinki: WSOY.

— 1993 (1984). Kirjoituksia kulttuuriantropologiasta. Tietolipas 96. 2. painos. Suomen Antropologisen Seuran toimituksia 15. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

— 1994. Ekologia ja kulttuuri. – Tapio Nisula (toim.), Näköaloja kulttuureihin. Antropologian historiaa ja nykysuuntauksia, 91–115. Suomen Antropologisen Seuran julkaisuja. Helsinki: Gaudeamus.

— 1994. Suomen kansankulttuurin kartasto. Osa 2: Suomen perinneatlas. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sarv, Marju 1996. Changes in the social life of Kola Saami. – Irja Seurujärvi-Kari & Ulla-Maija Kulonen (eds.), Essays on indigenous identity and rights, 131–139. Helsinki: Yliopistopaino.

Schanke, Audhild 2001. Innledning. – Audhild Schanke (red.), Naturressurser og miljøverdier i samiske områder. Førvaltnings- og forskningsutfordningar. Dieđut 2/2001, 3–19. Guovdageaidnu: Sami Instituhtta.

Scheinin, Martin 2001. Saamelaisten ihmisoikeudet, kulttuuri ja maankäyttö. – Martin Scheinin & Taina Dahlgren (toim.), Toteutuvatko saamelaisten ihmisoikeudet, 38–92. Ihmisoikeusliiton julkaisusarja no. 7. Helsinki: Yliopistopaino.

Scheinin, Martin & Taina Dahlgren (toim.) 2001. Toteutuvatko saamelaisten ihmisoikeudet. Ihmisoikeusliiton julkaisusarja no. 7. Helsinki: Yliopistopaino.

Scholte, Bob 1974. Towards a Reflexive and Critical Anthropology. – Dell Hymes (ed.), Reinventing Anthropology, 430–449. New York: Vintage Books.

Schrader, Tatjana A. 1988. Pomor Trade with Norway. – Acta Borealia 1– 2, 111–118.

Scotte, Lasse 1981. Slutfiskat. Stockholm: Akademilitteratur.

Selänniemi, Tom 1994. Antropologi etelän tähtitaivaalla. – Kulttuurintutkimus 3/1994, 50–53.

— 1996. Matka ikuiseen kesään. Kulttuuriantropologinen näkökulma suomalaisten etelänmatkailuun. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 649. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sergeev M. A. 1955. Nekapitalitšeskij put razvitija malyh narodov Severa. Trudy Insituta Etnografi AN SSSR, novaja serija t. XXVII. Moskva – Leningrad: Trudy Insituta Etnografi AN SSSR.

Sergejeva, Jelena 1995. Kuolan saamelaiset: menneisyys ja nykyisyys. – Tuija Saarinen & Seppo Suhonen (toim.), Koltat, karjalaiset ja setukaiset. Pienet kansat maailmojen rajoilla, 67–81. Snellman-instituutti A-sarja 19. Kuopio: Snellman-instituutti.

— 1999. Kuolan saamelaiset: pienen pohjoisen kansan vaiheita ja ongelmia. – Teuvo Laitila & Tuija Saarinen (toim.), Uskonto ja identiteetti. Suomalais-ugrilaisten kokemuksia ja vaiheita Venäjällä ja Neuvostoliitossa, 96–111. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 741. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

— 2000. The Eastern Sami: A Short Account of Their History and Identity. – Acta Borealia 2, 5–37.

Sherbakova, Irina 2002 (1998). The Gulag in memory. – Robert Perks & Alistair Thomson (eds.), The oral history reader, 235–245. London & New York: Routledge.

Shields, Rob 1991. Places of the Margin. Alternative Geographies of Modernity. London & New York: Routledge.

Siikala, Jukka 1997. Kulttuurin käsite ja etnografian ongelma. – Anna Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.), Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä. Juhlakirja professori Matti Sarmelalle 6.4.1997, 20–34. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.

Siiskonen, Pirjo 1990. Emännän ja isännän roolin muutos maatalouden uudenaikaistuessa. Tutkimus maatilan emännän ja isännän muuttuvista rooleista työnjaon avulla tarkasteltuna. Mikkeli: Helsingin yliopisto.

Siivonen, Katriina 2002. Does the European Union Leave Room for Local Identities? Locality as a Cultural Semiotic Process in the Archipelago of Southwest Finland. – Ethnologia Scandinavica 32, 63–77.

Siivonen, Lauri 1977. Pohjolan nisäkkäät. Helsinki: Otava.

Sikku, Olov J. 2000. Det traditionella förhållandet till rovdjuren. – Ingvar Svanberg & Håkan Tunón (red.), Samisk etnobiologi. Människor, djur och växter i norr, 204–212. Nora: Nya Doxa.

Silvasti, Tiina 2001. Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisista malleista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 821. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sinitskaja, Vera 1998. Oni ni uspeli roditsja. – Poljarnaja Pravda 30.5.1998.

Sippola, Anna-Liisa & Rauhala, Juha-Pekka 1992. Acerbin keinosta Jerisjärven tielle. Pallas-Ounastunturin kansallispuiston historiaa. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 410. Rovaniemi: Metsäntutkimuslaitos.

Sirelius, U. T. 1916–1920. Über die Art und Zeit der Zähnung des Renntier. – Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja 33, 1–35. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.

Siuruainen Eino 1976a. Ekologisten tekijöiden vaikutus paikallisten pienyhteisöjen kehitykseen. – Veikko Anttila (toim.), Aleelliset pienyhteisöt tutkimuskohteina. Symposiumi Jyväskylässä 16.–17.9.1976, 29–41. Jyväskylä [:Jyväskylän yliopisto].

— 1976b. The Population in the Sami Area of Finnish Lapland. Acta Universitatis Ouluensis A 40. Oulu: Oulun yliopisto.

Skutnabb-Kangas, Tove 1999. Linguistic diversity and language rights. – Darrell Addison Posey et al. (eds.), Cultural and Spiritual Values of Biodiversity. A Complementary Contribution to the Global Diversity Assessment, 46–54. United Nations Environment Programme. Nairobi: Intermediate Technology Publications/UNEP.

— 2001. Linguistic human rights in education for language maintenance. – Luisa Maffi (ed.), On biocultural diversity. Linking language, knowledge and the environment, 397–411. Washington & London: Smithsonian Institute Press.

Slezkine, Yuri 1994. Arctic Mirrors. Russia and the Small Peoples of the North. Ithaca & London: Cornell University Press.

Smith, P. L. 1938. Kautokeino og Kautokeinolapperne. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, ser B 34. Oslo: Aschehoug.

Snellman, Hanna 1996. Tukkilaisen tulo ja lähtö. Kansatieteellinen tutkimus Kemijoen metsä- ja uittotyöstä. Scripta Historica 25. Oulun Historiallisen Seuran julkaisuja. Oulu: Pohjoinen.

— 1999. Kansatieteilijä lapsuutensa maisemissa. – Marja Tuominen et al. (toim.), Tunturista tupaan. Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit osa 2, 137–144. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C, Katsauksia ja puheenvuoroja 16. Rovaniemi: Lapin yliopisto & Inari: Kustannus-Puntsi.

Sokolovskij, S. V. 1998. Ponjatie »Korennoi narod» v rossijskoi nauke, politike i zakonadtelstve. – Sovetskaja etnografija 1, 15–24.

Sorokazjerdev, V. 1979: Issledovateli Kolskogo Poluostrova. Murmansk.

Spivak, Gayatri Chakravorty 1996. Maailmasta kolmanteen. Tampere: Vastapaino.

Statistitšeskij ježegodnik Murmanskayja oblast v 1997. Murmansk.

Steinlien, Øystein 1990. The Concept of »Native» Anthropology: Fieldwork among Læstadians. – Acta Borealia 1, 40–46.

Steward, Julian 1976. Theory of Culture Change. The Methodology of Multilinear Evolution. Urbana: University of Illinois Press.

Storli, Inger 1995. On the Historiography of Sami Reindeer Pastoralism. – Acta Borealia 1, 81–115.

Storå, Nils 1968. Massfångst av sjöfågel i Nordeurasien. En etnologisk undersökning av fångstmetoder. Acta Academiae Aboensis, Ser A Humaniora, vol. 34, nr. 2. Åbo: Åbo Akademi.

— 1971. Burial Customs of the Skolt Lapps. FF Communications No. 210. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.

— 1993: De ryska klostren och Kolasamrnes rätt till jakt och fiske. – Wolter Ehn et al. (red.), Resurser, strategier, miljöer. Etnologiska uppsatser av Nils Storå, 51–70. Åbo: Åbo Akademi.

Stoor, Maritta 1996. Saamelaista identiteettiä etsimässä: nk. lappalaisen dilemma. – Kide. Lapin yliopiston tiedotuslehti 8/1996, 18–21.

— 1999. »Enköhän mie itte tiiä parhaiten, kuka mie olen.» Suomea puhuvien saamelaisten ja nk. Lappalaisten etninen identifikaatio. – Marja Tuominen et al. (toim.), Outamaalta tunturiin. Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit osa 1, 67–80. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C, Katsauksia ja puheenvuoroja 16. Rovaniemi: Lapin yliopisto & Inari: Kustannus-Puntsi.

Stordahl, Vigdis 1996. Same i den moderne verden. Endring og kontinuitet i et samisk lokalsamfunn. Karasjok: Davvi Girji.

Suenjel. Kuvia kolttalappalaisten maasta 1936. Lapin sivistysseuran julkaisuja n.o 3. Helsinki: Lapin sivistysseura.

Suliandziga, Pavel & Henry, David 1998. Environmental problems affecting the traditional lifestyles of indigenous peoples in the Russian North. A seminar report, Moscow March 1998. Moscow: Raipon, Goskomsever, UNEP/GRID-Arendal, Arctic Council, Indigenous People's Secretariat.

Sulkunen, Pekka 1992. Ryhmähaastattelujen analyysi. – Klaus Mäkelä (toim.), Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta, 264–285. Helsinki: Gaudeamus.

Šumkin, Vladimir 1990. On the Ethnogenesis of the Sami. An Archeological View. – Acta Borealia 2, 14–18.

Suojanen, Päivikki 1993. The Ethnography of Speaking and Religious Communication. A Case Study of a Spontaneous Sermon in Finland. – Pertti J. Anttonen & Reimund Kvideland (eds.), Nordic Frontiers. Recent Issues in the Study of Modern Traditional Culture in the Nordic Countries, 89–119. Turku: Nordic Institute of Folklore.

— 1995. Tutkijan kuva kohteesta, metodologisia näkökohtia. – Sananjalka 37, 147–16. Suomen Kielen Seuran vuosikirja. Turku: Suomen Kielen Seura.

— 1996. Kulttuurien tutkijan arki. Kokemuksia omasta ja vieraasta. Jyväskylä: Antrokirjat.

Suomen ja Venäjän välinen koulutusyhteistyö luontaistalous- ja käsityöalalla Kuolan alueella. Saamelaisalueen koulutuskeskus. Inari 1996. (painamaton moniste)

Suomen kartasto 1980. Vihko 232–233: Maatalouden rinnakkaiselinkeinot, kalastus. Helsinki: Maanmittaushallitus & Suomen maantieteellinen seura.

Suomen kielen etymologinen sanakirja 1978. Osa 1. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.

Suomen murteiden sanakirja 1988. Osa 2: emaali–havuvasta 1988. [Toim.: Tuomo Tuomi, päätoim...et al.] Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & Valtion painatuskeskus.

Suopajärvi, Leena 2001. Vuotos- ja Ounasjokikamppailujen kentät ja merkitykset Lapissa. Acta Universitatis Lapponiensis 37. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Suoranta, Juha & Eskola, Jari 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Svanberg, Ingvar 2000a. Samisk etnobiologi. – Ingvar Svanberg & Håkan Tunón (red.), Samisk etnobiologi. Människor, djur och växter i norr, 13–58. Nora: Nya Doxa.

— 2000b. Etnobiologi: Från folkligt ekologiskt kunnande till etnobiologi. NE 25/2000, 254–256.

— 2001. Traditionell ekologisk kunskap och etnobiologi. Käsikirjoitus.

Svensson, Tom G. 1973. Reindeer Lapps: ecology and political development. – Gösta Berg (ed.), Circumpolar Problems. Habitat, Economy and Social Relations in the Arctic, 177–184. A Symposium for Anthropological Research in North, September 1969. Oxford: Pergamon Press.

Sääskilahti, Nina 1997. Kansa ja tiede. Suomalainen kansatiede ja sen kohde 1800-luvulta 1980-luvulle. Jyväskylän yliopiosto, etnologian laitoksen tutkimuksia 31. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Etnologian laitos.

— 1999. Kansan kulttuurista arkipäivän merkityksiin. – Bo Lönnqvist et al. (toim.), Kulttuurin muuttuvat kasvot, 145–154. Tietolipas 155. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tahkolahti, Jaakko 1998. Lapin luontaistilojen ahdinko syvenee. Joka kolmas tila ajautumassa konkurssiin tai pakkohuutokauppaan. – Helsingin Sanomat 23.11.1998.

— 1999a. Pääosa verolappalaisista jää ilman äänioikeutta. KHO samaa mieltä saamelaiskäräjien kanssa lain tulkinnasta. – Helsingin Sanomat 23.9.1999.

— 1999b. Muinaiskveenien jälkeläiset järjestäytyivät pohjoiskalotilla. Kveenimaa-yhdistys vaatii valtion maita. – Helsingin Sanomat 1.11.1999.

— 1999c. Mallan luonnonpuisto aiotaan aidata poroilta. Metlan ja poromiesten välit kireänä. – Helsingin Sanomat 15.7.1999.

— 2001. Suden taposta epäilty mies vangittiin Inarissa. – Helsingin Sanomat 2.2.2001.

Taira, Teemu 2001. Ymmärtävän uskontotieteen välttämätön täydennys. – Tieteessä tapahtuu 7/2001, 50–54.

Talve, Ilmar 1979. Suomen kansankulttuuri. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 514. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tani, Sirpa 1997. Maantiede ja kuvien todellisuudet. – Tuukka Haarni et al. (toim.), Tila paikka maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen, 211–226. Tampere: Vastapaino.

Tannen, Deborah 1993. What's in a Frame? Surface Evidence of Underlying Expectations. – Deborah Tannen (ed.), Framing in Discourse, 19–56. New York: Oxford University Press.

Tanner, Väinö 1929. Antropogeografiska studier inom Petsamo-området. I: Skolt-lapparna. Fennia 49 N:o 4. Helsingfors: Societas Geographica Fenniae.

— 1999. Ihmismaantieteellisiä tutkimuksia Petsamon seudulta. I: Kolttalappalaiset. Toim. Paulo Susiluoto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Taskila, Erkki 1999. Petsamon elinkeinoelämä. – Jouko Vahtola & Samuli Onnela (toim.), Turjanmeren maa. Petsamon historia 1920–1944, 199–248. Rovaniemi: Petsamo-Seura ry.

Tegengren, Hjelmer 1952. En utdöd lappkultur i Kemi Lappmark. Acta Academiae Aboensis Humaniora XIX, 4. Åbo: Åbo Akademi.

Tervonen, Veijo 1984. Porojen merkitseminen. – Poromies 3/1984, 56–58.

Thornberry, Patrick 1995. Some Implications of the UN Declaration on Minorities for Indigenous Peoples. – Indigenous and Tribal People Rights 1993 and After, 46–91. Juridica Lapponica 11, The Northern Institute for Environment and Minority Law. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Thuen, Trond 1995. Quest for Equity. Norway and Saami Challenge. Social and Economical Studies No. 55. Institute of Social and Econonmic Research. St. John's: Memorial University of Newfoundland.

Tiesmaa, Erkki 1933. Kittiläläistä poronhoitoa ja poronhoitoterminologiaa. – Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton vuosikirja 1933, 57–84. Oulu: Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliitto.

— 1937. Lappalaisia lainasanoja Kittilän poronhoitosanastossa. – Virittäjä 41, 168–171. Kotikielen seuran aikakausikirja 1937. Helsinki: Kotikielen seura.

— 1965. Suomalaista poronhoitosanastoa. – Torniolaakson vuosikirja 1965, 7–101. Tornio: Tornionlaakson kuntain toimikunta.

Tiitta, Allan 1994. Harmaakiven maa. Zacharias Topelius ja Suomen maantiede. Helsinki: Suomen Tiedeseura.

Tilley, Christopher 1994. A Phenomenology of Landscape. Places, Paths and Monuments. Oxford & Providence: Berg.

Tishkov, Valery A. 2001. The anthropology of Russian transformations. – Réka Kiss & Attila Paládi-Kovács (eds.), Times, places, passages. Ethnological approaches in the new millenium. Plenary papers of the 7th SIEF-conference, 55–78. Budapest: SIEF.

Titon, J. T. 1980. The Life Story. – Journal of American Folklore 93, 276–292.

Torikka, Ritva 1996. Saamelaiset: alkuperäiskansa ja vähemmistö. – Taina Dahgren et al. (toim.), Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa, 56–74. Ihmisoikeusliitto ry:n julkaisusarja n:o 4. Helsinki: Ihmisoikeusliitto.

Torp, Eivind 1994. Fra markafinn til same. Etnopolitisk mobilisering i en lästadiansk kontekst. Center for Arctic Cultural Research, Umeå Universitet, Report No. 30. Umeå: Umeå universitet.

— 2000. Rovdjur och renskötsel i svensk miljödebatt. – Ingvar Svanberg & Håkan Tunón (red.), Samisk etnobiologi. Människor, djur och växter i norr, 192–203. Nora: Nya Doxa.

— 2001. »Rädda vargen – skjut en same». – Audhild Schanke (red.), Naturressurser og miljøverdier i samiske områder. Førvaltnings- og forskningsutfordningar. Dieđut 2/2001, 100–115. Guovdageaidnu: Sami Instituhtta.

Tšernoluski, V. V. 1930. Materialy po buty loparei. Izdanije GRGO. Leningrad.

Tsypanov, Evgenii 2001. Language and Ethnic Mobilization among the Komi in the Post-Soviet Period. – Nationalities, Papers 29 (1), 109–128.

Tuan, Yi-Fu 2001. Space and Place. The Perspective of Experience. Minneapolis & London: University of Minnesota Press.

Tuisku, Tuula 1993. Kuolan saamelaisten perinteinen poronhoito. – Raito, maakunnallinen museolehti 1/1993, 30–35.

— 1999. Nenetsien ankarat elämisen ehdot tundralla ja kylässä. Poronhoidon sopeutumisstrategiat ja delokalisoitumisprosessi Nenetsiassa. Acta Universitatis Lapponiensis 23. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

— 2001. The displacement of Nenets women from reindeer herding and the tundra in the Nenets Autonomous Okrug, northwestern Russia. – Acta Borealia 2, 41–60.

— 2002. To stay or not to stay: tough choices for Nenets reindeer *kolkhozniky* in the privatisation debate. 14 s. Artikkelin käsikirjoitus.

Tuomi-Nikula, Outi 1982. Keskipohjalaisen kalastajan vuosi. Keski-Pohjanmaan suomenkielisen rannikon ammattimaisen kalastuksen ja hylkeenpyynnin muuttuminen 1800- ja 1900-luvulla. Kansatieteellinen Arkisto 32. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

— 1985a. The cultural-ecological aspect of culture change. – Veikko Anttila (ed.), Trends in Finnish Ethnology, 146–168. Studia Fennica 30. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

— 1985b. Kulttuuriekologinen näkökulma. – Jukka Pennanen et al. (toim.), Teoriaa, aihepiirejä ja näkökulmia kansatieteellisessä tutkimuksessa, 157–168. Helsinki: Ethnos.

— 2000. Identität zwischen Lokalität und Globalität: die finnischen Sámi. – Rainer Alsheimer et al. (her.), Lokale Kulturen in einer globalisierenden Welt. Perspektiven auf interkulturelle Spannungsfelder, 185–200. Münchener Beiträge zur Interkulturellen Kommunikationen. Band 9. Münster – New York – München: Waxmann.

Tuominen, Lasse 1993. Poromiehen koira. Helsinki: Suomen pystykorvajärjestö – Finska spetsklubben ry.

Tupala, Ulla 1993. Alanampa peräpohjalainen kylä. Lapin kylätutkimuksen V osaraportti. Lapin maakuntamuseon monisteita 10. Rovaniemi: Lapin Maakuntamuseo.

Turi Gaup, Astrid & Gaup, Mathis A. 1996. Heargedápman. Alta: Sámi oahpahusráddi.

Turunen, Mervi 1999. Lappalaiset valittivat saamelaiskäräjien vaaliluettelosta KHO:een. – Helsingin Sanomat 18.8.1999.

Tuulentie, Seija 1999a. Kansallinen velvollisuus ja aito tahto. Saamelaiskulttuurin säilyttämispuheiden monet merkitykset. – Marja Tuominen et al. (toim.), Outamaalta tunturiin. Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit osa 1, 185–200. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C, Katsauksia ja puheenvuoroja 16, 44–55. Rovaniemi: Lapin yliopisto & Inari: Kustannus-Puntsi.

— 1999b. »Culture alone will not put bread on the table.» The many faces of the debate on the preservation of Sami culture. – Acta Borealia 1, 97–116.

Uddenberg, Nils 2000. Renarna, markerna och människorna. Om svenska samerns syn på natur, djur och miljö. Nora: Nya Doxa.

Ukkonen, Taina 2000. Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosesseina. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ušakov, I. F. 1972. Kolskaja zemlja. Murmansk.

Ušakov, I. F. & Daštšinski, S. N. 1988: Lovozero. Goroda i rajony Murmanskoi Oblasti. Murmansk: Murmanskoe knižnoe izdatelstva.

Vahtola, Jouko 1991. Lapin valtaus historiallisessa katsannossa. – Faravid 15, 335–356. Oulu: Pohjois-Suomen historiallinen seura.

Vainshtein, S. I. 1980. Nomads of South Siberia: the pastoral economies of Tuva. Cambridge Studies in Social Anthropology 25. Cambridge: Cambridge University Press.

Van Maanen, John 1988. Tales from the Field. On Writing Ethnography. Chicago and London: The University Press of Chicago.

Vasenkari, Maria 1996. Mistä se sanoo? Mistä se kertoo? Dialoginen näkökulma kenttätutkimusaineiston tuottamiseen. – Tuija Hovi & Lotte Tarkka (toim.), Etiäinen 3. Uskontotiede – folkloristiikka. Kirjoituksia opinnäytteistä, 84–109. Turku: Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos.

Vasenkari, Maria & Pekkala, Armi 1999. Dialogic Methodology. – Lauri Honko (ed.), Thick Corpus, Organic Variation and Textuality in Oral Tradition, 243–254. Studia Fennica Folkloristica 7, NNF Publications. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Veijola, Pertti 1998. Suomen metsänrajametsien käyttö ja suojelu. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 697. Kolari: Kolarin metsäntutkimusasema.

Verdery, Katherine 1991. Theorizing socialism: a prologue to the »transition». – American Ethnologist 18 (3) August, 419–439.

— 1994. Ethnicity, Natiolism, and State-making. – Hans Vermeulen & Cora Govers (eds.), The Anthropology of Ethnicity. »Beyond Ethnic Groups and Boundaries», 33–58. Amsterdam: Het Spinhuis.

Viitala, Liisa & Räinä, Pekka (toim.) 1997. Ympäristön tila Lapissa 1997. Rovaniemi: Lapin ympäristökeskus.

Vihervuori, Pekka 1999. Maahan, veteen ja luonnonvaroihin sekä perinteisiin elinkeinoihin kohdistuvat oikeudet saamelaisten kotiseutualueella. ILO:n alkuperäis- ja heimokansoja koskevan yleissopimuksen edellyttämät saamelaisten maahan ja vesiin kohdistuvia oikeuksia koskevat muutosehdotukset. Oikeusministeriö, Yleisön osaston julkaisuja 3/1999. Helsinki: Oikeusministeriö.

Viljanen, Anna Maria 1997. Kaukaa haettua – antropologisia maailmoja, suomalaisia keskusteluja. – Anna Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.), Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä. Juhlakirja professori Matti Sarmelalle 6.4.1997, 7–18. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.

Vilkka, Leena 1999. Mitä on erämaa ilman susia? – Jarkko Saarinen (toim.), Erämaan arvot: retkiä monimuotoisiin erämaihin, 65–75. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 733. Rovaniemi: Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema.

Virrankoski, Pentti 1973. Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1600-luvulla. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia III. Oulu: Pohjois-Pohjanmaan Maakuntaliiton ja Lapin Maakuntaliiton yhteinen historiatoimikunta.

Virtanen, E. A. 1945. Lisiä lappalaisten metsästysyhtiöiden tuntemiseen. – Virittäjä 49, 445–454. Kotikielen seuran aikakauskirja 1945. Helsinki: Kotikielen seura.

— 1947. Hunting on another man's ground. Reprinted from the Transactions of the Westermarck Society, volume 1. Göteborg.

— 1971. Raitio. Lappalaista yhteiskuntaelämää. – Kalevalaseuran vuosikirja 51, 189–200. Porvoo & Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Volkov, N. N. 1996. The Russian Sami. Historical-Ethnographical Essays. – Dieđut 2. Kautokeino: Nordic Sami Institute.

Vorren, Ørnulv 1976/1977. Man and reindeer in Northern Fennoscandia. – Folk 16/17.

— 1990. Samer, rein og gull i Alaska: emigrasjon av samer fra Finnmark til Alaska. Karasjok: Davvi media.

Vorren, Ørnulv & Manker, Ernst 1976. Samekulturen. En kulturhistorisk øversikt. Tromsø: Universitetsforlaget.

Vuorela, Toivo (toim.) 1976. Suomen kansankulttuurin kartasto 1. Aineellinen kulttuuri. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 325. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Väänänen, Veikko 1999. Uutinen, ei otsikkoa. – Lapin Kansa 17.11.

Wadel, Cato 1991. Feltarbeid i egen kultur. En innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning. Flekkefjord: SEEK A/S.

Wallenius, K. M. 1994 (1933). Ihmismetsästäjiä ja erämiehiä sekä neljä uutta tarinaa. Helsinki: Otava.

Waller, Donald M. 2000. Getting Back to the Right Nature. A Reply to Cromo's »The Trouble with Wilderness». – J. Baird Callicott & Michael P. Nelson (eds.), The Great New Wilderness Debate. An expansive collection on writings defining wilderness from John Muir to Gary Sadek, 540–567. Athens: The University of Geogria Press.

Wallerström, Thomas 2000. The Saami between east and west in the middle ages: an archaeological contribution to the history of reindeer breeding. – Acta Borealia 1, 3–40.

Wegelius, Henricus 1754. Oeconomia & moribus incolarum Lappniae Kimiensis. Disp. Aboens. Preses Samuel Chydenius. Aboa.

Wenzel, George 1991. Animal Rights, Human Rights. Ecology, Economy and Ideology in the Canadian Arctic. London: Belhaven Press.

Wheelersburg, Robert P. 1989. New Transportation tehcnology among Swedish Sami reindeer herders. – Arctic Anthropology 24:2, 99–116.

Wheelersburg, Robert P. & Kvist, Robert 1996. Saami and the Swedish state. Theories of origins of reindeer pastoralism. – Robert P. Wheelersburg (ed.), Northern peoples, southern states. Maintaining ethnicities in the circumpolar world, 141–167. Umeå: Cerum.

Whitaker, Ian 1955. Social Relations in a Nomadic Lappish Community. – Asbjörn Nesheim (red.), Samiske Samlinger Bd. II. Oslo: Norsk Folkemuseum.

1978. Some Changes in Lainiovuoma Sámi Reindeer Management. – Ethnos 3–4, 163–177.

Wichmann, Yrjö 1902. Samojedisches lehngut im Syrjänischen. Finnish-ugrische Forschungen 2, 165–183. Helsingfors: Druckerei der finnischen Litteraturgesellschaft.

Wiklund, K. B. 1918. Om renskötseln uppkomst. – Ymer, H 38 (3), 249–273.

Wirilander, Juhani 2001. Lausunto maanomistusoloista ja niiden kehityksestä saamelaisten kotiseutualueella. Helsinki: Oikeusministeriö.

Wolcott, Harry F. 1981. Home and away: personal constrasts in ethnographic style. – Donald A. Messerschmidt (ed.), Anthropologists at home in North America. Methods and issues in the study of one's own society, 255–265. Cambridge: Cambridge University Press.

Wolf, Eric B. 1966. Peasants. Foundations of modern anthropologys. Englewood Cliffs & New York: Prentice-Hall.

Zolotarev, D. A. 1928. Kolskie lopari. Leningrad.

Zur, Judith 1999. Remembering and forgetting. Guatemalan war-widows' forbidden memories. – Kim Lacy Rogers et al. (eds.), Trauma and Life Stories. International Perspectives, 45–59. Routledge Studies in Memory and Narrative 2. London & New York: Routledge.

Åström, Anna-Maria 1993. Sockenboarne. Herrgårdskultur i Savolax 1790–1860. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland Nr 85, Folkelivsstudier XIX. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet.

Åström, Lissie 1986. I kvinnoled: om kvinnors liv genom tre generationer. Malmö: Liber.

Östman, Ann-Catrin 2000. Mjölk och jord. Om kvinnlighet, manlighet och arbete i ett österbottniskt jordbrukssamhälle ca 1870–1940. Åbo: Åbo Akademis förlag.

Liitteet

LIITE 1

Työssä esiintyvät poronhoitoon ja maaston nimityksiin liittyvät sanat

aapa laaja, puuton suo
aihki vanha, kasvunsa lopettanut petäjä, mänty
aita, kaarre, (erotusaita), johdinaidoin varustettu aitaus, erotusta tai merkitystä varten
aitomaton poro, jota ei ole käytetty aidassa, ts. sitä ei ole luettu
ajohärkä, ajokas opetettu, taamottu ajoporo
arkan ven. suopunki
artteli ven. vapaaehtoinen yhteistyömuoto, 1930-l. kolhoosin korkein muoto
asento kahvistelu-, tauko- tai yöpymispaikka (tila, leiripaikka)
autto matala metsämaa tai ryteikkö, esimerkiksi joen rannalla
burkit ven. poron koipinahoista tehdyt, polven alapuolelle ulottuvat varsikengät
eenastokka kantavat vaatimet erotettu erikseen vasomisen ajaksi
elo porokarja, kaikki mitä yksittäinen poromies tai tokkakunta omistaa
eloporo elämään jätetty poro
emäaita aita, jossa ei ole kirnua
erotus, pykälys tilaisuus, jossa syksyllä tai talvella porot luetaan, erotetaan teuraat elämään jäävistä, teurastetaan tai kuohitaan
etto, ettoaminen porojen etsiminen ja kokoaminen erotusta varten
ettomies ettotyössä oleva poromies
hangas ansa (peuranpyynnissä käytetty johdinaita)
hanki kova lumi, pinta kestää hyvin
hete kaltio, lähde
hietalumi rakeinen lumi, jota porojen on hyvä kaivaa
hihnavasotus vasovia vaatimia pidetään esim. puuhun sidottuina vasomisen ajan
hirvas kolmea vuotta vanhempi, purematon urosporo
houle suvi, lumi täysin märkä maahan asti, lumi humahtelee pohjaan asti
horei ven. porovaljakon ohjaussauva
hupurakorva korva, jonka korvamerkki huonosti leikattu tai pilalla, poro jolla on tällainen korva
huurre ohut jääkidekerros puissa tai maassa
härkä opetettu eli taamottu sekä kuohittu urosporo
härkäerotus ajohärkien erottaminen tokasta
höytäkkä pehmeä, kevyt uusi lumi
jiekiö kaavinrauta
johtoporo kelloporo, joka kulkee tokan edessä johtamassa sitä aitaukseen tai laitumelta toiselle
jotos porojen kulkema jälki lumessa
juovoa seurata, esim. vasa emäänsä
jupa ven. saamel. käyttämä verkatakki
jutaa matkata, kulkea > jutaminen
juvake kuljetetun tokan jälki
jäkälännosto, jäkälänpano syksyinen jäkälänkeruu
jänkkä, jänkä yleisnimitys suolle Lapissa
kaalo viileä, kylmä
kaarre ks. aita
kaira jokien tai muiden vesistöjen välinen erämaa
kaitasarvi poro, jonka sarvet ovat lähellä toisiaan

kaivaa porot kaivavat jäkälää tms. syötäväksi lumen alta > kaivusiljo
kaivos lumiolosuhteet jäkälän kaivamisen kannalta, myös porojen talvinen ruokailupaikka
kaljama kova, liukas ja jäinen pinta
kallokas poron kallonahasta tehty karvakenkä
kalppinokka vaaleaturpainen poro
kammi turve- tai puukota, matalahko, maapohjainen asumus
kappa valkko, valkea poro
karvakilo poron kokonaiskilohinta, mitään osaa ei hinnoitella erikseen, vaan poron hinnassa on mukana myös talja ja muut osat
karvamerkki poron kylkiin veitsellä tehty piirto merkiksi siitä, että poro on luettu, on tilapäinen
kaskakka äskettäin purtu poro
kasööri paliskunnan rahastonhoitaja
keitistanko keitintanko, kahvipannun tukipuu, jonka varassa pannu pysyy tulen päällä ulkona nuotiolla keitettäessä
kellokas poro, jolla kello kaulassa
keloa irrottaa nahka uusista sarvista irti hankaamalla esim. puihin
kelosarvi sarvensa kelonut poro
kermikkä vasa ensimmäisenä elintalvenaan
kero pyöreälakinen tunturinhuippu
kesakko kesällä syntynyt vasa
kessu, kesukka kesy poro
kesämerkitys tilaisuus, jossa keväällä syntyneet vasat merkitään
kiela luusta tai nyt myös muovista tehty suopungin rengas
kiekerö porojen kaivupaikka, kuoppainen lumikenttä, josta porot kaivaneet jäkälää; tai alempana poronhoitoalueella porojen talvilaidun
kiimatokka porojen rykimäaikana lokakuussa hirvaan itselleen keräämä vaadintokka
kilkura poron kaulaan sidottu (puinen) omistajan merkki, nykyään myös kesämerkityksessä käytetävä muovinen numerolaatta, joka ripustetaan vasan kaulaan > kilkurointi
kirjakka kirjava poro
kirnu erotusaidan pyöreä osa, jossa tokasta käsitellään pienempi osa
kisura heikko, pieni, vähän raihnainen poro
kiveliö erämaa, sydänmaa, saloseutu
kolhoosi ven. neuvostoaikana osuustoimintatila, jonka jäsenet omistivat yhteisesti
kollostaa sitoa porot yhteen peräkkäin
konttori, kontturi erotusaidan sivukarsina
kopara poron sorkka
korsa rotko
kortteeri majapaikka, tilapäinen asunto
kosatus, kosotus poro viidennellä ikävuodellaan
kulvakko, kulpakko rykimän uuvuttama hirvas
kulakki ven. tässä rikas poronomistaja (suom. nyrkki)
kunteus poro neljännellä ikävuodellaan
kuntura tappoporon, teurastetun poron kaikki neljä jalkaa
kuorata jäljittää poro siten, että se myös löytyy
kurpata sitoa elävä poro, jalat yhteen nyytiksi auto- tai rekikuljetusta varteen
kurra pohjatokkaa varten oleva kontturi
kuru tunturilaakso
kusikas poro, joka on perso ihmisen virtsalle
kuvaks ven. laavu
laavu tässä kesäaikaan käytetty liikuteltava, kankaasta tehty suoja; myös havusta tms. kyhätty yksilappeinen tilapäinen viistokatos
laijistaa, laitistaa kuljettaa taluttamalla, esim. laijistusporon avulla porotokkaa laijistetaan > laijistusmies, laijis
lainakka lainassa oleva ajoporo
lamakko laiha poro
laukki valkkopäinen poro

laukupuoli laavun puolikas, tuulensuoja
lauta, lukulauta, virallinen lauta lista, johon merkitään poronomistustiedot merkityksissä ja erotuksissa
leikko, pikkuleikko poromerkin osa
liemu, liekku räkkäsuoja, porolato
liivikkä väsynyt, huonokuntoinen poro
limppu jäkälä kerätään limpuksi, ks. jäkälänpano
lompolo tunturijärvi, joenlaajentuma
louteet kota- tai laavuvaate
lukea lukea poro omistajalleen erotuksessa tai pykälyksessä (merkitään lukulautaan)
lukumerkki poron kylkikarvaan puukolla tehtävä merkki, jotta poroa ei luettaisi kahteen kertaan
lukuporo poronomistajalla viimeksi vahvistetun poroluettelon mukaan olevat vuotta vanhemmat teurasporot ja eloporot, ks. lukea
luostakka valkeakylkinen poro
luovastokka härät, hirvaat ja kermikät omassa tokassaan vasotusaikana
luppo naava
luppokaski erityisesti Kuusamossa kaadettiin luppokaskia, eli vanhoja, luppoa kasvavia puita kevättalvella porojen ruoaksi; seuraavana vuonna nämä puut poltettiin ja sitten voitiin kylvää kaski
länkiä valjastaa
maakkana, maakkanus urosporo kuudennella ikävuodellaan
maalitsa komien, nenetsien ja nyt myös Kuolan saamelaisten käyttämä umpinainen peski, jossa karva sisälläpäin ja ulkopuolella kangas
maalitsateurastus elo–syyskuun vaihteessa teurastetaan vasoja maalitsojen ompelemista varten
maanija arka, ihmistä karttava poro
maatuisku pintatuisku
marasto matalaa koivikkoa kasvava tunturinrinne
mastata sekaantua toisiin poroihin
merkitä leikata vasa emän merkkiin
merkitys tilaisuus, jossa keväällä syntyneet vasat merkitään
merkkimies poromies, joka tuntee hyvin poromerkkejä
moro ks. hupukkakorva
murkku sankka sumu
mutsikki, musikka tumma poro
naamasarvet nahan peittämät, kasvavat sarvet
naappu puinen lypsyastia
niestaporo, syömäporo poro joka teurastetaan ruuaksi
nietos kinos, pitkänomainen, varsinkin tuulen synnyttämä kasauma lunta
nimiloppu kuutta vuotta vanhempi poro
nulistaa poro vetää itsensä irti pangasta, ks. panka
nivoa irrottaa liottamalla karva taljasta
nulkata juosta hiljalleen
nulppo sarveton poro
nuoska märkä lumi
nutukas poron koipinahasta tehty karvakenkä
näskätä poistaa jiekiöllä kedet poronnahasta, ks. jiekiö
olla porometsässä olla tekemässä poronhoitoon kuuluvia töitä
olla tundralla ven. olla tekemässä poronhoitoon kuuluvia töitä
outa metsämaa, myös tunturin alapuolinen maasto, jota ei lasketa tunturiin
paakat poron kantoteline
pailakka taamomaton kuohittu urosporo
paimentaa pitää porot koossa
paliskunta, palkinen hallinnollinen yksikkö ja porojen luonnollinen, rajoiltaan määrätty laidunalue; poronomistajat ovat paliskunnan osakkaita
palkia käydä kesälaitumella, olla paimentamatta tietyllä alueella; joissakin paikoissa myös laukkoa levottomasti räkän aikana

paljakka paljas vaara tai tunturivyöhyke
panka poron päitset
parttio tokkaa pienempi porojoukko
peski vasannahoista tehty »turkki»
perkka-aita hirsien välissä olevista tukipuista, perkoista nimensä saanut aita
pervesk ven. saamelaistytön päähine
peura, peurakorva poro, jolla ei ole korvamerkkiä
peurakka pitkäsäärinen tai vauhko ja arka poro
piettiö vaillinaisesti, huonosti purtu poro
piirtää, leimoa tehdä lukumerkki
pikkuteko poron korvamerkin osa, vrt. valtaleikko
piltata laittaa poron korvaa piltta, ks. piltta
piltta poron korvaan painettava muovinen lätkä, josta poron omistaja voi seurata esimerkiksi poron ikää (juokseva numero) tai nähdä mikä poro kuuluu hänelle (omistajan nimi ja palkinen)
pimit ven. pitkät, poron kopinahoista tehdyt yläreiteen ulottuvat jalkineet (ks. säpikkäät)
pistää tappaa poro pistämällä sydämeen, ei enää sallittu
pohjatokka poroaidalla tuntemattomiksi jääneet porot, orpovasat ja sellaiset, joiden merkki on pilalla
poro Rangifer tarandus domesticus, puolikesy, pääasiassa luonnosta ravintonsa etsivä, tunturipeurasta polveutuva hyötyeläin
poroelo ks. elo
poroisäntä paliskunnan keskuudestaan valitsema luottamusmies, joka johtaa ja edustaa paliskuntaa sekä valvoo järjestystä ja lain noudattamista
poroliitto paliskunnan »esiaste», poronhoidon yhteistyösopimus
poromerkki poron korvaan erilaisten leikkausten yhdistelmänä tehty merkki, jonka Paliskuntain yhdistys on hyväksynyt ja joista se pitää rekisteriä. Tällä hetkellä kullakin poronomistajalla saa olla vain yksi poromerkki.
poromies henkilö, joka saa elantonsa poronhoidosta ja tekee poronhoitotöitä
prikaati ven. kolhooseissa ja sovhooseissa työryhmä. Prikaati koostuu prikaatinjohtajasta ja noin 10 poronhoitajasta.
punavasa vasa niin kauan kuin säilyttää syntymäkarvansa
purkakarva uusi, lyhyt syyskarva
purra kuohia poro joko puremalla tai nykyään pihdeillä
pykälys lukea porot talvisin pidettävissä pykälyksissä, nykyään erotuksissa, ks. erotus
pystykauppa ennen erotuksissa jokainen poronomistaja myi erikseen poronsa poronostajalle, ei yhteinen myynti
päämaksu paliskunnalle on suoritettava jokaisesta merkissä olevasta porosta paliskunnan kokouksessa sovittu maksu
pöläke paliskuntien välisille raja-aidoille teiden varsille ripustettuja muovisäkkejä tms. pelottimiksi estämään porojen menoa vieraan paliskunnan alueelle
pöykkyri täysikasvuisen poron taljasta tehty työpeski
raajoa paloitella poro
raanakka monivärinen poro
raavas täysikasvuinen poro
raitio ammattiporomies; raitio huolehti ennen sellaisten talollisten poroista, jotka eivät itse tehneet porotöitä > raitojärjestelmä
raito hihnastettu porojono eli ahkioita ja rekiä vetävien peräkkäin sidottujen porojen muodostama jono
rankinen hyönteisverkko, esim. puuvillakankaasta tai harsosta
rannio porojen polkema ura hangessa, ks. jotos
ratkoa erottaa mastanneet, sekaantuneet porot tai tokat toisistaan
rautahanki kova, kestävä hanki
rautsa sairas, laiha poro
revä riite, ohut kerros terävää jäätä, jonka alla pehmeää lunta, tällainen lumi ei kohota
riite ks. revä

riiven ks. revä
rimpi ylitsepääsemätön, vajottava suo tai sen osa
riutta petoeläin, haaskaeläin
roukua porojen ääntely
rouot, rouko vällyt, peitto
rova kivikkoinen, harvametsäinen mäki
runo vaadin, jolla ei ole vasaa sinä vuonna
rusakka, rusakko ruskeankellertävä poro
rykimä porojen kiima-aika
ryssänvalkko erittäin vaaleaa poro
räkkä lentävät, poroa ahdistavat hyönteiset
saajo kuiva maasaareke jänkällä
saaloa poro läähättää
šaamšik ven. avioliitossa olevan saamelaisnaisen päähine
saasta puinen poronpanka, jossa omistaja nimi tai myös merkki
sana poron korvamerkin osien yleisnimitys, esimerkiksi **hanka, pykälä, poikki** ovat sanoja tai tekoja, ks. teko
sani komien, nenetsien ja Kuolan saamelaisten käyttämä reki
sarafaani ven. olkainhame, on saamelaisten ja komien kansanpuvun osa
sarai ven. varasto
sarvipuoli poro jolta toinen sarvi puuttuu
selkä pitkänomainen, kuiva metsämaa
sevä kova, jäätynyt lumenpinta, joka estää poroja kaivamasta
siita porokylä, sen alue, tai sukuyhteisö
siljo tasainen kenttä, esim. porojen kovaksi tallaama lumi
sisna parkkinahka, muokattu nahka
siulat poroaidan johdinaidat
sohjo lämpöasteita ja lumi alkaa sulaa ja muuttua vedensekaiseksi
sose vedensekainen nuoskalumi
sovhoosi ven. neuvostoaikana valtion omistama tila. 1990-luvulla sovhoosit muuttuivat organisaatioltaan tuotanto-osuuskunniksi, mutta arkikielessä puhutaan silti sohvooseista.
suivakka, suivakko vaalea, harmaa, valkokylkinen tai vaaleaturpainen poro
suopunki pitkä, tervattu köysi, nyk. muovia, jonka toisessa päässä on silmukan juoksuttamista varten poronsarvesta tehty rengas, kiela, ks. kiela. Suopungilla heitetään poro kiinni.
suveta suojata, muuttua suojasääksi
suvi suojasää, lämpöasteita ja lumi alkaa sulaa, ks. suveta
syysetto ks. etto
syömäporo ruuaksi teurastettava poro
syöttöaita aita, johon porot syötetään ts. siirretään vähitellen odottamaan aitaan vientiä
säpikkäät poron koipinahasta tehdyt säärystimet
taamoa opettaa, kesyttää
tainakka maho vaadin, ks. vaadin, vaami
takkahärkä, takkaporo taakkaporo, kantoporo
takkala huono keli, lumi tarttuu suksien tai reen pohjaan, tarttuva nuoskakeli
talvitokka tokka talven aikana, esimerkiksi erotuksiin tai paimentaessa
tappoporo teurastettava poro
teko ks. sana
teräshanki ks. rautahanki
tieva hiekkakumpu, mäki
tiukka paimentaminen porot hallitaan joka puolelta ja pidetään koossa
toborkit ven. koipinahoista ommellut, koristelemattomat jalkineet
tokka iso porolauma > tokkautua
tokkakunta saamelaisporonhoidossa paliskunnalla ei ole niin suurta merkitystä, vaan porot hoidetaan tokkakunnittain; esim. suku tai kylä hoitaa omat poronsa omana tokkanaan
tolvata juosta päämäärättömästi tai nopeasti
tsum ven. kota

tsumrabotnitsa ven. kotatyöläinen, kotaemäntä, joka työskentelee poronhoitajien kanssa tundralla
tundra puuton alue, tässä porometsän vastine Kuolan niemimaalla
umpinen koskematon, paksu lumi, yl. syvä
uoma (vuoma) laaja suo, tai laakso, jossa joki
uongeli naarasporo toisella elinvuodellaan
uorso urosporo kolmannella ikävuodellaan
urakka urosporo toisella ikävuodellaan
vaadin, vaami kahta vuotta vanhempi naarasporo
vaipukka väsynyt poro
valkko valkea poro
valtahirvas hirvas, joka pitää hallussaan useita vaatimia rykimäaikana
valtaleikko näkyvin, usein kooltaan suurin teko poromerkissä, esim. **hanka** tai **vita**. Näitä täydennetään pikkuteoilla, joiden paikkaa muuttamalla saadaan erilaisia merkkejä.
valtamerkki perheessä se poromerkki, jossa on eniten poroja
vasa, vasikka poro ensimmäisellä ikävuodellaan, paikoin vain ensimmäiseen syksyynsä
vastata kääntää, hallita porotokka
veiti irti, vapaana
veltata kyntää, aurata
ventää hoitaa poroa hihnassa
verisarvet ven. verisarviksi (panteiksi) kutsutaan poron kasvavia sarvia, jotka eivät ole vielä luutuneet. Ne sahataan kesällä ja myydään tav. ulkomaille.
viineke viistosti toisen olan yli, esim. suopunkia kannetaan näin
vieropalkinen vieras palkinen, esimerkiksi erotuksiin tulevat vieropalkisten edustajat
vieroporo vieraan palkisen poro
vimpa silmukkavapa, jolla vasoja otetaan kiinni merkitysaidalla
virallinen lauta ks. lauta
visdihod ven. telaketjumaasturi
viti uusi lumi
vuoma ks. uoma
vuomen ansa
vuongeli ks. uongeli
vuorso ks. uorso
vuotos uusi lumi, josta jäljet vuottuvat eli näkyvät
vuottaa seurata jälkiä lumessa
vuottoraippa vetohihna
väärti kestiystävä, ks. raitio
väärtilaitos vastavuoroinen taloudellis-sosiaalinen suhde, jossa osapuolet vaihtavat tavaroita tai palveluita keskenään. Vrt. raitiojärjestelmä.
ylöspanija merkityksessä merkitsee leikatut vasat, erotuksissa taas merkitsee luetut ja teuraaksi vedetyt porot lautaan

LIITE 2

Kenttätyöjaksot

27.–30.11.1991 Murmansk, Luujärvi
26.3.–2.4.1992 Murmansk, Loparskaja, Apatiitti, Luujärvi
8.9.6.–10.1992 Luujärvi, Krasnošelje
18.3.–2.4.1993 Luujärvi, Krasnošelje
4.11.–5.1994 Apatiitti, Luujärvi
9.–16.7.1996 Luujärvi

Kittilä, ajat jolloin tein haastatteluja:
(maaliskuu 1986 ja huhtikuu 1987)
5.–30.7.1995
29.3.–24.4.1996
30.6.–7.7.1996
12.3.–7.4.1997

LIITE 3

Haastateltavat (peitenimet, nimitiedot säilytteillä haastattelujen yhteydessä arkistoituna TKU/TYKL arkistossa)

Kyrö:

Kyrön poromiehistä olen ilmoittanut syntymäpaikan vain silloin, jos se on Kittilän kunnan ulkopuolella. Virkamiesten kohdalla en ilmoita syntymävuotta enkä -paikkaa. Suluissa oleva vuosiluku tarkoitaa haastatteluaikaa. Suluissa olen ilmoittanut myös haastattelupaikan mikäli se on muu kuin Raattama tai Lompolo. A tai b kirjain numeron jälkeen tarkoittaa joko eri aikoina tehtyjä haastatteluja (3, 5, 14) tai sitä, että haastattelussa oli mukana kaksi poromiestä (1).

1a. Eero, synt. 1935, poromies (1986)
1b. Einari, 1909–1993, poromies (1986)
2. Aleksi, 1909–1989, poroisäntä (1986)
3a. Hannu, synt. 1955, poromies (1987)
3b. Hannu (1996 ja 1997)
4. Erkki, synt. 1937, poromies (1986)
5a. Asko, synt. 1952, poromies (1987)
5b. Asko (1996)
6. Juho, 1915–1989, poromies (1986)
7. Paliskuntain yhdistyksen virkamies (Rovaniemi 1987)
8. Paliskuntain yhdistyksen virkamies (Rovaniemi 1996)
9. Antti, synt. 1924, poromies (1996)
10. Tuomo, synt. 1954, poroisäntä (1996)
11. Keijo, synt. 1956, poromies (1996)
12. Virva, synt. 1948 Karstulassa, poromiehen puoliso (1996)
13. Ritva, synt. 1967 ja Marko, synt. 1970, poronomistajia (1996, 1997)
14a. Jari, synt. 1970, poromies (1996)
14b. Jari (2001)
15. Mikko, synt. 1918, poromies (1996)
ja Matti, synt. 1943, poromies (1996) (oli mukana vain osan haastattelua)
16. Lauri, 1935–2001, syntynyt Muoniossa, poromies (1996)
17. metsätalousinsinööri, metsähallitus (Kittilä 1996)
18. Jorma, synt. 1937, poromies Kuivasalmen paliskunnasta (1994)
(19. muistiinpanot kesämerkitysajalta 1995)
20. muistiinpanot kevättalvelta 1995
21. muistiinpanot kevättalvelta 1996
22. muistiinpanot kesämerkitysajalta 1996
23. muistiinpanot kevättalvelta 1997
24. kenttätyöpäiväkirja)
25. Heikki, synt. 1944 Kolarissa, poromies Muonion paliskunnasta (1998)
ja Maarit, synt. 1969 Kolarissa, poromiehen tytär (Turku 1996)
26. Lapin ympäristöskeskuksen virkamies (Rovaniemi 1998)

Kuolan niemimaa:

Kaikilta haastateltavilta ei ole kysytty syntymäaikaa. Syntymävuoden jälkeen oleva paikka tarkoittaa syntymäpaikkaa. Ammatin jälkeen oleva paikka tarkoittaa asuinpaikkaa. Haastattelupaikka on sama kuin asuinpaikka, joten sitä en ole merkinnyt erikseen. Asuinpaikan jälkeen suluissa oleva (+) tarkoittaa sitä, että olin tekemässä haastattelua. Haastatteluajankohta on vuosi 1992, mikäli rivin lopussa ei ole sulkeisiin merkitty muuta vuosilukua.

27 Tatjana, synt. 1955, Murmansk, opettaja, Krasnošelje (+)
28 Vera, synt. 1935, Krasnošelje, turkisompelimon työnjohtaja, Krasnošelje (+)

29 Ivan, synt. 1956, Krasnošelje, prikaatinjohtaja, Krasnošelje (+)
30 Mihail, synt. 1930, Krasnošelje, ent. prikaatinjohtaja, Krasnošelje (+)
31 Pavel, synt. 1929, Tšalmny-Varre, poronhoitaja, Krasnošelje (+)
32 Maria, synt. 1932, Luujärvi, poronhoitajan puoliso, Krasnošelje (+)
33 Marina, synt. 1925, Krasnošelje, poronhoitajan puoliso, Krasnošelje (+)
34 Vladimir, synt. 1940, Krasnošelje, ent. poronhoitaja, Krasnošelje (+)
35 Vasili, synt. 1943, Umba, sarvityöverstaan työntekijä, Krasnošelje (+)
36 Jakov, synt. 1946, Tšalmny-Varre, insinööri, Krasnošelje (+)
37 Ritjaka, Krasnošelje, laulu- ja tanssiryhmän harjoitukset (+)
38 Afanasija, synt. 1920, Luujärvi
39 Tatjana, synt. 1945, museotyöntekijä, Luujärvi
40 Julin ja Ljuba, Luujärvi
41 Zoja, Varvara, Anna ja Valentina, Luujärvi
42 Valentin, Tatjana ja Juri, Luujärvi
43 Varvara ja Anna, Luujärvi
44a Mihail, synt. 1930, Tšudžjärvi, poronhoitaja, Luujärvi (+)
44b Mihail (+)
45 Tundran sovhoosin johtaja, synt. 1945, Azerbeidžan, koulutukseltaan insinööri, Luujärvi (+)
46 Vasili, synt. 1940, Narjan-Mar, eläinteknikko, Luujärvi (+)
47 Uljana, synt. 1920, Voronja, poronhoitajan puoliso, Luujärvi (+)
48 Mihail, synt. 1960, Krasnošelje, taiteilija, Luujärvi (+)
49 Maria, synt. 1918, Luujärvi, poronhoitajan puoliso, Luujärvi (+)
50 Sergei, synt. 1947, Luujärvi, *jägeer*, Luujärvi (+)
51 Nikolai, synt. 1923, Voronja, ent. prikaatinjohtaja, Luujärvi (+)
52 Anna, synt. 1927, Varzuga ja Sofia synt. 1940, Varzuga, radiotyöntekijä, Revda (+)
53 Dimma, synt. 1970, Luujärvi, poronhoitaja, Luujärvi (+)
54 Maria, synt. 1922 Luujärvellä, kuol. 1997, ent. poronhoitajan puoliso, Luujärvi (+)
55 Larissa, synt. 1929, Semiostrove, ent. kotaemäntä, Luujärvi ja Pavel 1933, ent. poronhoitaja, Luujärvi (+)
56 Ljuba, synt. 1960, Luujärvi, turkisompelimon työntekijä, Luujärvi (+)
57 Nina, synt. 1959, Luujärvi, käsityöntekijä, Luujärvi (+)
58 Jakov, synt. 1961, Luujärvi, taiteilija, Luujärvi (+)
59 Nikolai, synt. 1956, Voronja, kuljettaja, Luujärvi (+)
60 Teknillisen ammattikoulun rehtori, Luujärvi (+)
61 Ribkoopin johtaja, Luujärvi (+)
62 Kalastustarkastaja, Luujärvi (+)
63 Iltajuhla ammattikoulussa (+)
64 Käynnit Luujärven koulujen saamen ja komin kielen tunneilla (+)
65 Aleksi, synt. 1930, Teriberka, poronhoitaja, Luujärvi ja Anna, synt. 1935, Teriberka, opettaja, Luujärvi (+)
66 Kenttätyömuistiinpanot
67 Nadja, synt. 1959, Luujärvi, saamelaispoliitikko, Luujärvi ja Olga synt. 1955, Luujärvi, sovhoosin johtaja (+) (1993 ja 1994)
68 Kenttätyömuistiinpanot
69 Anna synt. 1965, Murmansk, saamelaispoliitikko, Murmansk (+) (1993)
70 Olga, synt. 1955, Luujärvi, sovhoosin pääekonomisti ja Nikolai, synt. 1954, Luujärvi, metsästäjä, Luujärvi (+)
71 Tundran turkisompelimon työnjohtaja (+)
72 Luujärven kunnan johtaja ja varajohtaja (+) (1993)
73 Juri, synt. 1955, Krasnošelje, eläinteknikko, Krasnošelje (1993) (+)
74 Nikolai, Krasnošelje, eläinteknikko, Krasnošelje (1993)
75 Ivan, sovhoosin johtaja, Krasnošelje (1993)
76 Ljudmila, synt. 1952, Krasnošelje, ompelija, Krasnošelje (1993)

LIITE 4

Haastattelurunko Kyröä koskeviin poromieshaastatteluihin

Henkilötiedot ja tausta
- syntymätiedot
- koti: vanhemmat, sisarukset, heidän ammatit
- koulunkäynti
- asuinpaikat
- perhe

Ammatinvalinta
- siihen vaikuttaneet tekijät
- miksi valitsi poronhoidon
- mistä asti poromerkki ja poroja
- mitä mieltä ammatista

Toimeentulo
- pääasiallisin ansionlähde
- sivutulot
- muutokset eri aikoina
- puolison työpanoksen osuus; muiden perheenjäsenten

Tila ja asuminen
- poro-, luontaiselinkeinotila vai mikä

Paliskunta
- saattoiko valita
- roolit, velvollisuudet, vastineet
- miten työt on järjestetty; niiden maksu/talkoot
- mitä osakkuus käytännössä merkitsee
- luottamustoimet
- kokoukset
- paliskuntain yhdistys

Tehtävät työvuoden mukaan
- mistä työvuosi alkaa ja miksi
- kuvaus töistä tässä järjestyksessä
- suhde poronhoitotöihin ja omiin töihin; mitä töitä milloinkin

Poroaidat
- mitä aitoja
- milloin tehty, millaisia, mistä rahat
- korjaukset
- niiden merkitys

Kulkeminen
- kulku eri töissä ja eri töihin
- välineet
- korvaukset
- tiestön vaikutus
- moottorikelkan vaikutus
- mikä sen osuus menoista
- entä mönkijät, autot ja muut
- mitä tarvitaan vain poronhoidossa

Asuminen
- metsässä, kämpillä, kortteereissa, kotona
- maksettiinko vieraissa asumisesta
- millainen ruokajärjestely oli metsässä ja taloissa

Työvaatteet
- mitä vaatteita kesällä, talvella
- kuka teki, mistä hankittiin
- muutokset

Porot
- oma käyttö; mihin tarkoituksiin
- entä maksua vastaan muille
- miten takka- ja ajoporot valittiin, entä taamottiin
- nimitykset

Välineet
- mitä välineitä on missäkin työvaiheessa käytetty; muutokset
- mistä hankittu; itse tehty, teetetty vai ostettu
- mitä apuvälineitä on tullut helpottamaan
- niiden mukanaan tuomat muutokset

Porokoira
- tehtävä ja merkitys
- miten valitaan
- millainen on hyvä porokoira
- käyttö nykyään

Ulkoisten tekijöiden vaikutus
- mitä ne ovat, miten ne vaikuttavat
- uhkat < > mahdollisuudet
- matkailu, metsätalous, liikenne, maatalous ennen, kaivokset

Elinkeinon jatkuvuus
- onko jatkajaa perheessä
- kannattavuus
- arvostukset
- poronhoidon merkitys

Tuotannon markkinointi
- miten myy lihan; siinä tapahtuneet muutokset
- miten markkinointi on järjestetty
- omat vaikutusmahdollisuudet

Резюме на русском языке

Изменяющееся оленеводство. Работа и окружающая среда в оленеводческом объединении Кюрё в Киттиля и оленеводческих коллективах в районе Ловозера Кольского полуострова с 1930 по 1995 гг

Предметом данного исследования является оленеводство в условиях двух разных государств и разных общественных систем. В работе я рассматриваю изменения, происходившие в оленеводстве, и стратегии, которые использовались оленеводами в прошлом и используются в настоящее время, когда из традиционного промысла оленеводство превратилось в отрасль, существующую в условиях рыночной экономики. Целью работы является формальный анализ происходящего с естественным промыслом при его включении в систему государственной экономики и анализ последствий включения с точки зрения семьи оленевода. При этом необходимо принимать во внимание влияние прочих факторов, таких как, например, изменения, происходящие в обществе, сообществе и окружающей среде. Поскольку оленеводство не является только личным делом оленевода, а затрагивает всю семью, необходимо изучать оленеводство с точки зрения всех членов семьи. В работе по уходу за оленями по возможности принимают участие все члены семьи, хотя вклад детей и женщин чаще всего оставался незамеченным. Доходы от заработков женщин вне дома также были жизненно важными в семьях оленевода, так как оленеводство не могло обеспечить достаточно средств к существованию. Ранее в исследованиях по оленеводству женщины вообще не принимались во внимание. Причиной такого доминирования мужчин (или заблуждения в этом) отчасти служил пол самих исследователей данного вопроса, которые не могли увидеть значения рабочего вклада всей семьи, так как работа совершалась вне тундры. В данном исследовании я сравниваю также развитие оленеводства в двух различных регионах, в условиях двух разных общественных и экономических систем. Анализ такого рода позволяет определить роль окружающей среды - экономической и политической систем - в занятии промыслом. Существуют ли сходства между двумя объектами исследования, и если да, то какие? И какие между ними различия?

Структуру данной работы можно сравнить со строением кораля для оленей, который используется в оленеводстве. Как крылья, проходы кораля, ведут оленей в общий зал, так в первой части своего исследования (Часть I: Крылья) я подвожу материал, подобно оленям, к проблематике и теоретическим рамкам исследования. В этих вступительных главах (глава 1)представлен общий фон работы и ее цели, ограничивается проблема исследования, а также устанавливаются местности в Лапландии и на Кольском полуострове, о которых идет речь в данной работе. Во второй главе разбираются этапы исследования, представлены методы исследования и материал. Работа базируется на полевых исследованиях: интервью и включенном наблюдении. Архивный материал используется для подкрепления практической работы. Исследование относится к разряду так называемых исследований «этнограф у себя дома», поскольку я родом из одного из объектов исследования – оленеводческого объединения Кюрё, где был оленеводом мой отец. Я обдумываю свою позицию при исследовании своего родного сообщества, с одной стороны, и чужого, с другой. В третьей главе представлены точки зрения, используемые в исследовании, и основные понятия. Теоретические рамки работы определены сочетанием этнобиологии и этноэкономии, поскольку экономика имеет решающее значение для развития оленеводства в современную отрасль. Ключевыми понятиями данной работы являются культура, этническая принадлежность и самосознание. Представление об одном постоянном и неизменном этническом самосознании оказалось несостоятельным, этническое самосознание рассматривается как непрерывно создаваемый процесс, подверженный изменениям. В работе также коротко представлены основные понятия, касающиеся оленеводства.

В общем зале все стадо ожидает дальнейшей обработки в меньших отсеках. Таким же образом во второй части исследования (Часть II: Общий зал) более подробно рассказывается об оленеводстве, его истории и организации (глава 4), а также об эмпирических объектах исследования (глава 5): оленеводческом объединении Кюрё в Финляндии и оленеводческих хозяйствах на Кольском полуострове России - бывших совхозах «Тундра», поселок Ловозеро, и «Память Ленина» (сейчас «Оленевод»), село Краснощелье. Эти три хозяйства представляют собой многоэтнические сообщества: большинство оленеводов в хозяйстве Кюрё – финны, а саамы составляют этническое меньшинство. Кюрё находится на границе с краем саамов, и по этой причине в своей работе я называю этот регион приграничным. Такое расположение оказывает влияние на жителей. На Кольском полуострове, в свою очередь, оленеводством занимаются саамы, коми и ненцы. Временные рамки исследования ограничены с 1930 по 1995 гг., но рассмотренные в работе перемены, произошедшие в оленеводстве, могут охватывать большее временное пространство. Я связываю перемены в оленеводстве Кольского полуострова с более широкими демографическими и общественными изменениями, рассматриваю малостадное транспортное оленеводство и то, как переселение коми на Кольский полуостров в 1880 гг. постепенно влияло на жизнеустройство саамов. В шестой главе описывается рабочий год в оленеводстве и его наиболее важные изменения в обоих объектах исследования.

В самом маленьком отсеке общего зала, рабочей камере, стадо обрабатывается частями, поэтому в качестве объектов анализа в третьей части исследования (Часть III: Рабочая камера) были выбраны пять более обширных тем. Выбор определен двумя критериями: 1) темы возникли в ходе обработки материала исследования и 2) соответствуют собственному опыту о важных с точки зрения современного оленеводства моментах. Поскольку анализируемые темы вытекают из материала исследования, они важны также с точки зрения семьи оленевода. В седьмой главе рассматриваются формы совместной деятельности, владение оленями, организация оленеводства, а также их принадлежность к индивидуалистической и коллективной формам в обоих регионах исследования. Сийда или саамская деревня представляет собой традиционную оленеводческую организацию, которая также лежит в основе системы финских оленеводческих объединений. Затем затрагиваются также формы взаимоотношений между оленеводом и оленеводческим объединением, формы выполнения работы (субботники, поденная оплата) и формы владения оленями (много или мало оленей во владении). Касательно Кольского полуострова я рассматриваю коллективную форму организации оленеводства (артели, колхозы, совхозы, товарищества), с их последующим разделением на артели, а также частное владение оленями.

В восьмой главе рассматривается организация сбыта оленей в разное время, а в девятой-оленеводство в контексте семьи. Сначала выясняются мотивы выбора занятия оленеводством. В обоих регионах исследования важной причиной выбора профессии было занятие оленеводством старших поколений - родителей или родителей родителей. Далее рассматривается специфика распределения труда в семьях оленеводов в зависимости от пола. Благосостояние семей оленеводов я рассматриваю по разным поколениям. В оленеводческом хозяйстве Кюрё можно найти два разных поколения оленеводов. Оленеводов, занимавшихся промыслом до 1970гг, можно назвать самостоятельными промысловиками, а с 1980 гг. и позднее - зависимыми от туризма, поскольку решающим фактором для благосостояния семьи были доходы супруги, занятой в сфере туризма. Благосостояние семей Кольского полуострова также рассматривается по поколениям. В данном случае различие следующее: в настоящее время супруги молодых оленеводов и оленеводов среднего возраста (производственные кочевники) заняты наемным трудом в деревнях, тогда как раньше супруга и семья также следовали в тундру вместе с оленеводом (бытовые кочевники). Также я рассматриваю ведение неофициального хозяйства наряду или в ущерб официальному в коллективах региона Кольского полуострова. Неофициальная экономика помогала пережить, например, экономический кризис 1990 гг.

Тема десятой главы – управление окружающей средой. Под управлением и владением окружающей средой в данном случае помимо конкретного пользования – передвижения по местности и использования природных ресурсов - подразумевается также управление и владение на ментальном уровне. Управление и владение на ментальном уровне означает

наличие необходимой информации об окружающей среде, знание окружающей среды и навыки работы с ней. Исследование окружающей среды оленевода, а также традиционных знаний я провожу при помощи названий местностей и специальной лексики, используемой в оленеводстве. Рассматриваются и другие виды деятельности в тундре, такие как лесное хозяйство и охрана окружающей среды, а также факторы угрозы, существующие в тундре. В заключении я рассматриваю тундру с точки зрения среды обитания, другими словами восприятие тундры людьми.

В главе 11 этническая принадлежность в оленеводческих сообществах рассматривается с помощью этнической мобилизации. В Финляндии причиной для этнической мобилизации послужил закон о культурном самоуправлении, в регионе Кольского полуострова – улучшение положения саамов за счет перестройки, более свободной политической обстановки и связей с Западом. Сюда также входили связи с организациями саамов в других странах и прочими организациями коренных народов. Помимо микро- и макроуровней определение этнического самосознания рассматривается также на промежуточном уровне, которым является сфера деятельности групп и организаций, этнических лидеров и активистов. Благодаря существованию такого промежуточного уровня этническая идентификация происходит по принципу «или-или», хотя индивид может ощущать принадлежность к двум этническим сообществам. Явление множественной идентичности встречается так же как и смена идентичности в зависимости от ситуации. Люди могут самоидентифицироваться как с финнами или русскими, так и с саамами, относясь к саамам в тех случаях, когда это материально выгодно, престижно, с точки зрения культуры, или заметив, что не принадлежат ни к одной группе. Этническая принадлежность относительна и подчинена обстоятельствам. Этническое сообщество определяется по отношению к другим сообществам. Таким образом, невидимые границы между этническими сообществами по своей сути являются продуктом социальным, который подвержен изменениям. Изменения могут происходить с течением времени, например, когда различия между сообществами стираются под воздействием креолизации. Этнические различия становятся важны только тогда, когда обретают значение в взаимодействии сообществ.

В рабочей камере животные разделяются на живых и убойных и разводятся по своим отсекам. В последней части работы (Часть VI: Отсеки) представлены результаты исследования. Для будущего оленеводства важны возможности и стратегии, существующие у оленеводов на сегодняшний день. К тому же важным представляется и значение оленеводства в наше время не только с точки зрения экономики. В последней главе дается краткое сравнение регионов исследования, определяются общие черты и различия в занятии оленеводством хозяйств Кюрё и Кольского полуострова.

Оленеводство является традиционным промыслом, использующим методы, приспособленные к природным условиям обоих регионов. До настоящего момента промысел смог сохранить свою пригодность по сравнению с другими занятиями. Он приспосабливался как к изменениям, происходившим как в обществе, так и в природе. В обоих регионах исследования оленеводство является важнейшей составляющей этнического самосознания, и люди занимаются промыслом в первую очередь из-за его культурных и социальных ценностей. Ближайшие годы покажут, как долго просуществует оленеводство, поскольку 1990 годы были тяжелыми для экономики оленеводства в обоих регионах.

English summary

Reindeer herding in transition. Reindeer herding in the reindeer herders association of Kyrö in Kittilä, Finland and in the collectives of Lovozero on the Kola Peninsula, Russia from 1930–1995

Reideer herding has been of great significanse to the people living in the harsh conditions of the arctic regions and it has played a decisive role in guaranteeing the viability of the sparsely-populated areas. The reindeer used to be a highly versatile animal. Today reindeer are exploited mainly as a source of food, although in Russia they are an important means of transport, too.

This study focuses on reindeer herding in two different areas and societies, that of Finnish Lapland and the Kola Peninsula. This is an intriguing approach because this point of comparison has not been done before. Yet, it offers an important point of comparison for the ethnic construction and maintanence of identity. The reindeer herders association, *paliskunta,* of Kyrö is situated in the fringe area of Sápmi and Finnish Lapland. The reindeer herding collectives on the Kola peninsula are situated in the villages of Lovozero and Krasnošelje. These collectives have been re-organised during the last decade. In the beginning of the 90s they were *sovhozes*, but by the end of 90s they had been transformed into *tavarišeštvas*, or cooperations. In spite of differing economical and political structures, the cases have a great deal in common. The working methods in the *reindeer forest* or on the *tundra*, as the term is used in Russia, are in priciple the same in both places. The differences are based on the availabe technical equipment and distances. Both are also multi-ethnic communities. The reindeer owners in Kyrö belong to Finnish and Saami ethnic groups, the reindeer herders of the Kola Peninsula belong to Saami, Komi, Nentsy and also Russian nationalities. Komi and Nentsy reindeer herders arrived to Kola in the end of 19th century (1880). Reindeer herds are managed according to traditional ecological knowledge in both regions.

This study is based on extended fieldwork. The theoretical framework derives from ethnobiology and economical anthropology. The point of view of this study is based on anthropology at home, since the author comes from the research area. The role of the researcher has been deeply analysed in this study. The innovative aspect of this research is that it studies reindeer herding on a family level. All members of the extended family participate in the economic aspects of reindeer herding. Previous research has overlooked the role of women, children and the elderly in reindeer herding.

The changes in reindeer herding has been analysed according to five different themes: 1) forms of cooperation, the ownership of reindeer and the organisation of reindeer herding; 2) the distribution and marketing of reindeer meat; 3) reindeer herding on a family level (e.g. choice of a career, division of labour and survival strategies of family economies); 4) environmental management; and 5) identity and ethnicity.

During the research period reindeer herding has undergone distinctive changes. It can be caracterized as a change from reindeer herding as a natural source of livelihood to that of modern reindeer management. At the same time reindeer herding has been forced to adapt to other forms of land use, such as changes in the grazing land imposed by tourism, agriculture, waterway construction, forestry and environmental protection and the arrival of other people. In spite of that changes it still has many cultural and social values. Reindeer herding on the Kola peninsula has important social values, too, because it is a means of survival in the difficult economical situation following the collapse of the Soviet Union and the end of collectivisation. The future of reindeer herding is unclear in both communities, in Kyrö and in Lovozero. Lack of labour and the low prise of reindeer meat do create insecurity. Insufficient pastures (partly due to overgrazing) are a problem mainly in Kyrö.

Reindeer herding is a traditional source of livelihood. Today it is a higly mechanised profession, which uses techinical equipment and rational methods of animal husbandry. Reindeer herding in Kyrö can be regarded as entrepreneurship. In spite of these economic facts, people engage in reindeer herding because it is strongly connected with identity and traditions. Reindeer herding is an important symbol of identity – both for the reindeer herders themselves and for their family members.

KANSATIETEELLINEN ARKISTO

(Volkskundliches Archiv)

Band 1 (1934). Vanhaa Hauhoa (Altes Hauho). 333 S., 74 Abb. (Vergriffen).
Band 2 (1937). 1. Sulo Haltsonen, Suomalaisista taikamerkeistä. Kansatieteellinen tutkielma (Über finnische Zauberzeichen. Volkskundliche Untersuchung). S. 1–109, 2. Arvo T. Inkilä, Puintihäkki, Suomalaisen riihikaluston erikoisuus (Das Dreschgestell, eine Besonderheit des finnischen Darrengeräts). S. 1–31. 3. Toivo T. Vuorela, Heinänteosta Etelä-Pohjanmaalla (Über die Heuernte in Süd-Ostbottnien). S. 1–30. 4. Toivo T. Vuorela, Karjan istuttamisesta uuteen olinpaikkaan Suomen kansan taikuudessa (Über die Gewöhnung von Vieh an den neuen Aufenthaltsort in der Magie des finnischen Volkes). S. 1–31. Toivo T. Itkonen, Pyhämaan vanhoja rakennuksia (Alte Gebäude von Pyhämaa). S. 1–65. Deutsche Referaten S. 1–9. (Vergriffen).
Band 3 (1939). Kansatieteellisiä muistiinpanoja Ilomantsin itäkylistä. Deutsches Referat: Ethnographische Aufzeichnungen über die östlichen Dörfer von Ilomantsi. 330 S., 185 Abb. (Vergriffen).
Band 4 (1940). Olaf Lindtorp, Finnskogens folk (Das Volk des Finnenwaldes in Norwegen). 117 S. (Vergriffen).
Band 5 (1942). 1. T. I. Itkonen, Suomen ruuhet. Deutsches Referat: Finnische Einbäume und Plattkähne. 172 S., 95 Abb. 2. Hilkka Vilppula, Luuvariihi, sen levinneisyys ja eri tyypit Suomessa. Deutsches Referat: Die finnische riihi – Darre mit der Tenne. 62 S., 5 Karten, 28 Abb. (Vergriffen).
Band 6 (1944). Esko Aaltonen, Länsi-Suomen yhteismyllyt. Yhteiskuntahistoriallinen tutkimus. Deutsches Referat: Die Westfinnischen Gemeinmühlen. Sozialgeschichtliche Untersuchung. 448 S., 11 Abb. und Karten. (Vergriffen).
Band 7 (1946). Toini-Inkeri Kaukonen, Pellavan ja hampun viljely ja muokkaus Suomessa. Kansatieteellinen tutkimus. Deutsches Referat: Anbau und Bearbeitung von Flachs und Hanf in Finnland. Volkskundliche Untersuchung. 315 S., 8 Karten, 82 Abb. (Vergriffen).
Band 8 (1950). E. A. Virtanen, Itäkarjalaisten kalastusoikeudesta ja yhtiöistä. Etnososiologinen tutkimus. Deutsches Referat: Über Fischereirecht und Fischereigesellschaften des Ostkarelier. Ethnosoziologische Untersuchung. 423 S., 8 Karten, 10 Abb. (Vergriffen).
Band 9 (1952). Niilo Valonen, Geflechte und andere Arbeiten aus Birkenrindensteifen unter besonderer Berücksichtigung finnischer Tradition. 341 S., 260 Abb. und Karten.
Band 10 (1955). Hilkka Vilppula, Das Dreschen in Finnland. 320 S., 131 Abb. und Karten.
Band 11 (1956). Veera Vallinheimo, Das Spinnen in Finnland unter besonderer Berücksichtigung schwedischer Tradition. 287 S., 116 Abb. und Karten.
Band 12 (1956). Erkki Ala-Könni, Die Polska-Tänze in Finnland. Eine ethnomusikologische Untersuchung. 202 S.
Band 13 (1957). Ilmari Manninen, 1. Fortbewegungs- und Transportmittel. 2. Die Kleidung. 178 S., 279 Abb., 14 Tafeln. Theodor Schvindt, Matkamuistoja Tverin Karjalasta 1882 (Reiseerinnerungen aus Twer-Karelien 1882). Deutsches Referat. 57 S., 56 Abb.
Band 14 (1960). 1. Asko Vilkuna, Suomalaisen karjasuojan vaiheita. Deutsches Referat: Zur Geschichte des finnischen Viehstalls. 284 S., 121 Abb. 2. B. F. J. Hermann, Nachrichten von den vorzüglichsten Inseln im Finnischen Meerbusen 1786. Neu herausgegeben von Sulo Haltsonen. 30 S. (Vergriffen).
Band 15 (1961). 1. Asko Vilkuna, Karjan kesäsuojista ja laiduntamisesta Pohjanmaalla. Deutsches Referat: Sommerkuhställe und Weidegangsitten in Ostbottnien. 212 S., 117 Abb. 2. Toini-Inkeri Kaukonen, Alusvaipat eli villalakanat. Deutsches Referat: Zur Geschichte der finnischen wollenen Bettücher. 118 S., Abb., 13 Karten. (Vergriffen).
Band 16 (1962). Pertti J. Pelto, Individualism in Skolt Lapp Society. 261 p., 57 photographs, 14 maps. (Out of print).
Band 17 (1964). Veikko Anttila, Suomen kotiseuduntutkimus 1894–1920 ja kansanperinteen joukkokeruun alkuhistoria. Deutsches Referat: Die finnische Heimatforschung in den Jahren 1894–1920 und die Anfänge der Geschichte des Massensammelns von Volksüberlieferung. 258 S., 14 Abb., 3 Karten. (Vergriffen).
Band 18 (1967). 1. Riitta Pylkkänen, Ryijyperinteitä 1500- ja 1600-luvulta. Englisch Summary: Ryijy-rug Traditions from the 16th and 17th Centuries. 106 p., 43 photographs, 1 plate. 2. Anna-Liisa Voittosaari, Marien ompelukirjonta. Deutsches Referat: Die Stickerei der Tscheremissen (Mari). 68 S., 48 Abb., 4 Tafeln. (Vergriffen).
Band 19 (1967). Veikko Anttila, Järvenlaskuyhtiöt Suomessa. Kansatieteellinen tutkimus. Deutsches Referat: Die Seesenkungsgenossenschaften in Finnland. Ethnologische Untersuchung. 360 S., 14 Karten und 26 Abb.
Band 20 (1968). Greta Karste-Liikkanen, Pietari-suuntaus kannakselaisessa elämänkentässä 1800-luvun loppupuolelta vuoteen 1918. Deutsches Referat: St. Petersburg im Leben der Karelischen Landenge vom ausgehenden 19. Jh. Bis zum Jahre 1918. 322 S., 140 Abb. und Karten. (Vergriffen).
Band 21 (1970). Maija-Liisa Heikinmäki, Die Gaben der Braut bei den Finnen und Esten. Teil. I. 268 S., 26 Karten, 40 Abb.
Band 22 (1971). Maija-Liisa Heikinmäki, Die Gaben der Braut bei den Finnen und Esten. Teil II. Brauchformen, Motive der Traditionsträger und die diesbezüglichen Veränderungsprozesse. 163 S., 5 Karten.
Band 23 (1972). Juhani U. E. Lehtonen, U. T. Sirelius ja kansatiede. Deutsches Referat: U. T. Sirelius und die Ethnologie. 304 S., 39 Abb. und Karten.
Band 24 (1972). Bo Lönnqvist, Dräkt och mode i ett landsbygdssamhälle 1870–1920. English Summary: Dress and Fashion in a Rural Community. 400 p., 188 photographs. (Out of print).

Band 25 (1975). Matti Räsänen, Vom Halm zum Fass. Die volkstümlichen alkoholarmen Getreidegetränke in Finnland. 296 S., 17 Karten, 6 Tafeln und 68 Abb.
Band 26 (1975). Ethnologische Nahrungsforschung – Ethnological Food Research. Vorträge des zweiten internationalen Symposium für ethnologische Nahrungsforschung, Helsinki 1973. 340 S., 50 Abb. und Karten.
Band 27 (1975). Juhani U. E. Lehtonen, Kansanomainen ravustus ja rapujen hyväksikäyttö Suomessa. Deutsches Referat: Der volkstümliche Krebsfang und die Verwendung von Krebsen in Finnland. 160 S., 13 Karten, 32 Abb.
Band 28 (1977). Kaisu Jaakkola, Muuttuva joulu. Kansatieteellinen tutkimus. English Summary: The Changing Christmas. An Ethnological Study. 372 p., 5 maps, 127 photographs. (Out of print).
Band 29 (1978): Osmo Vuoristo, Suomalaiset haarikka-astiat. Deutsches Referat: Die Trinkgefässe vom haarikka-Typ in Finnland. 295 S., 72 Abb., 53 Karten.
Band 30 (1979). Jukka Pennanen, Muikkuapajilla. Puruveden ammattimainen talvinuottakalastus 1900-luvun alusta 1970-luvun puoliväliin. English Summary: Professional winter seine-fishing on Lake Puruvesi from 1900 to the '70s. 343 p, 20 maps, 174 photographs. (Out of print).
Band 31 (1980). Leena Sammallahti, Suomalainen kansanomainen jalaskehto. Deutsches Referat: Die finnischen volkstümliche Kufenwiege. 269 s., 100 Abb., 7 Bildtafeln, 32 Karten.
Band 32 (1982). Outi Tuomi-Nikula, Keskipohjalaisen kalastajan vuosi. Keski-Pohjanmaan suomenkielisen rannikon ammattimaisen kalastuksen ja hylkeenpyynnin muuttuminen 1800- ja 1900-luvulla. Deutsches Referat: Der Jahreslauf des mittelostbottnischen Fischers. Veränderungen im gewerbsmässigen Fisch- und Robbenfang an der finnisch-sprachigen Küste Mittelostbottniens im 19. und 20. Jahrhundert. 392 S., 52 Abb., 15 Karten, 36 Zeichnungen, VIII Anhänge.
Band 33 (1985). Pekka Leimu, Pennalismi ja initiaatio suomalaisessa sotilaselämässä. English Summary: Hazing and initiation as social and historical phenomena in Finnish military life. 330 p., 5 photographs, 6 drawings, 21 tables.
Band 34 (1985). Eero Sappinen, Pohjois-Pohjanmaan maaseutupappiloiden rakennukset 1600-luvun lopulla. Die Deutsches Referat: Die Landpfarrhöfe in Nord-Ostbottnien Ende des 17. Jahrhunderts. 167 s.
Band 35 (1989). Sinikka Mäntylä, Länsipohjalainen kaappikello. Innovaatiosta folklorismiin. English Summary: The Longcase Clock in Northwestern Finland and Northern Sweden. From Innovation to Folklorism. 228 p., 45 fig., 7 maps.
Band 36 (1989). Virpi Nurmi, Lasinvalmistajat ja lasinvalmistus Suomessa 1900-luvun alkupuolella. English Summary: Glassworkers and glass manufacturing in Finland during the early 20th century (1900–1930). An ethnological study of work and workers. 186 p., 80 photographs, 1 map, 25 fig.
Band 37 (1991). Teppo Korhonen, Kuisti. Kansatieteellinen tutkimus. English Summary: The Porch. An Ethnological Study. 645 p., 313 photographs or drawings, 10 figures and 21 maps.
Band 38 (1992). Bo Lönnqvist, Ting, rum och barn. Historisk-antropologiska studier i kulturella gränser och gränsöverskridande. English Summary: Things, Space and Children. 429 p., 246 photographs.
Band 39 (1992). Janne Vilkuna, Suomalaiset vainajien karsikot ja ristipuut. Kansatieteellinen tapatutkimus. English Summary: The Karsikko and Cross-Tree Tradition of Finland. 210 p., 80 photographs, 10 figures and 20 maps.
Band 40 (1994). Pirkko Sallinen-Gimpl, Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen. English Summary: Cultural identity and cultural clash: the resettled Karelians in Finland. 416 p., 50 photographs, 10 figures and 20 maps.
Band 41 (1996). J. Juhani Kortesalmi, Pohjois-Vienan poronhoito. Talonpoikien poronhoidon alue, ominaislaatu, ikä, alkuperä ja kehityslinjat vuoteen 1922. English Summary: Peasant Reindeer Breeding in Northernmost Russian Karelia: Its Origins and Development up to 1922. 564 p., 58 photographs, 15 drawnings, 20 maps. Резюме на русском языке: Оленеводство в северной части Беломорской Карелии: Ареал, специфика, возраст, происхождение и развитие крестьянского оленеводства вплоть до 1922 года. 564 стр., 58 фотогр., 15 рис., 20 карт.
Band 42 (1996). Pirjo Korkiakangas, Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa. English Summary: The Childhood of Memory. The agrarian ethos in the recollection of childhood work and play. 352 p., 63 photographs, 1 map.
Band 43 (1997). Sanna Kaisa Spoof, Savikkojen valtias. Jokelan Tiilitehtaan sosiaalinen ja fyysinen miljöö. English Summary: Living off clay. The social and physical milieu of a Finnish one-company town. 365 p., 71 photographs, 14 figures and 9 maps.
Band 44 (1999). Sirkka-Liisa Ranta, Kirkonkylä Päijänteen kainalossa. Kuhmoisten keskustaajaman muutos 1900-luvulla. English Summary: Changes in a Finnish parish village in the 1990's. 337 p., 193 photographs, 8 drawings or figures and 5 maps.
Band 45 (1999). Pia Olsson, Eteen vapahan valkean Suomen. Kansatieteellinen tutkimus lottatoiminnasta paikallisella tasolla vuoteen 1939. English Summary: For Finland – White and Free. An ethnological study of the Lotta Svärd women's auxiliaries at local level up to 1939. 280 p., 49 photographs, 7 figures and 2 maps.
Band 46 (2000). Eero Sappinen, Arkielämän murros 1960- ja 1970-luvuilla. Tukimus suomalaisen työväestön elämäntavoista ja niiden paikallisista raumalaisista piirteistä. English Summary. Change in everyday life in the 1960s and 1970s. A study of workers' ways of life in Finland and local Rauma traits. 509 p., 48 photgraphs, 18 figures and 1 map.
Band 47 (2000). Päivi Aikasalo, Seuratkaamme järkevää ja terveellistä muotia. Naisten pukeutumisihanteet ja vaatevalinnat 1920-luvulta 1960-luvun lopulle. English Summary: Let's follow the sensible and healthy fashion. Women's clothing ideals and clothing choice in the 1920s–1960s. 320 p., 59 photographs and 6 tables.
Band 48 (2001). Tea Seppälä, Das Erbe des Winzers. Weinbau und weinbautechnische Neuerungen am Oberrhein von 1833 bis 1913. English Summary: The winegrowers legacy. Innovations in viticulture and viticultural techniques in the Upper Rhine from 1833 to 1913. 430 p., 114 photographs or drawings, 2 tables and 7 maps.

Band 49 (2002). Helena Ruotsala, Muuttuvat palkiset. Elo, työ ja ympäristö Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven poronhoitokollektiiveissa vuosina 1930–1995. Резюме на русском языке: Изменяющееся оленеводство. Работа и окружающая среда в оленеводческом объединении Кюрё в Киттиля и оленеводческих коллективах в районе Ловозера Кольского полуострова с 1930 по 1995 гг. 472 стр., 125 фотогр., 11 карт. English Summary: Reindeer herding in transition. Reindeer herding in the reindeer herders association of Kyrö in Kittilä, Finland and in the collectives of Lovozero on the Kola Peninsula, Russia from 1930–1995. 472 p., 125 photographs or drawings, 15 tables or figures and 11 maps.